RPR

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAŢII
DIN
BUCUREŞTI

Nº Curent 24219 Format II 11539
Nº Inventar II. 6107 Anul
Secţia Depozit I Raftul

Inv. A. 6107
II 11539

ISTORIA DREPTULUI ROMÂNESC

DIN

VREMILE CELE MAI VECHI ŞI PÂNĂ AZI

DE

S. G. LONGINESCU

PROFESOR DE DREPT ROMAN LA FACULTATEA JURIDICĂ
A UNIVERSITĂŢEI DIN BUCUREŞTI

(Extras din „Revista Cursurilor dela Doctoratul în Drept")

96376

FUNDAŢIUNEA UNIVERSITARĂ CAROL I

Donaţiunea
ION BOGDAN

BUCUREŞTI
ATELIERELE GRAFICE SOCEC & CIE SOCIETATE ANONIMA
1908

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
COTA 11539

CONTROL 1953

1956

RC 92/05

B.C.U.Bucuresti
C86376

MOŞIEI STRĂMOŞEŞTI

12527

Prietenului și colegului Ioan Bogdan,
spre amintire din partea
Autorului.

PARTEA I

IZVOARELE

INŞTIINŢARE

Arătăm în *Introducere* scopul, pe care 'l urmărim cercetând *Izvoarele* Dreptului Românesc. Ne-am mărginit să ne îndeletnicim numai cu *izvoarele Dreptului Privat*, fiindcă în ce priveşte *Dreptul Public* nu numai că nu găsim nici o pravilă, dar până azi nu s'au publicat *toate* documentele, aşà că n'ar fi fost ştiinţific de a întreprinde un studiu numai pe temeiul documentelor publicate. Insă, când în Pravilele noastre vechi am întâlnit rândueli privitoare la o parte a Dreptului public, de pildă Drept penal, etc. am cercetat şi acele rândueli, pentru a arătà cuprinsul întreg al Pravilelor. — Pravilele lui Alexandru Cel Bun, Vasile Lupu şi Mateiu Basarab nefiind în deajuns de sistematice, am găsit de cuviinţă de a arătà şi cuprinsul lor, adunând la un loc rânduelele, care cârmuesc aceleaşi materii. Această operaţie n'am mai făcut'o pentru Pravilele lui Ştefan Michai Racoviţă, Ipsilant, Calimah şi Caragea, fiindcă acestea sunt lucrări mai sistematice şi cuprinsul lor se poate lesne aflà din cetirea tablelor de materii. — In privinţa legilor dela Unire încoace am crezut, că putem fi foarte scurţi, întru cât pe de o parte ie vorba de lucrări contimporane, care sunt mai cunoscute şi despre care se găsesc amănunte în Expunerile de motive aflătoare atât în „Monitorul Oficial“, cât şi une-

ori în edițiile oficiale ale unora din legi; iar pe de altă parte fiindcă scopul nostru ierà mai ales de a scoate la iveală bogățiile juridice ale vechilor noastre pravile. Insfârșit fiindcă s'a tăgăduit existența *Inchinărei* Moldovei și a Munteniei față de Turci, am fost nevoiți, să deschidem o paranteză (cam mare), pentru a dovedì, că spusele cronicarilor și scriitorilor noștri vechi sunt întemeiate pe adevăr.

SCARA

Pag.

Introducere 7

TITLUL I

Din vremile cele mai vechi până la întemeerea Principatelor. § 1

TITLUL II

Dela întemeerea principatelor până la Unire

CAP. I

In Moldova de odinioară

Până la Alexandru Cel Bun § 2 12
Vremea lui Alexandru Cel Bun § 3 12
Alcătuirea pravilei lui Alexandru Cel Bun No. 6—27 . . . . . »
Inainte și după Ștefan Cel Mare, Cel Bun și Cel Sfânt până la Vasile Lupu § 4 29
Inchinarea Moldovei No. 32—115 37
Dereptate (Inaltul Tribunal Moldovenesc = Inaltul Divan de mai târziu) No. 117 131
Paul Giovio arată că în Moldova înainte de 1547 *romanae leges vigent.* No. 118 133
Pravila dela Putna și acea dela Bistrița No. 119 133
Vremea lui Vasile Lupu § 5 136
Adăogirea pravilei lui Vasile Lupu la aceea a lui Alexandru Cel Bun No. 120—132 136
Pravila lui Alexandru Cel Bun No. 135 159
A. Cuprinsul acestei pravile 135—201 . . . . . »
Dreptul privat No. 139—191 161
Mijloacele de ocrotire și valorificare ale indrituirilor. Calea extra-judecătorească. Procedura civilă No. 192—195 168

Pag.

Dreptul penal No. 196 169
Procedură penală No. 197 173
Drept vamal No. 198 173
Moneda No. 199 174
Măsuri de lungime No. 200. 174
Imposite No. 201 174
B. Caractere generale ale pravilei No. 202 174
C. Obârşia pravilei No. 203 175
D. Aplicarea pravilei No. 208 178
I. Dreptul penal No. 209—222 178
II. Dreptul civil. . . . . —
1) Proprietatea No. 223—227 188
2) Ipoteca No. 228—235 190
3) Hereditas ex testamento No. 236 193
4) Donationes inter vivos şi mortis causa No. 237—240 195
III. Procedura civilă . . . . . —
1) Cercetare la faţa locului No. 241. 198
2) Ascultare de martori. No. 242—243. . . . . »
IV. Dreptul internaţional No. 244—248 199
Apendice. I. Hereditas ab intestato No. 250—252. 202
» II. Inrâuriri de a dreptului leşesc No. 253 204
Pravila lui Vasile Lupu No. 254 206
A. Cuprinsul acestei pravile No. 254—341 206
Dreptul privat No. 258—331 210
Mijloace de ocrotire şi de valorificare ale indrituirilor. Calea extra-judecătorească. Procedura civilă No. 332—334. 232
Dreptul penal No. 335—336 236
Procedura penală No. 337 254
Dreptul internaţional No. 338 258
Moneda No. 339 259
Măsuri de lungime No. 340. . . . . »
Armata No. 341 . . . . . »
B. Caractere generale ale pravilei No. 342 . . . . . »
C. Obârşia pravilei No. 342 bis 260
D. Alte dovezi despre existenţa pravilei lui Alexandru Cel Bun No. 343 263
E. Aplicarea pravilei No. 344-347 264
Dela Vasile Lupu până la Unire § 6 269
Sobornicescul hrisov al lui Alexandru Mavrocordat No. 349 . . . 269
Hrisovul din 1817 al Domnitorului Alexandru Scarlat Calimah pentru promulgarea Codului civil, cunoscut sub numele de Codul Calimah No. 350 282
Anaforaua din 1817 a Obşteştei Adunări a Moldovei, pentru felul proprietăţei în vechime No. 351. 287

Pag.

Anaforaua din Noemvre 1819 arătătoare de pravilele, ce ocărmuiau pământul Moldovei în vechime No. 352 296
Anaforaua din 1827 a boierilor țărei pentru pronomiile Moldovei No. 353 300
Predoslovia lui Andronachi Donici la Colecția prescurtătoare din legile împărătești. No. 354 307
Prefața lui C. Negruzzi la ediția II-a Colecției lui Andronachi Donici. No. 355 315
Operele juridice, care s'au aplicat în Moldova după Vasile Lupu. No. 356 318
Obiceiurile pământului. No. 358 320
Catastihul orășenesc. No. 359 în fine 320
Destrăbălarea în împărțirea dreptății. No 360 321
Operile juridice din vremea lui Constantin Moruzi. No. 361, 362. . 322
Colecția lui Andronachi Donici. No. 363. 323
Codul Calimach. No. 364/365 324
Codul penal al lui Ioniță Sturza. No. 366 327
Regulamentul Organic și celelalte legi. No. 368. 327
Inchinarea Moldovei dela Vasile Lupu până la Unire. No. 369—372 327

CAP. II

In Ţara Românească

Până la Mateiu Basarab. § 7 331
Inchinarea țărei în vremea lui Mircea Cel Bătrân. No. 374. . . . 331
Așezământul lui Michai Viteazul și Pravila dela Bistrița. No. 375 . 334
Vremea lui Mateiu Basarab. § 8 334
Pravila dela Govora. No. 377/378 335
Pravila Cea Mare a lui Mateiu Basarab. No. 379. 337
Dovezi, că în pravila cea mare au fost întrupate pravilele lui Alexandru Cel Bun și Vasile Lupu. No. 382/383. 343
Cuprinsul pravilei celei mari. No. 384 346
Dreptul privat. No. 385 346
Procedura civilă. No. 386. 350
Dreptul penal. No. 387 351
Moneda. No. 388 351
Caractere generale ale pravilei. No. 389 351
Obârșia pravilei. No. 390 351
Dela Mateiu Basarab până la Unire. § 9. 352
Aplicarea pravilei celei mari a lui Mateiu Basarab. No. 391 . . . 352
Pravilele împărătești (romane și byzantine) formează dreptul subsidiar al Țărei Românești. No. 392 353
Hrisovul lui Constantin Mavrocordat. No. 393. 353

Pag.

Pravila lui Ştefan Michai Racoviţă. No. 394 353
Pravilnicească condică a lui Alexandru Ipsilante. No. 495 356
Condica Caragea. No. 396 358
Alte legiuiri. No. 397 361

TITLUL III

Dela Unire şi până azi

CAP. I

Vremea lui Alexandru Cuza. § 10 No. 398—404 362

CAP. II

Vremea Domnitorului şi Regelui Carol I. § 11 No. 405—410 . . 365

INCHEIARE

Paragraful 12. No. 411 368

INTRODUCERE

Avem de scop de a cercetà, în această Parte, care sunt izvoarele legiuirilor scrise şi ale obiceiurilor juridice româneşti. De aceea vom căutà să aflăm mai întâiu, care sunt legiuirile străine, dela care purced şi pe care se reazămă ale noastre pravile şi coduri de legiuiri; iar pe urmă care din obiceiurile juridice, băştinaşe sau nu, au tărie mai mare decât regulele de drept scrise, fie că sunt întrupate cu acestea, fie ca rămân nescrise, fie că se nasc după acea întrupare, fie că sunt adunate şi scrise deosebit de pravile şi legiuiri. — Impărţeala firească, pe care o vom urmà în arătarea acestor cercetări, este: Mai întâi din vremile cele mai vechi şi până la întemeierea Principatelor. Apoi dela întemeierea acestora şi până la Unirea lor, de o parte în Moldova de odinioară, care cuprindeà atât Bucovina până la anul 1775 d. Ch., cât şi Basarabia până la anul 1812 d. Ch.; iar de altă parte în Ţara Românească. Şi în sfârşit, dela Unire încoace, în România.

Aşezată fiind această temelie, se va puteà începe în Partea a doua îndeletnicirea amănunţită cu scoaterea la

iveală a comorilor date uitărei, dar tocmai de aceea rămase pline ochiu de bogăţii juridice foarte preţioase. Aceste comori nu erau ascunse nici de cenuşa vulcanilor, nici de straturile groase de pământ ale unei înşeptite perindări de Descălecări ale noroadelor! Poporul e acelaş şi nu s'a clintit din loc. Dar mai acoperitoare decât cenuşa vulcanilor, mai ascunzătoare decât pământul îngrămădit deasupra oraşelor, mai rea decât toate este nepăsarea plină de vinovăţie, care lăsând pe oameni să privească, îi face totuşi să nu vadă!

TITLUL I

Din vremile cele mai vechi până la întemeierea Principatelor

§ 1

1. Aceste vremi atât de îndepărtate sunt schiţate de Domnitorul Dimitrie Cantemir, pe la începutul veacului al optsprezecelea (1716 d. Ch), în lucrarea sa Scrisoarea Moldovei, cap. XI, despre legiuirile provinciale ale Moldovei[1]), în chipul următor:

2. «Care au fost de mult legile Daciei, ne împiedecă să ştim tăcerea istoricilor asupra acestor lucruri; totuşi potrivit cu deprinderile asămănătoare ale celorlalte neamuri barbare, e îngăduit a presupune, că voia căpiteniilor şi drepturile firei să fi avut puterea şi tăria legei scrise. § 1. Pe urmă însă după ce Decebal a fost biruit de împăratul Ulpius Traianus şi după ce neamul Dacilor a fost nimicit, Dacia, prefăcută în provincie romană, fu resădită cu sămânţă romană şi primì dela coloniştii romani şi legile romane. Acestea avură putere în acea provincie, câtă vreme

---

[1]) A se vedeà: *a)* Operile Principelui Dimitrie Cantemir, tipărite la 1872 de Societatea Academică Română (azi Academia Română), Tom. I, pag. 101 şi 102, purtând No. 12/D al Bibliotecei Academiei Române. — *b)* Alăturările dela sfârşitul volumului.

a ascultat de poruncile împăraţilor romani şi constantinopolitani; § 2 însă după ce năvălirile neamurilor barbare o lipsiră de locuitori şi siliră pe stăpânitorii constantinopolitani, să părăsească provincia şi să-şi caute de statul lor, şi drepturile romane au început să se strice şi să se schimbe într'atâta, încât când Moldova a fost întemeiată prin vitejia fericitului Dragoş, judecătorii de abià puteau să priceapă, ce trebuiau să hotărască».

3. E învederat, că atât ipotezele, cât şi încheerile bizuite pe logică, pe care Cantemir le face, bine înţeles numai pe temeiul cunoştinţelor de pe vremea sa, pot fi întregite cu ajutorul datelor istorice de astăzi şi cu ale acelora, care în viitor poate vor sporì izvoarele noastre. Deocamdată nu vom fi prea îndepărtaţi de adevăr, dacă vom zice: Dacii au fost cârmuiţi de obiceiurile, care s'au închegat treptat din poruncile căpiteniilor lor şi din regulele dreptului firesc. După prefacerea ţării în provincie romană, n'au pierit nici toţi Dacii, şi nici toate obiceiurile pământului; de aceea s'au putut înrâurì între ele obiceiurile pământului cu obiceiurile coloniştilor cu regulele dreptului roman nou aduse, precum şi cu obiceiurile care s'au ivit mai pe urmă. In urma acestor întrepătrunderi, ce a mai rămas aci din Dreptul Roman şi în ce formă, nu putem şti încă.

4. In orice caz nu se poate primì nici părerea, că trebuie să facem *tabula rasa* cu tot trecutul nostru juridic[2]) şi nici părerea, că deşì limba şi multe obiceiuri romane au biruit, totuşi regule juridice romane au rămas foarte puţine, primindu-se o mare câtime de aşezăminte (instituţiuni) ale Dreptul Slav[3]). Şi iată de ce: Coloniştii mai inainte de a fi aduşi în Dacia tràiseră vreme de veacuri cârmuiţi de regulele Dreptului Roman şi vreme de cel puţin două veacuri au mai fost cârmuiţi de acele regule. In cursul unei vremi atât de îndelungate s'a putut plăzmuì un fond juridic, o mentalitate juridică romană, care să ajungă organică şi să treacă prin moşte-

---

[2]) George Popovici, O scriere nouă asupra vechilor noastre aşezăminte (Convorbiri literare, pe 1886, pag. 662 şi urm.).

[3]) C. G. Disescu, Originele Dreptului Român, Bucureşti, 1899.

nire dintr'o generaţie în altă. Acest atavism juridic[4]) nu ie o tabelă, de pe care se poate şterge totul; partea sufletească a oamenilor înrâurită de strămoşii, care trăesc în urmaşii lor, e de o trăinicie foarte îndărătnică; reactivul strămoşesc formează din eà un precipitat neînduplecat, care se împotriveşte cu îndârjire regulelor venetice, şi nu împămânţeneşte, chiar pe acele de care are nevoie, decât dacă se potrivesc cu firea sa şi dacă se pot modela după aceasta. — De asemenea întru cât în lupta elementului latin cu celelalte elemente a biruit limba şî multe datine romane, devenite româneşti, fără îndoială că şi în lupta din impărăţia Dreptului tot elementul latin a eşit biruitor. Pilda, care se dă, că Galii deşi şi-au păstrat datinele lor, etc., totuşi au primit aşezămintele france, nu ie de loc hotărîtoare, căci tocmai în Statul Francilor, se găseşte ţara Dreptului scris, adică teritoriul locuit de Gali, care continuară să trăiască viaţa juridică de mai înainte — viaţă cârmuită de regulele Dreptului Roman. De altfel în ce priveşte Limba şi Dreptul, elementul latin e deprins să fie biruitor chiar dela începutul Statului Roman. Dintre cele trei elemente — latin, sabin şi etrusc — acel latin a triumfat şi în Limbă şi în Drept! Oare e cu putinţă, ca să se fi întâmplat altfel la noi? Credem, că o astfel de întrebare nici n'ar trebuì pusă! Inţelegem să fie vorba de o înrâurire covârşitoare a elementului slav, dacă acesta pe vremea aceea ar fi fost mai înaintat în evoluţiunea sa. Doveditu-s'a aceasta? Şi încă şi atunci, fondul nostru juridic erà prea roman, ca să poată fi înrâurit atât de tare precum se pretinde. Cine ştie, dacă nu cumva din potrivă Slavii au luat dela noi aşezămintele romane, care evoluase acì după nevoile vremei!

5. Fondul juridic roman, atât cât a mai rămas, a fost reîmprospătat în vremea relaţiilor cu Bizantinii. Rămăşiţa aluatului juridic de odinioară a fost plămădită cu maiaua Dreptului Bizantin. Aceasta fiind tot de obârşie romană, a

---

[4]) Cf. Edmond Picard, Le Droit Pur (Permanences juridiques). Paris, 1897, pag. 329 şi urm., 411 şi urm., 319 şi urm.

fost foarte potrivită pentru acel aluat şi l'a putut face să crească din nou. Astfel s'a întâmplat o renaştere a Dreptului Roman, care a ţinut până la părăsirea Daciei şi de Bizantini.

TITLUL II

Dela întemeiarea Principatelor şi până la Unire

CAP. I

In Moldova de odinioară

§ 2. Până la Alexandru Cel Bun (1401 d. Ch.)

Deoarece viaţa omenirei se întoarce asupra sa însăşi, fie urmând un cicloid (Vico), fie urmând o spirală suitoare având o amplitudine din ce în ce mai mare (Goethe), este firesc să credem, că Moldova a fost cârmuită de regulele de Drept Roman, care din legiuiri scrise se întorseseră în parte la izvorul lor începătornic, luând din nou forma lor de odinioară, acea a obiceiurilor şi care au putut fi altoite cu regulele venetice şi pripăşite pe aci. In starea această de lucruri şi ţinând seamă, că obiceiurile sunt nu numai obşteşti, ci şi localnice, e uşor de priceput, cât de grea erà sarcina judecătorilor de dinaintea lui Alexandru Cel Bun, care aveau de ales între obiceiuri vrăjmaşe, luptând pentru a biruì cu aceiaşi înverşunare, cu care luptă şi râvnitorii la Domnie şi cu acelaşi neajunsuri pentru binele obştesc.

§ 3. Vremea lui Alexandru cel Bun (1401—1433 d. Ch.)

6. Arătând, că înainte de Alexandru Cel Bun, judecătorii de abià se pricepeau cum se judece, Cantemir adaogă: § 3. «Mişcat de aceste neajunsuri, *Alexandru întâiu,* Domnitorul Moldovei, pe care ai noştri l-au numit *cel Bun* pentru virtuţile cele mari, când a primit stema regilor dela împăratul constantinopolitan, a luat deasemenea şi legile Grecilor, care erau cuprinse în cărţile *Basilicalelor*[5]) şi a făcut, spicuită din

[5]) Cf. infra nota 6 şi 8.

tomurile acele mari, legea aceasta, care se aplică acum în Moldova. § 4. Totuşi n'au putut să fie desfiinţate la acest neam diferitele obiceiuri ale neamurilor vecine, pe care le-a primit în vremea rătăcirilor şi desţărării lui şi care în ce priveşte moştenirile, testamentele, împărţeala moştenirilor, hotărniciile pământurilor şi servituţile sunt deosebite aproape la toate naţiunile pământului. § 5. Şi astfel de atunci s'a născut un îndoit drept pentru Moldoveni, unul scris, care se reazămă pe legile împăraţilor romani şi greci şi pe hotărîrile sfatului împărătesc[6]); celălalt nescris, care nemerit se numeşte obiceiul neamului, căci între Moldoveni e numit chiar în graiul părintesc cu vorba slavă obyczai, care arată moravurile, de prinderile».

7. Din spusele lui Cantemir putem să aflăm din nou starea juridică a Moldovei pe vremea lui Alexandru Cel Bun. Până la acest Domnitor se închegaseră obiceiuri obşteşti privitoare la moşteniri, testamente, împărţeala moştenirilor, hotărniciile pământurilor şi servituţi. Aceste obiceiuri ajunseseră chiar pe atunci atât de tari, încât au rămas în putere şi pe urmă. Dar în ce priveşte celelalte nevoi, ele sau erau cârmuite de felurite obiceiuri localnice, sau nu erau cârmuite nici de obiceiuri; aşà că din această pricină judecătorii neputându-se călăuzì de regule nestrămutăte şi obşteşti, în adevăr că de abià erau în stare să hotărască; ba e cu putinţă chiar, ca hotărîrile rostite să nu fi fost la fel, ceeace sdruncinà încrederea în Dreptate.—Ce erà de făcut, spre a se pune capăt nedreptăţilor şi spre a se întărì încrederea în Drept? In astfel de împrejurări a trebuit să se ivească *Ideea Dreptului Străin,* întocmai după cum mai târziu împrejurări asămănătoare au făcut să se ivească *Ideea Principelui Străin.*

8. Atât naşterea cât şi înfăptuirea acestor două idei se aseamănà aşà de mult, încât par o minune a aceleeaşi puteri mai pre sus de fire, care îndelung răbdătoare nu obosesţe, a ne ocrotì fără de preget, de când am fost aşezaţi prin locurile acestea![7]).

9. Care drept străin şi care persoană străină erau potriviţi

---

[6]) Vezi nota 5 şi 8.

[7]) In Pridoslovia Hronicului a vechimei Romano-Moldo-Vlahilor

pentru un popor mândru de obârşia sa de viţă împărătească romană? Acea putere suprafirească ne călăuzeşte, să alegem Dreptul cuprins în aşà numitele pe atunci Basilicale şi un Principe din familia Hohenzollern: Dreptul erà împărătesc, Alesul erà odraslă princiară.—Dreptul cârmuise două mari împărăţii. Alesul se înrudeà cu două din cele mai puternice şi mai strălucite familii domnitoare.—Dreptul erà de obârşie romană[8]), ca şi poporul pe care erà menit să-l cârmuiască. Alesul de asemenea erà de obârşie romană. Tradiţia în familia de Hohenzollern este, că ea se trage din cetăţeanul roman Colona. Marii noştri patrioţi, în goana lor după un principe străin, bătuseră la multe uşi, dar nu li se deschisese. Erà ursit, ca să se îndrepte şi să oprească la familia Hohenzollern. Poporul de viţă romană alesese un Domnitor tot de aceeaş obârşie. Potrivirea aceasta erà mai mult decât o întâmplare oarbă. Tânărul Prinţ Carol a priceput îndată aceasta; de aceea cu toate împotrivirile regelui Prusiei, cu toate greutăţile politicei europene, cu toate că I se reaminteşte, că Wittelsbacherii n'au izbutit în Grecia, iar Habsburgii n'au izbutit în Mexico[9]), El spune în mai multe rânduri, că *simte*, că are curajul să primească sarcina grea de a fi Domnitorul Românilor[10]), ba într'o scrisoare către Napoleon III vorbeşte

---

Bucureşti, 1904, pag. 22, Cantemir zice: «Incă din céle multe una mai vrédnică de însămnat, de la istoriciĭ Leşeşti adése pomenită de vom în sămna nu fără triabă a fi socotim. Zic dar ieĭ, *precum acea de sus pronie purtând de grijă mântuiţiĭ acestor crivăţéne noroade,* **cu niamul Romano-Moldo-Vlahilor, ca un zid prè vârtos şi nebiruit să se fi slujit:** pre carele împotriva a vrăjmaşe săriturile păgânilor puindu-l cu pieptul lor, întregĭ încă până acum, şi în scaunele sale înfipţĭ, şi odihniţi să-ĭ fi păzit» — Ce mână norocoasă a avut Traian! Şi, pentru faptele sale bune—(Vezi *Tabula alimentaria Traiani*), — cât de bine ie răsplătit!

[8]) Prin Basilicale înţelege Cantemir, după cum reesă din § 5, nu numai colecţia lui Leon VI, ci legile împăraţilor *romani* şi greci, p. c. şi hotărîrele sfaturilor împărăţeşti. Cf. supra notele 5 şi 6.

[9]) A se vedeà: Roxandra G. Longinescu, «Ideea principelui străin şi alegerea Principelui Carol de Hohenzollern Domnitor al Românilor», teză de licenţă, Iaşi, 1904.

[10]) A se vedea: Aus dem Leben König Karls von Rumänien, Aufzeichnungen eines Augenzeugen, Stuttgart 1894, Volumul I, pag. 4 şi 17

şi de o *însuflare dumnezeească*[11]). Atât acel simţimânt, care îI dă curaj, cât şi acea însuflare dumnezeiască trebuie să fie avut un temeiu. Acesta erà credinţa, că o putere suprafirească voieşte, ca tocmai El să domnească asupra Românilor, în spre care î-I arăta drumul şi Dunărea izvorând de pe moşia Sa! Şi credinţa aceasta Îl face să-şi păstreze curajul în tot drumul periculoasei călătorii până la Turnu-Severin[12]) şi să nu-I scape din vedere întâmplarea fericită, că pe când erà aclamat în Bucureşti de popor, începù să cadă cea dintăi ploaie după o secetă de trei luni[13]).—In sfârşit Dreptul ales fusese altoit cu Drept Bizantin, care se potriveà minunat cu viaţa ţării, înrîurită de relaţiile ei cu Bizanţul. — Familia de obârşie romană a Hohenzollernilor fusese altoită cu sânge german, aşa că Alesul, pe lângă celelalte însuşiri mari, mai aducea şi cumintenia, care erà atât de trebuitoare mai ales la noi, (unde ajunsese boală cronică bucuria de schimbarea Domnilor) şi care va face pe urmaşii noştrii să-I dea nu numai porecla de «Cel Mare», ci şi de «Cel Inţelept».—Iar dacă ţinem socoteală, că El este cel puţin tot atât de roman ca şi noi, atunci vom pricepe, că din toate amărăciunele, pe care I-a fost dat să le guste în viaţă, aceea I-a îndurerat inima mai tare, care erà pricinuită, când auzea spunându-se, că e străin de noi. — Câtă căinţă târzie şi zadarnică trebuie să sguduie sufletele celor, care au greşit şi nu mai sunt! Şi mai ales câtă pocăinţă sunt datori aceia dintre greşiţii, care mai trăiesc!

10. Alexandru Cel Bun a spicuit din Basilicale, numai ceeace i-a trebuit pentru nevoile vremei sale (No. 5 supra, in fine), şi nimic mai mult, lăsând să aibă tărie mai departe obşteştele obiceiuri, care de multă vreme cârmuiaŭ cu des-

---

(cf. pag. 21). «Das er zwar *den Mut in sich fühle*». «obgleich er selbst *den Mut* zu diesem Entschlusse *in sich fühle*» — «Nur ob Prinz Karl *die Kraft und Entschlossenheit in sich fühlt*... das muss er selbst entscheiden».

[11]) Ibidem, pag. 36. «*J'ai en moi de Son sang*, et, quoique dans une position bien plus modeste, *j'ai voulu suivre l'exemple de Votre Majesté!* Elle sacrifie son existence au pays, qui *inspiré de Dieu* L'a appelée au trône par le voix du suffrage universel».

[12]) Ibidem, pag. 33—42.

[13]) Ibidem, pag. 50.

toinicie unele instituţiuni juridice. Dreptul românesc intră într'o fază nouă, alcătuindu-se, ca orice drept obiectiv pozitiv civilizat, din drept scris şi drept nescris. Dreptul scris se chiamă pe vremea aceea *Pravilă*, şi e spicuit din Basilicale, vorbă care pe atunci arată legile împăraţilor romani şi greci, precum şi hotărîrele sfaturilor împărăteşti [14]). Dreptul nescris se chiamă *Obiceiul pămîntului* şi cuprinde, încă pe vremea lui Cantemir, regulele privitoare la moşteniri, la testamente, la împărţirea moştenirilor, la hotărniciile pământurilor şi la servituţi, care, după spusa lui Cantemir, n'ar fi fost băştinaşe, ci împrumutate dela popoarele vecine. Dar în acest drept nescris puteau să între şi obiceiurile—fie obşteşti, fie localnice, — care s'ar fi închegat mai pe urmă.

11. In ce priveşte obârşia străină a unora din obiceiurile pământului, pentru a ne rosti hotărîtor, lipsesc încă aproape desăvârşit cercetările adâncite trebuitoare. Dar e cu puţinţă, ca părerea lui Cantemir să nu fie prea îndepărtată de adevăr. El, ca toţi vechii noştri Domnitori, erà şi judecător, — prezidentul înaltei judecătorii a Divanului — şi luà parte la desbaterea mai a tuturor pricinilor [15]); deci aveà cel mai bun prilej, să se îndeletnicească adâncit şi conştiincios, dacă nu cu toate, dar cel puţin cu cele mai multe din obiceiurile pământului. Apoi pe lângă judecătoria Divanului erà firesc, ca să se găsească şi arhiva delelor din cele mai vechi vremuri, aşa că judecătorul Domnitor, căptuşit cu un mare cărturar al vremei sale, puteà mai bine decât ori care altul, să scuture praful din arhiva aflătoare în capitala sa, dacă nu cumva chiar în palatul său, şi scotocind prin dele, precum şi prin uricele şi ispisoacele, de care poate se pomeneà în dele, să găsească mărturiile, de care aveà nevoie şi întregindu-le sau adeverindu-le prin cercetarea hrisoavelor şi a cronicilor din cancelariile (scrinia) domneşti, să fie în stare sau să deà hotàrîri ca judecător, sau să scrie ca istoric-jurist. In

---

[14]) A se vedeà supra nota 2.8.

[15]) A se vedeà: «Scrisoarea Moldovei» l. c. cap. XII, precum şi «Anaforaua boierilor ţărei privitoare la pronomiile (privilegiile) Moldovei, No. 10» reprodusă la sfârşitul acestei lucrări, ~~Alăturări~~ N° 353, pg. 300.

sfârşit din judecătoria Divanului făceau parte boerii, — dacă nu din toate părţile ţărei, cel puţin din cele mai multe, — care cunoşteau bine măcar obiceiurile de prin partea moşiilor lor, căci în vremea aceea boierii, când n'aveau treabă la Curte, sau la războiu, mai hălăduiau şi pe la cele moşii, iar nu plecau la petreceri peste graniţă; ba unii dintrânşii poate, că judecau chiar pricinele mai mici din partea locului. Dela astfel de oamenii pricepuţi se puteà adăpa cu cea mai mare temeinicie şi cunoştinţele cărturarului nostru.

12. In ce priveşte Pravila lui Alexandru Cel bun scriitorii atât români, cât şi străini nu se înţăleg. De o parte unii, ca Alex. Hasdeu [16]), G. Misail [17]), D. Alexandresco [18]), Paul Negulescu [19]), Grig. I. Alexandrescu [20]), M. Pergament, profesor de drept în Petersburg [21]), Heimbach [22]), etc., sunt de părere, că o astfel du Pravilă, spicuită din izvoarele arătate, a avut fiinţă. Pe de altă parte însă alţii, ca A. D. Xenopol [23]), Gr. Conduratu [24]), C. G. Dissescu [25]) Kasso, profesor de drept în Moscova [26])

---

[16]) Cuvânt către elevii şcoalei ţinut. Hotinului, la 25 Iulie 1837, tradus de Cavalerul Kostachi Stamati, Iaşi 1855.

[17]) Originele legislaţiunei române, Bucureşti, 1865, pag. 29.

[18]) Explicaţiunea dreptului civil român, Iaşi, 1866, Tom. I (ediţia I) Introducere, pag. XIV şi XV.

[19]) Studii de istoria dreptului român, Bucureşti, 1900, Introducere, pag. 16 şi 17.

[20]) Studii asupra Istoriei generale a dreptului, Focşani, 1905, pag 142 şi urm.

[21]) A se vedeà părerea lui Kasso la No. 15 text şi nota 26; până acum n'am putut să avem şi traducerea părei lui Pergament.

[22]) A se vedea nota 26.

[23]) Istoria Românilor, Iaşi, 1891, Vol. IV, pag. 89.—Ie de însămnat, că D. Alexandresco, scoţând ediţia a doua a tomului I, în anul 1906, adecă cincisprezece ani în urma lui Xenopol, păstrându-şi la pag. 2—5. părerea sa dela 1886, nu dă nici o însămnătate părerei contrare a acestuia, cu toate că în ediţia I, pag. XIII, nota 1, citează Istoria Românilor de A. D. Xenopol, adecă manualul apărut în 1886.

[24]) Codul de legi a lui Alexandru cel bun, monografie publicată în ziarul «Dreptul» No. 19 pe 1904. D. Alexandresco în ediţia II, pag. 2—5 vrea să ignoreze numele lui Gr. Conduratu. Pentru ce?

[25]) C. G. Dissescu, op. cit. pag. 61.

[26]) Dreptul Bizantin în Basarabia. Traducerea acestei monografii ne-a fost comunicată de d-l inginer Mihail K. Eni, din Iaşi. Vezi: Alăturări.

12527

BIBLIOTECA Centrală Universitară Bucureşti

sunt de părere, că tot ceea ce spune Cantemir, e cel puţin problematic, dacă nu chiar o poveste!

13. Istoricul nostru A. D. Xenopol, mare cel puţin prin aceea, că a spart înţelenitul ogor al Istoriei noastre şi a deschis drumuri noue, uşurând astfel munca acelor veniţi în urma sa, care pot bătăturì, îndreptà, lărgì şi chiar înfrumuseţà pârtiele mari, pe cari le-a făcut, zice: «Căci cele, ce se spun despre o introducere a legilor Basilicale sub Domnia lui Alexandru Cel Bun, sunt de tot problematice şi au chiar în contra lor împrejurarea însămnătoare, că nici un document anterior lui Vasile Lupu nu aminteşte existenţa acelor legiuiri în ţara Moldovei». Apoi în nota 1 a aceleiaş pagine el mai trage un argument în favoarea părerei sale şi din cele ce spune Cantemir despre Vasile Lupu, făcând următoarea observaţiune: «După Cantemir ar fi existat în Moldova pe timpul lui două extracte de legi, ceeace nu reiese de nicăeri. El pare a confundà colecţia lui Vasile Lupu extrasă din Harmenopoulos cu pretinsa adunare făcută de Alexandru Cel Bun».

14. Gr. Conduratu dovedind, că Domnitorul cărturar greşeşte în ce priveşte alte fapte, decât acela de care e vorba aicea, şi sprijinindu-se pe împrejurarea, că şi cronicarii noştri şi hrisoavele domneşti tac cu totul despre alcătuirea unei pravile de către Alexandru Cel Bun, scoate încheierea, că ştirea dată de Cantemir a fost crezută de unii urmaşi, numai din pricină, că acel care o spuneà erà şi Domnitor, şi că nimic nu poate întărì presupunerea, că o alcătuire de legi spicuită din Basilicale, a avut fiinţă în Moldova, dela Alexandru Cel Bun încoace; deci totul ar fi o legendă.

15. Kasso zice: «Unora jurişti din Rusia (Pergament[27]) trebuindu-le să dovedească pentru cestiuni de drept din Basarabia, că Dreptul Roman a fost primit in complexu în Moldova, afirmă, că Basilicalele erau un drept oficial în Basarabia la începutul veacului al cincisprezecelea, ceeace nu este adevărat. Vorba Basilica se întrebuinţà în Orient mai rar în înţelesul de «Colecţiune» făcută în Constantinopole în

---

[27]) Vezi nota 21.

veacurile al noulea şi al zecilea, şi mai des în înţelesul unui drept împărătesc cuprins în «Colecţiuni» făcute pentru cetăţenii împărăţiei, pe când în Occident.... Legenda trimeterei Basilicalelor în veacul al cincisprezecelea în Moldova lui Alexandru Cel Bun, nu-i adevărată, căci atunci Basilicalele nu se mai întrebuinţau nici printre locuitorii împărăţiei bizantine. Basilicalele sunt o întoarcere la sistemul lui Justinian, dar din pricina mărimei lor şi a complicaţiunei hotărîrilor lor, erau grele de întrebuinţat de către Bizantini. Chiar în veacul al treisprezecilea au încetat de a fi întrebuinţate în Bizanţ. Astfel Zachariae a găsit în Constantinopol manuscrisul unui Manuale legum (πρόχειρον τῶν νόμων) al lui Harmenopoulos, de pe a căruia pergament se răsese scrierea a patru cărţi din Basilica; ceeace e o dovadă, că în veacul al patrusprezecilea erà mai scump pergamentul pentru copiat, decât uitatul monument al lui Leon filosoful. Aşà dar nu este de admis, că această uriaşă lucrare, de care nu se puteau folosì Bizantinii, să fi putut fi de folos în aproape sălbatică pe atunci Moldova. In veacul al şeasesprezecilea şi al şeaptesprezecilea n'au existat decât foarte puţine legi, scrise în limba slavă, găsite nu de mult în România, care dovedesc că Alexandru Cel Bun n'a primit măcar cele şease cărţi ale lui Harmenopoulos, cum crede Heimbach[28]), şi despre care nici urme nu se găsesc până în veacul al optsprezecilea; iar distribuirea justiţiei se făceà în Moldova de obiceiurile pământului şi de puţinele hrisoave ale Domnitorilor în afară de Pravila cea mare din 1652».

16. In ce priveşte greşelile lui Cantemir străine de cestiunea noastră: Din aceste greşeli nu se poate scoate nici o încheere pentru deslegarea întrebărei, dacă Alexandru Cel Bun a făcut sau nu o Pravilă. Ştirea sa despre aceasta poate să rămână foarte temeinică, cu toate că s'ar fi dovedit alte greşeli. Dealtmintrelea, după cum vom vedeà[29]), nici Cantemir nu erà dintre aceea, care cred, că nu pot să greşească; dar atâta cereà din partea cititorilor, ca să confrunteze spusele sale cu spusele scriitorilor, pe cari i-a întrebuinţat, şi numai

---

[28]) A se vedeà nota 22.

[29]) Vezi cifra No. 23.

dacă făcând astfel, găseau vre-o greşală, atunci erau poftiţi «ca cu lină şi blândă inimă să îndrepteze şi să tocmească».

17. In ce priveşte raderea pergamentelor, pe care erau scrise Basicalele, pentru a se scrie cartea lui Harmenopoulos: Faptul acesta nu are nici o însemnătate pentru acei, care cunosc istoria palimpsestelor.

18. In ce priveşte înţelesul vorbei Basilicale: Cantemir lămureşte foarte bine, care e acel înţeles pe vremea sa[30]) aproape cu două veacuri înainte de noi, şi nu putem pune la îndoială şi această arătare a sa, de oarece, nu ca mare cărturar, ci chiar ca simplu învăţăcel a avut putinţa, să-şi deà bine seamă de acel înţăles.

19. In ce priveşte afirmarea, că Bizantinii chiar nu se puteau servì de Basilicale şi deci cu atât mai puţin Moldovenii: Acea afirmare nu-i dovedită cu nimica şi nu poate fi întemeiată de loc pe faptul, combătut de noi mai sus la No. 17.

20. In ce priveşte tăcerea cronicarilor, precum şi a documentelor de dinaintea lui Vasile Lupu: Chiar dacă aşà ar fi, tăcerea cronicarilor se poate lesne îndreptăţi. Pravila, fiind de o întrebuinţare zilnică, erà ştiută de toată lumea; obârşia sa erà un lucru banal, care n'aveà nevoie să mai fie pomenit şi în cronici, pentru ca lumea să-şi amintească de el. Şi vom vedeà, că tradiţia orală trecuse din om în om până pe vremile noastre. Deasemenea chiar dacă nu s'ar fi găsit până azi nici un document, care să pomnească de Pravila lui Alexandru Cel Bun, de acì n'am fi îndrituiţi să scoatem încheerea, că această Pravilă n'a avut fiinţă. Oare toate lucrurile despre cari nu vorbesc cronicarii noştri, au fost închipuiri? Dacă am întrebuinţà logica aceasta, atunci, fiindcă în compilarea lui Justinian nu se vorbeşte nicăieri nici de răsplata făgăduită prin publicitate, nici de mezat, ar trebuì să zicem, că aceste instituţiuni juridice n'au fost cunoscute de Romani. Noroc, că au ajuns până la noi alte izvoare, care dovedesc contrarul! Ce idee greşită ne-am fi făcut despre viaţa romană, dacă ar fi rămas numai compilarea lui Justinian, iar celelalte izvoare sau ar fi pierit cu totul, sau ar fi rămas şi azi nedesgropate

---

[30]) A se vedeà supra notele 5, 6 şi 8.

în Pompei, unde s'au găsit foarte multe chitanţe privitoare la mezaturi!

21. In ce priveşte observarea, că după Cantemir ar fi existat în Moldova pe timpul lui două extracte de legi, ceeace nu reiese de nicăieri: E foarte adevărat, că pe acea vreme n'au avut fiinţă două spicuiri de legi. Atâta numai, că nici Cantemir nu spune aceasta nicăieri! Dacă este aşà, îl mai putem învinuì, că ar fi confundat Pravila lui Vasile Lupu, cu Pravila cea veche?!

22. In ce priveşte crezământul, prea mare, ce i s'a dat lui Cantemir, fiindcă nu erà numai scriitor, ci şi Domnitor: De regulă Domnitorii nu numai când scriu, ci şi când vorbesc, cumpănesc foarte bine, ceeace spun; dar se cere tragere de inimă, ca să pricepem, ceeace au voit ei să spună. Totuşi nu vom susţine, că trebuie să credem spusele lui Cantemir, fiindcă el «nu e om de rând, ci e Domnul Ţărei Moldoveneşti!» Vom recunoaşte, că aşà se întorc vremile: Odinioară cei mici, cereau să fie de o potrivă cu cei mari; astăzi trebue, ca Domnitorii să ceară, să aibă cinstea, ca să fie crezuţi şi cruţaţi măcar atâta, cât şi ceilalţi scriitori conştiincioşi!

23. In ce priveşte crezământul, care i se cuvine lui Cantemir, ca scriitor conştiincios: Şi el n'a fost decât om, şi cu toate că a fost şi un mare cărturar, totuşi nu s'a putut servì pentru lucrările sale, decât de izvoarele, care se găseau pe vremea sa. De aceea trebue să se ţie bine seamă de aceasta şi de vom găsì greşeli în scrierile sale, să ne întrebăm mai întâiu, dacă nu cumva alţii sunt de vină şi prin urmare să nu ne grăbim să-l învinovăţim pe el. Afară de aceasta se poate, ca unele izvoare, documente, să se fi găsit pe vremea sa şi pe urmă să fi dispărut. De aceea şi de data asta trebue să-i facem atâta cinste lui Cantemir, ca să nu-l învinuim cu uşurinţă, mai ales când din predosloviile precuvântările, etc., presurate prin diferitele părţi ale Hronicului vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor [31]), ne putem convinge, că el lucrà

---

[31]) A se vedeà această scriere, publicată de Academia Română, (după originalul manuscript al autorului păstrat în arhivele principale din Moscova ale ministerului de externe), Bucureşti 1901 (No. 12, D. al Bibliotecei acelei Academii).

întocmai ca şi un învăţat din vremile noastre, adunând cărţi, manuscrise, etc., întrerupându-se de a scrie, fiindcă nu-i sosiseră scrierile comandate, etc. Intre altele ne mărginim de copià acì vorbele următoare, care se găsesc la pag. 51 a scrierii amintite, şi care-s privitoare la istoricii şi istoriele, de care s'a servit Cantemir: «Carii în ce nu v'aţi puteà încrede, sau foarte cu minune lucru vi s'ar părea, vor mărturisì precum noi dela noi măcar un cuvinţel să nu fim adaos; ce cu întreagă a inimei ştiinţă, pre dânşii povaţă având, unde m'au dus acolo am mărs şi nici cât de puţin dela dânşii nu ne-am abătut». Deasemenea la pag. XIX: «*Omenite cetitoriule* de *al patrulea* rând este acum cu acest de pe urmă, de am cercat *greşelile* aceştii trude a noastre, *unele ale noastre,* iară altele *şi mai multe ale diacului,* carile au scris'o de pe izvodu nostru; diacu dară fiind nedeplin ştiutor ortografiei româneşti, multă trudă ni-au dat cum să cade a o îndreptà *şi poate încă în multe locuri să o fi trecut cu vederea,* ce nădăjduim ca la îndreptarea tipografiei, de va vreà Dumnezeu până la acea vreme să ne lase cu suflare, toate să se îndrepteze. Aşişdere în multe, locuri va vedeà cititorul, că la unele mărturii pomenim de numele istoricului, iar la ce carte sau la ce cap anume nu însămnăm, ce şi aceasta cu graba silindu-ne, când culegem mărturiile din scriitori, uităm a însămnà şi capetele, în carele să scriu acele mărturii; însă în bună credinţă îl adeverim, că la acel autor acele mărturii, precum le însămnăm, negreşit aşà le va aflà. Iar mai mult ce vom fi greşit, îl poftim ca cu lină şi blândă inimă să îndrepteze şi să tocmească. Iar mai mult să adaoge sau să scază poftim să nu îndrăznească».— Iată cum ştià să lucreze acel Domnitor cărturar şi iată cât e de sigur pe ceeace scrie! Şi oare numai Hronicul a fost lucrat astfel, nu şi cel puţin Scrisoarea Moldovei? Ba credem, că aceasta din urmă a putut fi şi mai documentată, dacă ţinem seamă, de cele ce am spus mai sus la No. 11, despre chipul în care el îşi puteà procurà mărturii mai ales privitoare la dreptul românesc [32]). — Afară de acestea să nu uităm, că acest cărturar

---

[32]) Mai înainte de toate trebue să ne amintim în totdeauna, că de câte ori originalele manuscrise ale unui cărturar, sau ediţiunile recunoscute de aceştia ne lipsesc sau nu le avem la îndemână, de atâtea

scriind nu râvnea nici măriri, nici glorii şi nici câştiguri, Pe toate le avusese şi se săturase de nestatornicia lor! Pătruns de adevărul, că numai ştiinţa rămâne credincioasă şi nici odată nu ajunge ingrată, însufleţit de dragoste nepărtinitoare pentru poporul, pe care-l învrednicise Dumnezeu să-l cârmuiască şi râvnind numai ca şi acesta, spre binele său, să se

---

ori trebue să drămăluim bine învinuirile şi criticile noastre contra acelora. Apoi în ce priveşte pe Cantemir trebue să deosebim, cele ce el ne spune din cărţi şi mărturiile altora, de cele ce el însuşi a văzut şi a auzit. In privinţa celor dintâiu vinovate pot fi izvoarele nedepline sau arătările, poate interesate câte odată, pe care însă Cantemir, ori cât de scrupulos scriitor ar fi fost, n'aveà putinţa să le controleze. In privinţa celor trăite de el, putem fi ori cât de aspri, dacă îi vom puteà împotrivì alte izvoare mai vrednice de credinţă. — Aşà credem, că Const. Giurescu, în Capitulaţiunile Moldovei cu Poarta otomană, Bucureşti, 1908, o lucrare foarte conştiincioasă şi bine documentată, dovedind, că autorul are bună pregătire şi putere de pătrundere şi de evocare a vremilor, care nu mai sunt, însuşiri trebuitoare pentru cercetările istorice, e prea aspru cu Cantemir, când (pag. 51) zice, că acesta «*inventează* cu o lipsă de scrupul uimitoare o serie de evenimente şi împrejurări, fără nici o legătură cu realitatea istorică». Ca să mustrăm atât de tare pe Cantemir şi ca să credem, că spusele lui sunt atât de prihănite, nu e de ajuns, că găsim în scrierile lui nepotriveli de date şi de nume ale Sultanilor. Chiar dacă acestea s'ar datorà lui, totuşi ne-ar venì greu să-l dojenim fără cruţare, căci astfel de greşeli se pot găsì şi în scrierile acelor cărturari conştiincioşi şi bine documentaţi de astăzi, cari se îndeletnicesc şi discută în special nepotrivirea datelor. Astfel la Const. Giurescu însuşi, pag. 24, găsim că «la 6 August 1672 deputaţii adresează lui Orlov o nouă scrisoare», pe când din cele de mai înainte reese neîndoelnic, că data e 1772. Să presupunem acum, că la urmaşii noştri ar ajunge numai fila cu pag. 23 şi 24, ce mai de controverse învrăjbitoare s'ar pregătì pentru vremile, ce va să vină! — Se va zice, că aci e o greşală de tipar. Netăgăduit! Dar şi la Cantemir poate fi o greşală de diac (vezi înştiinţarea lui Cantemir, pag. XIX, Hronicul) p. c. şi în manuscrisul lui Antohie Sion la cifra 1412 poate fi o greşală de scriitor! Deasemenea tot Const. Giurescu, pag. 27 şi urm. ne arată, că în tratatul dela Kuciuc Kainargi din 1774, aliniatul opt al articolului XVI face pe Mahomet IV tată al sultanului Abdul Hamid I, *care domnea în 1774 şi cu care se încheià tratatul*, pe când tatăl acestuia a fost Ahmed III, iar Mahomed IV îi fusese moş; iar înlocuirea numelui Mahomed IV, prin «în timpul domniei defunctului sultan», în traducerea franceză, autorizată de Ruşi, a tractatului, pricinueşte şi mai mare încurcătură, fiindcă pe predecesorul lui Abdul Hamid I îl chema Mustafa III. Dacă astfel de greşeli se puteau face într'un con-

adape din întinsele și feluritele sale cunoștinți, scrie, tălmăcește, cheltuiește pentru tălmăcirea scrierilor sale în românește. Inboldirea aceasta pornită dintr'o inimă aleasă, faima de cărturar de care se bucura în viață și conștiința sa de scriitor, să-i fi îngăduit oare, ca atunci mai ales când scrià pentru noi[33]),

---

gres, la care luà parte și cel puțin un reprezentant al Turciei, așà că nici grăbirea membrilor congresului nu le poate îndreptăți, mai suntem oare îndreptățiți să fim fără cruțare față de Cantemir? Credem că nu, chiar dacă el ar fi greșit din capul lui! Deci cu atât mai puțin, când a greșit fiind învățat de alții! In adevăr Cantemir a putut face pe Ștefan Cel Mare contimporan cu Baiazet (1389—1404), dacă se va fi servit de manuscrisul de care vorbește Giurescu la pag. 47, nota 2, și care are pe margine însămnarea: «Poate să o fi închinat la sultan Baiazit că el a fost pe acea vreme împărat». Deasemenea el a putut face pe Ștefan Cel Mare contimporan și cu Soliman Magnificul (1520—1560) întemeindu-se pe cronica lui Ureche, reprodusă de Giurescu la pag. 46—47. Oare a putut trece prin mintea lui Cantemir macar o clipă bănuiala, că cronicarii moldovenești atât de adânc din cărți știau, că nici propria lor istorie nu și-o cunoșteau?! De altfel cine știe, dacă ajungând cu scrierea Hronicului până la Ștefan și Bogdan, n'ar fi îndreptat singur greșelile! De aceea credem, că pe viitor ar fi mai colegial din partea oricărui scriitor, în cazul în care s'ar convinge, că însuși Cantemir e vinovat de greșelile din scrierile sale, să asculte poftirea lui «*ca cu lină și blândă inimă să îndrepteze și să tocmească*».—Și fiindcă a venit vorba de îndreptări: Cu privire la titlul «Capitulațiile Moldovei cu Poarta otomană» să ne fie îngăduit să facem întrebarea: Există oare azi și vre-o «Poartă neotomană?» Și dacă se voia o preciziune mai mare, decât acea reeșind chiar numai din vorba «Poarta», n'ar fi fost mai nimerit, ca în loc de tautologia «Poarta otomană» să se fi zis «Inalta Poartă». Apoi de ce «Capitulațiuni»? Cronicile noastre vorbesc numai de o *Închinare*. Aceasta însă în Dreptul Internațional Public are o altă însemnare (Vezi nota 57 și urm.).

[33]) Pridoslovia Hronicului pag. XIII. «Insă aceste toate, fiind de noi în limba latinească scrise și alcătuite, socotit-am, că cu strâmbătate, încă și cu pacat va fi, de lucrurile noastre, deceea înainte, mai mult streinii, decât ai noștri să știe. De care lucru acum de iznoavă osteninţă luând, din limba latinească iarăși pe ce a noastră românească le prefacem». Pag. XIV. «Mărturisesc cetitorului, că când scriam Hronicul nostru la Mosc, *unde cărțile de triabă încă tot sunt rari, aflându-ne*, pe Bonfin istoricul (carile între toți scriitorii, pentru lucrurile ungurești mai curat și mai credincios să are) la mână a avea n'am putut.... Iară acum când de iznoavă din lătinesc, în limba românească l'am prefăcut, nu numai Bonfin, ce și alții câți-va istorici la mână viindu-ne le-am înfăto-

să se fi îndepărtat de adevăr şi să fi primit cu uşurinţă informaţiuni neîntemeiate?!—Dar nu voim să întărim şi să sprijinim spusele lui Cantemir nici pe aceste consideraţiuni.

24. Am mai stà poate totuşi la gânduri, în privinţa ştirilor, pe care ni le dă Cantemir despre lucruri, pe care nu le-a trăit. Dar aceasta nu ne mai este îngăduit, când e vorba de lucruri trăite de el însuşi! Acela care ne spune, că Alexandru

---

şeat cu Hronologia lui Ricţiol...». Pag. XVII. «Aşà omeniţilor şi iubiţilor simpatrioţi, şi fiete carele, a adeverinţii istoriceşti iubitor...». Pag. 7. «Aşà dar învăţătura aceasta μάχου ὑπὲρ πατρίδος, luptă-te pentru moşie, şi stidiré, împreună cu frica afară scoate, căci şi dragostea toate birueşte. Pre care noi, ca pre un vârtos şi tare scut îmbrăţişând, drépte arme, pe dreptul vom apuca; şi în câmpul istoriilor ieşind, cu înfipţi paşi şi cu neîntoarsă faţă pre vrăjmaşea a de demult uitării tiranie la lupta monomahii vom chema; şi *pentru izbândirea laudelor şi slavii moşii* până la vărsarea a cei mai de pe urmă a sângelui picătură lupta vom suferi... Ce poate cine-va să zică: Cine, şi de unde eşti tu o omănaşule? din mijlocul varvarilor ieri alaltăieri eşind de naprasnă nemernic te iveşti? Ce caută la tine arme ca acele? de unde, şi în lupta monomahii când ti-ai învăţat? unde şi carile îţi sunt puterile şi alalte, către aceste trântituri trebnice măestrii, cu carile înainte puternice tiranii ca aceştia măcar a te ivi, necum biruinţa a nădăjduì să poţi?». Apoi după ce istoriseşte legenda cu tânărul helveţian, care a îndemnat pe compatrioţii săi, să atace cu mâinele goale pe duşmani şi să se înarmeze cu armele luate dela aceştia, continuă: «Aşa dar şi noi, asemenea acestora făcând, împotriva tiranii uitărei lucrurilor, nu numai stâble biruinţei *(pe care iubitei moşii cu tot dédinsul poftim)*, nedejduim: Ce încă ca şi marele acela întemeliitorul nostru Traian vom face, carile avuţiile cele din jacurile Romanilor, Decebal Domnul Dachilor, strânse şi ascunse le aveà, tocmai din fundul apei Sargheţii la iveală li-au scos, şi visterii Romanilor, adică a cui a fost li-au dat. Intr'acest chip, iarăş zicem, şi noi făcând, pre cele cu vechime vremilor îngropate a vechilor istorii comoare, la lumină a le scoate, şi la triaba de obşte a le arăta ne vom sili, şi cele româneşti, precum Romanilor să cuvin vom dovedi. Cândailé părésă-va cui-va, precum acésté, carele noi acum făgăduim şi înainte slobozim, că nu buhnete de puşti omeneşti, ce lătrături de Ţerberi, şi de mici ţincşori şi fricoşi; nu platoşe şi scuturi, ce beşicuri de vânt înflate şi pe apă înotând; nici deciia arme de biruinţă purtătoare, ce cuvinte în samă nebăgate, şi nevoinţă pentru deşartă slavà, în zadar cheltuită, să fie îi va părea? *Credem şi ştim.* Insă către aceasta *încă mai ştim,* precum *că păréré scaunul adevărului a răsturna,* sau locul a-i cuprinde, nici cum nu poate. Pentru care lucru, *nu adevărata a lucrurilor ştiinţă, îndoitei părері; ce păréré negreşitii ştiinţe, pururea a se*

Cel Bun a făcut o Pravilă alcătuită din spicuirea Basilicalelor şi că această Pravilă se aplica în Moldova în vremea sa, nu-i nici mai mult şi nici mai puţin decât cel mai înalt judecător al ţărei. S'ar puteà oare bănuì, că un astfel de judecător să nu ştie nici măcar atâta lucru, care e legea în vigoare pe vremea sa, cu toate că aveà prilej de atâtea ori s'o aplice?! O astfel de bănuială ar fi cea mai gravă insultă chiar pentru

---

înduplica, şi iei a se pleca, să cade. Aşişderea şi noâe a ni să părea slobod va fi; că cu acest al nostru pentru vechimea Romano-Moldo-Vlachii hronic, ca nu cumva *dela vecinii de prinprejur* vre-o *vrajbă neîmblânzită să ne scornim;* să nu cumva în loc de glumă, şi de râs să ne luăm, şi ca cum de dulce dragosté Patriii nebuniţi a fi socotindu-ne, *să zică,* că *célé ce se cad credinţii istoriceşti hotare am sărit.* Că această macar cevaşi înpotriva noastră nefăcând, *cu întreagă conştienţie* mărturisim *(însă deosebi de lunecaré neştiinţii, care tuturor oamenilor aproape, şi de casă iaste),* că nu aşà după a noastră şi a Patriii voe să fim umblat; cu care cea de mult potolită, şi subt răcită cenuşea zavistii învălită scântiae, într'a urâi şi clevetii pojar, să o aţâţăm şi să o ijdărâm. Că cine mă rog, ar fi acela, carile să gândească, ca cu crieri de aramă, precum cu hulele altora (nu dea Dumnezeu) adaogere laudelor sale, c'ar puteà dobândi? Plăcut şi încă cu fericire ni-ar fi fost, nici nărocul acestui câmp să fim ispitit, nici cununa acei după pravilă luptă să fim aşteptat. Ce cine este aşà de nărocit cetăţean? Cine este aşà de fericit Ţiţeron... Din potrivă: cine atâta slab de minte ar fi acela, care şi-ar pofti aşà de groznice şi atât de straşnice menituri şi uri să ispitească şi atâtea împotrivnice chitéle a auzi să învoiască? Insă pre fiete care rătăcită voe stăpâni-o-va zisa înţelepţilor: Φίλος ὁ Πλάτον, φίλος ὁ Σωκράτης, ἄλλα μᾶλλον φιλή ἡ ἀλήθεια, priatinu-i Platon, priatinu-i Socrat, însă mai priatinu-i adevărul. Cu care lege şi povaţă, *orice acru ar fi, cu dulce vom gusta; şi oricât de ascuţite ar fi a chitelelor dosediri, veseli le vom suferi,* numai **a neimatii conştienţi întregime să păzim;** *de vreme ce ia singură,* **adeverinţa istoriii mai luminat va arăta,** decât razele soarelui umbra ceasornicului de soare; şi fără nici o încâlcitură va învăţa....» apoi continuă vorbind despre celelalte naţiuni ale Europii, zice: «(Nu deà Dumnezeu trufie cuvântului) măcar că astă-zi mari şi evghenisite sunt, însă alţi părinţi nu-şi pot cunoaşte, fără numai pe Goţi, Vandali, Huni, Sclavoni; adică a Schythii înghețate *rumpturi...* aşà astă-zi în mijlocul Romii pre cel hiriş Roman cine-va a-l cerca mult să se osteneasca, şi deabea să-l nemerească, ca din varvari să-l poată alege.... Ce în scurt, mai toate ale Europei şi a Europenilor niamuri, odânăoară pré varvari, iar acum pré de bună naştere să fie fost aiavé iaste.... Acésté dară aşé; iară a Romano-Moldo-Vlahilor neam....».

cel mai mic judecător de astăzi! Aceasta o ştiau prea bine atât boierii noştri cei vechi, pe care prea cu uşurinţă îi credem mai ignoranţi decât noi, cât şi Domnitorii, care în hrisoavele lor invocau autoritatea lui Cantemir! De aceea bine au făcut acei, care şi-au sprijinit părerile lor pe diferitele anaforale şi hrisoave, pe care le vom cercetà la rândul lor!

25. Pentru întărirea spuselor lui Cantemir ar puteà servì şi documentul de pe vremea lui Ştefan cel Mare, din anul 1480 d. Chr.[34]), care ni spune, că unei slugi a acestuia s'a făcut «lege după *Dreptul* ţărei» (zacon podlug semskago *prava*). Prin vorba *Drept,* astăzi se înţelege atât dreptul scris — legea, cât şi dreptul nescris — obiceiurile. In ce înţeles a fost întrebuinţată vorba *prava* în acel document? Dacă hotărîrea s'ar fi întemeiat pe obiceiul pământului, şi dacă ţinem seama că acesta aveà mai mare putere chiar decât pravila, după cum vom vedeà, atunci în acel document scris în slavoneşte, pare mai neîndoielnic, că s'ar fi întrebuinţat vorba obiceiu, care am văzut, că e de obârşie slavă şi care erà mai precisă. Aceasta ne face să înclinăm a crede, că e vorba nu de obiceiu, ci de pravilă. Şi atunci de care pravilă poate fi vorba pe vremea lui Ştefan cel mare? De o pravilă a acestuia nu se pomineşte şi după logica învăţaţilor noştri, cel puţin deocamdată, trebue să zicem, că n'a existat! De aceea, dacă prava în seamnă pravilă, atunci nu poate fi vorba de alta, decât de aceea a lui Alexandru cel Bun.- Adde: Docum. din 1641, Ukicarul 23, pg. 63.

26. Dar avem alte documente oficiale anterioare lui Cantemir şi a căror înţeles nu poate fi pus la îndoială de loc. Pravila lui Vasile Lupu, tipărită în vremea vieţei acestuia, e documentul cel mai oficial posibil şi tot ce se găseşte în ea a fost pus cu voia Domnitorului. La pagina 2, sub stema Moldovei[35]) sunt stihuri în stema Domniei Moldovei. Printre acestea se găsesc şi următoarele patru: «De unde mari Domni spre laudă şi-au făcut cale, De acolo şi Vasile Vod' au început

---

[34]) Acest document e pomenit şi cercetat de Gr. Conduratu, l. c. (a se vedea nota 24 suprà).

[35]) Inlocuită nesocotit de Bujoreanu (în ediţia sa a Pravilei lui Vasile Lupu) cu portretul lui Vasile Lupu!

lucrurile sale, Cu învăţături ce în ţara sa temeciuiaşte, Nemuritor nume pe lume şie zidéşte.» De acì reese neîndoielnic, că pe vremea lui Vasile Lupu se credea, că şi alţi Domnitori de mai înainte au înzestrat Moldova cu pravile. Deasemenea la pagina 3, se găseşte o precuvântare. Dacă s'ar fi cetit aceasta[36]), s'ar fi găsit în § 2 o altă întărire la fel a spuselor lui Cantemir: «Drept aceea şi al nostru prea luminat întru creştinătate şi direpţ întru credinţă Ion Vasile Voevoda Domnul şi biruitorul ţărei Moldovei, *urmând urma* celor *buni* şi *înţelepţi* Domni, socotind neputinţa şi slăbiciunea acestui loc şi *împuţinarea* sfintelor scripturi şi *altor învăţături* şi cunoscând nevoia ce va venì şi scăderea asupra oamenilor ce vor fi locuitori în ţara Moldovei . . . » Şi de acì reese că, înainte de Vasile Lupu au fost şi alţi Domnitori unii *buni*, iar alţii *înţelepţi*, care au făcut Pravile şi că Vasile Lupu i-a imitat pe aceia din pricină, că Pravilele (care nu erau tipărite, ci numai scrise) se împuţinaseră. Iată cum ştirea princiară a lui Cantemir e întărită de două ori de o vorbă aproape domnească. Iată ce izvor macar a putut aveà Cantemir, chiar dacă altele ar fi lipsit pe vremea sa! Toate acestea ne fac, să susţinem hotărîtor, că Alexandru cel Bun a înzestrat Moldova cu o Pravilă şi că aceasta a fost întocmită, aşa după cum ne spune Cantemir.

27. Despre această Pravilă mai ştim «că n'a ajuns a fi tipărită»[37]). Aceasta e foarte firesc lucru: Până la Vasile Lupu nu am avut tipografie în ţară; iar în vremea acestui Domnitor s'a tipărit Pravila sa, care, după cum vom vedeà, făcea de prisos tipărirea deosebită a celeilalte.

Acum însă ni se poate pune întrebarea: Dacă Pravila

---

[36]) Dar cine citeşte prefeţele, precuvântările, etc.? Vorba lui Dimitrie Alexandresco, care făcând o introducere cam lungă la cartea lui C. N. Buzdugan, Du Mariage des Roumains à l'étranger et des étrangers en Roumanie, Bucarest, 1900, sfârşeşte cu vorbele: «Moi, qui n'en lis jamais! — ni vous non plus je crois». — Dar e bine, ca să citim precuvântările cele vechi; din ele totdeauna vom aflà şi învăţà câte ceva, căci în vremea aceea ele se scriau, ca să ni se spună lucruri folositoare.

[37]) A se vedeà anaforaua arătătoare de Pravilele, care ocârmuiau pământul Moldovei în vechime, 1819.

lui Alexandru cel Bun a existat, deşi n'a ajuns să fie tipărită în deosebi, unde e? Cine ştie! E cu putinţă, ca să se fi pierdut, precum s'au pierdut o mulţime de alte manuscrise. Şi mai e tot aşa de cu putinţă, ca să existe încă. Poate, că dacă ne vom pricepe s'o căutăm, o vom găsì! De ar fi avut ea gură, de mult ar fi vorbit!

Dar, să nu anticipăm nimic, ci deocamdată să ne fie îngăduit, să facem numai o ipoteză. Dacă Pravila lui Alexandru cel Bun a existat, nu-i cu putinţă, ca Vasile Lupu să nu fi ţinut seamă de ea. Şi fiindcă în Pravila lui Vasile Lupu se deosibesc foarte bine două părţi—una, cea dela început, care are 282 de articole (începături) curente şi alta împărţită în glave şi fiecare glavă în articole necurente — am puteà deocamdată ipotetic admite, că acele 282 de articole sunt din Pravila lui Alexandru cel Bun. În acest caz am găsì o dovadă, că rânduielile acelei Pravile s'au aplicat cam pe la anul 1421 d. Chr. În acel an (Arhiva Istorică No. 17/1864, pag. 129 şi urm.), Cavalerul Guillebert de Lannoy, după ce se întâlnise cu Alexandru cel Bun, pe când se apropia cu un tâlmaciu de Cetatea Albă, a fost prins *de mai mulţi hoţi*, trântit jos, bătut, rănit şi *furat* de 100—120 de galbeni, afară de alte lucruri. Nouă din hoţi au fost prinşi şi aduşi înaintea Cavalerului, cu ştreangul de gât, învoindu-i-se, ca să-i omoare.— Prima întrebare, care se naşte e: Se poate, ca *nouă* hoţi să fie condamnaţi la moarte, pentru că au furat pe unul singur întovărăşit de tâlmaciul său? Acest furt, contra a două persoane numai, nu puteà şi nu erà nevoie să fie săvârşit de *nouă* inşi. Oare se puteà, ca toţi nouă să fie deopotrivă de vinovaţi şi să li se cuvie aceeaş pedeapsă, mai ales pedeapsa cu moartea? Se puteà! Art. 115 din Pravilă sunà: «Când vor fi nişte *soţii mulţi* de vor ţinea drumul, de vor tălhuì sau furà, *pre toţi să-i spânzure, să nu poată plătì cu moartea unuia pre ceilalţi pre toţi*".

§ 4. *Inainte şi după Ştefan Cel Mare, Cel Bun şi Cel Sfânt până la Vasile Lupu (1433—1634 d. Ch.)*

28. Am văzut, că pe la anul 1421 d. Ch., Pravila lui Alexandru Cel Bun aveà tărie în Moldova. Faptul acesta erà de

aşteptat cel puţin pentru tot răstimpul domniei făcătorului legei. Dar oare pe urmă acea Pravilă a mai avut tărie? Dreptul străin, adus de ea, prins'a rădăcini în Moldova?—Intru cât ea erà spicuită dintr'un mănuchiu juridic alcătuit tot din Drept Roman, fie curat, aşà precum se află în legile împăraţilor romani şi a sfaturilor lor (auditoria, consilia, concilia), fie prefăcut, aşà precum se află în legile împăraţilor greci şi a sfaturilor lor (sacra consistoria), întru atâta ea erà tot atât de obârşie romană, ca şi o parte, dacă nu toate obiceiurile pământului moldovenesc. Dreptul pământean şi Dreptul adus de afară se potriveau aşà dar foarte bine, în cât, în puterea filiaţiunei etnice familiale, a fost foarte uşor, ca Dreptul străin, răsădit în Moldova să prindă rădăcini, altoirea să izbutească, heteropathia juridică să fie mântuitoare! Incheerea noastră o sprijinim pe următoarele băgări de seamă:

Tarde, în iscusita sa lucrare numită *Les transformations du Droit*, leagă de Ingănare *(Imitation)*, ca factor în evoluţiune, o însămnătate mare, poate din cale afară. O părere asămănătoare a fost dată la iveală de Sumner Maine în ale sale Etudes sur l'Ancien Droit şi de Lebon în l'Homme et les Sociétés.—Totuşi trebue să recunoaştem, că îngănarea acelor aşezăminte juridice, care par mai desăvârşite, fie că fiinţează, fie că au fiinţat aiurea şi care se potrivesc cu simţimântul instinctiv al unui popor, e foarte ispititoare şi adesea ori s'a înfăptuit. Se intâmplă un fel de molipsire. Acei care se tem, ca să nu dea prea mare însămnătate fie Rasei, fie Atavismului, să silesc, ca să pună în socoteala acestei molipsiri urmările unei ursite de neînlăturat şi pe care un studiu mai pătrunzător ne-ar sili, să le punem în socoteala acelor doi factori neînduplecaţi şi stăpânitori. Mimica juridică, acest hipnotism relativ, această maimuţărie, când îi bine nimerită, se pare că nu-i decât o recunoaştere instinctivă a aşezămintelor potrivite cu simţimântul lăuntric al poporului îngănător, aşezăminte, care au şi fost înfăptuite şi făcute apriate de un popor de aceiaş rasă, mai înaintat în evoluţiunea sa. Atunci avem de a face cu puneri la încercare, care luminează un popor asupra conştiinţei sale încă întunecate şi a ursitei sale în împărăţia Dreptului. Tot aşà şi copiii învaţă limba părintească, ei au incli-

nările, care se cer, au un capital tainic însămnat, venindu-le dela strămoşii lor; totul e pregătit pentru ca vorbele şi formele, pe care le vor auzì, să cadă într'un ogor roditor; de aceea ei învaţă minunat de iute, acel lucru aşà de încurcat şi de greu; nu-i altceva, ca să zicem aşà, decât o trezire a ceei ce doarme în ei[38])!

29. Această Pravilă trebue să fi făcut pe vremea alcătuirei sale o svoană, care să fi ajuns cel puţin până la fraţii Moldovenilor din Ţara Românească. Oare mediul de aicea n'a putut face, ca ea să fie primită şi altoită şi aci? Imperativul geografic oare..... Dar şirul întrebărilor cată să se oprească. In răstimpul unui veac de om o grea cumpănă se abate asupra Europei. Intreaga făptură omenească încremeneşte stăpânită de o groază fără de seamăn: Gard de îngrădire se pune gurei. Limba se leagă în gura încleştată întredeschis. Ochii măriţi privesc cu pironire. Pe faţă se citeşte întipărită o încordată luare aminte plină de îngrijorare. — O mare dramă a ursitei popoarelor stà să înceapă. Autorul «Stăpânul fără margini peste marginele lumei» hotărîse, ca protoganişti să fie Moldova, purtătoare a ideilor de Creştinism şi Dragoste de moşie şi Turcia, purtătoare a ideilor de Islamism şi Cotropire şi ca desfăşurarea faptului să se petreacă pe acel pământ, care cu «rîuri şi cu ramuri[39])», cu tot ce este pe el, în totdeauna a fost duşman de moarte veneticilor lacomi şi cotropitori de pretutindeni, pământ sfinţit de atâte ori cu sângele vărsat fără drămăluire de apărătorii săi şi cu rămăşiţele cele din urmă ale acestor viteji neîntrecuţi.—Vălul tainelor nepătrunse ale firei se desface, dându-se în lături, şi Destăinuirea începe să-şi depene firele:

30 Dinspre Soare-Răsare se vesteşte vijelia cea mai năprasnică, din toate câte trecuseră pe faţa Europei. — Turcii din Asia, chemaţi în ajutor de nemerniciţii Paleologi, au astfel prilejul de a vedeà de aproape slăbiciunea acestora; încep prin a cucerì oraşul Boline, apoi Macedonia, etc., şi în curând biruinţele

---

[38]) Tot acest period e o traducere aproape cuvânt după cuvânt din Edmond Picard, le Droit Pur, § 147, pag. 319—321.

[39]) Mihail Eminescu, Scrisoarea a treia, versurile 130 şi urm.

i înflăcărează atât de tare de ideia panislamismului, încât râvnesc înfrângerea tuturor statelor europene și sfărâmarea întregei creștinătăți. Se zice chiar, că un Sultan ar fi făcut jurământ, ca «Din pristolul dela Roma să dea calului ovăz![40])»— Moldovenii,—creștini tari și nestrămutați în credința lui Dumnezeu, temându-se numai de cer să nu cadă asupra lor; de o vitejie oarbă, pe care Turcii avuseseră prilej s'o prețuiască și nu doreau s'o cunoască dese ori mai de aproape; apărători plini de îndârjire ai moșiei strămoșești; răzași deprinși să nu dea înapoi atât la procese, cât și mai ales la războiu—aveau în fruntea lor pe Ștefan Vodă, prețuit de Leși, ca fiind cel mai iscusit, cel mai priceput și cel mai harnic bărbat cu inima mare[41]); poreclit de Turci «blăstămatul, care la viclenii și meșteșuguri drăcești întrece chiar pe dracul[42])» și cunoscut de ai lui, ca întreg la minte, nelenevos, tăinuindu-și planurile atât de bine, în cât unde nu cugetai acolo îl aflai; meșter la războaie, unde era nevoie, însuși se vîra, ca văzându-l ai săi să nu dea îndărăt[43]); un Briar, punându-se drept în calea vrăjmașilor, cărora le sucea gâtul până le rupea coarda și mai presus de toate un mare cunoscător al psihologiei mulțimei de pe vremea sa și un creștin plin de smerenie și de încredere în pronia cerească. — Avântați puternic, întăriți și oțeliți de cele dintâiu biruințe, Turcii, plini de încredere nețărmurită în ursita și puterile lor, neînvinși încă de nimeni în nici una din luptele mari, însămnate, date față în față[44]), cotropitori plini de îndrăzneală, înaintează făr de păs, până ce la Podul Inalt sunt opriți în loc de zidul neclintit al dragostei de moșie, ridicat de Ștefan și de Moldovenii de trei ori mai puțini la număr. — Incăerarea începe. Secuii lefegii puși în rândurile dintâiu ale oastei moldovene, sunt răsturnați. Se pare, că biruința va fi de partea Turcilor și că de aceea

---

[40]) Eminescu, l. c. versul 108.

[41]) Chronica Polonorum de Mateiu Miechowski, 1519 (Arhiva Istorică, I, 2 pag. 35 și urm.).

[42]) Guerra di Bogdania, traducere italienească a istoricului turc Saadeddin, zis Hogea-Efendi (Arhiva Istorică, I, 2, pag. 31 și urm.).

[43]) Cronicarul Ureche, la Moartea lui Ștefan Vodă (Letopisețile de Mihail Kogălniceanu, Tom. I, pag. 178).

[44]) A. D. Xenopol, Istoria Românilor, Vol. II, pag. 328.

văzduhul rămâne posomorît şi încins cu un zăbranic de o păclă atât de deasă, încât nu se vedeà om cu om. — Dar Ştefan pune în lucrare, ceeace geniul său ostăşesc pregătise cu mare chibzuinţă: Răpède în Turci pe ostaşii săi cei mai aleşi şi încercaţi, El insuşi se isbeşte năvalnic în rândurile cele mai dese ale vrăjmaşilor, şi tot în acelaş timp, în spatele acestora, trâmbiţaşii şi buciumarii, ascunşi într'o luncă, fac să răsune cunoscutul cântec de atac al Moldovenilor «Hai fraţi, hai fraţi! La năvală daţi!», ca şi cum o altă oaste ar fi alergat în ajutor. Turcii crezând, că în această parte ie grosul armatei, se întorc, zorind să treacă prin luncă, din pricina păclei dau prin apa Racovăţului, se împiedecă şi de copăcăria luncei, dar sunt luaţi din urmă şi măcelăriţi fără cruţare de Moldoveni! Pentru întâia oară [44]), ei învaţă de la noi ce însamnă *Infrângerea!* — Ştefan trimete prinşi şi trofee în Europa, trage în ţapă pe ceilalţi prinşi, arde cadavrele şi în întreaga sa ţară porunceşte un post de patru zile, numai cu pâine şi apă, pe care-l ţine şi El, dând de ştire tot odată, ca nimeni să nu cuteze a-I atribuì Lui acea victorie, ci numai singurului Dumnezeu [45]). Iar Sfântul Părinte Sixt IV ia parte la apoteozare,

---

[44]) A. D. Xenopol, Istoria Românilor, Vol II, pag. 328

[45]) Cronica lui Grigore Ureche (Letepisețele, l. c. pag. 161), nota 1, in fine a lui Neculai Costin: «Arătatu-s'au Ștefan Vodă după acel războiu, plecat cu biruința; de la singur Dumnezeu au numărat, că este izbânda. Patru zile nici o mâncare n'au mâncat, fără numai pâne cu apă». — Miechovski, l. c. pag. 40 și 41 adaogă despre contimporanul său, Ștefan Vodă, următoarele: «O, bărbat sărbătorit și învingător slăvit al tuturor crailor învecinați! O, omule ferice, îmbelșugat de cele mai multe daruri ale norocului! Ceea-ce ursita hărăzește celorlalți în parte: unora minte iscusită, altora inimoșie vitejească și dreptate mai strălucitoare decât toate virtuțile, ba, câtorva biruință înpotriva dușmanilor, acestuia i-a dat cu dărnicie toate de odată și i-a îngăduit, ca în toate să fie drept, prevăzător, iscusit și bărbat biruitor al tuturor năvălitorilor. Pe drept trebue de numărat printre vitejii vremei noastre». — I. Dlugosz, zis Longinus, Historia Polonica usque ad annum 1480, Leipsick, 1711, zice tot despre Ștefan: «O, bărbat minunat, în nimic mai pre jos ducilor viteji, pe care noi îi admirăm, care în vremile noastre *cel întâiu* printre prinții lumei ai câștigat o biruință strălucită asupra Turcilor, după judecata mea, cel mai vrednic a fi numit în fruntea unei coaliţiuni a Europei creștine contra Turcilor!» — Cf. Exarhu, Colecția lui Marin Sanudo, VII, Suceava, 7 Decemvrie 1502, pag. 91: «Quanto a persona del prefato

punând pe fruntea lui Ştefan cununa de «Apărător al Creştinătăţei», cunună, pe care n'a mai câştigat-o nimeni de atunci încoace, şi Europa aplaudând pe Moldoveni, sărbătoreşte încă odată pe acea *gens bello praestantissima!* [46]).

Aşà dar Ştefan Vodă, care ««*şi-a croit în Istoria Uni-*»» ««*versală, ca şi în inima neamului său un loc aşà de mare,*»» ««*încât patru veacuri au putut trece fără a-l micşorà....*»» ««*Acest falnic Voevod, mare printre cei mari*»», căruia în vremile noastre, ««*împreună cu întreaga suflare românească, care*»» ««*şi-a rostit pioasa sa amintire, cu o căldură de inimă în-*»» ««*tr'adevăr mişcătoare, întâiul Rege al României unite şi de*»» ««*sine stătătoare,* I-a adus *prinosul recunoştinţei şi a venera-*»» ««*ţiunei Sale nemărginite,* rugând Cerul, **ca iubirea Lui de Ţară**»» ««**şi de Neam să ne însufleţească pe toţi în toate faptele noastre**»» ««**şi ca virtuţile Lui să strălucească de a pururea în ochii urma-**»» ««**şilor Săi, ca o sfântă pildă de urmat** [47])»»; tot El [48]) a întărit în sufletul Turcilor, respectul izvorând dintr'o dreaptă preţuire a potrivnicului, care s'a măsurat izbânditor cu ei [49]). Aceasta ne-a

---

signor, è homo sapientissimo, degno de molte laude, amato molto deli subditi per esser clemente ed justo, molto vigilante e liberale». Cf A. D. Xenopol, op. cit. Vol. II, pag. 412, No. 6.

[46]) Laonicus Chalcocondylas, Historiae, Bonnae, 1843: «Dacorum (sive Valachorum, in quibus et Moldavi) *gens bello praestantissima* = ἔστι δὲ γένος τοῦτο Δάκες ἄλκιμόν τε τὰ ἐς τὸν πόλεμον». — Patru veacuri mai târziu, urmaşii acestora uimiră Europa din nou, când la luarea Griviţei, sub o grindină de gloanţe şi ghiulele, s'au întors de *patru* ori în şir la asalt.

[47]) A se vedeà: Cuvântarea Maiestăţei Sale Regelui la serbarea centenarului Seminarului Veniamin Costachi, din Iaşi. în 4 Octombrie 1904.

[48]) Găsim aci prilejul de a atrage luarea aminte şi asupra zugrăvirei greşite a persoanei fizice a Domnitorului de către unii scriitori. E cunoscut de toţi cum începe cronicarul Ureche: «Erà acest Ştefan Vodă om nu mare la stat». S'a crezut de aci, că Domnitorul erà mic de stat. Dar nu este aşà: Intre statura mare, înaltă şi acea mică, mai este şi statura potrivită, mijlocie. Iar cronicarul, prin chipul său de rostire a voit înadins, să ferească pe urmaşi de a crede, că s'a dat Domnitorului porecla de «Cel Mare», fiindcă poate ar fi fost mare de stat.

[49]) Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlachilor, Bucureşti, 1901 (Biblioteca Academiei Române No. 4677), în Predoslovie, pag. 22, vorbind despre sultanul, dela care Moldovenii au cerut ocrotire, zice: «Carile cum din scrisele, aşà din zisele bătrânilor săi înţelegând, precum în potriva Romano-Moldo-Vlahilor, cu neprietenie a merge,

priit mult bine, când în vremea lui Bogdan, fiul și urmașul lui Ștefan, s'a întâmplat o schimbare foarte însămnată

---

este cea mai desăvârșită nebunie (căci înțelepciunea șearpelui aceluia, mulți din istoricii creștinești (Caută Epistoliile lui Busbecvie) sunt, cari *cum să cade* o mărturisesc), și asupra a *neam ca acesta cu armele nebiruit fiind*, cu arme și cu războiu mai mult, a ispiti, alta să nu fie fără numai lucru de batjocură, și de primejdie slavii Oliosmănești. Așà, ca unul foarte bine știind, socotià de câte ori și câți Muhamezi, câți Baieziți, câți Murați, în câmpii Moldovinești sfărâmase, și mii de mii de Turcii săi valurile Dunărei, a Prutului, a Siretului, a Bârladului și a Nistrului, înghițise. Așà dară, și într'acest chip, cu patimile și primejdiile altora, și ale sale învățându-se, *legătura și pacea*, care Bogdan feciorul lui Ștefan Vodă Marele, îi aducea, foarte cu drag a îmbrățișat-o, și sub chipul a dării pe an (fără care pacea Creștinilor cu Turcii, totdeauna moartă este) cu daruri a patru mii de galbeni, a douăzeci de șoimi și a patruzeci de iepe frumoase, carile pământul Moldovei le naște, îndestulit a fi primește, acela ce a lăcomii în veci nedespărțit tovarăș și închinător erà. Intr'acest chip dar părinții neamului moldovenesc, cari pe acele vremi de grija patriei sale, precum să cade purtà, măcar că daruri a făgăduit, și aur, argint, dobitoace și păsări, ca pominocul pământului lor în toți anii la căscată poarta lui prin *solii* lor s'au obliguit: însă cu întreg sfat, și cu bună socoteală slujindu-se și vremea răscumpărând, cu vârtoase și tari legământuri, puterea stăpânirei sale cea monarhicească, bine și-au așezat. Cinste bisericească: credință creștinească și legea ortodoxii de turbată și lunatecă bunguitura muhamediniască, neimată și nespurcată și-au ferit. Nici, vii fiind au putut suferì ca vre-o dată steeua cea cornorată, deasupra a prea sfânt semnul crucei să se ridice. Acestea dar toate nu numai și e, ce încă și poruncii *Curanului*, cu *totului* tot împotrivnice fiind, i-au căutat tiranului, și peste voia lui a le primì și suferì. A căruia lucru alta mai aievea pricină nu se poate da, fără numai, măcar ca cu amăgelnice tocmeli, și cu chip de împăcăluire, însă și e pe unul, și singur neamul Moldo-Vlahilor a-și plecà, numai cu puțină slavă să *fie* și împărăției Otomanilor, au socotit, decât că au supus cu armele atâta mulțime de altele. Acestea dar, și altele decât acestea cu multul mai minunate, carile în Hronic înainte se vor arătà. Unii (Jean Zamoischie și Stanislav Sarniție) din vecini, ca dintr'o înaltă strajă oglindindu-le, adevărat că nu fără oarecare chip de cinste și arătos a zavistii veșmânt, pe numele Romano-Moldo-Vlahilor, cel ce sub slova a vechilor scriitori de greu zăcea, și de demult din lăuntrul inimei gemea, încă mai cu împletecite, și mai cu încurcate mrejulițe a-l înfășurà și cu poala odăjdiei vechimii vremilor așeși de tot a-l ascunde și *din catastivul celei mai știute și mai cunoscute istorii*, cu totului tot a-l rade și a-l șterge s'au nevoit. Ce nu știm cu ce chip fruntea atâta de nesiită s'au ivit socotind, *precum vor puteà soarele cu tină să lipească și cerul*

în relațiile Moldovei cu Turcia. *Inchinarea Domnitorului și a Țărei întregi* [50]).

---

cu palma să căptușească! Insă către aceștia gata ne sunt apărătorii, atâția adică, grecești, latinești, nemțești, franțuzești, italienesti, ungurești, leșești, rusești, sloveneşti, și așeași și tur-arăpești, și turcești scriitori. Cari cu toți într'un suflet armele a dreptei rătuiri apucând, în potriva Blojeritorilor, cu adevărată și aievea a biruinței nădejde, de drept războiu, pentru noi să apucă, așà că noi tăcând și odihnindu-ne, iei din vechi armăturile lor, cu tot felul de arme întrarmându-se, pe unii cutreerători și a laudelor streine fără de vreme și fără socoteală pizmaluitorii la maidanul luptei îi strigă. Acestea zic, *scriitorii*, fietecarele a vremilor sale însămnători vor arătà, precum că în mrejea paingului alte lighioi nu se pot prinde, fără numai musculițe, și altele asemenea acestora neputincioase și neîntremate mușițe. Iar când se întâmplă a cădea într'însele niscai-va păsăruice, și la fire mai vârtoasă jigăniuțe, ele îndată se rup, și nevoințele lui în deșert se fac. *Aceștia cu tari dovezi vor vinci* **(căci noi dela noi câtu-i negru sub unghie nu vom zice)**, precum cea dintâiu a Romano-Moldo-Vlahilor în Dacia descălicătură, să fi fost dela Traian Marele Impărat.

[50]) Istoricii de azi tăgăduesc cu desăvârșire adevărul unei astfel de întâmplări. Ori cât ar fi de măgulitor pentru noi, ca o închinare a Moldovei să nu fi avut nici o dată ființă, și că numai pentru ocrotirea sau acoperirea țărei s'a dat de bună voie (?) mai întâi pescheș, care s'a schimbat în haraciu, fie tot de bună voie (?) a noastră, fie mai pe urmă de silă, totuși față numai de mărturiile, care s'au găsit până acuma, iată ce ne face să nu primim părerea, că în relațiile Moldovei cu Turcii, de la Bogdan în coace nu s'ar fi întâmplat nici o schimbare, deosebită de starea de odinioară: Măi întâiu n'avem nevoie neapărată, ca solia logofătului Tăutu la Constantinopol cu toate amănuntele date de Cantemir și ca toate cele ce spune acesta, că s'a întâmplat mai pe urmă, să se adeverească în întregime. In orice caz însă nu se poate dobori ființa acelei solii, chiar dacă s'ar dovedi, că biserica din Bălinești n'ar fi fost clădită cu banii primului haraciu trimes de Bogdan, pe care Sultanul i-ar fi dăruit lui Tăutul. Că această știre ar fi numai o legendă, nu suntem îndreptățiți să credem, pe temeiul numai a mărturiilor (?), pe care le avem. Se zice (a se vedeà Const. Giurescu, op. cit. pag. 52 și urm.), că pisania cea veche a ctitorului acelei biseri ciar mai arătà (?) și azi data clădirei «6 Dccem. 7007», adecă 1499 d. Ch., că preotul Iosiv Luca ajuns călugărul Ioasaf ar fi cetit'o odată în întregime și că pe temeiul acestei citiri ne-ar da știrea următoare: «Iar pre zidul bisericii este scris, cum că acea sfântă biserică din Bălinești este zidită de Ion Tăutul, marele logofăt în zilele lui Ioan Ștefan Voevodă, în anii dela facerea lumei 7007, care vrând să adevereşti, iubite cetitorule, să citeşti, că vederea arată adevărul. Iar acelaș călugăr într'un adaos, pe care il face în altă copie zice: «Și întorcându-se dăruit din Țarigrad, așà scrie

32. Pentru ca să putem determină caracterul juridic al acestei *Inchinări*, trebue mai întâiu, ca să ştim, câte feluri de

---

letopisețul, cum cu acei bani să fi zidit biserica în sat la *Bălileşti*... Dar în zidul bisericii scrie cum că în anul 7007 au zidit biserica în zilele lui Ștefan Vodă și după aceea încă au mai domnit Ștefan Vodă Cel Bun cinci ani, până la anul 7012. Cu ce bani au zidit, Dumnezeu să-l odihnească la împărăția cea cerească, că bună biserică au făcut de i-au rămas întru vecinica pomenire». De aci reesă, că biserica din Bălinești (Bălilești) a fost clădită la 7007 și pe temeiul acestei spuse a preotului călugărit se pune la îndoială ființa soliei lui Tăutu. Dar mai întâi chiar dacă acel călugăr a fost de bună credință, citit'a bine data de 7007? Insuși Const. Giurescu op. cit. pag. 50 nota 1 ne spune, că Melchisedec, după desemnurile *pictorului* Bucevski a publicat piatra de pe mormântul, lui Tăutu, că ea ar purta data de 7009, ceeace ar trebui să ne facă să zicem, că Tăutu a murit la 1501 pe când trăia Ștefan, însă pe temeiul părerei lui Ioan Bogdan, profesor universitar și membru al Academiei Române, că trebuie să fie o gresală de lectură și că trebuie să fi fost scris 7019, se fixează moartea lui Tăutu la la 1511 d. Ch. Lăsăm la o parte marea însămnătate, pe care o are îndreptarea textului ori cărei scrieri, etc, și pe care Romaniștii, deprinși din practica îndreptărilor propuse pentru izvoarele Dreptului Roman, o pot bine prețui, ne întrebăm numai: Dacă ochiul unul pictor a fost cu putință să se 'nșele la cetire, oare aceasta nu-i mai cu putință pentru ochiul unui om mai puțin deprins cu observarea exactă? Și dăcă am făcut primul pas și am îngăduit, ca să cetim 7019, de ce să nu ne fie îngăduit să cetim 7029? ~~mai ales că e greu a vedea un 1 acolo unde se pare, că a fost un 0, pe când e mai ușor de văzut un 2 sau altă cifră, care se apropie mai mult de rotundul 0?~~ Cetindu-se 7029 am pune moartea lui Tăutu la 1521, așà că n'ar mai fi nici o greutate, ca acea biserică să fi fost zidită după întoarcerea soliei. Dar fie-ne îngăduit și să bănuim buna credință a călugăritului popă: In adaosul despre care vorbeam, el pretinde, că biserica a fost zidită în zilele lui Ștefan Vodă. Insă chiar din mărturia cea dintâi a sa nu reesă de loc aceasta; găsim ce-i dreptul acolo vorbele «în zilele lui Ioan Ștefan Voevoda»; dar ele dimpreună cu «marele logofăt» fac parte din apoziția la numele de «Ion Tăutul». Credem, că se întrevede cugetul călugărului: Dorea numai decât, ca acea biserică (la care poate slujise el ca preot) să fi fost din vremea lui Ștefan! Stăpânit de astfel de năzuinți, oare să nu se fi făcut, că a cetit pe pizanie 7007 în loc de altă cifră, tocmai ca să-și ajungă scopul, și apoi ca să împedece oblicirea adevărului și ca să întărească legenda, pe care o născocea, se preface, că a găsit o contrazicere, căreia nu-i poate da de capăt?! O controlare a pretinsei cetiri făcute de acel ieromonach, cu ceeace a mai rămas azi descifrabil din vechea pizanie, se impune numai decât și cât de curând. Și dacă data ar fi 7027, atunci ar rezultà, că bătrânul Tăutu, șapte ani după solie

relaţiuni de ale Dreptului Internaţional Public pot să fie între două popoare şi apoi, care erà intensitatea acelei *Inchinări*,

---

şi doi ani înainte de moarte (7029), simţindu-se poate slăbit, etc., a zidit şi el o biserică. — Dar să lăsăm la o parte toate aceste ştiri şi ipoteze îndoelnice încă, şi să ne oprim la cele ce Cantemir ne spune sau pe temeiul cărturarilor de dinainte de el, şi a informaţinnilor, care au putut să-i fie date oral de alţii sau pe temeinl celor, ce le ştia sau puteà să le ştie personal: In cronica lui Ureche (manuscrisul 174 dela Academia Română) se găseşte pe de o parte ştirea însămnată despre închinarea ţărei şi plata unui tribut, povestite şi de Cantemir, iar pe de alta parte se mai găseşte şi ştirea, că împărăţia de bucurie a dat logăfătului Tăutu toţi bani şi acesta i-a adus în ţară şi i-a întrebuinţat la zidirea unei biserici în sat la Bălileşti, ceeace lipseşte la Cantemir (Ist. Imp. Otoman, Bucureşti, 1876, pag. 271—276, notele 37 şi 40 p. c. şi Prédosloviea la Hronicul vechimei a Romano-Moldo-Vlahilor, Bucureşti, 1901, pag. 22—23, vezi supra nota 45). Chiar dacă am admite pe temeiul imposantei autorităţi a marelui nostru istoric Neculai Iorga, scotocitorul şi dătătorul la iveală a ştirelor de pretudini privitoare la noi, că Simion Dascălul (1650—1670) a interpolat cronica lui Ureche cu privinţă la această ştire, totuşi nu putem mustrà pe Cantemir, că, pe atunci când scria Istoria Imperiului Otoman înainte de 1710 d. Ch., a dat crezare cronicarului nostru, mai ales că Neculai Costin (1710—1712) a păstrat şi el acea interpolare (Const. Giurescu, op. cit. pag. 47, nota 4), ceeace a făcut pe Cantimir să reînoiască ştirea în Pridoslovia, pe care o scria la 1717. Deasemenea în interpolare se vorbeşte, că Bogdan a închinat ţara după învăţătura tătâne-său, a lui Ştefan Vodă. Cantemir dând şi el această ştire, adaoge o cuvântare a Marelui Domnitor. Se poate, că despre aceasta el a aflat dela boerii noştrii, fie înainte de a fi trimes ostatic la Constantinopole, fie pe când se afla aci studiind şi scriind Istoria Imperiului Otoman. Cuprinsul cuvântărei nu are însămnătate pentru cestiunea cu care ne îndeletnicim, dar temeiul ei — sfatul tatălui către fiu — e adeverit de cronica interpolată.—Cantemir greşeşte, că pune închinarea pe vremea lui Soliman Magnificul! Da; dar greşala aceasta se găseşte şi în interpolare. Mai mult decât atâta: Se poate, ca în Constantinopol Cantemir, adunând mărturii despre acel fapt, să fi dat peste Turci tot atât de buni istorici, ca şi Turcul dela pacea de Kukiuc Kaianargi, care lăsa să se scrie în tractat, că Mahomed IV a fost tata lui Abdulhamid I! De altfel poate, că acei Turci erau de bună credinţă, căci fiind vorba de un fapt petrecut cu vre-o două veacuri mai înainte, ei l'au putut pune în vremea celui mai mare Sultan al lor, căruia. ca şi altor stăpânitori vestiţi, i se va fi atribuit fapte însămnate întâmplate pe vremea altora. — [Ceeace ne îndreptăţeşte să facem această presupunere, e că Dim. Cantemir făcând pe Ştefan Vodă contimporan cu Baiazet I în lupta dela Războeni, invoacă şi pe Hezarfenn istoricul turc, cel prob

adică ce îndrituiri şi îndatoriri cuprindeà ea. Pentru toate acestea ar fi fost bine, ca să cunoaştem textul Hateşerifului de

---

şi fidel. Cf. supra nota 32 în fine]. Şi odată această greşală făcută, înţelegem, că celelalte amănunte p. c. trimeterea soliei în Ungaria şi primirea lui Tăutu în cetatea Buda, întrevederea lui Bogdan la Sofia cu Soliman, care se întorcea din Ungaria, cinstea care s'a făcut lui Bogdan, etc., se lămuresc dela sine. Intr'adevăr, chiar dacă aceste ştiri nu le va fi aflat Cantemir dela Turci (care, precum se pare, erau pe atunci tot atât de tari în Istorie, p. c. sunt azi unii Englezi, Francezi şi Germani atât de tari în Geografie, în cât pun România sau în Ungaria sau în Bulgaria sau chiar în Turcia !), ele pot fi datorite unei logice strânse şi cel puţin verisimile. Dacă se credeà, că închinarea s'a făcut pe vremea lui Soliman, oare data când s'a putut întâmpla, n'a fost tocmai când Soliman biruia în Ungaria şi puteà să ameninţe şi Moldova? Intrebându-se Cantemir astfel din dorinţa de a precizà, se 'nţelege, că răspunsul afirmativ părea logic. Mai departe: Inchinarea fiind făcută în principiu şi printr'un sol, nu erà oare firesc, ca încurând să se fi întâmplat şi o întrevedere între Sultan şi Bogdan, care spre a ratifica actul încheiat prin solul său, a adus în persoană şi peşcheşul. Atunci deasemenea e logic, ca acea întrevedere să se fi întâmplat cu prilejul întoarcerei lui Soliman din Ungaria şi anume în Sofia, un oraş mai de samă, potrivit pentru întâlnirea celor doi suverani! Şi fiindcă acest peşcheş mai târziu a constat şi numai din 4000 galbeni, (ca pe vremea lui Ştefan Cel Mare, 30 Sept. 1503), 40 cai moldoveneşti şi 24 şoimi, oare nu se puteà admite, că aceste câtimi datau dela Bogdan. Ba, mai mult decât atâta. Pretenţiunea de mai târziu a Turcilor, ca peşcheşul sau haraciul să fie adus la Constantinopol de către Domnitor în persoană, spre a nu părea cu totul lipsită de temeiu, nu se sprijinea oare de Turci, pe vre-o întrevedere întâmplată dela începutul închinărei între cei doi suverani, pe care o născocise ei fiind interesaţi? Admiţându-se, că o întrevedere s'a întâmplat între Soliman şi Bogdan, atunci sunt logice şi darurile primite de aceste şi onorurile, care i sau făcut! Tot astfel analizând faptele, care după spusele lui Cantemir, se vor fi întâmplat în vremea urmaşilor lui Bogdan, se poate să găsim vre-o îndreptăţire logică, care să ne facă, să nu dojenim din cale afară pe Cantemir.— Despre cuprinsul actului de închinare vom vorbì mai la vale (No. 50 şi urm.). — Aci ne rămâne să adăogăm următoarele: Ori şi ce părere ne-am face despre amănuntele date de Cantemir, nu are mare însămnătate pentru cestiunea noastră. Ceeace are mare însămnătate, e că Moldova a fost închinată Turcilor, care se îndatoreau s'o ocrotească în schimbul primirei unui tribut, iar această ştire o găsim cel puţin în doi cronicari naţionali. Deasemenea putem să ne îndoim despre spusele lui Cantemir privitoare la faptele, pe care nu le-a trăit; dar nu şi despre cele ce spune el în Ist. Imp. Otoman, pag. 272, nota 40, că *s'au întâmplat pe vremea sa*, «şi anume la anul 1686, când Ioan Sobieski, regele Poloniei, a năvălit în

Inchinare[51]) Dar acesta, chiar dacă mai are ființă, se găsește poate numai în arhiva Porței și până acum e o taină pentru noi. De aceea vom căutà, ca pe altă cale, să reconstruim cuprinsul acelui Hateșerif.

33. Raporturile de Drept Internațional Public, care pot să ființeze între două state suverane, au rămas aceleași ca în Dreptul Roman, și anume: *Hostilitas*, care are două înțelesuri, *Amicitia*, *Hospitium* și *Foedus*, fie *aequum*, fie *iniquum*[52]).

33. *Hostilitas. I.* La Romani erà a tot stăpânitoare ideea, că Zeii lor, Constituțiunea lor, Dreptul lor, au ființă și tărie numai pentru cetățenii deplini ai Statului lor, iar străinul — *peregrinus* — n'are nici o îndrituire de a cinstì pe acei Zei, nici o

---

Moldova», s'a scos din arhivă hatișerifurile sultanilor, «și din ordinul, sau cu îngăduirea sa, s'au ars în fața norodului la Iași, făcându-se următoarea declarație: Vedeți cum maiestatea sa regală vă eliberează de jugul turcesc.—Nu știu dacă a fost înțeleaptă această faptă!»—De ce am pune la îndoială aceste știri, întru cât ele s'au întâmplat în Iași, unde trăia Cantemir, care împlinise 12 ani? Să avem oare de aface cu o *pia fraus* săvârșită sub îmboldirea preocupărilor politice ale lui Cantemir, care, deși om adevărat de știință, a fost luat și tîrît de curentul național? Greu ne vine a crede aceasta, mai ales când ne putem face convingerea că scria conștiincios și, pe cât îi îngăduià cultura vremei sale, științific. Chiar ura sa neîmpăcată contra Turcilor și potrivită stărei sufletești creștine de pe atunci, nu-l oprește, ca vorbind de pildă de Soliman, să nu-l laude cu poreclele «a Germaniei groază, a Ungariei domolitor, a Sârbilor și a Bulgarilor supuitor, a Turcilor Ulisis și a Osmanilor Licurjos, etc.»; ci îl face numai să ocărască strașnic pe Turci, coborându-se uneori până acolo, că ~~în~~ scriind vorba Coran (nota 49 rândul 31 supra) înlocuiește pe *O* prin *U*, fie că el însuși a găsit acest calambur trivial, fie mai de grabă, că l'a reprodus din viața de toate zilele, căci prea... aduce a glumă prihănită românească. — In sfârșit Cantemir (Ist. Imp. Otoman, pag. 271 nota 36 în fine) ne mai spune, că pe vremea sa exista în Constantinopol un palat al Moldovei (Bogdan-Serai), în care se zidise și o biserică cu hramul sfântului Neculai. Pentru ca o biserică să se zidească pe pământ turcesc, trebue să fi intervenit un act însămnat între cele două state, cu atâta mai mult, cu cât acest fapt nu se poate întemeià pe reciprocitate, de oarece Turcii se pare, că n'aveau voie să-și facă giamii în Moldova. A se vedeà infra No. 50 și urm.

[51]) Cantemir, Istoria Imp. pag. 272, nota 40. (Vezi supra nota 50).

[52]) Amănuntele, care vor urmà, sunt o traducere, aproape din cuvând în cuvânt, din: Otto Karlowa, Römische Rechtsgeschichte, Vol. I, pag. 279—295.

pretenţiune la ocrotirea acestui Stat, nici o împărtăşire la Dreptul lui. Insă alăturea cu această regulă ei recunoşteau, că Zeii peregrini, Statul peregrin şi Dreptul peregrin, înlăuntrul împărăţiei lor şi pentru supuşii lor, au aceeaş tărie, ca şi acele romane pentru cetăţenii romani. Statele roman şi peregrin în ce priveşte împărăţia lor se recunoşteau fiecare, ca de o potrivă de îndrituit, însă de altfel unul faţă de celălalt se purtară mai întâiu cu totul exclusiv. Urmările acestei idei sunt rostite nimerit de Fr. 5 § 2 D. de captivis 49, 15: *„In pace quoque postiminium datum est: nam si cum gente aliqua neque amicitiam neque hospitium neque foedus amicitiae causa factum habemus, hi hostes quidem non sunt,* **quod autem ex nostro ad eos pervenit, illorum fit, et liber homo noster ab eis captus servus fit et eorum: idemque est si ab illis ad nos aliquid perveniat,** hoc quoque igitur *casu postliminium datum est.* Atârna de buna voie a Statului, (pe a căruia meleaguri întra străinul), cât de tare să facă întrebuinţare de puterea sa de drept. Vorba *hostis* arată pe duşman; la inceput însă şi pe străinul supus unui alt Stat suveran, pe *peregrinus qui suis legibus utitur.* (Varro, de lingua latina 5, 3; Cicero, de officiis 1, 12, 37). Fiindcă supuşii Statului roman şi ai unui Stat peregrin suveran erau fără nici o îndrituire pe teritoriul celuilalt, de aceea se înţelege, că astfel de *peregrini*, se înfăţoşau Romanilor ca duşmani, în înpotrivire cu *amici;* în ideea unui astfel de *peregrinus* zace neapărat în aceeaş vreme şi ideea de duşman. Fiindcă Statul roman şi peregrin erau suverani înlăuntrul hotarelor, *fines* ale lor, de aceea orice încălcare pe teritoriul celuilalt, orice luare în stăpânire de oameni sau de lucruri pe acest teritoriu erà o nedreptăţire, care dacă la cerere nu erà ispăşită cum se cuveneà, îndreptăţeà o prigonire de drept, în cazul cel mai extrem un război.

35. *Hostilitas II.* Războiul potrivit ideei Romanilor erà o procedură juridică: O prigonire sau o apărare a Dreptului Statului roman contra Statului suveran străin, care tăgăduia recunoaşterea lui. Dovadă sunt formele, care potrivit cu *ius fetiale,* trebuesc păzite înainte de declararea de război. Aceste forme arată, că Romanii căutau, după cum pentru tot ceeace începeau *publico nomine,* deasemenea şi pentru urmărirea

Dreptului lor contra unui popor străin, ca să-şi asigure încuviinţarea şi ocrotirea zeilor, cu atât mai mult, cu cât hotărîrea războiului erà privită aproape ca a unei judecăţi dumnezeeşti. Regulele, care trebueau păzite la desbaterile cu duşmanii, cererea de îndestulare, încuviinţarea îndestulărei, înştiinţarea de războiu *(belli indictio)*, încheierea de pace şi de legătură (alianţă) sunt nu numai acele ale unui Drept curat lumesc, ci ale unui Drept sfânt, preoţesc, pentru a căruia pază, tălcuire şi mănuire fiinţa din vremi străvechi un *collegium* anumit, de cunoscători preoţeşti, *collegium* de *fetiales*... Dacă vătămarea juridică nu se săvârşise *publico nomine,* ci de un supus oarecare al celuilalt Stat, atunci potrivit cu regula de Drept Internaţional Public recunoscută, acest din urmă puteà să scape de cererea de îndestulare ridicată contra sa de Statul vătămat, prin *deditio* a vinovatului... Mai târziu în loc de *fetiales* s'au întrebuinţat în unele cazuri *legati* (solii). Erau două feluri de *legati: Legatus ad aliquem* pentru desbateri cu un Stat, care trecea de sine stătător şi *legatus alicui (legatus alicuius)* pentru sfătuirea şi sprijinirea funcţionarilor superiori lucrând afară din Roma; acesta din urmă n'are însămnătate pentru Dreptul Internaţional Public, de care ne îndeletnicim acì. Dreptul de a trimete soli la alte State se cuveneà întâiu generalului, care comandà afară din Roma, apoi consulului, sau altui prezident al Senatului în virtutea unei hotărîri a acestuia. Unul dintre soli e *princeps legationis*... Dacă nu erau însărcinaţi numai cu aducerea la cunoştinţă a unei ştiri, ci cu desbateri, erau numiţi *legatos cum auctoritate missi.* Ei trebuiau să raporteze Senatului *(legationem renuntiare, legationem referre)* despre mersul însărcinărei lor, în mărginele căreia trebuiau să se ţie. Ei erau şi rămâneau *sancti* şi după începerea războiului, dându-li-se un răstimp, înlăuntrul căruia trebueau să părăsească teritoriul Statului respectiv, când li se dà şi un funcţionar pentru paza siguranţei lor. Solii trebuiau să se reţie dela orice atingere a Stătului către care erau trimeşi, p. c. şi a supuşilor acestuia...[53]). Declararea de războiu, făcută în regulă, desfiinţà între amândouă

[53]) Vezi infra No. 44.

Statele, respectiv aliaţii lor, îndatorirea fiinţând până atunci, de a nu călcà teritoriul celuilalt.. Vorba *indutiae* are două înţelesuri: Sau învoirea pentru un armistiţiu de câteva zile sau de o lună, care nu desfiinţează starea de războiu, ci face un ragaz în luptă, fie pentru a îngropà morţii, fie pentru a începe desbateri de împăcare. Sau şi mai cu deosebire vorba aceea e întrebuinţată pentru făgăduirea sfârşirei războiului pe un şir de (2, 3, 30) ani. In cazul din urmă deşì se sfârşeşte războiul, totuşi n'avem de a face cu o *pax* trainică, căci aceasta potrivit intenţiunei să încheie pentru totdeauna şi-i legată cel puţin cu încheiarea unei *amicitia*, care nu e o urmare din *indutiae*. Aşà dar *indutiae* în acest caz restabilesc numai raportul negativ, care existà îutre două State neîmprietenite, înainte de declararea de războiu. Generalul, pentru ca să poată încheià *indutiae* de acestea, are nevoie de o hotărîre a Senatului.

36. *Amicitia*, prietenia[54]), este tractatul internaţional cel mai slobod, legătura, care dă naştere numai la următoarele îndatoriri: A nu da ajutor acelui Stat, care e în duşmanie cu Statul prietin. Ocrotirea — *publico nomine tuti* — a supuşilor Statului prietin pe teritoriul celuilalt Stat, atât în privinţa persoanei lor, cât şi a bunurilor lor, care să nu mai poată fi supuse unei *occupatio* din partea celui dintăi venit. Diferite clauze privitoare la comerţ şi navigaţie, ca să nu se poată întinde peste anumite hotare, ci numai în celelalte părţi, unde de altfel supuşii unui Stat sunt deopotrivă de îndrituiţi în acele privinţi cu supuşii celuilalt Stat. Raporturile juridice încheiate între supuşii celor două State pot fi urmărite pe cale privată în Roma înaintea Tribunalului alcătuit din *recuperatores*.

37. *Hospitium*, ospitalitatea[55]), arată raporturile de prietenie, care se pot încheià atât între particularii dintr'un Stat cu particularii din alt Stat, cât şi între două State, precum

---

[54]) Oare *amicitia* să nu se asămene cu «*Entente cordiale*» de azi?

[55]) De ospitalitatea ajunsà proverbială a Românilor nu mai vorbim. Românii *erau* foarte primitori. *Se zice*, că şi azi s'ar mai găsì unii, care, când e vorba de vr'o împământenire, etc., sunt foarte primitori... primesc la bani cu amândouă mânele!

şi între un Stat cu ori şi care particular supus al altui Stat. De aceea se deosibeşte: *Hospitium privatum* şi *hospitium publicum,* care la un loc sunt arătate şi cu vorba *fœdus.* In cazul unui *hospitium publicum,* supuşii unui Stat sunt arătaţi cu numele de *amicus et hospes;* ei au îndrituirile izvorând din *amicitia* şi mai au: *Locus* şi *lautia,* adecă găzduirea de geaba; să li se dea uneltele trebuitoare; p. c. şi un *munus,* dar de găzduire, care e potrivit cu rangul oaspetelui; de asemenea să iea o parte mărginită la închinarea Zeilor şi la jocuri; în sfârşit *ius municipii,* adecă îndrituirea de a se aşezà şi a face negustorie, şi de a nu puteà fi expulzaţi, daţi afară, după plac, din oraş.

38. *Foedus aequum.* Am văzut, că *foedus* arată într'un înţăles larg *hospitium publicum* şi *hospitium privatum* la o laltă. Dar *foedus* are şi o însămnare mai restrânsă, care e şi ea de două feluri, sau *foedus aequum* sau *foedus iniquum.* Prin *foedus aequum* să 'nţălege un tractat între două State suverane, prin care se 'nchee nu numai o *amicitia,* ci o *societas,* adecă o confederaţiune de arme şi de defensivă (o tovărăşie, o alianţă de arme şi de apărare) între acele State. Ţinta lui *foedus* nu e, ca aceea urmărită de *indutiae,* ca să pună capăt războiului dintre amândouă popoarele înlăuntrul unui răstimp mai lung, sau mai scurt, ci de a înfiinţa o pace statornică. Potrivit ideei rostite *foedus* ar trebui să aibă tărie pentru *vecinicie,* iar textul mai multor *foedera* ajunse până la noi începe cu rânduiala obştească, ca între cei doi încheetori ai tratului să dăinuiască pace pentru totdeauna, sau, precum să rosteşte *foedus Cassianum* cât vor fi cerul şi pământul [56]).

Pe urmă se pune la cale mai departe, ca nici unul să nu sufere, ca pe teritoriul său să treacă duşmani de ai celuilalt sau de ai aliaţilor *(socii)* acestuia şi ca să nu le deie acelora nici un fel de înlesnire şi ajutor. Ceeace deosebeşte pe *socii* de acei care sunt numai *amici,* este, că cei dintâi, când unul din ei e atacat de un al treilea, trebue să-şi dea ajutor războinic unul atuia, de unde urmează mai departe,

---

[56]) In graiul românesc se 'ntâlnesc foarte des vorbele: «Cât e cerul şi pământul!»

ca, cel puţin potrivit cu *foedus Cassianum*, prada făcută în războiul la o laltă al aliaţilor să se 'mpartă de o potrivă între dânşii. In armatele aliate întrunite contingentul de o potrivă de mare al fiecărui aliat alcătuieşte un corp de armată deosebit şi comanda supremă a armatei o aveau pe rând Romanii şi Latinii. Această tovărăşie a Dreptului Internaţional Public, asămându-se într'aceasta cu acelea ale Dreptului privat, îngăduie de altmintrelea, ca să ia parte mai mulţi tovarăşi decât doi, precum ne învederează alianţa dintre Romani, Latini şi Hernici. O astfel de alianţă însă erà mai înainte de toate o alianţă de apărare, care nu îndatorà pe un aliat, ca să deà celuilalt ajutor la un războiu ofensiv; din contra pentru un astfel de războiu, care puteà să fie început, fără ca unul să 'ntrebe pe celălalt, fiecare erà restrâns numai la propria sa putere. Această mărginire a îndatorirei de ajutorare, numai la cazul când se va întâmplà un atac, urmează neaparat din aceea, că cele mai vechi alianţe ale Romei cu alte State sunt *foedera aequa*. O alianţă ofensivă presupune, că unul din aliaţi are supremaţia şi prin urmare cârmuirea afacerilor de afară ale alianţei. Atotputernicia sporindă a Romei făcù, ca aceasta să ajungă mai întâi de fapt la covârşirea aliaţilor săi, pe urmă însă această covârşire de fapt, cu prilejul încheerei de alianţe noue, sau a reînoirei celor vechi, şi-a găsit şi forma juridică în aceea, că *foedus* sá schimbă acum în *iniquum*.

39. *Foedus iniquum*. Intr'acest tractat starea de subordonare a celorlalţi aliaţi faţă de Roma e arătată prin formula, cu care începe: *Maiestatem populi Romani comiter conservanto*[57]). Pe când *foedus aequum* este numai o alianţă de apărare, *foedus iniquum* îndatorează pe contractantul mai slab, ca să aibă aceeaşi duşmani şi prietenii ca şi Roma—*eosdem amicos atque inimicos haberent quos Populus Romanus*[58]) — şi să poarte războele la o laltă cu aceasta. Intr'această în-

---

[57]) Fr. 7 § 1 D. de captivis 49,15. Adecă: «Să se cinstească de *bună voie* mărirea Statului roman», ceeace pe româneşte mai însamnă: Să se închine de bună voie prea mărirei Statului roman!

[58]) Titus Livius, XXXVII §§ 1 şi 49.

datorire, fără de mărginire, de a luà parte la toate războaele purtate de Roma e cuprinsă practic lepădarea de indrituirea de a purta independent războiu, lepădarea de suveranitatea războinică. Acestui fel de aliaţi, în cazul dat, se porunceşte de Roma darea de trupe *(milites imperare, milites dare iubere)* şi i se impune şi altă dare excepţională in bani sau în natură. Poate că în fiecare tratat de alianţă erà hotărît, cât de departe se cădeà să meargă Roma cu cererile sale. Dese ori se pomineşte o *formula,* adecă o matriculă a aliaţilor, după care s'ar fi făcut cererea de trupe. In *foedera* cu oraşele maritime *(socii navales)* se găseau rânduieli privitoare la câte şi ce fel de corăbii trebue să fie trimise de fiecare Stat, în caz de războiu p. c. şi cum trebuiau ele să fie echipate. Deşì Roma în fiecare an hotărà contingentul, care trebuia dat, recrutarea şi plata totuşi erau treaba fiecărui aliat; însă hrana, cel puţin a trupelor de uscat, priveà pe Roma. Fiecare contingent forma cohorte şi turme anumite, comandate de ofiţeri numiţi de Statul respectiv; numai *alae* — marele corpuri de călărime — erau alcătuite de regulă din călăreţii diferitelor State. De trupele aliaţilor (italici) se deosebeau trupele de ajutor, trimese de aliaţii neitalici, care faţă de socii erau numite *auxilia* sau *externa auxilia.* La împărţeala prăzei şi a darurilor de biruinţă se lua în băgare de seamă alături de trupele cetăţenilor romani şi acelea ale aliaţilor. Ţara cucerită se cuvenea numai Romei, totuşi aliaţii se împărtăşau din folosinţa lui *ager publicus*, p. c. şi din împroprietăriri cu sau fără întemeiarea de colonii. Din suveranitatea războinică a Romei mai urma însă, că aceasta încheià pace şi mai cu samă tratate internaţionale, nu numai pentru dânsa, ci şi pentru *socii* ai săi, cu alte cuvinte îi reprezenta pe aceştia în afară. Roma, ca purtătoare a suveranităţii războinice, aveà mai cu seamă îndatorirea să ocrotească pe *socii;* aceştia erau *in fide populi Romani.* Abstracţiune făcând de raporturile scoase în evidenţă până acum, Statele aliate cu Roma printr'un *fœdus iniquum* rămâneau suverane. O lege romană, chiar dacă ar fi fost menită şi pentru *socii,* căpătà tărie juridică pentru fiecare Stat aliat, numai prin aceea că acesta îi da încuviinţarea sa (fundum fieri), ca să aibă tărie faţă

de supuşii săi. Mai înainte de toate suveranitatea lor juridică se învederà în dreptul de exil, adică în îndrituirea, ca să încetăţenească pe cetăţenii surghiuniţi din Roma; acì se găseà tocmai recunoaşterea dreptului lor cetăţenesc deosebit de cel roman. Mai departe Statele aveau ale lor *census* de sine stătătoare şi dreptul de a bate monedă; totuşi de acesta din urmă, din pricina baterei monezilor de argint, au fost lipsite chiar şi statele aliate. — (Cf. Fr. 7, § 1 D. de captivis 49, 15: „**Liber** *autem populus est is, qui nullius alterius populi potestati est subiectus: sive is fœderatum est item, sive æquo fœdere in amicitiam venit sive fœdere comprehensum est, ut* **is populus alterius populi maiestatem comiter conservaret.** *Hoc enim adicilur, ut itellegatur alterum populum superiorem esse,* **non ut intellegatur alterum non esse liberum:** *et quemadmodum clientes nostros intellegimus liberos esse, etiamsi neque autoritate neque dignitate neque viri boni nobis præsunt,* **sic eos qui maiestatem nostram comiter conservare debent, liberos esse intellegendum est**“)... Pentru încheiarea unui *foedus,* prin care *populus Romanus* e nemijlocit îndatorit, este nevoie de încuviinţarea poporului. De *foedus* trebue să se deosibească *sponsio,* prin care generalul, comandant de războiu al unui popor, făgăduieşte celuilalt, că se va încheià pacea. Aici, ca la ori ce *sponsio,* făgăduieşte generalul în numele său propriu şi de aceea numai el singur va fi îndatorit nemijlocit. Deci dacă în adevăr, precum susţine Livius, *pax Caudina,* a fost încheiată în forma unei *sponsio,* Romanii erau în dreptul lor, când susţineau, că printr'aceasta poporul n'ar fi fost îndatorit nemijlocit şi că se puteau libera de orice îndatorire de a recunoaşte actul generalilor săi prin *deditio* acelora, care luaseră parte la *sponsio* ca contractanţi principali, sau ca *consponsores.* In ce priveşte îndreptăţirea *materială* (în fond) a procedurei observate atunci de Romani, lucrul stă ce-i dreptul altfel, chiar dacă ipoteza unei simple *sponsio* ar fi adevărată, căci nu-i nici o îndoială, că poporul roman s'a privit ca îndatorit mijlocit în alte cazuri decât prin *sponsio* generalului său. Dealtmintrelea nu se poate admite, că pentru *sponsio* generalului forma unei *sponsio* ar fi fost indiferentă şi că ea n'ar fi fost altceva decât o *pactio* încheiată întâmplător cu vorbele *spondesne? spondeo...* Printr'o *pactio*

neformală nu s'a încheiat nici odată vre-o *pax*, sau vre-o făgăduinţă de *pax*, totuşi se găsesc *pactiones* de ale generalilor în vremea războiului pentru cestiuni secundare, care atârnă de conţinutul lor.

40. Fiecare *foedus*, fie că prin el s'a înfiinţat numai o *amicitia*, sau un *hospitium*, sau o *societas*, puteà fi desfiinţat unilateral, deşi nu fusese încheiat vremelnic. Insă dacă înştiinţarea de desfinţare se făcea, fără ca celălalt contractant să fi dat pricină îndestulătoare la aceasta, atunci ea îndrituià în deajuns pe acesta, ca să declare războiu. Desfiinţarea unilaterală a unei alianţe internaţionale, deşi juridic cu putinţă, totuşi în orice caz erà privită ca ceva prea peste măsură...

41. Aliaţii Romei unii faţă de alţii nu sunt nemijlocit juridic legaţi. Indatorirea comună de a fi aliaţi cu Roma, erà singura care trebue să-i lege între dânşii. In caz de neînţelegeri între dânşii, Roma erà arbitrul lor firesc.

42. De *foedus* se deosebeşte cu totul *deditio*. De regulă Romanii nu încheiau un *foedus*, după ce se întâmplase un războiu, decât numai cu un popor, a căruia putere nu fusese cu desăvârşire sfărâmată. — Pentru Statul biruit cu desăvârşire există alternativa unei *deditio* sau a unei *occupatio bellica*. *Deditio* e un act bilateral, prin care poporul învins, deşi silit de nevoie, totuşi *voluntate* se predă în *potestas* sau *dicio* a statului învingător... Ea poate fi întreprinsă numai de o comunitate încă de sine stătătoare, de una care *in sua potestas est*... Insă fiindcă biruitorul dobândeşte *potestas* în urma unei *deditio* oferite şi acceptate *voluntate*, de aceea el renunţă, ca să ia învinsului viaţa şi libertatea. Că el lasă celor *dediti* viaţa şi libertatea, nu-i numai graţiare, ci urmare juridică a acceptatei *deditio;* se săvârşeşte o violare a Dreptului, când armata, cu toată *deditio* acceptată, omoară pe învinşi. Altfel e raportul când învinşii nu vor să facă actul juridic *deditio*, sau când aceasta nu-i acceptată de învingător. Prin *deditio* poporul de care-i vorba încetează de a mai formà o *civitas; leges* şi *ius* ale acestui Stat încetează să mai existe ca atare. Cetăţenii, chiar dacă rămân liberi, pierd dreptul lor de cetăţenie de până acum; dimpreună cu Statul încetează şi Zeii lui, ca atare; *loca sacra* şi *religiosa* încetează de a fi atare . . .

Indatoririle celor *dediticii* şi *devicti* sunt regulate pentru viitor prin legi unilaterale, afară numai dacă Roma nu li dă înapoi libertatea, autonomia cârmuirii şi teritoriul... Se întâmplă, ca celor *deditici* să li se hotărască locuri anumite pentru a a trăi, pe care dacă le părăsesc ei devin *hostes*, adică fără drepturi şi expuşi la *clarigatio*, adică persoana lor să fie luată în stăpânire de orice Roman. Dacă dediticii erau lăsaţi în locurile lor de mai înainte, se căută, ca să se asigure de supunerea lor, prin aceea că li se impuneà darea de *obsides* (ostatici) sau cetăţui, *praesidia*, în oraşele lor, după cum de altfel ostatici se cereau dela alialul cel mai slab la încheiarea de *foedera iniqua* (Livius 25, 15; 24, 1; 10, 11; 25, 7; 27, 24).

43. Să cercetăm acum, dacă aceste regule ale Dreptului Roman erau cunoscute şi dacă se aplicau în relaţiile internaţionale ale popoarelor în cursul veacurilor, înlăuntrul cărora se perindează şi viaţa Moldovei şi a Ţării Româneşti.

44. Am văzut mai sus, că solii erau datori să se oprească dela orice jignire a Statului cătră care erau trimeşi şi a supuşilor acestuia. Vom arătà două cazuri de aplicare a aceste reguli: a) Miechowski, l. c. pag. 36, coloana 1, ne spune, că Mamak, hanul Tatarilor a trimes 100 de soli la Ştefan Vodă, care prin ameninţări să ceară liberarea fiului său prins. Solii *superbe denunciat*, adică au făcut cunoscut (voinţa Hanului) cu obrăznicie. Atunci Ştefan Vodă, bărbat cu inima mare, întărîtat de acea solie, a poruncit, ca să taie pe acel fiu în patru bucăţi sub ochii solilor, a tras în ţapă pe toţi solii afară de unul, căruia i-a tăiat nasul şi l-a înapoiat lui Mamak, ca să-i povestească acele întâmplate. — b). Neculai Costin 1, pag. 163 (Letopiseţele citate) ne spune, că după biruinţa dela Podul Inalt: «Trimis-au Ştefan Vodă şi la Sultan Mehmet soli cu daruri, să facă jalobă, că nişte oameni răi din ţara turcească au venit de au prădat ţara, şi au căutat a-şi apărà ţara de acei oameni răi, cum au putut, socotind că ce au făcut, fără ştirea şi fără porunca Impărăţiei sale au făcut». — Iar Miechowski, l. c., p. 36, coloana 2-a, adaogă: «cerând, ca pe cei, care au mai rămas din tălharii aceea, dacă se vor fi adăpostit pe pământurile sale, să-i predee (extradeze), pentru ca să-şi primească pedeapsa cuvenită în acelaş chip, ca şi

ceilalţi». — Dar Sultanul «legatione huiusmodi *exasperatus*, legatos *iure gentium violato*, in ergastulis aliquamdiu tenuit, postea omni substantia spoliatos, pedites et pene nudos Valachiam remisit!»—Miechowski greşeşte, când învinovăţeşte pe Sultan de violarea Dreptului Internaţional Public. Ştefan Vodă nădăjduind ajutor dela celelalte State creştine şi nevenindu-i să creadă, că nici de dată această pizma nu se va da înlături, cel puţin dinaintea faimii biruinţii sale, ajunsese de o ironie semeaţă; solia sa calcà regula de mai sus, — reţinerea dela orice jignire a Statului, cătră care erà trimeasă.

45. Tractate sau mai bine zis relaţiuni de *Amicitia* fiinţând între Moldova şi alte State:

a) Miechowsky, l. c., pag. 36, colona 2: «Nec his legationibus ad *amicos* Stephanus contentus».

b) Acta Tomiciana Tom. I: α) Legatio a Consiliariis regni Polonie ad Vojevodam Valachie[61]) *post morten* regis Alexandri (1506 p. Ch., pag. 5, No. I), vorbeşte[62]) de „*bonam*

---

[61]) In documentele leşeşti Moldova e arătată şi cu numele de Valachia; iar Ţara Românească cu acel de Montania, Terra Bessarabum seu Transalpina. — Cf. infra, nota 62: *Inter tractandum*, rândul al doilea.

[62]) Ca să ne facem o idee deplină despre actele diplomatice schimbate odinioară între Moldova şi celelalte State, dăm acì documentul în întregimea lui, mai ales că cuprinde şi alte amănunte folositoare. Latineasca documentului fiind foarte lesne de înţăles, am lăsat documentul netradus: «Domini consiliarii regni Polonie *spirituales* et *seculares*, tametsi persuasum habeant, cognovisse te, Ser^mum^ principem dominum Alexandrum regem Polonie vitam cum morte commutasse, atque mortem hanc illius dolenter ferre, tamen ipsi quoque tristem casum hunc et dolorem suum tibi annunciant, affectantes. ut una cum eis indoleas et *defunctum* **amicum** pia recordatione prosequare. — *Recensent* d-ni consiliarii *pacem et* **bonam amicitiam** *tam in vita quam post mortem regum sub interregno inter regnum et Valachiam utrimque* **servatam fuisse,** *eam* etiam *nunc servandam vollunt pro parte regni, modo ea ex parte tua servetur.* Et hortatur te, ut *precipias subditis tuis,* ut *eandem* pacem et *amicitiam et ipsi observent,* **a predis et maleficio** *se contineant et quiete cum regnicolis vivant.* **Hoc ipsum d-ni consiliarii suis etiam servare imperabunt.** — *Consueverat pater tuus,* tanquam membrum regni Polonie *conservande amicitie mutue* et bone vicinitatis causa sub interregno *quietem custodire, ne ab hostibus ea turbaretur,* ideo d-ni consiliarii, licet non dubitent, idem te tum sua sponte tum paterno exemplo facturum; rogant tamen te: ut si que essent hostium molimina, ea amoliri et d-nis consiliariis notificare cures.

amicitiam", care „*inter regnum et Valachiam utrimque servata fuisse*" şi că „*eam etiam nunc servandam vollunt pro parte regni,* **modo** *ea exparte tua servetur*"; deasemenea ne arată, că şi această *amicitia,* ca şi acea a Romanilor, îndatorea la ocrotirea supuşilor celor doi prieteni *a predis et maleficio se contineant* şi la nedarea de ajutor unui Stat, duşman cu unul din

---

Quo facto suo non modo d-norum consiliariorum benevolentiam ergo te confirmabis, verum promptos reddes et d-nos ac regem, quem Deo adjuvante una tecum pro more vetusto eligent, benignum atque *amicum* tibi efficiunt. — Et licet nondum sit de tempore electionis constitutum propter corpus regis mortui adhuc insepultum, quia sepultura ipsa ad adventum Ser^mi principis Sigismundi dilata fuit, tamen cum dies electionis designabitur, d-ni consiliarii reddent te de eo certiorem, ut una cum eis consulas de eligendo novo rege ad laudem et gloriam d-ni Dei ac ad utilitatem reipublice christiane et communium dominorum nostrorum. — **Inter tractandum:** «*Reducendum* in memoriam vojevode, quod post mortem Stephani patris ejus, vojevoda Montanie misso ad Alexandrem regem oratore, cum magnis oblationibus ac promissis, petiit se adjuvari ab ipso rege Alexandro, quo facilius Valachiam obtinere posset et statum moderni vojevode evertere. Sed d-ni consiliarii, volentes *amicitiam cum Valachia firmiter tenere,* nolentes vojevodam a successione repellere, *non pasi sunt,* regem suum *auxilia petita dare inimico ejus,* sed nec alios, qui se veros heredes ac successores Valachie asseverabant, permiserunt ipsi d-ni consiliarii vojevodam statum suum noviter firmantem aliquibus impedimentis afficere. Quamobrem de vojevoda memor existens tante erga se benevolentie atque constantie d-norum consiliariorum regni aliter se erga res regni gerere deberet. — »*Referendum* quanta mala, injurie et damna recens patrata sunt per subditos et capitaneos ejus, tam in illa terra Pokucie, quam paulo ante ad regnum restituit, quam etiam circa Skala et Camienecz et quod hec, nisi restituta et resarcita fuerint, non facient *bonam amicitiam* et vicinitatem. Sed d-ni nihil in vindictam injuriarum constituere voluerunt, donec eam rem prius ad Ser^mum d-num regem Hungarie deferrent. Credunt quod illa Majestas compatietur super his injuriis regno suo hereditario illatis, si do vojevoda, ea, que perpetrata sunt, non emendaverit. Quod si que vero injurie a nostris hominibus ejus inferruntur, has d-ni consiliari *jure servato* corrigi et resarciri curabunt». — Cf. ibidem: No. II. Consiliarii regni Polonie Vladislao Regi Hungarie şi No. III. Legatio a consiliariis Polonis ad Vladislaum regem Hungarie: «A Turco quidem non nisi ductu Valachi aliquid inferri solet, sed Valahus, *paterne perfidie comes,* preter *ius et fas* Tartaris ac Turcis se adjuvantibus ac spe vre Mtis protectionis occasionem malefaciendi capere, fines regni oppugnando consuevit, prout tunc, cum domini ad s. Mtem vram scripserant, jam de facto inceperat».

acei doi prietini, *non passi sunt regem suum auxilia petita* (ab Vojevoda Montanie) *dare inimico ejus* (i. e. vojevode Bohdani).— β) Stanislaus Goreczki, Secretarius, Orator, Sigismundo, Regi, de actis suis apud Vladislaum, regem et apud senatum Hungarie, (pag. 41, No. 27, anul 1509 d. Ch.), vorbeşte [63]) de *amicitia*

Cf. mai departe No. XIV. Vladislaus, Rex Hungarie, Sigismundo Regi: «... Accepimus litteras Mtis. vre. redditas nobis XX hujus mensis... Deinde nobis statum et conditionem presentium rerum suarum contra Moscovitas perscribit *simul etiam de quibusdam rumoribus fidelem nostrum, spectabilem et mgcum Bohdan, vojevodam Moldaviensem,* tangentibus deque consilio ejusdem, quid videlicet in eodem negotio agendum esset, nos certificat requiritque etc.... Deinde ut primum litere Mtis vre. applicuerunt, scripsimus ad vojevodam Moldaviensem prout Mti. vre visum est, his tamen verbis et forma usi sumus, ut etiam si secus esset, nihilominus moveat hominem, ut veniat ad bonam vicinitatem ac pacem cum officialibus et gentibus Mtis vre. in confinibus suis locatis. Cf. No. XV, pagina 28.

[63]) Din lunga dare de samă a lui Goreczki dăm aci numai părţile, care sau se raportă la cestiunea noastră, **sau au o însămnătate şi mai mare fiindcă dau pe faţă cea mai nelegiută crimă, care se poate unelti contra unui popor:** «...Re itaque ipsa ex animi sententia utriusque regis et regni confecta, cum inter cetera que hujus *Societatis* et *amicitie* articulis et conditionibus continentur, de vojevoda Moldavie sic cautum est: quod *nec ipse nec quis alius hostis, ipso sugerente, terras regni Polonie invadere debeat,* et si vel ipse invaderet, vel alium quempiam hostem ad invadendum subornaret, qua animadversione puniri ab utroque rege debuerit, iisdem litteris est abunde declaratum... Vras. Dnes. autem rogat, ut pro debito *foederis* et *societatis* nuper inite suam Mtem. adjuvare dignentur; nam ex fraterne Mtis dni Hungarie Regis responso accepit, vras. Dnes omnino id esse facturas... Dixitque quemadmodum Mtas dni Hungarie regis, ipsis mandavit et quemadmodum *ex vi federis et societatis* nuper inite debent, velle se omnino Mti vre. contra ipsum Vojevodam auxilum ferre... Item: si Valachus pro tanto debito non sentiret vindictam,—que, ut inquit vester Aristoteles in Ethicis, est par justitie,—solum non errasse se existimando melior fieri non studeret, sed ad omne facinus perpetrandum multo fieret propensior. *Est enim homo barbarus et ab omne civilitate alienus...* Esset item praeterea modus puniendi Valachum *ex rupto federe,* quomodo Carthaginenses cum ultimo discrimine patrie sue Hannibalem puniendum recusarunt... quod dixit rev. Dtio vra. ipsum Turcicam potentiam esse acciturum, si aliter rebus suis prospicere non posset, ad quid hoc vergeret, ipse aperte intelligit, quia primum se ipsum perderet, posthac utrique huic regno excidium afferret. Potius igitur principiis obstandum **et is latro de illa terra exterminandus gensque**

dintre Moldova şi Ţara leşască şi spune, că în tractatul încheiat se găseà îndatorirea de *ocrotire* a teritorului şi a supuşilor leşeşti, *quod nec ipse nec quis alius hostis, ipso sugerente, terras regni Polonie invadere debeat.* (Tot acì se găseşte spre sfârşit şi ceva privitor la puterile unui sol: Hec dixi... nam *limitatam* habeo *legationem).* — γ) Instructio a Sigismundo Rege ad Cesarem Turcorum data Andree Zakrzewki pro dimissione captivorum, (No. 54 pag. 78, din anul 1510 d. Ch.), deasemenea vorbeşte despre o *amicitia* între Turcia şi Ţara leşască, cu îndatorirea de ocrotire a teritorului acesteia, contra năvălirilor turceşti [64]).

46. Tratate de alianţa *(societas)* cu indrituiri şi îndatoriri de o potrivă pentru aliaţi *(foedera aequa)* (cf. No. 38):

a) Între Moldova şi ţara Leşască, înainte de Bogdan, fiul şi urmaşul lui Ştefan Vodă, au avut fiinţă astfel de *legături* (alianţe): α) Acta Tomiciana, Tom. I, pag. 40, No. 26 (din anul 1509 d. Ch.). Sigismundus Rex Vladislao Regi, vorbeşte de *federa,* care *renovata et facta sunt* între cele două ţări [65]).—β) Stanislaus Goreczki (l. c. nota 63 supra) de asemenea vorbeşte de *societas,* de *federa et societas* şi despre chipul în care trebue să se procedeze *ex vi federis et societatis.*

---

sua in alia loca transferenda *et ibi nova colonia feliciori sidere deducenda, que utriusque regni specula esset, ex qua Mahumetica rabies procul videri possit, ne quid non previsum obesse possit,* **cum nunc sit communis hostis receptaculum omniumque sentina malorum.— Fiindcă Leşii meneau Moldovei soarta aceasta, de aceea se vede, că li a ajutat Dumnezeu de şi au văzut ţara lor împărţită între cele trei State vecine!**

[64]) «Quod si *amicitiam* dni mei gratam habere vellet Mtas. vra, tunc interea temporis... quod est in *amicitia* et fraternitate cum dno meo, rege Polonie, ejusque dominiis, *quodque nulle incursiones fiant in dominia ejusdem*». Dnus autem meus Ser. dnum Hungarie etc., regem, germanum suum charissimum persuadere induereque studeret, ut una suos ad vram. Mtem oratores mittat pacemque et *amicitiam* cum vra. Mte. duraturam confirmet».

[65]) «Ser. princeps etc. Scripsimus Mti. vre. nudius quartus inter cetera significantes, quomodo a capitaneis nostris Podolie et Russie nunciabatur nobis, vojevodam Moldavie congregatis gentibus esse in armis velleque incursum in regnum nostrum de improviso facere. *Quod nos nullo pacto credere poteramus habentes in prospectu et memoria inscriptiones et* **federa,** *que inter hec regno* **renovata** *et facta sunt*».

b) Fedus inter Sigismundum, Regem et Bohdanum, Vojevodam Valachie in Mense Januario,—P. Tomicius secretarius regius fecit, arată cu deamănuntul [66]) cum se încheiau

---

[66]) Pentru pricinele arătate supra nota 62 dăm acì întregul tractat. «In nomine Domini Amen. Nos Sigismundus, Dei gratia rex Polonie, Magnus dux Lithuanie, etc. Significamus tenore presentium universis et singulis presentes litteras lecturis seu audituris. Quia et si longe anteactis temporibus inter Ser. Reges Polonie et **dnos terræ** Moldaviensis fuerit integra certaque ac perpetua pax et tranquilitas; cum tamen nuper ortum fuisset grave et perniciosum bellum inter nos ab una et *amicum* nostrum *mgcum dnum* Joanem Bohdanum vojevodam, dnum terre Moldaviensis ab altera partibus, videreturque idem bellum indies plus crescere et augeri debere, non sine magno damno totius Cristianitatis: Ser, princeps dnus. Vladislaus eadem gratia Hungarie et Bohemie, etc., rex. frater noster charissimus, sciens et animo suo revolvens quam magna atque innumerata mala fieri possent in republica cristiana, si tam atrox et grave bellum esset ulterius duraturum, quantaque preberetur occasio atque audacia Infidelibus et presertim immanissimis Turcis invadendi et occupandi dominia christiana: cum cognoscerent, quod vicini sibi dni. bella gerunt et discordant inter se invicem. De consilio universorum consiliariorum regni sui et sacre corone Hungarie, pro officio regis catholici et amore christiani religionis, cupiens ut pacati inter se principes christiani, concordibus votis et animis, converterent arma et vires suas contra Paganos in eorum exterminium et ruinam: misit oratores et consiliarios suos ad dirimendum et continendum hoc ipsum bellum mgcos. Osvaldum de Charlatko, comitem Comaroniensem, castellanum castrorum Thata et Comaron et Barnabam Belay, *banum* castri Zewreniensis, cum plena et integra potestate, qui sua cura et diligentia effecerunt, quod arma utrinque sunt deposita atque exercitus et homines ex castris reducti. Nos deinde misimus in Camenecz consiliarios nostros sincere et devote nobis dilectos: mgcum, et rev. *generosum* et venerabilem Stanislaum de Chodecz, marschalcum regni nostri, Leopoliensem et Camenecensem capitaneum, Joannem de Lasko, coadjutorem perpetuum ecclesie Gnesnensis et regni nostri cancellarium, Georgium Krupski, castellanum et capitaneum Belsensem, et Petrum Tomiczki, juris pontificii doctorem, archidiaconum Cracoviensem, secretarium nostrum, *cum sufficienti potestate et mandato simul cum prefatis oratoribus Ser. dni Vladislai* Hungarie et Bohemie etc. regis, fratris nostri amantissimi. *Qui diu ac multum tractantes et conferentes* cum consiliariis et bojaris mgci dni Bohdani vojevode, dni terre Moldaviensis, *a quo cum plena et sufficienti potestate erant missi:* vid. cum dnis *Ioanne Teutull logoffet, Thudor capitaneo, Isaak capitaneo Novogrodensi, et Ivancone pitar.* (Ibidem, No. XVIII. Commentarius pag. 33 adaogă şi pe Petrica). Medio eorundem consiliariorum fraterne Mtis Hungarie, subque eorum presentia pacem perpetuam atque concordiam inter nos et mgcum.

astfel de *foedera aequa:* Solii trebuiau să fie învestiţi *cum sufficienti potestate et mandato.* Desbaterile, ca şi azi, ierau lungi şi anevoioase, *diu ac multum tractantes et conferentes.* Cestiunele asupra cărora solii nu puteau să cază la învoială ierau supuse de amândoi contractanţii unui al treilea, ca arbitru.— In acest tractat găsim îndatorirea unui aliat, de a înştiinţa pe celalalt de războaiele, pe care alte popoare ar stà gata, să

---

eundem dnum Bohdanum vojevodam fecerunt et firmarunt. Nos etiam similiter diferentias et inimicitias inter nos et terras nostras et prefatum mgcum. dnum. Bohdanum, vojevodam, et terram ejus Moldaviensem exortas *composuimus* atque extinximus, *componimusque* et extinguimus tenore presentium mediante in vim pacis et tranquillitatis perpetue sub modis et articulis infra scriptis.

Imprimis de rebus ecclesie Rohatinensis, quecunque invenientur in veritate sive sint de auro sive de argento, sive sint vestes sacre et alia ornamenta, mgcus. Bohdanus vojevoda omnes debet restituere sine fraude et dolo. — *(E de luat aminte, că se începe cu afacerile religioase.— Şi Senatul roman îşi începeà şedinţele tot cu o afacere religioasă, chiar inventată anume, dacà nu exista vre una în realitate. -- Odinioară şi şcolarii noştri începeau lecţiile, după ce spuneau rugăciunea! — Astăzi, cam rar ne mai aducem aminte de D-zeu; doar pe la congresele politice îşi mai aduc unii aminte de Hristos!*

Idem fiat de rebus aliarum ecclesiarum, ut quecunque invenientur utrinque restituantur.

Similiter et de campanis, quotquot reperientur ab utraque parte ut restituantur.

Item de binis literis, que sunt sub magnis sigillis date a Ser. olim principe dno Alexandro, rege Polonie, fratre nostro charissimo, et a consiliariis ejus Mtis. mgco. dno. vojevode de sorore nostra illustrissima reginula Elisabeth, idem dnus. Bohdanus vojevoda mittere illas debet in manus Ser. principis. dni Vladislavi Hungarie et Bohemie etc. regis, fratris nostri charissimi. per suos nuncios et ejus matrimonii abhinc in posterum nunquam recordari debet, ita ut se id facturum promisit ejusdem Ser. fratris nostri oratoribus mgcis. Osvaldo Charlaczki et Barnabe Belay, bano Zewreniensi.

Item *pro impensa,* quam fecimus in exercitus nostros, qui profecti erant in terram Moldaviensem, *bojari mgci dni Bohdani vojevode* **nullo modo quidquam dare voluerunt,** *sed rejecerunt in Ser. principem dnum Vladislaum regem et dnos consiliarios regni Hungarie. Nos etiam in eodem modo reposuimus in Ser. dnum Vladislaum et dnos, consiliarios regni Hungarie.*

Item *de quodam Petro, qui se nominat filium vojevode et de omnibus*

le pornească contra acestuia; găsim îndatorirea fiecărui aliat de a nu sfătuì şi de a nu da ajutor nici pe faţă şi nici întru ascuns duşmanilor celuilalt; găsim deasemenea păstrarea neştirbită a suveranităţei externe, fiecare aliat putând purta războiu pe socoteala sa, adecă fără îndatorirea celuilalt aliat de a-i da ajutor—*sed pro posse suo erit illis inimicus,* contra ori cărui alt popor, afară bine înţăles de vreunul, care ar fi alia-

---

Moldavis, qui de terra Moldaviensi fugerunt in regnum Polonie, si apud nos in terris nostris servari debeant nec ne, it etiam reposuimus in Ser. dnum Vladislaum regem et dnos consiliarios regni Hungarie.

Item homines captivi, qui sunt detenti in preliis et custodiis et quibuscunque in locis, *nobiles, coloni et pauperes* homines utrinque restitui debent.

Item *nobiles, coloni, pauperes homines et cives cujuscunque nationis et lingue,* qui sunt abducti, recepti de Rohatin, eos omnes mgcus dnus Bohdanus vojevoda Moldaviensis liberos dimittere debet cum omnibus eorum bonis, que secum habuerint.

Item omnes homines, qui sunt abducti de terris regni nostri Polonie et etiam *de illo Pokucie parte terre litigiose, pro qua est nobis controversia cum eodem mgco* dno Bohdano vojevoda, dimittere debet a maximo ad minimum cum omni eo, quod penes se habebunt.

Item nos etiam Sigismundus rex Polonie etc. *omnes homines de terra Moldaviensi receptos cujuscunque sint nationis et lingue* a maximo ad minimum cum omni eo, quod penes se habebunt, dimittere debemus et de regno nostro Polonie et de Magno ducatu Lithuanie.

Item *damna,* que utrinque sunt facta per ignem et predas, quatumcumque fuerint gravia et magna, utraque ex parte *decretum est, ut neutra pars alteri parti in memoriam adducat.*

Item de terra Pokucie, *pro qua est differentia inter nos* et mgcum dnum Bohdanum vojevodam ita ut antea pactum erat, reposuimus in Serenissimum principem dnum Vladislaum Hungarie et Bohemie regem et dominos consiliarios regni Hungarie. Ita ut quemcunque diem prefinierit ejus Majestas, pro illo ipso die missura erit consiliarios suos, quos et quotcunque mittere dignabitur, nos etiam pro eodem ipso die et tempore quatuor consiliarios nostros missuri sumus et similiter dnus. Bohdanus vojevoda quatuor consiliarios suos mittere debebit pro eodem ipso die et tempore. Iidem autem consiliarii regni Hungarie revisuri sunt et reformaturi prefatam particulam terre, ita ut fuit temporibus veterum Ser. principum regum Polonie et vojevodarum ac dnorum terre Moldaviensis. *Quod si aliquo partium predictorum in termino et die statuto non comparuerit, perdere debeat jus suum et causam,* nisi quod Deus avertat, accidat tune alicui partium aliqua magna gravis et notabilis injuria ac impedimentum, vel vis hostilis vel casus sinister dnorum predictorum.

tul unuia din cei doi contractanţi—*excepta regia Majestate et sacra corona regni Hungarie;* mai departe fiecare aliat se îndatoreşte de a da la nevoie ospitalitate, *hospitium,* celuilalt «... si contingeret... *quod Deus avertat,* quod... Bohdanus Vojevoda... exiret de terra sua ad regnum Polonie... seu in aliquas terras civitates aut castra nostra: terre nostre erunt *illi* apperte... bojaris ipsius.., cum subditis ipsius... et cum om-

---

Item damna in hominibus et pecoribus facta in terris regni nostri et in terra Moldaviensi per subditos et milites mercenarios nostros simulque per servitores et subditos mgci. dni. Bohdani, vojevode Moldaviensis, ab eo tempore, quo facte erant *inducie* inter nos et eundem dnum Bohdanum vojevodam medio oratorum fraterne Mtis. Hungarie, ea omnia damna, quecunque juste et sufficienter probata fuerint, restitui debent et exsolvi et illi mali homines, qui eadem damna fecerunt, utrinque puniri.

Item *si quando mgcus dnus Bvhdanus vojevoda intellexerit de Turcis aut allis hostibus, qui vellent vastare terras nostras, id nobis vel capitaneis castrorum nostrorum, qui sunt in limitibus, significare debebit,* **neque consilium neque auxilium eisdem Turcis et aliis inimicis nostris et regni nostre Polonie prebebit occulte aut manifeste, sed pro posse suo erit illis inimicus,** *excepta regia Majestate et sacra corona regni Hungarie.*

Similiter et nos Sigismundus rex, si quando presenserimus aliquod malum imminere mgco dno. Bohdano vojevode et terre ejus Moldaviensi a quibusvis ejus hostibus, de hoc illum summus reddituri certiorem, **neque consilium neque auxilium eisdem ejus et terre ejus Moldaviensis hostibus prebebimus oculte aut manifeste,** sed **pro posse nostro erimus illi inimici,** *excepta regia Mte. et sacra corona regni Hungarie.*

Item nullum inimicum nostrum, quicunque appellaverit de Dominum regni Polonie vel Magni Ducatus Lithuaniae vel aliarum terrarum nostrarum et veniret ad mgcum. dnum. Bohdanum vojevodam aut ad aliquos subditos ipşius, idem mgcus. dnus Bohdanus et vojevoda *et successores ipsius* non debet suscipere neque locum neque victum illi prebere nec apud aliquem subditorum suorum. Sed talis homo ubicunque auditus et repertus fuerit in terra ipsius aut apud quemcunque subditorum ipsius: debet illum dimittere et expellere de terra sua, ut per nullum tempus maneat in terra ipsius. *Similiter* et nos Sigismundus rex *nostrique successores* nullum inimicum mgci dni Bohdani vojevode quicunque se nominaret dominum terre Moldaviensis et veniret ad nos vel ad regnum nostrum Polonie vel ad Mg. ducatum Lithuanie et allias terras nostras vel ad aliquem subditorum nostrorum abhinc in posterum non suscipiemus neque locum neque victum illi dabimus in terris nostris nec apud quemcunque subditorum nostrorum. Sed talis homo ubicunque auditus et repertus fuerit in terris nostris aut apud quemcunque subditorum

nibus ad ipsum spectantibus venire ad nos et regnum nostrum Polonie...;» precum și de a-i da ajutor în caz de perdere a tronului în urma vre unui războiu, ca să-și recâștige moșia și pământul; apoi se îngăduie supușilor unuia din aliați, ca să facă negutătorie pe teritoriul celuilalt, p. c. și în Turcia și în Țara Româneaacă (terram Bessarabum seu Transalpinam) plătind vămi potrivit legilor din vechiu și taxe pentru *scale*

---

nostrorum, eum nos dimittere et foras expellere debemus de terris nostris ita, ut nullo tempore maneat sub dominiis nostris.

Item si contingeret, quod fugeret aliquis nobilis aut servitor noster ad mgcum, dnum. Bohdanum vojevodam aut in terram ipsius, vel apud quemcunque subditum ipsius *abhinc in posterum*, talis debet petere sibi pacem et gratiam a nobis per se vel per intercesşionem ejusdem dni Bohdani vojevode. Et si impetraverit sibi pacem et gratiam apud nos, *erit illi tutum et securum redire* ad nos, sin vero pacem et gratiam non habuerit, extunc mgcus. dnus. Bohdanus vojevoda illum non servavit, nec apud se, nec in terra sua nec occulte nec manifeste. Item si contingeret, quod fugerit aliquis nobilis sive servitor mgci. dni. Bohdani vojevode ad nos aut in regnum nostrum Polonie seu in magnum ducatum Lithuanie vel ad quemcunque subditorum nostrorum *abhinc in posterum*, talis debet querere pacem et gratiam a dno. suo Bohdano vojevoda per se vel interventu nostro. Et si impetraverit sibi pacem et gratiam ab eodem dno. Bohdano vojevoda *erit illi tutum et liberum redire* ad ipsum dnum suum, si vero non dimittetur ei offensa, nos non debemus servare illum nec apud nos nec in terris nostris, neque manere permittemus occulte aut manifeste.

Item si contingeret ex aliqua permissione divina, *quod Deux avertat*, quod mgcus. dnuş. Bohdanus vojevoda ab aliquo hoste potente, cui resistere non posset, exiret de terra sua ad regnum Polonie vel Magnum ducatum Lituaniae' seu in aliquas terras civitates aut castra nostra: terre nostre erunt illi apperte et matri ipsius, uxori ipsius, pueris ipsius, sororibus ipsius, bojaris ipsius cum eorum conjugibus, cum subditis ipsius, cum servis ipsius et cum omnibus ad ipsum spectantantibus venire ad nos et regnum nostrum Polonie seu Magnum ducatum Lithuaniae, aut ad civitates, castra ubicunque in regno nostro Polonie, aut Mg. ducatum Lithuanie morari volet, nosque tunc eundem Bohdanum vojevodam et matrem ipsius, conjugem ipsius, pueros ipsios, sorores ipsius, bojaros ipsius, cum eorum uxoribus, servos et subditos ipsius diligere debemus ac in gratia et honore tenere eritque illi securum liberum et apertum de regno nostro Polonie seu Mg. ducatu Lithuanie viceversa recuperare patriam et terram suam Moldaviensem. Nosque in tali casu debemus illum juvare cum omni potentia et viribus nostris potentibus, ut possit recuperare eandem patriam et terram suam Moldaviensem. Et cum dnus. Deus adjuve-

fără să păgubească pe vameşii şi pe îndrituiţii la acele taxe pentru *scale;* se pune îndatorirea reciprocă de a se judeca pricinele de sudălmi şi datorii, de a se pedepsi rău făcătorii şi de a nu se refuza extrădarea lor în paguba şi nedreptăţirea celuilalt, arătându-se pe de o parte dregătoriele, care să aibă cădere de a judeca prigonirele dintre supuşi, şi pe de alta comisiunele mixte, alcătuite din sfetnicii amânduror aliaţilor,

---

rit illum ut recuperet eandem ipsam hereditatem suam *(moşia sa)*, terram Moldaviensem erit illi liberum securum et apertum, sine omni damno exire de terris nostris cum matre sua, cum conjuge sua, cum liberis et sororibus sui *(se vede, că Bogdan n'avea fraţi)*, cum omnibus servis suis, cum universo thesauro *(se pare, că Domnitorii, când erau siliţi să părăsească tronul, luau cu ei şi visteria ţărei)* et omnibus rebus suis, quas habuerit iterumt in patriam suam terram Moldaviensem. — Item *mercatoribus* de terris nostris et de Mg. ducatu Lithuanie *liberum esse debet et appertum* ire in terram Moldaviensem et *mercari*, nec non in Turciam et terram Bessarabum seu Transalpinam solutis vectigalibus *secundum antiquas leges* et epositoria absque prejudicio vectigalium et depositoriorum. Similiter mercatoribus de terra Moldaviensi *(pe atunci chiar, deşi nu eră nici «timp de plugărie», ci numai «timp de vitejie», Moldova aveà totuşi neguţitori, care făceau export şi aveau filiale în Ţara leşască)* liberum esse debet et apertum ire et mercari in terris regni nostri et Mg. ducatus Lithuanie solutis *veris* vectigalibus *(E de observat, că mai sus, când e vorba de taxele de plătit de Leşi în Moldova, se zice numai* «vectigalibus», *pe când privitor la taxele de plătit de Moldoveni în Ţara leşească, se adaogă* «veris». *Se vede, că solii Moldovei ştiau din cele păţite de Moldovenii neguţitori, că Leşii obicinueau să încarce acele taxe şi de aceea au accentuat; ca să se plătească* vera vectigalia, sau că pentru taxele de plătit în Moldova n'au adăogat «veris», fiindcă şi au rezervat posibilitatea să le mărească; ceeace s'a şi întâmplat. Cf. ibid. No. 189, pag. 148; II. No. 110 pag. 113, No. 117 pag. 163, No. 182 pag. 165, No. 208 pag. 180, No. 260 pag. 206, No. 269 pag. 218, No. 345 pag. 254), secundum antiquas consuetudines et depositoria, sine prejudicio vectigalium et depositoriorum. — Item *justitia* ministrari debet *pro injuriis et debitis* ab utraque parte. — Item *mali homines* utrinque puniri debent neutraque pars illos conservare debet in damnum et injuriam alterius.— Item si *aliqui subditi nostri habuerint injuriam a terra et subditis mgci. dni. Bohdani vojevode, hi petere debent justitiam a capitaneis Chocimensi, Czarnoviensi et Sorocensi.* Iidenque capitanei habituri sunt plenam potestatem ministrandi justitiam unicuique subditorum nostrorum. **Similiter** *si qui subditi mgci. dni. Bohdani vojevode habuerint aliquam injuriam a subditis nostris de* **Haliciensi et Podolie terris,** *hi petere debent justitiam a capitaneis Camenecensi et Haliciensi,* **qui habituri sunt plenam auctoritatem jus-**

pentru a hotărî neînțălegerile (conflictele de jurisdicție, etc.) dintre acele dregătorii; și se făgăduiește paza și împlinirea celor învoite și scrise, precum și ca pacea să fie neîntreruptă, necălcată și vecinică. In sfârșit regele leșesc a jurat și jură ca iel și urmașii săi, *sine omni fraude* să păzească și să aducă la îndeplinire *toate* și *fiecare* din cele, ce s'a scris mai sus, cu tărie, fără de călcare, în întregime și fără de

---

titiam ministrandi omnibus subditis ejusdem dni. Bohdani vojevode, de omnibus hominibus, qui sunt in Haliciensi et Podolie terris. — Item si quando acciderit *de aliqua injuria et differentia inter nostros et mgci. dni. Bohdani vojevode capitaneos,* extunc tam nos quam idem dnus. Bohdanus vojevode *mitterre debebimus consiliarios nostros qui* ejus modi injurias et differentias *componant atque* **utrinque** *justitiam faciant.*— Item Ser. *princeps dnus. Vladislaus Dei gratia Hungarie et Bohemie etc. rex,* frater noster charissimus, omnes articulos supradictos tum *et ipsam pacem perpetuam* sic litteris suis *utrique parti* dandis *describet,* **ut** totum id quod est conclusum et suprascriptum utrinque **teneretur et impleretur paxque ipsa perpetua teneatur inviolabiter et eviterne.** — Que omnia et singula suprascripta nos Sigismundus rex Polonie supradictus *juravimus et juramus, promisimus et promittimus* **pro nobis et successoribus nostris** *tenere implereque et observare firmiter, inviolabiter, integre et illese,* **sine omni fraude.** Similiter juravimus *pacem et concordiam* **perpetuam** cum mgco. duo. *Bohdano, vojevoda Moldaviensi et successoribus ipsius et terra ejus Moldaviensi tenere et observare firmiter, inviolabiter, integre et illese,* **sine omni fraude et dolo** *sub nostro juramento et fide nostra* **christiana** *et sub juramento atque fide omnium archiepiscoporum, episcoporum et prelatorum spiritualium consiliariorum nostrorum nec non consiliariorum majorum et minorum.* In quorum onmium et singularum firmius robur ac testimonium nostrum majus et consiliariorum nostrorum *sigilla* presentibus *appendi* mandavimus, XX Martti (MDX). **Atragem băgarea de samă, că deși toate clauzele acestui tratat au fost fixate la 17 Januar 1510 (Acta Tomiciana, Tom. I. No. XVIII, Commentarius, pag. 33) totuși el n'a fost încheiat formal, decât la 20 Martie 1510**, rămând numai, ca neînțelegerile privitoare la unele cestiuni să fie curmate de Vladislav, regele Ungariei, dimpreună cu sfatul sau, potrivit sarcinei de arbitru primite la 10 Noemvrie 1509 d. Ch. (Sâmbătă înainte de Sf. Martinus), când cei doi războitori încheind *indutiae* (armistitiu) i-au dat «*plena facultate et mandato* **ad componendas differentias, dirimendunque bellum** *inter Mtem. ejus et spectabilem ac magnificum dnum Bohdanum, vojevodam terre Moldaviensis exortum,* **nec non ad tractandum de pace et unione** inter eandem Majestatem *et ipsum dnum Bohdanum* **perpetuo firmanda** *missi ac deputati.* (Acta Tomiciana Tom. I, Appendix, No. 24, pag. 34). Și în adevăr după 20 Marte 1510 se încep pregătirele, pentru ca Vladislav regele Ungariei să curme acele neînțălegeri. Sigis-

vătămare; iar regele leşesc a jurat în acelaş chip acelaş lucru pentru *pacea şi buna înţălegere neîntreruptă* (perpetua) cu Domnitorul Moldovei şi urmaşii acestuia, adăogând *sine omni*

---

mund (Jigmond) regele leşesc, în cursul lunilor April şi Mai, trimite soli cu instrucţiuni. (Acta Tomiciana Tom. I, No. XVII, pag. 70—71), ca *pro vojevoda Moldavie nobis, successoribus regnoque nostris inscribat, quod ipse vojevoda succesoresque sui concordiam ejusmodi et pacem perpetuo inviolabiterque teneant,* **attamen studiose observet Do. tua ne iste inscriptiones prejudicarent notre ad terram Vaiachie justitie ac privilegiis novis ac veteribus, presertim ruri ac justitie, quo ad terram illam per novas inscriptiones inter regna suspense: curandum quippe est tibi maximopere, ne quid in ea res abs te neglectum sit neve quid vel indulgenter vel remisse agas, quam ut decus nostrum aut regni nostri equitas aut justitia exigere videatur.** *Credimus namque* **oratores vojevode** *ita isthic* **omnia acturos, ut nihil intentatum reliquerit curaturosque summa cpe, quo pacto desideriorum studiorumque suorum compotes ese possint,** *quibus eorum conatibus tua Do. quantum maxime poterit, diligentissime vigilanterque occurrat* (22 Mai 1510); ba trimete chiar *instructiones secretiores* (Cf. Acta Tomiciana, Tom. I, pag. 73 şi 74), fiindcă solii Moldovei se înpotriveau cu energie pretenţiunilor leşeşti de despăgubire. Din acele instrucţiuni se vede, că Leşii micşorau din ce în ce pretenţiunile lor; de aceea la 12 Iunie 1510, când *oratores Valachorum expediti sunt a rege Vladislao,* acesta a hotărît: **Petrum praefatum in Polonia non debere manere decernit, ab expensis Valachiam absolvit,** *ditiones controversae ad quem pertineant, se commissarios suos missurum ut cognoscant promittit.* Datum in arce Zota, feria quinta post festum SS. Viti et Modesti, anno 1510.

La 1 August 1510 (ibidem, No. LXXXII pag. 95) Sigismund scriind lui Bogdan invoacă tractatul de mai sus: Mgce. dne. *amice sincere* nobis dilecte. Cum nobis et Mgcie. vre. communis sit actio defensionis contra Tartaros, propter *amicitiam ac fedus* inter nos *constitutum...* Acelaş lucru îl face la 7 Septembre 1510 (ibid. No. 98 pag. 103): Mgce. etc. *Confederationem inter nos et Mgciam. tuam* **ratam habentes** *et pactis satis facientes* significavimus *Mgcie. tue de Tartaris...* De aci rezultă, că între 1 August şi 7 Septembre 1510 tractatul de alianţă a fost ratificat din partea Moldovei.—La 3 Noembre 1510 (ibid. No. 137 pag. 121) Sigismund înştiinţează pe Bogdan, că a dat porunca căpitanilor săi, să plece, să-l ajute cu oaste contra Tatarilor şi îşi arată dorinţa de a se înţelege cu iel pentru apărare. La 26 Noembre 1510 Sigismund scrie lui Bogdan, că deşi solii hanului din Precopensis iau adus la cunoştinţă, că iel *post fedus jam inter nos factum* ar fi cerut ajutor de la Tatari contra Leşilor, zicând, că ie duşmanul acestora, totuşi nu crede, că iel ar fi făcut aceasta *contra fedus et jusjurandum* şi că mai de grabă crede, că s'a născocit aceasta *ut inter nos discordiam poneret.* La 2 Ianuar 1511 (ibid. No. 158 pag. 136) Sigismund înştiinţează pe Bogdan, că a poruncit căpitanilor săi, să fie gata de a-i veni în ajutor contra Tatarilor. A se vedea ibidem

fraude et **dolo** *sub nostro juramento et fide nostra* **cristiana,** [67]) de asemenea au jurat şi feţele bisericeşti şi sfetnicii mari şi mici. Acest jurământ conţinea îndatorirea *amicus esse amicis nostris et inimicis nostris inimicus* (cf. Acta Tomiciana Tom. II, No. 325 pag. 244). Pentru ca tractatul să aibă mai multă tărie şi să facă mai mare dovadă s'a poruncit, ca să se anine peceţi la acel document.—Din partea Moldovei tractatul a fost întărit prin jurământ şi ratificat între întâi August şi 7 Septembre 1510. Cf. *Inventarium* pag. 141 şi 142. Litterae Bogdani... Datum in Iassy, anno 7018 (1510).

47. Tractate de alianţă *(societas)* cuprinzând *Inchinări (foedera iniqua* cf. No. 39) din partea Moldovei către alte State:

In *Inventarium omnium et singulorum privilegiorum, litterarum, diplomatum, scripturam et monumentorum quaecunque in Archivio regni in arce Cracoviensi continentur, confectum anno Domini MDCLXXII, Lutetiae Parisiorum, 1862, pag. 131—143, Litterae Moldaviae, Valachiae et Bessarabiae* găsim mai multe dovezi despre astfel de *Inchinări.*

a) In anul 1387 d. Ch. Domnitorul Petru Muşat se dă plecat cu poporul său Ţărei leşeşti, face închinarea de credinţă (homagium fidelitatis) făgăduind *presentibus conficientis* şi jură sărutând cu însăşi gura sa sfânta crucre *(lignum vitae)* ţinută în mâni de Cyprian mitropolitul din Kiev [68]). Tot

---

No. 178 şi 179 pag. 144, No. 183 pag. 146, No. 189, pag. 148, No. 202 pag. 156, No. 205 pag. 160, No. 222 pag. 175, No. 232 pag. 181, No. 253 pag. 199, No. 311 pag. 234, No. 315 pag. 237. Ibidem II. No. 192 pag. 170, No. 207 pag. 179, No. 208 pag. 180, No. 253, No. 279 pag. 217, No. 296, pagina 226.

[67]) Vom vedeà mai jos, ce fel de *creştini* au fost Leşii!

[68]) Inventarium pag. 131 şi 132. Cf. V. A. Ulianiţkiĭ, Materialăi, 1887, pag. 1. No. 1. — 1387 «*Litterae homagiales Petri palatini Moldavie* Wladislao regi, Reginae, successoribus eorum Regnoque Poloniae. In nomine Domine amen. Ad perpetue rei memoriam *Petrus woyeuoda Moldauiensis,* harum noticiam habituris significamus quibus expedit uniuersis Quod dum in Lemburga tempore date presencium cum Serenissimo principe Domino Wladislao Rege Polonie Litwanieque principo supremo et herede Russie, etc. sumus constituti, *non coacti nec conpulsi, sed ex certa scientia et ultronea voluntate Boyaronum nostrorum fidelium communicatio consilio ymmo specialiter accedente* memorato domino Regi nec non preclare principe domine Heduigi Regine consorti sue carissime ipso-

în acelaş an sfetnicii lui Petru întăresc *(confirmant)* acea *Inchinare,* făgăduind, că vor fi supuşi credincioşi şi jurând în acelaş chip[69]). Iar în anul 1388 d. Ch. Domnitorul face cu-

---

rumque legitimis successoribus ac Corone Regni Polonie *fidelitatis omagium prestitimus tenore presencium et prestamus subiacentes nos gentem atque terram nostram Valachie castra ceteraque dominia* sibi et consorti sue nec non ipsorum legitimis successoribus ac Corone Regni Polonie *omagialiter perpetuis temp.(oribus dur) aturis. Promittimus* insuper et *spondemus* prefatis principibus dominis Wladislao Regi Polonie et Hedvigi Regine consorti sue... eorum successoribus ac Corone Regni Polonie *fidelia cum tota gente nostra prestare obsequia necessitate quale ingruente (inuiolabili) terque et irrefragabiliter in omnibus fidelitatem seruare omnimodam atque puram.* Ipsorumque et eorum successorum legitimorum ac Corone Regni Polonie *ex nunc et in eternum nos verum et legittimum omagialem* **presentibus conficientis,** super quibus omnibus premissis in testimonium perpetue *firmitatis corporale prestitimus sacramentum iuxta ritum et consuetudinem orientalis Ecclesie* **Lignum Vite** *in manibus Domini Cypriani Metropolitani Kiouiensis* **ore proprio osculantis.** Harum quibus sigillum nostrum suppensum esto testimonio litterarum. Actum et datum in Lemburga in vigilia translacionis S-ti Stanislai martiris atque pontificis. Anno Domini millessimo trecentessimo octuagesimo septimo». (Inscrisul ie pe pergament şi are pecetea Domnitorului). — Mathias Dogiel, Codex Diplomaticus regni Poliniae et magni Ducatus Lituaniae, Vilnae, 1758, Tom. I, pag. 597, colona I, rezumând documentul de mai sus, face la sfârşit următoarea notă (a): **Litterae Homagiales Palatinorum Moldaviae scriptae sunt lingua Valachica,** *cuius neminem gnarum Cracoviae, cum in Tabularis Reipublicae Instrumentorum Originalium Exemplaria conficerem, reperire potui: inde est, quod illarum Summarium tantum ex Regesto, quod in eodem Tabulario extat, descriptum hic subiungitur.* Insă din cartea de mai sus a lui Ulianiţkiй se vede, că toate acele **scrisori de Inchinare** ar fi *scrise, nu în graiul Moldovenesc, ci în slavoneşte.*

[69]) Inventarium, pag. 132. — Cf. Ulianitzkiй, l. c. pag. 2. No. 2. — 1387 «*Procerum Moldaviae homagium* regi Wladislao *praestitum* Leopoli. Gyula capitaneus, Vurla, Draguy, marscalus, Stanczel, Stanislaus supremi consiliary magnifici domini Petri Woyeuode Moldaniensis significamus quibus expedit vniuersis tenore presentium publice proficentis quod dum in Lemburga tempore date praesentium cum Serenissimo principe domino Wladislao Rege Polonie Litwanieque principe supremo et herede Russie *memoratus dominus Petrus woyuoda Moldaviensis constitutus extisset consilio nostro ymmo consensu et voluntate omnimodo accedente* prefato domino Wladislao Regi et preclare principe domine Heduigi Regine consorti sue carissime nec non ipsorum legittimis successoribus ac Corone Regni Polonie *fidelitatis omagium prestitit atque fecit, subiciens se omagialiter gentem et terram suam Valachie castraque dominia* memo-

noscut, că *a plătit trei mii de ruble de argint* lui Warszewski, trimesului regelu i [70]).

b) In anul 1393 d. Ch. Domnitorul Roman Muşat cu sfetnicii săi fac *jurământ de credință* (juramentum fidelitatis) Țărei leşeşti [71]).

c) In anul 1395 d. Ch. boierii moldeveni cer, ca Domnitorul Stefan I Muşat cu sfetnicii săi să vină la regele Vladislav, ca să facă *Inchinarea* (homagium), iar acei, care nu vor venì, să facă acelaş fel de jurământ înaintea solilor regelui [72]). Tot în acelaş an Domnitorul face *juramentum fidelitatis* [73]).

---

ratis principibus dominis Regi et Regine ipsorumque successoribus legitimis ac Corone Regni Polonie *perpetuis temporibus duraturis promittensque cum tota sua gente et nos cum nostris posteris nostro nomine et aliorum omnium terrigenarum terre Valachie qui in nos ad id ipsum faciendum autoritatem omnimodam transtulerunt promittimus* et *spondemus* preclarissimis principis dominis sepedictis et eorum successoribus legittimis ac Corone Regni Polonie *fidelia prestare obsequia necesitate quale ingruente inuiolabiterque et irrefragabiliter fidelitatem seruare omnimodam atque puram,* super quibus omnibus premissis *dictus dominus* **Petrus** *et* **nos** *cum eo in testimonium perpetue firmitatis corporale prestitimus sacramentum atque iuxta ritum et consultudinem orientalie Ecclesie Lignum Vite in manibus domini Cypriani Metropolitani Kyouiensis sepedictus dominus Petrus ore proprio tetigit osculando.* Harum quibus sigilla nostra appensa sunt testimonio literarum. Actum et datum in vigilia translationis S-ti Stanislai martiris atque pontificis. Anno Dni Millesimo Trecentesimo octuagesimo septimo.

[70]) Inventarium, pag. 132. *Litterae ejusdem quibus significat Warszewski nuntio regis* **tria milia rublorum argenti a se data esse.** Anno Domini 1388.

[71]) Ibid. pag. 132. Juramentum fidelitatis Vladislao regi, Hedvigi reginae, regnoque Poloniae a Romano palatino Moldaviae, ejusque consiliaris praestitum. Anno 1393. Cf. Ulianitzkiй, No. 8, pag. 6.

[72]) Ibidem pag. 132/133. Valachi *nobiles* pollicentur Stephanum palatinum ad Vladislaum regem cum consiliariis suis *venturum,* **homagiumque** eidem regi **praestiturum** *pollicentur,* et *qui non venerint, ejusmodi juramentum* **coram legatis regis praestare** *debebunt.* Sniatynum, Colomiam et Pokucie *non reposcunt, de castro* vero Kieszyn et Chmielow *posteaquam* ad regem venerint palatinus, secundum voluntatem regiam *componet.* Anno 1395. Cf. Utianitzkiй, No. 9, pag. 8.

[73]) Ibid. pag. 133. *Homagium cum juramento fidelitatis.* Vlasdislao Regi Poloniae *a Stephano* palatino Moldaviensi *praestitum.* Anno 1395.— Cf. Ulianitzkiй, No. 10, pag. 8.

d) In anul 1402 d. Ch. Alexandru Cel Bun, *făgăduiește cu învoirea sfetnicilor săi,* Țărei leșești *fidelitas,* cu condițiune, ca să nu voiască să dorească și să recunoască pe un altul de *dominum* [74]), iar în anul 1404 face *homagium* [75]). La 13 Octombre 1407 Alexandru Cel Bun cu sfetnicii săi *întăresc* prin jurământ *fidelitas* [76]). In 1419 acelaș Domnitor cu *fruntașii* Moldovei fac *homagium,* dar în acelaș timp închee și o *societas* contra tuturor dușmanilor, în special însă contra regelui unguresc [77]). Iar în 1433 Vladislav regele leșesc iartă *(dat veniam)* pe Alexandru și pe Stefan fiul acestuia, pentru că au rupt *foedus* [78]).

e) La 3 Iunie 1433 Domnitorul Ilie face *homagium* tot lui Vladislav [79]).

f) La 1433 se încheie o *legătură* (pacta) între Moldova și Țara leșască. Domnitorul Stefan III tot în acel an (6941) face *homagium* lui Vladislav, etc. Sfetnicii leșești întăresc apoi legătura [80]). Tot în acelaș an, în ziua sfintei Lucia, Vladislav

---

[74]) Ibid. pag. 133. Alexander palatinus Moldaviae *de consensu consiliariorum suorum promittit fidelitatem* Vladislao regi et regno Poloniae, *ita ut non alium velit quaerere et recognoscere dominum.* Datum in Soczawa, 12 Martii. Anno 1402.

[75]) Ibid. pag. 134. *Homagium* Vladislao regi, reginae et filiis eorum, regnoque Poloniae *ab Alexandro* palatino Moldaviae *praestitum.* Anno 1404.—Cf. Ulianitzkiĭ, No. 18, pag. 15.

[76]) Ibid. pag. 134. *Alexander* palatinus Moldaviae *cum consiliariis suis,* quorum nomina sunt inscripta et sigilla appensa, Vladislao regi et regno Poloniae *confirmat fidelitatem suam juramento,* quae Cameniciae fuerat praestita. Datum Leopoli, die 13 Octobre. Anno 1407. — Cf. Ulianitzkiĭ, No. 19, pag. 16.

[77]) Ibid. pag. 134. Litterae *homagii* Vladislao regi Poloniae ab Alexandro Palatino et proceribus Valachiae *praestiti,* iisdem *societas* contra omnes hostes, *nominatim vero contra regem Hungariae* initur. Anno 1419.

[78]) Ibid. pag. 135. Vladislaus rex Poloniae *dat veniam Alexandro* palatino Moldaviae *et filio ejus Stephano,* ratione *rupti foederi* et damnorum, 1433.

[79]) Ibid. pag. 135. Litterae quibus continetur *homagium* Vladislao regi, filius ejus, et regno Poloniae, *ab Elia* palatino Moldaviae *praestitum.* Die 3 Junii, anno 1433.

[80]) Ibid. pag. 135. *Homagium* Vladislao regi et successoribus ejus, regnoque Poloniae *a Stephano* palatino Moldaviae Colomiae *praestitum.* Anno 6941 (1433).—Consiliarii regni Poloniae approbant *pacta* inter Vla-

întărește lui Stefan domnia asupra Moldovei, îi făgăduiește ocrotire *(defensio)* și-i dăruiește pe vecie mai multe orașe, lagăre și pământuri [81]). In 6942 (1434) acelaș Stefan întărește *homagia* înăintașilor săi, *mărturisește* că a făcut lui Vladislav *juramentum fidelitatis* față de solul regesc și *făgăduiește*, că sau va venì în persoană la rege, sau la *praefecti* acestuia în Rusia, și va jura din nou unde va fi chemat [82]).

g) In 1435 Domnitorii Ilie și Stefan II făgăduesc *fidelitas* lui Vladislav [83]). In acelaș an *Ilie face* la Suceava *homagium* [84]) iar la 19 Septembre 1436 *fruntașii și sfetnicii* Moldovei *ratifică homagium praestitum* de către Ilie, îl *întăresc cu pecețile lor* și *făgăduesc ajutoare* contra dușmanilor comuni [85]). In 1441 sfetnicii Moldovei dimpreună cu Domnitorul Ilie jură *fideli-*

---

dislaum regem, filios ejus et successores, et regnum Poloniae ab una, et Stephanum palatinum Moldaviae et successores suos ab altera parte, per Michaelem Buczatki castelanum et capitaneum Haliciensem *facta*, et *homagium* ab eodem palatino regi *praestitum, ratum habent*, iisdem litteris dantur oblivioni omnes injuriae secundum pacta Alexandri. Anno 1433.

[81]) Ibid. pag. 135/136. Vladislaus rex *confirmat* **palatinatum Moldaviae** Stephano, et *promitit ei defensionem*. Czerun et Chmielov, castra et territoria inter Sniatyn et Sepin sita, et limites suos habentia a fluvio Potoczyn usque ad magnum fluvium Dniester secundum descriptionem in eisdem litteris limitum, donat dicto palatino et posteris ejus jure perpetuo. Datum Lanciciae, die S. Luciae, anno 1433.

[82]) Ibid. pag. 136. *Stephanus* palatinus Moldaviae *homagia antecessorum suorum* regibus et regno Poloniae facta *confirmat* et *testatur juramentum fidelitatis* Vladislao regi et filiis ejus coram nuntio ejus Michaele Buczacki capitaneo Haliciensi se praestitisse, *promittit se personaliter venturum ad regem* vel praefectos ejus in Russiam, ubi denuo vocatus fuerit juratus. Anno 6942 (1434).

[83]) Ibid. pag. 136. Ejusdem *(Elias)* litterae quibus fatetur se concordiam iniise cum Stephano fratre, Kiliamque et alia bona ei contulisse, *promittens cum eo* pariter *fidelitatem* Vladistao regi Poloniae. Anno 1435.

[84]) Ibid. pag. 136. *Homagium Eliae* palatini Moldaviae, Vladislao regi, fratri ejus Casimiro, et regno Poloniae *praestitum* Soczawiae, anno 1435.

[85]) Ibid. pag. 136. Proceres et consiliarii Moldaviae *homagium* Eliae palatini sui Vladislao regi et regno Poloniae Leopoli praestitum *confirmant*, muniuntque suis sigilis, auxilia contra hostes communes promittentes. Datum Leopoli, die 19 septembr., anno 1436.

tas lui Vladislav[86]). Inscrisul moldovenesc din anul 6951 (1443) ne spune, că sfetnicii lui Ilie Alexandrovici pentru ei şi pentru toţi locuitorii ţărei fac *homagium* lui Vladislav, lui Casimir, fratele acestuia şi urmaşilor lor şi-l întăresc prin jurământ şi peceţile lor[87]).

h) La 6956 (1448) sfetnicii şi boerii dimpreună cu Domnitorul Petru III făgăduesc *fidelitas* faţă de Casimir, chiar şi pentru cei cari lipsesc şi pentru urmaşi, precum şi chiar dacă Domnitorul nu s'ar mai ţineà de *fidelitas*[88]).— In acelaş an Petru III, făcând jurământ făgăduieşte, că *va fi credincios* lui Casimir şi regatului leşeşc[89]).

i) La 23 Septembre 6961 (1453) Alexandru II, (domnind a doua oară) *praestat homagium* faţă de *oratores* leşeşti, şi făgădueşte, că *more maiorum suorum* va venì din nou în ţările Ruseşti *idem homagium praestiturum* la locul unde va fi chemat, mai ales la Camenecia şi Sniatyn[90]).

j) La Hotin în 6 Octombre 6963 Alexandru II, domnind a doua oară, dimpreună cu sfetnicii săi şi cu alţi fruntanşi se îndatoreşte la *fidelitas* faţă de Casimir regele Poloniei, făgădueşte că va face *iuramentum fidelitatis* şi **spondet** de asemenea ajutor contra tuturor duşmanilor, ca şi înaintaşii săi[91]). Cf. actul din 5 Iunie 1456 (6964)[92]).

k) La Suceava în feria tercia ipsa die S. S. Petri et Pauli A. D. 1456. Acelaş Petru al treilea voind să calce pe urma înaintaşilor săi şi mai cu seamă a tatălui sau Alexandru Cel Bun şi a fraţilor săi Ilie şi Ştefan, şi îndemnat fiind şi de Casimir *ad fidem... servandam*, a declarat, că e *obligatus et astrictus* faţă de acesta, *sincere fidei servare integritatem ac serviciorum et subsidiorum continuam assistenciam per votum iuramenti ligno crucis vivifici per nos tacto corporaliter et oscu-*

---

86) Inventarium, pag. 137. Cf. Ulianiţkiй, pag. 58, No. 53.

87) Inventarium, pag. 137. Cf. Ulianiţkiй, pag. 59, No. 53a.

88) Inventarium, pag. 137, Cf. Ulianiţkiй, pag. 70, No. 65, pag. 71, No. 66, pag. 74, No. 68.

89) Inventarium, pag. 137, Cf. Ulianiţkiй, pag. 72, No. 67.

90) Inventarium, pag. 137, Cf. Ulianiţkiй, pag. 79, No. 72.

91) Inventarium, pag. 138, Cf. Ulianiţkiй, pag. 85, No. 77.

92) Inventarium, pag. 139, Cf. Ulianiţkiй, pag. 86—88, No. 79.

lato prestiti, cum condicionibus clausulis et articulis subsequentis: *Debemus et spondemus* să n'aibă alt *dominus* afară decât pe Casimir, faţă de care *puram et sinceram fidem servare, bonum status eorum et honorem procurare, comoda et perfectus eorum sibilicet ordinare,* să nu unelteasca contra Leşilor nici direct nici indirect *malum, incomodum seu detractio,* să-i dea de ştire fără preget de ori şi ce ar afla contra lui, să-l ajute în persoană din toate puterile în contra ori cărui duşman, ori de câte ori şi ori unde va fi nevoie, să nu înstreineze nimic din pământurele Moldovei, fără de învoirea lui, ca sine dolo et fraude să păzească *omnes et singulas inscriptiones, obligaciones et munimenta* ale foştilor Domnitori, iar pe acelea care ar fi contra Leşilor să le desfiinţeze. *Item promittimus et debemus... cum dominis consiliariis et boyaris nostris more predecessorum nostrorum woeuodarum Moldavie fidelitatis prestare omagium, ubi ipse d. n. rey nos S. Mai-tis* **literis confirmare tenebitur et debebit.** *Item spondemus ac pollicemur... si bellica expeditio... anno presenti imineret dare in subsidium et mittere quadringenta hastas seu quadringentos cum hostis equites decenter ac bellicose armatos alias bronnych,* quod si vero bellica expeditio non fieret... ex tunc pro dictorum fortaliciorum exemptionem... quadringentos boues in subsidium dare debemus et spondemus.— De asemenea făgăduеşte şi se obligă, ca la caz de războiu *erga profanam gentilitatem* să meargă în persoană şi *equitare cum tota potencia.* De asemenea făgăduеşte şi se obligă să extradeze pe Sidachmath fostul han tătăresc, dimpreună cu toţi copii lui; să trimeată *ratione pense omagialis* de acum şi în fiecare din anii următori soli speciali *cum muneribus vel donis... bonis et valetibus regiam maiestatem concernentibus;* să nu aibă nici o pretenţiune privitoare la zestrea Mariei, soţia lui Ilie... In sfârşit se va numì o comisiune mixtă alcătuită din câte două persoane de fiecare parte, ca să curme pretenţiunele reciproce pentru devastările, etc., făcute la graniţe. Quantum autem de..... *staminibus, sericies, bobus, agnis, ambulatoribus (et cerquis) malmasia et vino ac aliis q. prelibatus dominus noster r. Kazimirus... postulat, id... ad visionem cum S. ser-te mutuam differimus* **dum s. omagium prestabimus** et (queque) s. *S-tis et do-*

minorum suorum consiliariorum edictum extiterit arbitro, id pollicemur pro rato habere sub honore et fide nostra christianica. (Ulianiţkiй pag. 89—92, No. 82[93]).

l) Ştefan Cel Mare în anul 1459 dimpreună cu boierii se închină lui Casimir craiul leşesc (Cf. Dogiel, I, pag. 602 şi 603); apoi în anul 6970 (1462), dimpreună cu Mitropolitul şi alţi sfetnici, face *juramentum fidelitatis* lui Casimir[94]); în anul 6976 (1468) *spondent fidelitatem* făgăduеşte să vină în persoană *ad praestandum juramentum* şi se obligă, ca fără consimţimântul lui Casimir să nu înceapă războiu, nici să pună la cale ceva[95]); în anul 1478 făgăduеşte *fidelitas,* ajutor contra duşmanilor după putere şi obiceiu, precum şi de a nu începe războiu fără voia regelui leşesc[96]); la 1479 şi la 1484 face din nou *omagium* lui Casimir[97]); în sfârşit la 15 Septembre 1485 la Calomea în Galiţia se închină înaintea lui Casimir şi întăreşte *homagium* prin jurământ. *Formalităţile amănunţite ale Inchinărei* sunt arătate în capitolul 10 intitulat. «*De Moldavia sive Valachia* din *Leges seu Statuta ac Privilegia Regni Polonie*». Cracoviae 1553, de Prilusius, de aceea traducem în întregime acest document: «In urma mai multor desbateri dintre Prea luminatul P. şi D. D. Casimir al treilea regele Lehiei şi boierii Lehiei în numele Măriei sale prea luminate şi a Crăiei de o parte, cu Falnicul Ioan Ştefan Domnitorul Moldovei şi ostaşii acestuia de asemenea în numele său şi a Ţărei Moldovei de altă parte, unele avute personal, altele şi prin solii Măriei crăieşti în răstimp de câtevà zile, dela sosirea acesteia până azi, domnul Domnitorul Moldovei de mai sus, ca să capete ocrotire dela Crăia Lehiei, s'a învoit, ca în a doua zi de repaus, cea mai apropiată după sărbătoarea Naşterei slăvitei fecioare Maria, *să se închine* (ad

---

[93]) Am înşirat amănunţit aproape toate îndatoririle acestei Inchinări, spre a putea face mai târziu o comparaţie cu acelea, care au fost impuse la Inchinarea către Turci, şi a vedeà, dacă aceste din urmă au fost mai uşoare, după cum spun unele izvoare.

[94]) Inventarium, pag. 139, Ulianiţkiй, pag. 99—104, No. 91, 92, 93.

[95]) Inventarium, pag. 140, Ulianiţkiй, pag. 104, No. 95.

[96]) Inventarium, pag. 140.

[97]) Ulianiţkiй, pag. 110 şi 113, No. 98 şi 100.

homagium praestandum) prea luminatului prinţ, Domnului Casimir craiul Lehiei, etc. şi strălucitei sale Coroane leşeşti, cu jurământ, ca el, urmaşii şi ţara sa pe veci să păzească, să ţină şi să datorească credinţă, supunere şi ascultare şi la oara a treia a aceleaşi zile, după amiazi sau cevà mai târziu a făcut Inchinarea şi jurământul trupesc *potrivit formulei date de Măria crăiască.* Şi aşà, el nefiind de faţă la aceasta, mai întâiu Măria crăiască, cu coroana cu care fusese încoronat, suindu-se pe tronul său şi aşezându-se în el cu toate podoabele, pe care le îmbracă la încoronare, şi scaunul Măriei fiind înconjurat de înalţii dregători bisericeşti şi de fruntaşii mireni scrişi mai jos, Ştefan Domnitorul a fost înştiinţat de Măria crăiască prin crainici falnici, să vină şi să facă, cele ce trebue, şi a venit calare întovărăşit de toţi ostaşii săi, numiţi boieri în limba lor de rând, având alături câte un credincios de al său, care îi duceau înainte şi steagul cel mare de mătase roşie, pe care erau zugrăvite frumos cu aur armele Ţărei Moldovei. Iar toţi băştinaşii, care au moşii de veci în Moldova şi toţi ceilalţi curteni mai de frunte, fiecare călărindu-şi calul său, aveau steguleţe. Şi răsunând trâmbiţele lui şi acele crăieşti s'a coborât după cal, s'a apropiat de tronul Măriei crăieşti, a apucat apoi cu mânele steagul şi îndată a purces cu steagul în spre tron; tot aşà au făcut după el şi toţi ai săi şi ajungând lângă tron, a îngenunchiat după datina sa şi cu capul aplecat, a închinat steagul până la pământ, şi după ce au făcut şi supuşii tot aşà, pe când Măria crăiască şedeà nemişcată, iar domnii steteau în picioare, a rostit în faţa Măriei crăieşti cuprinsul Inchinărei prin aceste vorbe: Prea îndurate al meu craiu! Eu dimpreună cu toate pământurile şi oamenii mei fac şi îndeplinesc Inchinare către Luminaţia Voastră, şi cer ocrotirea Luminăţiei Voastre, *în ce priveşte îndrituirele să fiu păstrat în dreptul şi în vredniciile mele.* El, ţinând încă steagul închinat, însă în loc de îngenunchiare, aplecând capul după datina sa, a atins sămnul sfintei cruci şi a făcut jurământul trupesc cu aceste vorbe: Craiule prea voitor de bine! Ieu dimpreună cu toate pământurile, boerii şi oamenii mei fac Inchinare şi jur, precum şi făgăduiesc statornic, fără vicleşug

şi înşălăciune, credinţă şi să fiu credincios şi ascultător Luminăţiei Voastre, urmaşilor şi Coroanei Crăiei leşeşti. Aşà să-mi ajute Dumnezeu şi sfânta cruce a lui Christos.—Indată ce s'a sfârşit jurământul, Măria crăiască şezând în scaunul Măriei sale a răspuns aceste vorbe: Noi te primim pe tine şi pământurile tale sub ocrotirea noastră şi te lăsăm, **ca şi cum ai fi** (tamquam) Palatinul nostru, în toate vredniciile şi în toate îndrituirile pământurilor tale[98]. — Sfârşind de spus acestea Măria crăiască l'a sărutat. — După sărutare Măria crăiască a primit în mâni steagul din mânile Domnitorului şi l'a dat în mânile mareşalului crăiesc. După dânsul toţi ostaşii Domnitorului Moldovei, stând în picioare în apropierea tronului Măriei, au pus jos steguleţele lor, şi mareşalul de mai sus al Crăiei, *după cum fusese învoiala,* a dat Vistieriei crăieşti *steagul cel mare,* iar *steguleţele* strânse de cămăraşii Măriei crăieşti *s'au dus la locul vistieriei spre a fi deasemenea păstrate.* Căci Domnitorul şi ostaşii săi **n'au vrut să consimtă,** *ca să fie sfâşiate în cursul ceremoniei;* **mai mult încă,** *drept dovadă de prietenie mai mare,* **au cerut ca steagurile lor de închinare să fie păstrate cinsteş**[99]. După ce s'a făcut aceasta, Măria crăiască a pus pe Domnitor nu departe de sine, ci **tamquam** prietenul şi închinatul său aproape de sine şi şezând jos aceştia, toţi ostaşii lui atingând crucea au jurat într'acest chip: Noi, boierii, tovarăşi (vasalli[100]), şi toată Ţara Moldovei, în numele nostru şi a întregei obşti a Ţărei Moldovei, ne închinăm Prea Luminatului Prinţ Domnul Casimir şi urmaşilor crăieşti ai Lehiei, făgăduim şi juruim în veci deplină credinţă, supunere şi ascultare Luminăţiei Sale, Crăiei şi Crailor Lehiei.

---

[98]) Cf. Titu Liviu, XXXVIII § 11 şi I § 38, VII § 31, IX § 9.

[99]) *Neîndeplinirea formalităţei sfâşierei steagurilor, făcea—după părerea noastră provizorie,—ca toată Inchinarea să nu fie serioasă, ci numai un act de fudulie leşască.—Moldovenii ar fi dovedit şi cu acest prilej, că sunt mai tari şi mai fini şi în cunoaşterea regulelor Dreptului Internaţional Public, de cât perfizii şi fuduii Leşi!*—Dar însămnătatea nesfăşierei steagurilor rămâne să fie cercetată amănunţit în Partea II.

[100]) Vassus şi Vasallus au întocmai aceeaş însămnare, adecă «socius» (în limba germană «Geselle»), după cum au dovedit Waitz şi Roth, A se vedea Deutsche Rechtsgeschichte de H. Zöpfl, 1872, Vol. II, pag. 65, nota 67.

Aşà să ne ajute Dumnezeu şi sfânta cruce a lui Christos. — Iar acest jurământ unii din ei l'au făcut cu mânele puse pe cruce, alţii însă cu mânele întinse deasupra. Sfârşindu-se aceasta Măria crăiască a împodobit cu semne ostăşeşti *(militiae symbolis*[101]*)* pe toţi ostaşii Domnitorului şi pe toţi tinerii Curţei lui. — La acest act crăiesc şi a Crăiei leşeşti de o faimă atât de însămnată prin datina pompelor au fost faţă prea sfinţi şi sfinţi părinţi întru Christos, şi Domni p. c. şi Falnici, Vrednici de cinste, Harnici, Buni de neam (generoşi ?) şi Vestiţi. (Urmează 23 de nume proprii, [printre care însămnăm: Ioannes Vatropa Archiepiscopus Leopoliensis, qui sancta tenebat ad Iuramenta, Petrus Kurozvanki, Thesaurarius qui sub hac differentia pomum tenebat, Stanislaus de Brosno Mareschalcus] şi apoi adaosul: aliique quam plures Nobiles iuvenes et Regni indigenae fide digni).—Cf. Dogiel, I pag. 603.

m) Hogea Efendi povestind bătălia dela Războieni, ne spune deasemenea ceva însămnat, privitor la *foedus iniquum:* «In sfârşit oastea credincioşilor prin prea puternicul braţ al Sultanului câştigă biruinţa, iar cea mai mare parte din duşmanii moldoveneşti fu dată hrană iataganului turcesc; totuşi duşmanii, care au mai rămas, n'au lepădat armele din mână, ca să poată apără femeile şi feciorii lor şi cu vitejia lor oarbă făceau noui sforţări şi atacuri. La rândul lor ostaşii credincioşi, mişcaţi de zălul Credinţei, făceau toate sforţările putincioase contra acelora şi cu sângele duşmanului prefăcură acea pădure într'o mare adâncă, iar prin măcelărirea celor fără de noroc se făcură din capetele lor baricade şi foişoare de întăritură. Dar şi dintre războinicii credincioşi mulţi fură jerfiţi în acest joc de moarte, împodobindu-se Raiul cu sufletele lor. Aşà s'a întunecat faţa mărirei Moldovenilor şi s'a scurtat mâna puterei lor; acel eclipsat Domnitor, eşind afară printr'un colţ al acelei păduri,

---

[101]) Incă nu putem afirma, că *militiae symbolis*, sunt ceva asămănător cu decoraţiile de azi. (Cf. Mommsen & Marquard, Manuel des antiquités romaines, Tom. XI, pag. 323—329).—In ori ce caz nu putem admite părerea lui B. P. Hasdeu, că *ostaşii* şi *tinerii curteni moldoveneşti* au fost făcuţi cavaleri (Chevalier, Ritter). (A se vedea Arhiva Istorică, I, 2, pag. 25, coloana II, rândurile 29—32). Printre *ostaşi* trebuie să fi fost şi de acei în vrîstă, cu rang mai mare decât al cavalerilor.

fugi cu puţini oameni la munte, lăsându-şi cinstea şi faima şi toate lucrurile sale scumpe înăuntrul acelei păduri. Incăpură în mâna soldaţilor multe mii de băieţi şi de fetiţe moldoveneşti de o frumuseţe aşà de mare, în cât privindu-i iera un izvor de desfătare vecinică. Şi mulţi nenorociţi ajunseră fericiţi prin norocul Sultanului şi mulţi mâhniţi se veseliră, şi desfătându-se cu frumuseţea moldovenească dădură uitărei ostenelele şi chinurile trecute. Şi din ordinul Sultanului jăfuind două luni în şir Moldova, s'au întors cu multe prăzi şi câştiguri; şi încăpură în mâna ostaşilor atât de multe dobitoace şi vite în cât câmpiile şi păşiunele nu puteau să le cuprindă. După ce Moldova, a fost cu desăvârşire ruinată şi prădată de ostaşi, Sultanul cârni frâiele ostăşeşti în spre rezidenţa de la Andrianopol. *In zăzboiul acesta Domnitorul Munteniei dimpreună cu oastea sa îşi împlini datoria* **cuvenită** şi Sultanul l'a *privit şi s'a purtat binevoitor cu el. Şi lui i s'a dat o parte din prada moldovenească* **potrivit cu starea sa,** p. c. şi turmele de porci, care au fost găsite în acea întinsă provincie, fură toate luate de oastea munteneascà. (Guerra di Bogdania, Cf. supra nota 42). — De acì rezultă, că Domnitorul Ţărei Româneşti, care iera de mult închinată Turcilor, şi-a făcut datoria izvorând din *foedus iniquum* (Inchinare) dând ajutorul său şi primind *in proporţiune cu acesta* o parte din pradă.—Ţinând samă de Inchinarea Ţărei Româneşti trebuie să se recunoască de acì înainte, că războaiele dintre Munteni şi Moldoveni ierau şi o urmare fatală a acelei Inchinări. Aceasta a fost făcută de altmintrelea numai pentru ocrotire, totuşi a condus şi la războaie inevitabile între fraţi.

48. Acum, după ce am văzut, că mai toate regulele Dreptului Internaţional Public Roman se găsesc având tărie în vremea veacurilor XIV, XV şi începutul celui XVI cu privire la relaţiunile dintre Moldova şi celelalte State, să vedem, care a fost starea Moldovei la moartea lui Ştefan Cel Mare.

49. Inchinarea către Ţara Leşească încetase, din anul 1499 d. Ch., când Ştefan Vodă a bătut pe Leşi în codrii Cosminului, la Lenţeşti şi la Şipinţi şi cu o parte din Leşii prinşi a arat şi a sămănat viitoarea Dumbravă Roşie, dovedind, că Moldova are «Pământul său drept carte şi pluguri cărtu-

rari![102])». Pe urmă s'a încheiat pacea şi un tractat de alianţă pe picior de egalitate *(foedus aequum*[103]*)*.

50. Inchinarea către Unguri, (cf. Actele omagiale din 11 Februare 1450, din 5 Iulie 1450, din 17 Februare 1452, etc. publicate de I. Bogdan în vol. II din Documentele şi analele române), încetase de asemenea, cel puţin după ce aceia au fost bătuţi la Baia.

51. Inchinarea către Turci n'a avut fiinţă până la Bogdan urmaşul lui Ştefan Vodă. E drept, după cum reesă din mai multe acte [104]) că Petru III (Petru Aron) dimpreună cu fruntaşii Moldovei au plătit **bir, dajdie** *(tributum)* Turcilor 2.000 de galbeni. Aceasta nu erà o Inchinare, după cum n'au fost Inchinări nici tributurile, care poate că s'au plătit din vremea lui Alexandru Cel Bun. In adevăr din acele documente se vede, că s'a plătit 2.000 de galbeni, *pentru a cumpărà pacea.* De asemenea în vremea lui Ştefan Vodă s'a plătit în mai multe rânduri tribut [105]), dar, iarăş nu cu caracter de Inchinare, ci numai pentru a săturà lăcomia turcească, aşà de bine caracterizată de Cantemir prin vorbele «*fără care pacea Creştinilor cu Turcii tot-*

---

[102]) V. Alexandri, Dumbrava Roşie.

[103]) Ulianiţkiĭ, pag. 157 şi urm. No. 104 şi 105.

[104]) Inventarium, pag. 139: «Idem palatinus cum proceribus suis consentit super *redimendam pacem* a Turcis **tributo** duorum milium ducatorum. Datum Soczaviae 5 Iunie 1456.—Ibid. *Litterae Turcae*, pag. 143:» Imperator Turcarum regi Poloniae significat se *pacem* fecisse cum Petro palatino Valachiae, et mandasse suis subditis ut non impendiant negotiationem mari et terra. Anno 1455 (?).— Hurmuzachi, Documente, II, 2, 671: «Tugra. Binevoitoare salutare din partea marelui Domn şi marelui Emir, Sultanul Mahomed, către nobilul şi *înţeleptul* şi vrednicul de toată cinstea şi lauda Ioan Petru, Voevodul şi Domnul Maurovlachiei. Ai trimes ca sol pe nobilul Mihail, logofătul, împreună cu înştiinţarea din care aflu, că vei plăti Domniei mele un *tribut* anual de 2000 ducaţi de aur. Să fie deci *pace* legată între noi şi timpul în care *tributul* va trebui plătit se hotărăşte la 3 luni. După trecerea acestora, dacă îl voi primi, voi ţinea pacea, dacă însă nu-l voi primi, **ştiţi ce vă aşteaptă!** Şi Dumnezeu să te mângâe. Luna Octombre în 5. — Cf. C. Giurescu, l. c. pag. 57.

[105]) A se vedeà C. Giurescu, l. c. pag. 59—65. Tătarii au propus Leşilor, ca aceştia să şi răscumpere pacea cu bani. Acta Tomiciana I, No. 89, pag. 99; II, No. 71, pag. 82, No. 368, pag. 270.—Şi Leşii au cumpărat pacea de la Turci. Ibid. II, No. 4, pag. 4.

deauna moartă este». (Cf. *supra* nota 49).—O dovadă mai mult despre aceasta reese din, chipul în care Miechowski; (l. c. pag. 35) se rostește privitor la Ștefan Vodă: «*et ipse in tributum Turci* **concessit**».

52. Aceasta fiind starea Moldovei, a avut dreptate Gr. Ureche, când în Cronica sa, La moartea lui Ștefan Vodă[106]), a zis: „*Și eră* **Insuși țiitor** *peste toată țara!*“ După care a adaogat: „*Iar înainte săvârșirei sale chemat-a Vlădicii și toți sfetnicii săi, boieri mari, și alți toți câți s'au prilejit, arătându-le cum nu vor putea ține Țara, precum o a ținut El; ci socotind decât toți mai puternic pre Turc și mai înțelept, a dat învățătură să se închine Turcului*“. — Dimitrie Cantemir, în Istoria Imperiului Otoman, Cartea III, Cap. IV § 17, pag. 272 nota 37 ne mai spune: «Analele moldovenești arată, că Stefan Cel Mare, după ce a domnit patruzeci și șeapte de ani și cinci luni, și după ce în acest răstimp a făcut atâtea lucruri frumoase și a câștigat atâtea victorii strălucite asupra Turcilor, Ungurilor, Leșilor, Muntenilor și Tătarilor, în urmă simțind că, deși tare încă de suflet[107]), dar puterile trupești îi slăbesc și că moartea i se apropie, a chemat lângă dânsul pe singurul său fiu și moștenitor al țărei și pe boierii mai mari și le-a vorbit precum urmează[108]): ««*O! Bogdan, fiul meu, și voi toți,*»»

---

[106]) Letopisițele ed. Kogălniceanu, Tom. I, pag. 178.

[107]) Cf. C. Esarcu, *Stefan Cel Mare*, Documente descoperite în Archivele Veneției, București, 1874, pag. 103: «... el qual erra propinquus mortiel, qual cossi come in vita et sanita ita in morte mostro *esser et terribile et prudente*, quia cum intellexit dissensiones, statim fecit se portare in campum dove erra tutti li soi et principes factionis utriusque li fe pigliar et li fe morir. Tunc **habuit orationem** che lui cognosse che l'e per morir in breve et che nol pol piu reger et defenderli, ita che lui non volea altro nisi che *l'hor elezesseno uno signor el qual paresse a l'hor che fosse piu atto a rezerli et defenderli da li inimici* et che esso non proponeva piu uno fiolo che l'altro..... (**Sumario** di una lettera venita di Hongaria datata a Buda adi **26 luio 1504** scritta per il d. Lonardo de Massari phisico a Zuam Badoer Dottor et Kavalier)».

[108]) C. Giurescu, l. c. pag. 64 susține, că Discursul, care urmează, ca și întreaga închinare, n'are nici un fundament istoric. — Această părere cade față cu izvorul citat în nota precedentă, care spune ritos «*habuit orationem*» și care, să nu se uite, că ie numai o *precurtare* = *su-*

««prietenii mei de arme, care ați fost martori a atâtor bi-»»
««ruințe slăvite și ați luat parte la ele! Iată, am sfârșit»»
««cursul firei mele slabe și văd înaintea ochilor, că viața»»
««mea, ca umbra spre sară, grăbește să apună. Eu nu»»
««voiu mai călcà pe urmele, pe care ca muritor, ba ca un»»
««verme, le-am lăsat după mine; moartea bate la ușă! Dar»»
««nu de aceasta mi-i frică: căci știu eu, că 'ndată cu nașterea»»
««mea, am început a grăbì spre mormânt! Primejdia ce ame-»»
««ninţă această țară din partea acelui leu răcnitor și fioros,»»
««Soliman, care arde de setea sângelui creștin, iată ce tulbură»»
««și umple de frică și de cutremur inima mea. El a înghițit»»
««până acum prin intrigi și uneltiri mai toată Ungaria; a»»
««supus prin puterea armelor sale Crimeea și triburile până»»
««acum neînvinse ale Tătarilor, pe care și le-a aliat prin în-»»
««troducerea religiei mohamedane; Basarabia noastră e cotro-»»
««pită prin silnicia sa; Muntenia, a căreia locuitori, deși duș-»»
««mani nouă, dar sunt creștini, ca și noi, geme sub jugul»»
««acestui tiran; cu un cuvânt, cea mai frumoasă parte a Eu-»»
««ropei și Asiei este sub puterea lui. Dar nu-i îndestulat nici»»

---

mario dintr'o scrisoare. — Rămâne însă o altă cestiune de deslegat și anume dacă Dim. Cantemir a reprodus numai sau a și întregit cuprinsul acelui Discurs. Ideile de căpetenie cuprinse în acesta și Inchinarea sunt cu totul adevărate, după cum vom aveà prilejul mai jos, ca să dovedim cu diferite mărturii, mai ales în ce privește Inchinarea. Recunoaștem însă, că nu ie cu neputință, ca Dim Cantemir, ca și Titu Liviu, citând un discurs, vechiu de peste două veacuri, să-l fi întregit; ba, ie sigur azi, că toate părțile privitoare la starea Ungariei, p. c. și la numele Sultanului sunt adaose de ale lui; de acì însă nu urmează, că fondul Discursului și ideile de căpetenie ale acestuia sunt lipsite de orice fundament istoric. Să nu se uite, că Discursul a fost rostit față și de mulți boieri, care au putut, ca toți bunii patrioți, sau să și-l însemne undeva, de unde a ajuns și la cunoștința urmașilor, sau să-l fi povestit și astfel el a trecut din gură în gură până pe vremea lui Cantemir, căci doar iera vorba de o Cuvântare rostită de cel mai mare Domnitor al Românilor, așà că tradiția despre iea, s'a putut păstrà, ca și despre multe din faptele lui Ștefan Vodă! — De altfel din apropiarea Cuvântărei, cu scrisoarea lui Ștefan Vodă, trimesă din Iași în ziua de 20 Iunie 1475, solilor lui (care se găsește în Monumenta Hung. hist. Acta extera, V. pag. 39), se pare, că stilul ie acelaș. — Dim. Cantemir, chiar dacă va fi întregit Cuvântarea, n'a adăogat însă multe vorbe dela iel.

««cu atât, ci îşi întinde armele nenorocitoare în toate părţile»»
««şi nu vreà să cunoască margini puterei şi setei nemărginite de»»
««mărire. Lucrurile stând aşà, credeţi voi, că după înlătu-»»
««rarea atâtor pedeci, îşi va oprì el mâna să n'o întindă»»
««asupra Moldovei, care este înconjurată de atâtea provincii»»
««de ale lui? Nu vă temeţi voi, că după ce va fi supus toată»»
««Ungaria, se va întoarce cu toate puterile contra noastră?»»
««Nu ştiţi voi, că el nutreşte ură neîmpăcată contra creşti-»»
««nilor, şi aceasta nu numai din pricinà sufletului său înrău-»»
««tăţit, ci şi pentru că aşà îl învaţă legea Coranului? De caut»»
««la vecinii mei de prin prejur, nu pot decât să căinez starea»»
««nenorocită a lucrurilor noastre. Pe Leşi îi cunosc şi ştiu,»»
««că sunt nestatornici şi nu-s în stare să se împotrivească furiei»»
««Turcilor; Ungurii gem acum cu toţii sub jugul lor; Ger-»»
««manii au, după cum mi se pare, atâtea încurcături lăun-»»
««trice, încât nu vor, sau nu pot, să se îndeletnicească şi cu»»
««acele din afară. Iar a întinde pânzele contra furtunei şi»»
««vijeliei, face numai un nebun, dar nu un corăbier cuminte!»»
««Puterile noastre sunt prea mici; ajutorul străin îndoelnic şi»»
««departe, primejdia însă neîndoelnică şi aproape. De aceea soco-»»
««tesc, că e mai bine să îmblânzim şi pe această fiară tur-»»
««bată şi sălbatică, decât s'o întărîtăm prin stârpirea armelor;»»
««căci eu nu văd, cum am puteà uşurà în alt chip această»»
««stare ticăloasă a noastră, decât micşurând flacăra nestinsă»»
««a furiei lui, prin roua binefăcătoare a închinărei. De aceea»»
««în aceste din urmă clipe ale mele, vă sfătuesc, ca un tată»»
««şi ca frate, că dacă pe lângă păstrarea legilor noastre mi-»»
««rene şi bisericeşti, puteţi dobândì pacea cu învoeli cin-»»
««steşe, chiar fie şi pe lângă un haraciu, atunci este mai cu-»»
««minte să vă încredeţi în milostivirea lui decât în armele lui.»»
««Dacă însă v'ar pune altfel de învoeli, atunci mai bine»»
««să pieriţi cu toţii de mâna duşmanului, decât că fiţi privi-»»
««tori nepăsători la pângărirea religiunei voastre şi la ticălo-»»
««şenia ţărei voastre!— Iar Dumnezeul strămoşilor noştri, care»»
««face minuni, va întinde mila sa nesecată asupra voastră şi»»
««mişcat de lacrimele robilor săi, va trimite pe **Unul**, *care să»»*
««vă scape, sau **să scape pe urmaşii voştri de sub jugul bar-»»**

««**barilor şi să redeà Ţărei libertatea şi puterea sa!**[109]).»» *Bogdan* ascultând de această voinţă din urmă a tată-ni-său, a trimes în *al şaptelea an* al domniei sale soli la Soliman şi *el cel mai întâi i-a închinat Moldova* sub titlu unui tribut (veşnic şi statornic adaogă Cantemir în Scrisoarea Moldovei Cap. XIV). Dar vai! astăzi nu cred, să fie vre un cărturar, care să nu cunoască tirania nenorocită, sub care geme Moldova!»

53. Bogdan cel orb [110]) şi grozav în răstimpul dela 1504 şi până la 1512 a avut prilej în mai multe rânduri, să se convingă, că preţuirea stărei Moldovei şi a vecinilor ei de către tată-ni-său, erà foarte adevărată, ca tot ce se sprijină pe experinţa dobândită din trăirea faptelor în cursul unei vieţi aşà de bogate în încercări de tot felul.

54. Ţara erà ameninţată fără de încetare de năvălirile Tătarilor. Incepând din anul 1510 (şi anume după încheierea păcei şi a alianţei cu Leşii, cf. supra No. 46 b) Tătarii

---

[109]) Numai o iubire curată şi adâncă de Ţară şi de Neam şi numai o încredere nemărginită în ursita bună a Românilor pot insuflà (fie lui Ştefan Vodă, fie lui Cantemir) o proorocire, care după atâţea ani să se înfăptuiască cu atâta exactitate!

[110]) Gr. Ureche (Letopiseţele I, pag. 179) ne spuse, că Bogdan erà orb. Acelaşi lucru ni-l spune şi Miechowski (vezi nota 41): «Successit ei în principatu Valachiae Bogdan unicus filius, uno oculo orbus». Deasemenea Dim. Cantemir, Scrisoarea Moldovei, Cap. XIV, pag. 109: «Hujus tandem filius, Bogdanus *Luscus*, suam Moldaviam Turcis...» *Luscus* însamnă chior de un ochiu.—Totuşi A. D. Xenopol, l. c. II, pag. 503, nota 5 susţine, că Bogdan trebuie să fi fost numai *încrucişat*, căci altfel fiind *om însămnat*, adecă cu semn (şi d-sa citează faptul, că Radul IV a fost învăţat, ca lui Neagoe să-i taie nasul, sau să-i scoată un ochiu, ca să-l facă nevrednic de a se suì pe tron, întrucât Domnul ar fi trebuit, după cele spuse de Graziani, să fie neatins de lipsuri firesti) nu puteà să domnească —Credem, că această părere ie neîntemeiată. Trebuie, să se facă deosebire între acei chiorîţi drept pedeapsă, care deveneau infami, şi acei care ierau astfel din naştere, sau în urma unei răniri în vre un războiu. Altfel fiii unui Domn, pentrucă au dat dovezi de prea mare vitejie, spre a apărà Ţara, dacă ar fi fost răniţi la ochi în timpul bătăliei ar fi perdut drept răsplată tronul! — De altmintrelea pe sigilul cel mare al lui Sigismund (Acta Tomiciana, III, pag. 1), pe care se găsesc şi amândouă stemele Moldovei, se găseşte şi portretul lui Bogdan şi se distinge foarte bine, că obrazul stâng ie foarte desfigurat şi că el erà orb de ochiul stâng.

din Crimeea sub conducerea lui Bet Ghirai, fiul Hanului, năvălesc în ţară şi o pustiesc în mare parte[111]), fac robi peste 70.000 de Moldoveni[112]) şi pleacă să se întoarcă; dar în apropiere de fluviul Dnistru sunt ajunşi de Moldoveni. Căpitanul Kopaci, care adunase fără rânduială nu pe mulţi din ostaşii săi, mai râvnitor de luptă, de cât de înţelepciune, a atacat pe prea mulţi Tatari, aşà că aceştia îl înconjorară de pretutindeni şi deşi s'a luptat cu foc, totuşi a fost învins şi ucis dimpreună cu vreo 700 de Moldoveni, scăpând prin fugă numai cam la vre o 300[113]). Dar Tatarii îngroziţi se grăbesc, ca în neorânduelă să treacă înnot acel fluviu; Bett Ghirai, dimpreună cu multe mii de Tatari şi cu foarte mulţi prinşi au fost înghiţiţi de vârtejurile apei; iar rămăşiţa s'a întors cu prăzile în Crimeea. — Năvălirile acestor Tatari ajunseră şi mai ameninţătoare de când Selim-Bey, fiul lui Baiazet II, se încuscrise cu Hanul lor, luând pe fiica acestuia în căsătorie, cu gând ca să cucerească Moldova şi apoi cu ajutorul socrului său, să se suie pe tronul turcesc[114]).—Dar aceşti Tatari

---

[111]) Acta Tomiciana, I, No. 38, pag. 56: «Mox et Valachiam invasit et *in pluribus locis* cladem effecit *hominumque supra LXX milia abduxit.* Cum vero iidem Tatari in reditu metu insequentium se Valachorum tumultuatim Thyram amnem tranare properarent, filius cesaris *Petykirey* cum multis Tartarorum millibus et cum plurimis captivorum aquarum vorticibus absorptus est. Interea eodem loci *Kopacz, campiductor Valachorum,* collectis tumultuanter non multis suorum, Tartaros abeuntes assecutus *pugnam cupidius quam prudentius* cum multis commisit, a quibus undique circumventus, *animose tamen pugnans,* victus et occisus est. Cecidere cum eo in hoc conflictu plus septingenti Valachorum, trecenti circiter fuga servati. Itaque Tartari plus ab aquis quam a Valachis afflicti cum preda ad Thauricam redierunt». — Cf. Ureche (Letopisețele, I, pag. 184).

[112]) E. Picot, Chronique de Moldavie de Grégoire Ureche, Paris, 1878, pag. 244, citează pe Wapovski, care spune: «*Septuaginta quattuor millia* hominum ex Moldavia immanissimi Tartari in servitutem perpetuam obduxerunt».

[113]) Cine ie acest *Kopacz, campiductor Valachorum?* Ureche, l. c. supra notă 100 în fine, ne spune, că ie Corpaciu, hatmanul. — Acesta trebuie să fie legendarul Dan. Cf. V. Alexandri, Dan, căpitan de plaiu.

[114]) Acta Tomiciana, I, No. 232, pag. 181: «Quod ad rem Moldaviensem attinet, Mtas. regia per speculatores suos certo didicit, filium imperatoris Turcorum, qui Theodosiam occupavit, per connunbium filie

fiind atacaţi de către Tatari Nogai, au trebuit să se întoarcă, ca să-şi apere ţara lor; Bogdan i-a luat din urmă, aşà că ei *„au lăsat dobânda din Moldova“* şi Bogdan «a scos tot pleanul dela dânşii».[115]). — Tatarii Nogai, cu ce au putut apucà prădând în Crimeea, au plecat ducându-se peste Volga[116]), ceeace face pe acei din Crimeea să se pregătească, să năvălească din nou în Moldova, mai primejdioşi decât totdeauna, fiindcă Selim-Bey izbutise să răpească dela tatăl său şi Chilia şi Cetatea Alba (vecine cu Moldova), pe care le întărise cu ienicerii săi[117]).— In timpul năvălirilor tătăreşti, Sigismund, regele leşesc, deşi aliatul lui Bogdan, nu s'a purtat sincer; făgăduià că va trimete ajutoare, porunceà ca pe fugarii din Moldova să-i extradeze, etc.[118]), dar din scrisoarea sa către castelanul din Cracovia se vede, că stà la îndoială: «Necesarium igitur erit bene deliberare *an pacem a Tartaro* oblatam et obsidibus firmandam *suscipere, an conjunctis viribus cum Valacho indicte in Tartaros operam dare debemus*[119]): — De altă parte Tatarii aceştia voiau să închee o alianţă cu Leşii şi Ungurii, în *care să nu între şi Bogdan.* Leşii au înclinat chiar intr'un rând la această, dar au sfârşit, din pricina intereselor lor, să nu închee o astfel de alianţă[120]).

---

imperatoris Taurice Tartarie sibi desposante *amicitiam ea lege conjunxisse,* ut in Valachum expeditione facta, Moldavia primum potiatur, qui demum auxiliis ejusdem Tartari adjutus imperium Constantinopolitanum post mortem patris invadere et occupare possit». (Data trebuie să fie 18 Mai 1511). — Cf. ibid. I, No. 242, pag. 194, No. 290, pag. 221 şi II, No. 32, pag. 41 şi No. 43, pag. 52.

[115]) Cf. Ureche, l. c. pag. 185 şi ibid. N. Costin, nota 1. Cf. Acta Tomiciana, I, No. 253 şi 254, pag. 199.

[116]) N. Costin l. c. supra notă 115.

[117]) Acta Tomiciana, II, No. 18 pag. 14. «Sed his finibus sine dubio contentus non erit, sed, ad majora aspirabit, et nostris ditionibus calamitatem adferre molietur. Imprimis contendet ut vojevodam Valahie ex dominio ejus exturbet».

[118]) Ibid. I, No. 82, pag. 95; No. 98, pag. 103; No. 99, pag. 104/105; No. 100, pag. 105; No. 124, pag. 116/117 şi urm.; No. 137, pag. 121; No. 139, pag. 122/123; No. 178, pag. 144 si urm.; Cf. şi No. 148 pag. 128.

[119]) Ibid. I, No. 140, pag. 123.

[120]) Acta Tomiciana, I, No. 222, pag. 175 din 8 Mai 1511; No. 286, pag. 225, datată după 24 August 1511: «Scripsit etiam nobis, quod ora-

Totuşi astfel de planuri trebuieau să umple de îngrijorare pe Bogdan.—In sfârşit deabia după 28 Fevruare 1512, când Leşii erau şi ei mai tare ameninţaţi decât înainte [121]), Sigismund adună pe sfetnicii săi, ca să desbată: «*de defensione necessaria et quidnam potius faciendum est: an se potius constituenda aliqua ordinatio, ne necesse sit facere generalem motionem, an vero* **eandem universalem regni expeditionem commovere,** *quandoquidem indubia iam necessitas in promptu est, hostibus tam prope in finibus regni hibernantibus precipue donec adhuc Vojevodam Valachie in subsidium habere possumus. Qui quidem* **vojevoda sine dubio** *cum eidem Tartaris,* **desperatione adductus, pacem facere cogetur,** *et se nobis hostem, ut ante fuit, facere, ubi cognoverit, nos in defensione ordinata hesitare vel procastinare*» [122]).

55. Aşà dar în afară Moldovenii nu puteau pune mare temeiu pe Leşi din mai multe pricini. Mai întâiu aceştia tot nu-şi luau gândul *de a* **împărţi** *sau de a* **stârpi** *Moldova.* Se ştie, că în 15 Martie 1412, la Lublin, Leşii şi Ungurii au încheiat o alianţă, în care printre altele se prevedea ritos, că dacă Alexandru-cel-Bun nu-şi va împlini toate îndatoririle izvorând din *închinarea* sa la Leşi, apoi să fie scos din Domnie

---

torem Valachi reliquum, quem apud se habuit cesar in vincula conjecit, unde conjicimus *cesarem nolle Valachum in fedus nobiscum includere.* Quum tamen *nos absque Valacho nonlibenter fedus hoc pacisceremur, curabimus, ut huic federi Valachus una nobiscum includeretur.* Sed ubi Tartarus noluerit Valachum ullo pacto includere, decrevimus utique sine ipso fedus inire, quia habitis obsidibus facilius postea *Valachi securitati consulemus...* **Et haec est sententia nostra ut fedus hoc modo etiam absque Valacho constituamus.** (Cf. însă No. 307 pag. 231), dar n'a făcut alianţă, după cum rezultă din Acta Tomiciana II, No. 32, pag. 41. Cf. No. 43, pag. 52. Sigismund către Vladislav regele Ungariei. «Servavimus nos estate preterita *vojevodam* per tractatus, quos cum imperatore Tartararum inire tentabamus, *a societate nostra excludere nolentes,* et ante aliquot dies idem **imperator nobis scribens,** *amicitiam nobis simulate offert,* **ut nos a tuendo vojevoda abducat...** (22 Martie 1512). No. 45 pag. 54; No. 51, pag. 66 Sigismund către Bogdan: «Mgce. dne. Memoretur Mgcia, vra. quod *anno preterito, dum* **Tartarus Precopensis** *amicitiam ac fedus nobiscum facere et obsidibus filiis nobis datis illud firmare et* **Mgciam. vram. ab eodem federe excludere cuperet, nos noluisse in fedus consentire...**" Cf. No. 82, pag. 96.

[121]) Cf. supra notă 117.

[122]) Acta Tomiciana II, No, 32 pag. 43.

iar **Moldova să fie împărțită** între Ungaria și Lehia. Cf. Dogiel, l. c. I, pag. 47, coloana II: *„et ipsum Woiewodam Moldavum ab eadem* **removere,** *et* **ditioni** *nostrae subiugare. obtentaque inter Nos Reges* **dividere...“** Pe urmă în anul 1494 regele Albert se înțelese cu regele Ungariei și cu ducele Lituaniei în conferența dela Leutschau **„super extirpatione Valachi“** [123]). In sfârșit chiar în 1509 Goreczki îndeamnă pe Sigismund, ca pe Bogdan **„is latro de illa terra exterminandus gensque sua in alia loca transferenda** [124]). — Deasemenea, după încheerea tractatului de alianță la 20 Martie 1510, care a fost întărit de Sigismund prin jurământ *et fide christiana* [125]), acesta, între 24 April și 1 Iulie 1510, într'o solie către Papa Iuliu II se rostește despre Bogdan și-l prețuiește în chipul următor [126]): «Preterea cum sit Sctas. vra. equissimus arbiter omnium actionum regnum et principum christianorum dnus. meus Ser. nuper intellexerit nuncium vojevode Moldaviensis questum de ejus Mte., quod noluerit eidem vojevode servare aliquo promisso sibi per, bone memorie, Ser. dnum Alexandrum regem fratrem sue Mtis. juxta formulam sub certis conditionibus factam. Quam rem ut eo melius intelligat vra. Sctas. opus est aliquanto altius declarare. Sepe rogaverat per nuncios suos *ipse vojevoda* eundem Ser. dnum. regem Alexandrum, ut tradere vellet ei in conjugem illustrissimam germanam suam virginem Elisabetham, *offerebatque plurima,* que illi regno propter hostes vicinos fuissent commodissima, *data;* tamen fuit ei repulsa semper ex certis rationabilibus respectibus. Ita tamen persistens in proposito et petitionibus suis, rogavit per solennes nuncios suos, ut eadem illustrissima virgo sibi in matrimonium traderetur, **offerens et promittens se velle im-**

---

[123]) Miechowsky, Chronica Polonorum, No. 317. Cf. Arhiva Istorică I, 2, pag. 42, coloana 2-a, nota *.

[124]) Cf. supra, nota 63. Acest gând de nimicire se iveşte din nou în anul 1538. Cf. Xenopol, l. c. II, pag. 554, documentul din 1538, colecția Gr. Tocilescu, precum și în anul 1547: «*atque delendae penitus inquietae gentis consilium suscepit*». Cf. Arhiva Istorică, II, pag. 35, col. 1.

[125]) Cf. supra, nota 67.

[126]) Acta Tomiciana I, No. 57. Legatio a Sigismundo, Rege, ad Papam, Julium II, pag. 80, 81 și 82.

primis accedere sub ritu, *tamen illius gentis Grece ad obedientiam sedis apostolice atque in ea semper permanere*[127]). *Sed et velle accipere episcopos et sacerdotes catholicos, ecclesiasque construere, in quibus Divina peragerentur sub ritu ecclesie* **Romane,** et cum his multa alia non parvi momenti spectantia ad ejusdem fidei commodum. Quo maxime permotus idem dnus. rex Alexander assensit continuis vojevode petitionibus sub certis conditionibus, **nec fuit ea mens, quam ut assequeretur quod obtabat**[128]). Sed quoniam ille ipse conditiones evenire nequaquam potuerunt, etiam quod promissum erat ad effectum deduci non potuit, sed et excedente ab humanis eodem Ser. rege Alexandro **idem vojevoda declaravit manifeste, quod omnia, que promiserat servare non intendebat.** Nam sub tempore obitus ejusdem Ser. dni. regis incursionem fecit in regnum hostiliter, **ex quo vra. Sctas. aperte cognoscit, quam inique et falso conquestus sit idem vojevoda contra dnum. meum Ser. Qui certe** *miratur quod vra. Sctas.* **illius hominis schismatici et inimici sancte Romane et latine eclesie,** tanto favore preces admiserit, et ut significatum est ejus Mti., breve illi quodam ad nos cum gratia concesserit, per quam vra. Sctas. certe prestitit ei audacie majoris pertinacie et in suo schismate perseverandi et quantum in eo est adversus hoc regnum semper aliquid hostile moliendi, ut et his diebus fecit, qui junctis sibi Turcis et Tartaris finitimas partes regni Polonie sibique vicinas ferro et igne devastavit, cum nihil **de ejus perfidio** Mtas. dni. mei suspicari merito potuerit.—Et ob id ipse Ser. dnus. rex meus rogat plurimum vram. Sctem. ut

---

[127]) De aci reese neîndoelnic, că Bogdan spre a puteà luà în căsătorie pe Elisabeta, sora craiului Lehiei, s'a oferit şi *a făgăduit,* că el vreà să se facă mai întâi catolic, dar ca poporul său să rămână ortodox, etc. Tot aşà spune şi Neculai Costin în nota 1, al. 2, pag. 180 la capitolul «Când a prădat Bogdan Vodă Pocuţia», din cronica lui Ureche.—Insă A. D. Xenopol susţine, că între condiţiile căsătoriei nu ierà şi aceea, ca Bogdan să se catolicească. D-sa îşi sprijină părerea numai pe *Inventarium,* pag. 140 şi 141. Dar se vede că aceasta ie numai un rezumat necomplect.—Ar trebui să se traducă originalul contractului de căsătorie, care ie în leşeşte şi care se găseşte în Acta Tomiciana, I, appendix, No. 5, pag. 19.

[128]) Totuş Leşii aveau curajul să facă perfizi pe Moldoveni. Aşà în Acta Tomiciana I, No. 3, pag. 7, «...*sed Valachus, paterne perfidie comes*...», din 1506; etc.

intellecta jam ejus Mtis. verissima excusatione, **commentis ejusdem vojevode non dignetur aliquam fidem adhibere,** *et ut nuncios ac legationes* **talium hominum** *cautius et sicut merentur accipiat. Et* **si qua petentur per eos,** que presertim ad illo regno pertineant, **nolit ea prius concedere quam significet Ser. Hungarie et Polonie regibus,** *quia sepe petiverunt et non est dubium qui petent, que, si concederentur, vergerent in magnum prejudicium et periculum illorum regnorum.* — In sfârşit la aceste gânduri ascunse ale Leşilor de a stârpì Moldova şi la aceste purtări călcătoare de prietenia şi alianţa încheiată, adăogând şi codirele lor de a trimete ajutoare la vreme contra Tatarilor, vom pricepe atunci, pe de o parte de ce Stan Paţitul al nostru a pecetluit aşà de bine pe Leşi în cântecele sale, zicând: **„Că Lifteanu-i om viclean!“** [129]) sau **„Şi Lifteni necredincioşi!“** [130]); iar pe de altă parte de ce Bogdan trebuià, să caute aiurea mântuirea ţărei.

56. Dar şi din partea Ungurilor n'aveau Moldovenii mult ajutor de aşteptat la vreme de nevoie şi de grele cumpene. Ştefan Vodă primise o învăţătură eloquentă cu prilejul bătăliei dela Podul Inalt, când Matei Corvin i-a trimes numai 300 de Unguri sub Mihail Franţ, spre a-l ajutà, cu toate că-i făgăduise lucruri mari! E drept, că Ungurii s'au purtat foarte bine cu Moldovenii, când ca arbitri au mijlocit pacea cu Leşii [131]); dar aceasta nu-i costase nici oameni, nici cheltueli; altfel însă se purtau, când erà vorba de a face jertfe mari şi serioase; făgăduiau marea cu sarea, dar nu ţineau decât prea puţin; ceeace însă nu-i împiedecà, să se laude cu isprăvile altora, cum a făcut Matei Corvin, după înfrângerea Turcilor la Podul Inalt [132]).— De temut numai erau Ungurii în nici

---

[129]) Poezii populare ale Românilor, adunate şi întocmite de Vasile Alexandri, Bucureşti, 1866, Român Grue Grozovanul, pag. 80, coloana I, versul 16.

[130]) Ibidem, Ştefan Vodă şi Şoimul, pag. 172, coloana I, versul 12.

[131]) Cf. supra, nota 66, aliniatul pemultim în fine.

[132]) Miechowski, l. c. pag. 36, coloana II „Insă craiul Ungariei cu o fală afară din cale de mare scrise Papei, Impăratului şi altor crai, că a nimicit o foarte mare armată de Turci cu oamenii săi comandaţi de Ştefan Domnitorul Moldovei, însuşindu-şi cu obişnuita-i trufie isprăvile

un caz, mai ales după înfrângerea lor la Baia. De acea pe de o parte Stan Priceputul a putut pecetluì şi pe Ungurii foarte nimerit: **„Unguru-i fălos, Nu-i primejdios, Gura lui e mare, Dar nu muşcă tare“** [133]), iar pe de altă parte, nici în ajutorul Ungurilor nu se puteà găsì mântuirea Moldovei.

57. Din partea Ţării Româneşti de asemenea nu se puteà nădăjduì nimic, fiindcă ea erà de mai bine de un veac închinată la Turci, deci îndatorată de a aveà aceeaşi duşmani şi aceeaşi prieteni, ca şi Turcii şi silită, ca să lupte alăturea cu aceştia chiar contra sorei sale, după cum s'a întâmplat la Războieni [134]). Ba, mai mult de cât atâta Bogdan era pe atunci chiar în vrăjmăşie cu Mihnea Domnitorul Munteniei. Cf. infra, No. 66 şi Acta Tomiciana II, No. 78, pag. 93, etc.

58. Faptele prin elocinţa lor a tot puternică încredinţară pe Bogdan, că întrucât din partea creştinilor nu erà nimic sigur de aşteptat, lucru cel mai bine chibzuit pentru a închezăşuì mântuirea Moldovei erà, de a ascultà de povăţuirea tatălui său, ca să se închine Turcilor dimpreună cu toată ţara. — De aceea, pre învăţătura tată-ni-său, *şi cu învoirea Sfatului Ţărei*, trimis-a la împărăţia Turcilor pre Tăutul, Logofătul cel Mare, cu slujitori, pedestrime dăràbani, de au dus **birul**, zece pungi de bani *şi s'au închinat* cu toată ţara la Sultan Suleiman, împăratul turcesc. Iar împărăţia de bucurie mare, cu dragoste i-a primit, şi a dăruit toţi banii Logofătului celui mare; şi i-a adus în ţară, şi s'a apucat cu acei bani, de a zidit o iscusită biserică, în sat în Bălineşti, pe Siret, în ţinutul Sucevei, care trăeşte şi până azi» [135]). — Dim. Cantemir, în Scrisoarea Moldovei,

---

altora“. Aceeaş părere de nesiguranţă în ajutorul Ungurilor aveau şi Leşii. Cf. Acta Tomiciana II, No. 78, pag. 93: „... *sic et ab Hungaris non possunt certa sperari*“.

[133]) Poezii populare ale Românilor, l. c. Mihul Copilul, pag. 64, coloana I versurile 18—21. Cf. ibid. pag. 172, coloana I, versul 11.

[134]) Cf. supra No. 47, litera n. — Oare cei doi ciobani, unul Ungurean şi unul Vrâncean, din Miorița (cf. Poezii populare ale Românilor, l. c. pag. 1) nu sunt Ungaria şi Ţara Românească (care până la Ştefan-cel-Mare cuprindea şi Vrancea), aliate spre a înfrînge Moldova?!

[135]) Gr. Ureche, l. c. pag. 179.

cap. XIV, în Istoria Imperiului Otoman, Cartea III, cap. IV, No. XVII, p. 271—276 şi în Predoslovia Hronicului (cf. *supra* nota 49) precizează cuprinsul Inchinării, adăogând, că s'a chezăşuit Moldovei neatingerea religiunei şi a legilor în schimbul unei plăţi anuale de 4000 galbeni, 40 de caĭ moldoveneşti şi 24 de şoimi, nu ca tribut, ci ca semn de recunoaştere de bună voie a supremaţiei turceşti şi, că la caz de războiu purtat de însuşi Sultanul, să se trimeată un ajutor de 4000 Moldoveni pentru deschiderea drumurilor şi dregerea podurilor. — Aceste condiţiuni au fost întărite de Sultan *„cu scrierea mânei sale proprii“* [136]), dând un Hateşerif.—După aceia Marele cancelar al Moldovei, Ioan Tăutul, care erà versat în limbele greceşti, latineşti, leşeşti şi alte limbi ale popoarelor învecinate, om cu mare experienţă politică şi foarte cuminte, fiind mosafirul marelui vizir şi şezând pe macat, fără mestii la nădragi şi numai în ciorapi, fiindcă i se scosese cizmele, după datinele turceşti, când s'a adus cafeaua, a început a închinare, să trăiască împăratul şi vizirul, şi închinând a sorbit felegeanul ca altă băutură [137]); pe urmă a rugat pe vizir, să poruncească, să i se aducă cizmele. Vizirul a zis: Poate te temi, să nu-ţi le fure cineva? Logofătul a răspuns: De oameni care pretind toate, trebue să-ţi păzeşti toate lucrurile! — Vizirul i-a replicat: N'aveţi de ce să vă temeţi, căci Turcii vă sunt acum prieteni, iar nu duşmani. Logofătul încheiă vorba zicând: Aş dorì, ca Turcii să fie tot atât de buni prieteni pentru *cap*, ca şi pentru picioare!! [138]).

59. Fiindcă mai toţi istoricii noştrii n'au fost şi juriştì, de aceea foarte uşor au greşit şi au crezut, că nu este nici o deosebire între **Inchinarea** *(foedus iniquum)* şi **Incorporarea** unei ţări (fie în urma unei *deditio*, fie în urma unei *occupatio bellica)*, precum şi între aceste două şi **Cumpărarea** sau **Răscumpărarea păcei** dela un duşman prin plata unui **bir** *(tributum)* [139]).

---

[136]) Accastă însămnare au vorbele «*Nufuzum kalem, ghendi bilem*», care se găsesc în Anaforaua boerilor ţărei pentru pronomiile Moldovei, datată din Aprilie 1827. Cf. Uricarul, de Th. Codrescu, Partea II, pag. 195.

[137]) Cf. O samă de cuvinte în Letopiseţi, II. pag. 182.

[138]) Cantemir, Istoria Imperiului Otoman, l. c, nota 36 pag. 271.

[139]) Acì e locul de reamintit, că şi Domiţian încheind pace cu De-

Pornindu-se dela această idee, greşită din temelia sa, s'a susţinut,[140]) că *Inchinarea* Moldovei la Turci în vremea lui Bogdan n'ar fi o realitate istorică, ci numai o poveste, închipuită şi născocită pentru anumite scopuri, care s'a putut păstra prin tradiţiune, dar despre care nu vorbeşte nimic nici cronicele neinterpolate contimporane sau aproape contimporane cu Bogdan, ci numai acele interpolate, după trecerea cel puţin a unui veac, şi jumătate. S'a adăogat, că întru cât diferitele cronici slavoneşti din Moldova vorbeau de un *bir*, ce s'a plătit Turcilor, şi deci, – s'a zis greşit – de *o întâia Inchinare*, iar cronicele de mai târziu vorbeau de *o Inchinare* sub Bogdan, deci de *o a doua Inchinare*, de aceea Cantemir cel întâiu a căutat, să armonizeze pretinsa contrazicere, ce ar fi existat între ştirele cele vechi şi pretinsa interpolaţiune făcută de Simion Dascălul în cronica lui Gr. Ureche, folosindu-se de acest prilej, pentru a născoci cu o lipsă de scrupul uimitoare un şir de amănunte, care n'ar aveà deasemenea nici o legătură cu realitatea istorică. In sfârşit spre a se dovedì şi mai mult lipsa de realitate a Inchinărei, s'a zis, că până la începutul veacului al optsprezecelea nu există nici o mărturie despre înfăptuirea acestei Inchinări, ci totul ar fi o *pia fraus* născocită anume pentru interese politice de Dim. Cantimir şi potrivită deşteptărei conştiinţei naţionale a Românilor[141]). Părerea aceasta însă e doborîtă de elocinţa faptelor cuprinse în diferite documente, fie din aceaş vreme cu Inchinarea, fie de mai târziu; iar amănuntele date de Cantemir şi de Cronicarii noştrii, p. c. şi toate celelalte împrejurări se explică foarte firesc, dacă ţinem seamă de complexitatea realităţei istorice din acele vremi. — Ast-fel:

60. Marea bucurie pricinuită Sultanului de Inchinare şi urmată de o dărnicie rară pentru deprinderile turceşti[142]). Aceste

---

cebal, a plătit acestuia un tribut, după cum ne spune Dion Cassius LXVII, 7 şi Martial, Epigr., VI, 10, fără ca de aci să se fi tras încheerea, că Imperiul Roman s'ar fi închinat Daciei.—Cf. Acta Tomiciana II, No. 321, pag. 241.

[140]) C. Giurescu, l. c. pag. 58.

[141]) Idem, ibid. pag. 65, 51, etc.

[142]) Cf. supra, nota 49, unde am văzut, că Dim. Cantemir, care

fapte sunt foarte potrivite cu vremea lor. Să nu se uite, că Moldovenii, care se închinau, făceau parte din *gens bello praestantissima*[143]); că ei îşi păstrase încă neatârnarea lor, pe când fraţii lor din Ţara Românească, se închinaseră de mai bine de un veac; că Turcii, după cum observă foarte bine Cantemir, nu izbutiseră prin arme, să biruească pe Moldoveni; ba, chiar victoriele lor se asămănau cu acelea ale lui Pyrhus; că, deşi Turcia primise bani dela Moldoveni pentru răscumpărarea păcei, totuşi aceasta erà un tribut, bir, care nu se plătea de bună voie, pe când dela Inchinare în coace se plăteà tot bani, însă de bună voie, ca homagium, *peşcheş (dar)*, adecă un semn al recunoaşterei supremaţiei turceşti; în sfârşit trebuie să mai ţinem seamă şi de mândria, care trebue să o fi resimţit Sultanul om, că în vremea stăpânirei sale s'a înfăptuit încă una din năzuinţele naţiunei sale. Astăzi chiar, astfel de împrejurări ar umplea de bucurie pe orice suveran, dar încă în vremea aceea! In acea stare sufletească, chiar şi un Turc puteà să ajungă darnic!

61. Scena dintre Tăutul şi Vizir. E adevărat, că Inchinarea Ţărei era o nevoie de neînlăturat şi o faptă plină de cumineţenie. E adevărat, că Moldova mai fusese închinată de multe ori când Leşilor, când Ungurilor. Dar de data aceasta deosebirea cea mare era, că Moldovenii, care chiar atunci când s'au închinat unor creştini, Leşilor, nu primiseră să li se sfâşie steagurile[144]), care nu se închinaseră încă nici odată *păgânilor*, ca fraţii lor din Ţara Românească, ajunseseră acum să bee şi ei din amărăciunea paharului acesta. Iată de ce sufletele Moldovenilor şi mai ales ale acelora patrioţi mari, care

---

trăise multă vreme între Turci şi deci îi cunoştea bine, zice, că trebue să se deà bani Turcilor «*fără care pacea Creştinilor cu Turcii, totdeauna moartă este*».

[143]) Cf. supra, nota 46. Cf. N. Iorga. Acte şi fragmente, I, unde se găseşte una din cauzele acelei întăităţi a Românilor la războiu: «Haec est Valachorum consuetudo, ut omnes eos qui ex pugna domum revertuntur, supliciis gravioribus, quam si in bello cecidissent, afficiant; *hinc fit ut in confligendo multis aliis nationibus sint ferociores*». In ce priveşte pe *transfugae* cf. Tit Liviu XXIV, 20; XXX, 43, Tit Liviu, Epit. LI şi Fr. 38 § 1 D. de poenis 48, 19.

[144]) Vezi supra, No. 47, l. nota 99.

apucaseră vremile lui Ştefan Vodă, trebue să se fi îndurerat. Marele cancelar Tăutu, diplomat vechiu[145]), foarte iscusit şi foarte energic[146]), poliglot foarte învăţat, ucenic vrednic de al lui Stefan Vodă, care am văzut, că se pricepea, să fie ş ironic usturător[147]), trebue să fi simţit cu mai multă intensitate dureroasa schimbare a lucrurilor. Mintea sa îi spunea, că ceea ce se face, e foarte înţălepţeşte şi trebue să se facă; inima sa însă, răvnea cu orice preţ, să-şi verse amarul îngrămădit în ea, fie că se va ivì, fie chiar că se va pune la cale un bun prilej, pentru aceasta. De aceea el, **cunoscând bine datinele turceşti**, a căutat să aducă lucrurile aşà[148]), ca să poată cel puţin prin vre-o două glume usturătoare pentru Turci, să-şi răcorească inima. Fiindcă solii trebue să se abţie dela orice jignire a Statului, (p. c. şi a supuşilor acestuia) la care sunt trimeşi şi fiindcă Tăutul îşi aducea aminte, ceea ce păţise solia semeaţă a lui Ştefan Vodă[149]), de aceea începe mai întâiu să pregătească terenul, aşà ca vizirul să fie în toane bune. Cel mai nimerit lucru pentru aceasta era, şi pe atunci, ca şi azi, ridicarea unui toast în sănătatea şefului Statului şi a vizirului. Dar Turcii fiind opriţi de a beà vin, Tăutul ştia, că n'are să aibă la îndemână nici un pahar de vin şi de acea ridică toastul cu un filigean de cafea[150]). Pe urmă, văzând pe vizir cu chef, face pe

---

[145]) Tăutul fusese sol la Leşi atât în vremea lui Ştefan Vodă. (Cf. o samă de cuvinte, în Letopiseţi, II, pag. 181), cât şi în vremea lui Bogdan, la 1510. (Cf. supra, No. 46, b).

[146]) Vezi supra, nota 66: «*bojari mgci. dni. Bohdani vojevode* **nullo modo quidquam dare voluerunt**».

[147]) Vezi supra, No. 44, b.

[148]) Dacă nu s'ar ţinea seamă, că Tăutul urmărea aducerea la împlinire a unui plan precugetat, atunci toată partea întâia a anecdotei ar fi ceva fără nici un rost şi cu totul ne la locul său. Astfel, cererea de a i se aduce încălţămintea, n'ar avea nici o noimă, căci nu e cu putinţă de admis, că el s'ar fi temut, că chiar în casa vizirului, să se poată fura cismele unui musafir, etc. Deasemenea nu e cu putinţă, ca cel puţin diplomaţii Moldoveni să nu fi cunoscut cafeaua şi să nu fi ştiut cum s'o beà, deşi Turcii intraseră în relaţiuni cu Moldova de aproape un veac!

[149]) Vezi supra, No. 44, b.

[150]) A. D. Xenopol, l. c. II, pag. 513, luându-se după Ioan Neculcea

nevinovatul, şi cere să i se aducă cismele în casă, aşteptând fără cea mai mică îndoială răspunsul primit şi având gata o astfel de replică, pentru ca vizirul să fie adus, a spune mai departe «că n'are de ce să se teamă, întru cât Turcii sunt acum prietenii, iar nu duşmanii Moldovenilor», iar el să poată să pună vârf glumei cu vorbele «aş dorì, ca Turcii să fie tot atât de buni prieteni pentru cap, ca şi pentru picioare!» [151]).

62. Zidirea bisericei din Bălileşti (Bălineşti). Ce întrebuinţare, mai potrivită cu direcţia obştească a minţilor moldoveneşti din vremea aceea, puteà face Tăutul cu banii, la care renunţase Sultanul şi care îi fuseseră dăruiţi de acesta într'o clipă de deplină îndestulare a setei sale nemărginită de glorie? Ba, poate că Tăutul, văzând cum se adevereşte proorocirea lui Ştefan Vodă, că cel mai cuminte lucru e de a închina ţara la Turci, aducându-şi aminte de partea din urmă a acelei proorociri, ia scăpărat prin suflet nădejdea, că odată şi odată se va îndura Dumnezeu, ca să se înfăptuiască şi scăparea de închinare a Ţărei, care să ajungă iarăş de sine stătătoare, şi de aceea a răvnit să slăvească şi el pe Dumnezeu, ca să-l facă să ne aibă şi mai departe sub ocrotirea lui, până ce va sosi acel **Unul**, trimes de el, ca să ne deà înapoi mărirea de odinioară! Banii, *meniţi Inchinărei la Turci*, au servit la înălţarea unei zidiri menite *Inchinărei la Dumnezeu!* — Tot către acesta s'au îndreptat rugile Domnitorilor şi norodului în toate răstimpurile de grea cumpănă, prin care le-a fost ursit să treacă! Şi milostivindu-se Dumnezeu de Români, care în totdeauna, înainte de a începe ceva, fac o cruce şi zic un **„Doamne ajută!“**, ceea ce însamnă **„Totul prin Dumnezeu!“** li-a trimes pe acel **Unul**, care aveà şi El drept devisă **„Nimic fără Dumnezeu!“**

63. Inainte de a trece mai departe la celelalte amănunte ale Inchinărei, să vedem, dacă după cum am zis, fiinţa ei e

---

(o samă de cuvinte, No. 10 în Letopiseţi, l. c. II, pag. 182), căinează pe Tăutul: «Bietul boer Moldovean... dându-i-se cafea, nu ştiea cum s'o bea!»

[151]) Se vede aşà dar, că ironia usturătoare — Zeflemeaua —, dacă n'are o obârşie, care «se perde în noaptea timpurilor, ba, poate şi mai departe!» totuşi datează cel puţin din vremea lui Ştefan Vodă!

întărită de diferite fapte împrăştiate, cuprinse în diferite documente şi mărturii. — Şi, ar mai trebuì să ţinem seamă şi de alte împrejurări: Bogdan era aliatul lui Sigismund şi deci ţinut faţă de acesta de toate îndatorirele izvorând dintr'un *foedus aequum.* Afară de aceasta, deşi Inchinarea aveà toate foloasele arătate, totuşi cuprindea în sine, după cum ştim ştirbirea suveranităţei externe; deci vaza Moldovei în afară era să se micşoreze. Ba, mai mult decât atâta, umilinţa rezultând din Inchinarea Creştinilor înaintea Păgânilor a contribuit şi ea pe lângă celelalte împrejurări, ca acea Inchinare să fie poate tăinuită. De aceea în documentele streine contimporane nici n'ar trebui să ne aşteptăm la dovezi prea precise; totuşi credem, că găsim chiar de acestea.

64. Acta Tomiciana, II, No. 43, pag. 52, (Sigismundus, rex, Vladislao Regi Hungarie), din 22 Martie 1512 spune: «Ab alia vero parte persuadetur nobis, quod *ipse vojevoda cum Tartaro et Selimbegko* **fedus iniisset.** Unde perplexo animo sumus et anxio contra tam incertos casus». No. 44, pag. 53, (Sigismundus, Rex, Petro Tomicio, Oratori) înainte de 6 April 1512, adaogă: «Expediret, ut ista fraterna Mtas. (adică regele Ungariei) *vojevodam Moldavie* medio prudentis oratoris *ab* ejumodi *cum Tartaro et Selimbegkio* **federibus averteret**". No. 49, pag. 64 (Sigismundus, Rex, Joanni Laski, Archiep. Gnesnensi) din 3 April 1512 vorbeşte, că «Vojevoda Moldavie attendens prospicit periculo suo, nam hec vicinatas non aliud quam exitium sibi portendit et nobis inextricabile et sempiterum bellum. *Incipit tam cum ipso Selimbeg quam cum Tartaro in gratiam redire et jam inducias habet,* **pacem tamen firmare noluit usque ad festum S. Georgii.** «No. 50, pag. 65 şi 66 (Sigismundus, Rex, Nicolao Firley, Palatino Lublinensi), cu data dintre 3 şi 6 April, spune deasemenea: «*A firmanda autem pace* cum eodem Tartaro monitu oratoris nostri Janusii illac redeuntis *Valachus ipse abstinet,* **usque ad festa S. Georgii** . . . . . Intelliget preterea tua Stas. ex his, que Janussius retulit, *quid cogitet Valachus ipse.*» No. 51, pag. 66, (Sigismundus, Rex, Jo. Bohdano, Vaide Valachie), din 6 April 1512»: Mgce. sincere nobis dilecte! Orator noster... Swirczewski... a cesare Turcorum et a Mgcia. vra. ad nos reversus, *retulit* nobis vram.

Mgciam. secum contulisse de hostium contra se, et dominia nostra moliminibus, quodque *vra. Mgcia. intenderet facere cum imperatore Precopensi fedus ac pacem, non attendendo ad inscriptiones et confederationes inter nos mutuas.... Ista* igitur *intentio* vre. Mgce. *confederandi se cum Tartaro,* hoste nostro communi, *inscriptionibus nostris mutuis, juramentis nostris firmatis non responderet.... Sed quoniam ante festum Sancti Georgii legatus noster ad Mgciam. vram. venire non poterit,* postulamus ab ea, *abstinere velit* ejusmodi tractatibus cum **Infidelibus,** *si quos cum illa perfidi hostes instituere vellent.....»* No. 53, pag. 68, (Sigismundus, Rex, Jo. Laski, Archiepo. Gnesnensi): «**Nam inveterata nostra tarditas ac segnities**, quid aliud nobis quam ignominiam et damna parit?.... nihil in nobis emendationis facimus. **Quis Valacho imputabit si is pacem apud hostem querit?** No. 46, pag. 59. (Responsum a Vladislao Rege, datum Petro Tomicio Oratori), din 19 April 1512: «Ad Moldaviensem vero vojevodam specialiter intimabit Mtas. sua *ne federa et pacem cum Tartaris et Selimbegko ineat,* **jure** enim illum *conqueri non posse* neque de hac neque de illa Majestate quod esset ab illis destitutus, hactenus enim facta sunt illi necessaria auxilia ab utroque Mte.»

65. De acì reese, că Bogdan punea ceva la cale în taină. Spre a-şi apăra ţara de năvălirile Tătarilor, chibzuia, dacă ar fi bine să închee un *foedus* cu Selim şi cu Tătarii; deocamdată însă prin *indutiae,* (armistiţiu) cu Tătarii, câştigă timp spre a se convinge de ce ajutor pot să-i fie Leşii, cu înrădăcinata lor încetineală şi trăgănare, p. c. şi ceilalţi creştini, şi de va aveà motive puternice, ca să calce îndatorirele izvorând din alianţa cu Leşii întărită prin jurământ; de aceea amâna hotărârea sa de a încheia sau nu pace şi *foedus* până la Sf. George 1512. — Leşii însuşi recunoşteau, că dacă nu vor ajuta în grabă pe Bogdan, nu-i vor puteà bănui, că a cerut pacea dela duşman. — Dar de ce fel de *foedus* puteà fi vorba între Moldova şi atotputernica pe atunci Turcia? Moldova, care îşi cumpăra pacea dela Turci cu bani, puteà năzui măcar, să închee un *foedus aequum?* Fără îndoială că nu! Cel mult, trebuia să se aştepte la un *foedus iniquum,* la o Inchinare, căutând totuşi, ca să capete condiţiuni cât mai uşoare.

De altă parte Turcia aveà interes, să nu fie prea exigentă, căci era de preţuit foarte mult un aliat, ca această ţară atât de vrednică la războiu, pe care şi Leşii şi Unugrii se sileau, s'o aibă de aliată, pentru a le servi de pavăză contra *Infidelilor*[152]). Apoi Turcii deşi lacomi de bani şi fanatici, totuşi viteji de frunte plini de cavalerism, în totdeauna ştiuseră să ne preţuiască bine, dar mai ales, după cum am spus, în urma vestitei biruinţi a Moldovenilor dela Podul Inalt[153]). Toate

---

[152]) Spre a ne face o idee deplină cât de mare însămnătate aveà pentru Leşi şi pentru Unguri alianţa Moldovenilor e deajuns să reamintim faptul, că atunci când Tătarii din Crimea voiau să închee un tractat de alianţă cu Leşii şi Ungurii, însă cu excluderea Moldovei, aceştia n'au primit propunerea. Cf. supra, nota 120.

[153]) N. Iorga, Acte şi fragmente, III, 1, pag. 92 a descoperit o scrisoare asupra luptei dela Podul Inalt, datată Buda, 24 Februare 1475. Ea fiind scrisă într'un graiu german, destul de învechit pentru zilele de azi, credem, că nu greşim, traducând'o în întregime: «Prin scrisori latineşti şi nemţeşti, trimese de către Ştefan, un Domnitor al Moldovei, s'a înştiinţat de mai înainte şi s'a confirmat, cum acesta a biruit 120.000 şi toţi Prinţii creştini şi toţi Creştinii au fost îndemnaţi să se ridice contra aceloraşi Turci, duşmani ai lui Dumnezeu, întru cât el le-a tăiat aripa sau braţul lor drept; iar cum, sau în ce măsură s'a întâmplat o astfel de biruinţă, aceasta s'a scris aici unui cetăţean onorabil de către un neguţător circunspect din Ungaria, care a fost încunoştiinţat de către un Moldovean, care luase parte el însuşi în persoană la această bătălie. Iar scrisoarea neguţătorului sună precum urmează.

Iubitul meu domn, etc. Binevoiţi vă rog, etc. despre biruinţa, pe care Dumnezeu a dat'o Creştinătăţei şi despre bătălia, care s'a întâmplat în Moldova între Ştefan Vodă cu Turcii; aceasta am auzit'o dela unii şi mai ales dela un Moldovean, care fusese la acea bătălie, cum au intrat Turcii în ţară şi cu mare putere şi ce drum au mers prin Muntenia Cea Mare (Gross-Walachey) cu una sută de mii şi douăzeci de mii şi au trecut Dunărea în trei săptămâni şi au intrat în Moldova. Domnitorul moldovean a aflat despre aceasta şi s'a pregătit din toată puterea sa, şi în drumul pe unde ei trebuiau să intre, a pus lucrurile la cale cu ai săi, aşà că toţi caii şi oamenii au dosit şi ce n'au putut dosi, a trebuit fiecare să ardă, fietecine propria sa casă. Astfel printr'o aşà ardere şi dosire au ajuns Turcii şi caii foarte flămânzi şi îngrijiţi; iar Domnitorul s'a retras de acì, peste o apă, care se numeşte Siret şi care e prăpăstioasă. Acolo unde au ajuns, aşà am aflat, că nu departe de apă sunt duoi munţi, deoparte şi de alta şi un drum printre ei şi au trebuit să străbată pe acolo; Domnitorul acolo a tăiat copacii de amândouă

aceste împrejurări lucrând împreună au făcut, după cum vom vedeà, ca *Inchinarea* să se facă în condiţiunile cele mai uşoare pentru Moldova.

66. Din cele de mai sus reese, că Sigismund craiul leşesc erà îndreptăţit şi el, ca să bănuească buna credinţă a aliatului său Bogdan. De aceea la 20 Aprile 1512 cerând ajutor dela acesta în contra Tătarilor, adaogă: «Quod *si* Mgcia vra, in presenti necessitate nostra *auxilium nobis non dederit*, *coge-*

---

părţile şi ia căptuşit cu oameni şi puşti, de fiecare parte câte zece puşti, întocmite aşà, ca din fiecare puşcă să tragă şapte împuşcături; şi că într'o Marţi s'au încăerat; şi că era neguros; aşà că nici Ştefan Vodă, nici poporul său n'au putut vedeà puterea cea mare; căci dacă ar fi văzut'o, ar fi fugit cu toţii; şi Turcii au făcut un aşà de mare vuet, că ei n'au gândit altceva, decât că au să cază cerul şi pământul grămadă. Aceasta a înspăimântat pe Domnitor şi l'a făcut să păleasca; unul din cavalerii săi a văzut aceasta şi ia căzut la picioare şi a grăit: «Doamne, nu te mâhni, noi vrem să te sprijinim azi cu credinţă. Dumnezeu, el ne va venì în ajutor!». Aşà el a fost acolo şi a luat cu sine pe slujitorii săi cei mai buni, pe care îi aveà mai plini de bărbăţie, precum şi patru din cei mai buni oameni ai săi, şi a stat cu ei în una din laturi, şi a trimes pe ceilalţi oameni să meargă la luptă; căci Moldovenii erau pe jos. Insă el de aceea a stat cu cei mai de sus în una din laturi, pentru ca ceilalţi să nu fugă. Căci de ce ar fi început el mai întâiu lupta? Şi de ar fi fost el bătut, atunci s'ar fi perdut lupta şi întreaga ţară: căci dacă pere păstorul, turma se împrăştie. Aşà ei au mers la luptă şi sub ochii Domnitorului două (rânduri?) în curând au fost biruite. Apoi s'a descărcat în Turci puştele pomenite mai sus; atunci ei s'au găsit la strâmtoare, căci nu puteau să se retragă în spre laturi, iar Secuii au venit în goană în spatele Turcilor şi se zice, că ar fi fost chiar şi o fortificaţie (redută), în care au fost vreo 7000 de Turci războinici, şi Secuii au fost 5000 şi nimenea n'a căutat să fugă, căci era pedepsit cu moartea. (Cf. supra notă 143); şi au biruit pe Turci, totuşi cu mari pagube, căci au fost ucişi mulţi şi se zice, că din cei 5000 au fost ucişi 3000. Totuşi am auzit, că drept numai 1500, şi Ştefan Vodă n'a fost cu aceştia; căci el i-a atacat cu poporul său şi cu puştile, încât prin astfel de împuşcătură şi măcelărire, a făcut pe Turci să se întoarcă să fugă. Pentru aceasta se slăveşte pe Dumnezeu şi pe fecioara Maria; şi Turcii au fost goniţi de Marţi până Vineri noaptea şi împuşcaţi şi bătuţi; şi n'au fost numai ucişi, ci un număr s'au înecat în apa Siretului, care s'a umplut de cai şi oameni atât de mult, încât puteai trece şi călări pe d'asupra, şi într'o baltă se zice, că s'au înecat vreo 9000; căci balta îngheţase şi din pricina marei poveri ghiaţa s'a lăsat şi s'a spart; şi po-

remur male opinari de amicitia vre. Mgcia» [154]). Leşii la 28 Aprile 1512 au biruit pe Tătari şi la 2 Mai 1512 Sigismund înştiinţează despre aceasta pe Vladislav, regele Ungariei, pe sfetnicii Ungariei, pe ducele Masoviei şi pe ducele Casimir Thessnensis, nu însă şi pe Bogdan, de oarece nu ştia încă, dacă acesta trimesese Leşilor ajutor, [155]) de aceea scrisoarea către re-

---

porul turcesc a acoperit prin împrăştiarea sa, aşà am auzit dela mulţi, 12 mile; că ei zăceau pe drumuri, ca mormintele în cimitir, şi aceasta se spune în adevăr, ştiu să vă scriu numai ce am auzit. Acum aş vrea să vă spun, câţi a prins el dintre ei; vă las să înţelegeţi. Am auzit, că el aveà un număr oarecare de prinşi la dânsul, apoi că i-a mai adus alţi prinşi, în total vreo 400. Atunci prinşii cei dintâi ar fi zis: «Stăpâne nu omorî pe aceşti oameni, căci ei au să-ţi deà mulţi bani: Unii 4000, 2000, 1000 de galbeni, mai mult sau mai puţin». Fiindcă ei veniseră pentru bani, de aceea au oferit bani; atunci el a spus: «Dacă aţi avut şi aţi agonisit aşà de mulţi bani, ce aţi căutat atunci în ţara mea? Nu îmi trebue banii voştri, ci trupurile voastre»! Şi a pus de i-a tras în ţeapă şi i-a tocat şi ucis. Şi multe alte lucruri pe care nu le pot povesti, doresc însă să pominesc una, cum poate cineva aşà de multă lume s'o biruiască cu puţini, căci Ştefan Vodă n'a avut mai mult de 60.000 de oameni! Nici odată n'a fost vre-un Stăpân în aşà chip biruit. De va veni ceva acì dela acelaş, am să vă scriu, tot ce voi auzi spunându-se; însă n'am auzit arătându-se nici un număr, ci fugarii ar fi ajuns la Dunăre, căci se grăbeau acasă, pe trei drumuri; însă Dumnezeu nu a ajutat totuşi pe aceştia cu bucurie, căci se spune, că ei au încărcat cele dintâiu două corăbii cu cai şi oameni, că s'au înecat în Dunăre, despre aceasta nu-i cea mai mică îndoială. Aşà s'a pus capăt luptei şi Dumnezeu a dat biruinţa Domnitorului Moldovei, şi ei au perdut acì aşà averi, în cât se zice, că nu s'ar putea spune; pentru aceasta se aduce laudă lui Dumnezeu şi Maicei lui. Că ei au scăpat mulţi, asta nu cred, căci se spune, că Dunărea la Schillta (?) (Nicopoli?) e foarte lată. — Şi ceeace vă scriu de acum, nu-i din cele proprii auzite, ci din cele auzite dela ai mei. Mie mi-a spus Rudi, că azi a venit o scrisoare la Buda, că Usakazan (Usun-Cassam) deasemenea a biruit în Anatolia 100.000 de Turci, şease săptămâni mai înainte de data acestei scrisori, şi el a văzut scrisoarea şi care e scrisă moldoveneşte, şi un frate a scris'o celuilalt frate, din Turcia, şi scrisoarea a venit la Buda; deasemenea se spune, că Voivodul Moldovean nu vreà, ca să i se deà lauda biruinţei, ci Dumnezeului atotputernic, dela care vine şi pornesc toate cele bune. Deaceea îngrijiţi de Dumnezeul vostru! Dată în Euda, în ziua Sf. Mateiu 1475.

[154]) Acta Tomiciana, II, No. 61, pag. 72.

[155]) Ibid. II, No. 68, pag. 80: «Significetis etiam nobis... et an a Valacho auxilium habueritis».

gele Ungariei începe chiar astfel; «*Cum ita firmiter credamus, quod s. Mtas vra. ejus consiliarii ac universi proceres istius regni nobiscum in prosperis et adversis communem animum habeant tristenturque et gaudeant*». (Acta Tomiciana, II, No. 65, pag. 79). Intre 8 și 13 Mai 1512 Sigismund scrie lui Laski (Acta Tomiciana. II, No. 72, pag. 83): « . . . *etiam Sermi. dni. regis Hungarie*, **qui non certam spem habere videtur de Vojevodis Valachie** *et Transalpino . . . Tamen propter Valachum, qui cum Tartaro Precopensi et cum Selimbegk, filio Turci, inducias pepigit*, **nam nec hac vice nobis auxilium ob eam rem tulit**» [156]). La 13 Mai 1512 Sigismund scrie (ibid. II, No. 75, pag. 92): «*Valachus literis suis profitetur cum imperatore Precopensi* **jubente Selimbego,** *pacem fecisse, tamen non recusat dare nobi auxilia justa inscriptiones nobiscum initas ex districtibus suis nobis vicinis*». «*In Valacho non est ea spes nobis, que antea fuit, ut nobis auxilia ferre debeat. Nam quum in pressenti necessitate nos non juvit* [157]), *deinceps non juvabit eo quod cum Tartaro jussu Selimbegi pacem fecerit etc. Vos tamen istic more solito intelligentiam cum ipso habere curetis et ex illo pervestigate, daturus nec ne sit nobis, etc.* **Fortassis** *post istam victoriam alium animum vobiscum agendi concepit. Sponsione fidei non obstringatis et ect. ut supra*». De asemenea Sigismund scrie și lui Laski (ibid. II, No. 78, pag. 93).: «*Nam vojevoda Moldavie respondens literis nostris, quibus auxilium ab eo poscebamus, profitetur: se tanquam jussus esset a Selimbegk, quod pacem cum Tartaro Precopensi fecerit. Et jam nunc bellum gerit adversus vojevodam Montanie. Nostre vero deliberationis de eodem Tartaro Precopensi fundamentum fuit, comparare nobis ante omnia auxilia a Valacho ad negotium illud destinatum*, **et cum opinio nos nostra fefellit,** *oportet nos aliam deliberationem inire in futuro conventu nostro.* **Nam ut a Valacho incerta sunt auxilia** *sic et ab Hungaris non possunt certa sperari*». Aceleași păreri le spune Sigismund și lui Luca de Gorka (ibid No. 79, pag. 94): «*Valachus in cujus auxilii spes consilium nostrum fundaveramus percusso* **federe** *cum Tartaro Precopensi, hoste nos-*

---

[156]) Așà dar Bogdan nu ajutase pe Leși la bătălia din 28 April 1512 cu Tătarii. Cf. nota 157.

[157]) Cf. nota 156.

tro, implicavit se bello adversus Vojevodam Montanie et donec de ipsius auxilio certi non erimus...», precum și altora (ibid. II, No. 80, pag. 95): «*Nescimus qui de fide Valachi nobis polliceri debeamus quandoquiden ferendi nobis auxilii opportunitatem studiose neglexit. Nihilominus scribimus illi adhuc poscentes ab eo auxilium contra Tartaros, qui sunt in campis. Vos itaque mittatis ad eum* **industrium ac sagacem hominum** *cum literis nostris,* **ut idem quoque verius statum ejus perscrutetur** *et responsum ab eo reportet»*. No. 81, pag. 95: «*In Valachi autem subsidio nulla spes haberi debet»*. In sfârșit Sigismund convingându-se de noua situație a lui Bogdan, îi scrie la 26 Maiu 1512 (ibid. II, No. 82, pag. 96) în următorul chip: *Mgcie. dne. amice sincere nobis dilecte. Non sumus sine admiratione cur tua Mgcia* **ex obligatione et jurejurando suo** *opem capitaneis et gentibus nostris contra Tartaros non tulit, cum proxime regnum nostrum popularentur . . . Non ignorat Mgcia. tua quod nos firmam cum illa amicitiam servantes, eidem anno preterito opem tulimus et cum imperatore Precopense absque tuo Mgcia. amicitiam ac pacem concludere noluimus.* **Tua tamen Mgcia. pacem sine nobis fecit,** *cum ipsa non ignorat, quod* **nos illam pro viribus nostris deserere nollemus satisfacientes incriptionibus et pactis nostris mutuis** . . . *Tuam etiam Mgciam. hortamur et postulamus ab ea, velit nobis et exercitibus nostris auxilium ferre, cum a capitanies et ducibus exercituum requisita fuerit. Confidimus eam libenter id facturam tum propter nos tum etiam propter sui conservationem, quod cum coniuncte vires nostre fuerint majori terrori ac formidini hostibus nostris erimus. Quid itaque de auxilio a tua Mgcia. sperare debeamus nobis cito significet et certiores nos faciat; ac valeat feliciter»*. Intre 4 și 15 Iunie 1512 Sigismund scrie iarăș lui Stanislaus Lanczkoronski: «*Quid apud Valachum agatur, perscrutare. Ed si adhuc litteras nostras ad eum non misisti, mittas cito per aliquem* **industrium hominem, qui pernoscere posset, cujus sit ille intentionis** *post hanc victoriam sine ejus auxilio nobis divinitus datam»*. — cf. No. 333, pag. 249 din 20 Sept 1513: «Valachus etiam petivit a nobis auxilia contra Turcum et Tartarum. Tametsi jure eidem contra Tartarum confedaratum nostrum auxilia negavimus, nam ille quoque antea nobis poscentibus auxilia negaverat, spem tamen illi contra impressi-

onem Turci prebuimus». [(cf. No. 334, pag. 250 şi No. 342, pag. 253, din 2 Octomvre 1513: « . . . *licet ipse Valachus insidiose nobiscum agat*»). . . No. 344, pag. 254 din 5 Oct. 1513, Sigismund către George Krupski: «Cognovimus ex literis tuis, quomodo legatione tua perfunctus es apud Vojevodam Valachie et *probamus sollertiam tuam*, quod ita te illic gesseris, uti tempus et res exposcebat... et num in concordia Valachus, cum Transalpino vivat... Quod vero habes nonulla a Valacho que *secreto* nobis referas. . . » No. 365, pag. 268 din 29 Noemvre 1513]. — La 19 Iulie 1512, (Ibidem, II, No. 106, pag. 109). Credentia a Consiliariis Polonis ad dominos Lithuanos: «.... *ut ad invicem consulamus, quomodo pax oblata per imperatorem Tartarorum firmanda et retinenda sit, et quomodo et ubi obsidem missum, imperatoris nepotem, servemus, ut ea res utrique dominio ex usu fiat*». — **Dela 19 Marte 1512** Selim-Bey ajunsese Sultan [158]). La 21 Iulie 1512 (cf. Ibidem, II, No. 108, pag. 111). Litere novi Imperatoris Turcorum Vladislao Regi Hungarie: „*Gratia Dei ego magnus Dominus et potens imperator magnusque Amir Sultan* **Solimhan** [159]) *omnium terrarum ma-*

---

[158]) Cantemir, Ist. Imp. Otoman. Cartea III, Cap. II, § XXIX, pag. 200. — Cf. şi Acta Tomiciana, II, No. 94. Sigismundus, Rex, Maximiliano Cesari, din 16 Iunie 1512, pag. 102: «*Quod vel inde apparet, quod* **Selimbegk, filius Turci,** *homo crudelis et impietatis alumnus, jam* **cum patre suo in gratiam rediise** *nunciatur...*» — Ibid. No. 99, pag. 105, din 9 Iulie 1512, Sigismundus, Rex, Vladislao, Regi Hungarie, etc.: «... Sed felicitas **Soltani Selimi, novi Turcorum imperatoris,** *cujus nunc orator apud nos est, licet nobis pacem et amicitiam more majorum suorum offerat.... Verisimile tamen est, quod ipse* **Selim Soltan, donec se in sede imperii non firmaverit,** *quesiturus est nobiscum pacem et offeret amicitias,* **sed ubi valuerit in imperio,** *tunc demum procul dubio effere sue nature virus effundere sataget*». Cf. ibid. No. 102, pag. 107 din 18 Iulie 1512, *Sigismundus, Rex,* **Sellimo, Soltano Turcorum.** — No. 103, pag. 107—108.

[159]) De aci se vede neîndoelnic, că Sultanul Selim în **actele oficiale** îşi zicea singur **Solimham!**—Dacă acesta e adevărul, atunci cad toate criticele, care se făceau lui Gr. Ureche, că ar fi pus Inchinarea Moldovei în vremea lui Sultan Suleiman. E mai mult decât probabil, că şi în actul oficial, Hateşeriful privitor la Inchinarea Moldovei, Sultanul Selim să-şi fi zis tot Solimham!—Iată de ce şi Cantemir spune, că Inchinarea s'a făcut sub Soliman. Insă asămănarea numelor a făcut pe Cantemir să creadă, că e vorba de Soliman Magnificul, fiul lui Selim.

ritimarum, Irrumie, Caramanie, Anotolie atque **Romanie**[160]) *et aliarum multarum terrarum dominus . . .*" Continuând Sultanul şi vorbind de vremele predecesorului şi tatălui său Bajazet II, nu numără şi *Romania* la un loc cu celelalte ţări, ci zice: «Nostra vero ces. Mtas. quem admodum erat in vita genitoris, imperator omnium terrarum *maritimarum* Anatolie, Caramanie ac Irrumie et per terras et per aquas ita etiam post ejus mortem bene meritus cesar extitit»,—*Romania* nu e înşirată acì, fiindcă nu era ţară *maritimă*. — Scrisoarea aceasta sfârşeşte: «Cum igitur ita omnia ista existant in presentiarum illos, quos habet ces. Mtas. nostra in fortunata nostra curia ad servitia sua deputatos honoran. fide dignos, insignosque vezieros ac Bastialarios (Gastalarios Op.) aliosque optatos ita ipsi retulerunt nostre ces. Mti. quod durante vita pie memorie genitoris nostri magni cesaris reg. Celsitudo vra. cum ipso in pace vixit amicitiam et vicinitatem fecit, *pacem* et *fedus* honoravit, fidem et *jusjurandum* tenuit et servavit, et nullo unquam tempore per nullam viam durante pace aliqua dissensio vel perturbatio evenit sive extitit, ea propter nostra ces. Mtas. ob bonam voluntatem v. reg. Cels. meis dominis confinia tenentibus mandatum et inhibitionem misi, et ita ipsis precepi, quod donec ad fortunatam nostram **portam** ex parte vre. reg. Cels. orator veniat, quemadmodum fuit *pax* cum pie memorie genitore nostro celebrata et facta *firmiter pax ipsa servetur et honoretur* et per nullam mundi viam aliqua impedimenta aut damna fiant aut perpetrentur; et tandem dictus orator a fortunata **porta** nostra vivus et sanus fuit expeditus et remissus ad vram, reg. Cels. Hec eadem ita sciat. *Sint anni multiplices reg. Celsitudini vre. patruo et amico et vicino nostra charissimo.* Scripte în gloriosa civitate Constantinopolitana d. XXI Julii».—Bogdan prin Luca Dracea înştiinţează pe Sigismund despre noul Sultan şi despre bănuelele sale privitoare la planurile viitoare ale acestuia, care de şi ofere

---

[160]) Aşà dar Ţara Românească *(Romania)* era închinată Turcilor. In ce priveşte numele de *Romania*, cf. N. Iorga, Acte şi fragmente, III, 1, Misiva lui Ştefan Cel Mare despre bătălia dela Racova, Suceava, 25 Ianuare 1475, pag. 92: «und mit der gantzen Romania»... p. c. şi infra No. 83.

amicitia, non quieturum eum tamen arbitramur, quum primum bellum a persequendis fratribus deposuerit, sed conabitur in Christi fideles desevire; de aceea îl sfătueşte cum să se pregătească spre a se împotrivi la nevoie [161]) In urma acestora are loc Legatio a Sigismundo Rege ad Io. Bohdanum Vojevodam Valachie, data Georgio Krupski de Orchow, Castellano et Capitaneo Belsensi, Dominica ante Sct. Margarite:».. Naravit etiam idem Dracza Mti regie ea que per novum imperatorem Turcarum **Sechelim** [162]) Soltan în Turcia geruntur, et quid vra. Mgcia. în futurum timeat... Et ideo Mtem, regiam suadere, dices, ipsi domino vojevode, vigilet et superintendat ad actiones suas et Mtem reg. non celet quicquid consideraverit. Nam dum tempestive ejus machinationes scientur semper tempestive provideri poterit bono et maturo consilio, ut neque vojevode neque cuipiam alteri nocere possit... Sed maluisset Mtas., si ipse quoque auxilium tulisset et se ejus felicitatis et glorie participem fecisset. Suam namque Mtem. non ignorare, quod dux Constantinus, Campiductor sue Mtis., et deinde alii campiductores tempestive ipsum de hostis adventu avisarunt, *et exprobare sibi, quod nedum auxilium non tulerit*, sed nec nuncio ducis Constantini faverit, ut propter celerem reditum equum sibi comparare potuisset... *Reprehendas itaque eam negligentiam non lati auxilii acrius recensendo*, quod Mtas. regia cum imperatore Tartarorum nequaquam pacem et amicitiam inire ac concludere voluerit ipso excluso. *Et tamen Mti. regie persuasum esse*, dices *quod ipse cum Tartaro*, **non habens rationem ac respectum ad confederationem et ad juramentum suum, fecisset et firmasset pacem, quod quidem ab ipso indagandum est et pro certo resciendum...** Cum itaque ex tot indiciis comperisset, Mtem. reg. sibi favere amicitiamque *sinceram* [163]) ostendere, debuit ipse tanto libentius ad

---

[161]) Cf. Acta Tomiciana, II, No. 109, pag. 111 şi 112.

[162]) Numele lui Selim e iarăş stălcit scris «*Sechelim*», chiar de un contimporan! Cf. Acta Tomiciana III, No. 479, pag. 347: «*Selymanum*, regem Turcorum»!

[163]) *Amicitia sincera?!* Cf. supra notă 119, Acta Tomiciana, I, No. 140, pag. 123: «an pacem a Tartaro oblatam... suscipere, an conjunctis viribus cum Valacho... operam dare debemus». — Cât de mare e deose-

tam laudabilem victoriam faciendam accurrere vel suos exercitus mittere... *Utcunque tamen actum est*[164]) dicas: sacr. Mtem. regiam habere in prospectu inscriptiones juramento firmatas ideoque in necessitate sua pro virium suarum, facultate ipsum deserturam non esse. *Ipse etiam adhortandus, ut similem ad inscriptiones factas et juramenti firmamento firmatas respectum habendo auxilia in necessitate exercitibus regie Mtis. ferat, et* **jam certificet, num in ejus auxiliis spes habenda est vel non...** Dicendum etiam: capitaneum Camenecensem Mti. regie intimasse, quod tuto jam non posset mittere nuncios suos seu exploratores aut ad Bialogrod aut in Turciam ipso vojevoda prohibente; et quod hisce diebus duo boni homines trucidati essent in itinere versus Bialogrod euntes. *Et cum hec ita sint ex parte ipsius*, dices, Mti regie displicere, *neque posse bene cogitare de ipsius integritate ad amicitiam conservandam. Adhortandus itaque est, ut in conservanda sibi amicitia Mtis. regie* **aliter se gerat quam incepisse videtur...** Dicendum etiam: *vojevodam Montanie* seu Bessarabum Mti. regie *significasse, quomodo ipse dnus vojevoda hostiles ei insidias prepararet, petivisseque a sua Mte., ut suas operas poneret, ut ipse vojevoda ab ejusmodi cogitationibus cessaret*, adjiciens; ubi secus fieret, quod ita facere cogeretur, vitam et dominium suum tuendo, quod ne ipse vojevoda ex hoc utilitatem et consolationem habiturus esset. Suadebis itaque ei nomine regie Mtis., tametsi Mti. sue non satis cognite sunt cause controversiam inter ipsos facientes, ut potius hac via ab ejusmodi adversus ipsum machinationibus abstineat, ne exinde non modo sibi, sed universi Christianitati aliquod malum accidat. Melius enim esse, ut ejusmodi controversia medio bonorum ac prudentium hominum componatur, quam ut armis aliquid tentari debeat» — La 29 August 1512 Sigismund scrie regelui Ungariei: «*Cum Vojevoda namque Moldavo* et duce Moscovie *infida nobis semper*

---

birea dintre politica și literatura istorică leșască! Cea dintâiu veșnic vicleană, nestatornică și răvnind distrugerea Moldovei! Cea de a doua fără prihană, nepărtinitoare și, crezând într'o menire a proniei cerești, vede în Moldova pavăza Lehiei! — In totdeauna școala literaților a fost alta de cât a politicianilor!

[164]) Bine înțăles! Căci și-aducea aminte și de perfida sa politică!

et incerta pax, in Prussia etiam confusa et incerta omnia... Quod scripsit nobis in aliis suis literis vra. Mtas., scire cupiens, an aliquando et in quibus negotiis nuncium nostrum apud Michno vojevodam Transalpinam habuerimus, sciat vra. Mtas., quod idem vojevoda Transalpinus quest fuit coram nonnullis subditis nostris, qui casu ad illum pervenerant, contra vojevodam Moldaviensem, commemorans quasdam illius offensas, quas aliquando, oportunitate se offerente, in illo vindicare vellet, *unde nos nacti occasionem ulciscendi injurias nostras contra perfidum hostem excitare contra illum tentavimus eundem Mihno,* ad quem nuncium nostrum miseramus *priusquam exercitus nostri in Moldaviam trajecerint.* Exponique illi mandavimus, quod predecessores ipsius vojevode Transalpini propter Turcos, vicinos sibi hostes, habebant semper mutuam intelligentiam cum predecessoribus nostris regibus, nosque paratos esse et propensos ad complectendum illum benevolentia et favore nostro, si modo illi id gratum foret. Narrare illi deinde fecimus, que adversus nos *contra omne ius et fas fecerit* vojevoda Mold., quanta damna ferro et igne intulerit in terris nostris Russie, quantum hominum utriusque sexus, quantum pecorum abegerit *contra fidem ac jusjurandum suum,* rogavimusque, ut contra ipsum aliquas copias suas militares mittere vellet nobis in auxilium *et simul cum gentibus nostris, quos missuros nos in Moldaviam declaravimus, illius insolentian castigare.* Ad que omnia respondit ipse Michno: gratum se esse hujus nostre in eum voluntatis ac benevolentie, nullas tamen suppetias nobis ferre posse iussu et mandato vre. Mtis., cujus dicto et imperio parere vellet. Cf. No. 192 pag. 170 din 17 Marte 1513 «Quum itaque vram. Mgciam, in *amicum nostrum acceperimus credimus*... uti vra. Mgcia. nostre erga se bone voluntatis evidentia semper cognoscere posset». No. 207 pag. 179 şi No. 208 pag. 179/180. No.242 pag. 198: «...Et *de Valacho fides ambigua est,* qui quidem nescimus quam ob spem in superbiam elatus suos ab injuriis inferendis non frenat». No. 253, pag. 203/204. No. 254, pag. 204: «Cum Valacho mansuete et humaniter agas, *et aures intentas habe ad ejus actiones,* din Mai 1513». No. 258 pag. 205 din 12 Iunie 1513: «Vojevoda

Valachie celebraturus est nuptias suas, ad quas nos invitavit, et significavit nobis: quod Turcus utrumque fratrem suum, imperii emulos, necaverit seque in Andrinopoli bello accingat, quorsum id vero incertum esse dicit». No. 259 pag. 206 din 15 Iunie 1513, Sigismund către Bogdan: «Ex litteris et oratoribus Mgcie tue intelleximus horrendas et teribiles novitates, et veremur, ne hec felicitas hostis nostri Christianitati et dominiis utriusque nostrum, tanquam vicinioribus sibi damnum et periculum inferat...» No. 276 pag. 215 din 29 Iunie 1513: «Scribitur enim nobis a nostris oratoribus ex Przekop: quod Turcorum imperator, perentis fratribus secum de imperio certantibus, eam intentionem conceperit: ut Valachum expugnet et sibi subjectum auxilio Tartarorum faciat. Est certe verisimile, ipsum in hanc intentione esse...» No. 279 pag. 217/218. Legatio a Sigismundo, Rege, ad Bohdanum, Vojevodam Valachie, pro nuptiis Vojevode, din 1 Iulie 1513: «....ut *amici* et hoc consolationem habeant et *inimici* displicentiam et dolorem. Nam Mtas. sua ita cum animo suo constitutum habet: quod vram. Mgciam. *favore et amicitia vult semper prosequi, sperans: quod et vra. Mgcia. eam voluntatem* sue Mtis. erga se gratissimo animo accipiet et se non indignam illa prestabit». (Cf. No. 296, pag. 226). No. 292 pag. 224 din 28 Iulie 1513: «Scripsit enim nobis orator noster ex Constantinopoli: quod Turcus, necatis duobus fratribus suis et nepotibus, *contra regnum Hungarie et nostrum* sevire intendat [165]), quodque in presentia oratoris nostri proclamari fecit: ut liceret suis, qui vellent in Hungariam et Poloniam excursiones facere». No. 307 pag. 233 din 29 August 1513: «....et *de Tartarorum amicitia et* conjunctio ambigui sumus, et Turcorum molimina contra nos manifestiora indies fiunt, a quibus et regnum Hungarie misere affligitur ob similem domesticam dissensionem... Damus operam, ut, *cum Tartaro fedus conclu damus*, qui omnino exigit: ut *per litteras habeat confirmationem ejusce federis a regno nostro eque uti a Mg. ducatu*». No. 323 pag. 243 din 9 Septembre 1513: «...Tartaros circa festum S.

---

[165]) *Dar nu și contra Moldovei!* Deci oratores din Przekop nu erau bine informați. Cf. Acta Tomiciana II, No. 276, pag. 215 din 29 Iunie 1513.

Bartolomei, vastasse Valachiam, sed jam inde profligatis Valachis cum preda abiisse. Advertat Ptas. vra.: quomodo credendum sit *Tartaris*, qui dum adjuvare nos contra Moscum debuerunt, *in confederatum nostrum conversi sunt*. Sed ista Turci jacula sunt, cujus intentio animi est, ut Valachia potiatur, ut inde juncte viribus facilius — quod nolit Deus — dominia nostra opprimat». No. 325 pag. 244 din 9 Sept. 1513: «...Quo ingrato nobis nuncio audito, commisimus loqui cum oratore Tartaro, viro prudente et magne apud suos autoritatis, cur cesar, frater noster, ea auxilia, que nobis in Moscum laturus erat, *ea diverterit in amicum nostrum Valachum*, cum teneatur, ex jurejurando amicus esse amicis nostris et inimicis nostris inimicus. Ad quod *orator ipse nil cunctatus respondit:* num *putat Mtas. reg. Valachum amicum sibi esse?* Deinde subintulit: dicas reg. Mti. quod *Valachus est ejus Mtis inimicus non amicus,* nam superiori tempore cesari suo nunciavit his verbis: scio, quod Mtas. regia confederationem tecum faciens, me etiam in eandem amicitiam se cum una includere velle, sed *ego nolo*, quoniam *volo tibi esse amicus et tuis amicis similiter; et juravit quod cesari meo contra omnes ejus inimicos,* **excepto uno Turcorum cesare,** *vult fere auxilia*. Tametsi istud antea nobis persuadebatur et responsa Valachi id indicabant, cum negaret se nobis dare posse auxilium contra Tartarum, Turco prohibente [166]), tamen nos id non credebamus». No. 332 pag. 248 din 19 Sept. 1513 Sigismund către Bogdan: «...Sed cum *tua Mgcia. adhortationem cesaris Turcorum secuta se apud nos excusasset et auxilia nobis ferre negasset...* Quod vero tua Mgcia potentiam Turci formidat non miramur: quum novi domini nova consilia novasque actiones suscipere soleant.... Sed si Turcorum imperator vram. Mgciam. fortius aggredi — quod Deus avertat — voluerit, vigilandum erit».

67. Din faptele înșirate până acum reese, că starea Moldovei față de Turcia suferise o schimbare. Moldova trebuia să asculte până la un punct oarecare de Turcia, care puteà *oarecum să-i poruncească* (tanquam iussus est [167]); de aceea

---

[166]) Cf. supra notă 157.

[167]) Vezi supra notă 157.

Moldova a încheiat pace cu Tătarii din Crimea potrivit dorinţei — ordin a Sultanului Selim, ginerele hanului tătărăsc şi de aceea la 28 April 1512 nu ajutase pe Leşi contra Tătarilor.— De altă parte Moldova păstrase dreptul să aibă legături de *amicitia* şi *foedus* cu alte State, şi să ajute pe *amici* şi *socii* (aliaţii) în contra tuturor duşmanilor acestora, dar nu şi în contra Turcilor, dacă aceştia le era sau li-ar fi devenit duşmani. Dacă e aşà, atunci acea schimbare nu poate fi alta decât un *foedus iniquum* încheiat între Moldova şi Turcia, adică o *Inchinare*. In adevăr am văzut (supra No. 39), că *închinatul* trebuia să fie prieten cu prietenii Romei; de aceea Selim, fiind prietin cu Tătarii din Crimeea, a putut porunci, ca Moldova să închee pace cu aceşti Tătari, pentru a fi prietenă cu ei. Deasemenea *închinatul*, întru cât de bună voe, *comiter*, se obligă, de a cinsti *maiestatem populi ottomani*, întru atât e dator şi de a purta războaele împreună cu Turcia, ceeace trebue să-l oprească, de a da ajutor altui stat contra Turciei.

68. Iată cum se stabileşte neîndoelnic, că s'a întâmplat *Inchinarea* Moldovei faţă de Turcia.—Ziua, în care s'a făcut *Inchinarea* e probabil *23 April 1512*. Iată de ce: Am văzut (supra No. 64), că *până la Sf. George 1512* Bogdam *pacem firmare noluit;* iar la *28 April 1512* el n'a ajutat pe Leşi contra Tatarilor (cf. supra No. 66 şi nota 156). Deci la 28 April *Inchinarea* trebue să fi fost făcută. In care din zilele dintre 23 şi 28 April s'a încheeat *foedus iniquum?* Ştim, că peşcheşul, p. c. şi haraciul se plăteau la Constantinopole regulat *la Sf. George* al fiecărui an. Credem deci, că nu vom greşi, dacă vom admite, ca aproape sigur, că *Inchinarea s'a făcut în ziua de 23 April 1512.*—Să cercetăm acum dacă s'au păzit regulele Dreptului Roman privitoare la încheerea unui *foedus iniquum*.

69. Pentru a se încheeà un astfel de tratat de alianţă în vremea *Republicei romane* se cereà încuviinţarea lui *Populus Romanus*, adecă a Suveranului. In vremea *Dyarchiei*, suverani fiind Impăratul şi Senatul, urmează, că ei trebuiau să încuviinţeze încheerea tratatului.—Dacia a fost prefăcută în provincia romană în vremea Dyarchiei; organizarea sa, precum şi a oraşelor sale (municipia, etc.) a trebuit, să fie făcută după chipul şi asemănarea Romei; această organizare a putut, să intre adânc

în obiceiurile coloniştilor etc., încât n'ar fi lucru de mirat, dacă ea se va fi păstrat la coloniştii de prin Maramureş, etc., care fusese mai la adăpost de năvălirile barbarilor, şi care apoi au putut-o aduce cu ei, când au întemeiat Moldova [168]). Potrivit acestora ar trebui, să ne aşteptăm, ca Domnitorul şi Sfatul ţărei, prin împreună înţelegere, să fie hotărât Inchinarea [169]). In adevăr Cantemir în Istoria imperiului Otoman (pag. 272 273) ne spune, că solul Moldovei, Ion Tăutul a declarat, că e însărcinat de *Domnitor* şi de *Poporul Moldovei*, ca să închine Sultanului amândouă Moldovile.

70. Incheerea unui *foedus iniquum* se face în vreme de pace. Statul care se simte mai slab şi care are nevoe de ocrotire, ia iniţiativa şi oferă de *bună voie* Inchinarea. Tot aşà a făcut şi Bogdan; ba, fiindcă el avea motive numeroase, ca să ţie tainică această Inchinare a procedat în chipul următor: *Tributum* (birul) trebuià să fie plătit Turcilor, şi aceasta se ştià de toţi. De aceea, când a trimes acel bir—zece poveri de bani,—s'a folosit de acest prilej, pentru a oferi de *bună voie* şi Inchinarea, adică *Maiestatem populi othomani comiter conservare.*

71. Sultanul când a auzit, pentru ce a venit solia, a primit'o cu dragoste [170]). Tot aşà se întâmplase şi când Mircea Cel Mare, în 1412 trimesese o solie sau pentru ca să plătească bir, sau pentru a închina Ţara. (Chalcocondylas, op. cit. pag. 183); Xenopol l. c. II, pag. 108 ne spune, că Sultanul a primit solii cu multă bună voinţă, i-a ospătat la masa sa şi a impus Ţărei Româneşti nişte condiţiuni uşoare.

72. Inchinarea cuprinde îndatorirea închinatului faţă de Suzeranul său de a face *homagium.* Acesta constă şi în diferite

---

[168]) Sau e cu putinţă, ca Descălecătorii să fi păstrat numai amintirea acelei organizàri, pe care apoi au reînfăptuit'o, când au organizat Moldova.

[169]) Inchinările către Leşi şi Unguri, p. c. şi tratatele de alianţă pe picior de egalitate se făceau în totdeauna prin împreuna înţălegere a Domnitorului şi a Sfatului ţărei. Ba, chiar dacă Domnitorul se obligă mai întâiu, trebuia ca pe urmă şi Sfatul ţărei să se oblige şi invers. V. supra notă 66; No. 47, a -l; Aşà dar *în afară* Moldova nu puteà fi reprezentată de cât numai de Domnitor şi Sfatul ţărei împreună. Unele Inchinări erau întărite şi de fruntaşii ţărei. V. supra notă 69.

[170]) Gr. Ureche, Letopiseţi, I, pag. 179.

dări. (Cf. supra No. 39) şi anume ajutor la caz de războiu, bani şi alte dări în natură. Banii şi dările în natură, care trebue să se plătească, *ratione pense homagialis.* (Cf. supra No. 47, lit. k rândul 36) întru cât se plătesc de bună voe, nu mai constitue un bir, ci un *dar, peşcheş.*—Cantemir l. c. (pag. 274—276, 98 şi 99, nota 10) şi Descriptio Moldaviae, pag. 109 ne spune, că Moldova se îndatora să plătească anual 4000 de galbeni, 40 de cai moldoveneşti. 24 de şoimi — *in feudi recognitionem* — şi la caz de războiu, *condus de Sultan însuşi în persoană,* să trimeată în lagărele turceşti 4000 de Moldoveni, ca să deschidă drumurile şi să dreagă podurile; iar Sultanul a dat Domnitorului o cucă mare, încărcată cu petre scumpe p. c. şi un Chilat Fakir (caftan) şi un armăsar cu poclade împărăteşti, poruncind la 4 gardişti să-i facă serviciul de onoare.—E fără însămnătate câtimea şi cuprinsul peşcheşului. In orice caz nu puteà fi mai mic de cât birul. Acesta, pe vremea lui Ştefan Vodă, erà de 4000 de galbeni. (Cf. I. Diarii di Marino Sanuto, V, 464.—Cf. şi Acta Tomiciana III, No. 230, pag. 171 unde se vorbeşte de 8000 de galbeni. — E posibil, că valoarea întregului peşcheş (banii + celelalte daruri în natură) să se fi ridicat la 8000 de galbeni). — Că Sultanul a făcut daruri Domnitorului e potrivit obiceiurilor dela Inchinare; şi Cazimir a dăruit simbole milităreşti Moldovenilor[171]).

73. Foedus iniquum era întărit prin jurământ şi era săpat în table de aramă[172]). Am văzut, că Inchinarea la Leşi a fost întărită prin jurământ şi că s'a dat Moldovenilor şi Documente privitoare la Inchinare[173]). Tot aşà au trebuit să facă şi Turcii. Moldovenii luau înscris, când plăteau *birul;* cu atât mai mult trebue să fi cerut un hateşerif, care să cuprindă clauzele Inchinărei. Deci Cantemir trebue să aibă dreptate, când spune, că Sultanul a dat un hateşerif, pe care l'a întărit cu scrierea mânei sale proprii Anaforalele de mai târziu spun: «Nufuzum Kalem, Ghendi Bilem».

---

[171]) Vezi supra notă 101.

[172]) Karlowa, op. cit. pag. 291, nota 4 şi pag. 293, nota 3.

[173]) Cf. supra No. 47, a—l, în special litera k, rândul 25.

74. *Foedus iniquum* atrage perderea suveranităţei externe. Moldova însă n'a perdut deplin această suveranitate, întru cât am văzut, că puteà încheea tratate de alianţă cu alte state. Atâta numai, că nu se mai puteà obliga, să ajute pe vre unul din aceşti aliaţi în contra Turcilor.

75. *Foedus iniquum* lasă neştirbită suveranitatea internă. Aceasta cuprinde: Libertatea teritorială, Libertatea religioasă, Libertatea cârmuirei interne, adică alegerea Domnitorilor potrivit Dreptului ţărei, numirea funcţionarilor, etc. Libertatea legiuirelor, Libertatea distribuirei Justiţiei, Libertatea baterei monezilor, Libertatea de a impune supuşilor dări, vamă, etc.— Toate aceste indrituiri sunt *naturalia negotii*, izvorând *ipso iure* dintr'un *foedus iniquum*. Ele n'au nevoe, să fie înşirate anume în actul de Inchinare. Totuşi şi Statele, ca şi persoanele private, obicinuesc, să le înşire, pentru mai multă preciziune, pentru a înlătura neînţelegerile, pentru a înlesnì dovezile, etc.

76. Moldova şi supuşii săi aveau drept, de a cumpăra locuri în Constantinopole, deci de a dobândì proprietăţi imobiliare şi de a zidì şi biserici pe acele locuri. Se pare, că Turcii n'au avut la început dreptul de a dobândì proprietăţi pe pământul Moldovei şi deci nici nu puteau face geamii [174]).

77. Din *foedus iniquum* mai urmează uneori şi îndatorirea de a da ostatici şi de a lăsa, ca Suzeranul să aibă cetăţui pe teritorul Inchinatului. Turcia n'a cerut aceste îndatoriri la început [175]).

78. Aşà dar putem încheea, că Inchinarea făcută în vremea lui Bogdan [176]), nu cuprindea clauze grele pentru Moldova.

79. Dar fiindcă se tăgăduieşte cu atâta tărie fiinţa unei Inchinări, trebue să întărim tot cu documente, cele spuse de cronicele noastre [177]) şi de Cantemir, privitor la Inchinare şi la cuprinsul ei.

---

[174]) Mai târziu Turcii au făcut giamie la Hotin. Arhiva Istorică II, pagina 79.

[175]) La Hotin au avut Turcii garnizona lor, dar mai târziu. Cf. supra notă 174.

[176]) Cf. supra No. 64, 66 notele 156 şi 157 şi No. **68**.

[177]) Credem, că cronica lui Gr. Ureche n'a fost interpolată de nimeni. Argumentele aduse în sprijinul unei interpolări, ni se par neîn-

80. La 10 Noemvre 1513, Sigismund face cunoscut sfetnicilor leseşti (Acta Tomiciana III, No. 3, pag. 14): „*Valachus post cladem a Tartaris acceptam Turcuorum insidias magnopere timent sollicitus, ne dominio pellatur, petit auxitium a nobis suumque vicissim nobis fideliter sempiterne promittit. Et,* **quod in secreto habendum est,** *sibi et suis apud nos in regno nostro in gravi necessitate hospitium petit*". (Cf. ibidem No. 6, pag. 18), No. 45, png. 43, No. 47, pag. 45 şi 46, No. 49, pag. 55). — In 1514 găsim *Descriptio potentie Turcie* (Ibidem, III, No. 230, pag. 168) şi înşirându-se puterile de care dispun Turcii se zice pag. 170—171: „*Habet preterea tyrannus Turcarum* **duos** *pala-*

---

destulătoare. Se zice: Cronicarul de data aceasta nu arată provenienţa ştirilor, după cum face Ureche. Acest argument e foarte primejdios. Să ne fie îngăduit, a povesti un fapt petrecut: O Curte de apel din Odesa având de judecat un proces, a refuzat să aplice un paragraf din Condica lui Andronache Donici, din pricină că acesta nu arătà în dreptul acelui paragraf şi izvorul de unde l'a luat, după cum face la cele mai multe paragrafe. Ce se întâmplase la Donici? Paragraful în cestiune se întemeià pe obiceiul pământului şi în această privinţă fără îndoială, că Donici nu puteà să arate nici un text din Dreptul Roman sau Bizantin. Donici în Pridoslovie spune, că la spicuirile din legile streine a adăogat şi obiceiurile aprobăluite ale pământului. Dar sunt unele traduceri ruseşti a condicei lui Donici, care au lăsat la o parte pridoslovia. ca de prisos. Şi de aceea poate judecătorii ruseşti n'au avut de unde să ştie, că în paragraful cu pricina e un obiceiu al pământului; căci nu credem, că dacă ar fi fost tradusă şi Pridoslovia, n'ar fi cetit'o! — Ca şi Donici a putut face şi Ureche. De unde să arate proveninţa ştirilor, dacă poate erau numai ştiri de proveninţă naţională?—Al doilea argument e: Ceea ce se spune, că e interpolat, nu se găseşte într'o versiune neinterpolată a lui Ureche. Acest argument nu ne poate convinge. Se poate foarte bine, ca să nu se găsească în alte manuscrise partea relativă la *Inchinarea* Moldovei şi totuşi nu urmează, că aceasta n'a avut fiinţă! De altfel nu trebue să ne ferim de vorba *Inchinare,* căci, după cum vedem, însămnarea sa din punctul de vedere al Dreptului Internaţional nu-i de loc primejdioasă pentru noi; din contră făcând noi să se nască îndoiala despre realitatea acelei *Inchinări* pornite din iniţiativa Domnitorului, ni s'ar puteà spune, că noi am săvârşit o *pia fraus,* născocind legenda despre o *Inchinare,* pentru ca să putem înlătura mai lesne argumentele, care s'ar fi invocat contra noastră pe temeiul *stărei de fapt* (care ajunsese să se apropie întru cât va de *Incorporare)* şi pentru ca să putem întemeia pe acea *Inchinare* revendicările politice, pe care începusem, să le facem, de îndată ce s'a deşteptat conştiinţa naţională.

tinos seu vojevodas **auxiliatores tributarios**[178]), *primum vojed.* **Mysie** *et* **Valachie seu Moldavie,** *qui communis populi triginta milia habere ac de illis quindecim milia delectissimorum militum et ferocissimorum pugnatorum cogere solet.... De quibus vojevodam illum magnanimum olim Stephanum – (is enim* **Stephanus** *ter Turcam, tam Amurath quam Bayzeth, avum et patrem moderni imperatoris Selimbegi, semel in XL milibus, secundo in LX, tertio in C milibus congregatos fudit et fugavit, profligavit etiam Mathiam, Hungarie regem, Joannem Albertum denique Polonie regem, dum contra Turcam per terram illius Valachiam, progressus fuerat, data illi fide et securitate, atque accitis sibi in auxilium Turcis et Hungarius tunc fidefragis, nonnihil periculi intulerat in curribus postremis a tergo vectis, et nobilitate circa illorum defensionem relicte—* **erat enim natura vafer, subdolus, varius, strenuus et magnanimus, ob que a teneris appelabatur vulpis astuta** — *magna cede utrinque ter habita) — fecit tributarium, nam octo milia ducatorum in auro quotannis Turce pendere solet*[179]). *Habet etiam alium palatinum seu vojevodam Transalpinum seu Bassarabie, que intra montes regni Hungarie situatur. Qui vojevoda antiquitus consueverat Ser Hungarie regibus subesse, sed postquam successu temporis Thracia et Grecia a Turcis occupata ipsum sue* **ditioni et dominio** *subjugarunt.* **Quilibet solebat esse Christianus** *tempore omnium imperatorum Turcarum, predeces-*

---

[178]) Aceste cuvinte ne arată, că nu e vorba numai de o țară, care plătește bir, *tributum*, spre a-și cumpăra pacea; căci în acest caz acea țară nu-i datoare, să dea și ajutor, acelui care primește birul. *Auxiliator tributarius* se potrivește numai pentru acel *închinat*, care fiind tovarăș, aliat, într'un *foedus iniquum*, pe lângă plata unui pescheș, haraciu (tributum), are în adevăr și îndatorirea de a ajută tovărășia (societas). Cf. supra No. 39.

[179]) Acì raportul leșesc greșește, căci tribut (bir, dajdie) a început să se plătească Turcilor dela Petru Aron, predecesorul lui Ștefan Vodă. Cf. supra No. 51, nota 104. – Poate, că Leșii au voit să zică acì, că Ștefan Vodă e autorul *Inchinărei* Moldovei, de oarece el a sfătuit pe fiul său Bogdan, să închine țara la Turci. — Dacă Moldova ar fi fost închinată Turcilor încă de pe vremea lui Ștefan Vodă, atunci Selim în scrisoarea din 21 Iulie 1511 (supra notelo 156 și 160), ar fi înșirat și Moldova alăturea cu Irrumia, Caramania, Anatolia atque Romania, ceeace n'a făcut. Altfel sună titlurile Sultanului în vremea lui Soliman. Cf. infra No. 83 în fine.

sorum moderni tyranni Selimbegii, prout et ultimus vojevoda christianus erat. Is ad reg. nostrum Ser. Sigismundum miserat et literas passus salvique conductus a Mte. sua pro Transmigratione sui et puerorum ac familie et omnium rerum suarum advectione in regnum Polonie obtinuerat, sed antequam id fecisset infelici fato suo per Selimbegum deletus est, desidia seu ignavia Hungarorum ipsum vojevodam egre tutantium. Cujus loco Selimbegus **alium vojevodam de curia sua suffecit** *ac prefecit Bassarabie, cuius vires sunt minores. Qui Moldavi et minus armati et exercitati illius sunt pugnatores, nihilominus non contemnendi. Sic potentia Turcarum in dies magis ac magis crescit, atque nunc hoc nostrum malum crevit in immensum imminens ac impendens omnibus Christianis*". La pag. 172 continuă: „*Palatino seu vojevode Valachie promitteretur indemnitas, quod fideliter assistat Christianis cum populo suo et confideret Hungarie et Polonie regum promissioni, que per privilegia scripta vel per loca sibi in regnis assignanda, vel per datos obsides fieri deberet;* **et eo modo is auxiliator** *Turcarum tributarius* **accederet expeditioni Christianorum et non aliter.** — *De vojevoda Transalpino, ut supra dixi, jam actum est, ideo consilium de illo, ut deficeret et abstrahatur a Turcis nullum est capessendum*". — Cf. ibidem No. 432, pag. 304. „*Cause autem congressus multe possunt allegari: electio nove cesaris Turcorum, qui etiam Tartaris affinitate conjunctus est, utriusque Valachi ad ipsum cesarem vehemens inclinatio*". (1514).—La 10 Aprilie 1516 Ludovic, regele Ungariei scrie din Buda lui Sigismund: „. . . *imperatorem sc. Turcorum, finitis bellis Asiaticis, res suas maritimas ita composuisse, ut nihil ei timoris aut cure illinc amplius impendeat; illam vero expeditionem, quam in Zophi parare predicabatur, non in ipsum Zophi sed in nos esse paratam; usum autem astutum tirannum, ea fictione, ut conatus in nos sui, hostis nomine simulato, magis occultarentur, et ipse hoc pacto paratior nos incautos atque imparatos facilius ac minori negotio aggrederetur. Colegisse . . . . validissimum exercitum . . . . ad occupandum regnum instructus et accintus, ut imprimis, nisi consilium ad alia confinia nostra invadenda postea immutaverit, duas Valachie provincias invadat, Moldaviam sc. et Transalpinam, eo consilio ut deturbatis vojevodis, provincias ipsas more Turcarum ad of-*

ficia et prefecturas partiatur, et quo facilius votis potiri queat, artem et dolum viribus opposuit. Proclamari enim, ut nobis dicitur, fecit, se popularibus vojevodarum subditis dimidiam debiti census et cujusvis oneris partem, si sibi, vojevodis relictis, adheserint, condonaturum, ratus callidus imperator, hoc astu populares illos dulcedine promissionis sue allectos ad seditionem contra eorum dominos atque rebelionem posse concitari[180]. *Quod si fieret, quid esset vojevodis difficilius, quam ut foris contra Turcas, domi vero contra suos Valachos dimicaretur?.... Presentientes itaque vojevode tam diros imperatoris conatus nobis supplicaverunt, ut eos in his periculis constitutos non deseramus, promittentes se viriliter et constanter fideliterque contra ipsos Infideles pugnaturos, si auxilio nostro non fuerint destituti*".

81. In anul 1517 (fer. IV prox. post. fest. S. Andree) din Vilna se trimete lui Ştefăniţă-Vodă (1517—1527) un proiect de *fœdus cum Valachis*, (Acta Tomiciana IV, pag. 153—157), în care se găseşte clauza generală de ajutor reciproc „*contra ommes hostes nostros assistent*", p. c. şi o clauză specială privitoare la o *expeditio generalis*, o coaliţiune cu regele Ungariei contra Turcilor, atârnând de condiţiunea, ca aceşti coaliaţi mai înainte de a începe acea *expeditio generalis*, să ocrotească, să apere şi să ajute pe Ştefăniţă, pe fratele acestuia, Petru, şi ţara Moldovei în contra Turcilor. Dar ceeace e foarte însemnat în acest *fœdus aequum* este rândueala următoare venind după cele de mai sus: „*Quodsi Stephanus Woiewoda, et Petrus eius Frater* **per Turcorum Imperatorem, et eius exercitum oppresi congerentur** *vi et armis dare auxilia contra Terras nostras, ipsique magnæ potentiae resistere non valentes ferrent auxilia Turcis adversus Terram nostram,* **Fœdus et Pax perpetua inter Nos propterea violari, et rumpi non debet,** *in quantum constaret illos vi coactos fuisse*[181])".

82. Acta Tomiciana VI, No. 204, pag. 232—266, Legatio a

---

[180]) Despre un astfel de plan al lui Selim nu găsim nici o urmă în celelalte izvoare. Poate, că Ungurii fuseseră rău informaţi, pentru a-i face să se teamă şi mai mult de Turci.

[181]) Leşii primind, să se adaoge această clauză, dovedesc, că ştiau care erà starea juridică a Moldovei faţă de Turcia —Cf. Cantemir (supra No. 58): «în caz de războiu purtat de *însuşi Sultanul*».

Stephano, Vojevoda Valachie ad Sigismundum, Regem Polonie. Ambasadorul moldovean Luca Cârjă, ne arată cum au căutat Moldovenii, ca să scape de obligaţiunea, să ajute pe Turci în expediţia lor contra Ungurilor: Fiindcă Peri-paşa spusese ambasadorului moldovenesc, care se aflà în Constantinopole, ca acesta să comunice lui Ştefăniţă-Vodă, «ca să execute orice poruncă îi va da Sultanul, căci numai aşà se va bucurà de graţia împărătească», de aceea Domnitorul şi cu sfatul ţărei au hotărît, ca să strângă în grabă oastea şi s'o trimeată contra Tătarilor, pentru ca aşà să se poată îndreptăţì faţă de Sultan pe lipsa oamenilor. In urmă Sultanul trimiţând scrisoarea următoare: «E trădător cine se abate dela voinţa împărătească; prin urmare, nu cumva să cutezi a nu ascultà, ci din contră fără zăbavă, sub ochii şi privigherea acestui al meu credincios şi cinstit Sinan Celebiu, să ocupi, să prăzi, să supui ţara secuiască». Domnitorul a răspuns: «Nu mă pot bate cu Secuii, fiindcă mai întâiu avem legături de pace cu craiul unguresc, al doilea fiindcă acesta fiind nepot craiului leşesc, Lehia ţine cu Ungaria, iar Lituania ţine cu Lehia şi ne vor cotropì ţara văzându-ne în Secuime; al treilea fiindcă ne ameninţă şi Tătarii. Fi-va plăcut Sultanului să ni se pustiească şi să ni se piardă ţara? Dar atunci cine-i va plătì peşcheşul? Ambasadorul turcesc a sfârşit prin a se învoì în chipul următor: «Voiu luà eu toată greutatea de pe capul vostru pe spetele mele, dar să ne daţi 100.000 de aspri peste celelalte *daruri*». Prin tocmeală ajunseră la 60.000 de aspri şi 500 de cârlani peste celelalte daruri, şi anume caftane aurite, patru sute de aspri, cai şi blăni. Şi astfel cu mila lui D-zeu şi cu norocul creştinilor ne-a scăpat de nevoie acel Sinan-Celebiu, care şi el erà Moldovean de naştere, din neam boeresc, prins rob din ţara de jos». Cârjă mai spune, «Domnitorul meu are pe lângă Sultan un ambasador *trimes după obiceiu cu şoimi;* mai avem acolo trei alergători, trimeşi încă de un an, fără să se fi întors»... In sfârşit, e de însemnat şi următoarele: «Măria-sa doreşte cu toată credinţa şi cu toată dreptatea să fie cu creştinătatea, *întrucât îl vor iertà puterile*». Ibidem, IV, No. 268, pag. 301 din 6 August 1523. «Ex Rusia pejores in dies novitates afferuntur, jam videlicet infestare fines Turcos

et Tartaros mixtos Valachis, apud quos oratores nostri fortasse violato federe jam detinentur». Ibid. No. 288, pag. 317 din 1523. «Ea Valachia pejora in dies nunciantur. Significarunt oratores Mtis. sue: vojevodam illum legationem ejus Mtis. salubrem ac benegnissimam nimis proterve ac insolenter accepisse et licet nondum illos expedierit, tamen et minitari illum scribunt et *exercitum* non solum ex suis, sed *etiam ex Turcis facere.* (Cf. No. 295, pag. 323; No. 297, pag. 325; No. 301, pag. 337; No. 309, pag. 344).

83. La 13 Decemvre 1527, fiind Domnitor în Moldova Petru Rareş, se reînoeşte tractatul de alianţă încheiat cu Sigismund şi se păstrează şi clauzele citate mai sus. (Cf. Dogiel, Codex diplomaticus, pag. 615, colona I şi Acta Tomiciana, IX, No. 71, pag. 68, No. 164, pag. 172—188 şi X, No. 7 pag. 10): «Neque auxilium ipse Ion Petrus Wojewoda dabit Turcis adversus Nos, *sed quantum maxime poterit, erit illis inimicus.* **Quodsi Turcorum imperator solus in persona sua**, cum valido exercitu veniens cogeret vi, et armis *Ion Petrum Woiewodam dare sibi auxilia* contra Terras nostras ipseque magne illius potentiae resistere non valens *ferret auxilia Turcis adversus Terram nostram, Fœdus, et Pax perpetua inter Nos propterea violari et rumpi non debet, in quantum constaret ipsum Ion Petrum Woiewodam vi ad hoc coactum fuisse*[182])».—Tot la sfârşitul anului 1527, găsim: «Suma legationis vojevodae Valachiae coram Sigismundo, rege, dictae (Acta Tomiciana, X, No. 7, pag. 11): *Retulerunt quam grave sit illis et onerosum solvere* **tributum** *Turco,* **quo omni anno augetur,** *rogarunt, ut Mtas. regia juvaret aliqua pecuniae summa dominum suum vojevodam, quo solvere possit hoc ipsum tributum, quandoquidem thesauri omnes antipuorum vojevodarum sint distracti per Stephanum, vojevodam defunctum..... Ut nuntii sui permittantur ire ad Moscoviam pro comparandis sobellis et aliis pelibus et similiter dentibus (piscium) quibus indiget ad solvendum tributum Turco....*

---

[182]) Această clauză n'a fost adăogată pentru întâia oară la 1527 (după cum susţine A. D. Xenopol, l. c. 4, pag. 534), ci există şi în tractatul din 1517, vezi supra, No. 81 în fine, şi nota 181.—Cf. supra notă 181 «*Războiu purtat de însuşi Sultanul*» cu vorbele din Acta Tomiciana X, 7, pag. 10: «*Quodsi Turcorum imperator solus in persona sua*».

De Petro, vojevoda (viitorul Alexandru Lăpuşneanu), *qui est in regno (Poloniae), ut nares ei praeciderentur* (spre a-l înlătură pe viitor dela Domnie)». (Cf. ibid. No. 8, pag. 11 şi 12: Legatio a Petro, vojevoda Valachiae, ad Sigismundum, regem Poloniae», care e în limba leşească).—La aceste cereri se răspunde prin «Legatio a Sigismundo, rege Poloniae, ad Ion Petrum, vojevodam Valachiae, data Stanislao de Chodecz, marsalco regni Poloniae (Ibid. No. 102, pag. 114): *Quod oratores Dtionis. vrae. commemoraverunt, terram Moldaviensem plus justo gravatam esse atque exhaustam tributo Turcorum imperatori debito petieruntque Dtionem. vram. in hoc sublevari, asseverantes, praedecessores Mtis. regiae praedecessoribus Dtionis vrae. id factitare solitos; quantum ad hoc negotium attinet, scire dignetur Dtio. vra.*, Mtem. suam magnis nunc in regno et dominiis suis difficultatibus et impendiis esse gravatam, *et si unquam Mtis. suae pradecessores Dtionis. tuae praedecessoribus indulgebant,* **nunc maxima mutatio in his rebus facta est et longo aliter res omnes se habent ac se tunc habebant,** *attamen sua Mtas. hoc negotium subsidii ferendi differt ad proximum regni sui* generalem conventum, in quo regni omnibus consiliariis regni sui *super ea re deliberatione et consultatione habita certius responsum tuae Dtioni. dabit*».—Cf. ibidem «Anni Domini 1528 memorabilia, pag. 2: *Praeterea solebant reges Poloniae tum palatinos Valachiae juvare,* **quando illis erant subjecti,** *nunc autem* **alia est rerum species**». Şi No. 149, pag. 158. Ioannes Dantiscus, C. Episcopus, etc., Victoria Sereniss. Poloniae regis contra *Vayeuodum Muldaniae Turcae tributarium* et **subditum,** XXII Augusti parta. Parisiis, 1531, începe această descriere astfel: «*Victoria* Sereniss. Principis et Domini, Domini *Sigismundi* eius nominis primi, Regis Poloniae, magni Ducis Lituaniae, Russiae, Prussiae, ac Moscoviae, etc. Domini et haeredis, *contra Vayeuodam Muldauiae, olim* **Daciae,** *Turcae tributarium et* **subditum,** *cui subest Valachia, Misiae inferioris pars, ad flumen Tyram....*—Paul Giovio despre Petru Rareş, (Arhiva Istorică II, pag. 26—43) ne spune la pag. 35, col. I: «Nihil tamen prius conandum ratus, quam Solymani animum exploraret, quod *Petrus Valachique omnes* **in clientela Turcarum essent**". «Ad ea Solymanus respondit, Ottomanici moris esse, *clientes*

suos, qui probe imperio et dicto audientes sint, ab externa injuria constanter tueri: eosedem porro, si humane iuris obliviscatur, arroganterque deliquant, graviter punire». — In Acta Tomiciana X, No. 331, pag. 316, cetim: «...*et ipsis Valachis, qui* **jussioni** *Turcicae parent*». (1528). — Iată şi scrisoarea Sultanului Soliman trimeasă la 1530 lui Sigismund: «Fie acel Voevod al Moldovei sau al Valachiei, totuşi este omul meu şi mie îmi plăteşte tribut; pământul lor este pământul meu, ca şi celelalte pământuri, care sunt sub mâna mea, şi locuitorii acelui pământ sunt supuşii mei şi ei n'au dreptul să trimeată soli la puterile vecine, nici să primească solii trimese dela ele; şi dacă acestea au vreo daravere cu ei, să se înţeleagă cu mine»[183]). Cf. Inventarium, Litterae turcicae, pag. 145: «Solimanus significat Sigismundo regi, quod severe *mandat palatino Valachiae,* ut ipsi in omnibus praetensionibus satisfaciat; *Sigismundo etiam suadet ne amplius oratores suos in Valachiam, Moldaviam et Transilvaniam mittat,* et cum Hano in bona amicitia perseveret. Anno 1531». Soliman rostindu-se în acest chîp, nu făceà altceva decât îşi valorificà toate indrituirile izvorând din orice *Inchinare,* după cum făcuseră odinioară şi Leşii. Cf. supra, No. 39, rândurile 36—41, p. c. şi No. 47 literele d şi k şi notele 68 şi 69. De aceea chiar în actele sale oficiale Soliman se intitulà încă din 1528, (Acta Tomiciana X, No. 147, pag. 154) astfel: «*Sultan Suleyman Tsacus,* Dei gratia gloriosus, magnus et invictissimus imperator Constantinopolis, rex regum, largitor coronarum, umbraculum terrae, *dominus* magni maris, Inferioris, Minoris et Majoris Asiae, Africae, Europae, Siriae, Arabiae, Judaeae, Cananeae, Gallileae, Phoeniciae, Alexandriae et Aegypti, nec non magnae civitatis Akairi, Ethiopiae, Mediae et Lamachiae, Libiae et Maris Indici Rubrique, regni Ierusalem, Samariae et Maris Tyberiadis, Damasci, Halepi magnae et Antiochiae, Mezapotamiae, Caldeae et magnae Babilonis cum majori et minori Armenia, Parthiae, Persiae, Hiberiae, Georgianiae cum Mari Caspio, Trapesonti, Tauriciae, Cappadociae,

---

[183]) Cf. A. D. Xenopol, l. c. II, pag. 555, nota 40, documentul comunicat din colecţia Gr. Tocilescu, prin bunavoinţa acestuia.

Caesaraeae. Pamphiliae, Ciliciae et Tarsiae, Caromaniae, Amasiae, Paphlagoniae, Phrygiae, Bityniae, Niceae, Nicomediae et Calcedoniae, nec non universae magnae Anatoliae, Graeciae, Traciae, **Romaniae**, Macedoniae, Thessaliae, Peloponnensi, Corinthi, Chersonesi, Albaniae, Bosnae, Bulgariae, **Valachiae, Bogdaniae**, Scytiae, Tartariae et multarum aliarum provinciarum imperii et regni nostri, fortitudine, armis, virtute et framea fluminea acquisitarum per nostros praedecessores, imperatores, Sulthanum *Machumeth Tsac*, Sulthanum Baiazat, avum nostrum et per filium ipsius Sulthan *Selim*. patrem nostrum....» (Cf. supra nota 160, scrisoarea lui Selim din 21 Iulie 1512, în care se înşiră şi *Romania*, ca ascultând de el, dar *Valachia* sau *Bogdania*, care se închinase de curând, nu e arătată, fiindcă *Inchinarea* era tăinuită încă, pentru motivele arătate supra No. 63, 65 şi 70. Motivele care făceau, ca în 1512 Moldova să nu fie arătată nu mai existau în 1528; după cum în 1512 nu existau acele motive pentru *Romania*). (Cf. Acta Tomiciana X, No. 339, pag. 325, unde *Romania* e arătată *nominatim*, Moldova însă iar nu-i arătată, ca şi mai sus. Dar în Acta Tomiciana XI, No. 181, pag. 143/144 din 1529, găsim înşirate amândouă ţările noastre: «Ego caesar magnus, quo major in terris nullus est: Deus in coelo, ego autem in terris sum umbra ejus.... *Romaniae.... Valachiae.... per nros. praedecessores imperatores, patrem et avum, acquisitarum et licet quaedam regna defecerunt, ego tamen gladio meo igneo illa remperavi*». Deasemenea ibid. XII, No. 197, pag. 177, din 1530, unde tot *Romania* e înşirată *întâiu* şi apoi *Moldova (Valachia)* e *antepenultima*, după care urmează «et multarum aliarum, provinciarum imperii et regni nostri»....

84. Giovio continuând (l. c. pag. 35, col. 1) adaogă: „*sed nec tributum quotannis pendi solitum ab eo Byzantium mittebatur* cujus officii nomen adeo arroganter contemnebat, ut quum nulla ambiguae libertatis signa forti regulo praeferenda praedicaret, se bellica virtute immunem factum profiteretur [184])».

---

[184]) Cf. Cantemir, Ist. Imp. Otoman, pag. 275, nota 40: «Turcii s'au ţinut de aceste condiţiuni cu toată punctualitatea până pe vremea lui Petru

85. Soliman pornind contra lui Petru Rareş, acesta fuge, iar Sultanul intrând în Moldova *n'o cucereşte*, ci se mulţumeşte de a face următoarele lucruri: «*Moldavos in fidem recepit*, eos omni timore liberat, Stephanumque Petri fratrem Moldaviae **regem** constituit, **sed cum ad veteris tributi summam nihil adderetur,** *certam agri partem adimit quae Moncastro proxima videbatur*[185]) atque his confecti rebus in Traciam revertitur».— E cu putinţă, ca aceste clauze să se fi prevăzut într'un *nou* hateşerif.

86. La 20 Fevruare 1539 se închee între Sigismund şi Ştefan Lăcustă un tractat de pace veşnică[186]); iar la 1540 în Responsum nomine Sacrae Maiestatis per Ablegatum eius, Woiewodae Moldaviensi datum[187]), citim următoarele: «Cognovit id ipsum sua Maiestas ex Imperatore Tartaro, cum quo pacem faciens, vestramque Magnificentiam in eadem Pacem includere volens, ut omnes suae Maiestatis amici et confœderati, etiam vestrae Magnificentiae essent amici, post longos super ipsa re tractatus, quoniam diu in hoc suae Maiestatis voluntati contradicebat, tandem victus multis persuasionibus intimavit suae Maiestati, id se quidem facere velle, ut sit vestrae Magnificentiae amicus, hoc tamen adiecit, *quod vestra Magnificentia non sit suae Maiestati integre amicus*[188]).

87. La 1540, ne spune Giovio, boierii aleg de Domnitor în locul lui Ştefan Lăcustă pe Alexandru Cornea şi trimet soli la Constantinopole, ca să spună, că Alexandru, a fost „*votis*

Rareş. Sub domnia acestuia au început a cere un *Haraciu*, adică o sumă mai mare cu titlul de tribut şi pretinseră chiar dela Domnitor ca cel puţin odată la trei ani, să meargă *să se închine* la pragul sublimei Porţi. Petru refuză cu indignare aceste noui pretenţiuni umilitoare».

[185]) Aceasta e în contrazicere cu, ceeace spune Cantemir l. c. supra, nota 1: «Dar Ştefan cel tânăr, care a fost a fost ales în locul său, mişcat sau de ambiţia proprie, sau chiar cu învoirea Sfatului ţărei a promis Porţei 12.000 galbeni tribut anual». Cf. infra nota 1, de unde reese, că ceeace s'a întâmplat în a doua domnie a lui Petru Rareş, s'a pus de Cantemir, că s'a întâmplat în vremea lui Ştefan Lăcustă.

[186]) Dogiel, pag. 617, col. 1 Cf. Inventarium, pag. 142, unde data e 10 Fevr. 1539.

[187]) Ibid. pag. 617 col. 2 şi 618.

[188]) Cf. supra, nota 166 şi No. 66 în fine.

et publico consensu rex acclamatus" şi să ceară „*Solymani liberalitate confirmetur*" [189]). Solia a fost rău văzută şi din pricina următoare: „*quod nequaquam modeste et reverenter in deligendo creandoque rege properantes, Solymani liberalitatem atque iudicium praevennissent*" [190])".

88. In sfârşit se ştie, că Petru Rareş şi-a câştigat favoarea lui Soliman: «ut Solymanus supplicem ac adjutum purpuratorum precibus, **clientemque** se et denique fidelem servum Ottomannici nominis jurejurando profitentem, in gratiam receperit»—şi că a fost numit Domnitor în Moldova, «cu condiţiunea de a plăti tribut anual 12.000 de scude, de a ţine cu sine în Moldova 500 călăreţi turceşti pentru pază şi de a trimete pe fiul său ostatic la Poartă [191])».

89. In răspunsul dat de Sigismund August, marele principe al Lituaniei, soliei lui Petru Rareş. din August 1545 cetim următoarele: «apoi să ştiţi, că graţia sa crăiască nu se miră de loc, ştiind bine, că Domnitorul vostru nu este fără grijă în ţara sa şi *e dator a da ascultare Sultanului*..... La cererea Domnitorului vostru, ca să se dea un salv-conduct solilor săi obişnuiţi, care vor merge la Moscova, nu pentru nişte planuri maliţioase, ci pentru trebile Domnitorului vostru anume *pentru a cumpără acolo blăni, samuri, dinţi de peşte*

---

[189]) Alegerea lui Alexandru Cornea nu erà conformă cu legile Moldovei, care cereau, ca să se aleagă Domn o persoană din o familie domnească moldoveană, fie chiar rudă nelegitimă. Noul Domnitor şi Sfatul Ţărei au încercat să lecuiască alegerea de acest viciu juridic, cerând *confirmarea* Sultanului. *Dar printr'aceasta ei au fost aceia, care pentru întâia oară oferă Turciei, exerciţiul de fapt al unei indrituiri, pe care n'o aveà pe temeiul Inchinărei!* Turcia a căutat pe urmă, să se folosească de aceasta şi *să accepte oferta* făcută chiar de un Domnitor ales şi de Sfatul Moldovei. — Vezi infra nota 197.

[190]) Soliman *se aşteptà* la mai mult. deşi n'aveà nici un drept, şi anume, ca tot el să li arate, pe cine să aleagă Domnitor!

[191]) Arhiva Istorică I, No. 249, pag. 157. Vedem că Turcia n'a întârziat, de a se folosì de puterea de fapt, care i se oferise cu atâta uşurinţă de Moldova (supra nota 189) şi fiindcă mai ales era vorba numai de o *restaurare* numeşte pe Petru Rareş, fără ca acesta să fi fost ales din nou. — De la *confirmarea*, recunoaşterea, Domnitorilor la *numirea* acestora de Turcia tranziţia s'a făcut în adevăr foarte lesne şi pe nesimţite cu prilejul *restaurărei*.

şi alte lucruri menite pentru a îmblânzi cu daruri pe Sultan; la aceasta graţia sa crăiască răspunde că încuviinţează dorinţa prietenului său, Domnitorului vostru [192])».

90. La 20 Martie 1552, Ştefan Rareş trimete o solie lui Ferdinand, craiul Ungariei, prin care spune: «Constat autem Sacrae regiae Maiestati, quod etiam Pater ipsius Wayvodae cupiens Majestati Regiae et Christianitati more majorum suorum inservire, superioribus annis, et Nuntium et litteras ad Majestatem Suam miserat, quae litterae per quondam Regem Ioannem interceptae, et ad Thurcam Princeps in Moldaviam personaliter irrupisset, Regnunque illius occupasset, ipseque Wajvoda pater in Hungariam aufugiens, in captivitatem Thurcicam traditus fuisset *atque ita ab eo tempore Moldavia sub Tyrannide Turcica permansisset, nunque etiam permaneat*, adeo ut *cum ipse Wayvoda propriis viribus a potentia Thurcica nequaquam se possit defendere, supplicat Majestati Regiae, dignetur ipsum, et ejus Regnum in specialem suam tutelam, et protectionem suscipere, quemad modum* Majores ipsius Wayvodae; corumque Regnum in onmibus casibus, tanquam peculiaria Regni Hungariae membra, defensi ac protecti fuerunt. Ut quoniam pro certo intelligitur Thurcarum Principem ingenti exercitu hoc anno erupturum in Hungariam, jamque *ad ipsum Vayvodam scripserit, ut paratus sit ad insurgendum penes ipsum* [193])» . . . La această solie Ferdinand răspunde: «Quod Sacra Majestas Sua clementi animo *accipit oblationem Vayvodae Moldavi, eumque* more Majorum Suorum Divorum Regum Hungariae *in specialem tutelam et protectionem, una cum ejus Provincia ac Regno suscipit*, omnique eum gratia pro rerum ac temporum occasionibus liberaliter est prosecutura . . . Interim autem hortata est eum Majestas Sua ut bono, ac constanti sit animo, ac in fide, et constantia sua erga Sacram Regiam Majestatem fortiter permaneat; in Thurcarum blanditiis, aut monitis non det locum, sed quemamodum obtulit more Majorum suorum Majestati Regiae Christianitati constanter ac fideliter servit . . . [194])».

91. Alexandru Lăpuşneanu la 1552 se închină Leşilor.

---

[192]) Arhiva Istorică I, No. 35, pag. 22, col. 2 şi 24 col. 1.
[193]) Arhiva Istorică I, 2, No. 321, pag. 152.
[194]) Idem. pag. 153.

Codicil 9018

Homagium et juramentum fidelitatis et perpetuae subiectionis Petri Alexandri Palatini Moldaviae, pro se et successoribus suis Sigismundo Augusto Regi, et Regno praestitum cuprinde clausele următoare: «Nulla etiam Pacta cum estraneo alique Domino, neque cum hominibus quibuscunque, et cuiuscunque fidei fuerint, aliqua Foedera, et condictamina faciam, et inibo de quibuscunque rebus sive meis privatis, sive generalibus, ad Terram videlicet Valachiae pertinentibus, nihilque omnino agam, et constituam cum Consiliariis meis sine consilio, consensu, et Mandato Sacrae Regiae Majestatis et Consiliariorum eius... Quod si etiam ad haec puncta superius descripta, *alias aliquas conditiones* Sacrae Regiae Majestati *addere* visum fuerit, *illas etiam recipere*, et juramento nostro corporali confirmare tenebimur». (Vezi Dogiel, I, pag. 618 și 619). — Dar această închinare a fost făcută în taină, căci la 3 August 1553 (Inventarium, Litterae Turcicae, pag. 151) Soliman încheie la Constantinopol un *foedus aequum* cu acelaş Sigismund August şi în acest tratat se spune, că Sultanul «Idem *palatino Valachiae*, et sendziacis Bialogrodensi et Silistriensi *mandatum est ut neminem versus regnum transire patiantur* nisi mercatores et nuntios". O dovadă mai mult, că Lapuşneanu respectà *Inchinarea* faţă de Turci, rezultă din faptul următor: Cneazul Dimitrie Wiszniewiecki strânge ostaşi cu ajutorul ducelui Moscovei, *al Leşilor* şi al Cazacilor, pregătindu-se a năvăli în Moldova. *Lăpuşneanu înştiinţează despre aceasta pe Sultan.*[195]) Dacă închinarea la Leşi ar fi fost serioasă, ar fi trebuit, ca Lăpuşneanu să se plângă Suzeranului său, Sigismund August, că Leşii ajută pe Wiszniewicki.—In sfârşit în vremea lui Lăpuşneanu *peşcheşul* schimbat în *haraciu* erà de 30.000 de scude, adică cu 18.000 de scude mai mult decât se urcase în vremea lui Petru Rareş[196]).

92. Despot Vodă, care detronase pe Lăpuşneanu, spre a fi întărit de Turci, le trimete o solie, prin care făgăduieşte „că este gata a plăti nu numai tributul de mai înainte, ci chiar

---

[195]) Arhiva Istorică, I, No. 212, pag. 145. Dolu agent diplomatic al Franciei înştiinţează pe episcopul d'Acqs despre planurile lui Wiszniewicki.

[196]) Cf. infra No. 92.

cu spor. Sultanul a primit propunerea, a confirmat noua domnie, şi va să trimeată lui Despot ornamentele şi steagurile de sandjac, cu sarcina de a plătì cu 20.000 de scude peste tributul lui Alexandru Vodă, care erà de 30.000 de scude" [197]).—Se vede dar, că faţă cu propunerea lui Despot, Sultanul renunţase la planul de a-l alungà şi „de a pune pe tron *pe adevăratul şi legitimul Domn al Moldovei*, care se află la Alep şi căruia îi scrisese, să vină la Constantinopole [198]).—In urma acestora Boistaillé făcând în Fevruarie 1562 o dare de seamă lui Carol IX, regele Franciei, spune despre Moldova: „Statul fiind, *lipit şi atârnat în totul de graţia şi prietenia Sultanului*..." (arhiva Ist. I, No. 215 pag. 146).

93. In anul 1565 (Inventarium Litterae Turcicae, pag. 154) Soliman înştiinţează pe Sigismund August, că: „Scribit se Alexandro palatino Moldaviae *mandasse* ne occasionem inimicitiarum det pastoribus ovium ut pascua pretio emant, et capitaneis locarum suas oves recenseant".

94. Stareţul Ruggieri în anul 1568 vorbind de Moldova sfârşeşte: „Aceşti Voevozi obişnuiau a plătì tribut regelui Leşesc [199]), dar e mult timp, de când eşiră din această datorie,

---

[197]) Arhiva Istorică I, No. 214, pag. 145—146. Petremol, agent diplomatic al Franciei, înştiinţează pe Boistaillé la 15 Ianuarie 1562 despre rezultatul soliei lui Despot.—Şi alegerea lui Despot nu era conformă cu legile Moldovei, căci chiar dacă Despot ar fi fost de viţă crăiască, totuşi nu erà Moldovean şi deci nu puteà domnì în Moldova. Domnitorul şi Sfatul ţărei au cerut şi au căpătat ratificarea acestei alegeri neregulate, prin aceea, că au dat Turcilor, ceeace ei au căutat în totdeauna, adecă un haraciu foarte mare! — Dacă mai târziu Turcii au numit Domni în Moldova persoane, cari nu erau Moldoveni şi cari nu se trăgeau din familiile domneşti din ţară, ci erau streini, Greci din Fanar, etc. ea n-a făcut altceva decât şi-a exercitat o putere de fapt, oferită de însăşi Moldova în vremuri de tulburări lăuntrice, etc. iar nu pe cale legală, prin încheerea vreunui act juridic, care să fi mărit îndrituirele, cari izvorau pentru Turcia din Inchinarea de odinioară! — Şi Leşii *confirmau* pe Domnitorul Moldovei. Cf. supra, nota 81.

[198]) Arhiva Istorică I, No. 213, pag. 145. Petremol înştiinţează pe Boistaillé despre năvălirea lui Despot în Moldova, etc.

[199]) Cf. supra No. 72 din care reese, că Moldova plăteà tribut Leşilor numai în cazul în care între aceste două ţări există o *Inchinare*, un *foedus iniquum;* în celelalte cazuri de *foedera aequa* nu se plăteà nimic. Deci tributul acela erà tot un peşcheş, ratione pense homagialis. Conţinutul lui e arătat de Cromer Polonia, 1589, pg. 317, col. 2.

şi cel din urmă Voevod fiind pus pe tron de către Turci, fireşte că lor le plăteşte tribut[200])".

95. La 1569 Bogdan IV (1568—1572) *închină* Moldova şi Leşilor; dar actul intitulat „Homagium, et perpetuae fidelitatis Juramentum Bogdani Alexandrovicz Palatini Moldaviae" deşi îndatoreşte Moldova, ca să dea ajutor Leşilor *contra omnes hostes Sanctae Crucis,* totuşi face o abatere pentru Turci „*excipiendo tamen Imperatorem Turcorum,* cum quo Regia Mtas., et Corona Poloniae ab antiquis temporibus bonam amicitiam, et vicinitatem collit". (Vezi Dogiel I, pag. 620, col. 1 [201]).

96. Martin Bielscki (1530—1569). „Despre arta şi obiceiurile ostăşeşti la vecini" (Arhiva Istorică I, 2, pg. 164 col. 2 şi 169, col. 1), vorbind de Moldoveni, spune: „Sunt necredincioşi principilor lor, pe care îi omoară pentru cea mai mică nemulţumire. Din cauza acestei turbulenţe, căzură sub jugul păgânilor".

97. La 1571 Turcii puseră o garnizoană în cetatea Hotinului[202]), şi cer ca Ion Vodă cel Cumplit să sporească tributul dela 60.000 la 120.000 de galbeni. Domnitorul răspunse ciauşului: „Spune stăpânului tău, că banii, pe care dânsul mi-i cere, îi voiu întrebuinţà spre a ridicà oştiri, care vor mântuì poporul meu de stoarcerile, cărorà este expus". (Vezi A. D. Xenopol, l. c. III, pg. 108 n. 35[203]).

98. La 31 Noemvre 1572 Hubert Languet, „Epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem, Halae 1699" ne spune: „*Dicunt* Turcas promittere Polonis Moldaviam si Gallum eligant. *An promitant nescio*, sed scio eos nequaquam traduturos etiamsi decies promiserint".

La 17 Decemvre 1572 din partea lui Carol IX, regele Franciei, se stărueşte, ca să se capete dela Sultan învoirea, ca Polonia să pună şi să stabilească Voevozi în ţările româneşti, precum a fost în trecut, *iar nu ca să-i numească însuşi Sultanul.*

---

[200]) Arhiva Istorică I, 2, No. 312, pag. 117.

[201]) Apare din nou o libertate parţială a suveranităţei externe a Moldovei, cel puţin îngăduită *de fapt.*

[202]) A. D. Xenopol, l. c. III, pag. 89, nota 31.

[203]) Sultanul făcuse această cerere, fiindcă Doamna Kiajna, mama lui Petru Schiopul, fost domnitor al Munteniei, făcuse oferta de a ridicà tributul la 120.000 galbeni, dacă Petru va fi numit Domnitor în Moldova.

precum este astăzi, care Voevozi să urmeze, a plăti tributurile lor Turciei, ca şi astăzi fără nici o reducere; mai ales că în acest chip popoarele şi ţările române vor fi mai mulţumite şi nu se vor mai repetà evenimentele trecute, când Românii uciseseră câţiva Voevozi rânduiţi de către Turcia şi pe care ei nu-i puteau suferì; şi că în totdeauna se vor numì în România nişte Voevozi, despre a căror fidelitate să se poată răspunde, ca şi despre acei numiţi de Sultan. (Cf. Arhiva Istorică, I, 2, No. 231, pg. 150, col. 2). — In Martie 1573 episcopul d'Acqs raportează: „*In ce priveşte* dorinţa boerilor poloni ca Monseniorul (Enric de Valois) să aibă *facultatea de a numì el Voevozi în România*, plătind tributul obişnuit, *vizirul s'a grăbit să respingă stăruinţele noastre, refuzând totdeauna fără viclenie sau făţărnicie*", iar în 8 Mai 1574 adaogă: **„Moldova nu vrea de loc un domn nemoldovean.** Domnul Valachiei voind a sprijinì pe noul Domn, însăşi Valachia s'a revoltat" [204]).

99. In vremea domniei lui Petru Schiopul (1574—1579) marele vizir Mehmed Paşa, mustrând pe Leşi, cari ajutaseră pe Ion Vodă cel Cumplit la 28 Iulie 1574, adaogă: „Postremo, Petro Woiewodae, Palatini Transalpensi fratri, a nobis regnum esse datum *scitote*, amice, et fraterne vos vivere cum eo decet. Nam *Regnum Moldaviae cum sit sub tutela et dominio Caesaris* invictissimi, non minori cura illud regnum tuetur, quam Cosstantinopolitanum..." Cf. şi Inventarium, pg. 156—157 Anno 1577 „et de Moldavia etiam cautio est".

100. La 1576 Martie în 23, Languet ne spune, că Moldova sărăcise atât de mult, încât pe când regele Bathori călătoreà prin Moldova spre Polonia, Petrul Schiopul i-a trimes ca un dar preţios o pâine de secară! (Arhiva Istorică, I, 2, No. 303, pag. 31).

101. Din pricină că Moldova ajunsese aşà de săracă, ie probabil, că Petrul Schiopul n'a plătit tribut 120.000 galbeni, cât făgăduise mama sa, Doamna Kiajna, când stăruià pentru căpătarea tronului. Altfel ar trebuì să admitem, că Turcii în vremea domniei lui Ion Sasul (1579 — 1582) micşorase tributul, căci de Germigny scriind la 2 Iunie 1850 lui Enric III

---

[204]) Arhiva Istorică I, No. 233 şi 235 pag. 151.

regele Franciei spune: «Tributul Bogdaniei, adecă 80.000 ducaţi, a sosit în luna trecută la 28 şi fu predat Porţei la 30, în care zi fu adus şi plătit şi tributul Valahiei 80 pungi de aspri, adecă ceva ca 160.000 scude». (Cf. Arhiva Istorică I, No. 256, pag. 147, col. 2).

102. La 1591 între Sigismund III, regele leşesc şi Amurath Sultanul se'nchee un tractat prin care se spune că «*Palatini Moldaviae et Valachiae* **eodem fœdere continentur,** *damna nec ille regno inferat, neque ille inferantur, et si quid admiserit etiam* **jussu imperatoris** *sine mora restituat... Belli tempore palatini Valachiae et Moldaviae cum rege Poloniae pacem et bonam amicitiam colant....*» (Inventarium, pag. 157).

103. La 1594 ambasadorii Moscoviţi din Austria (Arhiva Istorică II, pag. 18) ne spun, că «*Domnul Muntenesc Mihai şi Domnul Moldovenesc Aron se lepădară de Turc*» şi adaogă, că paşa din Silistra scrisese lui Zamojki «rugându-l, să nu-l împedece a intrà în Moldova, asupra căreia Polonii n'au nici un drept după tratate»; iar cancelarul răspunse: «că Moldova pe timpul invasiunei polone erà dejà a domnului Transilvan nu a Turciei, încât Polonia nu călcase de loc tratatele sale cu Turcia...» In cartea «Republica siue Status Regni Poloniae, Lituaniae, Prussiae, Livoniae, etc., diuersorum Autorum, Lugduni Batavorum, 1627». (Biblioteca Academiei Române No. A, 23567) găsim «Stanislai Krzistanowic Jurisconsulti Status Regni Poloniae Descriptio», în care la pag. 3 şi 4 se spune: «Vachiae quoque, sive Moldaviae inferioris, quae est Russiae contermina, Princeps, Regum Poloniae per multos annos fuit Feudatarus; cujus etiam homagii, Regibus et Regno Poloniae saepius praestiti; extat in Statutis regni, forma juramenti. *Invalescente postmodum Turcarum potentia, Principes illi, sive, ut vocantur, Palatini,* **Turcarum quoque Imperium comiter colere,** *et tributis annuis, pacem redimere cœperunt; ita tamen ut Poloniae quoque regum majestatem et fidem agnoscerent, ac mittendis etiam, statis temporibus, honorariis, muneribus, nempe equis Thracicis generosis: bobus in usum culinae; vinis Creticis: et id genus aliis: subjectionem fiduciarum profiterentur. Et* **fœdere æquo** *inter Polonos et Turcas in pacem mutuam sancito,* (cf. No. 102) *disertis verbis caveretur, ne Provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam*

præter Poloniæe regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis esset. **Nuper autem, anno salutis humanae MDXCV, cum Turcarum princeps eam Provinciam contra pacta, Tartaris inhabitandam concessisset, a Polonorum exercitu,** *opera Ioannis Zamoscii Cancellarii Magni, et Generalis exercitum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam est, unus ex indigenis illis, jure regni Poloniae ac praerogativis nobibitatis ante donatuo: isque eam nunc regi Poloniae juramento obstrictus, pacate administrat».*—In Polonia Martini Cromeri, din 1589 pag. 481, cetim: «Valachiam quoque praetermittemus: quae fuit et ipsa intra hos ducentos annos in *clientela* regum Polonorum, *sed suis legibus, sua lingua, suisque ducibus utens,* qui Voievodae seu Palatini dicuntur, Qui duo primum fuere, Transalpinensis et Moldavicus: quorum, hic a nostratibus peculiariter Valachiae Palatinus dicitur: ille vero Multanicus. Verum extitit postea tertius Bessarabicus ad pontum Euxinum, diviso inter fratres principatu Moldavico. Ac Bessarabia quidem jampridem subacta est a Turcis: *Reliquarum autem duarum Palatini et ipsi jam dedititii sunt ejusdem gentis,* patrum, avorum, et proavorum nostrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Ungaricorum quoque, *et ipsi jurare soliti».*

104. I. Barret, Histoire sommaire des choses plus memorables advenues aux derniers troubles de Moldavie, composée sur les memoires de Charles de Joppecourt, gentilhome lorain, qui portoit les armes durant ces troubles à la suite des princes polonois, Paris, 1620, povestind starea Moldovei dintre anii 1611 — 1618 ne spune: «Pour ce qui concerne le gouvernement, *auant que la Moldavie* **se fut sousmise** *à la domination du Turc,* elle estoit paisiblement regi, par on Duc, ou Prince qui s'appeloit Hospodar, à présent Vayuode, qui signifie gouverneur, ou Bailif lequel estoit prins et choisi d'entre les Boers; Et au moyen de l'estroite alliance que les Moldaues auoient avec le Roy de Pologne, ils se maintenoient contre toutes sortes d'ennemis; Mais depuis que le Dragon insatiable, et ennemy iuré de la Chrestienté a *estendu* ses griffes et sa domination sur eux, il leur a donné tel Prince que bon luy a semblé ou plustost à ses auares Bachats, qui sont d'ordinaire pratiqués par les dons immenses de ceux qui aspirent

à ceste principauté, d'où sont principalement procedez les troubles derniers de la Moldauie, qui seront cy apres descrits». Iar în cap. XL pag. 68 privitor la Domnitorul Moldovei, Alexandru Movilă, găsim:

105. Response faite par le Prince Alexandre, aux lettres du Prince Michna, et la prinse des gens du Chancelier du Prince Cherbanne:

«I'obmettois quasi à dire, qu'autant que de partir d'Yas, Alexandre fit responce à la lettre que luy auoit escrite Michna, contenant en substance; Que contre la promesse qu'il luy auoit faite d'estre à l'auenir son amy, et de ne prendre iamais les armes contre luy, il auoit imploré les forces du Turc, pour s'efforcer de le deposseder de la Moldauie, en laquelle ses predecesseurs n'auoient iamais rien pretendu, et ne pouuoient aussi, *suivant les loix fondamentales du païs, et* **les conuentions accordées** *par le grand Seigneur*, **lors que les Moldaues s'estoient sousmis** *à sa domination, par lesquelles nul ne peut estre Vayuode de Moldauie, qui ne soit du pays,* mesmes qu'il se deuoit souvenir qu'il auoit esté en sa puissance de le despoïuller entierement de la Valachie, lors qu'il entra dans Bonza avec toute son armee, en poursuivant Estienne, ce qu'il n'auoit pas voulu faire, ny retenir aucune chose de ces meubles precieux qu'il luy auoit conseruez et renyoyez; que s'il abusoit de la puissance qu'il auoit lors en main, il en seroit tost ou tard chastié, aussi bien que ledit Estienne; et que Dieu ne permettroit iamais qu'vne telle ingratitude et usurpation demeurast impunie; et jaçoit que son armee fust de beaucoup inegale à la sienne, toustefois s'il passoit outre, il luy feroit paroistre qu'il ne craignoit ny luy ny le Bachatz qui l'accompagnoient, *ayant sa principale confiance en l'assistance du tout Puissant, qui s'estoit desia seruy d'eux en plusieurs occasions, pour r'abaisser l'orgueil des Turcs*, qu'il deuroit auoir en horreur s'il estoit vray Chrestien, plustost que de se ioindre avec eux, pour assouuir son ambition».

106. La 1620 Sigismund III, către Leon Sapieha spune, că Sultanul a dat poruncă, Domnitorilor din Moldova și Țara Românească să procure atât contingentele lor de oameni, p.

c. şi alte înlesniri pentru trebuinţa armatei, (Arhiva Istorică III, pg. 48).

107. La 1631 (Inventarium pg. 161) Amurath prin Hussein Aga cere dela Leşi: «et ut nulla circa Transilvaniam, Valachiam, Moldoviam arma, ac hostilitas attentetur».

108. Aşà dar deşi Leşii încheiau diferite tratate, cu Moldova totuşi de acì nu urmează, că ei nu cunoşteau şi nu-şi dedeau seama foarte bine de adevărata stare juridică a acestei ţări *în afară*. Din contră ei recunoşteau, că Moldova e închinată Turcilor **„Turcarum quoque Imperium comiter colere“** (cf. supra No. 83 şi 103), care încheiau tratate internaţionale şi pentru ea (No. 102); că Moldova trebuià, să deà ascultare Sultanului (No. 89, 102); informau pe alţii, că Moldovenii sunt ajutoarele şi tributarii Turciei (No. 80) şi de aceea primeau, ca chiar în *foedera iniqua* (Inchinări) cu dânşii să se pună anume clauza, că Moldova nu va ajuta pe Leşi în contra Turcilor. (No. 81, 83, 95). Iar din cele spuse de Krzistanowic (supra No. 103) reese, că mai târziu, prin *foedus aequum* încheiat între Leşi şi Turci, numirea Domnitorului în Moldova de Turci să se facă cu învoirea regelui leşesc şi că în 1595 Turcia călcând *pacta*, Leşii au pus Domnitor pe un *moldovean* (Iremia Movilă). (Cf. şi Xenopol l. c. III, pag. 217, No. 4).—Giovio deasemenea accentuează: «...*omnes in* **clientela** *Turcarum essent*». (Cf. Fr. 7 § 1 D. 49, 15).

109. In răstimpul până la 1634 Turcii deşi au intrat de mai multe ori în Moldova şi au prădat'o etc., totuşi nici o dată n'au cucerit-o. (Cf. supra No. 85). Deci ei nu puteau pretinde, că ar fi avut loc o capitulare *(deditio)*, sau o *occupatio bellica* a Moldovei, din care să fi dobândit *indrituiri* mai mari de cât acelea, care izvoreau din *Inchinare*.

110. Trimeterea în Moldova a unei gărzi de 500 călăreţi turceşti, sub pretext de a păzì pe Domnitor, aşezarea unei garnizoane în Hotin, p. c. şi luarea de ostatici, deşì sunt îngreueri a stărei de mai înainte, juridiceşte totuşi nu sunt altceva decât urmări firesti ale Inchinărei, valorificate şi de fapt, din pricina purtărei necredincioase a Domnitorilor şi a Moldovenilor faţă de Turci.

111. Ridicarea peşcheşului, p. c. şi a haraciului, începută

de Turci în vremea domniei dintăi a lui Petre Rareş, (No. 83) (Cf. Hurmuzachi, Suplement, II, 1 pg. 66/67, documentul din 1532 şi N. Iorga, Geschichte des rumänischen Volks, II, pg. 77) s'a continuat prin acte personale arbitrare de ale Domnitorilor, care, bizuindu-se pe sprijinul turcesc, nădăjduiau şi poate chiar înfăptuiau căpătarea aprobărei din partea Sfatului ţărei. — In adevăr chiar Soliman, când a fugit Petru Rareş, n'a putut căpătà dela Sfatul Moldovei ridicarea haraciului, şi a trebuit să se mulţumească cu alipirea unei întinderi de pământ din vecinătatea cetăţei Albe, singura parte din Moldova, care până la 1634 a fost încorporată şi a ajuns pământ turcesc. Apoi făgăduelele de a se ridicà haraciul se făceau şi de persoane, care erau în afară din Moldova şi care n'aveau nici o calitate de a convocà Sfatul ţărei pentru regularea haraciului. Miron Costin în lucrarea sa «Descrierea Moldovei şi a Ţărei Româneşti în trei cânturi, în versuri leşeşti, etc. şi o notiţă statistică în proză, din 1684» (Arhiva Istorică I, No. 254 pg. 159) ne spune (l. c. pag. 170 col. 2), că pentru regularea haraciului se chemà în Sfatul ţărei şi funcţionarii *extra senatum*, adică acei care nu-s chemaţi la divan *nisi urgente necesitate*. Astfel de sfetnici de sigur, că nu se găseau şi în afară de Moldova, de pildă prin Constantinopole, pe unde hălăduiau râvnitorii de Domnie! — De altmintrelea o urmare firească a *Inchinărei* erà şi plata unui cătimi oarecare de bani, iar nu o sumă fixată odată pentru totdeauna, Suzeranul puteà să refuze ocrotirea, dacă nu i se da, cât voià; iar *închinatul*, trebuià să consimtă la plata cătimei mărite de suzeran, dacă voia să-şi salveze celelalte indrituri şi să scape de incorporare! cf. No. 39 rândurile 12—15.

112. Procurarea de contingente de oameni, p. c. şi alte înlesniri pentru trebuinţele armatei sunt iarăşi urmări fireşti ale *Inchinărei*. Cf. supra No. 39, rândurile 12—15.

113. Ie de observat însă, că Turcia n'a cerut dela Moldova şi tributul de sânge, pe care odinioară îl ceruse dela Mircea cel mare, adică darea unui număr oarecare de copii, care să servească în corpul Ienicerilor!

114. Soliman a început cel dintâiu să valorifice, cel puţin în drept, dacă nu şi în fapt, indrituirea Suzeranului de a cârmuì întreaga politică externă a Moldovei. Ba, din pricina

gloriei şi puterei sale cele mari, el *dorea* chiar, ca Moldovenii să se sfătuiască cu dânsul în privinţa persoanei, care să fie aleasă ca Domnitor. Din pricina goanei după Domnie şi a intrigilor politice ale boerilor moldoveni s'a dat *de fapt* Sultanului putinţa atât de a întări pe Domnitorii, aleşi de Sfatul ţărei, cât şi de a numi chiar Domnitori, fără ca Sfatul ţării să-i fi ales.

Procedând astfel Sultanul nu exercita vreo *indrituire* a sa izvorând din Inchinare. Dacă Turcii ar fi pretins, că au o astfel de *indrituire,* atunci, întrucât aceasta nu ierà o urmare a Inchinărei, ei trebuiau să dovidească, că li-a fost dată prin vreun tratat posterior lui Bogdan. Dar Turcii nici odată nu numai, că n'au făcut o astfel de dovadă, înfăţişând vre un hateşerif, dar nici măcar n'au pretins, că ar fi avut o astfel de *indrituire*, ci cel mult au susţinut, că de fapt ei sau numeau, sau întăreau pe Domnitori în Moldova. — Avem de a face cu *o stare de fapt* iar nu cu *o stare de drept.* — Turcii erau conştienţi de aceasta. Dovada e următoarea: Când li se cere, de acei care nu cunoşteau starea juridică a Moldovei şi care se luau după starea de fapt, ca să cedeze regelui din Polonia, numirea Domnitorilor în Moldova şi Muntenia, iar tributul să continue a se plăti Turcilor, aceştia răspund fără de a stà la gânduri, că resping acea cerere. Răspunsul erà foarte juridic. Inchinatul e unul din contractanţi la *foedus iniquum*, deci fără de voia lui nu se poate schimbà contractul de *societas!* (cf. No. 38 şi 39). Deasemenea şi Moldova, chiar până la 1615—1616 adică cu un veac înainte de Cantemir, aveà conştiinţă despre adevărata sa stare de drept, de aceea pe de o parte Moldovenii, înainte de 8 Mai 1574, reclamă respectarea Libertăţei cârmuirei interne, declarând, **că nu vor de loc un Domnitor nemoldovean;** iar pe de altă parte Alexandru Movilă tăgăduieşte energic Turcilor orice amestec în afacerile lăuntrice ale Moldovei, zicând, «*că Turcii nu pot să-l deposedeze, întru cât Sultanii precedenţi n'au pretins niciodată nimic privitor la Moldova,* **şi nici nu puteau pretinde ceva potrivit legilor fundamentale ale ţărei şi potrivit hateşerifurilor acordate de Devlet** (marea Impărăţie) **atunci când Moldovenii s'au supus suzeranităţei lor,**

conform cărora nimeni nu poate fi Domnitor în Moldova, dacă nu erà din țară...»

115. Așà dar Moldova n'a fost încorporată cu Turcia și n'a fost prefăcută în provincie sau sangiac turcesc. Chiar Soliman, cel mai mare Sultan al Turcilor, intrând în Moldova, fără să întâmpine nici o împotrivire, în 1538 «*Moldavos* **in fidem** *recepit*», adică primește pe Moldoveni drept *clientes*, în *clientela*, (cf. Fr. 7 § 1 D. 49, 15), în vasalitate, după cum erau și mai înainte, dând poate un *nou* hateșerif, și după cum accentuase el însuși în scrisoarea către Sigismund din 1530 (No. 83, 85), ceeace după cum am văzut de atâtea ori, n'atrăgea după sine perderea suveranității interne și nici a vreuneia din libertățile cuprinse în acea suveranitate. De aceea credem, că faptele dovedite până acum sunt în deajuns, pentru a ne face, să punem cel mai mare temei pe spusele lui Cantemir privitoare la *Inchinarea* Moldovei și la tot ce a urmat apoi. (Vezi mai cu seamă Scrisoarea Moldovei, Partea II. cap. II, No. 21 Cap. IV și Cap. V).

116. Intrucât Moldova *închinată* și a păstrat libertatea, de a face legi și de a împărți dreptatea potrivit legilor sale, să vedem acum, ce legi și ce regule de drept s'au aplicat, când s'a judecat diferitele pricine.

117. Dar mai înaite de aceasta să cercetăm, dacă nu cumva erà în Moldova un local anume, unde se judecà pricinile.—Cronica slavonă dela Putna (cf. I. Bogdan, Vechile cronice slavone) și Gr. Ureche, în cronica sa, (Letopisești ed. cit. I, pag. 152. «Când s'a strânș țara la locul, ce se cheamă Direptate și au ridicat Domn pe Ștefan Vodă), vorbesc de un loc pe Siret, care se numeà *Dereptate*. Pentru ca acelui loc să i se fi dat acest nume, trebuie, ca Moldovenii să se fi îndeletnicit acolo mai ales cu împărțirea dreptății.— Care este acest loc?— E. Picot în edițiunea sa a cronicei lui Gr. Ureche (Paris 1878) a fost cel dintâi și singurul până acum, care a încercat să determine, unde se aflà locul *Dereptate*. La pag. 93, nota * el ne spune, cu o nevinovăție adorabilă: «Că zadarnic a căutat *Direptate* în dicționarele geografice. Potrivit observărilor D-lui A. Lambrior, acest nume puteà să se aplice *unei tabere* așezate la porțile Sucevei, unde a fost ales urmașul lui Ștefan în 1504».—Ipoteza aceasta nu poate fi

primită, faţă cu cele două cronici de mai sus, care spun, că Ştefan, a fost ridicat domn cu voia tuturor, la locul de pe **Siret** ce se cheamă până azi *Dereptate* şi că *a luat de acolo schiptrul ţărei Moldove* [205]) şi a mers la scaunul domnesc la Suceava, care oraş e pe râul *Suceava*, destul de departe de *Siret*.—Cele două cronici de mai sus, ne spun, că la *Dereptate* s'a adunat toată ţara; Ştefan a strâns boerii, şi mari şi mici, şi altă curte măruntă, împreună cu Teocsit Mitropolitul şi cu mulţi călugări. Persoanele care s'au adunat acì, sunt tocmai acelea, care alcătuesc Sfatul ţării. Insă nu e cu putinţă, ca sfatul ţării să se adune într'o tabără. Care e localul, unde se adună Sfatul ţării? In vremurile de mai târziu, Sfatul ţării se aduna la Divan. Ba, tot la Divan, la Inaltul Divan, se judecă şi toate pricinile însemnate. Insă vorba Divan e turcească şi n'a intrat în limba ţării decât mai târziu, pentru a arătà *praetorium Moldaviae*, adecă tribunalul, sau sala de judecată [206]). Toate aceste consideraţiuni ne fac, să scoatem încheierea, că locul numit *„Dereptate“* nu este altul decât localul, unde se adună Sfatul ţării, local, *aşezat* în vremea lui Stefan Vodă *pe Siret* şi care mai târziu erà arătat cu numele de Divan, dar care pe vremea lui Gr. Ureche îşi păstrase încă numele românesc.— Cantemir în Scrisoarea Moldovei, Partea II, Cap. III, Despre datinele vechi şi noue la punerea Domnilor Moldovei, şi Cap. XII, întăreşte ipoteza de mai sus, când ne spune, că Sfatul ţării se adună la Divan, aflător atunci în Palatul

---

[205]) Vorbele «*a luat de acolo schiptrul ţărei Moldove*» pot fi luate şi în înţeles figurat şi în înţeles real. In înţeles figurat, adecă p. c. spune Cantemir, că ziceà Marele Logofăt către Domnitorul ales: «*Rogabatque cunctorum Moldaviae ordinum nomine,* **ut sceptra moldavica quamprimum capessere**». (Descriptio Moldoviae, Partea II, Cap, III, pag. 50), ceeace înseamnă «să ia mai de grabă frânele cârmuirei Moldovei».—In înţeles real, adecă primeà în mână scheptrul (topuzul, buzduganul), care se păstrà la Divan, fiindcă acì erà nevoe, de a-l aveà la îndemână, când Domnitorul prezidà judecăţile. Dacă acele vorbe au înţeles real, atunci ipoteza lui Picot, cade şi mai de grabă, căci schiptrul în nici un caz nu erà să se găseacă într'o *tabără* (lagăr) aşà că Domnitorul nu-l puteà luà de acolo.

[206]) Cf. Tiktin, Rumänisch-Dentsches Wörterbuch, vorba Divan. Pentru întâia oară această vorbă turcească s'ar găsì la Neculae Costin, Letop. II, 88 şi în Biblia din 1688, Math. 27; 27.

domnesc, pentru a alege pe Domni, că de acì se duceau la Mitropolie unde Domnul erà uns şi că apoi de acolo porneau la Curte şi Domnul intrând în sala cea mai mare, se aşezà pe tron; precum şi când ne spune, că în caz de condamnare a unui boier la bătaie, Domnul îl bateà cu topuzul (buzduganul), ceeace presupune, că acest topuz sau sceptru trebue, să se fi păstrat în localul Divanului, pentru ca Domnul să-l ţie în mână, când judecà şi pentru ca să poată executà pedepsele, la caz de nevoe!

118. Paul Giovio, născut la 1483 şi mort la 1559, prietinul papilor Leon X, Adrian VI, şi Clemente VII şi al lui Francisc I, regele Franciei, în *Historia sui temporis ab anno 1494 ad annum 1547, Paris,* **1553** (Cf. Arhiva Istorică II, pg. 26 şi urm.) ne spune următoarele: „*Apud Valacchos enim, non* **Romanae** *modo disciplinae certi mores, et* **leges vigent,** *sed ipsa quoque Latinae linguae vocabula servantur*". — Am văzut (supra No. 10 şi nota 14), că Pravila lui Alexandru Cel Bun a fost spicuită din **legile împăraţilor romani şi hotărîrile sfaturilor lor,** precum şi *din legile împăraţilor greci şi hotărîrile sfaturilor acestora,* **care şi ele se întemeiau tot pe regulele Dreptului Roman,** *dezvoltat şi prelucrat în Impărăţia Romană de Răsărit.* Paul Giovio zicând că **la Români,** *pe vremea sa,* **sunt în putere legile romane,** ne dă o dovadă, care întăreşte încheerea noastră (supra No. 28), că Pravila lui Alexandru Cel Bun s'a aplicat în Moldova şi după moartea acestui Domnitor. In § 5 următor, când vom cercetà diferitele regule de drept cuprinse în documentele dela Alexandru Cel Bun încoace, vom dovedì încă odată, că Pravila lui Alexandru Cel Bun s'a aplicat nu numai pe vremea acestui Domnitor, (cf. supra No. 27) şi de atunci până pe vremea lui Paul Giovio, ci şi pe când domneà Vasile Lupu.

119. In răstimpul dela Alexandru Cel Bun şi până la Vasile Lupu s'au mai alcătuit *două Pravile* cuprinzând numai Drept religios şi de aceea scrise în limba slavonă. — Cea mai veche din acestea, a fost dată bisericei episcopale din Roman în anul 1578 de Eustratie, episcopul acesteia; iar de acì a trecut la mănăstirea Putna din Bucovina[207]). *Se zice,*

---

[207]) I. Ladislas, Pič, Les lois roumaines et leur connexité avec le droit byzantin et slave, Bucarest, 1887.

că un profesor secundar a luat-o de acolo, dând chitanţă, şi că până în prezent înapoierea acelei Pravile n'a putut fi dobândită de nimeni, nici chiar de dregătoriile româneşti. Ar trebui ca Ministerul Instrucţiunei şi al Cultelor să se sfătuiască împreună cu Ministerul Justiţiei, pentru a se alege calea cea mai potrivită, ca această Pravilă să fie luată înapoi, aşà ca fiecare să fie în stare, de a face cercetările cuvenite asupra sa. — Cea dea doua a fost scrisă de mitropolitul moldovenesc Theofan în anul 1618 şi dela proprietarul său cel dintăiu, biserica mitropolitană din Suceava, a trecut la mănăstirea Bistriţa din Moldova, iar astăzi se găseşte la muzeul din Bucureşti, manuscrisul No. 296. — Amândouă aceste Pravile religioase, credem, că au fost prelucrate după izvoarele greceşti, iar nu după cele slavoneşti[208]). In adevăr, am văzut, că Alexandru Cel Bun, când a voit să alcătuiască o Pravilă mireană, n'a întrebuinţat izvoarele slavone, ci pe acele, de pe care erau întocmite şi acestea, adică originalele greceşti. Ceeace s'a făcut pe la începutul vieţii Statului moldovenesc, cu atât mai mult trebue să se fi făcut mai târziu, la 1578 şi la 1618. — E foarte greu de admis, dacă nu chiar cu neputinţă, că Românii ar fi luat multe aşezăminte juridice dela Slavi şi că ar fi întrebuinţat izvoare slavone pentru spicuirile lor de legi mirene şi bisericeşti. Când două popoare se ating, acel mai puţin civilivat, chiar dacă e biruitorul, împrumută aşezăminte juridice, etc. dela cel mai civilizat, chiar dacă acesta e biruitul. In regiunea Daciei coloniştii romani aduşi acì erau cetăţeni din state civilizate; ei au trăit mai departe aproape două veacuri, sub înrîurirea civilizaţiei romane. Deci faţă cu barbarii năvălitori de orice fel, ei erau cu mult mai înaintaţi în cultură din toate punctele de vedere. Starea aceasta de civilizaţie n'a putut dispăreà după retragerea legiunilor; ea s'a putut păstrà atât de coloniştii, care s'au retras la munţi, cât şi de aceia, care sau au rămas, ori s'au reîntors, ca să trăiască împreună cu năvălitorii; aşà că în orice caz coloniştii, chiar dacă

---

[208]) Cf. I. Ladislas Pič, l. c. pg. 11 şi 12. care zice: «Cependant, à défaut de sources nécesaires, je ne saurais déterminer, si le Pravilas de Theofan représentent un travail indépendant de l'original grec, ou bien s'ils s'appuient sur une rédaction slave.

se vor fi sălbăticit trăind la un loc cu barbarii, totuşi greu e de admis, că ar fi ajuns inferiori acestora.—La începutul atingerilor cu barbarii e cu neputinţă, ca viaţa culturală a Românilor să fi fost înrîurită de a acelora. Şi, ceeace nu s'a întâmplat la început, nu s'a putut întâmplà nici mai târziu, când unii din barbari s'au civilizat. Căci în răstimpul, în care sălbaticii s'au putut civilizà, oare coloniştii n'au putut face altceva decât să se sălbătăcească atât de mult, în cât să fie nevoiţi să împrumute aşezăminte numeroase dela Slavi? Oare nu e mai probabil, că s'a întâmplat şi în Dacia, acelaş lucru ca şi în Galia, etc? In orice caz, vom fi mai aproape de adevăr, dacă vom admite, că coloniştii, superiori odinioară în civilizaţie, au putut să se civilizeze şi ei cel puţin atât de mult, încât să nu fie întrecuţi de barbari. De aceea credem, că urmaşii coloniştilor, după cum şi-au păstrat superioritatea războinică [209]) tot aşà şi-au păstrat şi superioritatea culturală, şi că în totdeauna în năvălitorii biruitorí pripăşiţi prin Dacia şi prin vecinătate vedeau tot pe barbarii sălbateci de odinioară [210]), ceeace erà deajuns, ca să-i oprească de a împrumutà voit şi conştient ceva de la aceştia.

O dovadă strălucită, că Moldovenii erau conştienţi, dacă nu de superioritatea lor, dar cel puţin de inferioritatea culturală a Slavilor, o găsim în vremea lui Alexandru Cel Bun [211]). Pe atunci limba oficială, slujbele religioase, cărţile bisericeşti precum şi unii clerici erau slavoni; dar când a fost vorba să se

---

[209]) Pentru Românii din Dacia Cf. supra notele 46 şi 143 şi No. 80: «*delectissimi milites et ferocissimi pugnatores*» Iar pentru Românii din Macedonia cf. Arhiva Istorică II, pag. 75, traducerea din rabinul Beniamin, care pe la **1170** constatà: «Aci (dincolo de rîul Sperchio) se începe Valachia, ai căreia locuitori, aşezaţi pe munţi îşi dau numele de Valachi. *In iuţeală ei sunt asemenea căprioarelor*... **Nimeni nu cutează a-i infruntà în războiu şi nici un rege nu-i putù birui.**

[210]) *Poate*, că tot aceste împrejurări sunt cauza, că Românii, în anecdotele naţionale, nu cruţă de loc pe vecinii lor, ci fac glume foarte usturătoare pe socoteala acestora.

[211]) Se'nţelege, că nu spunem aceasta de mulţimea poporului, căci nu ea a fost aceea, care a importat scrieri străine; ci, de fruntaşii din Sfatul ţărei, (Domnul şi boierii), cărora fără îndoială, că trebue să le punem în socoteală, acele scrieri aduse de afară.

facă o Pravilă mireană nimeni nu s'a gândit să se îndrepte spre izvoarele de a doua mână a Slavilor, ci spre originalele greceşti. Impărăţia byzantină erà prea vestită pentru ca atunci, ca şi azi, acei cari voiau să împrumute ceva, să nu se fi adresat la Statul, care aveà ascendentul cel mai mare. Afară de aceasta relaţiile *directe* dintre Moldova şi Byzanţ existau încă înainte de Alexandru Cel Bun (Cf. C. Erbiceanu, Cronicarii greci pg. IX—XIII).—Tot aşà a trebuit să se întâmple şi cu Pravilele religioase; întrucât se ştiea, că acele slavoane nu erau originale, ci traduse din izvoare greceşti, de aceea s'a întrebuinţat aceste izvoare. — Inrîurirea slavonă nu trebue exagerată, ci redusă la adevăratele proporţii posibile, prin analogie cu faptele întâmplate în alte ţări, unde de asemenea s'au atins popoare civilizate cu popoare necivilizate. S'a putut ca unele aşezăminte slavone să înrîurească viaţa noastră *politică;* de asemenea s'a putut ca şi alte ramuri ale vieţii noastre (*limba,* etc.) să fi fost înrîurite de Slavi. Dar acele înrîuriri n'au schimbat firea întregei vieţi sociale; din contra acele împrumutări streine au fost asimilate, însuşite şi dezvoltate mai departe potrivit individualităţii noastre proprii, potrivit caracterului naţional (cf. supra No. 4 şi 5).

§ 5. *Vremea lui Vasile Lupu*

120. Cantemir în Scrisoarea Moldovei, partea II, cap. XI citat (despre legile Moldovei), § 6 spune: *„Insă fiindcă acele obiceiuri, întrucât nu se sprijineau pe nimic scris, erau abătute dela înţălesul lor adevărat de judecătorii răi (corruptos) şi duceau la nedreptate, de aceea Vasile Arnăutul, Domnitorul Moldovei, în veacul trecut, a poruncit, ca să se adune la un loc de către barbaţi iscusiţi şi cunoscători a legilor* **patrielor** *toate rânduelele (canones) şi scrise şi nescrise, şi a alcătuit din ele un singur cod, care astăzi ie călăuza pentru judecătorii Moldovei, că să hotărască drept“.*

121. A. D. Xenopol, l. c. IV, pag. 172—174, tăgăduеşte adevărul acestor ştiri princiare, zicând despre Pravilele lui Vasile Lupu şi Matei Basarab: «In orice caz amândouă lucrările legiuitoare sunt tălmăciri din *greceşte,* şi anume în întregimea lor, neconţinând nimic din obiceiul pământului,

nici macar în regulele privitoare la plugari, care la prima înfăţoşare s'ar părea, că reproduc acel obiceiu. Cantemir adaoge deci încă o neexactitate la cele multe de care sunt pline operele sale, spunând, că «în veacul trecut Vasile Albanul a pus pe unii bărbaţi probi şi experţi în legile **patriei** (sic), de au adunat toate legile scrise şi *nescrise* la un loc şi au alcătuit un singur codice, care şi astăzi slujeşte de normă judecătorilor Moldovei întru rostirea judecăţilor drepte». — Adevărul e, că atât pravilele lui Matei Basarab, cea mică şi cea mare, pe cât şi Cartea de învăţătură a lui Vasile Lupu *nu conţin absolut nici o dispoziţiune luată din obiceiul pământului*, nici în acele privitoare la pedepse, nici în acele ce se referă la plugari. Apoi aceste pravile nu se ocupă aproape de loc cu dreptul civil, acela tocmai ce găsea mai largă aplicarea şi era mai însămnător pentru daraverile oamenilor».

122. Am arătat (No. 24), că acel care ne dă ştirele de mai sus, e cel mai înalt judecător al Moldovei. Un astfel de cărturar, având chemarea de a aplica legile din pricina însuşirei sale de Domnitor şi Mare judecător, trebue să fi ştiut cel puţin, cum au fost alcătuite acele legi.

123. Dar de data aceasta încheerile scoase de noi numai pe temeiul logicei, sunt întărite de documente oficiale şi mai precise decât acelea, care întăreau ştirele lui Cantemir privitoare la spicuirea Pravilei lui Alexandru Cel Bun. In adevăr, Pravila lui Vasile Lupu are la început, pag. 3, o prefaţă care sună: *„Toţi ceia ce sămt creştini pravoslavnici* **cine va ceti**[212]) *ca să înţeleagă“* şi care în § 2 ne spune: *„Drepaceia şi al nostru prea luminat întru creştinătate şi direpţ întru credinţă Ioan Vasile Voevoda, Domnul şi biruitorul ţărei Moldovei, urmând urma celor buni şi înţelepţi domni.* **socotind** *neputinţa şi slăbiciunea acestui loc şi* **împuţinarea izvoarelor svintelor** *scripturi şi* **altor învăţături** *şi cunoscând nevoia, ce va veni şi scăderea asupra oamenilor, ce vor fi locuitori în ţara Moldovei, fiind fără învăţătură, vor fi deapururea însătaţi şi lipsiţi, ca şi cum ar fi într'un loc secetos fără de apă § 3.* **Şi mai vârtos văzând ne-**

---

[212]) Se pare, că *nu s'a citit* cu destulă băgare de seamă prefaţă; dacă s'ar fi citit, atunci Cantemir n'ar fi fost dojenit pe nedreptul!

dreptățile și asuprelele mișeilor, carele fac cei neînvățați și neînțelegători diregătorii și giudețele de pe la toate scaunele Moldovei. *§. 4. Drept aceea cu multă osrădie s'au nevoit* **Măria Sa** *deau cercat pre multe țări, până l-au îndreptat D-zeu, de-au* **găsit oameni ca aceea dascăli și filosofi, deau scos din cărți elinești și lătinești toate tocmelele cele bune și județele celor buni creștini și sființi împărăți,** *carele ca o lumină luminează și* **arată tot lucrul celor întunecați și proști și neînvățați, ca să cunoască strâmbătatea tuturor și să judece pe dreptate,** *carele se chiamă acum* **pravilele împărătești.** *§. 5. Acestea* **înțelepciuni** *și acestea* **învățături ne-au dat** *și* **ne-au lăsat** *nouă tuturor rodului românesc, ca să ne fie nouă deapururea izvor de viață, în veci nescăzut și nesfârșit §. 6 După* **tocmeala** *și nevoința Măriei sale Domnului datu-s'au învățătură și mie unui mai mic și nici de o treabă a Măriei Sale rob,* **Evstratie** *biv-logofăt, de am scos aceste pravile și* **le-am tălmăcit den scrisoare grecească pre limba românească, ca să poată înțelege toți".**

124. Faptul amintit aci, că Vasile Lupu «a găsit oameni ca aceia, dascăli și filosofi deau scos din cărți *elinești* și *latinești* toate tocmelile cele bune și județele celor buni *creștini și sfinți împărați*» este întărit, de cele ce spune Patriarhul Dosoteiu, în prefața, pe care o face la Cartea lui Meletie Sirigos, din 1690 și în care arată rodnicia literară a acestuia, zicând: *A tradus* și explicarea lui Origen la Epistola către Romani din *latinește în grecește* și scrierea lui Ioan Cantacuzin Împăratul Romeilor cea contra etnicilor și Instituțiunile lui Justinian și Prescurtările juridice[213]) ale împăraților Leon și Constantin le a tradus din limba elinească în limba cea vorbită, îndemnat fiind de Vasile Voevod. (Cf. Constantin Erbiceanu, Cronicarii Greci, București, 1890, pag. XI. notele 2 și 3).

125. De aci se vede lămurit, că pe vremea lui Vasile Lupu: a) Pravilele mirene se împuținaseră. b) Judecători de pe la toate scaunele Moldovei, unii neînvățați, alții neînțelegători, nedreptățeau și asupreau pe cei săraci. c) Vasile Lupu

---

[213]) *Prescurtările juridice* (adecă ἡ νομικὴ ἐπιτομή), de care vorbește aci Dosoteiu, nu sunt altceva decât ἐκλογὴ τῶν νόμων, adecă *Spicuirea de legi* destul de cunoscută de Romaniști.

cu multă sîrguinţă a căutat prin mai multe părţi dascăli (profesori, cărturari.), care să cunoască limba elină şi cea latină. d) Găsind astfel de specialişi i-a însărcinat, ca aşezămintele juridice cele bune şi hotărîrele împaraţilor celor, care fuseseră *buni creştini*, să le spicuiască din colecţia juridică, care se chema pe vremea sa pravile împărăteşti şi care cuprindea cărţi *elineşti* şi *latineşti*. e) După ce aceastà spicuire a fost alcătuită în limba grecească, Eustraţiu, însărcinat de Domnitor, a tălmăcit'o în limba românească.

126. Deci Cantemir avea dreptate, când vorbea de judecători răi; când spunea că Vasile Lupu a însărcinat o comisiune alcătuită din bărbaţi iscusiţi şi cunoscători ai legilor *patriilor* adică ai legilor din diferite ţări, (dacă ar fi fost vorba de cărturari, care să cunoască numai legile moldoveneşt, nu erà să-i caute prin multe ţări şi să alerge o mulţime, până ce să-i găsească!); în sfârşit când adăoga, că alcătuirea lui Vasile Lupu ie călăuza pentru judecători, ca să hotărască drept, adică să cunoască strâmbătatea tuturor şi să judece pe dreptate. Cantemir n'a făcut prin urmare altceva, decât a parafrazat şi a prescurtat ştirele, pe care le căpătase *cetind* prefaţa pravilei lui Vasile Lupu. Ne-a mai rămas să dovedim, că e adevărat şi ceia ce spune Cantemir, că spicuitorii *au adunat la un loc* toate rânduelele şi scrise şi nescrise «*cunctos et scriptos et non scriptos canones*» şi că Vasile Lupu din aceste rândueli adunate a alcătuit o *singură* pravilă «*et ex iis* **singularem** *Codicen confecit*».

127. Dar mai întâiu să constatăm, că faţă cu cele cuprinse în prefaţă Pravila lui Vasile Lupu pe drept a fost întitulată de acesta: *Carte Românească de învăţătură dela* **Pravilele împărăteşti** *şi dela* **alte judeţe** *cu zisa şi cu toată cheltuială a lui Vasile Voevodul şi Domnul Ţărei Moldovei*, **den multe scripturi tălmăcite** *den limba* **ilinească** *pre limba* **românească**. *In tiparul domnesc s'au tipărit în mănăstirea a Trei Svétitele în Iaşi, dela Hristos 1646.*

128. Potrivit spuselor lui Cantemir trebue, ca în Pravila lui Vasile Lupu să găsim adunate la un loc *regulele de drept* care până la dânsul fuseseră *scrise* şi acelea, care până atunci rămăseseră *nescrise*. Insă în cele d'intâiu trebue să intre atât

regulele dreptului scris spicuite din izvoarele latineşti şi greceşti scrise, cât şi acelea ale Pravilei lui Alexandru cel Bun, care până pe acea vreme se aplicaseră în Moldova; căci şi acestea fac parte din *dreptul scris* (Cantemir spusese mai sus. (Cf. No. 6) că dela Pravila aceasta s'a început, ca în Moldova să existe şi *ius scriptum* şi *ius non scriptum)*, iar în cele de al doilea trebue să intre obiceiurile pămîntului moldovenesc. Sau cu alte vorbe în Pravila lui Vasile Lupu trebuie să se găsească şi Pravila lui Alexandru cel Bun şi obiceiurile pământului.

129. Această concluziune nu numai că e indicată de Cantemir, care spune, că de către comisiunea lui Vasile Lupu s'a făcut *un singur codice*, compus şi din regule scrise şi din regule nescrise, ci ea e impusă şi de ştirele, pe care le aflăm şi în documentele de mai târziu. In adevăr Hrisovul lui Scarlat Calimah din 1 Iulie 1817 (Cl. Uricariul IV. pg. 303), zice: «Două veacuri mai apoi Vasile Voevod, numit Arnăutul, culegând tot din Vasilicale ca din nişte izvoare, precum se vede după inscripţia Cărţei sale şi **adăogând** *către legile lui Alexandru Voevod* au tipărit la 1646 Cartea sa de legi prin unul Evstratie, ce erà pe atunci Vel Logofet». Deasemenea Anaforaua din Noembrie 1819 arătătoare de pravilele, care ocârmuiau pământul Moldovei în vechime (cf. Uricariul IV, pag. 207) zice: «Ce urmând povăţuirei istoriei pământeşti, ne lămurim, că Alexandru Voevod, care a câştigat numire de bun prin a sale îmbunătăţite fapte şi multe faceri de bine obşteti, domnind la anii 1401 şi înţelegând nevoia întrebuinţărei pravilelor au cerut pravilele împărăteşti dela Aftocratorii Paleologi, care i-au trimes Vasilicalile, şi dintru acestea alegând câte au socotit trebuincioase şi potrivite vremilor de atunci şi în limba pământească tălcuindu-le au alcătuit o carte pravilicească, precum istoriseşte Dimitrie Cantemir Voevod; iar în urmă după trecerea de două veacuri fericitul întru pomenire Vasile Voevod, ce s'au numit Albanezul, dintre Vasilicale alegând, precum se vede prin titlu cărţei, şi **adăogând** *acele la ale lui Alexandru Voevod* le-au tipărit la anul 1646, întru care se cuprind mai multe pravile criminaliceşti şi plugăreşti, *adăogându-se şi cele potrivite obi-*

ceiului pământului, iar pravile politicești cuprind prea puțin, câte adecă trebuința vremilor de atuncea cerea».

130. In sfârșit am văzut (supra No. 6 și 24), că Dim. Cantemir ne mai spunea, că Pravila lui Alexandru cel Bun se aplicà în Moldova pe vremea sa. Această știre părea ciudată, întrucât pe vremea lui Cantemir mai de grabă s'ar fi putut aplicà pravila lui Vasile Lupu, care fusese alcătuită în 1646 și care deci erà mai nouă. Acum însă când știm din cele dezvoltate mai sus, că Pravila lui Vasile Lupu a fost *adăogată* la Pravila lui Alexandru cel Bun *făcând la un loc un singur codice* înțelegem, că Dim. Cantemir vorbind întâiu de Pravila lui Alexandru cel Bun, puteà să spună, că aceasta se aplică în Moldova în vremea sa, și mai pe urmă vorbind de lucrarea legiuitoare a lui Vasile Lupu, puteà să adaoge, că rezultatul acestei lucrări «*un singur codice*» formează călăuză pentru judecători, ca să hotărască drept.

131. Pravila originală a lui Vasile Lupu (din care un exemplar se găsește în Biblioteca Academiei Române, manuscrise No. 50, și un altul în Biblioteca Centrală din Iași) dela fila a patra și până la fila a optsprezecea exclusiv are următoarea tablă de materii, pe care o copiem aci, înlocuind literile și cifrele chirilice cu litere latinești și cifre arabe și adăogând în note tălmăcirea unor cuvinte slavone:

Pravile împărătești alese din svitocul împăratului Iustinian, pentru multe fealuri de giudețe cu tot răspunsul lor, rânduite pre 252 de începături.

Pravile pentru plugari și pentru alți lucrători de pământ. Pricina. a.

Plugarul să nu tae cu plugul den hotarul altuia. pentru să-și maĭ lățească pământul său.	Zač[1])	1. lista[2])	1.
Pentru plugariul ce va intra în hotarul altuia.	Zač	2. lista tij[3])	
Cela ce va ara pământul altuia neîntrebat.	Zač	3. lista tij	
Plugariĭ ce să vor tocmi deși vor schimba pământurile.	Zač	4. lista tij	

---

[1]). *Incepătură = Paragraf = Articol.*
[2]). *Lista = Pagina = Fața.*
[3]) *Tij = Idem = Acelaș, Aceeaș.*

Plugarul ce să va amăgĭ la schimbatul pămăntuluĭ.	Zač	5.	lista 2.
Plugarii ce'ş vor schimba pămănturile dentre oamenĭ.	Zač	6.	lista tij
Plugariul ce va avea pără cu altul. pentru sămănătura. şi va mearge de va săcera fără ştirea giudeţuluĭ.	Zač	7.	lista tij
Pentru ceia ce vor face lazurĭ pre loc strein.	Zač	8.	lista tij
Când să vor tocmĭ neşte lucrătorĭ, să lucreaze împreună la fie ce lucru, de vor vrea pot să strice acea tocmală.	Zač	9.	lista tij
Doo sate ce vor avea price pentru hotar.	Zač	10.	lista tij
Ceia ce vor sămăna în parte într'o arătură.	Zač	11.	lista tij
Cela ce va lua vie în rupt să o lucreze, dup'acea să va căĭ şi să va părăsĭ.	Zač	12.	lista 3.
Cine va curăţĭ de spinĭ pămănt strein.	Zač	13	lista tij
Pentru vecinul ce va fugĭ den sat, şi'i vor rămănea ocinele.	Zač	14	lista tij
Cela ce să va hrănĭ pre ocinele, celuĭ fugit.	Zač	15	lista tij
Ceia ce vor lua ocine pentru datoriĭ.	Zač	16	lista tij
Cela ce va găsi în cale dobitoc vătămat.	Zač	17	lista tij
Ţăranul ce va fugi den sat. să nu-l primească nicăieri.	Zač	18	lista tij
Cela ce va lua dela altul bou să-şi are.	Zač	19	lista 4.
Cela ce va lua dobitocul altuia fără ştirea stăpănuluĭ şi să va duce cu dăns în cale.	Zač	20.	lista tij
Plugariul ce va semăna în pămănt strein.	Zač	21	lista tij
Partea celuia ce samănă pre locul altuia.	Zač	22	lista tij
Cela ce va lua pămănt strein în parte şi nu va lucra bine, cum să cade.	Zač	23	lista tij
Cela ce va lucra vie streină, pentru să înparţă roada.	Zač	24	lista 5.
Plugariul ce va lua pămănt strein să'l lucreze şi apoĭ să va părăsĭ şi nu'l va lucra.	Zač	25	lista tij
Plugariul ce va lua pămănt de să'l are dela vreun om ce va fi dus în cale şi apoĭ nu'l va ara.	Zač	26	lista tij
Pentru furtuşaguri ce vor face lucrătorii. Pricina a dooa.			
Cela ce va fura sapă sau hărleţ dela viiar.	Zač	27	lista tij
Cine va fura clopot dela vre un dobitoc.	Zač	28	lista tij
Viarul ce va fura roadă den viia ce lucrează sau grădinariul de va fura legumi sau poame.	Zač	29	lista 6.
Păstoriul ce va mulge oile, sau vacile furiş fără de ştirea săpă nului.	Zač	30.	lista tij

Cela ce va fura miriştea altuia. ce să zice spicile. Zač 31 lista tij
Cela ce va fura cal sau bou. Zač 32 lista tij
Cela ce va fura bou den ciradă. Zač 33 lista tij
Cela ce va fura snop sau va freca spice. Zač 34 lista tij
Ceia ce vor intra în vie să mănânce iară să nu fure. Zač 35 lista tij
Ceia ce va fura plug sau her de plug sau giug. Zač 36 lista tij
Ceia ce vor fura carul altuia. Zač 37 lista tij
Când vor fi într'un sat nişte furĭ mulţi. Zač 38 lista tij
Cela ce va înbla furând noaptea băuturi pren târg. Zač 39. lista tij

Pravilă pentru tot fealiul de păstori.

Pricina a treia.

Când va nemerĭ vită dela plug în cireadă. Zač 40. lista 7.
Văcariul ce va lua dobitoc să'l pască şi'l va piarde. Zač 41 lista tij
Dobitocul cu păstoriu. de va face vre o ispaşe. Zač 42 lista tij
Văcariul ce va lua boul dela plugariu. să'l pască într'acaa zi şi de'l va piarde. Zač 43 lista tij
Văcariul ce va lua boul demăneaţă dela plugariu şi va fi sănătos iară sara să va afla bolnav. Zač 44 lista tij
Pentru văcariul ce va giura strămb. şi va fi vinovat. Zač 45 lista tij
Văcariul ce va arunca cu toiagul. şi va vătăma vre o vită. sau şi într'alt chip. Zač 46 lista 8.

Pentru paguba ce vor face dobitoacele în ţarină sau în vii.

Pricina a patra.

Când va afla neştie dobitoc, în via sau în ţarină. Zač 47 lista tij
Dobitocul a făta. de va paşte pre locul altuia. Zač 48 lista tij
Când va găsi neştine vre un dobitoc făcând pagubă. Zač 49 lista tij
Când va afla neştine mascuri. sau dulău stricând niscare bucate. Zač 50. lista 9.
Dobitocul ce va intra în vie sau în pométe. şi va cădea în vre o groapă sau de se va înpăra. Zač 51 lista tij
Dobitocul ce va vrea să sară prespre gard şi să va înpăra. Zač 52 lista tij
Céla ce va ucide dobitocul ce'i va fi făcut pagubă. Zač 53 lista tij

Când vor găsi dobitoc în vie făcând pagubă. Zač 54 lista tij
Pentru pagubele ce se vor face în ţarină. Pricina a cincia.
Céla ce va secera şi'ş va căra snopii. şi deaciea va băga dobitoc în ţarină şi vor fi pământurile altor nestrânse. Zač 55 lista tij
Céla ce'ş va băga dobitocul în vie şi vor fi neculése. Zač 56 lista tij
Ceia ce vor avea mirţe sau védre. sau alte măsuri licléne. Zač 57 lista tij
Pentru uciderea dobitócelor.
Pricina a şésea.
Când va dărâma neştine în pădure. şi va cădea, pădure de va ucide vre un dobitoc. Zač 58 lista 10.
Dărămând neştine un copaciu. va scăpa securea, şi va ucide vre un dobitoc. Zač 59 lista tij
Aducând'ş neştine vitele den câmp să va lua cu dânse. şi vre un dobitoc străin. Zač 60. lista tij
Céla ce întinde curse sau leţuri. la vre un pomăt, şi de să va prileji să să prinză dobitoc dumésnic. Zač 61 lista tij
Pentru luptarea a doo dobitoace şi pentru tămplarea lor.
Când se vor lupta doo dobitoace, şi va vătăma una pre alta. Zač 62 lista tij
Când va veni un dobitoc. asupra altuea şi céla nu'ĭ va da cale' Zač 63 lista 11.
Când să vor svădi doĭ dulăĭ. şi stăpâniĭ nu'ĭ vor despărţi. şi va vătăma unul pre alt. Zač 64 lista tij
De va avea neştine dulău simeţ. şi va biruipre toţ. Zač 65 lista tij
De va ucide neştine dulău păstoresc. Zač 66 lista tij
Cela ce va omorî dulău de turmă. Zač 67 lista tij
Cela ce va strica dobitocul altuia. Zač 68 lista 12.
Pravilă pentru pomi Pricina. A séptea.
Cela ce va socoti un pom, şi'l va creşte în loc strein. Zač 69 lista tij
De va sta pomul în marginea vieĭ. Zač 70. lista tij
Când se vor prici, neştine pentru niscare tufe de vie. Zač 71 lista tij
Cela ce va tăia vie roditoare. sau şi pusori. Zač 72 lista tij
Cine va tăia pomĭ dumnésnici. Zač 73 lista tij
Pomul ce va fi bătrân sau uscat. Zač 74 lista tij
Cela ce învaţă pre altul să margă să tae pom. Zač 75 lista tij
Pravilă pentru arsuri. şi de toate félurile de pojar. Pricina a opta.

Când va lăsa neştine pojar în pomătul său. Zač 76 lista 13.
Cela ce va slobozi pojar în pădure străină. Zač 77 lista tij
Cela ce va arde gardul vieĭ. Zač 78 lista tij
Ceĭa ce vor aprinde casa omului. Zač 79 lista tij
Ceia ce vor pune foc la grajd. sau la alt loc unde va sta făn. pae şi alte ca acéstea. Zač 80. lista tij
Pravilă pentru nămiţi. Pricina. A nooa.
Nămitul. ce va strica dobitocul cuĭva ca să plătească stăpănu-său. Zač 81 lista tij
Nămitul ce va înbla nóptea furând. Zač 82 lista tij
Nămitul cuĭva. de va fura de multe ori şi va scóte turma sau ciréda şi vor peri niscare vite. Zač 83 lista tij
Céla ce va da dobitoc la păstoriu. fără ştirea stăpănului. Zač 84 lista 14.
Păstoriul, când va lua de paşte dobitoc oĭ sau vacĭ sau iape. cu ştirea stăpănului. Zač 85 lista tij
Pentru ceia ce vor zidi sau răsădi pre locul altuia. Pricina A zécea.
Un om ce'ş va face casă. sau altă ceva pre locul altuia. Zač 86 lista tij
Céla ce va zidi. sau va răsădi pre loc strein. Zač 87 lista tij
Céla ce răsădéşte pomĭ pre pământul altuia. Zač 88 lista 15.
Céla ce răsăpéşte casa altuia. fără de voea gĭudeţuluĭ. Zač 89 lista tij
De să va cheltui neştine să facă fie-ce naméstiĭ pre loc strein. Zač 90. lista tij
Prală pentru morí. Pricina unspre-zecea.
De va face neştine móră. pre locul a mulţi. Zač 91 lista tij
Căndu'ş face neştine moară. după ce să vor impărţi răzéşiĭ, ce sămt cu dăns în sat. Zač 92 lista tij
Când va îneca apa moriĭ, niscare pământurĭ. Zač 93 lista 16
Are putére cela ce'ĭ să vor strica pământurile căndu-să-va direpta apa moriĭ prentr'ănse să oprésca móra să nu înble. Zač 94 lista tij
Pravile înpărăteştĭ. pentru alt feal de furtuşagurĭ. Pricina a doo-spre-zécea.
Voroavă pentru rândul furtuşagului. Zač 95 lista tij
Cum se cade gĭudéţelor să dea mare certare furilor. Zač 96 lista tij
Furtuşagurile sămt de multe féliurĭ. Zač 97 lista tij
Un feal de furtuşag iaste mare. iară altul mic. Zač 98 lista 17.
Cade-să să ştim. că doo certărĭ să dau furuluĭ. Zač 99 lista tij
Pentru omul ce'ĭ vor fura bucatele. Zač 100. lista tij
Păgubaşul să va ceare la gĭudeţ să cearce casa nescuĭ. Zač 101. lista tij

Pentru furiĭ ce ţăn drumurile fără arme. Pricina treĭ-spră-zécea
Pentru ceia ce vor păzi drumurile fără àrme numaĭ pentru furtuşagul. Zač 102. lista 18.
Cela ce să va face a văna pre lîngă drum pentru să apuce ceva cu furtuşag. Zač 103. lista tij
Furul ce va sparge zidit sau uşe. sau sicriiŭ. Zač 104. lista tij
Cela ce să va ascunde la vre un loc pentru să fure. Zač 105. lista tij
Cela ce va fura haine de la feredeu. Zač 106. lista tij
Cela ce va fura lucru puţin. Zač 107. lista 19
Cela ce va fura den casa stăpănu-său. Zač 108. lista tij
Cela ce va fura den beséricǎ lucru svinţit. Zač 109. lista tij
Cela ce va fura găini gănşte şi de alte paseri. Zač 110. lista tij
Cela ce va fura furtuşag mare întăea dată. Zač 111. lista tij
Cela ce va dezbrăca, ómeni pe drum noaptea. Zač 112 lista tij
Cela ce face trei furtuşagurĭ. Zač 113 lista tij
Pentru tălhariul de drum. Zač 114 lista tij
Când vor fi nişte soţiĭ multe de vor tălhui. Zač 115. lista tij
Pentru vănzătoriul de ómenĭ Zač 116. lista tij
Vănzătoriul de oamenĭ după moarte ce'ĭ vor face încă să dea preţul ce-au luat. Zač 117 lista 20
Cela ce va fura dobitoc den pădure sau den cămp. Zač 118. lista tij
Cela ce va fura dobitoc ce va găsi slobod lăngă un drum. Zač 119. lista tij
Pentru cela ce trage apa şi o scóte den matcă, Zač 120. lista tij
Cela ce strică adăpătorile, de pre drumurĭ. Zač 121 lista tij
Când va srăgui neştine de va întórce furtuşagul. Zač 122 lista tij
Ţiganul sau ţiganca de'l vor prinde furând. Zač 123 lista tij
Când va cere néştine vre un lucru şi'l va tăgădui. Zač 124 lista tij
Când va trămite neştine pre altul să fure. Zač 125 lista tij
Cela ce va svătui pre neştine să fure. Zač 126 lista 21
Cela ce va da agĭutoriu furuluĭ orĭ în ce fél. Zač 127 lista tij
Când să va afla într'o rudă, numaĭ unul să fiĭ fur. Zač 128 lista tij
Cela ce va găsi ceva pre drum şi nu va mărturisi. Zač 129 lista tij
Cine va găsi ceva. pre marginea apeĭ. Zač 130. lista tij
Cându'ş va răsturna neştine carul în vre o apă mare. Zač 131 lista tij
Cine va apuca ceva. de la casa ce arde, şi de nu'l are fi luat are fi scăpat n'are fi ars. Zač 132 lista tij

Când va lua neştine lucru de la casa ce arde că de nu'l are fi luat are fi ars acolea. Zač 133 lista tij
Pentru cela ce va muta hotarul. Zač 134 lista 22
Cela ce va lua piatar hotarului. Zač 135. lista tij
Cela ce va trimite pre altul de va muta hotarul. Zač 136 lista tij
Cine va lua bani înprumut şi nu'ĭ va da. Zač 137 lista tij
Cela ce va cére un dobitoc să margă la cutare loc şi va mérge maĭ departe. Zač 138. lista tij
Cela ce va da altuea să'ĭ ţie niscare lucrurĭ şi el va înbla cu dănse cum ar fi a lui. Zač 139. lista tij
Cine va lua banĭ să'ĭ ţie şi'ĭ va cheltui. Zač 140 lista tij
Când va priimi neştine avuţie să o ţie şi să o socotească şi o vor fura. Zač 141 lista tij
Când va cére neştine un lucru de la altul şi dacă 'i-l va da atunce 'i-l vor furai Zač 142 lista tij
Cela ce va zice că'ĭ au furat avuţiea ce au fost pre mâna lui. Zač 143 lista tij
Neguţătoriul ce'ĭ vor da banĭ să'ĭ ţie şi'ĭ vor număra. Zač 144. lista 23
Ispravnicul cuĭva de va lua banĭ de la niscare datornicĭ a celor săracĭ. Zač 145. lista tij
Cela ce să va lega de altul zicând, că iaste datoriu. Zač 146 lista tij
Când vor avea nişte soţiĭ banĭ înpreună. Zač 147 lista tij
Cela ce va cheltui baniĭ bisericiĭ. Zač 148 lista tij
Cela ce va fura lucru svinţit, den loc cinstit. Zač 149 lista 24
Cela ce va fura lucru nesvinţit den loc svinţit. Zač 150 lista tij
Pentru celă ce'l vor certa pentru furtuşag. Zač 151. lista tij
Oare ce lucru să chiamă svinţit. Zač 152 lista tij
Cala ce va fura moaştiĭ. Zač 153 lista tij
Cela ce va fura cruce den besérică. Zač 154 lista tij
Pravilă pentru vama cea domnéscă. Pricina A patra-sprea-zece.
Cine va înbla cu amăgiturĭ. şi nu va plăti vama domnéscă. Zač 155 lista tij
Céla ce va zice că n'au ştiut unde iaste vama. Zač 156 lista tij
Cine nu va mérge dirept pre la vámă. Zač 157 lista 25
Cărăuşul ce va ocoti vama. Zač 158 lista tij
Vameşul ce va afla negoţul singur fără stăpân. Zač 159 lista tij
Vameşul. ce nu va lua negoţul cel ascuns. Zač 160. lista tij
Vameşul ce nu'ş va lua vama, până în 5 anĭ. Zač 161 lista tij
Cine va sări pre vameş. cându'ĭ vor cére vamă. Zač 162 lista tij
Vameşul ce va lua maĭ mult, de cum'ĭ adétiul. Zač 163 lista tij
Vameşul ce va cére vamă, den niscare lucrurĭ ce nu s'au dat altă dată vamă. Zač 164 lista tij

Vameşul ce va năpăstui, pre neguţetorĭ.	Zač 165	lista tij
Vameşul ce va fi pricină să nu treacă neguţătorĭ pre la vre o scală.	Zač 166.	lista tij
Cela ce va face vamă noo carea n'au fost.	Zač 167	lista 26.
Cum nu poate face nime vamă noo, carea n'au fost. fără numaĭ săngur înpăratul.	Zač 168	lista tij
Cela ce va fi scutelnic de nu va plăti vama. Pentru ceia ce fură în pizma cuiva cu batjocură. Pricina 15.	Zač 169	lista tij
Cela ce'ş va face răs de altul, de'ĭ va fura ceva.	Zač 170.	lista tij
Cela ee va merge să fure şi nu va fura.	Zač 171	lista tij
Cela ce va apuca slujnica altuia.	Zač 172	lista tij
Când va avea neştine vre un lucru, la altul şi nu'l va putea scoate.	Zač 173	lista tij
Cela ce va scoate, şi va lua pietrile de la viea altuia.	Zač 174	lista 27.
Cela ce va fura de sărăcie.	Zač 175	lista tij
Cela ce va fura de la vrăjmaşul luĭ	Zač 176	lista tij
Nămitul ce nu'ş va lua simbriea.	Zač 177	lista tij
Cine va fura hiară. sau pasere sălbatică.	Zač 178	lista tij
Cela ce va fura dela tasă-său.	Zač 179	lista tij
Sluga ce va fura pe stăpănu-săŭ.	Zač 180.	lista tij
Muiarea ce va fura de la bărbat.	Zač 181	lista tij
Cela ce va svătui pre muiare să fure de la bărbat.	Zač 182	lista tij
Muiarea ce va fura de la cela ce curveşte cu dănsa.	Zač 183	lista tij
Călugărul ce va fura pe egumen.	Zač 184	lista tij
Cela ce va fura vre un lucru. ce'ĭ va fi giuruit neştine să'ĭ dea. şi el nu va aştepta.	Zač 185	lista tij
Cela ce să va îndatori la altul.	Zač 186	lista 28.
Cela ce va zice, cumu'l-au ertat părăşul.	Zač 187	lista tij
Cela ce'ş va prinde un lucru de furat. şi'l va lua fără de ştirea giudeţuluĭ.	Zač 188	lista tij
Ţăranul de'ş va găsi pământul, ţiindu'l altul sau casa'ş şi va vrea să ia fără stirea giudeţuluĭ.	Zač 189	lista tij
Un om are un cucon micşor. dece până a creşte ş-au lăsat avuţia pre măna frăţinesău să să hrănească.	Zač 190	lista tij
Un om ce are lua un lucru a oare-cuĭ. şi-l are de altuia să să hrănească. cela cu lucrul, nu poate să'l ia fără de giudeţ.	Zač 191	lista 29.

Cela ce să va apuca de va lucra o vie pustie. şi o va înoi şi viea va avea stăpăn — Zač 192 lista tij
Căn̂d să va svrăşi cela ce-au înoit via şi nu'i vor rămănea feciori. — Zač 193 lista tij
Daca va curăţi neştine via, şi o va tocmi. dup'acea o va lăsa iarăşi de să va pustiĭ. — Zač 194 lista tij
Doĭ oamenĭ de vor avea părâ pentru o vie şi până a să părâ. va merge unul şi va culege via. — Zač 195 lista tij
Dela ce'ş va lua lucrul dela altul, săngur cu voea sa. fără ştirea giudeţului. — Zač 196 lista tij
Doĭ oamenĭ căn̂d să vor gălcevi. vrănd. să scoaţă unul pe altul dentr'un loc. — Zač 197 lista 30.
Cela ce să va teme că'l vor scoate dintr'o casă. — Zač 198 lista tij
Căn̂d va goni neştine pre stăpăn dela bucatele lui. — Zač 199 lista tij
Tată cu fecior, va să scoaţă unul pre altul den ocine şi den bucate. — Zač 200. lista tij
Vlădicul sau egumenul. vor lua unde vor găsi vre un lucru de-a besericei. şi fără ştirea giudeţului. — Zač 201 lista tij
Igumenul cu săborul. sănguri cu voea lor vor lua, averea vlădicului după moarte. — Zač 202 lista tij
Cela ce va împrumuta cu bani pre neştine sau 'i va nămi casă. nu va putea să'ş ia al său fără ştirea giudeţuluĭ. — Zač 203 lista tij
De va avea neştine, un ispravnic la bucatele sale. — Zač 204 lista 31.
Căn̂d va giudeca un giudecător strămb. — Zač 205 lista tij
Oare ce va să zică să dea. de doo ori preţul acelui lucru. — Zač 206 lista tij
De ce va avea neştine la altul. ceva vre un lucru şi'l va cere şi cela nu'i-l va da. — Zač 207 lista tij
Un om de bună voea sa de va lăsa ceva unui sărac. — Zač 208 lista tij
Cela ce va avea datorie la cine-va. şi vor avea tocmnlă să ia, şi altă ceva în preţ. — Zač 209. lista tij
Cela ce va face tocmală cu altul până la o zi. — Zač 210. lista 32
Un om de să va tocmi cu altul să'i dea un dobitoc. — Zač 211 lista tij
Un om ce'ş va lăsa la moarte averea sa cuĭ va vrea — Zač 212. lista tij
Pri cela ce'l vor lăsa să moşnenească pre urmă. — Zač 213 lista tij

Cela ce va fi ispravnic vre unui mort. Zač 214 lista tij
Când va lăsa neştine ceva, altuia să să hrănească. Zač 215 lista tij
De vor lăsa cuiva ce-va drept suflet. Zač 216 lista 33
Cine va apuca mainte de vreme de va lua de acele bucate. ce 'i sau dat drept suflet celui mort. Zač 217 lista tij
Pentru fie ce lucru ce să va da drept suflet. Zač 218 lista tij
Pentru semnele furtuşagului. Pricina, 16.
Pentru furtuşagul cum iaste cu nevoe arată. Zač 219 lista tij
Vestea, şi fuga tuturor arată furtuşagul. Zač 220 lista tij
Unde să face furtuşagul trebue, să arate locul. iaste stricat pe unde va fi întrat furul de-au furat. Zač 221 lista 34
Nu să va crede păgubaşul, pre cât va zice că'ĭ au furat ce trebue să'i dea giurământ. Zač 222 lista tij
Să să dea giurământ, şi celuia dela carele s'au furat. Zač 223 lista tij
Incă să dea giurământ. şi celuia ce mută hotarul. Zač 224 lista tij
Doĭ vrăjmaşi scriind unul o carte. părând, celuia-lalt cum scrie ceva de rău de dăns va apuca cartea, şi o va sparge. Zač 225 lista tij
Pentru jidov cum nu'ĭ să dă giurământ. şi pentru giurământul ce să dă înprotiva furuluĭ. Zač 226 lista tij
Omul rău face prepus de furtuşag. Zač 227 lista tij
Face prepus de furtuşag şi cela ce va trece pre un loc pre unde nu va fi mai trecut. Zač 228 lista tij
Prepusul să face. încă şi când vor găsi pre neştine. într'acel loc unde s'au făcut furtuşagul. Zač 229 lista
Caarele va fugi într'acea zi den casa ce s'au furat face prepus să fie acéla vinovat. Zač 230 lista 35
De să va găsi vre o haină a cuiva. la locul unde s'au furat. Zač 231 lista tij
Omul săral de va cheltui, niscare bani mulţi. Zač 232 lista tij
La care casă vor găsi. niscare ciniĭ de trébа furtuşaguluĭ. Zač 233 lista tij
Un om ce îmblă amestecăndusă, acolea fără trébă. şi părând pre unul şi pre altul face prepus să fie el vinovat. Zač 234 lista tij
Când are putea neştine, să smintéscă furtuşagul. Zač 235 lista tij
Acéste prepusurĭ nu sămt nice de o trébă înprotiva omuluĭ cel bun. Zač 236 lista tij

Face prepus de furtușag. și céla ce zice altuia că'ĭ vrăjitoriu. Zač 237 lista tij
Omul ce va fi vestit de rău. face prepus să'l munciască. Zač 238 lista tij
L'acela ce vor găsi lucru de furat. Zač 239 lista tij
Unde vor găsi lucru de furat. și va fi om bun. Zač 240. lista 36
Pri céla ce vor munci pentru prepus. Zač 241 lista tij
Cela ce va cumpăra lucru de furat. Zač 242 lista tij
Cela ce va cumpăra lucru prea eftin. Zač 243 lista tij
Celuia ce'ĭ vor dărui lucru de furat. Zač 244 lista tij
Cine va cumpăra lucru ce nu iaste de meșterșugul luĭ. Zač 245 lista tij
Cine va cumpăra lucru de furat. și'l va întórce. Zač 246 lista tij
Cine va cumpăra lucru de furat și va fi lucru den beserică. Zač 247 lista tij
Cela ce va pune zălog lucru de furat. Zač 248 lista tij
Cine va cumpăra vre un lucru de la tălhariu. Zač 249 lista tij
Cela ce va cumpăra furtușag. și va spune tuturor. Zač 250 lista tij
Cela ce'ș va rescumpara lucrul cel furat cu banĭ unde'l va găsi. Zač 251 lista tij
Cine va cumpăra lucru de furat. și'l va da a cuĭ au fost. Zač 252 lista tij

Alt feal de pravile împărătestĭ pentru tóte féliurile de gĭudéțe, cu răspunsuri; de tot féliul de certărĭ tot pre rând arătate fie-ce glavă cu tóte începuturile sale, după greșélele fieș-cuĭ cine va cerca desrăg să pótă afla carea în ce frunză să găsește. . . .

Pentru ceia ce vor sudui. pre gĭudeț sau pre ómenii ceĭ domneștĭ. glava[1]) 1. . . . . lista 37
Pentru ceia ce vor sudui pre solĭ. glava 2. lista 38
Pentru ceia ce vor sudui. pre maĭ marii lor. glava. 3. . . . . lista 39
Pentru ceia ce vor face banĭ răĭ. glava. 4. lista 40
Pentru ceia ce înblă cu banĭ răĭ, gla. 5. . lista 42
Pentru ceia ce găsesc comóră. gla. 6. . . . lista tij
Pentru ucidere. și căte féliurĭ sămt. gla. 7. . lista 45
Pentru certarea ucigătorilor de oamenĭ. gla. 8. lista 46.
Pentru cela, ce va ucide pre tată-său. gla. 9. lista 50.
Pentru ceia ce vor face ucidere cu otravă. gla 10. . . . . lista 57.

---

[1]) Glava = Capitol.

Presupusurile otrăviĭ cum să vor crede.
Pentru ceia ce ucig. pri ceia ce vor să'i ucigă gla. 11. . . . . lista 59.
Pentru ceia ce ucig pri ceea, ce-i găsesc furând. Glava. 12. . . . . lista 63.
Pentru ranele cele de moarte. gla. 13 . . . lista 67
Când să va certà cela ce-au rănit pre altul. gla. 14 . . . . . lista 68
Pentru bărbaţiĭ ce vor lua doo mueri gla. 15 lista 70.
Căndu'ş va piarde zestrele. muiarea ce va fi făcut precurvie. şi când nu le va piarde. gla. 16 . . . . . lista 72
Pentru care vine să despart căsariĭ bărbat de muiare. gla. 17 . . . . . lista 76.
Pentru precurviea unuia să va tocmi şi a celuilalt. şi nu să vor despărţi. gla. 18 . . . lista 77
Cum şi în ce chip să desparte bărbat de muiere pentru sodomiă gla. 19 . . . . . lista 78.
Când să vor despărţi căsariĭ pentru irese de va fi unul eretic. gla. 20 . . . . . lista 79
Când să va dăspărţi muiarea de bărbat, pentru vrăjmăşia bărbatuluĭ. glo. 21 . . . . . lista 81
Cum şi în ce chip să va putea arata vrăjmăşia bărbatuluĭ, gla. 22 . . . . . lista 84.
Când ar voe bărbatul să'ş bată muiarea. gla. 23. lista tij
Oare când trebue să'ş pue bărbatul chizăş că nu'ş va omorî muiare. gla. 24 . . . . . lista 86.
Pentru căte feluri de lucruri poate bărbatul să'ş gonească muiarea. gla. 25 . . . . . lista 87
Când iaste muiarea datoare să îmble după bărbatu'ş. gla. 26 . . . . . lista 89.
Pentru certarea hotruluĭ. gla. 27 . . . . . lista 91.
Carele să chiamă hotru. şi când să va certa gla. 28 . . . . . lista 92.
Cela ce'ş va nămi casa pentru să să facă acolea precurvie. gla. 29 . . . . . lista 94.
Pentru părinţiĭ ceia ce'ş vor hotri featele gla. 30 . . . . . lista 95.
Pentru bărbaţiĭ ce'ş vor hotri muerile sale. gla. 31 . . . . . lista 96.
Pentru răpitul, ce certare li să va da gla. 32 lista 98
Ce certare se va da celuia ce răpeşte muiare curvă. glava 33 . . . . . lista 104.
Ce certare să va da celuia ce răpeşte călugăriţă. gla. 34 . . . . . lista 106.

Pentru ceia ce fac curvie cu călugăriță. gla. 35 lista 107.
Ceia ce fac silă fecioarelor de le strică fecioria gla. 36 . . . . . lista 109.
Când iaste datoriu, cela ce face silă feteĭ să o înzestreze. gla. 37 . . . . . lista 111.
In ce chip să va putea arăta cum să să fie făcut silă feteĭ. gla. 38. . . . . lista 113.
Pentru sodomie ori ce fel va fi și câte felurĭ sămt. gla. 39 . . . . . lista 114.
Pentru ceia ce vor face curvie cu dobitoace gla. 40. . . . . lista 116.
Pentru sânge amestecat. ce fel de certare va da gla. 41. . . . . lista tij
Pentru mestecare de sânge ce să face cu nuntă. gla. 42. . . . . lista 119.
Pentru certarea celora ce suduesc pre altul gla. 43 . . . . . lista 122
Pentru sudalme. când să vor chema micĭ și când să vor chema mari. gla. 44 . . . . lista 126
Când va putea scăpa de certare cela ce suduiaște gla. 45 . . . . . lista 128
Când va putea să vie să să plângă la giudeț pentru sudalmă. gla. 46. . . . . lista 130
Când să va chema sudalmă de va zice neștine altuia: minți. gla. 47 . . . . . lista 132
Pentru iartarea sudalmei, cum și în ce chip să face. gla. 48. . . . . lista 133
Pentru ceia ce clevetesc și suduesc pre Domnul țărăĭ. gla. 49. . . . . lista 134.
Pentru ceia ce suduesc și ocărăsc pre neștine cu scrisoare. gla. 50 . . . . . lista 136
Pricina întăi. pentru carea să îndémnă giudețul de maĭ micșurează certarea. gla. 51. lista 138.
Pentru o samă de greșéle ce să chiamă că să fac fără de înșelăciune. gla. tij . . . . lista 139
Oare-care greșéle, să chiamă cu înșelăciune. gla. tij. . . . . lista tij
Pentru a doa pricină, ce micșuréză certarea. gla. 52 . . . . . lista 140.
Pentru a treea pricină ce șuvăéște cel vinovat. glv. 53 . . . . . lista 141
Certarea celor tenerĭ. gla. tij . . . . . lista 142
Certarea cuconilor. gla tij . . . . . lista 143
Cum să micșuréză certarea celora ce sămt încă nu de vrăstă. gla tij . . . . . lista 144

A patra pricină ce micşuréză gĭudeţul certarea celuĭ vinovatului. gla 54. . . . . lista 145
A cincea pricină ce micşuréză gĭudeţul certarea celuĭ vinovat. gla 55. . . . . lista 146.
Sémnele nebunuluĭ, pri ce să va cunóşte. gla. tij . . . . . lista 147
A şésea pricină, asemenea celora-lalte. gla. 56. lista 148.
Pricina, a şéptea pentru carea se micşuréză certarea gla. 57. . . . . lista tij
A opta pricină ce micşurează certarea după voea gĭudeţuluĭ. gla. 58. . . . . lista 151.
Pricina a nuoa. aşijdere tot într'acestaşi chip. gla. 59. . . . . lista 155.
Pentru a zécea pricină, ce iaste ca şi céleal-alte. gla. 60 . . . . . lista 156
A unsprăzécea pricină. pentru micşurarea certăriĭ. gla. 61. . . . . lista 157.
A dóoa-spră-zécea pricină, aşijderea aşa. gla. 62. lista 158
A tréea-spră-zécea pricină, aşijdere aşa, gla. 63. lista 160.
A patra-spră-zécea pricină ce micşuréză giudeţul certarea. gla. 64. . . . . lista 161.
A cincea-spră-zécea pricină, tot într'acest chip. gla, 65. . . . . lista 162.
A şésea-spră-zécea pricină, tot într'un chip, pentru micşurirea certăriĭ. gia 66. . . . lista tij
Pentru céia ce'ş lépădă călugăria şi'ş răd de cinul călugăresc. gla. 67. . . . . lista 164.
Pentru certarea celora ce'ş vor lepăda călugăria. gla. 68. . . . . lista 165.
Pentru cela ce va svătui sau va trimite pre altul să facă vre o răutate gla. 69 . . . lista 166
Ce certare vor lua ceia ce svătuesc pre neştine să facă rău. gla. 70 . . . . . lista 168
Sémnele care arată prin cel greşit cumu'ĭ vinovat. gla. 71. . . . . lista 171
Ce certare vor lua ceia ce agĭutoresc pre altul spre vre o răutate. gla 72. . . . . lista tij
Ce certare vor lua céia ce să găsesc la svadă. gla. 73. . . . . lista 174.
Sémnele carele arată pri cel cu arme ce s'au aflat ln svadă. gla. 74. . . . . lista tij
Certarea ce vor lua céia ce vor agĭuta vinovatuluĭ. gla. 75. . . . . lista 176.
Certarea celora ce sămt gazde de furĭ şi de tălharĭ. gla. 76. . . . . lista 177

Ce certare va lua céla ce dă putére cuĭva
să facă vre o răutate. gla 77 . . . . . lista 178
Certarea ce să va da celora ce mulţămăsc
vinovatuluĭ. gla. 78. . . . . lista 184.

132. Privind această tablă de materii, vedem că litera **P** dela titlul «Pravile împărăţeşti alease din svitokul împăratului Justinian, pentru multe fealuri de judeţe cu tot răspunsul lor rânduite pe 252 de începături», ie tipărită cu cerneală roşie. De asemenea sunt tipărite cu cerneală roşie şi toate vorbele imediat următoare din titlul: «Pravile pentru plugari şi pentru alţi lucrători de pământ. Pricina I. In sfârşit la fila 14, original (pg. ~~853~~ 157) sunt tipărite tot cu cerneală roşie toate vorbele din titlul: «Altfel de pravile împărăteşti pentru toate fealurile de giudeaţe, cu respunsuri de tot fealul de certări, toate pe rând arătate fiecare glavă cu toate începăturele sale, după greşealele fieşte cui, cine va cerca de srăg să poată aflà carea în ce frunză se găseşte».

Intru cât aceste două titluri sunt tipărite cu cerneală roşie, trebue să presupunem, că s'a făcut aceasta cu cugetul de a atrage băgarea de seamă, ca să deosebim aceste două părţi ale tablei de materii; ba, mai mult decât atâta, ca să se arate, că avem de a face cu două table de materii, contopite într'una singură. In adevăr vorbele *„pravile împărăteşti“* din titlul dela fila *14* n'au putut fi pricina, că acest titlu s'a tipărit cu cerneală roşie; căci atunci şi titlul dela fila 8, original (pg. ~~847~~ 145) «*Pravile împărăteşti* pentru furtuşaguri» ar fi trebuit să se tipărească tot cu cerneală roşie.

Bănuiala noastră, că avem de a face cu două table de materii contopite într'una singură ie îndreptăţită, întru cât din Hrisovul şi din Anaforaua citate ştim, că spicuirea lui Vasile Lupu a fost *adăogată* la spicuirea lui Alexandru cel Bun, aşa că s'a alcătuit o singură carte. Dacă din două cărţi s'a făcut una singură, atunci trebuea neapărat, ca şi din două table de materii să se facă una singură. Totuşi spre a se puteà ştì şi deosebì, că au fost două cărţi, s'a procedat în chipul următor. Tabla de materii, pusă la începutul cărţei chiar, îndată după prefaţă, s'a tipărit astfel, ca oricine va deschide Pravilă, cerneala roşie dela prima vedere să-i atragă băga-

rea de seamă. Apoi afară de acest semn exterior şi bătător la ochi, cuprinsul fiecărei table de materii deasemenea arătà, că avem deaface cu două cărţi adăogate una la alta. In adevăr în cea dintâiu tablă dela fila 4 până la fila 14 vedem, că materia e împărţită în 16 pricini şi pricinile în începături sau paragrafe, sau articole, şi *începăturile* sunt arătate cu numere curente dela 1 şi până la 252, conform celor spuse în titlu, că pravilele sunt rânduite pe 252 de începături. In tabla a doua materia cărţii este împărţită numai în 78 de *glave*, adecă capitole. Deci această tablă are arătate cu numere curente numai capitolele, iar paragrafele nu-s arătate cu numere curente; această rânduire e conformă cu cele spuse în titlu dela fila 14, că pravilele sunt toate pe rând arătate, fiecare glavă cu toate începăturile sale.

Dacă acum trecem dela tabla de materii la cuprinsul întregei Pravile, constatăm acelaş chip de împărţire a materiei. Dela fila 18 şi până la fila 54 începăturile sunt arătate cu numerele curente dela 1 până la 252. Iar dela fila 54 şi până la sfârşit fiecare *glavă* e împărţită în începături *(zač)*. Astfel glava întâi are 11 paragrafe numerotate dela 1 până la 11; glava a doua are 9 paragrafe numerotate dela 1 până la 9; glava a treia are două paragrafe numerotate dela 1 până la 2; glava a patra are 16 paragrafe numerotate iarăşi dela 1 până la 16, ş. a. m. d. Potrivit ideei care a cârmuit tipărirea Pravilei, găsim vorba *Zač* (începătură) numai deasupra celui dintăiu din cele 252 paragrafe şi din contra deasupra fiecărui paragraf întăiu dela fiecare din cele 78 de glave.

Toate aceste deosebiri bătătoare la ochi ne învederează, că—după cum spuneau Cantemir, Hrisovul şi Anaforaua citate,—avem de a face cu două spicuiri juridice, cea mai nouă, a lui Vasile Lupu, a fost adăogată la cea mai veche a lui Alexandru cel Bun, formând un singur tot. Această încheere ni se impune numai decât. Dacă întreaga carte cunoscută cu numele de Pravila lui Vasile Lupu ar fi fost lucrarea unui singur legiuitor, atunci nu s-ar puteà găsì nici o lămurire raţională, pentru ce el a împărţit cuprinsul cărţei în două feluri aşà de deosebite. Chiar dacă se întâmplă uneori, ca făcătorul unei legi să împartă legea în două sau mai multe

părţi, totuşi paragrafele legei se numerotează numai într'un fel. O pildă elocventă ne dă Pravila cea mare a lui Matei Basarab, în care se găseşte întrupată şi Pravila lui Alexandru cel Bun şi a lui Vasile Lupu, şi totuşi întreaga lucrare e împărţită numai într'un fel şi anume pe glave arătate cu numere curente dela început până la sfârşit şi fiecare glavă în paragrafe curente.

Păstrarea şi deosebirea celor două Pravile întrupate în una singură sunt încă o dovadă de mintea cea învăţată a lui Vasile Lupu. Starea lucrurilor pe vremea lui ajunsese aşà, că erà nevoe neapărată de o reformă legiuitoare. Această reformă trebuià să constea în a mărì numărul rânduelilor juridice, care ajunseseră acuma, să nu mai fie îndestulătoare din pricina înmulţirei şi complexităţei raporturilor sociale mai dezvoltate decât pe vremea lui Alexandru cel Bun. Alt legiuitor mai puţin luminat ar fi contopit toate rânduelile, vechi şi noue, aşà ca să nu se cunoască; ba, nici nu l-am fi putut dojenì, ci din contră ar fi trebuit să recunoaştem că a procedat aşà, pentru a fi mai sistematic, etc. In adevăr în Pravila lui Vasile Lupu găsim glava 12 «Pentru ceia ce ucig pre fur, cându-l vor prinde furând de faţă», şi glava 76 «Certarea ce vor luà, ceea ce primesc în casele sale furi şi tălhari». Regulele de drept din aceste capitole se puteau pune la un loc cu acele dela paragraful 95—155 din Pravila lui Alexandru cel Bun (pricina 12 pentru furtuşaguri (în general) şi pricina 13, pentru furii, cari ţin drumurile fără arme). Dar Vasile Lupu, care erà cărturar cu vază «ştià, că Justinian *din pietate pentru mărirea trecutului*, când a întocmit spicuirile sale, a lăsat neschimbate izvoarele, pe care le adunase. Voind să calce pe urma celorlalţi stăpânitori mari, a luat pildă dela aceştia şi a lăsat neatinsă pravila lui Alexandru cel Bun.—Pe de altă parte erà firesc lucru, din partea *autorului* unei legiuiri, râvna, ca ori şi cine să poată deosebì lucrarea sa de alte lucrări. Tot de aceea fiindcă Pravila lui Alexandru cel Bun erà rânduită pe paragrafe, el îşi rânduieşte pe a sa pe capitole.

Aşà dar cele 252 paragrafe, cari azi se găsesc la începutul Pravilei lui Vasile Lupu, alcătuesc Pravila lui Alexandru cel Bun.

133. *Se pare*, că Vasile Lupu a vrut să invedereze, că în Pravila sa sunt întrupate două Pravile şi prin aceea că la începutul cuprinsului Pravilei (adecă după tabla de materii), fila 18, a pus o icoană dreptunghiulară împodobită cu diferite desenuri, având doi cheruvimi, în mijlocul cărora e bustul lui Isus Christos ţinând în mâna stângă o carte deschisă, pe ale cărei pagini se citeşte vorbele при Вас[и] лѣ—гос[подарѣ], adecă «în vremea lui Vasile Vodă». [214]) Aceiaşi icoană se găseşte pusă şi la fila 54, după cele 252 paragrafe ale lui Alexandru cel Bun, şi înainte de a se începe adevărata Pravilă a lui Vasile Lupu. Inţelesul, pe care poate să-l aibă o icoană pusă la începutul unei cărţi, e uşor de priceput: Pravila se începe sub ocrotirea dumnezeeascăl Repetarea aceluiaş simbol după 54 de file n'ar aveà nici un înţeles, dacă am aveà de aface cu o singură carte dela început şi până la sfârşit, căci acea ocrotire se întinde asupra întregei cărţi. Insă fiindcă dela fila 54 începe Pravila sa, de aceea Vasile Lupu a pus şi în fruntea cărţei sale acelaşi simbol de ocrotire dumnezeiască, ca şi aceasta să aibă aceeaşi tărie şi aceeaşi viaţă lungă, ca şi a înaintaşului său! [215]).

134. Am arătat (supra No. 13), că A. D. Xenopol cercetând ştirele, privitoare la lucrarea legiuitoare a lui Vasile Lupu, date de Cantemir (cf. supra No. 120), scoate încheerea, că acesta ar fi spus, că pe vremea sa, ar fi existat în Moldova *două* extracte de legi; dar întru cât acest fapt nu reesă de nicăeri, Xenopol adăogă, Cantemir «pare a confunda colecţia lui Vasile Lupu, extrasă din Harmenopulo (vezi mai jos No. 4) cu *pretinsa* adunare făcută de Alexandru cel Bun».—

---

[214]) Citirea deplină a acestor vorbe am făcut-o cu ajutorul d-lui I. Bogdan, profesor de limbele slavice la Universitatea din Bucureşti. care a binevoit şi să ne comunice traducerea lor.

[215]) Am spus, că *se pare*, că aşa se poate explica găsirea icoanei în cele două locuri şi iată de ce: La fila 128 verso se găseşte încă odată acea icoană; iar sub dânsa începe glava 37 intitulată «*Când iaste datoriu céla ce va face silă vre unei feate să o înzestreze şi când o va lua să-i fie muiare*». Fără îndoială, că de acì nu se începe vre-o nouă Pravilă a vreunui alt Domnitor! Prezenţa icoanei însă ar putea fi explicată aci ţinând seamă de raporturile sociale aşà de însemnate şi delicate, care sunt coprinse în glava 37.

Am spus (supra No. 21), că nici odată Cantemir n'a scris, că pe vremea sa ar fi existat două pravile. Din dezvoltările de mai sus (No. 128—132) nu numai că se invederează aceasta, dar mai reesă, că el n'a fost bine înțăles, cu toate că scriea destul de lămurit, că Vasile Lupu «*cunctos et* **scriptos** *et* **non scriptos** *canones* **in unum collegi** *jussit*» și că «**ex iis** — [adecă din *scripti canones* (în care am văzut No. 128, că trebue să *între și Pravila lui Alexandru cel Bun* pe lângă celelalte drepturi scrise) și din *non scripti canones* (obiceiuri)] — **singularem codicem** *confecit.* — Greutatea, de a înțălege aceste vorbe atât de lămurite ale lui Cantemir, era pricinuită, de ceea ce acesta spunea despre Pravila lui Alexandru cel Bun, că *pe vremea sa* se aplica în Moldova «*excerptum* **id** *quo* **nunc** *Moldavia utitur*» și de ceea ce adăoga despre *singularis codex* făcut de Vasile Lupu, că *în zilele sale* servea de călăuză judecătorilor Moldovei, ca să hotărască drept «**qui hodienum** *judicibus Moldaviae recte pronunciandi* **norma** *est*». Dar această greutate nu mai există față cu explicarea noastră de mai sus No. 130. Așà numita Pravila lui Vasile Lupu în adevăr servea de călăuză în Moldova pe vremea lui Cantemir; dar întru cât în ea erà întrupată și Pravila lui Alexandru cel Bun, Cantemir puteà să spună, și că această Pravila se aplica în vremea sa în Moldova.

135. **PRAVILA LUI ALEXANDRU CEL BUN.** — A) **Cuprinsul Pravilei.** I. Această Pravilă ie împărțită în două secțiuni mari. 1) **Pravile** *tocmite alease scoase pentru toți lucrătorii pământului,* anume: Pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămiți și pentru păstori, arătând împreună tuturor giudețul și cercetarea ce li să va da fieși căruea după deala sa, carii vor înbla cu nedireptate. 2) **Pravile împărătești.**

136. II. Pe de altă parte Pravila e împărțită în șesesprezece capitole numite pricini [216]). 1) *Pentru plugari.* 2) *Pen-*

---

[216]) *Pricinele,* atât în tabla de materie, cât și în cuprinsul pravilei nu sunt numerotate numai într'un fel, ci uneori numărul e scris cu cifre chirilice, alteori e scris în litere. Astfel în tabla de materii pricinele întâia, a cincisprezecea și a șesesprezecea sunt arătate cu cifrele 1 (a), 15 (ei) și 16 (si), iar numerele celorlalte treisprezece pricini sunt scrise în litere. In cuprinsul pravilei numerele celor dintâiu zece pricine sunt

tru furtușagul. 3) *Pentru păstori, ce să zice vacarii și boarii ce pasc cirezi.* 4) *Pentru paguba ce fac dobitoacele.* 5) *Pentru pagube ce se vor face în țară.* 6) *Pentru uciderea dobitoacelor.* 7) *Pravilă pentru pomi.* 8) *Pravilă pentru arsuri și toate feliurele de pojar.* 9) *Pravilă pentru nămiți.* 10) *Pentru ceia ce vor zidi sau vor răsădi pe locul altuia.* 11) *Pravilă pentru mori.* 12) *Pravile împărătești pentru furtușaguri.* 13) *Pentru furii, cari țin drumurile fără arme.* 14) *Pentru vama cea domnească.* 15) *Pentru cei ce fură în pisma nescui cu batjocură.* 16) *Pentru seamnele furtușagului.*

137. III. Unele capitole au sub capitole nenumerotate. Astfel: 1) Pricina întâia are două sub capitole: a) *Pentru ceia ce vor împărți roada ce vor fi sămănat în parte* și b) *Pentru ceia ce samănă în parte, cum li să cade să înparță.* Pricina a șesea are un sub capitol: *Pentru luptarea a dobitoace și pentru vatamarea lor.*

138. IV. In această pravilă nu trebue să ne așteptăm, ca să găsim rânduieli, care să cârmuiască **toate** *raporturile juridice,* etc. ale vieței sociale moldovenești; căci, Alexandru cel Bun alcătuind'o n'a urmărit acest scop; ci, după cum o spune în titlul pravilei (din tabla de materii. Cf. supra pag. ~~843~~), el a ales pravile «pentru **multe** *fealuri* **de** *giudețe*», adecă pentru acele raporturi juridice, care aveau nevoe să fie cârmuite de rânduieli *scrise.* (Cf. supra No. 129, Anaforaua din 1819: «alegând câte au socotit trebuincioase și potrivite vremilor de atunci»). — Pe de altă parte nu trebue să luăm *ad litteram* cuprinsul titlului de la începutul pravilei, și să credem, că cele 94 (nouăzeci și patru) paragrafe, care alcătuesc Secțiunea I privesc numai pe «*toți lucrătorii pământului*» adecă pe «*plugari, lucrătorii viilor, nămiți și păstori*», căci acel titlu e o prescurtare nedeplină a cuprinsului. Secțiunea aceasta cuprinde rânduieli *obștești;* în adevăr din acele 94 de paragrafe nu mai puțin de 64 sunt redactate astfel, în cât privesc pe «*ori cine*», iar celelalte 30 cuprind rânduieli *speciale* și anume 10 privesc pe plugari, 7 pe vacari sau boari, 3

---

scrise în litere, iar celelalte șese pricine sunt arătate cu cifrele 11 (ai), 12 (vi), 13 (gi), 14 (di), 15 (ei) și 16 (si).

pe lucrători, 3 pe nămiţi, 2 pe ţărani, 2 pe păstori, 2 pe razăşi şi 1 pe săraci. — In ce priveşte cuprinsul Secţiunei a doua (§§. 95—252) nu e cu putinţă nici bănuială, că el n'ar fi *obştesc*, ci *special*. Iată ce materii sunt regulate în această pravilă [217]).

139. **Dreptul privat.** — 1) *Izvoarele dreptului.* Pravila cunoaşte cele două izvoare mari: a) *Lex* = Pravilă (§§ 56, 206) şi b) *Consuetudo* = obiceiu (§§. 57, 163, 164, 166).

140. 2) *Felurile dreptului obiectiv:* a) Găsim noţiunea de *Ius humanum*=Pravila (§. 56) şi b) *Ius divinum (ius sacrum)*= Invăţăturile lui Dumnezeu (§. 96).

141. 3) *Mărginiri în timp ale aplicărei dreptului.* Dreptul se aplică după ce a ajuns la cunoştinţa generală. (Argument din §. 156).

142. 4) *Mărginiri în spaţiu ale aplicărei dreptului.* Dreptul se aplică la toţi teritorialii. Ba, mai mult de cât atâta: Nu se pot face vămi noue numai pentru străinii teritoriali, ci neapărat şi pentru «cei de loc». (§. 168).

143. 5) *Felurile îndrituirilor* (drepturilor subiective): a) *Iura generalia* şi *iura singularia (Beneficia legis)* (§. 169). b) *Iura praesentia* şi *iura futura* (§. 185).

144. 6) *Exercitarea indrituirelor.* Indrituiri, care se stâng prin neexerciţiu (§. 161).

145. 7) *Vătămarea îndrituirelor:* a) Jignire intenţionată (Pilde: (§§. 55, 57, 77, 81, etc.). b) Jignire neintenţionată (§§. 56, 58, 59, 189 în fine, etc.).

146. 8) *Dobândirea îndrituirelor:* a) Originară (§§. 61, 130, 132, 133, 178, etc.). b) Derivată (§§. 4, 5, 6, 209—218 etc.).

147. 9) *Perderea îndrituirelor:* (§§. 50, 51, 52, 84, 161, etc.).

148. 10) *Persoane fizice:* a) Liberi şi robi (§ 116, 220). b) Boeri (§ 98). c) Răzăşi (§§. 91 şi 92). d) Plugari *(agricolae)* (§. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 21, 23, 25, 26). e) Ţărani *(coloni)* (§§. 15 şi 18). f) Ţigani (§. 123). g) Străini (§. 168). h) Stăpâni (§§. 3, 12, 14, 18, 84, 85, 87, 216, etc.).

---

[217]) Pentru cercetarea materiilor de drept privat cârmuite de Pravila lui Alexandru Cel Bun vom urma şirul din a noastră «Programa Cursului de Drept Roman».

149. 11) *Filiifamilias* (§§. 116 şi 179 în fine).

150. 12) *Existimatio*=Vază: a) Om mare de cinste (§. 98), om de cinste credincios (§. 148). b) Om de rod bun, om de a firea (§. 104). c) Om bun (§§. 101, 127, 215, 227), om bun şi cu nume bun (§. 221), om bun credincios (§. 114), om bun şi vestit de lucruri bune (§. 236), om vestit şi ales de om bun (§. 239). d) Om de ocină (§. 104). e) Om de gios (§. 104). f) Om rău (§§. 101 şi 227), om vestit de rău, tâlhariu şi prădător (§. 249), om nu de credinţă (§. 248). g) Om necredincios, păgăn (§. 57).

151. 13) *Religio:* a) Oameni buni credincioşi (§. 114), oameni de cinste şi credincioşi (§. 148). b) Oameni necredincioşi, păgăni (§. 57 şi §. 176). c) Jidovi (§. 226).

152. 14) *Sexus:* a) Barbaţi (§§. 181, 182, 183). b) Muieri (§§. 181, 182, 183). c) Egalitatea celor două sexuri înaintea pravilei (§. 183).

153. 15) *Aetas:* a) *Puberes*=Mai sus de 15 ani (§. 151). b) *Impuberes* = Mai jos de 15 ani = Mai mic de 15 ani (§. 151).

154. 16) *Sănătatea:* a) Inţălepţi (la minte). (Arg. §. 199). b) Nebuni (§. 199). Aceştia nu sunt răspunzători de faptele săvârşite, nici după ce se înţălepţesc.

155. 17) *Inrudirea:* a) Tată. b) Fecior. c) Frate. d) Alte chipuri asemenea acestora (§. 128).

156. 18) *Afinitas:* a) Muiarea (soţia). b) Alte chipuri asemenea acesteia (§. 128).

157. 19) *Profesiunea:* a) Mireni (§§. 151). b) Clerici: α) Preot (§. 151). β) Călugăr (Vlădică, egumen, namestnic) (§. 202). c) Neguţători (§§. 161, 166, 239 în fine). d) Meşteşugari (§. 245).

158. 20) *Domicilium:* a) Domiciliu voluntar (arg. din §. 18) şi domiciliu necesar (§. 18 Ţaranii = coloni nu pot să părăsească satul lor). b) *Forum:* α) *Forum domicilii* în oblastiea unui giudeţ (judecător) (§. 113). *Actor sequitur forum rei.* β) *Forum rei sitae* (§§. 5, 10). γ) *Forum* săvârşirei infracţiunei (§. 114).

159. 21) *Aşa numitele persoane juridice:* a) *Corporaţiuni:* α) *Fiscus*=Domniea (§§. 14, 18), visteriea Domnului (§§. 102), visterie (§. 164). β) *Vicus* = sat (§. 10, cf. §. 98).—b) *Piae causae:* α) Biserica (§§. 148, 201, 202, 216). β) Xenodochia = Ospătărie, ce să zice casă de streini (§. 216).

160. 22) *Patrimoniu:* a) Bucate (§§. 99, 102, 148, 213, 214, 215). b) Averea (§§. 202, 212). c) Rămăşiţă (§. 212) = Hereditas în înţăles obiectiv. d) Negoţ = marfă (§§. 155—160, 162, 165, 166).

161. 23) *Res:* a) *Res humani iuris* = Lucruri mireneşti (§. 202), *ocină* = în §. 14 însamnă posesiune hereditară (§. 14), *res profanae*=lucruri nesvinţite (§§. 109, 150): α) Res nullius (§. 130). β) Res derelictae (§. 132). γ) Res amissae (§. 129). b) *Res divini iuris* = Lucruri de a bisericei (§§. 202, 247): α) *Res sacrae* = Lucruri svinţite (§§. 109, 149, 152, 154). β) *Res religiosae* = Loc sfinţit. (Biserica §. 109, loc cinstit şi svânt §§. 149, 150, 154). c) Cadavrul omenesc poate fi făcut *res sacra*. Cf. §. 153. *Svinte* moaştii, în opoziţie bine înţăles cu moaştii, care nu-s sfinte.

162. 24) *Res publicae* (§. 121).

163. 25) *Dolus:* a) A meşterşugui (§. 18), a face vre un meşterşug (§. 43). b) A face vre un vicleşug (§. 44), etc.

164. 26) *Acte juridice:* a) Acte valabile = Tocmala, care stă întreagă şi adevărată şi neclintită (§. 6), tocmală adevărată (§. 11). b) Acte nevalabile. = Tocmală, care stă pe loc (§. 11). c) Tocmală stricată (§. 4 cf. §. 9) = act desfiinţat. A întoarce tocmeala = a desfiinţa convenţiunea (§. 4). d) Acte în scris: α) Zapis cu mărturii (§. 208). β) Zapis (§. 214, 215, 216). γ) Carte (§§. 7, 225). δ) Scrisoare (§. 225). e) Reprezentarea şi procura (scrisoare §. 145).

165. 27) *Possessio:* a) *Ţinerea* unui loc mai multă vreme (§. 10). b) Ocina în §. 14 însamnă *possessio* hereditară. In adevăr acel §. zice: «Un om oare cine dacă va *sărăci* şi va *slăbi* de nu va mai puteà să-şi lucreze viea, sau curăţitura sau *altă ocină* ce va aveà, sau când va fugi de să va înstreina, atunci *acea ocină* să fie pe *sama domniei* sau *a stăpânului* **a cui va fi locul,** aceştia să ocrămască şi să ia roada ce va fi; iară *de se va întoarce acel om* şi *va veni la locu'şi,* ca să nu aibă nimeni treabă cu *ocinele* lui, nici să-i cee alta nimica, ce să fie în pace».

166. 28) *Proprietatea individuală.* 1) *Imobiliară* (§§. 14, 18, 56, 69, 86, 87, 88, 90, 92, 186, 191, 192, 193, 194, 201, 202, 203, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217. Cf. 94). 2) *Mobiliară* (19,

20, 27—39, 40—46, 47—54, 58—60, 62—68, 81—85, 102—104, 106—116, 118, 119, 122, 123, 129, 138, 148, 170, 173, 174—185, 191, 201, 202, 208, 211, 212, 214, 217).

167. 29) *Coproprietate.* 1) Loc neîmpărţit (§. 69). 2) Locul este a tot satul (§. 91). (Copossessio?).

168. 30) *Dobândirea proprietăţei. Occupatio:* a) Plavie = lucrul aruncat de o apă mare (§. 130). b) *Res derelicta* (§. 132). c) Luarea unui lucru de la casa ce arde, care lucru de n'ar fi luat ar fi ars acolo (§. 133). d) *Ferrae in naturale libertate:* Jigănii, lupi sau vulpi, sau epuri şi altele (§. 61. Cf. §. 178).

169. 31) *Accessiones. Accessio cedit principali* = să fie biruitor cel mai de sus, celor mai de jos (§. 90): a) *Implantatio* făcută de un sarac (§. 86), sau făcută de altcineva (§. 87 şi 88). b) *Inaedificatio* făcută de un sarac (§. 86), sau făcută de altcineva (§. 87, 90). c) *Satio* (§. 87). d) *Specificatio şi satio* (§. 8). e) *Adjunctio.* Ultuirea (§. 88). f) In general *ori şi ce lucru* va fi făcut pe locul altuia, fără ştirea stăpânului acestuia (§. 87). g) *Fructus:* Roadele pomilor, laptele animalelor = fruptul, etc. (§§. 25, 30).

170. 32) *Emphyteusis şi colonat.* Obligaţiunea pentru cultivator de a plăti dajdea şi toate greutăţile câte's prespere an (§. 15). Dijma (§. 22 «Partea celuia ce samănă pre locul altuia de va fi sămânţa lui şi cu toată cheltuiala, sămt a lui 9 snopi, şi a celui ce a dat pământul un snop; iară cel ce va împărţi într'alt chip iaste blastemat de Dumnezeu»). Cf. *ocina* din §. 14, care însamnă o posesiune hereditară, un fel de *dominium utile,* pe care îl are *colonus.*

171. 33) *Ususfructus* cu termin (până la o samă de vreme) (§. 213), până în cutare vreme (§. 214, 215).

172. 34) *Pignus şi hypotheca:* a) Zălog (§§. 203, 248). b) Antichresă: «Ceea ce vor lua ocine pentru datorii şi mai vrătos pentru camătă, de vreme ce se va arăta c'au mâncat roada dentr'acea ocină mai mult de şepte ai (ani), atunce ce să socotească giudeţul tot venitul, ce va fi fost dentr'acea ocină, deci, giumătate den tot să numere şi să facă să fie capete, să se *ioşoreze* den datorie» (§. 16).

173. 35) *Obligationes:* a) *Naturalis obligatio* (§§. 251, 252). b) *Izvoarele obligaţiunilor:* α) Tocmeli (§§. 4, 5, 6, 11, 12, 23, etc.).

β) Faptele omului (§§. 27—39, etc.). γ) Faptele unor persoane de al treilea (§§. 81, 83, 85, etc.). δ) Faptele animalelor noastre (§§. 62, 63, 65, cf. §. 93). c) *Intărirea tocmelelor*. Arvonă (§. 12). d) *Stângerea obligaţiunilor:* α) Plata (§. 15). β) Plata în natură: Dijma (§. 22). Impărţirea în două a roadei (§. 23), a vinului (§. 24). γ) *In solutum datio:* Dobitoc pentru dobitoc (§§. 47, 60), suflet drept suflet (§. 58), vită drept vită (§. 59), pom drept pom (§. 69), loc drept loc (§. 86), lucru în preţ (§. 209), de nu va da cutare lucru, creditorul să aibă voe să ia cutare sat (§. 210).

174. 36) *Contracte:* a) *Mutuum* (§§. 137, 143, 203, 248). b) *Commodatum* (§§. 19, 138, 186). c) *Depositum* (§§. 139, 140, 142, 147, 186). *Deposit neregulat* (§. 144), d) *Permutatio* (§§. 4, 5, 6). In tocmeală de schimb, cu clauza «aşa precum va fi» lucrul schimbat, nu se poate cere adaos pentru că lucrul primit în schimb ar fi mai mic şi mai prost (art. 5). e) *Contract verbal (jurata promissio? constitutum?)* (§. 211). «Un om de să va tocmi cu altul să'i deà un dobitoc, sau alt lucru ce va fi, până la o zi, după aceia va socoti într'alt chip şi'l va da altuia numai pentru să nu-l deà celui ce l'au *giuruit*, acesta să aibă *strânsoare*[218]) sa să rescumpere lucrul acela de la cine l'au dat şi să-l deà cestuia ce s'au tocmit întâiu şi *să aibă şi cercetare* după cum va fi voia giudeţului». f) *Contract literal* (§. 209). «Cela ce va aveà datorie şi se va fi tocmit cu voia se ie vre un lucru în preţ, acesta iarăş nu poate lua fără giudeţ, numai singur cu voia sa, de vreme ce datoria nu va fi aleasă să se ştie[219]), ce vor fi având *catastige* şi *isvoade* **în de sine**; drept aceea trebue întâia să'şi iea sama pre-mănuntul şi atunce cu voia sa singur să'şi iea acel lucru ce'i vor da; iară de va lua înainte se va certa după cum va fi voia giudeţului». g) *Emptio venditio* (§§. 147, 204, 239, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 252. Cf. §. 166). h) *Locatio conductio*. Preţul închirierei poate să constee sau în bani. (Cf. §§. 20, 158 şi 192), sau în producte (§§. 22, 23, 24, 26): α) *Lo-*

---

[218]) Vorba *strânsoare* are înţăles de constrângere judecătorească, coerciţiune. (Cf. §§. 181, 184, 228, 234. Cf. §. 211).

[219]) Datorie aleasă să se ştie = Datorie liquidă şi certă.

catio conductio rerum (§§. 192 şi 203). *Colonus partiarius* (§§. 11, 22, 23, 24, 26). β) *Locatio conductio operarum* (§§. 81—85, 177). γ) *Locatio conductio operis.* (§§. 12, 158). δ) *Locatio conductio irregularis* (adecă şi *l. c. rerum* şi *l. c. operarum*). (§. 20). i) *Mandatum.* (§. 141, 143, 147, 148, 158, 204). Mandatarul, care întrece marginele mandatului nu obligă pe mandant (§. 204). j) *Societas.* (§. 147). k) *Donatio.* (§. 244).

175. 37) *Damnum iniuria datum (Damnum Aquilianum).* (§§. 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 66, 67). «Cela ce va omorî dulăul de turmă cu otravă, acestuia să-i deà 100 de toiage şi să deà două preţuri, pre cât va fi plătind dulăul, stăpânului celuia cu dulăul; eară de se va fi făcut o pagubă în turmă, să o plătească toată acesta ce va fi ucis dulăul, pentru căci au omorât pe *socotitorul*[220]) turmei; însă de se va mărturisi cum acest dulău au fost tare şi s'au fost luptând cu toate gadinele; eară de se va afla, că au fost vre un dulău prost şi neci de o treabă, numai să-l bată şi să plătească îndoit preţul dulăului», 68, 76—80.

176. 38) *Injuriae.* (§. 172).

177. 39) *Communio incidens.* (§§. 92).—*Actio finium regundorum.* (§. 10).

178. 40) *Pagube pricinuite de oamenii noştrii.* (§§. 81, 83, 85).

179. 41) *Pauperies* (pagube săvârşite de animalele noastre). (§§. 55, 56, 62, 63, 64, 65). *Actio noxalis* (§. 63).

180. 42) *Interdictum de arboribus coedendis.* (§. 70).

181. 43) *Căsătorie.* (§. 181 vorbeşte de persoane căsătorite. Pravila nu cuprinde nimic privitor la căsătorie, fiindcă nunta ca taină e cărmuită de dreptul sacru).

182. 44) *Dos. Zestrele* soţiei (§. 181).

183. 45) *Desfacerea căsătoriei:* a) Prin despărţenie. *Retentio propter res amotas* din *dos* (§. 181). b) Prin moartea soţiei. *Retentio propter res amotas* tot din *dos* (§. 181).

184. 46) *Robiea.* (§§. 116, 220).

185. 47) *Hereditas.* Terminologie: a) *Hereditas* în înţăles obiectiv: α) Mult puţin ce are cineva şi lasă la moartea sa altuia=Rămăşiţa. (§. 212). β) Bucatele celui mort. (§. 214). γ)

---

[220]) *Socotitor* = Ingrijitor, administrator. Cf. §§. 67, 69, 141, 143.

Bucatele lăsate să fie moşnenite. (§. 213). δ) Bucatele lăsate, toate bucatele lăsate. (§. 215). ε) Avuţiea nescui după moarte. (§. 185). b) ~~De cujus =~~ Moştenitorul = Moşnean. (§. 215). c) Capabil de a moşteni (fie testamentar, fie ab intestato) = Ispravnic să moştenească. (§. 214, 215). (Cf. §. 185).

186. 48) *Hereditas ab intestato.* «*Ori cine* va fi ispravnic să moşnenească. (§. 214)».

187. 49) *Hereditas testamentaria.* a) Testament: α) Oral: lasarea cu limbă de moarte. (§. 212). β) Testament scris = Zapis. (§§. 214, 215). b) Libertatea nemărginită de a dispune de toată averea prin testament din legea celor XII table *(uti legassit super pecunia suae rei ita ius esto).* (§. 212). c) *Heres institutus* = Pre cele *ce-l vor lăsa* să moşnenească. (§. 213).

188. 50) *Dobândirea moştenirei.* Moştenitorul poate intra în posesiunea moştenirei sau fără judecată. (§. 212, 214), sau şi fără judecată. (§. 213).

189. 51) *Expectativa de moştenire.* (§. 185. «Cela ce *va vrea* să dobândească şi să moşnenească avuţiea nescui după moarte, şi-i va fura ceva încă viu fiind, acesta să nu aibă certare, ce numai să întoarcă tot ce au furat şi să fie în pace»).

190. 52) *Legata:* a) *Terminologie.* Ceea ce lasă cineva *drept suflet, pentru sufletul său* (§§. 208, 216, 217, 218). b) *Formalităţi:* Testament scris (Zapis cu mărturii §§. 208, 214, 215, 216, 217). c) *Legatum ususfructus.* (§. 213, 214, 215). d) *Legatum sub modo.* (§. 216). e) *Dobândirea unui legatum:* α) Legatarul usufructuar poate să intre în posesiunea lucrului lasat *legatum* şi singur fără giudeţ. (§. 213. «Acesta dacă va veni vremea poate şi singur fără giudeţ să 'şi ea acele bucate, după cum 's giuruite, fără nice de o certare» §. 214, § 215: «acesta ispravnic cumu 'şi va muri stăpânul într'acel ceas poate să le iea acele bucate de la moşnean, singur cu voia sa, fără nici de un giudeţ, mai vrâtos când va scrie Zapisul *ales* şi *înţălegând,* zicând *fără de multe cuvinte şi fără nice o gâlceavă*»). β) Legatarul unui legatum sub modo în unele cazuri poate să intre în posesiunea legatului fără de giudeţ, când e vorba de un lucru «lăsat drept suflet să facă besearică sau bolniţă, sau ospătărie, ce să zice casă de străini, sau grobnic şi alt asemenea acestora, sau când i se va fi învoit aceasta

de testator (stăpân) în Zapis (§. 216)»; dar în celelalte cazuri are nevoie de încuviinţarea judecătorească, sub pedeapsă de a perde *tot venitul* ce vrea el să aibă drept sufletul acelui mort (§. 216) şi cu deosebirele următoare: §. 217. «Carele va lua cu voia sa *o parte* de'ntru acele bucate, ce s'au dat drept suflet, piarze'şi toată acea parte, ce au luat singur, numai ce va rămânea cu cealaltă parte, ce au fost neluată». §. 218. «Cela ce va lua acel lucru, ce i s'au dat drept suflet şi *de'l va lua de faţă, să vază şi alţii*, atunce nu'şi va perde venitul, iar *de va lua pe furiş*, atunce va piarde şi nu va mai puteà se ceae nemică, pentru că şi ce au luat va da înapoi».

191. 53) *Revocarea testamentului.* (§. 208). «Un om de bună voia sa, de va lăsa ceva vre un lucru vre unui om sarac sau şi bogat de'ntru ce să va fi îndurat pentru sufletul său, şi'i va fi făcut şi Zapis cu mărturii, *şi după aceia se va fi căit de ce au făcut*, acesta cu voia lui fără de ştirea giudeţului de va trimete nişte oameni ai săi sau şi streini *şi vor lua Zapisul cel de dare*, acestia nici o certare nu vor aveà».

192. **Mijloacele de ocrotire şi de valorificare a indrituirelor:**

193. *Calea extrajudecătorească.*—1) *De la sine puterea* (Samavolnicia): a) *Ofensivă. Regulă.* Nimeni nu-şi poate face dreptate singur. Sancţiune: α) *Decretum divi Marci.* (§§. 7, 189, 191, 197). β) *Constitutio 7 C unde vi 8, 4 a lui Valentinian III.* (§§. 188, 190, 195, 196, 201, 202, 203, 205 (cf. 206, 209, 210). γ) Furt. (§. 146). — *Abateri.* In cazuri excepţionale cineva poate să-şi facă dreptate singur (§. 71, 173, 177, 192, 193, 194, 200, 202, 207, 208, 209). — b) *Defensivă.* Pentru apărare se poate întrebuinţa de la sine puterea (§. 198). — c) *In ipso congressu* se poate întrebuinţa samavolnicia (§. 197) (cf. §. 200). — 2) Contestare extrajudecătorească = gălceavă (§. 197).

194. 3) *Ius retentionis.* (§§. 249, 250 şi 251).

195. *Calea judecătorească. — Precedura civila.* — 1) *Terminologie:* a) A reclama = a se părî (§. 7). b) Reclamaţie = pără (§§. 195, 205), svadă (§. 10). c) Impricinaţii = părăşii (§. 205). Reclamant = părăş (§§. 187 şi 205). d) Părătul n'are în civil un nume deosebit; el e arătat tot cu vorba părăş, fiindcă o persoană, care primeşte să se judice şi să apere, pârăşte la rândul său pe reclamant *(reus excipiendo fit actor)*. e) Mij-

loacele de apărare ale părătului: Păra pre strâmb (§. 7).—f) Giudeţ. Giudecător (§§. 7, 10, 16, 63, 71, 101, etc. Cf. infra No. 196, 7). 2) *Probatio:* a) Martori. Uneori se cere doi sau trei martori (§§. 6, 45). Alteori se cere oameni buni credincioşi, oameni de credinţă (§§. 45 şi 114). Insfârşit martori în general (§§. 67, 143, 208, 226. Cf. şi §. 189). b) Dovezi scrise: Carte (§§. 7 şi 225), catastige şi isvoade (§. 209). c) Mărturisirea părătului (§§. 113, 114, 226). d) Jurământ: α) Jurământ purgator (§. 17 jurământ de vătămătură; §. 43 jurământ pe numele lui Dumnezeu, §§. 44, 45; împreună cu jurământul şi niscare martori (cojurători?) §. 143). β) iusiurandum in litem (§. 221, 223). γ) iusiurandum Zenonianum (§. 222, 226). δ) jurământ pentru a arăta cuprinsul unui înscris (sau scrisoare, sau carte) dat aceluia care avut înscrisul (§. 225). ε) In pricinele dintre un creştin şi un jidov, nu se dă jurământ jidovului (§. 226); e) cercetări la faţa locului (§. 10). (Cf. §. 5 extrajudecătoreşte).— 3) Hotărârea in contradictor = Lege (§. 63) «să meargă la giudeţ şi să-i facă lege. Cf. §. 7 «cum îi va merge legea», §. 71 «cum îi vine giudeţul». 4) Hotărârea fără contradictor=Carte (§. 7). (Decretum?). 5) *Praescriptio* — Trecerea unei vremi. (§. 161).

196. **Dreptul penal.** — Vom urma şirul din codul penal românesc.

1) *Pedepsele:* a) *Moartea:* α) Ardere în foc (§§. 79, 149, 154). β) Tăerea capului (§§. 116, 148, 164). γ) Spânzuzătoarea (§§. 82, 102, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 149). δ) Purtarea de cozile cailor (§. 116). b) *Ocna* (§. 102). α) Ocnă pe viaţă (§. 104). β) Ocnă vremelnică (§. 104). γ) Ocnă după aprecierea judecătorului (§. 105). c) *Surghiunul* (§. 102, 147, 148). α) Surghiun pe viaţă (§. 104, 167). β) Surghiun vremelnic (§. 104). γ) Surghiun după aprecierea judecătorului (§. 105). d) *Luarea unui membru al trupului:* α) Orbirea (§§. 33, 38). β) Tăerea limbei (§. 45). γ) Tăerea mănilor (§§. 72, 80, 89). e) *Insămnarea:* α) Insămnarea la nas de o parte (despicarea unei nări) (§§. 107, 109). β) Pecetluirea în mână (§§. 77 şi 78). f) *Bătaia:* α) Bătut ca un fur (§§ 29, 104). β) Bătut foarte (§§. 30, 32, 105). γ) 30 de toiage (§§. 55 şi 56). g) *Inchisoarea:* α) Inchisoarea în gros (§. 206). β) Inchisoarea în temniţă (§. 206). h) *Confiscarea:* α) Confiscarea întregei averi (§§.

147, 148, 167). β) Confiscarea unei treimi din avere (§. 102). γ) Confiscarea tuturor bucatelor şi ocinelor (§. 148). δ) Confiscarea tuturor bucatelor (§. 147). ε) Confiscarea mărfei de contrabandă (§§. 155, 156, 157 şi 160). i) *Desbrăcarea.* (Cf. §§. 34, 35). j) *Amenda bănească:* α) Globirea (§. 206). β) Hatalm, adecă cercetare în bani pentru mutarea hotarului pe furiş (§. 134). Hotar se numeşte şi hat; oare vorba hatalm să n'aibă vre o relaţie oare care cu hat? γ) In duplum (§§. 31, 32, 37, 38). δ) Pe fiecare zi câte 12 asprii, care fac doi potronici de argint (§. 36). (Cf. §. 27).

2) *Tentativa:* a) Tentativa de furt în general (§. 171). b) Tentativă de a lua vamă pentru lucruri nesupuse vămuirei (§. 164). c) Tentativă provocătoare de pagube (§§. 32. 82).

3) *Concurs de infracţiuni.* (§. 103, 113, 118, 150).

4) *Recidiva:* a) Recidiva întâia (§. 38). b) Recidiva a doua (§§. 38, 103, 107, 108, 109, 112, 150). c) Recidiva a treia (§§. 38, 107, 110, 113, 150).

5) *Complicitate:* a) Agenţi provocatori, etc. (§§. 75, 125, 126, 136, 182). b) Ajutători (§. 127). c) Gazde (§§. 127 şi 128). d) Tăinuitori (§§. 242, 243, 244, 245).

6) *Cauze, care apără de pedeapsă:* a) Nebunie (§. 199). b) Legitima apărare (§. 197). c) Scuze (§§. 122, 126, 132, 133, 175—181, 184—187, 189, 207). d) Vrâsta mai mică de 15 ani (§. 151).

7) *Cauze, care micşorează pedeapsa:* Imprejurări uşurătoare şi apreciarea judecătorului (§§. 102, 104, 105, 106, 110, 118, 119, 123, 124 (?), 125 (?), 134, 135 (?), 136 (?), 137 (?), 138 (?), 139 (?), 140 (?), 141 (?), 145 (?), 146 (?), 149, 150, 154, 163, 164, 171, 174 (?), 175, 180, 206, 209, 210 (?), 211, 242—245).

8) *Infracţiuni:* a) Infracţiuni săvârşite sau încercate (tentative) de funcţionari în exercitarea funcţiei (§§. 163—167). b) Rebeliune (§. 162). c) Omor (cf. § 82). d) Ameninţări (§. 124). e) Adulter (§. 182). f) Vânzare de oameni (§. 116). g) Sperjur (§. 45). h) Furt: Şi Dumnezeu urăşte lucrul furtuşagului şi toate feliurile de limbi şi de seminţii au un lucru grozav şi urgisit furtuşagul, de aceea să cade să fie pedepsit foarte cu mari şi groaznice certări (§. 96), *afară de va fi furt de nevoie, săvârşit de mare sărăcie* (§. 175). α) Furtuşag, care vatămă numai pe un om şi furtuşag, care vatămă pe mai mulţi

împreună (§. 97). β) Furtuşag mare şi furtuşag mic (§. 98) şi furt de la un om mişel (§. 107). γ) Pedeapsa: Două certări, una în bucatele furului, a doua asupra trupului lui (§. 99). δ) Furt fără arme la drumuri şi căi (§. 102). ε) Furt cu arme la drumuri şi căi (§. 102). ζ) Simularea vânătoarei pentru a fura (§. 103). η) Furt cu efracţie în timpul zilei (§. 104). ϑ) Furt cu efracţie în timpul nopţei (§. 104). ι) Furt repetat în timpul nopţei (asimilat cu tâlhărie şi omor) (§. 82). κ) Furt în timpul nopţei (§. 39). λ) Furt săvârşit de la casa stăpânului (vorba stăpân în înţăles de stăpânitor) (§. 108). μ) Furt săvârşit de slugă de la giupân (§. 180). ν) Furt din biserică sau din alt loc sfinţit de lucruri sfinţite (§. 109, 149, 150, 152—154). ο) Furt de lucruri nesfinţite din biserică sau alt loc sfinţit (§. 109, 150). π) Furt de lucruri sfinţite din loc nesfinţit (§. 150). ρ) Furt de găini, gâşte şi alte paseri domestice. (§. 110) σ) Furt prin desbracare noaptea în drum (§. 112). τ) Talhar de drum (§. 114). υ) Bandă de hoţi sau de talhari, care ţin drumurile (§. 115). φ) Furt de dobitoace (oi, boi, cai, etc.), din pădure, din câmp, din turmă, din casă (§. 118). χ) Furt de dobitoc slobozit pe drum (§. 119). ψ) Felurite furturi săvârşite la ţară. (Furt de sapă, hărleţ, secere, cuţit pentru vie, secure (§. 27). Furt de clopot de la dobitoc (§. 28). Furt săvârşit de vier sau grădinar (§. 29). Furt săvârşit de păstor prin mulgerea pe furiş a oilor stăpânu-său (§. 30). Furtul miriştei (§. 31). Furt de cal sau bou (§. 32). Furt de snopi şi frecarea de spice (§. 34). Furt de poame din vie sau pomăt (§. 35). Furt de plug, de fer de la plug, de jug (§. 36). Furt de care (§. 37). ω) Furt săvârşit de ţigan, ţigancă sau copil de ţigan (§. 123). i) *Tentative de furt* (§§. 33. 82, 105, 171). j) *Infracţiuni asimilate cu furtul.* α) Tăierea de pomi şi de viţe de vie (§. 73). β) Abaterea apei din matcă (§. 120). γ) Insuşirea, p. c. şi distrugerea adăpătorilor de pe lângă drum (§. 121). δ) Ameninţarea (§. 124). ε) Luarea petrei sau lemnului ştiind, că servesc de hotar (§. 135). ζ) Abuzuri de încredere: Găsirea pe drum a unui lucru şi ascunderea lui (129). Insuşirea banilor încredinţaţi spre a fi daţi altei persoane cu împrumut (§. 137). Commodatum şi furtum usus (§. 138). Depositum şi furtum usus (§. 139). Violarea depositului (§. 140). Mandatarul, care

îşi însuşeşte avuţiea încredinţată spre a o administra (§. 141), specie deosebită de acea din (§. 143). Excrocheriea (§§. 145, 146). Abuzul de încredere săvârşit de tovarăşul depositar şi de tovarăşul mandatar (§. 147). Abuzul de încredere săvârşit de un ispravnic (mandatar) al bisericei, care va fi şi depositar, sau de mandatarul incasator (§. 148). η) Confiscarea mărfei pe nedreptul de către vameşi (§. 165) şi contrabanda (§§. 155, 156 în fine 157). ϑ) Seducţiunea slujnicei fecioare a altuia (§. 172). ι) Sfătuirea femeei măritate, ca să fure de la soţul ei (§. 182).

κ.ϕ) *Fapte, care întrunesc elementele furtului, dar care nu se pedepsesc, ci se iartă:* κϕ) Intrarea în vie sau în pomăt şi mâncarea de roade (§. 35). βϕ) Furtul săvârşit de un locuitor dintr'un sat în paguba vrăjmaşilor şi pizmaşilor acelui sat (§. 176). γϕ) Furtul de la păgăni (§. 176). δϕ) Nămitul de va sluji la un stăpân, care nu-i va plăti simbria, poate să fure atâta cât i va fi simbria (§. 177). εϕ) Fiarele salbatice şi paserele neînvăţate pot fi furate (§. 178). ζϕ) Furtul feciorului de la tată, deci şi a călugărului de la egumen (§§. 179 şi 184), călugărul însă va aveà *strânsoare*, ca să 'ntoarcă tot ce va fi luat. ηϕ) Furtul între soţi. Soţul vinovat nu numai că n'are certare, dar nu trebue să aibă nici strânsoare, ca să întoarcă ceea ce a luat, ci să se împace cu celalalt soţ (§. 181). ϑϕ) Furtul de mică însămnătate săvârşit de o slugă în casa giupânului ei (§. 180). ιϕ) Viitorul moştenitor, p. c. şi ori ce viitor dobânditor mortis causa (legatar, donatar, etc.), ai unei persoane, de vor fura ceva de la aceasta în timpul vieţei ei, nu vor aveà certare, ci să 'ntoarcă tot ce au furat şi să fie în pace (§. 185).–l) *Iertarea hoţului de către păgubaş* are tărie numai în faţa şi cu aprobarea judecătorului (§. 187). Iar înapoirea imediată a lucrului furat, înainte ca faptaşul să fi fost întrebat atrage deasemenea iertarea (§. 122). m) *Iertarea vinovatului de furtum usus în cazul unui commodatum, p. c. şi al unui depositum.* Comodantul, p. c. şi deponentul pot să ratifice *usus* făcut, tot cu aprobarea judecătorului, care va cerceta, dacă este sau nu este cu cale să se erte faptaşul (§. 186). n) *Contrabanda* (§§. 155). o) *Strămutarea de hotare* (§. 134). p) *Desfiinţarea de hotare* (§. 135). q) *Inşelăciune sau escrocherie*

(§§. 57, 145, 146). r) *Distrugere și degradare* (§§. 40—46, 47—49, 53—60, 64, 66, 67, 68, 72, 73, 89, 93, 121, 225). s) *Darea de foc* (§§. 77—80). t) *Contravenţiuni* (§. 65).

197. **Procedură penală.**

1) *Acţiuni.* O acţiune publică şi una privată (§. 99).

2) *Perchiziţiuni domiciliare:* a) Autorizare din partea judecătorului în caz de furt (§. 100). b) Refuzarea autorizărei: «De va cunoaşte giudeţul cum acel păgubaş, ce să cere să cerce casa nescui, iaste vrăjmaş acelui om cu casa întru care va să caute, aicea să cade giudeţul să nu-i deà voie să cerce. Incă să cade giudeţului să socotească să nu deà voe nimărui să cerce casa celuia ce este om de cinste şi vestit de om bun, carele mai deainte nu va fi avut nice dănăoara cuvinte de om rău sau de furtuşag» (§. 101).

3) *Dovezi:* a) Martori (§§. 45, 67, 114, 143, 226). b) Mărturisirea (§§. 113, 226). c) Jurământul (§§. 17, 43—45, 143, 221—226). d) Prezumţiuni (§§. 219, 220, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 243, 245). Uneori un singur prepus nu-i deajuns, ci trebuesc două sau trei sau şi patru, când bănuitul e un om bun şi vestit de lucruri bune (§. 226). e) *Tortura:* α) Unele prepusuri îndrituesc să se 'ntrebuinţeze *strânsoare* faţă de cel bănuit (§. 228). β) Altele îndrituesc să întrebuinţeze cazna, să muncească pe cel bănuit (§§. 227, 230, 231, 236 în fine, 238, 239, 240). γ) Regula e: «Pre cela ce-l vor munci pentru vre un prepus şi de nu va spune nemică, altă certare să nu aibă, ce să fie slobod de toate». (§. 241). f) *Executarea condamnărei.* In unele cazuri pedeapsa cu moarte se aduce la îndeplinire chiar la locul unde s'a săvârşit fapta. (§§. 114, 118). g) *Stângerea acţiunei publice.* Indrituirea vameşului de a lua valoarea mărfei de contrabandă *(negoţul peritor,* negoţul *cel perit)* se stânge prin moartea contrabandistului; vameşul nu poate cere nimic, nici despăgubiri, de la fiul aceluia. (§. 160).

198. **Drept vamal.** (§§. 155—169): 1) *Indrituiţi de a face vamă* (§. 168). «Cine va fi domn şi nu va aveà alt domn mai mare asupra lui». (Cf. §. 167), dar cu voia tuturor. 2) *Indatoriţi.* Străinii trebue să fie trataţi de o potrivă cu cei de loc (§. 168). 3) *Scutiţi.* Scutelnicul şi feciorii săi nu vor plătì vama

vreme de 20 de ani de la acordarea privilegiului. Cf. supra 196, n; 197, g, etc.

199. **Moneda:** 1) Litra de argint (§. 18). 2) Asprul (§. 36). 3) Potronicul de argint (§. 36). 4) Doisprezece asprii fac doi potronici de argint (§. 36).

200. **Măsuri de lungime.** Depărtările de la un loc la altul se măsoară cu mila (§. 138).

201. **Imposite:** 1) Dajde (§. 15). 2) Imposite anuale: Toate greutățile câte's prespre an (§. 15).

202. B) **Caractere generale ale Pravilei.** — I. *Neegalitatea persoanelor înaintea legei.* La aplicarea rânduelelor juridice se face deosebire. 1) După starea socială a persoanelor (Domn, boier, stăpân al unui pământ, sau al unui alt lucru, răzăș, om de ocină, giupân, țaran sau plugar, vacar, păstor, om mișel, om sarac, nămit, rob, țigan). 2) După vaza de care se bucură persoanele în societate. (Om mare de cinste, om de rod bun, om de a firea, om de cinste, om bun și cu nume bun, om vestit și ales de om bun, om bun și vestit de lucruri bune, om de credință, om de gios, om rău, om vestit de rău, om rău tălhar și prădator, om nu de credință). 3) După religie. Om de cinste credincios, om bun credincios, om necredincios, păgân, jidov. 4) Ba chiar și după vrăjmășie și pizmă (§. 176). — II. *Legea talionului e regula, care străbate totae rânduelele de la început până la sfârșit, atât când e vorba de despăgubiri, cât și de pedepse.* (Dobitoc pentru dobitoc; suflet (animal) drept suflet; vită drept vită; pom drept pom; loc drept loc; darea de foc făcându-se cu ajutorul mânilor, mânele vor fi pedepsite prin pecetluire; tăierea arborilor cu tăierea manilor, jurământul falș cu tăierea limbei; aprinderea casei, etc. (§. 79) cu arderea în foc, etc). — De aceea deși pravila nu are nici un paragraf, privitor la omor, totuși putem scoate încheerea din cele de mai sus, că omorul se pedepsea cu moartea; moarte pentru moarte, după cum vom vedeà, că zice Pravila lui Vasile Lupu în glava 8, §. 11. (Cf. art. 82. Nămitul care va încerca să fure noaptea, să fie spânzurat, *ca* un talhar și *ucigător).* — III. *Ori ce nedreptate e asimilată cu furtul* (pricina 15, §§. 170 și urm. p. c. și §§. 73, 116, 120, 121, 124, 127, 129, 135, 137—139, 145, 146, 165).—

Pe temeiul acestei regule nu numai omorul, ci şi celelalte infracţiuni, care nu se găsesc în pravilă, şi abaterile de la împlinirea îndatorirelor contractuale sau necontractuale se puteau pedepsi ca şi furtul. -- IV. *Răscumpărarea pedepsei cu ştirea şi aprobarea judecătorului.* Intru cât în caz de furt, — (care trebue pedepsit *foarte cu mari şi groaznice* certări şi cu care sunt asimilate celelalte infracţiuni) — se poate obţineà iertarea cu ştirea şi aprobarea judecătorului (§. 187); de aceea trebue să fi fost cu putinţă rescumpărarea ori cărei pedepse pentru ori ce fel de infracţiune, cu aceleaşi condiţiuni. (Cf. §. 186). — V. *Indrituirea judecătorului de a aprecia* («după cum va fi voia giudeţului») este un caracter al rânduelelor, care alcătuesc secţiunea II a pravilei (§§. 95—252) şi lipseşte rânduelelor secţiunei I (§§. 1—94). — Această putere de apreciare a putut contribui şi ea la aplicarea mai întinsă a reguli de răscumpărare a pedepsei. — VI. *Necunoaşterea regulei de stăngere a îndrituirelor prin usucapio şi a acţiunilor prin judecare* (autoritatea lucrului judecat) *şi prin prescripţiune.* In materie vamală se găseşte aplicată regula prescripţiunei într'un singur caz (§. 161). 1) De aceea faptaşii puteau fi pe depsiţi ori cât de târziu s'ar fi descoperit infracţiunile săvârşite de ei. 2) *Rei vindicatio,* etc. puteà fi intentată ori când, căci hotărârea trebue să se pronunţe în folosul acelora «ce să va afla, că l'a ţinut mai multă vreme, alegând când va fi *hotar bătrân,* ţinerea *cea veche* aceia biruiaşte, cum s'are zice, cum să va afla, *că au ţinut cei den veci, aşà să rămăe neclătit*». (§. 10). 3) Poate, că de aceea să reîncepeau procesele, cel puţin când se schimba judecătorul cel mai înalt, Domnul. — Rămâne să se cerceteze, dacă judecarea din nou a unui proces de către Domnitorii următori era un apel, sau era mai de grabă o *in integrum restitutio* pe temeiu, că s'ar fi descoperit acte noue, etc. (un fel de revizuire a procesului).

203. C) **Obârşia pravilei.** A. D. Xenopol, l. c. vol. 4, pag. 168 şi urm. zice: «Cartea românească a lui Vasile Lupu este mult mai sistematică. Se mărgineşte la o adunare a legilor penale din legile greceşti, amestecate pe alocurea şi cu regule civile... şi conţinând la început câteva altele privitoare la plugari, *extrase* **tot** *din condica lui Harmenopol.* (cf. supra No. 13). La

pag. 172 nota 12 d-sa adaogă: «Iată capitolele din Pravila cea mare a lui Matei Basarab identice cu acelea din ale lui Vasile Lupu şi cu paralelele lor din *leges agrariae* **ale lui Harmenopol**; iar la pag. 173 în continuarea notei de mai sus închee astfel: «Textul pravilelor române este o traducere exactă din Harmenopol... Unele dispoziţiuni din original sunt omise în legile române precum cele 6 § d'intâiu din cap. VI. De altfel *identitate perfectă* atât între pravila lui Matei Basarab şi *aceea a lui Vasile Lupu cât şi între aceasta şi hexabiblosul lui Harmenopol*... Vezi... Constandin Harmenopouli manuale legum sive Hexabilos cum appendiciis et legibus agraris, illustravit Gustavus Ernestus Heimbach, Lipsiae, 1851, pag. 831 şi urm.

204. Părerea aceasta e neîntemeiată. Pravila lui Alexandru cel Bun (adică cele 252 paragrafe dela începutul Pravilei lui Vasile Lupu) e alcătuită — după cum ne spune chiar tabla de materie — din «*Pravile împărăteşti* **alese din svitocul împăratului Justinian**, *pentru multe feluri de giudeţe cu tot răspunsul lor*, **rânduite pe 252 de începături**; prin urmare ea n'a fost spicuită din Hexabiblos al lui Harmenopol ci din colecţiunea (svitoc = sul=mănunchiu=adunare=colecţiune) lui Justinian. Am arătat, că această pravilă e împărţită în două mari secţiuni; cea dintâiu cuprinde «*Pravile pentru plugari şi alţi lucrători de pământ*", iar cea de a doua cuprinde „*pravile împărăteşti*".

205. I. Secţiunea întâia în adevăr e spicuită din *leges agrariae* [221]) cu lăsareala opartea unor paragrafe. Insă *leges agrariae* deşi se găsesc astăzi adăogate obişnuit la Hexabiblos al lui Harmenopol, totuşi ele n'au fost o lucrare datorită acestuia. Heimbach la care trimite Xenopol, ne spune în *Praefatio* pag. XV, următoarele: «*De legibus agrariae paucis defungi licet. Quem enim in Ottoboniano libro 440 anni p. Chr. n.* **1345. manifesto Hexabibli partem non faciant,** *in Parisiensi 1360 anni 1352 iam non cum ipso Hexabiblo, sed cum epimetris Hexabibli,* **quae recentioribus demum temporibus adiecta esse** *supra diximius, coniunctae sint, denique in Constantinopolitano anni*

---

[221]) D. Alexandresco, l. c. I, 1886, pag. XV şi I, 1906, pag. 4 zice greşit «legi agricole *(leges rusticae)*.

1354. post manifestum Hexabibli finem et anni, quo conscripta est, designationem iisdem epimetris Hexabibli **a secunda manu subiiciantur, non posum a me impetrare ut ab ipso Harmenopulo pro genuina Hexabibli parte habitas esse credam.** *Huc accedit, quod neque in generali illa Hexabibli tabula, quae Protheorico subiicitur, neque in speciali libri sexti huius operis partem ullo unquam tempore effecisse perhibeantur. Denique tacito non praetereo illorum codicum testimonia, qui has leges vel mediae Prochiri orationi intuleri vel inter libri sexti titulum decimum quintum et quattuor vel trium titulorum appendicem interposuere in quo numero referendi sunt Parisiensis 1361. seculi XV., is liber, unde editio princeps Suallembergi prodiit, fortasse etiam Parisiensis 1386. seculi XV.* **Quae quidem incerta totius rei collocatio hanc huius partis adiectionem recentioribus demum temporibus factam esse manifesto loquitur"**. De acì se vede că părerea lui Heimbach este, că *leges agrariae* au fost adăogate la Hexabiblos al lui Harmenopol în vremile mai noui, fără a puteà precizà când.

In orice caz spicuitorii pravililor românești până la 1652 d. Chr. au cunoscut un Hexabiblos, la care nu erau adăogate *leges agrariae*. Iată ce împrejurare ne face să susținem aceasta. In Pravila cea mare a lui Mateiu Basarab fiecare paragraf are ceeace Romaniști numesc *inscriptio*, adecă arată din ce izvor e luat. Ei bine, pe când multe paragrafe au o *inscriptio* cu numele lui Harmenopol, nici unul din paragrafele luate din *leges agrariae* nu numai, că nu are o astfel de *inscriptio*, dar n'are de loc nici o *inscriptio*. Insfârșit manuscrisele acestor *leges agrariae* variază în ce privește titlul; astfel pe când unele au în grecește titlul, care în latinește sună „*leges agrariae*", altele au titlul „*Iustiniani imperatoris leges*" (Cf. Heimbach, cit. pag. 828, nota 1). Toate manuscrisele însă au subtitlul: „*ex libris Iustiniani piae memoriae imperatoris selectae*". Deci originalele după care a fost alcătuită secțiunea întâia din Pravila lui Alexandru cel Bun trebue să fi avut titlul următor: „*Iustiani imperatoris* **leges, ex libris** *Iustiniani piae memoriae imperatoris* **selectae**", din care s'a lăsat la o parte vorbele *piae memoriae*, cari nu erau potrivite în gura Moldovenilor la adresa lui Justinian; vorbele *ex libris selectae* s'au tradus cu *alese din svitocul*, și vorba *leges* s'a tradus cu *pravile*, adăo-

gându-se calificativul *împărătești*, fiindcă n'a voit să se traducă de două ori vorbele *Iustiniani imperatoris*, care se repetau, ci numai odată, așà că s'a format titlul românesc: *Pravile împărătești culese din svitocul înpăratului Justinian.*

206. II. Secțiunea a doua am văzut, că e intitulată „*Pravile împărătești*"; deci după cum însuși titlul ne arată, ea e spicuită din legile împărătești, adecă din dreptul Roman. Această încheiere e confirmată și din dezvoltările, pe care le-am dat când ne-am îndeletnicit cu cuprinsul pravilei, (vezi supra No. 135—201) și când am văzut, că foarte multe paragrafe din această secțiune (§§ 96—252) nu sunt de când rândueli cunoscute de ale Dreptului Roman. Rămâne ca în partea a doua a lucrărei noastre să determinăm pentru fiecare paragraf, dacă e luat din colecția lui Justinian, sau din alte prescurtări ale împăraților următori.

207. III. Mai este de luat aminte, că unele paragrafe din *Leges agrariae*, după cum a observat și A. D. Xenopol au fost lăsate la oparte. Acestea sunt: Paragraful penultim din titlul al 5-lea *de damno;* paragraful 4 din titlul VI: *De caedibus quadrupedum;* paragraful 6 din titlul VIII *de incendis* și paragrafele 10 și 11 din titlul X *de novis operibus.* Pe de altă parte s'a schimbat câte odată originalul, așà *de pildă* § 80 prevede pedeapsa cu tăerea mâinilor, acolo unde originalul prevedeà pecetluirea în mână pentru dare de foc, etc.

208. D) **Aplicarea Pravilei lui Alexandru Cel Bun.**—Să începem acum a cerceta documentele până la anul 1646, când această pravilă a fost întrupată cu a lui Vasile Lupu, spre a vedeà, dacă, în acele cu cuprins juridic, găsim aplicate rândueli din cele 252 paragrafe.

209. I. **Dreptul penal.** 1) In ce privește dreptul penal, Xenopol (l. c. 3 pag. 90/91) a zis, că *pedepsirea crimelor* nu era privită ca o afacere, care ar interesa ordinea publică, ci ca o *chestiune de interes privat,* ca și daraverile civile; că răul de căpitenie pricinuit de crime era păgubirea aceluia contra căruia erau îndreptate, iar nu turburarea ordinei publice; că de aceea chiar pedeapsa capitală puteà fi *răscumpărată* prin bani, pe care cel vinovat, îi da celui vătămat, că toate aceste rândueli s'ar întemeia numai pe *obiceiul pă-*

mântului, în care adeseaori s'ar oglindì bunul simţ şi înţălepciuneà poporului. Pentru dovedireà acestei păreri s'a invocat următoarele fapte: a) Intâmplarea cavalerului *Guillebert de Lannoy* (supra No. 27 în fine). b) Răscumpărarea gâtului, cu învoirea lui Alexandru Cel Bun, în anul 1432 Decembre 20, de la Jliaş de către *Jurja*, care a dat drept *gloabă* o parte din satul lui Tămrătăsinţii. c) Răscumpărarea capului de femeea *Lupa*, pentru că s'a măritat după alt bărbat şi pentru desfrânarea ei, plătind 240 zloţi tătărăşti, preţul cu care vânduse moşia ei lui Dinga vornicul în vremea lui Bogdan fiul Lăpuşneanului (1568—1572). d) Răscumpărarea pedepsei cu moartea de *Toma*, care pentru acest scop dimpreună cu sora lui Stana şi nepotul lor Dumitru în vremea lui Alexandru Vodă vând ţiganului Nicola o treime din cincimeà satului Boloteşti şi cu loc de moară în apa Putnei cu 120 zloţi tătăreşti, vânzare întărită de Ion Vodă cel Cumplit la 5 Octombre 1572. e) Răscumpărarea capului furului *Ostahie*, prin aceea că popa Mătiiaş a dat un cal şi Nicoară Moţoc, mare vătaf de Dorohoi a mai luat de la hoţ şi o iapă a lui proastă, (cam pe la anul 1615).

210. a) In ce priveşte întâmplareà cavalerului Guillebert de Lannoy, A. D. Xenopol (l. c. IV pag. 91) spune, că nouă din hoţii, care furase pe cavaler, au fost prinşi şi aduşi înainteà acestuià cu ştreangul de gât «*lăsându-se în voià lui de a-i omorî*, **sau de a le erta viaţa**». Insă în Arhiva Istorică, I, 1, pag. 130, citată şi de A. D. Xenopol, şi unde se găseşte descriereà acelei întâmplărei traduse de B. P. Hasdeu, se spune numai, că «*nouă hoţi au fost prinşi şi aduşi înaintea mea cu ştreang la grumaz, liber fiind, ca să-i omor* (la hart au col, en ma franchise de les faire morir); *fiind însă că ei mi-au înapoiat banii* **am rugat pentru ei şi le-am scăpat viaţa**». De acì se vede, că nu e exact, că Domnitorul a lăsat în voia păgubaşului, ca sau să omoare pe făptaşi sau să le erte viaţa; ci, potrivit art. 115 din Pravila lui Alexandru Cel Bun, (cf. No. 27 supra) pedeapsa acelor hoţi fiind spânzurătoarea, Domnitorul a îngăduit cavalerului, ca acesta să execute pedeapsa cu moartea.—Că prin rugămintele sale cavalerul a scăpat viaţa acelor hoţi, este altă cestiune. Art. 187 dă voie păgubaşului

să erte pe hoţ cu ştirea judecătorului: «Oricine va zice, că l-au iartat pentru furtuşag ce i-au făcut, măcar de-are şi zice părăşul că-l iartă, nemica nu foloseşte acea ertăciune, să nu-l cearte ca pre un fur, dacă nu iaste lucru cu cale să cunoască giudeţul pentru ce-l iartă—şi atunce să crează, că nu se iartă vinovatul de înainte giudeţului ce până a-l duce la giudeţ». De acì reesă, că în cazul acesta s'a aplicat rânduelele Pravilei, iar nici decum acele ale vreunui obiceiu al pământului şi că *crima de furt săvârşită de o bandă de hoţi nu era numai o cestiune de interes privat*, deoarece judecătoria trebuià să aprecieze, dacă ertarea este cu cale.

211. b) Documentul privitor la Jurja (Uricarul, XI, pag. 12) sună: «Carte de miluire. Cu mila lui Dumnezeu Noi Alexandru Voevodă Domn ţărei Moldovei.—Ştire facem cu această carte a noastră, cum acest adevărat Iliaş, trasă în judecată pe Jurja, şi a rămas Jurja, ca să răscumpere gâtul său, şi iată pentru *gloabă* acel Jurja dădu înaintea noastră a lui parte din sat din Tămrătăsinţi, slugelor noastre Balotea şi Oancea, iar ei au răscumpărat pe el de acea *gloabă*, iar noi am miluit pe a noastre slugi Balotă şi Oancea, şi datu-le-am lor acel sat Tămrătăsinţii şi am adaos lor pentru el uricuri, ca lor să le fie uric cu tot venitul, şi copiilor lor şi nepoţilor lor şi strănepoţilor lor şi răstrenepoţilor lor, şi fraţilor lor celor mai de aproape nestricat nici odată în veaci, iar *hotarul* acelor părţi să fie *după vechiul hotar*, pe unde din veac apucatu-s'a. Iar la aceea este credinţa Domniei-noastre subscrise, Alexandru Voevod şi credinţa preà iubitului fiu al Domniei-noastre Iliaş Voevod, şi credinţa fiilor Domniei-mele Steţcu şi Petru, şi credinţa tuturor copiilor noştri, credinţa tuturor boiarilor noştrii mari şi mici. Iar după a noastră viaţă cine va fi Domn ţărei noastre, lor să nu strice *a noastră danie*, ci încă lor s'o întărească şi să o împuternicească, fiindcă am dat'o lor pentru dreaptă slujbă. Scris'a Ghedeon Diacul cneaghinei (prinţesei) în Suceava, la anul 6940 (1432) Decem. 20».

De acì vedem, că nu se arată, pentru ce faptă a fost pedepsit Jurja cu moartea. Se poate, ca să fi fost vorba de vreo infracţiune, care se pedepsea «*după voia giudeţului*» (cf. supra No. 196, 7), aşà că acesta, pe temeiul Pravilei, iar nu a

obiceiului pământului, puteà înlocuì după apreciarea sa o pedeapsă prin alta. Deasemenea se mai poate, că această înlocuìre de pedeapsă să se fi întemeiat pe împrejurarea, că va fi vorba de o infracţiune asămănată cu furtul (cf. supra No. 196, 8, j), aşà că era îngăduit să se aplice art. 187 citat.

212. c) Documentul privitor pe femeea Lupa (Uricarul, X, pag. 136) sună: «Cu mila lui Dumnezeu noi Bogdan voevod Domn ţărei Moldovei. Inştiinţare facem ştire prin această carte a noastră, tuturor cui vor căuta spre dânsa sau o vor auzi citindu-se, precum au venit înainteà noastră şi înainteà boerilor noştri, slugele noastre Teodor Pitărel şi frate-său Gavril şi surorile lor Drăghina şi Mărica fii Odochiei, nepoţi lui Gavril Dinga, şi de a lor bună voe de nime siliţi sau asupriţi şi-au vândut a lor dreaptă ocină şi moşie din ispisoacele lor de danie ce le-au avut de la strămoşii lor, Dinga Pitariu şi Dinga Gavril, dela strămoşul nostru bătrânul Ştefan voevoed a treia parte din jumătate de sat din Fărloeşti şi a treia parte de unde cade curgerea Solonţului în Poeană în Tazlău, şi a treia parte [lipsă un rând întreg] şi a treia parte din *Frumoasa,* unde este poeana Costei, aceste le-au vândut nepotului lor, credinciosului boerului nostru Dingăi Vornic, drept 220 zloţi tătăreşti şi sculânduse boerul nostru Dinga vornicul au plătit toţi deplin acei de mai sus arătaţi bani zloţi tătăreşti, în mânele de mai sus numiţilor lui Toader Pitărel şi a fraţine-său Gavril şi a surorilor lor Drăghinei şi Măricăi fiilor Odochiei nepoţi lui Gavril Dingăi. După aceiaş earăşi au venit înainteà noastră şi înainteà boerilor noştri, *Solomia* şi soru-sa *Lupa,* fetele (lipsă) şi de a lor bună voe şi de nime silite nici asuprite şi-au vândut a lor dreaptă ocină şi moşie din ispisoc de danie ce au avut tatăl lor *Baluş Iopa,* de la strămoşul nostru bătrânul Ştefan voevod şi jumătate din sat, (lipsă) unde au fost târg (lipsă) din jumătate, ce din sus jumătate, şi jumătate dintr'un vad de moară ce este acolo într'acel sat şi jumătate dintr'un loc de grădină ce este între gârle, însă, partea ce se va alege a Solomiei aceia o au vândut credincios boerului nostru Dingă Vornicului, drept patru sute zloţi tătăreşti, iar Lupa sculânduse şi-au vândut casele sale dintr'acelaş de mai sus numit sat, care acele case au

fost a tătâni-său a lui Baluş Iopa şi s'au venit în partea ei şi 10 pământuri din (lipsă) dintr'acelaş hotar şi jumătate dintr'acelaş de mai sus numit vad de moară, şi jumătate dintr'acelaş loc de grădină ce este între gârle, însă partea ei ce se va alege, au vândut iarăş credincios boerului nostru Dingăi Vornicului drept 240 zloţi tătăreşti, însă luând ea banii gata şi-au *plătit capul, pentru că ea s'au fost măritat după alt bărbat şi pentru desfrânarea ei au plătit,* apoi sculându-se boerul nostru Dinga Vornicu, au dat toţi deplin banii acei .... zloţi tătăreşti în mâna Lupei surorei Solomiei. După aceiaş iarăş am dat şi am întărit boerului nostru Dingăi Vornicul a lui drepţi robi ţigani şi ţigance anume Radu şi femeia lui Dobra şi copii lor şi Lepadatu şi femeia lui şi copii şi Stoica leutariu şi cu femeia lui Neacşa şi copii lor şi Stancul şi femeia lui şi copii lor şi Radu Sâcâraşu cu femeia lui Rada şi copii lor şi Cornea Zlatariu şi cu femeia lui Stana şi cu copii lor şi (lipsă) şi cu femeia lui Nastasia şi copiilor şi Necula cu femeia lui Maria şi cu copii lor (lipsă) şi Călin şi cu femeia lui Stana şi cu copii lor .... (lipsă) care aceşti de mai sus numiţi robi ţigani 'i-au dat Mircea Voevodu, când au umblat în solie, aşijderea şi Buhtea şi femeia lui .... (lipsă) şi dar (lipsă) ce şi-au cumpărat el dela (lipsă) ce au fost Visternic drept .... aspri (bani) (lipsă) (nu se cunoaşte) ce şi-au cumpărat dela Anton, ce au fost vameşu şi dar (lipsă 2 rânduri şi mai bine) şi Bojar (nume) ce l'au cumpărat dela (lipsă) egumen (lipsă) ot Tazlau drept .... unu galben (şters nu se cunoaşte bine) ce l'au fost vândut Salon pitariu şi Tâmpa a lăutarului şi Danciu şi Oprea şi frate-său Ciolan şi surorile lor ce şi-au cumpărat dela Barcan Comis din ţara Românească, dreapta .... aspri, şi Buzdugan şi Cerţu şi femeia lui Mărica ce-i sunt drepţi robi ţigani, se-i fie lui dela noi uricu cu tot venitul lui şi feciorilor lui şi nepoţilor, strănepoţilor, preastrănepoţilor şi la tot neamul lui cine i se va alege mai de aproape, nestremutat nici odinioară în veci. Iar hotarul tuturor acelor de mai sus numite părţi, de a treia şi din jumătate de sat în Fărloeşti; (lipsă tot până în capătul rândului), din tot hotarul a treia parte şi din Păcura, cum şi din hotarul celor de mai sus numitelor părţi din sat pe Putna,

unde au fost târgul Putnei, să aibă hotar la câmp ca şi în pădure, iar de pre alte părţi, să le fie tuturora (lipsă) şi spre aceasta este credinţa a insune domniei mele de mai sus numit Bogdan Voevod, şi credinţa a pre iubiţilor fraţi ai domniei mele Petru şi Constantin şi credinţa tuturor boerilor noştri ai Moldovii a mari şi mici».

De acì reesă, că Lupa s'a măritat cu un alt bărbat, adecă s'a făcut vinovată de bigamie, care se califică de desfrănare şi de aceea a fost pedepsită cu moarteà. Răscumpărarea capului a putut fi îngăduită şi în acest caz prin analogie cu rânduele pravilei. In adevăr, întru cât în pravilă nu se arată, care era pedeapsa pentru bigamie, e cu putinţă că această infracţiune să se fi pedepsit după apreciarea judecătorului şi deci acesta să fi putut înlocuì pedeapsa cu moartea printr'o globire, după cum am văzut mai sus. In sprijinul acestei păreri reamintim, că în Dreptul Roman deabeà Diocleţean prin c. 2 C. 5, 5 a rânduit, ca bigamia (care nu cuprindeà în sine un *adulterium)* să fie pedepsită, şi că pedeapsa totuşi a fost lăsată la apreciarea dregătoriei. In cazul în care s'ar obiecta, că fapta săvârşită ar fi fost şi o preacurvie, argumentarea de mai sus rămâne bună, fiindcă în nici unul din cele 252 paragrafe ale pravilei nu găsim vreo pedeapsă anumită pentru preacurvie (cf. §. 182), deci şi această infracţiune trebue să se fi pedepsit după aprecierea judecătorului. In sprijinul acestei păreri putem invoca Pravila lui Vasile Lupu, cap. 15, §§. 1 şi 3, care lasă pedeapsa bigamiei la apreciarea judecătorului.

213. d) Documentul privitor pe Toma (Arhiva Istorică, I, 1 No. 156, pag. 111, coloana 2-a) are cuprinsul următor: «Ioanne Vodă, etc. am dat acestui ţigan anume Nicola o treime din cincimea satului Boloteşti şi cu loc de moară în apa Putnei, care teritoriu şi-l cumpărase el cu 120 zloţi tătăreşti încă în zilele lui Alexandru Vodă de la Toma şi sora lui Stana şi nepotul lor Dumitru, trebuind bani lui Toma pentru a se răscumpăra din pedeapsa morţei; deci să-i fie lui Nicola cu tot venitul şi nimeni să nu se amestice contra acestei cărţi a noastre. Scris în Iaşi 7081 (1572) Octombre 5. Insuşi Domnul. Golăiu logofăt a învăţat, Popa a scris».

Nici în acest document nu ni se spune, ce faptă a săvârşit Toma, pentru ca să fi fost pedepsit cu moarteà. Prin urmare nu ne putem întemeia pe el, ca să susţinem, că răscumpărarea se făceà nu în virtutea pravilei, ci a obiceiului locului. Din contră faţă cu cele-l'alte cazuri de mai sus, credem, că mai de grabă trebue de primit părerea, că şi de data asta răscumpărarea pedepsei s'a făcut pe temeiul pravilei; adecă s'a aplicat regula.

214. e) Documentul privitor pe Ostahie (Arhiva Istorică, I, 1, No. 84, pag. 71, coloanele 1 şi 2) zice: «Nicoară Moţoc, mare vatat de Dorohoi, scriem şi mărturisim, cum am prins un fur anume Ostahie furt derept. Deci acel fur Ostahie la nevoia lui au pus soţie pe Ionaşco Puşculeţ den Săpoteni. Deci Ionaşco încă n'au putut să nu se deà vinovat, ci au căzut după popa Matiiaş, ca să plătească. Deci ne-au dat popa un cal, de i-au plătit capul. Ce nu i s'au plătit capul numai cu acel cal, ce am luat şi o iapă a lui proastă. Deci să nu mai aibă val pentru această pără, să se ştie. La Kordăreni, Noembrie 1 (1615)».

De acì rezultă, că pedeapsa pentru furt erà o pedeapsă capitală, întemeiată după cum am văzut pe rânduelele Pravilei. Răscumpărarea capului prin plata unei despăgubiri ne arată, că furtul săvârşit a fost de felul acelora, a căror pedepsire erà lăsată la aprecierea judecătorului «*după cum va fi voia judeţului*». Judecătorul în aceste cazuri, putea să pronunţe pedeapsa capitală, ca pentru orice furt, dar puteà să dee şi altă pedeapsă, după aprecierea sa; deci puteà şi să înlocuiască pedeapsa capitală cu o amendă. In Pravila lui Alexandru cel Bun, găsim următoarele articole, unde pedeapsa pentru furt este lăsată la buna voie a judecătorului. Art. 118 şi 119.—Cf. şi art. 187, care după cum a văzut îngăduia ertarea şi deci şi răscumpărarea cu ştirea giudeţului.

215. Aşà dar în urma acestor analize putem încheià, că din cazurile invocate nu se dovedeşte părereà de mai sus (No. 208), ci din contră, că atât pedepsirea infracţiunilor, cât şi ertarea şi răscumpărarea pedepsei se întemeiau nu pe obiceiul pământului, ci pe rânduelele pravilei.

216. 2) *Confiscarea.* A. D. Xenopol, l. c. pag. 94 scrie:

«O altă pedeapsă în avere, care însoţea perderea capului şi nu o înlocuia, era confiscarea averei, care se aplica pentru crime de trădare către domn, fie însoţită de pedeapsa capitală, fie singură, când osânditul izbutise să-şi mântue viaţa prin fugă. Această pedeapsă barbară, care loveà nu numai în vinovaţi, ci prin despoiere şi în familia lor, nu-şi poate găsi explicarea decât în principiul feudal admis de poporul românesc al acelui timp, că imobilele devin proprietate individuală numai prin concesiunea domnului, anume chiar şi acele ce aparţineau privaţilor neatârnat de vreo danie domnească».

217. Insă confiscarea atât a averei întregi, cât şi numai a unei părţi din avere este o pedeapsă, pe care o găsim şi la Romani întovărăşind de regulă *poena capitalis* (Cf. Th. Mommsen, Römisches Strafrect, 1899, pag 592, No. 3 pag. 1006, 1008, 1009 şi urm.). Astfel *perduellio* [în care intră toate crimele în contra statului, p. c. Orice purtare vrăjmaşă contra patriei (hiclenia moşiei, vânzarea patriei), în contra împăratului (hiclenia domnului) Fr. 11 D. ad legem Juliam maiestatis 48, 4: «... *qui perduellionis reus est, hostili animo adversus* **rem publicam** *vel* **principem** *animatus*...»] se pedepseşte pe lângă *poena capitalis* şi cu confiscarea întregei averi. Deasemenea paricidul, omorul dictatorului, şi crimele privitoare la *maiestas* se pedepsesc şi cu confiscarea întregei averi. Tot aşa şi *deportatio* e însoţită de confiscarea averei întregi (cu deosebirea, că statul procură celui surghiunit oarecare mijloace de traiu, *viaţticum)*. In sfârşit *relegatio* pe viaţă atrage confiscarea unei părţi din avere, de obiceiu jumătate, uneori o treime. (Cf. Fr. 7 §. 4 D 48,22).

218. In pravila lui Alexandru Cel Bun, după cum am văzut (No. 196, 1, h), se găseşte şi confiscarea fie a întregei averi, fie a unei treimi din avere, fie a tuturor bucatelor şi ocinelor, ca pedeapsă pentru abuz de încredere (§. 147 şi 148), pentru înfiinţare neîndrituită de vamă nouă (§. 167), pentru săvârşirea de furt (§. 102), şi pentru contrabandă (§§. 155—157 şi 160).—Dacă aceste infracţiuni se pedepseau cu confiscarea apoi de sigur, că trădarea patriei şi a domnului, care erau crimele cele mai mari, trebue să se fi pedepsit pe lângă pedeapsa cu moartea şi cu confiscarea. — Aşa dar, dacă nu pe

litera pravilei, cel puţin pe spiritul ei se întemeiau confiscările, de care vorbesc documentele următoare:

219. *a)* Documentul din 3 Martie 1530 din vremea lui Petru Rareş (Arhiva Istorică I, 1 pag. 132 şi 133 No. 191) sună: «In numele Tatălui, al Fiului şi al Spiritului sânt, adoratorul Trinităţii Ion Petru vodă, etc. am graţiat ruga noastră monastirea tasloveană, templul naşterii Maicei Domnului, unde este egumen kyr Paisiu, dându-i satul Păscanii în Câmpul lui Dragoş; care sat se **sechestrase** pentru crima trădării dela Sima, când acesta s'a fost revoltat contra nepotului nostru de frate Ştefan-vodă cel Tânăr [222]); asemenea 'i-am mai dat un sat pe Tazlăul-Sărat anume Tuteştii, cu moara în apa Tazlăului şi cu toate atenenţele, care sat am cumpărat domnia mea cu banii gata din visteria noastră, cinci-sute şi 80 zloţi tătăreşti, dela slugele noastre Cristian şi frate-său Ion şi surorile lor Nastea şi Anuşca, copii Nastasiei, nevestei lui Barnuş şi fiicei lui Massim staroste, de a lor bună voie, fără nici o silă, fiind a lor dreaptă ocină şi moşie, basată pe actul de cumpărătoare al moşului lor Massim staroste dela fratele domniei mele Bogdan-vodă, şi pe actul de întăritură de la nepotul nostru de frate Ştefan-vodă, şi pe actul de întăritură dela însăşi domnia mea; şi am mai dat monastirii noastre dela Tazlău un loc anume Daduv pe Prut cu ale lui lăcuşoare şi cu gârlele Porceanului, cari se varsă prin Curcubetă în Prut .... şi 'i-am mai dat un sălaş anume Vântul; cari toate supra-scrise să-i fie etc. pe credinţa domniei mele, şi a prea iubitului meu fiu Bogdan-vodă, şi a tuturor boierilor: panul Hrean vornic, p. Negrilă, p. Grincovici, p. Tălabă, p. Vlad, şi p. Mihu purcalabi de Hotin, p. Cărje şi p. Huru purcalabi de Neamţ, p. Grozav şi p. Danciu purcalabi de Roman, p. Barbovki portar de Suceava, p. Dragşean spatar, p. Toader visternic, p. Liciu postelnic, p. Felea paharnic, p. Zbierea stolnic, p. Ioan comis, şi toţi etc. (încheiarea, cu numele vel-logofătului Toader). A scris Mihuţa în Hărlău, 7038, Martie 3».

220. *b)* Documentul din 1 August 1615 din vremea lui

---

[222]) Vezi *Letopiseţi*, t. 1, p. 155.

Ştefan Tomşa (Wickenhauser, Solka, pag. 76) unde se vorbeşte de două moşii confiscate pe sama domnii şi anume: Una cu numele Solca, de lângă mănăstirea cu acelaş nume, luată dela Arbore, vinovat de trădare. Alta cu numele Stănileşti luată dela Udrea cel orb, care se sculase cu mulţi Leşi şi venise asupra lui Stefan Tomşa.

221. *c)* Documentul din 26 Iunie 1621 din vremea lui Alexandru Iliaş (Arhiva Istorică I, 1 pag. 112 No. 157) sună: «† Ion Alexandru Iliaş vodă, etc. iată că domnia mea m'am milostivit, dând şi graţiând ruga noastră sânta monastire a sântului Sava din târgul Iaşului, care este mitoc al sântei marii laure din Ierusalim, cu patru fălci de vie în dealul Mândrului şi în dealul Laslăului la Cotnar, care vie fuse a vornicului Costea Bocioc, **confiscată** împreună cu alte averi ale lui pentru vicleniă, sculându-se el cu Gaspar vodă contra Turcilor, şi ucizând mulţi Turci în Iaşi, iară după aceia fiind prins şi înţepat de către Skinder-paşa; însă şi călugării din acea supra-scrisă sântă mânăstire a sântului Sava ne vor înscrie pe noi, şi pe doamna noastră, şi copii noştri, şi părinţii noştri, în sântul mare pomenic, etc. (urmează blăstemul). In Iaşi, 7129, Iunie 26. (Iscălit:) † Ion Alexandru vodă. (Iscălitura uricarului:) Mihail». (Cf. Arh. Ist. I, 1. No. 180, pag. 125).

222. 3) *Schimbarea semnelor de hotar.*

Documentul din 20 April 1639 din vremea lui Vasile Lupu (Arhiva Istorică I, 1, No. 111 pag. 87) glăsuieşte: «Io Vasile Voevod etc, dat'am cartea domnii meale boiarenului nostru, cinstit şi credincios, lui Gavrilaş logofătul cel mare, şi pre cine va trimete, ca să aibă a strânge oameni buni şi bătrâni de prenpregior *să socotească la hotarul satului* Feţinghieştilor, să caute de *nişte stălpi*, ce s'au jeluit rugătorii noştrii, călugării de la Bisericani, *că le-au scos de unde i-au pus hotarnicii* şi de nişte pâine, ce au zăs, că le-au luat Dumitraşco stolnicul. De se va afla, *că li au scos stălpii*, ca să hie tare şi puternic cu cartea domnii mele a lua **hatalmul** 12 boi şi să-i aducă aicea la domniia mea, şi să ia şi acea pâine şi s'o deà călugărilor şi locul să-şi ţie călugării, pre unde le spun direasele şi pre unde le-au hotărât hotarnicii şi le-au pus stălpii, dirept acea nime să nu cuteaze a ţineà sau a opri

dinaintea cărţii noastre». — Aci găsim aplicată rânduiala din §. 134: «Carele va muta hotarul cu putereà sa, stând cu arme să facă războiu, acesta să-i deà certare pe trup, după cum va fi voia giudeţului; *eară* **de va fi mutat** *furiş singur, acestuea să-i fie certarea cu bani, ce să zice să plătească* **hatalm**». (Cf. Archiva Istorică, I, 1. No. 197, pag. 136).

223. II. **Dreptul civil.** 1) *Proprietatea. a)* Documentul din 2 Iuliu 1639, din vremea lui Vasile Lupu (Arhiva Istorică, I, 1. pag. 94) sună: «† Io Vasilie Voevoda, etc. scrim către boerul nostru Gheorghie Arapul biv suljar dămu-ţi ştire, că s'au părăt de faţă înaintea noastră Malcoci, ce au fost pitar cu rugătorii noştri cu călugării dela mânăstire dela Biserecani pentru o bucată de hotar, pentru căci au fost mărgând apa Krakăului pre lângă satul mănăstirii, ce să chiamă satul Troiţa şi i-au fost **matca cea bătrână** pre acolo; iară apoi s'au mutat Krakăul de ş'au făcut loc pre lângă Kălimani satul lui Malkoci. Deci călugării au vrut să ia acea bucată ce au săpat apa şi au lăsat locul spre Troiţă. Pentr'acea dacă veri vedeà **cartea** domnii mele, iară tu să strângi **oameni buni** şi megiiaşi şi **să socoteşti acolo,** ca **să ţie** călugării cu satul lor cu Troiţa până în **matca cea bătrână,** iară cât hotar va hi luat despre Kălimani **să-l ţie** ei şi să-şi ia zecea dintr'acel loc, **de vor fi arat,** şi să nu făţăriţi nimărui, numai cum veri **socoti mai cu direptul** cu **oameni buni** pre unde au fost **matca cea bătrână,** pre acolo **să ţie,** şi într'alt chip să nu hie. † Şi a zecea de an încă să deà Troiţeanii dacă le veri alege locul şi să va veni Kălimanilor.—Borăleanul». (Cf. Arh. Ist. I, 1. No. 56 şi 112).

224. Acì găsim aplicate rânduelele din §. 10 al pravilei: «Două sate de vor aveà svadă pentru *hotarul* sau *pentru pământuri,* **acolo să socotească** giudeţele să facă **direptate,** să deà acel loc, pentru carele se pricesc, aceste să-l dea celora, *ce să va afla,* că **l'au ţinut** mai multă vreme, alegând când va fi **hotar bătrân, ţinerea** cea veche aceea birueşte, cum s'ar zice, cum să va afla, **c'au ţinut** cei den veci aşà să rămâe neclătit».—Credem, că nu poate fi nici cea mai mică îndoială, că rânduiala acesta, prevăzută pentru un proces între două sate, trebuea să se aplice şi când impricinaţii erau alţii decât nişte sate. Ie de observat, că Domnitorul caută să întrebuin-

ţeze chiar vorbe de ale pravilei. (cf. §. 7). Cf. supra No. 211.

225. Tot în acest document găsim şi aplicarea §. 22 al pravilei, care sună: «Partea celuia ce *samănă pre locul altuia*, de va fi sămânţa lui şi cu toată cheltuiala, sunt a lui nouă snopi şi a celui ce a dat pământul un snop; iară cele ce va împărţi într'alt chip iaste blăstămat de D-zeu». — Intru cât pravila nu cunoaşte prescripţia, se 'nţălege, că se datorea şi dijma pe timpul trecut, care nu fusese plătită. Cf. supra No. 202, VI.

226. *b)* Documentul din 1639 tot din vremea lui Vasile Lupu (Arhiva Istorică I, 1, pag. 93 şi 94) sună: «† Adecă eu Dumitraşco stolnicul din ţara de jos din sat din Buciumi mărturisesc cu acest zapis al nostru, cum m'am părăt cu egumenul dela sfânta mănăstire dela Beserecani şi cu tot săborul înaintea mării sale lui Vodă pentru un loc ce are mănăstirea acolo cu mori şi cu vii, cumpărat şi dat mănăstirei de logofătul Istratie mănăstirii Besericanilor pre lângă Dumitraşco stolnicul, pentru acela loc au avut călugării de Besericani pără cu Dumitraşco stolnicul înaintea mării sale lui Vodă; pentru căci ş'au pus stolnicul morile sale pe locul mănăstirii, pentr'aceia au rămas stolnicul di înaintea mării sale lui Vodă şi a tot divanul şi di în toată legea. Pentr'acea dacă au văzut dumnealui stolnicul, că l'au rămas călugării di înaintea lui Vodă şi di în tot divanul şi di în toată legea, dumnealui s'au rugat egumenului şi a tot săborul să-i îngăduiască să nu-i aprinză morile, cum **au fost învăţătura lui Vodă**, până în ziua lui sveti Gheorghie. Iar de nu-şi va muta dumilui morile păn în zioa lui sveti Gheorghie să fie de ruşine la toate legile şi de *hatalmu*, şi mai pre mare credinţă mi-am pus pecetea şi iscălitura Dumitraşco, stolnic».

227. In acest document ni se spune în două rânduri, că unul din împricinaţi a perdut procesul pe temeiul legei. Această lege, pe care s'a întemeiat Vasile Lupu este §. 87 din pravila lui Alexandru Cel Bun, a căruia rânduială sună- «Cela ce va zidi, sau va răsădi pe pământ strein, sau va sămana, *sau va face fie ce lucru* fără de ştirea stăpânului celuia cu locul, **dăm învăţătură** acelea bucate, *sau fie ce va fi*, ca să nu aibă treabă cu dănsele, cela ce au muncit acolea, **ce să-şi**

pearză toată osteneala și necum alta, ce cheltuială încă să nu 'și ea». (Cf. §. 90). — Pentru vorba *hatalm* cf. §. 134.

228. 2) *Ipoteca.* a) Din anul 1610 găsim un document, din care rezultă că moșia zălogită unui creditor, nu-i dată acestuia decât după judecată. Iată cum sună acest document aflător în Uricarul, X, pag. 152: «Noi Gaşpar Voevod, cu mila lui D-zeu Domn țărei Moldovei. Facem înștiințare precum au pârât de faciă înaintea noastră sluga noastră Gavril diacul, pe rudenia lui sluga noastră Tăutul biv Logofăt, pentru cinci jărăbii ce au avut zălog dela unchiul lor Toader din partea lui din Bălilești drept 63 taleri bătuți, zicând, că i-ar fi făcut lui Tăutul un zapis pentru oarecare tocmeală ce au avut pentru satul Milie, până când va ține danie dela Ștefan Voevod. Iar după aceea Tăutul au răscumpărat acel sat Milie cu totul dela jupăneasa lui Stroici vel Logofet, precum au arătat nouă și dresurile; pentru aceea i-am judecat pre dânșii cu dreaptă judecată, și așà am aflat, ca să nu aibă nici o treabă Gavril cu acele cinci jărăbii din Bălilești, ci de va vrea el ca să ție să aibă a întoarce acei de mai sus scrişi 63 taleri bătuți precum scrie și în zapisul ce are dela unchiul său Toader. Și *le-am pus lor și zi din lunie* zi întâiu până în patru săptămâni, însà să-i întoarcă lui până la ziua însămnată toți banii acei de mai sus scrişi; iar el să-și ție luişi acele cinci jărăbii până când va răscumpărà pre acele Toader dela dânsul, iar de nu le va răscumpărà la zi, să aibă a-i dà lui bună pace, și să nu mai aibă nici o treabă și atunce să-i întoarcà toate zapizele acele în mânele Tăutului și ca să nu mai aibă a se pârî, nici a dobândì Gavril niciodată. Ca să se știe. In Iaşi, let 7127 (1619) Mai 20. Ghenge vel Logofăt, Nebojatca vtori logofăt, Săcuștac scriitorul».—Hotărîrea din acest document e întemeiată pe art. 210 din Pravila lui Alexandru cel Bun, care zice: «Cela ce va face tocmală cu altul, până în cutare vreme de nu'i va dà cutare lucru, ca să aibă voie să ea cutare sat, dară de să va prilejì satul să nu fie pre mâna lui, ce să-l ție altul, atunce nu va puteà cu voia lui să-l iea, măcar că le-au fost tocmala aşà, ce aicea *trebue putere dela giudeț*; iară de-l va luà el singur cu voia lui va aveà certare».

229. b) Documentul dela începutul veacului al șeapte-ze-

celea (Arhiva Istorică, III, No. 7, pag. 204) sună: «† Iată eu doamna Lenţoae cea bătrână mărturisesc cu această scrisoare a mea eu singură pe mine, cum că sunt datoare doamnei Vrâncenesei o sută de taleri bătuţi şi pentru acei o sută de taleri *i-am zălogit* două fălci de vie la Cotnar, la dealul lui Vodă, *până la culesul viilor;* deci dacă voiu da acei supra scrişi bani, îmi voi luà înapoi via, iară *dacă nu voi da banii*, **atunci** cum vor găsì oamenii buni cu sufletele lor, *cât preţueşte acea vie.* Şi spre mai bună credinţă şi tărie au fost faţă panul Alexa Musteaţă starostea de Cernăuţi şi Onciul Iuraşcovici staroste şi şoltuzul cu 12 părgari, şi Roşca şi Manciul din Cernăuţi şi spre mai bună credinţă şi tărie am pus peceţile cătră acest adevărat zapis, ca să se ştie. Scris în Cernăuţi August 5. (Subscrişi:) Alexa Musteaţă a iscălit. Eu Juraşcovici staroste».

230. Această obligaţiune ipotecară e făcută potrivit §. 210, care glăsueşte: «Cela ce va face tocmeală cu altul *până în cutare vreme* de *nu-i va da cutare lucru*, ca să aibă voie să ia cutare sat. . . .» Deasemenea găsim în acest zapis şi regula din Dreptul Roman, cuprinsă în Fr. 16 §. 9 D. pignoribus 20, 1: «Potest ita fieri pignoris datio hypothecaciae, *ut si intra certum tempus non sit soluta pecunia*, iure emtoris possideat rem, *iusto pretio* **tunc** *aestimandam*».

231. Ce s'a întâmplat cu această ipotecă, aflăm din documentul din 10 Octombrie 1618. (Arhiva Istorică, III, No. 15, pag. 216) care ne spune: «† Iată eu Mihali Furtună, vel ceaşnic i Arsenie logofăt, adecă au venit înaintea noastră Miron, feciorul Lenţei, şi Patraşcu Boldescul, ginerele lor, şi au mărturisit cum au fost dător Lenţe bătrânul o sută de taleri bătuţi giupânesei Vrăncenesei şi i-au fost făcut zapis pe sine pre ace dătorie, după aceea s'au tocmit cu giupăneasa Lenţoae di'năintea lui Musteaţă şi a Onciului, staroste de Cernăuţi şi a şoltuzului şi a părgari de târg de Cernăuţi, cum *au pus zălog* două fălci de vie den dealul lui vodă, ce sunt pe lângă viile logofătului Ghenghei, ca să plătească acei bani ce-s mai sus scrişi, până la culesul viilor; iară de nu vor plătì banii, să fie viile bietorea; într'aceia ei şi-au cules viia **şi o au dat** în mâna giupânesei Vrăncenesei. Deci noi văzând zapis

făcut şi *de bună voie a lor tocmeală*, noi încă le-am făcut această carte a noastră de mărturie şi de credinţă, ca să ţie ace vie în veci. Aceasta să se ştie. Scris in Kotnar, anul 7127, Octombre 10». De aci rezultă că neplătindu-se datoria, zălogul a fost luat de creditor. Aceasta s'a făcut potrivit §. 209, care zice: «Cela ce va aveà datorie şi se va fi *tocmit cu voia*, să ia vre un lucru în preţ, aceste iarăş nu poate lua *fără giudeţ*, numai singur cu voia sa, de vreme ce datoria nu va fi *aleasă* să se ştie, ce vor fi având catastige şi *isvoade* îndesine; drept aceea trebue întăiu să-şi ia sama pre-mănuntul şi atunce *cu voia sa singur* să-şi ia acel lucru **ce-i vor da,** iar de va lua înainte să va certa după cum va fi voia giudeţului».

232. c) Documentul din 31 Mai 1622. (Arhiva Istorică III, No. 16, pag. 217) ie privitor tot la o zălogire: «Io Ştefan Tomşa voevod, cu mila lui Dumnezeu domnul Ţărei Moldovei, adecă au venit înaintea dumnii-méle sluga noastră Dumitraşco Şeptelici şi au arătat carte şi zapis pentru zeace iape cu mânz ce au dat frăţine-său lui Vasile Şeptelici, ce au fost hatman, şi aşijdere scrie în acel zapis cum au dat zeace iape cu mânz ce au fost a cucoanelor a Grigorcii, când au fost în prinsoare în zile lui Aleksandru voevoda. Deci pentru cele zeace iape ce au dat Dumitraşco Şeptelici ş'au pus zălog a patra parte de sat de Zăhăreşti, iar pentru cele zeace iepe cu mânzi a celor cucoane ş'au pus zălog a patra parte de sat de Văskăuţ, însă cotul den gios ce-i cumpărătură dela Greaca şi dela Anton. Deci ca să aibă ei *a ţineà* acele părţi de sat, până când li să va face plata, cât mai sus scrie, ca să nu aibă nimeni a se amestecà acolea înainteà cărţii dumnii meale. Domnul a spus. In Iaşi, anul 7130, Mai la 31».

233. Aci ie vorba de o ipotecă însoţită de o antichresă. Creditorii au fost îndrituiţi şi de Domn, ca să poseadă («*a ţineà*») acele părţi de sat, până ce li se vor plăti datoria adecă fiindcă datornicul se foloseà de capitalurile altora, aceştia să se folosească de acele părţi de sat ale datornicului. — Dar antichresa aceasta nu puteà să dureze de cât şepte ani, căci §. 16 din Pravilă spune: «*Ceia ce vor lua ocine pentru datorii* şi mai vrâtos pentru cămătă, de vreme ce se va arăta c'au mâncat roada dentr'acea ocină, mai mult de 7 ai, atunce

ca să socotească giudeţul tot venitul ce va fi fost dentr'acea ocină, deci giumătate den tot să numere şi să facă să fie capete, să să ioşoreze den datorie».

234. Documentul din 5 Octombre 1480, dat de Ştefan Cel Mare. (Arhiva Istorică I, 1, No. 163, pag. 116) glăsueşte: † Cu mila lui Dumnezeu noi Ştefan Vodă, etc. iată, că a venit sluga noastră Mihul Buzatu şi s'a jeluit cu mare jalbă, zicând nouă, cum că hrisovul, ce avusese el dela unchii noştri Ilie Vodă şi Ştefan Vodă pe dreptul său patrimoniu satul numit Pe-ustia-Racăcinei, pe Siret, s'a perdut când veniră Ali-beg şi frate-său Skender-beg şi cu Ţepeluş, robind ţara noastră chiar până la Lunca cea mare; deci căutând noi cu toţi boierii noştri şi cu divanul nostru suprem, **făcusem lege** lui Mihul Buzatu, după *dreptul ţărei*, ca el să aducă pe toţi megiaşii săi de'mprejur, şi aşa dar, văzând acuma buna şi dreapta recunoaştere şi justa mărturie a acelor megieşi, noi asemenea şi din parte-ne dăm şi întărim lui Mihul Buzatu satul în cestiune pre credinţa domniei noastre şi a fiilor noştrii, etc. — A scris Borcea, în Suceava 6989 Octombre 5».

235. Am spus supra No. 25, nota 34, că «*Dreptul ţărei*» (zemskago prava), pe care se întemeiase Domnul, când *făcuse lege* lui Mihul Buzatu, este Pravila lui Alexandru Cel Bun. O altă dovadă, care întăreşte părerea noastră e, că şi acest document întrebuinţează vorbe din Pravilă şi anume din §. 63, care sună: «... *stăpânul acestuia să meargă la giudeţ şi* **să-i facă lege**...» (Cf. §. 7 unde se zice: «... *va întreba mai întâiu la giudeţ să vază*, **cum îi va merge legea**»).

236. *Hereditas ex testamento.* Documentul din 1646 de pe vremea lui Vasile Lupu (Uricariul, X, pag. 97) sună: «Io Vasile Voevod. Bojio Milosti Gospodar Zemli Moldavscoi. Precum au venit înaintea noastră şi înaintea boerilor noştri a Moldovei, a mari şi a mici, boerul nostru Tăutul biv Logofăt cu un zapis de mărturie dela Nacul părcalab de ţinutul Sucevei, şi dela Ştefan Murguleţu şi dela Toader Dohatco, şi Nicoriţa Brahă, şi Alexa Vuitul, cu 12 părgari din târgul Siretiului, şi dela oameni buni, precum că Isac feciorul lui Toader, nepot Tăutului Logofăt, înaintea morţei sale *s'au dat* cu o parte de ocină ce au avut de pe tatăl său

Toader Tăutul, din două părţi din jumătate de sat Băliteşti a cincea parte, şi o parte de pe maicăsa Mărica sora Pinţei, nepoata [lipsa] ce au avut cu vărul său Istrate a patra parte din satul Băloşeni ce-i pe Bodeasca în ţinutul Dorohoiului, şi o parte ce ne a venì cu feciorii Savei Pepeli, şi cu verii săi anume: Orzu şi Mănzu, şi *s'au dat* nepotului său lui Pătrăşcan feciorul Tăutului Logofăt, pentrucă *şi l-au luat în loc de fecior* şi l-au învăţat şi carte, şi pentrucă-i este şi nepot de văr primare, precum ne-au mărturisit şi maştihása Tudosca jupăneasa lui Toader Tăutul dinaintea mai sus numiţilor boeri şi oameni buni, pentru care i-au făcut pomenirea îngropărei şi de a treia zi, şi de a noua zi, şi de douăzeci zile, şi de patruzeci zile şi de jumătate de an, şi de un an, şi are să-l pomineascǎ (lipsă mai un rând), *cu blăstăm* pentru ca nimene din fraţii sau din surorile lui, să n'aibă a clintì *dania lui* aceasta, fiind cu ştirea lor, că el *s'au dat de bună voie* a sa şi s'au şi ţinut pe lângă Tăutul din copilăria lui, *şi copii n'au avut*, şi au dat Tăutul o eapă cu mânz duhovnicului său popei lui Onofrei, şi un cal frăţinisău Lupului, şi straie, pentru sufletul lui. Deci văzând noi zapis dela oameni buni pentru această de bună voea lui danie, acestor mai sus numitelor părţi de ocină, am crezut. Drept aceia şi noi aşijderea am dat şi am întărit mai sus numitului Tăutului Logofăt acele mai sus numitele părţi ca să-i fie lui cu tot venitul nestrămutat, nici odinioară în veci, şi altul să nu se amestice. Insuşi Domnul au poroncit; (L. P.) Let 7154 (1646) Oct. 15».

Din acest document reesă următoarele: Isac, fiul lui Toader Tăutul şi nepotul lui Tăutul biv Logofăt, neavând copii a adoptat pe Pătrăşcan, fiul lui Tăutul biv Logofăt, care îi era nepot de văr primar şi pe care l'a învăţat carte. Apoi Isac, înaintea morţei sale, s'a dat fiului său adoptiv, a făcut de bună voie în favoarea acestuia o danie, întărită cu blăstămul, ca nimeni sau din fraţii sau din surorile sale să n'o clientească. (Cf. Arhiva Istorică III, pag. 226, No. 24).

A. D. Xenopol, (l. c. pag. 101 şi 102, nota 32) vorbind de moştenirea testamentară şi având în vedere şi documentul de mai sus, zice: «Copii aveau dreptul, tot conform Dreptului Roman, de a li se da o parte din moştenire. (Documen-

tele mai noui spun a treia parte). De aceea daniile făcute îşi aveau tăria lor faţă cu rudele celelalte, *dacă nu erau copii*». —Acest chip de rostire nu este exact. Isac Tăutul întru cât înfiiase pe Pătrăşcan, aveà un copil. Deci vorbele «*şi copii n'au avut*» din documentul de mai sus, nu sunt o dovadă, că fii erau îndrituiţi la o *legitima portio*, din contra faţă de §. 212 din Pravila lui Alexandru Cel Bun, care sună: «*Un om la moartea de'şi va lăsa cu limbă de moarte mult, puţin, ce va aveà,* **ori cui va vrea el,** *acela poate singur cu voia sa fără de giudeţ să'şi ea acea rămăşiţă fără nice de o sminteală şi fără nice de o certare*» trebue să recunoaştem, că în Moldova se păstrase regula libertăţei nemărginite de a dispune şi prin testament, care se găseşte şi în Lex XII Tabularum: *Uti legassit super pecunia suae rei ita ius esto.* (Cf. supra No. 187, 49, b). Vom vedeà mai târziu, dacă testatorul, spre a întâmpina sfărămarea testamentului, trebuia să desmoştenească pe scoborătorii săi, etc.—Vorbele «*şi copii n'au avut*» trebuie să fie raportate la înfiiare, care nu se puteà face, de cât dacă adoptatorul (ca şi azi, art. 309 C. Civ.) n'aveà copii. — Aşà dar acest document e privitor la o danie *mortis causa,* adecă la un testament, care înmoşteneşte pe un fiu adoptiv şi care—potrivit regulelor Dreptului Roman şi potrivit §. 212, citat mai sus, din Pravila lui Alexandru Cel Bun—are tărie şi nu poate fi sfărămat nici de fraţii şi nici de surorile testatorului.*)

237. *Donationes inter vivos* şi *mortis causa.* 1) Documentul din 19 Ghenarie 1592. (Arhiva Istorică III, No. 3, pag. 199) sună: «† Eu Mariica Şaptelici fac cunoscut tuturora, şi de 'naintea duhovnicului meu popa Florea, fiind eu în viaţă, cum că *am dat ginerului meu,* lui Dumitru Corlătescul, şi *fiicei mele* Anghelina satul Vascouţii cu tot venitul, *de nemine asuprită şi nesilită, pentru ca să mă pomenească în viaţa mea şi după moartea mea,* iar alţii nemine, ca să nu-i învăluiască după moartea mea; iar cine îi va învălui, ca să fie blăstămat de către sănţii părinţi 318 dela Nichea. Şi au fost de faţă oamenii buni: panul Ionaşcu Dragoşescul, vameş de la Suceava şi Gherasim Vatah, şi popa Foca de la târgul Siretului şi Cozma fiul lui Laur, şi alţi mulţi oameni la această tocmeală, şi spre mai mare tărie eu popa Florea duhovnicul şi panul

*). A se vedea mai ales: Documentul din 1641, Uricarul 23, pg. 63, rândurile 4, 5.

Ionașcu vameșul de la Suceava, pus'am peceţile noastre către această scrisoare. † In anul 7100 luna lui Ghenarie 19».

238. Acì ie vorba, nu de un testament, ci de o donațiune atât între vii (*am dat... să mă pomenească în viața mea...*), cât și mortis causa (ca să mă pomenească *și după moartea mea*) făcută potrivit §. 208, care zice: «Un om de *buna voia sa*, de va lăsa ceva vre un lucru vre unui om sărac sau și bogat, de'ntru ce să va fi îndurat *pentru sufletul său* și-i va fi făcut și *zapis cu mărturii...*»—Tot din acest document mai reesă, că mama, deși aveà o fiică, iera îndrituită de a da din această avere și unei persoane, care nu era rudă cu dânsa, ci numai afin. Deci găsim și acì aplicarea regulei din §. 212, că o persoană poate dispune de averea sa cum va voi.

239. 2) Un document dela începutul veacului al șapte-sprezecelea. (Arhiva Istorică III, No. 6, pag. 203) are cuprinsul următor: «† Iată eu Lenţea, fost staroste de Cernăuți, mărturisesc cu acest zapis al nostru, cum că a venit la noi cinstita scrisoare domnească, relativă la Miron, aprod de Sinehâu și la Todosia, în privinţa unei năpăști, ce o plătise Miron panului Jastrzbski pentru părintele lor Onciul cel bătrân, și se cuveneà Tudosiei, ca să deà partea-i din capital și din dobândă șese-zeci și nouă de zloți și cinci potronici, și atunci Onufrei Vrânceanovici s'a sculat și a plătit toţi acei bani, câţi se cuveneà din partea Todosei, în mânele lui Miron, pentru ca fraţi ei să n'aibă dreptul de a o chema vre odată la judecată; deci Tudosia, fiica bătrânului Onciul, văzând aceasta (generositate), s'a sculat și ea, *de nime silită nici asuprită, ci din* **buna sa voie**, și și-a luat pe Onufreiu drept fiul său, până la moartea ei, *dându-i-se ea cu toate moșiile sale*, anume *jumătate sat Lehăcenii pe Prut* și a treia parte din satul Herţea cu toate părţile sale, *și cei-l'alți frați ai ei sau neamul să nu se mai amestece în aceasta în veci;* și *au fost față* la această tocmeală Bobric mare vatav și Tăutul și frate-său Toader și Buculeiu aprod și frate-său Gavril și Isaicu și Mătiaș aprod și Ionașcu Herţea și Jarciul și mai mulţi alţi oameni buni și spre tăria acestora pus'am (peceţile noastre) către acest *zapis*, ca să fie năstrămutat în veci». Acest zapis este amintit în următoarea confirmare domnească din 30

Marte 1617. (Arhiva Istorică III, No. 12, pag. 212 şi 213): «Ion Radul Voevod, cu mila lui Dumnezeu domnul ţărei Moldovei, am dat şi am întărit slugei noastre lui Onufrie Vrânceanul fost postelnic a sa dreaptă avere şi moşie şi *danie din ispisoc de danie* ce-l aveà de la Iremia voevod, a *treia parte din Herţea*, şi cu loc de heleşteu şi de moară şi cu fâneţe, partea de jos, în districtul Cernăuţilor, şi *jumătatea satului Lehăcenii*, partea de jos *pe Prut* şi cu loc de moară pe părăul Răchitei, în acelaş district, care acea a treia parte din Herţa *este danie* susscrisului Onufirie Vrânceanul de la mătuşa sa Tudosie, fiica bătrânului Onciul, nepoata lui Arbure; iar acea jumătate din satul Lehăcenii tot Todosia o a fost dată nepotului său de sor, lui Grigore Vrânceanul cămăraş, cu actul de împărţeală ce aveà ea de la Jeremia Voevod; iar apoi după moartea lui Grigore Vrânceanul Teodosia îşi luă înapoi acea jumătate de sat din Lehănceni; de acì toţi copii lui Onciul căzând într'o asupreală prin proces cu polonul Iastrebski din Polonia, căruia bătrânul Onciul îi datoria 600 taleri, şi s'au cuvenit ca fiii săi să plătească acea datorie, dar Todosia fiica lui Onciul n'aveà cu ce să plătească partea sa, şi a plătit pentru dânsa fratele său Miron, aprod de Sinehâu, şi apoi vru s'o execute pentru acei bani şi atunci nepotul său de sor, susscrisul Onufrie Vrânceanu se sculă şi plătì unchiului său lui Miron şeapte-zeci de taleri de argint, pe sama mătuşei sale Todosiei, după cum are *şi zapis dela oameni buni* din districtul Cernăuţilor, şi *a dat ea* acea jumătate de sat din Lehănceni nepotului său de sor, lui Onufrie după cum o dedese mai înainte fratelui acestuia lui Grigore Vrânceanul; deci ca să fie susscrisului Onufre Vrânceanul uric şi dela noi cu tot venitul acea a treia parte de jos din satul Herţea cu moară şi cu fâneţe şi aceà jumătate de sat din Lehăiceni, partea de jos şi cu mori; şi altul să nu se amestice. Scris în Iaşi în anul 7125, Martie 30, Domnul a spus. Marele Logofăt a făcut. Ghenghea Logofăt, etc.».

240. Acì avem de a face mai întâi cu o danie în favoarea lui Grigore Vrânceanul, apoi cu o înfiere a lui Onufrie Vrânceanul şi în sfârşit c'o danie în favoarea înfiiatului cu, înlăturarea fraţilor şi a altor rude ale dăruitoarei. Dania a fost

făcută potrivit §. 208 citat, adecă de *bună voie* şi cu *zapis cu mărturii*, şi potrivit art. 212 citat, adecă în virtutea libertăţei nemărginite de a dispune de avere.

241. III. **Procedura civilă.** 1) *Cercetare la faţa locului.* La 1582 în pricina dintre călugării dela Moldaviţa şi nişte boeri pentru satul Răciuleni, Domnitorul Ion Sasul, după ce a cercetat documentele, a însărcinat pe boierul Gedeon *să meargă la faţa locului* şi cu «megieşii satului din sus şi din jos, cu soltuzii, pîrgarii şi bătrânii din Baia să cerceteze pricina; ceeace făcându-se şi cartea de cercetare făcută viind la Domn, acesta aduce pricina în Divan şi cu toţii găsesc cu sufletele lor, că este dreaptă ocină a mănăstirei şi a rămas Ionaşcu de lege şi de judecată» [223]). — *Mergerea la faţa locului*, spre a se face cercetări pentru aflarea adevărului, a fost rânduită de Domn pe temeiul art. 10 din pravilă pe care l'am reprodus mai sus (No. 222) şi care am văzut, că spune, că în procesele privitoare sau la *hotar*, sau la *pământuri*, judecătorii să chibzuiască *acolo*, adecă la faţa locului în proces.

242. 2) *Ascultare de martori.* Din documentul precedent reesă, că cercetarea la faţa locului trebuia să se facă şi cu ascultare de martori. Această rânduială se sprijină tot pe §. 10 citat (No. 223), care spune, ca să se dea pământul «acelora, ce *să va afla* că l'au ţinut mai mult». Posesiunea (ţinerea) fiind un fapt, desigur că nu se puteà afla, cine a posedat, decât ascultându-se martori.

243. Că în procese se ascultau şi martori, reesă din art. 6, care glăsueşte: «De se vor tocmì doi plugari *să schimbe* niscare pământuri denaintea *a doi sau trei martori* şi *tocmeala* lor s'au grăit să fie *stătătoare*, acea *tocmeală* ca *să stea întreagă* şi *adevărală şi neclintită*». Tocmeala se făceà înaintea a doi sau trei martori, pentruca la nevoe să se dovidească cu acei martori, că ea a fost încheiată. Dovada cu martori erà o procedură, care se întrebuinţà decâteori erà nevoe. Aceasta reesă şi din art. 114, (a se vedeà infra No. 232) de unde se mai vede, că martorii trebuiau să fie şi «*oameni buni credincioşi*». Ba, mai mult decât atâta. Sunt cazuri în care împricinatul

---

[223]) A. D. Xenopol, l. c. 4, pag. 124, nota 23.

reclamant nu face dovada deplină a unui fapt, chiar dacă afirmă sub jurământ existenţa acelui fapt, ci mai trebue să mai aducă «*niscare martori*». In adevăr, iată cum sună art. 143 din Pravila lui Alexandru cel Bun: «Cela ce va zice, că i-au furat avuţia, ce au fost el socotind, sau banii ce au fost luat în datorie, acesta este dator, ca să arate, iară de nu, s'o deà înapoi a cui au fost, că de-are şi giurà nime nu-l va crede, alegând de-are aveà *împreună cu giurământul* şi *niscare marturi* sau niscare semne ca acele să poată arătà cu adevărat acel furtuşag să poată cunoaşte fiecine». Iar art. 148 cere pentru alte feluri de pricini: «*oameni de cinste şi credincioşi*». Insfârşit, întrebuinţarea dovezei cu martori pentru stabilirea adevărului, în pricini anumite, rezultă şi din art. 189: «Oricare ţăran va luà cu voia lui pământul să deà la altul, sau casa-şi, sau alt lucru ce va fi avut, şi-l va găsì în mânile altuia de să va aflà că *au fost oameni acolea* aproape pre care putea a-l face să-i întrebe şi nu i-au întrebat da-va înapoi acel lucru, şi-i perit dela dăns, iară *de-i vor fi zis oamenii*, că poate să facă acest lucru, sau de nu vor fi fost oameni pren acele sate pren pregiur atunce i se va lăsà să-şi ţie lucrul».

244. IV. **Dreptul internaţional**. Regulele de drept cuprinse în Pravilă înrîureau în parte la încheiarea tractatelor internaţionale, după cum şi regule de a dreptului strein puteau înrîuri dreptul moldovenesc.

Astfel în 1519 Sigismund, craiul Lehiei, prin solii Otton Chodecki, palatinul Galiţiei şi starostele Haliciului, Colomiei şi al Snetinului şi Nicolai Iskrzicki stolnicul Podoliei, iar Ştefăniţă-Vodă, prin solii Gringovici şi Tălabă starostii de Hotin, Ivănaş, şetrarul, Cărjă, jitnicerul şi Petrică, staroste de Cernăuţi, au încheiat un tractat pentru regularea dreptului între vecini [224]) în care găsim unele rânduelì juridice, conforme cu rânduelile cuprinse în cele 252 articole, din Pravila lui Alexandru cel Bun, şi anume:

245. a) Iată câtevà rânduelì din tractat: α) Articolul 9 zice: «Dacă cineva va urmărì pe furul sau hoţul său în pripă şi cu iuţeală şi-şi va găsì faţă lucrul furat, atunci hoţul *va fi spânzurat* şi lucrul furat se va înapoià pro-

249. **Incheiare.** Iată, că am dovedit, că cuprinsul multor documente se 'ntemeiază juridicește, nu pe obiceul pământului, ci pe rânduelele Pravilei lui Alexandru cel Bun, adică pe dreptul pozitiv *scris,* care a rămas în vigoare și după Alexandru cel Bun.

250. E) **Apendice.** I. Am cercetat până acum numai acele documente, în care găsim cu siguranță aplicarea rânduelelor cuprinse în Pravila lui Alexandru Cel Bun. Și întru cât această Pravilă a fost alcătuită din spicuiri din Dreptul Roman al Byzanțului (Cf. supra No. 203 și urm.), putem zice, că hotărârile din acele documente se întemeiază pe regulele Dreptului Roman.—Trecem la cercetarea altor documente, tot anterioare anului 1646 d. Ch. Amintim cu acest prilej, că Dim. Cantemir (supra No. 6) spuneà, că Pravila lui Alexandru Cel Bun n'a putut desființa obiceiurile pământului privitoare la moșteniri, testamente, împărțeala moștenirilor hotărniciile pământurilor și servituți. Și vom vedeà, că în *unele* din aceste documente găsim aplicate tot regule de ale Dreptului Roman, care nu sunt cuprinse în Pravila lui Alexandru Cel Bun: aceasta dovidește, că cel puțin o parte din obiceiurile juridice românești se întemeiau, după cum am spus (supra No. 4 și 5, p. c. și §. 2), tot pe Dreptul Roman.

251. *Hereditas ab intestato.* Lăsăm la o parte documentul din 5 Marte 1513, dat de Bogdan, fiul lui Ștefan Cel Mare. (Arhiva Istorică 1, 2, No. 315, pag. 120). In acest document se vorbește de o împărțire între Șteful Părcălabul, mătușa acestuia Marina, fiica panului Iacuș vistiernicul, fiicele acesteia Anușca și Vasutca și nepoții iei, fiii lui George Buczacki. Insă întru cât documentul nu ne spune, dacă e vorba de o moștenire *ab intestato,* sau de una *ex testamento,* și nici nu arată ce parte a luat fiecare copartaș, de aceea nu putem scoate din iel nimic, nici deductiv, nici inductiv.—Documentul din 1549 dat de Iliaș Vodă. (Arhiva Istorică I, 1, pag. 42 și 43) glăsuește: «Eu Iliaș Vodă cu mila lui Dumnezeu Domn țărei Moldovii. Adică au venit înaintea noastră și înaintea ai lor noștri boeri sluga noastră Jurja, fiul lui Vascu Epure, și Frăsina și sora ei Mărena fetele Mariții, șiașijderea sluga noastră Vasco și Fătul și Andreica feciorii Măgdălinei și așij-

derea Păcurar şi cu surorile lui Odochia şi Marina şi Stanca feciorii Ilenei; şi de a lor bunăvoinţă şi-au împărţit în de sine a lor dreaptă ocină şi moşie din documente de întăritură ce arseră, şi care le avusese moşul lor... feciorul lui Gherman de la moşul domniei mele cel mare Alexandru Vodă pe jumătate de sat de Bosanceşti partea din jos şi jumătate din heleşteu; şi anume s'a căzut lui Jurja feciorul lui Vasco Epure a cincea parte din acea jumătate de sat şi din heleşteu, partea din sus; iară Frăsinei şi surorei ei Marinei fetelor Mariţăi s'a căzut lor dintr'acea jumătate de sat şi din heleşteu a cincea parte, din jos de partea lui Jurja feciorul lui Vasco Epure; iară slugei noastre lui Vasco *singurului* i s'a venit lui dintr'acea jumătate de sat şi din heleşteu a cincea parte iarăş din jos de partea Frăsinei şi Marenei fetelor Mariţii; iară slugelor noastre Fătului şi Andreicăi feciorilor Magdalenei iarăş le s'a venit lor dintr'acea jumătate de sat şi din heleşteu a cincea parte din jos de partea lui Vasco; şi iarăş lui Păcurar şi surorilor lui Odochiei şi Mariţii şi Stancăi feciorilor Ilenei aşijderea şi lor s'a venit dintr'acea jumătate de sat şi din heleşteu... a cincea parte cu tot venitul din jos de partea Fătului şi Andreicăi; ca să le fie şi de la noi, şi nemine să nu-i tulbure. Scris în Hirlău, anul 7057. — Hatmanul. — Dumitru a scris».

252. De acì se vede, că Vasco Epure, strănepotul lui Gherman, avusese cinci fii: Jurja, Mariţa, Vasco, Măgdălina şi Ileana. Fetele fuseseră măritate, erau moarte la facerea împărţelei, pe urma lor rămăseseră scoboritorii lor şi anume: Mariţa lăsase pe Frăsina şi Marina; Măgdălina lăsase pe Fătul şi Andreică; iar Ileana pe Păcurar, Odochia, Marina şi Stanca. Toţi coborătorii lui Vasco Epure sunt chemaţi la moştenire şi fiindcă unii erau de gradul întâiu, iar alţii de gradul al doilea, de aceea moştenirea se împarte *in stirpem*, adecă în cinci părţi egale, după câte tulpine de fraţi au fost. Astfel scoborătorii de gradul întâiu, fiii lui Vasco Epure şi anume Jurja şi Vasco iau câte o cincime. Scoborătorii de gradul al doilea, adecă nepoţii şi nepoatele lui Vasco Epure iau împreună cincimea cuvenită tulpinei lor; şi anume: Frăsina şi Marina iau împreună o cincime, adecă fiecare câte

1/10; Fătul şi Andreică tot aşa; Păcurar, Odochia, Marina şi Stanca iau cea din urmă cincime, adecă câte 1/20 fiecare din ei.—Intru cât toţi scoborătorii imediaţi au fost chemaţi la moştenire şi întru cât moştenirea s'a împărţit în acest chip, trebuie să recunoaştem că totul s'a făcut potrivit regulelor de Drept Roman, din vremea lui Justinian, de după reformele acestuia prin Novelele 118 şi 127: «*Descendens* **omnis** *succedit in ordine primo*» şi «*Hi cuncti in stirpes succedunt*» [225]).

253. II. In unele hotărîri sau măsuri judecătoreşti luate de Domnitori găsim aplicate rândueli din Dreptul leşesc de pe vremea aceea. Astfel un document din vremea lui Bogdan, urmaşul lui Ştefan cel Mare, glăsueşte în următorul chip: [226]) «† Bogdan voevod, cu mila lui D-zeu Domnul ţărei Moldovei. Scrim cătră panul burgmistru şi cătră toţi sfetnicii mai mari din Leopole, iubiţii noştri prieteni. Inştiinţăm pe graţiele voastre, că încă de când erà panul Isac vameş în Suceava, garantata el lui..... din Leopole pentru Antoniu tot din Leopole suma de 87 zloţi ungureşti, socotiţi câte 57 aspri zlotul, după cursul vămei; după aceea panul Isac deşi nu încetà de a trimete la voi scrisori ale noastre, dar graţiile voastre tot nu i-aţi făcut nici o dreptate; mai pe urmă mers'a el singur din parte-ne ambasador la rege şi v-a adus o poruncă dela însuşi regele, şi voi nici atunci n'aţi pus la cale împlinirea datoriei; deci acum noi am poruncit şi am învoit panului logofăt Isac, ca să-şi împlinească el banii dela oricine îi va dà mâna; şi aşà dar găsind deocamdată pe Bartoş fiul panului Martin dela Leopole, panul logofăt apucat-a dela el acei bani 87 zloţi ungureşti socotiţi câte 57 aspri zlotul, după cursul vămei. Deci să bine-voiţi graţiele voastre de a îndestulà înşi-vă pe cetăţeanul vostru Bartoş. fiul panului Martin, ca să nu rămână păgubaş din pricina acelui coţcar, despre care ştiţi şi graţiele voastre, cum ne erà dator şi cum în trei rânduri venise panul Isac la graţiele voastre cu scrisori ale sale proprii, şi altele din parte-ne, fără ca să i se fi făcut

---

[225]) Cf. S. G. Longinescu, Programa Cursului de Drept Roman, §. 377, F, I, 1.

[226]) Arhiva Istorică I, 1 pag. 7 col. 2 şi pag. 8 col. 1.

plată. Scris în Hârlău. Ghenarie 15». Această procedură o găsim prevăzută în obligaţiunea, pe care și-a luat-o Alexandru cel Bun în anul 1421 faţă de fosta sa soţie Ringala. In Hurmuzachi I, 2 No. 424 pag. 514 se află înscrisul respectiv, care glăsueşte: «Nos Allexander Voieuoda dominus Terre Moldawiensis et nos Ilyasz Voieuoda filius domini Alexandri voieuode Terre Moldawiensis et nos Terrigene domini nostri Allexandri voieuode videlicet dominus Michalacz, Drohimsky dominus Yvan dornik, dominus Rinko, dominus Negra, dominus Ieorgius, dominus Schandro, dominus Modriczka, dominus Ylyasz, dominus Popscha, dominus Dan, dominus Ysaya, dominus Stan et frater suus Vancza, dominus Yvanicz, dominus Budul, dominus Proczelnik, dominus Czurba, dominus Ivan Detko, dominus Korlath, dominus Stephan Strauicz et froter suus Jeorgius, dominus Miclus, dominus Iakym Belianouicz, dominus Gorayecz et frater suus Stanislaw, dominus Berliczka, dominus Dragomir Branicz, dominus Chotko et frater suus Lewa, dominus Borisz Glovati, dominus Boricz Brayeuicz. dominus Drusza Hudicz Laczko posadnic, dominus Dimitri Baydonicz notum facimus per presentes omnibus qui literam nostram uiderint seu eam legerint temporibus opportunis, quia dedimus et presentibus damus et donamus ex bona nostra voluntate a nemine conpulsi nec coacti oppidum nostrum Sericht et Holchowetz cum villis et villullis et pertinencys, molendinis, pisiciuis theloneis et censibus et reditibus et omnibus ipsorum proventibus ad opidum predictum et Holchowecz pertinentibus, nichil nobis penitus reseruando Sorori *domini nostri* Regis Polonie et alias magnifici duci Littwanie Allexandri alias Witoldi, preclare principis Ringale condam consortis nostre in vita ipsius in quantum ipsa uiuit. Et adhec singulis annis demus sexcenta ducatos aureos aut florenos rubeos vngaricales in duas partes diuisim persoluendos et ad.... Xristi residuos tricentos inquantum ipsa niuit sibi tenemur dare et persoluere inprotracte et hec promittimus ex toto adimplere circa fidem nostram Xristianam absque dolo et fraude. Et si nos protraheremus persoluere pretactos ducatos ad terminum et diem perfixum et tempus prescriptum in litera presenti... subdamus nos Regi polonie

domino nostro penam soluendam alios sexcentos ducatos aut florenos rubeos vngaricoles et si in termino eo non curaremus persoluere eosdem florenos et alios adjunctor *penales* sexcentos ducatos ex tunc *dominus noster* rex *debet pro eisdem XII, centis ducatis* **arrestare** *tam diu donec* principis Ringale condam vxoris ad *implebimus* pretactos ducatos et nos debemus ad predictam **arrestacionem** tacere vna cum terrigenis nostris Moldwiensibus, superius in litera predicta nominatim scripti, sicut veri *fideiusores, promittimus* et *fideiubemus* circa honorem nostram et fidem Hristiana quod dominus noster Allexander Voieuoda Terre Moldawiensis et qui post ipsos erit dominus debet adimplere et nos fideles ipsorum superius scripti in litera presenti et ad ratificationem rei predicte nos praescripti terrigene sigilla nostra iussissimus una cum domino appendi. Datum et actum ipso die sanctae Lucie virginis et mortiris de anno domini milesimo quadrigentesimo vicesimo primo». — Cf. Inventarium pag. 134/135... *liberum regi erit mercatores cum omnibus mercimoniis* in regno suo arestare usque ad exsolutionem summae".

254. PRAVILA LUI VASILE LUPU. — A) **Cuprinsul Pravilei.** I. Această Pravilă ie împărţită în cinci secţiuni mari. 1) **Pravile împărăteşti** cuprinzând cinci capitole, dela 1—5. — 2) **Pravile împărăteşti** cuprinzând două-zeci şi nouă de capitole, dela 6—34.—3) **Pravilă** cuprinzând opt capitole, dela 35—42.— 4) **Pravilă împărătească** cuprinzând două-zeci şi şese de capitole, dela 43—68 — 5) **Pravile împărăteşti** cuprinzând zece capitole, dela 69—78.

255. II. Pe de altă parte Pravila ie împărţită în şeptezeci şi opt de capitole, numite glave. 1) *Pentru cei ce vor sudui pre giudeţ sau pre oamenii domneşti.* 2) *Pentru cei ce vor sudui sau vătăma solii.* 3) *Pentru ceia ce vor sudui pre mai marii lor, ce se zice pre boiari.* 4) *Pentru calpuzani ceia ce fac bani răi şi pentru certarea lor.* 5) *Pentru ceia ce înblă cu bani răi sau i ţin la sine.* 6) *Pentru ceia ce găsesc vreo comoară pre locul şi pre hotarul său, sau pre hotarul besearicei, sau pre loc domnesc, cui se va cădeà.* 7) *Pentru ucidere şi câte feluri de ucideri sâmt.* 8) *Pentru certarea ucigătorilor de oameni ce li să cade după deale lor.* 9) *Pentru cela ce'şi va ucide pre tatăl său,*

sau pre înmăsa, ce certare va aveà. 10) *Pentru ceia ce vor ucide pre neştine cu înşelăciune, ce să zice cu otravă.* 11) *Pentru ceia ce ucig pre alţii pentru să poată scăpa, să nu-i ucigă pre dânşii.* 12) *Pentru ceia ce ucig pre fur cându'l vor prinde furând de faţă.* 13) *Pentru ranele ceale de moarte şi pentru ceale ce nu vor fi de moarte cum să vor cunoaşte.* 14) *Când se va certa cela ce au rănit pre altul şi când nu să va certa.* 15) *Pentru bărbaţii ce vor lua două mueri şi pentru muiarile cealea ce când li vor lipsi bărbaţii de acasă, să vor mărita.* 16) *Când 'şi va piarde zeastrele muiarea ce va fi făcut preacurvie şi când nu le va piarde.* 17) *Pentru care vine să desparţ căsarii, ce să zice bărbatul de fămeae'şi.* 18) *Cum şi în ce chip esă preacurvia unuia să va puteà tocmi şi a celuia-l-alt preacurvie, pentru doară nu s'are despărţi căsarii.* 19) *Când şi în ce chip se desparte bărbatul de muiare pentru sodomie.* 20) *Când să va despărţi bărbatul de muiare'şi sau muiarea de bărbat pentru erese de va fi unul eretic.* 21) *Când se va despărţi muiarea de bărbat pentru vrăjmăşia bărbatului.* 22) *Cum şi în ce chip poate să să arate vrăjmăşiea bărbatului şi cu ce lucru.* 23) *Cum şi când poate bărbatul să-şi bată muiarea şi în ce chip.* 24) *Când va trebui să fie chizeaş dirept bărbat oameni de credinţă şi încă să facă şi zapis muerii lui cum să nu o vatămă întru ceva nice cu un lucru.* 25) *Pre căte fealuri de lucruri poate bărbatul să-şi gonească muiarea den casă cu puterea sa fără de leage şi fără ştirea giudeţului.* 26) *Când iaste muiarea datoare să înble după bărbat ori încotro va mearge.* 27) *Pentru certarea hotrului cum şi în ce chip să cade să fie.* 28) *Carele să chiamă hotru şi când se va certa.* 29) *Cela ce'şi va zălogi casa sa pentru să să facă acolo preacurvie şi mestecare de sânge şi alte fealuri de curvii şi de lucruri scrânave, cum să cade aceste să să cearte în toate fealurile.* 30) *Pentru părinţii ceia ce'ş vor hotri featele sale ceale trupeşti.* 31) *Pentru bărbaţii ce vor hotri muiarile lor.* 32) *Pentru răpitul şi ce certare să cade să să deà răpitorilor.* 33) *Oare ce certare să va da celuia ce răpeşte muiare curvă.* 34) *Oare ce certare să va da celuia ce va răpi muiare călugăriţă.* 35) *Pentru ceia ce fac curvie cu călugăriţe.* 36) *Pentru ceia ce fac silă fecioarelor, de le strică fecioria, oare ce fel de certare vor aveà.* 37) *Când iaste datoriu cela ce va face silă vre unei feate să o*

înzestreze şi când o va lua să'i fie muiare. 38) *In ce chip să va puteà arăta cum să să fie făcut sile fie cărei feate.* 39) *Pentru sodomie ori ce feal va fi şi căte fealuri de sodomie sămt şi ce feal de certare li se dă.* 40) *Pentru ceia ce vor face curvie cu dobitoace ce certare li să va da.* 41) *Pentru sânge amestecat ce feal iaste şi ce feal de certare li să va da celor ce vor face şi când să vor certa ceia ce vor fi vinovaţi.* 42) *Pentru mestecarea de sânge ce să face cu nuntă.* 43) *Pentru certarea celor ce suduesc, când li să va da şi când nu li să va da.* 44) *Pentru sudalme când să vor chema mici şi când să vor chema mari.* 45) *Când va putea scăpa de certare cela ce suduiaşte, ca să nu să cearte arătând cum cuvintele ce au zis de l'au suduit sânt adevărate.* 46) *Oare când va puteà să vie să să plângă la giudeţ neştine şi să părască sudalmă, ce va fi suduit neştine pre altul.* 47) *Când să va chema sudalmă de va zice neştine altuia minţi, şi când nu să va chema.* 48) *Pentru certarea sudălmii cum şi în ce chip să va face.* 49) *Pentru ceia ce clevetesc şi suduesc pre domnul ţărei, sau pre oamenii besearicii.* 50) *Pentru ceia ce suduesc şi ocărăsc pre neştine cu scrisoarea.* 51) *Pricina întăi pentru care să îndeamnă giudeţul de mai micşurează certarea.* 52) *Pentru a doua pricină ce micşurează giudeţul certarea celui vinovat.* 53) *Pentru a treia pricină ce şuvăiaşte cel vinovat să se cearte mai puţin de cum 'i să cade după greşala sa ce va fi făcut.* 54) *Pentru a patra pricină ce micşurează giudeţul certarea celui vinovat.* 55) *Pentru a cincea pricină ce micşurează giudeţul certarea.* 56) *A şeasea pricină ce micşurează giudeţul certarea celui vinovat.* 57) *Pentru a şeaptea pricină ce micşurează certarea.* 58) *Pentru a opta pricină ce micşurează giudeţul certarea.* 59) *Pentru a noua pricină ce înmicşurează giudeţul certarea celui vinovat.* 60) *Pentru a zecea pricină ce înmicşurează certarea.* 61) *Pentru a un-spră-zeacea pricină ce va micşura giudeţul certarea.* 62) *Pentru a două-spre-zeacea pricină ce înmicşurează giudeţul certarea.* 63) *Pentru a trei-spră-zeacea pricină ce micşurează giudeţul certarea.* 64) *Pentru a patru-spră-zeace pricină ce micşurează giudeţul certarea.* 65) *Pentru a cincia-spră-zeace pricina ce micşurează certarea.* 66) *Pentru a şeasia-spră-zeace pricină ce înmicşurează certarea.* 67) *Pentru ceia ce hiclenesc şi calcă cinul cel îngeresc, ce să zice călugă-*

resc, ce să zice pentru ceia ce'şi leapădă călugăria. 68) *Pentru certarea celora ce să leapădă de cinul îngeresc, ce să zice ce'şi leapădă călugăria, ce certare li să va da.* 69) *Pentru ceia ce îndeamnă şi agiută cuiva sau 'l svătuesc spre rău, sau când va trimete pre altul să facă vre o răutate.* 70) *Ce certare vor lua ceia ce svătuesc spre rău să facă cineva.* 71) *Siamnele cu carile să cunoaşte vinovatul de va fi greşit după svatul şi agiutorul ce 'i va fi dat sviatnicul.* 72) *Ce certare vor lua ceia ce agiutoresc pre altul să facă greşală.* 73) *Care certare vor lua ceia ce să vor găsi acolea de faţă unde să va fi făcând vre o svadă fiind cu arme şi să va tămpla de să va face ucidere.* 74) *Seamnele cu carile să cunoaşte cel cu arme ce s'au prilejit acolo la svadă oare în deadins au venit acolea întămplatu-s'au fără veaste.* 75) *Certarea ce vor lua ceia ce vor agiuta vinovatului după ce va face greşala.* 76) *Certarea ce vor lua ceia ce primesc în casele sale furi şi tălhari.* 77) *Ce certare va lua eela ce dă puteare şi învăţătură cuiva să margă să facă vre o răutate cuiva.* 78) *Ce certare să dă celora ce mulţămăsc vinovatului după ce face greşala.*

256. III. Dintre cele 78 de capitole unele au subcapitole nenumerotate. Astfel: 1) Capitolul zece are un subcapitol: *Prepusurile otrăvei de unde să iau, să să poată creade.*—2) Capitolul cinci-zeci şi unu are două subcapitole: a) *Care greşiale să chiamă fără înşelăciune.* b) *Care greşială să chiamă cu înşelăciune.*—3) Capitolul cinci-zeci şi trei are trei subcapitole: a) *Certarea celor tineri.* b) *Certarea cuconilor.* c) *Cum să micşurează certarea celuia ce nu'i de vrăstă.* — 4) Capitolul cinci-zeci şi cinci are un subcapitol: *Seamnele nebunului.*

257. IV. In această Pravilă trebue să neaşteptăm, ca să găsim rândueli, care să cârmuiască **toate** raporturile juridice, etc. ale vieţei sociale moldoveneşti; căci Vasile Lupu alcătuind'o a urmărit acest scop, după cum o spune în titlu pravilei sale, din tabla de materii. (Cf. supra pag. 151), care sună: *Altfeal de pravile împărăteşti pentru toate fealurile de giudeţe.*

Pe de altă parte şi în această pravilă, ca şi în acea a lui Alexandru Cel Bun, nu trebuie să luăm *ad litteram* titlul capitolelor; căci acestea *uneori* cuprind mai mult de cât arată titlurile lor, fiindcă incidental reglementează şi materii streine de acele titluri. Aşa de pildă în capitolul VIII intitulat. «Pentru

certarea ucigătorilor de oameni, ce li să cade după deala lor», se găseşte §. 27 privitor la *donatio inter virum et uxorem.* «Când se va prilegi un om căsariu *în viaţa lui* să-şi *dăruiască* avuţiea sa femeii sale sau femeia bărbatului său, acest *dar* să va *adevăra după moarte* iară nu în viaţă, însă şi moarte să fie den fire iară nu de vreo nevoe». Această rânduială s'a pus în capitolul VIII, fiindcă aci se îndeletniceşte legiuitorul cu efectele omorului asupra îndrituirelor patrimoniale. De asemenea în capitolul IX intitulat «Pentru cela ce'şi va ucide pre tată-său sau pre înmăsa, ce certare va aveà», se găseşte §. 15 privitor la *patria potestas.* «Cela ce'şi va trimete pre fiu-său cel bolnav la şpitali acela'şi va piarde puterea cea părinţască, ce au asupra fiilor; *acesta fiu de s'are prileji să ucigă pre tată-său, nu s'are certa ca cela ce'şi ucide pre tată-său, ce s'are certa ca un ucigător, ce face ucidere grabnică*». Partea subliniată din acest paragraf ne explică, de ce se vorbeşte în iel despre perderea puterei părinteşti. Tot aşa în capitolul XII întitulat. «Pentru ceia ce ucig pre fur cându'l vor prinde furând de faţă», se găseşte §. 4 privitor la îndrituirile deponentului şi ale mandantului de a lua înapoi averea depusă şi averea încredinţată pentru administrare: «Tot omul poate să'şi iea bucatele dela cela ce i le ţine şi i le socoteşte, măcară de'şi are şi fi pus şi chizăş, cum să-i deà bucatele toate de faţă la vremea când s'au tocmit, iară cela cu bucatele tot iaste volnic ori unde'şi va găsi bucatele, tot să şi le iea fie ce vreame va fi». Această rânduială se găseşte în capitolul XII, pentru a se spune, că luarea averei în împrejurările arătate, nu ie un furt.—Astfel de *leges fugitivae* se mai găsesc destul de multe. De aceea spre a afla cuprinsul pravilei în întregime, nu va fi de ajuns, ca să cetim numai titlurile capitolelor, căci atunci vom ajunge la încheeri greşite, ca acele ale lui D. Alexandresco. (Explicaţiunea Dreptului Civil Român, Tom. I, ed. II, pag. 16). «.... Pravila lui Vasile Lupu. . . . cuprinde *aproape numai legi penale şi agricole*», cu toate, că însăşi titlul pravilei ne spune, că cuprinde rânduieli pentru *toate* fealurile de giudeţe.

Iată ce materii sunt regulate în pravila lui Vasile Lupu.

258. **Dreptul privat.** 1) *Izvoarele dreptului.* — Pravila lui Va-

sile Lupu cunoaşte cele două izvoare ale dreptului pozitiv: a) *Lex* = Pravila (Cap. 2 §. 1; Cap. 8 §. 1; Cap. 9 §. 35; Cap. 21 §§. 18 şi 20; Cap. 32 §. 2; Cap. 35 §. 1; Cap. 41 §. 2; Cap. 49 §. 1; Cap. 51 §§. 1 şi 4; Cap. 52 §. 1; Cap. 53 §§. 15 şi 18; Cap. 55 §§. 1 şi 3; Cap. 57 §. 1 şi 4; Cap. 58 §§. 1 şi 6; Cap. 59 §. 15, etc.).

b) *Consuetudo* = Obiceiu (Cap. 8 §. 28; Cap. 27 §. 1; Cap. 30 §. 2; Cap. 51 §. 11; Cap. 56 §. 1 şi urm.; Cap. 58 §. 2, etc.).

259. 2) ***Felurile dreptului pozitiv.*** — Pravila cunoaşte:

a) *Ius humanum* = Pravila mirenească. (Cap. 2 §. 1; Cap. 59 §. 1).

b) *Ius divinum* = Pravila dumnezeească, pravila bisericească, pravila bisericei. (Cap. 2 §. 1; Cap. 32 §. 9; Cap. 36 §. 19 (?); Cap. 39 §. 8; Cap. 56 §. 4; Cap. 58 §. 2; Cap. 59, 2, 3).

c) *Ius naturale* = Pravilele celea ce sâmt după fire, pravila cea de fire, pravila firei omeneşti. (Cap. 58 §. 2; Cap. 59 §§. 2 şi 3).

260. 3) ***Aplicarea dreptului pozitiv.***—Persoanele supuse dreptului pozitiv. Toţi teritorialii. Regula veche *iura civem nosse oportet* s'a păstrat. — Abateri se fac pentru *persoane quibus permissum est ius ignorare.*

a) *Mulieres,* femeile pot să nu cunoască pravila mirenească, dar nu şi pravila dumnezeească şi pe cea a firei omeneşti. (Cap. 42 §. 16). «Muiarea poate şuvăi, că n'au ştiut *sminteala* nuntei sale şi nu să va certa nici cum, însă când va fi sminteala ei *sminteală de pravilă,* iar când va fi *sminteala ei de prespre fire,* atunce se va certa şi iea»; (Cap. 59 §. 2). «Muiarea *se va certa mai puţin* de cât bărbatul, când în casa ei să vor face bani răi calpuzani, sau când va cumpăra ceva vre un lucru eftin pentru să'l vânză mai scump, sau când va sparge carte domnească şi încă de se va mesteca în tocmala ereticilor, sau la giurământ mincinos; iar când va greşi la lucruri, ce să fac înpotriva *Dumnezeeştei pravile* şi *a pravilei firei omeneşti,* atunce nu să va certa muiarea mai puţin, ce tocma ca şi barbatul». (Cf. Cap. 8 §. 2).

b) *Rustici* şi anume *ţăranii cei groşi, ţăranii cei neînţelegători* deasemenea pot să nu cunoască pravila mirenească,

dar nu şi Dumnezeeasca pravilă, p. c. şi pravila cea de fire. (Cap. 59 §. 3: «*Ţăranul cel gros* poate şuvăi să nu să certe, ales când va fi mărturie cuiva şi de va grăi cuvinte fără de ispravă şi fără cale, de să va cunoaşte lucrul, că grăiaşte *de prostimia lui,* iară de va grăi de învăţătura lui cea rea, atunce să va certa tocma ca şi alalţi, aşijdere şi la alte la toate greşealele ce va face *ţăranul cel gros,* de va face *de grosimea lui,* mai puţin să va certa, iară de va face den răutatea şi fealul lui cel rău, atunce să va certa tocma ca şi alalţi şi aceasta iaste în puterea giudeţului, să'l giudece *de va fi de grosimea lui* sau de nu va fi, alegând de va fi greşala spre *Dumnezeeasca pravilă* sau spre *pravila cea de fire;* cace că atunce *grosimea* lui nemică nu-i va folosi, nice va şuvăi să scape de certare». Cap. 42 §. 10: «Nu va ~~puteà fie ce fial de~~ mestecători de sânge să şuvăiască înainteà giudeţului cum n'au ştiut mestecarea de sânge, alegând *de va fi ţăran de cei neînţălegători.*»)

c) *Impuberes infantia maiores,* adecă *tinerii în măsură de vrăstă* (partea bărbătească de la $10^1/_2$ ani până la 14 ani, iar partea femeească de la $9^1/_2$ ani până la 12 ani) şi *minores* adecă *acei mai mici de 25 ani.* (Cf. Cap. 53 §§. 2 şi 4) sunt trataţi mai blând. (Cap. 42 §. 8: «*Tinerii* şi *ceia ce vor fi* încă mici de vrâstă, de să va prileji să să însoare şi să'şi ia vre o rudă, să nu se certe cu moarte, iară după voia giudeţului *şi cu multă milă,* însă aceasta vor fi când se vor face mari să să desparţă şi să nu mai facă acest lucru, mestecare de sânge, pentru căce de vor sta tot într'această înşelăciune să vor certa deplin, ca şi ceialalţi după voia giudeţului şi fără de nici o milă»).

d) *Ori şi cine nu cunoaşte pravila aceia, care nu-i cunoscută de toţi.* (Cap. 42 §. 11: «Necunoştinţa pravilei celui mestecător de sânge nu dă să aibă certare mare, însă nu celuia ce nu va cunoaşte nice un fial de pravile, *ce numai celuia ce nu va cunoaşte pravila ceia ce nu o cunosc toţi,* cumu s'ar zice un om la moartea sa de va lăsa învăţătură cu *scrisoare,* ca să margă fata lui să lăcuiască în casa cutărui om, care lucru acela să o hrănească şi *să-i ţie* toate bucatele, până când va veni vremia, de va fi de vrăsta de măritat, drept aceia

iaste pravila, cum să nu poată nice acesta nice feciorul lui să o ia şie muiare, pre ceia ce o au hrănit şi o au crescut, acumu aceştia *de nu vor fi ştiut această pravilă* şi vor fi făcut această greşală, *aice poate şuvăi vinovatul*, să nu să cearte; iară de va fi lucrul într'alt chip, să ştie şi să cunoască toţi, atunce nu va puteà şuvăi vinovatul şi să zică, cum n'au ştiut»). (Cf. §. 12 următor).

261. 4) ***Felurile îndrituirilor.***—*Iura praesentia* şi *iura futura*. (Cap. 8 §. 18).

262. 5) ***Exercitarea îndrituirilor.*** — Indrituiri, care se stâng prin neexerciţiu. (Cap. 6 §. 13: «De va ţineà neştine, neşte ocine zălog pentru datorie şi de vor trece 30 de ani şi nu le va răscumpăra, atunce de să va afla vre o comoară prespre acii 30 de ani, atunce să fie tot a celuia ce au găsit, iară celuia cu ocina nemică să nu-i deà.»)

263. 6) ***Dobândirea îndrituirilor.***

a) *Originară*. Pilde: Cap. 6.

b) *Derivată*. Pilde: Cap. 52 §. 7.

264. 7) ***Perderea îndrituirilor.***— Proprietarul, care ie datornic antechresit, perde îndrituirea la comoara găsită pe locul său, dacă nu şi-a achitat datoria *(n'a rescumpărat ocinele zălogite)* înlăuntrul a 30 de ani. (Cap. 6 §. 13).

265. 8) ***Persoane fizice.*** — Acest fel de «*obraze*» se deosebesc în:

a) *Slobozi*. (Cap. 8 §. 3, etc.) şi *robi*. (Cap. 4 §. 13; Cap. 9 §. 53; Cap. 15 §. 11; Cap. 32 §§. 12 şi 13; Cap. 36 §. 4; Cap. 58 §. 13, etc.).

b) *Impărat sau Domn*. (Cap. 1 §§. 2, 3, 4, 5; Cap. 2 §§. 3, 4; Cap. 3 §. 2; Cap. 4 §. 1; Cap. 49 §. 8; Cap. 58 §. 1; Cap. 62 §§. 4, 6 şi 7; Cap. 72 §. 12, etc.).

c) *Boiarini, boiari, mare boiarin, cei de rudă bună, boeriea, ruda cea aleasă, mai marii altora*. (Cap. 3 §. 1; Cap. 9 §. 53; Cap. 32 §. 25; Cap. 42 §. 1; Cap. 62 §§. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, etc.). *Boiarin de treabă şi de folos, om de folos*. (Cap. 8 §. 11; Cap. 9 §. 47).

d) *Stăpân, domn*. (Cap. 9 §. 53; Cap. 43 §. 23; Cap. 58 §. 13; Cap. 72 §. 12; Cap. 76 §§. 8 şi 11, etc.).

e) *Giupân*. (Cap. 9 §. 61; Cap. 77 §. 8). *Giupânească*. (Cap. 15 §. 16).

f) *Oameni domnești, giudeț, slugă a giudețului, diregător de la vre un trâg.* (Cap. 1 §§. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; Cap. 75 §. 7, etc.).

g) *Armași, armășei.* (Cap. 58 §. 11).

h) *Slugă, slujnic, slujitor, slugoiu.* (Cap. 1 §§. 1, 10; Cap. 9 §. 53; Cap. 28 §. 6; Cap. 32 §. 13; Cap. 36 §. 14; Cap. 72 §. 12; Cap. 76 §. 6; Cap. 77 §§. 8, 11, 14, etc.).

i) *Nămit.* (Cap. 32 §. 13; Cap. 36 §. 4; Cap. 72 §. 12, etc.).

j) *Bogat.* (Cap. 8 §. 11; Cap. 32 §. 12; Cap. 36 §§. 1, 8).

k) *Sărac.* Cap. 1 §. 9; Cap. 28 §. 6; Cap. 32 §. 12; Cap. 62 §. 3). (Cf. Cap. 77 §. 8, etc.).

l) *Plugari.* (Cap. 58 §. 12).

m) *Lucrători.* Cap. 58 §. 12).

n) *Țăran gros și prost, țăran de cei neînțălegători, țăran gros.* (Cap. 42 §. 10; Cap. 51 §. 2; Cap. 59 §. 3, etc.).

o) *Humiliores = Cei mai mici, cei mai mici și proști, om de gios, om de gios și micșor și sărac, om cel mai de gios.* (Cap. 12 §. 29; Cap. 42 §. 1; Cap. 62 §§. 3, 4, 5, 9; Cap. 77 §. 8, etc.).

266. 9) **Filiifamilias.**—(Cap. 9 §. 15; Cap. 32 §. 46; Cap. 46 §. 2; Cap. 77 §. 27; Cap. 30 §. 1).

267. 10) **Existimatio.**

a) *Mangna capitis deminutio:* Schimbarea «*den stepena cea de sus în cea de jos și den domn să face rob și den boiarin rămâne ca o slugă*». (Cap. 8 §. 53).

b) *Infami: Om fără cinste, om de ocară și de rușinea cestii lumi, om cu rușinea în obraz.* (Cap. 27 §§. 5 și 6; Cap. 39 §. 4; Cap. 50 §. 2, etc.).

Bărbații cei răi și fără omenie. (Cap. 28 §. 1).

Om fără de cinste și rușinat. (Cap. 31 §. 7). (Cf. Cap. 32 §. 12).

Om de râs și de batgiocură, etc. (Cap. 22 §. 1).

c) *Muiare de cinste.* (Cap. 32 §. 1; Cap. 33 §§. 2, 5, 11, 14; Cap. 36 §§. 21, 22).

d) *Muiare bună.* (Cap. 33 §. 3).

e) *Fecioară curată, fată care a avut veste de fecioară curată și ș'a petrecut viața cu cinste.* (Cap. 38 §. 3).

f) *Fată, care a avut veste rea și vecinii n'au ținut'o nici într'o cinste.* (Cap. 38 §. 3).

g) *Moașă de cinste.* (Cap. 38 §. 6).

h) *Cela ce'i învățat a face răutăți.* (Cap. 51 §. 8).

i) *Cela ce face lucruri presprefire și denafară de obiceaele creștinești.* Cap. 51 §. 9.

j) *Om bun.* (Cap. 66 §. 4). *Oameni buni, care au veste de oameni buni.* (Cap. 77 §. 11). *Oameni de credință.* (Cap. 32 §§. 26, 43; Cap. 45 §. 7; Cap. 52 §. 11).

l) *Oameni răi, care au vestea de răi.* (Cap. 77 §. 11).

m) *Măscăriciu.* (Cap. 9 §. 47). (Cf. Cap. 43 §. 14).

268. 11) **Religio.**

a) *Creștini.* (Cap. 20 §§. 4—6; Cap. 35 §. 3; Cap. 59 §. 1).

b) *Jidovi.* (Cap. 14 §. 9, 64 §§. 2—4; Cap. 66 §. 5, etc.).

c) *Eretici.* (Cap. 53 §. 22; Cap. 67 §. 5; Cap. 68 §. 1, etc.).

d) *De altă lege.* (Cap. 14 §. 9).

269. 12) **Sexus.**

a) *Bărbați.* (Cap. 59 §. 1, etc.).

b) *Muiari.* (Cap. 8 §. 30; Cap. 51 §. 2; Cap. 59 §. 2, etc.).

270. 13) **Aetas.**

a) *Impuberes* = *Cei nu de vrâstă, Cuconi micșori, Cuconi brudii,* bărbații mai mici de 14 ani și femeile mai mici de 12 ani. (Cap. 53 §§. 1, 11—19). (Cf. Cap. 4 §. 7; Cap. 8 §§. 14, 20; Cap. 28 §§. 6, 13; Cap. 32 §§. 20, 21; Cap. 36 §. 7; Cap. 39 §§. 1, 30; Cap. 52 §. 10; Cap. 77 §. 27, etc.).

α) *Infantes* = *Cuconii până la al șeaptelea an de vrâstă.* (Cap. 53 §§. 2 și 12).

β) *Infantia maiores* = *Cei nu de vrâstă,* de la 7 ani în sus și anume bărbații până la 14 ani, femeile până la 12 ani. (Cap. 53 §. 2). Aceștia se deosebesc în: *Infantiae proximi* și anume bărbații de la 7 ani până la 10 ½ ani; femeile de la 7 ani până la 9 ½ ani. *Pubertati proximi* = Tineri în măsură de vrâstă și anume bărbații de la 10 ½ ani până la 14 ani, femeile de la 9 ½ ani până la 12 ani. (Cap. 53 §. 2; Cap. 32 §. 32; Cap. 39 §. 26).

b) *Puberes* = Cei de vrâstă și anume atât bărbațiii de la 14 ani, cât și femeile de la 12 ani până la 50 ani. (Cap. 53 §§. 2, 3, 4, 5; Cap. 32 §§. 20, 21). — *Plena pubertas* însă ie tot la 18 ani. (Cap. 53 §. 21). — *Puberes* se deosebesc în: *Minores* = Mai mici de 25 ani. *Maiores* = Mai mari de 25 ani. Cap. 53 §. 4: «*Mic* se chiamă până în 25 de ani și deacolea înainte

să chiamă *mare*, să poată face tot lucrul». (Cap. 53 §. 10: «Ceia ce sâmt *mai mici* de 25 ani mai puţin să vor certa la toate greşealele»). (Cf. Cap. 42 §. 8; Cap. 51 §. 2).

c) *Bătrânii* de la 50 până la 70 ani. (Cap. 53 §. 5). (Cf. Cap. 53 §§. 6, 7, 8, 9).

271. 14) *Sanitas.*

a) *Om nu cu toată mintea, om eşit din fire, nebun, Cel den afară de minte.* Cap. 55 §§. 1 şi 2; Cap. 9 §. 23; Cap. 10 §. 7; Cap. 21 §. 6; Cap. 49 §. 6; Cap. 52 §. 5).

b) *Cela ce'i când şi când nebun.* (Lucida intervalla). (Cap. 55 §. 3). (Cf. Cap. 44 §§. 1—7).

c) *Calor irracundiae = Mâniea, dreapta jale şi la inimă durere, scârbirea, cela biruit de mânie.* (Cap. 52 §§. 1—11). (Cf. Cap. 9 §. 8; Cap. 21 §. 10; Cap. 24 §. 1; Cap. 43 §. 25).

d) *Beţiea, la vreme de beţie, omul cel bat.* (Cap. 54 §§. 1—9). (Cf. Cap. 21 §. 7; Cap. 49 §. 6).

e) *Somnambulism.* (Cap. 60 §§. 1—6). (Cap. 60 §. 1. «... cum au fost odată unul de au fost dormind la besearica lui St. Venedict la ţara *frăncească* şi au fost eşit din besearică *adormit* de au umblat doo mile de loc şi acolea au găsit pre un copil şi l'au ucis de au murit, neavând nice un lucru cu dâns, nice l'au ştiut, nice l'au cunoscut; şi iară'şi *aşa adormit* s'au întors şi s'au dus de au intrat în besearecă, iară dimineaţa n'au ştiut nemica, eşit'au afară, au n'au eşit.—Altă dată iarăş au fost într'un oraş, ce s'au chemat Pizan, unul de aceia carele de multe ori eşea noaptea den casă'şi cu arme şi încungiura trăgul tot cântând şi iară'şi *dormind* să întorcea de vinea acasă».

f) *Dragostea, «de vreame ce dragostea să asamănă cu beţiea, aşijderea şi cu nebuniea şi mai vrâtos iaste şi mai rea chinuire de cât acelea de cât toate».* (Cap. 61 §§. 1—5). (Cf. Cap. 32 §. 39).

g) *Surzenia şi muţenia. «Unul de aceştia* (sau surd, sau mut) *iaste ca şi un prunc micşor şi ca unul de cei fără minte nebun».* (Cap. 65 §. 1 şi 2).

h) *Stricaţii* (frenţiţii) şi *betegii* (gărbovii). (Cap. 45 §. 5).

272. 15) *Inrudirea.*

a) *Inrudire legitimă.* Tată, mamă, înmă, maică, mamaică, moş, moaşă, fii, fiice, feciori, fete, nepot, frate, soră, fie ce rudă.

(Cap. 6 §. 7; Cap. 8 §§. 5, 16; Cap. 9 §§. 1, 2, 3, 6, 8, 11, 13, 14, 15—20, 23—27, 29—35, 37—42, 45, 51, 59, 60; Cap. 11 §. 5, 14; Cap. 12 §. 12 §. 18, 19; Cap. 16 §. 6; Cap. 28 §. 4 § 13; Cap. 30 §§. 2—4; Cap. 32 §. 6; Cap. 43 §. 19; Cap. 9 §. 51; Cap. 77 §§. 11, 12, 13; Cap. 41 §. 3; Cap. 42 § 6; Cap. 43 §§. 19, 21; Cap. 66 §. 7).

b) *Inrudirea, care nu-i legitimă.* Acei născuţi în afară de căsătorie se numesc *copii.* (Cap. 30 §. 4; Cap. 35 §. 7; Cap. 45 §. 3; Cap. 46 § 2).

c) *Inrudirea spirituală.* Seminţia ce se face după darul svăntului botez. Cumătrii din svăntul botez. (Cap. 42 §§. 7, 8, 13). Cumetrele. (Cap. 29 §. 1). Finele. Cap. 29 §. 1).

d) *Adfinitas. Cuscrie.* (Cap. 29 §. 1). Rudele soţiei. (Cap 41 §§. 7, 10—14). Cuscru, Socru, Nuroră, Ginere, Cumnată, = Muiarea frăţine-său, Sora muiarii'şi. (Cap. 46 §. 7).

e) *Inrudire în linie descendentă şi ascendentă,* «*între obraze ce vor sui şi vor pogorî*». (Cap. 41 §. 3; Cap. 9 §. 53). *Inrudire cu obraze ce stau de o parte, obraze* ce sânt de lături. (Cap. 41 §§. 3, 7). Rudele unei persoane = Oamenii săi. (Cap. 9 §. 45; Cap. 22 §. 1; Cap. 55; §. 7; Cap. 75 §. 12).

f) *Grade (de înrudire)=stepene (de înrudire).* (Cap. 41 §. 3; Cap. 43 §. 19). (Cf. Cap. 20 §. 9).

g) *Feciori şi fii trupeşti, Fată de trup, Fetele cele trupeşti.* =Fii şi fiice născuţi prin *generatio.* (Cap. 9 §. 29; Cap. 30), în opoziţie cu *feciori de suflet, fete de suflet*=Fii şi fiice adoptaţi. (Cap. 9 §§. 2, 50; Cap. 32 §. 12; Cap. 46 §. 2; Cap. 66 §. 1).

273. 16) **Profesiunea.**—Meşterşug. Meserere. (Cap. 36 §. 16; Cap. 43 §. 16).

a) *Giudeţ.* (Cap. 1 §§. 1, 3, etc. Cap. 2, Cap 5, Cap. 6, Cap. 8, Cap. 9, Cap. 11, Cap. 12, Cap. 21, etc.).

b) *Diregător.* (Cap. 1 §. 5; Cap. 4 §. 11; Cap. 9 §. 4, etc.).

c) *Filosof.* (Cap. 43 §. 18).

d) *Numărător de stele.* (Cap. 43 §. 18: «De să va prilegi neştine vre un *filosof* sau vre un *numărător de stele*, când va căuta în obrazul cuiva, şi de'i va zice fur, nu să va certa ca un suduitor, pentru căce de i-au zis fur, nu i-au zis pentru să'l suduiască, ci pentru că l-au cunoscut cu meşterşugul său cum iaste fur»).

e) *Dascăl* = *Profesor*. (Cap. 11 §. 14; Cap. 14 §. 7; Cap. 32 §§. 20, 39; Cap. 33 §. 10; Cap. 39 §. 14; Cap. 41 §. 3; Cap. 42 §. 13; Cap. 43 §. 17; Cap. 49 §. 4; Cap. 56 §. 1; Cap. 65 §. 2; Cap. 66 §. 8; Cap. 75 §§. 5 şi 6, etc.). (Cf. Cap. 46 §. 10; Cap. 50 §. 2).

f) *Dăscăliţă*. Cap. 28 §. 4: «Cela ce'şi va da fata la vre o *dăscăliţă muiare* pentru să o înveţe *carte* sau şi *alt meşterşug ceva* şi încă îi va da şi *plată* să o înveţe şi'i va da şi *hrană* ce'i va trebui şi aceasta cu *învăţăturile ei ceale rele* o va *îndemna* şi va tocmi pre vre un bărbat de o va răpi fără ştirea părinţilor, atunce giudeţul *să'i facă lege* cum să cade şi să cearte pre *dăscăliţă* să'i *verse plumb topit în gură*, să'i pogoară pre grumazi la inimă, *pentru că pre aceste mădulare au eşit de la inima ei toate îndemnurile fetei de au scărbit inima părinţilor*».

g) *Vraci, Doftori*. (Cap. 8 §§. 4, 21, 27—30; Cap. 9 §. 11; Cap. 10 §§. 6, 17; Cap. 13 §§. 2, 5; Cap. 14 §§. 2, 5, 7—11; Cap. 14 §§. 7—12; Cap. 55 §. 5, etc.). *Vraciu rău*. (Cap. 13 §§. 2—4).

h) *Moaşă*. (Cap. 38 §. 6; Cap. 39 §. 28).

i) *Negustor*. (Cap. 28 §. 5, etc.).

j) *Zlatariu*. (Cap. 4 §. 9).

k) *Sineţariu*. (Cap. 63 §. 1).

l) *Cetaş* (Cap. 28 §. 6; Cap. 43 §. 14).

m) *Călugăr*. (Călugăria = Cinul îngeresc. Cap 68). (Cap. 11 §. 14; Cap. 46 §§. 13, 14; Cap. 49 §. 1; Cap. 67 §§. 1, 6, 10, etc.).

n) *Călugăriţă*. (Cap. 32 §. 1, 3, 35; Cap. 34, etc.).

o) *Om de cinul besearicei*. (Cap. 35 §. 1 etc.).

p) *Om din clirosul besearicei*. (Cap. 8 §§. 12, 13; Cap. 9 §§. 30, 48; Cap. 36 §§. 13, 17; Cap. 39 §. 8; Cap. 46 §. 12; Cap. 49 §. 1, etc.).

q) *Patriarh*. (Cap. 15 §. 7; Cap. 49 §. 5; Cap. 58 §. 9; Cap. 67 §. 9; Cap. 68 §. 2).

r) *Vlădic*. (Cap. 15 §. 7; Cap. 46 §. 12; Cap. 49 §. 2—4, 7; Cap. 68 §. 2, etc.). = *Mitropolit*. (Cap. 49 §. 3).

s) *Egumen*. (Cap. 11 §. 14; Cap. 46 §. 13; Cap. 68 §. 2).

t) *Posluşnic*. (Cap. 58 §. 9).

u) *Preot.* (Cap. 35 §. 1) = *Popă.* (Cap. 67 §§. 5—10). Cf. Cap. 20 §. 9; Cap. 35 §. 1; Cap. 68 §. 2).

v) *Diacon.* (Cap. 44 §. 11; Cap. 67 §§. 5—10).

x) *Diac.* (Cap. 35 §. 1).

y) *Schimnic, săhastru.* (Cap. 67 §. 12).

274. 17) **Domicilium.**

a) *Locuință.* (Cap. 4 §. 5; Cap. 49 §. 1).

b) *Domiciliu necesar.* Muiarea iaste datoare să înble după bărbat ori încotroo va merge. (Cap. 26).

275. 18) **Așa numitele persoane juridice.**

a) *Domniea sau Impărăția.* (Cap. 1 §§. 1, 3, 6, 8—11; Cap. 2 §§. 1, 3—6; 3 §§. §. 1, 4, 5; Cap. 4 §§. 3—5, 8; Cap. 6 §§. 14, 18; Cap. 8 §§. 18—21, 26; Cap. 15 §§. 1, 9; Cap. 16 §. 11; Cap. 28 §. 11; Cap. 30 §. 1, etc.).

b) *Besearica.* (Cap. 2 §. 2; Cap. 6 §. 6; Cap. 8 §. 12 etc.).

c) *Mănăstirea.* (Cap. 8 §. 11; Cap. 32 §. 3; Cap. 68 §. 3, etc.).

276. 19) **Patrimoniu.**

a) *Bucate.* (Cap. 4 §. 4, 7; Cap. 8 §§. 20, 21; Cap. 11 §. 30; Cap. 12 §§. 1, 2, 15; Cap. 15 §. 1; Cap. 32 §§. 3, 4, 5, 20, 33; Cap. 50 §. 2).

b) *Moșiile.* (Cap. 8 §§. 18, 23; Cap. 44 §. 2; Cap. 62 §. 1).

c) *Ocine.* (Cap. 6 §. 7, 10, 13; Cap. 8 §§. 18—22, 25; Cap. 10 §. 10; Cap. 50 §. 2).

d) *Mult puțin ce are un om.* (Cap. 8 §. 21).

e) *Avuție, avere.* (Cap. 8 §§. 11, 27; Cap. 10 §. 10; Cap. 36 §§. 1, 3; Cap. 39 §. 5; Cap. 42 §§. 2, 3, 4, 6; Cap. 68 §. 3, etc.).

277. 20) **Res.**

a) *Res humani iuris.* Toate de la No. 276 și:

α) *Casă.* (Cap. 4 §§. 5, 6, 7; Cap. 6 §. 16; Cap. 9 §§. 28, 38, 54; Cap. 28 §. 11, etc.).

β) *Loc.* (Cap. 6 §§. 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, etc.).

γ) *Locul muiarei.* (Cap. 6 §. 12).

δ) *Loc de odihnă, de plimbare.* (Cap. 29 §. 5).

ε) *Loc de credință.* (Cap. 24 §. 5).

ζ) *Prilog.* (Cap. 6 §. 3).

η) *Laz.* (Cap. 6 §. 3).

ϑ) *Ocine.* (Cap. 6 §. 7, etc.).

ι) *Pomět.* (Cap. 6 §. 11).

κ) *Vii.* (Cap. 29 §. 5; Cap. 52 §. 7; Cap. 58 §. 12).

λ) *Toiag.* (Cap. 11 §§. 9, 14; Cap. 25 §. 6, etc.).

μ) *Armă.* (Cap. 9 §. 14, 25; Cap. 10 §. 1; Cap. 11 §. 6; Cap. 21 §. 16).

ν) *Sabie.* (Cap. 10 §. 1, etc.).

ξ) *Bani.* (Cap. 2 §. 9; Cap. 4 §§. 1, 2, 3, 4, 8, 10; Cap. 5 §. 1; Cap. 6 §. 16; Cap. 8 § 11, etc.).

ο) *Vracevanii.* (Cap. 8 §. 28).

π) *Venituri.* (Cap. 8 §§. 25, 26, 28).

ρ) *Poame.* (Cap. 6 §. 11).

σ) *Cinii.* (Cap. 19 §. 5; Cap. 39 §. 12; Cap. 72 §. 2).

τ) *Cămăşi.* (Cap. 21 §. 14; Cap. 38 §. 2; Cap. 39 §. 25).

υ) *Mâncări.* (bucate) etc. (Cap. 21 §. 14).

b) *Res divini iuris.*

α) *Vas de besearecă.* (Cap. 35 §. 3: «.... Călugăriţa se chiamă şi iaste vas de besearecă»).

β) *Loc călugăresc, ce se chiamă a beseariсei.* (Cap. 6 §. 6).

γ) *Loc sfânt.* (Cap. 11 §§. 2, 3).

c) *Loc domnesc.* (Cap. 6 §§. 1, 6).

278. 21) ***Fapte juridice ilicite.***

a) *Dolus = Greşală cu înşelăciune, înşelăciune, vicleşug.* (Cap. 7 §. 2; Cap. 50 §. 2; Cap. 51 §§. 8—16, etc.).

b) *Culpa = Greşală fără înşelăciune, nesocotinţă.* (Cap. 7 §. 2: «Când cum s'are zice nu are avea neştine nice cu gândul a gândi nice cu inima a pofti»). (Cap. 13 §§. 3, 5; Cap. 14 §§. 3, 4; Cap. 51 §§. 3 şi urm.).

279. 22) ***Acte juridice.***

a) *Promissio = Giuruinţă, a giurui.* (Cap. 16 §. 18; Cap. 17 §. 9; Cap. 32 §§. 10, 37; Cap. 34 §. 1; Cap. 35 § 1; Cap. 36 §. 10; Cap. 37 §. 10; Cap. 52 §. 6; Cap. 75 §. 1; Cap. 78 §. 2).

b) *Promissio jurata = Giuruinţă cu jurământ, a giurui cu jurământ.* (Cap. 35 §. 1; Cap. 52 §. 6).

c) *Conventio = Tocmală, tocmeală, tocmire, a tocmi.* (Cap. 16 §. 18; Cap. 24 §. 3; Cap. 26 §. 8; Cap. 32 §. 6; Cap. 42 §. 9; Cap. 48 §. 2).

d) *Tocmeală întărită.* Cap. 48 §. 2: «Sudalma să cheamă ertată, când să tocmăsc amândoo părţile şi să înpacă şi dau mâna unii cu alţii şi încă de multe ori fac *întărituri cu giurământ*».

e) *Tratative.* Cap. 32 §. 5: «... macar, iau fost numai cum are fi neguţată nunta între dânşi».

f) *Acte scrise: Zapis.* (Cap. 8 §§. 20, 21, 23; Cap. 21 §. 18; Cap. 23 §. 7; Cap. 24 §§. 1, 5, 6; Cap. 39 §. 5; Cap. 42 §. 4; Cap. 44 §. 2; Cap. 50 §. 2).

g) *Acte juridice viciate.*

α) *Vis compulsiva, metus=Frică, nevoie, silă.* (Cap. 9 §. 8; Cap. 11 §. 6; Cap. 16 §. 20; Cap. 21 §. 20; Cap. 31 §. 8; Cap. 43 §. 29; Cap. 51 §. 12: «Cela ce face *silă* cuiva să facă vre un lucru fără voia lui, acela să chiamă că face greşală cu *înşelăciune*».

β) *Dolus malus = Amăgire.* Cap. 6 §. 3: «De s'are prileji să cumpere neştine un loc sau un prilog sau laz, ce va fi, şi de va găsì o comoară cela ce l'au cumpărat, nu va puteà să meşterşuguiască cela ce au vândut, să zică, că l'au *amăgit*, de i l'au dat eftin».

h) *Efectele actelor juridice:*

α) *Acte juridice valabile.* Tocmală să stea adevărată. (Cap. 16 §. 18). Nuntă stătătoare. (Cap. 20 §. 6). Nuntă bună. (Cap. 32 §. 11).

β) *Acte juridice nevalabile:* Nunta rămâne dezlegată. (Cap. 20 §. 6; Cap. 41 §. 9). — Nunta să se despartă. (Cap. 42 §§. 7, 8). — Nuntă de râs şi de batjocură şi urâtă tuturor. (Cap. 35 §. 6).—Tocmele stricate. (Cap. 27 §. 5).—Stricase-vor acele tocmeli. (Cap. 39 §. 5).—Se vor sparge acele zapise. (Cap. 39 §. 5). Nu va fi lucru stătător. (Cap. 42 §. 4).—«*Ori ce lucru*, ce să face cu mânie şi cu scârbă *nu-i bun de nemica, că atâta iaste cum nu s'are fi fost....*, iară de va fi fost mânia aşà de mare cât să scoaţă pre om şi den minte, atunce nice *milostenia nu iaste drept nemică, ca şi cum nu şi s'are fi făcut*». (Cap. 52 §. 5).—«De are giurui neştine ori ce giuruinţă să facă, ce să zice *să nu se însoare,* sau *să dăruiască cuiva vre un lucru*, sau să postească, sau *şi altă fie ce giuruinţă* deare face, de vreme ce giuruinţa va fi fost cu mânie, *nu iaste dator cela ce au giuruit să ferească acest lucru,* măcar de are giurui şi cu giurământ». (Cap. 52 §. 6).—«De s'are *despărţi* neştine de femeia sa întru mănie şi întru scărbă, sau de *să va lepăda de fecioru'şi şi'l va scoate den toate ocinele lui,* sau de s'are face

călugăr, sau *de s'are vinde casa sau viea sau satul* şi mai pre scurt *deare face ce va face* în mânie, *nice cum să nu se prinză în samă, cum nu şeare fi fost nemica.* (Cap. 52 §. 7). — Din aceste din urmă trei paragrafe vedem, că Pravila lui Vasile Lupu cunoaştea şi *actele juridice neexistente.* — O nevalabilitate vremelnică găsim în Cap. 52 §. 9: «Care *giudeţ* de va fi *mănios* şi va giudeca pre cineva şi de va isprăvi în vre un chip acea giudecată, *nu să cade să fie desăvârşit până nu vor trece 30 zile*».

i) *Reprezentarea în actele juridice.* Reprezentanţii (Mandatari, procuratori, tutori, etc.). = *Ispravnici, pristavi.* — Reprezentat = Stăpân. — *Mandatari.* (Cap. 57 §. 3). — *Procuratori înaintea tribunalului.* (Cap. 39 §. 7... Ispravnic la giudeţ... a grăi pentru dânsu să'i isprăvească ce va trebui la giudeţ...). (Cap. 77 §. 9). — *Procuratori în general.* (Cap. 39 §. 7: ... ispravnic la un lucru). — *Tutori.* (Cap. 4 §. 7: Ispravnicii unor cuconi). (Cap. 16 §§. 11, 13, 14: Pristavii, pe care i-a lăsat bărbatul să fie socotitori casei'şi). *Executori testamentari* = Ispravnicii muierei cei moarte. Ispravnicii bărbatului ei celui mort. — Cap. 32 §. 6. (Cf. Cap. 46 §. 9; Cap. 49 §. 7).

280. 23) **Evenimente naturale.**

a) *Casus* = Intâmplarea. α) Ori ce faptă a firei. — β) Factum principis. (Cap. 58 §. 4: «Rugămintea domnilor iaste ca şi cum ar îngrozi pe neştine»). (Cf. Cap. 58).

b) *Tempus* = *Vremea.* Impărţirea vremei: *Ani.* (Cap. 6 §. 13; Cap. 15 §. 11: «să'l aşteapte patru *ai*, cum au fost *ai cei vechi de demult*», Cap. 45 §. 4). *Zile.* (Cap. 8 §§. 11, 14; Cap. 17 §. 8; Cap. 52 §. 9). *Ceas.* (Cap. 7 §. 3; Cap. 9 §. 58; Cap. 11 §. 4; Cap. 43 §. 25; Cap. 58 §. 8). *Cescuţ.* (Cap. 78 §. 14).—Ziua, noaptea. (Cap. 58 §. 12).—Trecerea unei vremi multe. (Cap. 63 §. 3; Cap. 71 §. 5; Cap. 78 §. 15).

281. 24) **Possessio.** = *Ţinerea.* (Cap. 6 §. 7; Cap. 8 §. 18; Cap. 12 §. 4, etc.

282. 25) **Proprietatea.**

a) *Proprietate imobiliară: Loc.* (Cf. supra No. 277, a, β). *Casă.* (Cf. supra No. 277, a, α, şi Cap. 36 §. 6; Cap. 44 §. 18; Cap. 52 §. 7; Cap. 72 §. 6). *Ocine.* (Cf. supra No. 276, c). *Moşii.* (Cf. supra No. 276, b).

b) *Proprietatea mişcătoare.* (Cf. supra No. 277, a, λ—υ).

c) *Dobândirea proprietăţei.*

α) *Occupatio.* Thesaurus = Comoara. (Cap. 6).

β) *Dobândirea fructelor de acel, care nu-i proprietar.* Arendaşul. (Cap. 6 §. 11: «Când va nămi oare cine un pomăt pentru să culeagă *poamele* până la cutare vreme...»).

283. 26) ***Ususfructus.*** (Cap. 6 §. 8: «Iară de să va găsi iarăşi vre o comoară pre acest loc a lui Petre, ce l'au dat lui Pavel *de să hrăneşte...*»).

284. 27) ***Pignus şi hypotheca.*** = *Zălog.* (Cap. 6 §§. 10, 13; Cap. 29 §§. 1, 2, 5; Cap. 72 §. 4).

285. 28) ***Obligationes.***

a) *Izvoarele obligaţiunilor.* α) *Tocmeli.* (Cf. supra No. 279, c, d). β) *Fapte ilicite.* (Cf. infra Procedura penală No. 337, 2.

b) *Intărirea tocmelelor.* (Cf. supra No. 279, d).

c) *Garantarea obligaţiunilor.* α) Garanţia personală: *Chizăş.* (Cap. 12 §. 4; Cap. 21 § 18; Cap. 24 §§. 3, 5, 6, 7, 9). — *Zapis cu chezăşie.* (Cap. 21 §. 18; Cap. 24 §§. 1, 6; Cap. 78, §. 6). — *Sodăş.* (Cap. 5 §§. 6 şi 7). — β) *Garanţie reală.* (Cf. supra No. 284.

d) *Usurae* = *Camătă.* (Cap. 25 §. 9).

286. 29) ***Emptio venditio.*** = Vânzare, cumpărare. (Cap. 6 §. 3; Cap. 10 §. 5; Cap. 52 §. 1). (Cf. supra No. 279, h, β).

287. 30) ***Locatio conductio.*** = Inchiriere, năimire.

a) *Locatio conductio rerum.* (Cap. 4 §. 7; Cap. 6 §§. 11, 16; Cap. 29 §§. 4, 5).

b) *Locatio conductio operarum.* (Cap. 12 §. 22; Cap. 32 §. 13; Cap. 36 §. 4; Cap. 72 §. 12; Cap. 75 §. 6; Cap. 77 §. 3).

288. 31) ***Mandatum.*** (Cap. 12 §. 4).

289. 32) ***Mutuum.*** (Cap. 25 §. 9).

290. 33) ***Donatio.*** (Cap. 8 §. 13; Cap. 37 §§. 7—9; Cap. 42 §. 5; Cap. 44 §. 2; Cap. 50 §. 2; Cap. 52 §. 6; Cap. 78 §. 2).

291. 34) ***Actio de effusis et deiectis.*** (Cap. 57 §. 4: «... cum s'are zice de pre o fereastră a unei case unde au fost strânşi nişte oameni mulţi s'au aruncat o piatră ş'au ucis pre un om, ce au fost trecând pre uliţă şi aceştia ce sâmt în casă nu ştiu cine să fi aruncat acea piatră, cum nu poate să fie

într'alt chip, ce unul dintrânșii au aruncat piatra și el nu va spune, atunce toţi să fie slobozi *și numai cu bani să se certe*»).

292. 35) ***Obligaţiunea de alimentare.*** (Cap. 16 §§. 5, 6; Cap. 17 §. 2; Cap. 21 §. 5; Cap. 23 §. 5; Cap. 25 §§. 5—7, 11; Cap. 67 §. 11).

293. 36) ***Obligaţiunea de înzestrare.*** Cap. 32 §. 23; Cap. 36 §§. 13, 17, 20, 21; Cap. 37).

294. 37) ***Căsătoria.*** = *Nunta.* = *Taina nunței.* (Cf. supra No. 181). = *Insurare.* = *Cununie.* — *Soţ.* = *Om căsariu.* = *Bărbat.* — *Soţie.* = *Muiare, femeie.*

a) *Sponsalia.* = *Logodință. Logodnic. Logodnică.* (Cap. 25 §. 12; Cap. 26 §. 6; Cap. 42 §. 9; Cap. 46 §. 7). — *Efecte:* Logodnica nu-i datoare să urmeze pe logodnic. (Cap. 26 §. 6). Logodnicul poate reclama pedepsirea ori cărei *injuria* făcute logodnicei sale. (Cap. 46 §. 7: «... și încă pentru *sudalma* unei fete *logodite* poate să părască la giudeţ tatăl ei și *logodnicul ei* și socru-său, de vreame ce *sudalma ei,* ce să zice fetei, *trece și până* la acei alalţi la toţi și poate fiecarele de aceşti *oameni ai fetei* tot câte unul să margă să părască la giudeţe și să certe pre suduitor și aceasta se înţălege când va fi ştiind *suduitorul* pre aceştia toţi și cum iaste *logodită*»). (Cf. Programa Cursului de Drept Roman §. 322, E, II, 3).

b) *Impedimenta* = *Sminteli.* (Cap. 32 §§. 9, 10; Cap. 41 §§. 1 și 2; Cap. 42 §§. 1, 7, 11, 14, 16, 18): α) Răpirea. (Cap. 32 §. 9: «*Nunta,* ce să va face după ce s'au răpit *nu'i bună de nimică,* ce iaste un lucru aşà cum nu șeare fi fost, după cum dau învăţătură *pravilele împărăteşti,* pentru că *pravila besearicei* iartă acest feal de nunte, când nu vor aveà și altă sminteală fără de răpitură»). (Cf. Cap. 32 §. 11 in fine). — β) Răpitorul unei femei «ce va fi giuruită altui bărbat, necum ca să să poată cununà cu dânsa, *iară încă nice cu alta, nice cu una nu poate să să mai cunune acesta răpitorul*». (Cap. 32 §. 10). — γ) Incestul. (Cap. 41 §§. 1 și 2; Cap. 42 §§. 1, 7, 8, 10—14, 16—18; Cap. 42 §. 7: «*Nuntele* ce să vor face dentru sânge amestecat, ce să zice den cuscrii, sau den seminţii ce vor pogorî dentr'un sânge sau den cumetrii ce vor fi den svântul botez, *acestea nunte să vor despărţi,* cum am și mai zis și *nu vor puteà acele obraze dup'acia să să mai căsătorească*

nice cu alte obraze streine»). — δ) Tutorul, nu poate să ia în căsătorie pe pupilla sa. Deasemenea fiul tutorului nu se poate căsătorì cu pupilla tatălui său. (Cap. 42 §. 11). (Cf. supra No. 260, d).

c) *Efectele căsătoriei în privinţa persoanelor.* α) Puterea maritală. (Cap. 32 §. 46). β) Datoria de fidelitate. Preacurviea ie pedepsită (Cf. infra. Dreptul penal No. 336, 13). — γ) Obligaţiunea soţului de a procurà *alimenta* soţiei. (Cap. 8 §. 28, 29; Cap. 17 §. 2; Cap. 21 §. 5; Cap. 25 §§. 5, 11). (Cf. Cap. 16 §. 1). — δ) Obligaţiunea soţiei de a urmà pe soţ. (Cap. 26. Când iaste muiarea datoare să îmble după bărbat încotroo va merge). — (Cf. Cap. 25 §. 12 «Muiarea când nu să va plecà nice va ascultà de *besearică*, cându-i va zice să margă după bărbatu'şi, carele o cere şi o chiamă să vie acasă şi să locuiască împreună de vreame ce au fugit *fără ispravă*, sau de au fost şi cu vre o vină, bărbatul s'au întors despre acea greşeală, atunci *bărbatul are putere să meargă cu giudeţul mirenesc* să o ia şi fără de voia ei, ce să zice cu de a sila»). (Cf. Cap. 25 §. 13). — ε) Soţul poate reclamà pedepsirea ori cărei *injuria* făcută soţiei sale (Cap. 46 §. 7; «Bărbatul despre partea lui poate să părască la giudeţ pre cela ce va fi *suduit* pre muiarea lui...). — ζ) Indrituirea de corecţiune. Soţul poate să îndrepteze şi să cearte pre soţia şi anume s'o bată puţintel, cu măsură, să nu o prea treacă; iar în caz de vină mare (preacurvie şi vicleşug spre moartea soţului) poate s'o bată cu vrăjmăşie ori cât de mare, ba chiar s'o închiză «cum ar fi în temniţă» sau «să o pună în hiară». (Cap. 23 §§. 1—10; Cap. 24 §. 8). — Pentru ca soţul să nu abuzeze de această îndrituire a sa, nu ie de ajuns, ca să se închee între soţi o tocmeală întărită cu jurământul bărbatului, ci mai trebue ca acesta să facă şi zapis şi să dea şi chezăşi (Cap. 24 §§. 1—9; Cf. Cap. 23 §. 7; afară numai dacă giudeţul chibzueşte, că soţul care nu găseşte chezăşi, poate fi scutit de această garanţie. (Cap. 24 §. 4).

d) *Efectele căsătoriei în privinţa bunurilor.* α) *Zestre.* = Orice avere a femeei. — Aceasta poate fi *profecticia* (Cap. 16 §. 22), *adventicia* (Cf. supra No. 292), *recepticia.* (Cap. 16 §. 23). — Soţiea rămâne proprietară a zestrei, de aceea câştigă

jumătate din comoara găsită pe locul său, (Cap. 6 §. 12).—Dar soţul are veniturile zestrei. (Cap. 8 §. 25. Cf. Cap. 8 §. 28). — β) *Darurile de nuntă* sunt valabile, dacă nunta nu-i incestuoasă (Cap. 42 §. 5) (Cf. Cap. 16 §. 1). — γ) *Donationes inter virum et uxorem* (Cap. 8 §. 27: «Când se va prileji un om căsariu în viaţa lui să îşi dăruiască avuţiea sa femeii sale, sau femeia bărbatului său, acest dar *să va adevărà după moarte* iară nu în viaţă; însă şi moarte să fie den fire, iară nu de vre o nevoe»). (Cf. Cap. 8 §. 28; Cap. 15 §. 9; Cap. 16 §§. 1, 7, 9, 11, 12).

e) *Tocmeli, care să schimbe efectele legale ale căsătoriei.* Logodnicii se pot învoi, ca soţiea să nu fie scoasă dela locul şi dela naşterea (patria) iei. Dar această tocmeală încetează de a produce efecte în cazul prevăzut de Cap. 26 §. 8.

295. 37) *Desfacerea căsătoriei.* a) *Prin moartea unuia din soţi.* Soţul supraveţuitor: *Văduv* (Cap. 16 §. 12; Cap. 30 §. 4). *Văduva* Cap. 16 §§. 11, 14; Cap. 32 §§. 1, 12; Cap. 33 § 14; Cap. 36 §§ 2, 11; Cap. 41 §. 10). — b) *Prin despărţenie.* α) *Feluri:* Despărţenie pe calea judecătorească *bisericească.* (Cap. 18 §. 4; Cap. 19; Cap. 21 §§. 1, 7, 16; Cap. 23 §. 3). — Despărţenie pe cale extrajudecătorească (Cap. 20 §. 1; Cap. 21 §. 2; Cap. 23 §. 25; Cap. 5 §§. 1, 3, 8, 10, 14). — Despărţenie vremelnică (Cap. 19 §§. 1, 7; Cap. 21 §. 19; Cap. 24 § 5). — Despărţenie definitivă. Aceasta, dacă e făcută prin biserică, ie întovărăşită de o formalitate: *Darea mânei* (Cap. 20 §. 8 «.... după ce să vor fi împărţit cu besearica, ce să zice *să fie dat mâna*....). (Cf. Documentul din N. Iorga, Studii şi documente, Vol. 7, pag. 285 şi D. F. Caian, Istoricul oraşului Focşani, Anexe, pag. 7: «.... şi iar Lupa a vândut.... şi au luat aceşti bani gata şi şi-au plătit capul, căci s'au măritat după alt bărbat, şi cu bărbatul său *nu şi-au fost dat mâna*». A se vedeà supra No. 212). — β) *Motive:* Preacurviea soţilor (Cap. 17 §. 1). Curviea soţului. (Cap. 17 §. 1). Sodomia (Cap. 19). Ereticia (Cap. 20). Vrăjmăşia bărbatului (Cap. 21; Cap. 22; Cap. 23 §§. 3, 5; Cap. 24 §. 5). Vrăjmăşia părinţilor şi a rudelor bărbatului (Cap. 24 §. 2). Farmece făcute de soţie (Cap. 25 §. 10). Neîngrijire (Cap, 25 §. 14: .... sau căce nu o ţine cum să cade, sau nu o ocrămeşte bine, ce să

zice nu-i dă bucate să'i fie deajuns, sau nu'i face haine»). Nebuniea bărbatului (Cap. 21 §. 6; Cap. 17 §. 2 in fine). Indemnarea spre a greşi a unui şoţ de cătră celalalt, care greşise mai înainte. (Cap. 25 §. 18: «Poate bărbatul să să despartă de muiare şi muiarea aşijderea de bărbatul cu voia lor şi fără ştirea giudeţului, când un obraz va face îndemnarea şi celuialalt să greşască»). Soţia gonită din casă de bărbat poate cere voie să se despartă (Cap. 17, §. 2). — Beţia (Cap. 21 §. 7). — Vărsarea sămânţei printre coapse (Cap. 19 §. 3). — Aruncarea sămânţei (Cap. 19 §. 4). — Vărsarea sămânţei cu cinie de lemn sau de fier, sau de sticlă, sau de pânză sau fie ce altă (Cap, 19 §, 5). — Ameninţarea şoţiei cu cuvinte sprenţare şi îngrozire în tot chipul, că o va ucide de tot mai ales când va fi om ca acela, să-i fie deapururea dragă svada (Cap. 21 §. 8). — γ) *Alimente în timpul despărţeniei şi după despărţenie* (Cap. 17 §. 6: «Cine'şi va gonì muiarea din casa sa pentru ce va fi făcut preacurvie *să cade s'o hrănească*, până când va arătà preacurvia ei la giudeţ şi să să isprăvească împărţala lor». Cap. 17 §. 7: «De va fugì muiarea dela bărbat pentru căce va fi având aşăş la vedere mueri curve de le va fi ţiind, atunci are putere toată cheltuiala ce va fi de hrană ei să ceară dela bărbat şi tot venitul ce va fi stringându-se den zestrele ei». Cap. 21 §, 5: «Muiarea de râutatea bărbatului va fugì dela dâns şi să va duce într'altă casă *iaste dator bărbatul să o hrănească* şi *să-i facă toată odihna*, ce să zice, de nu va aveà părinţi, sau fraţi şi de va fi eşită singură cu voia ei». Cap. 23 §. 5: «Muiarea poate să se despartă de bărbatul său singură cu puterea ei când o va bate des şi fără vină şi dacă se va despărţì *sa cade să o hrănească bărbatul şi s'o îmbrace cum se cade*». Cap. 25 §. 5, §. 11). — δ) *Pedeapsa bărbatului vrăjmaş* (Cap. 23 §. 4: «.... să piarză a treia parte den darurile ce-i va fi dăruit muiarea; iară de nu va fi dat daruri să va certà să dea muierei sale *a patra parte de câtu-i va fi zestrea*, aceasta iaste când nu vor mai trece zestrele de trei sute de galbeni; iar de vor fi zestrele mai mult, atunce'i va da numai 100 de galbeni şi zestrele fie cât ştie». — ε) *Pedeapsa soţiei vinovată de preacurvie:* Perderea zestrelor şi a darurilor, câte i-au

fost dăruit bărbatul (Cap. 16 §§. 1, 13, 14). Această pedeapsă încetează, dacă soţiea are copii (Cap. 16 §. 24), dacă trăieşte tatăl său «carele va să mosnenească zestrele ei, după moartea muiarei (Cap. 16 §. 22)», dacă ie vorba de *dos recepticia* (Cap. 16 §. 23). — ζ) *Pedeapsa bărbatului preacurvar şi a acelui curvar:* Perderea zestrelor, a darurilor, a hainelor şi a altor lucruri ce va fi făcut soţiei. (Cap. 16 §§. 7 şi 8). — η) *Despărţiţii pentru preacurvie nu se mai pot căsătorì* (Cap. 17 §. 8). — ϑ) *Preacurviea soţiei se compensează sau cu preacurviea, sau cu sodomia sau cu ereticia bărbatului.* (Cap. 18 §. 1—3). — ι) *Anul de doliu.* Văduva şi văduvul trebue să păstreze castitatea vreme de un an dela moartea celuilalt soţ. Altfel văduva perde *toate* zestrele, iar văduvul perde toate darurile, ce va fi avut dela soţie, fie *inter vivos*, fie *mortis causa* (Cap. 16 §. 11 şi 12). — κ) Văduva după trecerea anului de doliu, chiar dacă face şi preacurvie, nu perde decât darurile şi hainele toate, câtu-i va fi făcut bărbatul, care se confiscă de domnie (Cap. 16 § 11 in fine).

295. 38) **Căsătoria incestuoasă.** a) Trebue desfiinţată (Cap. 42 §§. 7, 8, 14, 16). — b) «Iară feciorii ce se vor naşte den mestecătorii cei de sânge nu vor puteà moşnenì averea părinţilor săi, nice vor puteà nice într'un chip să să facă să fie cum are fi den părinţi cununaţi; şi aceasta va fi, când să vor fi născuţi feciorii la vremea ceia, când va fi mestecarea de sânge la arătare, de vor vedeà toţi şi să vor şti şi mestecătorii cei de sânge şi vor cunoaşte şi singuri greşala». (Cap. 42 §. 6). — c) Soţii incestuoşi nu pot dispune *mortis causa* de averea lor (Cap. 42 §. 4). — d) In lipsă de copiii neincestuoşi din căsătoriile anterioare, averea soţilor incestuoşi ie confiscată de domnie (Cap. 42 §. 1).

296. 39) **Căsătoria de a doua.** a) Dacă s'a desfăcut căsătoria dintâiu *fără biserică* pentru eresia unuia din soţi atunci căsătoria de a doua poate fi desfiinţată, când soţul eretic se va reîntoarce la creştinism şi va cere pe celălalt soţ. In acest caz *„nunta dentăiu iaste stătătoare, iară nunta a doua o va dezlega giudeţul“*. (Cap. 20 §§. 6 şi 7). b) — Dacă despărţenia s'a făcut *fără biserică* pentru eresiea unuia din soţi, iar soţul eretic reîntorcându-se la creştinism, şi cerând pe celălalt soţ îl găseşte călugărit, «giudeţul poate să deslege călugăriea şi

să să împreune unul cu altul, însă de va vrea şi obrazul cel călugărit». (Cap. 20 §. 8). — c) Cf. Cap. 15 §. 11: Toate pravilele împărăteşti dau voe muiarei să'şi ia al doilea bărbat, când va rămânea de bărbat o samă de vreame, după cum s'au tocmit, cumu s'are zice, dacă să va afla cum i-au robit bărbatul, atunce să'l aştepte cinci ai, numărându'i den ce vreame l'au robit; iară de i se va fi dus bărbatul la oaste, *ce să zice să fie slujitoriu*, să'l aşiepte patru ai, *cum a fost ai cei vechi de* demnlt; iară acum într'acesta veac scrie să aşteapte zcce ani». Cap. 15 §. 42: Cela ce *au fost singur ţiitoriu*,[227]) marele împărat *Justinian*, dă învăţătură, cum să n'aibă voe nici putere să să mai mărite după al doilea bărbat, de are astepta căţi ai de mulţi dacă nu va putea ales lucru să înţeleagă de bărbatu'şi viu'i au mort, numai când va inţelege foarte cu adevărat, atunce'i slobodă». Cf. Cap. 67. §. 5.

297. 40) *Concubinatul*. a) Cap. 16 §. 3: «Când se va aflà *să nu fie cununaţi* muiarea cu bărbatul, *ce vor locui aşà fără leage* şi vor puteà să se desparţă fie când». b) Femeea ie numită ţiitoare. (Cap. 9 §. 18). c) Ţiitoarea e datoare să păstreze fidelitatea, altfel îşi pierde averea sa (toate zestrele). (Cap. 16 §. 3): «...şi de o va prinde bărbatul făcând preacurvie şi ea va vrea să şovăească, să zică cum au curvit, iară n'au făcut preacurvie, *fiind fără leage şi necununaţi* cu bărbatul, iară cu aceste cu toate giudeţul va giudecà să-şi piarză muiarea toate zestrele ce va fi având». d) Relaţiile sexuale dintre ţiitoare şi fiul bărbatului ei sunt incestuoase. (Cap. 41 §. 11: «Feciorul se va împreunà cu curva tătăne-său... face sânge amestecat»).

298. 41) *Patria potestas.* = *Puterea cea părinţască.* = *Sub ascultarea părinţilor.* a) *Filiusfamilias* = Cucon neosebit de tatăl său. (Cap. 46 §. 2). — b) *Adoptio.* Fecior de suflet. (Cap. 9 §. 50). Fată de suflet (Cap. 32 §. 12). — c) *Legitimatio* a unui *copil*, care nu-i legiuit (Cf. supra 272, b). Cap. 45 §. 3: «Cela ce

---

[227]) Vorbele *a fi singur ţiitoriu* au acelaş înţăles tehnic juridic, ca şi vorbele «*a fost însuşi ţiitoriu*» întrebuinţate de cronicarul Ureche privitor la Ştefan Cel Mare. Cf. supra No. 52.

va zice cuivà, că'i afurisit sau *copil*, neştiind, că cel afurisit l'au ertat şi *l'au făcut cu adevărat fecior după leage.*» Dar *legitimatio* nu se poate întrebuinţà pentru copiii incestuoşi. Cap. 42 §. 4: «Iară feciorii ce să vor naşte den amestecătorii cei de sânge... nice vor puteà nice într'un chip să să facă să fie cum ar fi den părinţi cununaţi». — d) *Indrituirile lui paterfamilias.* Indrituirea de corecţiune extrajudiciară (Cap. 43 §§. 19, 20), sau judecătorească (Cap. 43 §. 22), — e) *Perderea puterei părinteşti* drept pedeapsă (Cap. 9 §. 15; Cap. 30 § 1): Emanciparea silită (Cap. 43 §. 21: «Feciorul cel va vatama tată-său prespresamă macar de are fi şi spre învăţătură, iară de va vrea poate să facă pre tată-său şi *fără de voia lui să-i dea ce'i va fi partea* şi *să se usubască de dăns.*» Cap. 30 §. 1: «Orice tată ce'şi va hotri fata sa... să să desparţă de dăns într'acesta chip cum nu'şi iare mai fi fost nice odănăoară fată.» Cf. Cap. 9 §§. 17 şi 40.

299. 42) *Dominica potestas* = *Robiea.* a) Indrituiri de corecţiune (Cap. 43 §. 23). — b) *Desrobirea:* α) Drept pedeapsă pentru stăpân: (Cap. 28 §. 3: «Cela ce'ş va da roaba să să dezmiarde neştine cu dănsa pentru dobândă, acesta'şi piarde puterea ce are asupra roobei şi rămâne roaba slobodă»). — β) Drept răsplata pentru denunţarea falşificatorilor de bani. (Cap. 4 §. 13: «... iară de va fi rob să nu-i dea alt dar, numa să'l slobozească, să nu mai fie rob»).

330. 43) *Tutela.*

a) *Tutori* = α) Pristavii, pe cari i-au lăsat bărbatul să fie socotitori casei'şi. (Cap. 16 §. 11). β) Ispravnicii femeei celei moarte. (Cap. 16 §. 13). γ) Ispravnicii bărbatului (Cap. 16 §. 14). Ispravnicii femeei (Cap. 32 §. 6). Ispravnicul unor cuconi săraci (Cap. 4 §. 7). (Cf. Cap. 42 §. 11; Cap. 46 §. 9). Ispravnicul vre unui cucon micşor. (Cap. 51 §. 10).

b) *Indatoriri:* α) Să dea locuinţă şi hrană pupilului şi «să-i ţie toate bucatele». (Cap. 51 §. 10; Cap. 42 §. 11). (Cf. supra No. 260, d). — β). Să exerciteze indrituirile părinţilor pupilului. (Cap. 16 §§. 11, 14; Cap. 32 §. 6).

321. 44) *Successiones mortis causa.*

a) *Hereditas în înţăles obiectiv:* α) Ocinele pogor den bătrâni, ce să zice dela părinţi. Ocinele ce să vin dela moş

(bunic). (Cap. 8 §. 22). β) Moșnenie. (Cap. 8 §§. 21, 23). γ) Moșiea. (Cap. 8 §. 18). δ) Moșiile. (Cap. 8 §. 23). ε) Mult puțin ce va aveà. (Cap. 8 §. 21). ζ) Ocinele și avuțiea. (Cap. 10 §. 10). η) Avuțiea (Cap. 39 §. 5).

b) *Heres.* α) Moșnean. (Cap. 8 §§. 18, 21; Cap. 30 §. 1). β) Cel ce așteaptă să moșnenească ocinele și avuțiea cuiva. (Cap. 10 §. 10). γ) Ceia ce vor moștenì averea. (Cap. 37 §. 6). (Cf. 8 §. 19).

c) *Incapabili* (nevolnici) *de a dispune mortis causa:* α) Sodomleanii. (Cap. 39 §. 5: «Sodomleanii înainte încă până nu'i vor rușinà înaintea giudețului, nu sănt volnici cu avuțiea sa la moartea lor *să o dea* cui vor vrea, iară de va lăsà neștine cuiva averea sa la moarte, și de are face și zapis și dup'aceia să vă arate lucrul cum au fost sodomlean, stricase-vor acele tocmele și să vor sparge acele zapise, cum nu și s'are fi făcut și averea lui toată va fi domnească.—β) Mestecătorul de sânge nu va puteà la moartea lui să'și deà avereà lui, oricui va vreà. (Cap. 42 §. 4).—γ) Pamfletarii (Cap. 50 §. 2: «Cela ce va face polojenii ca acelea cu ocări și cu sudălmi asupra altuia, aceluia ca să i să tae capul, după cum zic mulți dascăli; aceasta se 'nțelege și să face când acele scrisori și acele polojenii cu sudălmi și cu ocări vor fi tocmite cu vicleșug ca acela asupra cuiva, ca să i se facă moarte acelui om; iară de nu vor fi așà cumplite, ce vor fi mai ioșoare așà ca'n chip de glume, atunce cela ce va fi făcut acel feal de scrisori să va certà după cum va fi voia giudețului, ce să zice cum va fi și omul acesta ce au făcut unele ca acelea și cum va fi și cel sudit și ocărît, vor socotì deci, au'l vor gonì și'l vor scoate den moșiea lui și'i vor luà toate bucatele domnești, sau 'l vor trimete la ocnă sau *va rămâneà fără de cinste*, care lucru iaste mai rău decât toate, că nu-l crede nime ce grăiaște, nice să crede nicăiuri mărturiea lui, *nice iaste volnic să dea al său cui va vrea, nice să facă zapis cuiva,* nice să moșnenească ocina cuiva și alte ca acestea...».

d) *Incapabili* (nevolnici) *de a moștenì:* α) Cap. §. 18: «Cela ce va ucide pre altul, ce au fost ţiind moșiile cuiva, cu acest scopos, cum să cază pe mâna lui, de vreme ce să va arătà lucrul c'au făcut una ca aceasta, *nice el, nice feciorii*

lui nu vor încăpeà să moşnenească acele ocine, ce rămâne moşiea să fie domnească de vreme ce nu vor fi alţi moşneni dentr'acea stepenă, ce au fost ucigătorul». — β) Copiii incestuoşi. Cap. 42 §. 4: «Iară feciorii, ce să vor naşte den mestecătorii cei de sânge nu vor puteà moşnenì averea părinţilor»)— γ) Cap. 35 §. 7: «Feciorii ce să vor naşte dén călugăriţă, aceia sămt copii, *nu vor moştenì nemică dentru averea mâne-sa.* — δ) Cap. 36 §. 15: «Cuconii ce vor naşte den muiarea ce i să va fi făcut silă nu vor moşnenì nemică dentru averea mânesa». ε) Pamfletarii (Cf. supra c. γ) (Cf. Cap. 8 §. 28).

e) *Testament.* = Zapis. (Cap. 8 §§. 21, 23).

f) *Legatum.* (Cap. 36 § 14: «Cela ce va face silă muiarei celuia ce'i *va fi lasat ceva direpţ suflet la moartea lui*, să va certà după voia giudeţului *şi'şi va piarde acel lucru, ce 'i-au tfos dat.»).* — *Legatum* unui *ususfructus.* (Cap. 6 §. 7).

g) *Mortis causa capiones.* (Cap. 16 §. 12: «Barbatul, ce va fi ramas de muiare şi va curvì cu fie ce muiare, piarde'şi-va toate darurile, ce va fi avut dela femeae şi ce i-au fost dat până au fost vie şi *ce'i va fi lăsat şi după moarte»).*.

h) *Substituţie fideicomisară.* Cap. 8 §. 20: «De va lăsà cineva bucatele şi ocinele sale cu zapis vre unui om să fie toate a lui după moartea muiarei lui sau a vr'unui cucon a lui, şi dacă va luà acela zapisul îi va fi urît aşteptà, ce va omorî pre ceia ce ţin ocinele, pentru să le apuce mai curând el, atunce va piarde acesta tot cătu'i spune zapisul şi ocinele vor fi domneşti».

332. **Mijloace de ocrotire şi de valorificare a indrituirilor.**

333. ***Calea extrajudecătorească.***

1) Despărţenia se poate face şi fără mijlocirea tribunalelor; fiecare soţ singur cu voia sa poate pentru anume motive să se despartă de celălalt soţ. (Cf. supra No. 295, b).

2) Mandantul este volnic, ca ori unde va găsì «bucatele» să le ia dela mandatar (Cap. 12 §. 4).

334. ***Calea judecătorească. Procedura civilă.***

1) *Tribunale:* a) Giudeţul bisericesc. (Cap. 18 §. 1; Cap. 19 §. 1; Cap. 21 §. 1 şi urm.; Cap. 25 §. 12; Cap. 37 §§. 1, 10; Cap. 39 §. 19; Cap. 49 §. 3; Cap. 58 §. 10). — b) Giudeţul mirenesc. (Cap. 25 §. 12; Cap. 36 §. 11; Cap. 37 §§. 1, 10; Cap.

39 §§. 8, 19; Cap. 49 §. 3; Cap. 58 §. 10; Cap. 68 §. 1. — c) Giudeţ mai mare (instanţă superioară). Cap. 32 §. 24; Cap. 43 §. 15). (Cf. Cap. 77 §. 14).

2) *Judecători.* a) Giudeţ. (Cap. 1 §§. 1, 3, 8, 10, 11; Cap. 2 §. 9; Cap. 4 §§. 5, 12—14; Cap. 5 §. 2; Cap. 6 §. 7 etc.). — b) Mitropolit = vlădic. (Cap. 49. §. 3. — c) *Diregători.* Cap. 1 §. 5; Cap. 4 §. 11; Cap. 9 §. 4; Cap. 58 §. 6).

3) *Impricinaţi.* Reclamanţi pot fi şi persoane de al treilea. (Cap. 43 §§. 26—28; Cap. 46 §§. 1, 5—7, 9—13). — Incapabili de a reclamà. (Cap. 68, 1).

4) *Praescriptio.* Cap. 6 §. 13. Cf. Cap. 32 §. 27).

5) *Dovada cu martori.* a) *Fama* = Vestea cum îl grăieşte oamenii pe cinevà. (Cap. 22 §. 2; Cap. 38 §. 1; Cap. 39 §. 27.— b) Mărturiile trebuie să fie întregi şi la vedere. (Cap. 18 §. 4); Mărturii întregi, adevărate şi foarte bune, să vădească foarte la arătare, atâta să arate adevărat, cum iaste întru toţi credinţa ca aceea cum lumina soarelui face ziua. (Cap. 16 §. 27); mărturie ca aceea. (Cap. 13 §. 5); bune şi credincioase mărturii. (Cap. 15 §. 8); mărturii destoinice de a se credere. Cap. 50 §. 10, 21). — c) De aceea martorii trebuie să fie oameni de credinţă. (Cap. 32 §§. 26, 43; Cap. 45 §. 7; Cap. 52 §. 11), oameni buni şi vestiţi de credinţă. (Cap. 12 §. 30), om destoinic de a'l puteà crederea. (Cap. 15 §. 15), muieri destoinice de a se crederea. (Cap. 38 §. 7). — d) De aceea nu pot fi martori: Oamenii de răs şi de batjocură, pe care nu-i bagă nimeni nice într'o seamă. (Cap. 22 §. 1); oameni de gios şi proşti. (Cap. 12 §. 30); oameni nu de credinţă. (Cap. 15 §. 10); panfletarii. (Cap. 50 §. 2); Omul care s'a lepădat de călugărie. Cap. 68 §. 1). — e) Incapabili de a fi martori pentru soţie, când se plânge de vrăjmăşia soţului sunt: Rudele sau oamenii muierei. (Cap. 22 §. 1). — f) Spre deosebire de supra *(fama)*, martorii în unele cazuri, trebuie să fie oameni, care au văzut, nu care au auzit. (Cap. 15 §. 13; Cap. 54 §. 9). — g) Uneori un singur martor ie deajuns. (Cap. 15 §. 14). — h) Alte ori se cere doi martori. (Cap. 32 §. 44; Cap. 38, cap. 6). — i) Contrazicerea între martori se desleagă în chipul următor. α) Cap. 22 §. 4: „Mai mult crede giudeţul mărturiile cari arată vrăjmăşia bărbatului decât toţi ceeace grăesc împotrivă, de zic că nu-i

aşà, . . . de vreme ce *la toate giudeţele mai adevărate sănt mărturiile, care zic că iaste aşà, decât ceeace zic, că nu-i aşà, ce să zice ceeace adeverează mai de credinţă sămt decât ceiace tăgăduesc*" Cap. 32 §. 44: „Când va aveà răpitorul martori mulţi, cum au răpit pre muiarea cu voia ei, iare muiarea are mărturie cum au răpit-o cu sila, atunce giudeţul crede mai mult pre martorii muierii, de-are fi numai doi, de cât pre cei mulţi martori ai bărbatului". (Cf. Cap. 54 §. 9; Cap. 58 §§. 7, 10).

6) *Dovada cu înscrisuri.* Cap. 58 §. 7: „Când va zice giudeţul, cutare lucru l-am făcut, pentrucă mi-au dat învăţătură domnu mieu, carele iaste mai mare pre o ţară, nu-i vom crede acest cuvânt, numai trebue să arate acea învăţătură acelui domn, au cu martori, *au cu scrisoare de mâna Domnului ţărei*".

7) *Dovada cu experţi.* a) *Vraci.* Cap. 14 §. 7: „Când va zice vraciul, că iaste rana de moarte sau nu de moarte, îl vom crede; *mai vărtos când să va aflà, că vraciul iaste dascăl*, cum le zic acestora *doftori*, atunce, să creade şi mai bine, decât are fi altul mai prost bărbieariu sau descântătoriu". Cap. 14 §. 9: „Orice va zice vraciul vom creade pentru rană, macar de nu s'are giurà sau de are fi vraciul şi jidov, sau şi de altă leage, atunce vom creade mai mult". Cap. 39 §. 28. — b) *Moaşă.* (Cap. 38 §. 6; Cap. 39 §. 28). — c) *Contrazicerea dintre experţi şi martori* se desleagă în favoarea experţilor. Cap. 14 §. 8: Când va zice vraciul cum cutare armă n'au făcut rană de moarte şi mărturiile vor zice, că rana îi de moarte, *mai creadese-va vraciul decât mărturiele*". — d) *Contrazicere între experţi.* Cap. 14 §. 10: „ . . . atuncea vom crede pre cei mai mulţi sau pre cei mai buni sau pre cei destoinici, iară nu pre alţii". — e) *Paritate între experţi.* Cap. 14 §. 11: „Iară când *vor fi unii ca alalţi*, amândouă părţile, şi la tot meşterşugul să vor tocmì într'o fire şi într'un cuvânt, atunce giudeţul va căutà şi va socotì . . ."

8) *Dovadă prin jurământ.* a) Jurământ purgatoriu. (Cap. 5 §. 7; Cap. 43 §. 10; Cap. 77 §. 12), (în caz de îndoială = lucru împărecheat). Uneori pe lângă jurământ se cere şi o presumpţiune. (Cap. 74 §. 2). — b) Jurământ doveditor.

Uneori pe lângă jurământ mai trebuie și martori. (Cap. 38 §. 3). Alteori se mai cere presumpțiuni. (Cap. 42 §. 18).

9. *Dovada prin presumpțiuni. Prepusuri, semne, înțelesuri.* (Cap. 4 §§. 5, 15; Cap. 5 §. 3; Cap. 9 §. 27; Cap. 10 §§. 8—22; Cap. 11 §§. 8 și urm.; Cap. 15 §. 5; Cap. 32 §. 45; Cap. 38 §§. 2, 4, 5; Cap. 39 §§. 21, 23—27, 29; Cap. 42 §. 18; Cap. 48 §. 4; Cap. 71; Cap. 74; Cap. 77 §§. 9, 11).

10) *Apreciarea judecătorului în caz de îndoială trebue să fie favorabilă.* Cap. 77 §. 5: „... atunce scrie să să mai crează cum să fie fost *mai mult spre bine*, decât spre rău". Cap. 78 §. 9. „Giudețul de nu va amu puteà cunoaște cu seamne în ce chip au făcut neștine preacurvie, de sburdăciune au numai pentru să facă rușine bărbatului acei muiari, atunce creade giudețul c'au făcut de sburdăciune".

6) *Hotărăre.* a) *A legiuì=a hotărî.* (Cap. 24 §. 4; Cap. 43 §. 20; Cap. 46 §. 6; Cap. 58 §§. 8, 10; Cap. 66 §. 8; Cap. 67 §. 5; Cap. 77 §. 14. — b) A isprăvì o giudecată = a hotărî. (Cap. 52 §. 9). — c) *Leage = hotărăre.* (Cap. 21 §. 7; Cap. 23 §. 3; Cap. 32 §. 24; Cap. 58 §§. 8, 10; Cap. 66 §. 2; Cap. 77 §. 14). Dar vorba *leage* înseamnă și *religie, drept sacru*, spre deosebire de *pravilà*, drept mirenesc. Cap. 9 §. 19; Cap. 16 §. 3; Cap. 21 §. 3; Cap. 25 §. 7; Cap. 33 §. 6 și mai ales. Cap. 49 §. 1 și Cap. 62 §. 10). — d) *Ispravă* însamnă deasemenea *hotărăre.* (Cap. 32 §. 24; Cap. 58 §. 10). — e) *A isprăvì și a săvărșì legea* însamnă a executà o hotărăre. (Cap. 58 §. 8).

7) *Executarea hotărărei.* a) Hotărărea unui tribunal se poate executà de alt tribunal. (Cap. 58 §. 8). — b) De aceea giudețul mirenesc poate să execute hotărărea giudețului bisericesc. (Cap. 58 §. 10; Cf. Cap. 25 §. 12). — c) Tot de aceea un tribunal românesc poate executà hotărărea unui tribunal strein. (Cap. 58 §. 10).

8) *Impotrivire la executare.* a) Giudecătorul, dacă știe, că ie *„lucru cu asupreală" „lucru cu năpaste"* și nu se îndură să-și dea demisia (*„să facă părăsire scaunului", „să-și lase scaunul"*), atunci: „trebue să scrie să dea știre domnului său de acea tocmeală, ce i-au poruncit, — cum iaste lucrul cu napaste și să socotească să mai cerceteze — și după aceasta să aștepte respuns; iar giudețul de va respunde și al doilea rând și de

va zice *„de nu vei ascultà, tu ştii!“*, sau *„să faci cum îţi dau învăţătura, să nu mai cerci alt lucru sau altă vină!“*, sau de va zice şi într'acest chip *„cetitam scrisoarea, ce ne-ai trimes şi am înţeles de tot, iară drept aceia să faci cum ţ'am dat învăţătură, într'alt chip să nu fie!“*, atunci de va ascultà de învăţătura mai marelui său, va puteà şuvăì şi nu se va certà după pravile, pentru greşala ce va fi făcut pentru ascultare. Cap. 58 §. 4“. — b) Giudeţul mirenesc când trebue să execute o hotărăre a giudeţului bisericesc, care nu-i privitoare la eresie, ie indrituit să cerceteze, dacă s'a hotărăt drept; ba mai mult decât atâta, poate „să cerceteze tocmala cu mărturii, să poată cunoaşte legea ce au legiuit poate fi, de să îi facă sfârşit?“. (Cap. 58 §. 10). — c) Condamnatul poate să invoace incompetenţa judecătorului, care a hotărăt, chiar dacă e vorba de executarea unei hotărări streine. Cap. 58 §. 8 zice: „Când va zice vinovatul acelui staroste de Liov, ce treabă are starostea de Cameniţă cu mine, sau ce puternicu'i asupra mea, să-mi tae capul; de vreame ce eu nu sănt leah, ce sănt frănc şi omul cela, ce l'am ucis iaste den ţara frănciască şi l'am ucis la Franţa; deci ce treabă are starostea de Cameniţă cu greşalele, ce să fac în ţara frăncească? Deci atunci acel staroste îl va ţinea la închisoare şi va scrie la craiul leşesc, ce vor puteà aleage pentru acest lucru şi după cum va venì respuns de acolo aşa va ocrăni“.

9) *Apelul.* a) In contra hotărărei condamnătoare pentru răpire nu se poate face apel. Cap. 32 §. 24: „Oricare răpitor nu va primì leagea cumu'l va giudeca ci va alerga la *alt giudeţ mai mare*, nedejduind de *altă ispravă* mai bună, iară aceaia *ispravă a doua* nu are nici o tărie“. — b) In contra altor hotărări se poate face apel. Cap. 43 §. 15: „Giudeţul ce va sudui sau va bate pre cela ce va zice, că nu'i place giudeţul lui, cum l'au giudecat şi *se va giudeca la alt giudecător ce va fi mai mare decât dăns*, acela să se certe ca un suduitor“. Cap. 77 §. 14: „Sluga giudeţului de va bate pri cela, ce va zice, legea ce legiuiaşte acest giudeţ nu'mi place, drept aceia *voiu să mărg la alt giudeţ*, iaste sămn cum să'l fi bătut cu voia giudeţului“.

1) *Pedeapsă = Certare.* Se deosebesc: a) Certări cumplite mai cumplite, mai mari, mai rele, mai ioşoare. (Cap. 9 §. 13; Cap. 10 §§. 1, 3; Cap. 31 §. 3; Cap. 42 §. 1; Cap. 49 §. 6; Cap. 1 § 8; Cap. 2 §. 3; Cap. 41 §. 12; Cap. 63 §. 3). — b) Certări trupeşti (Cap. 43 §§. 5, 20; Cap. 46 §. 11; Cap. 57 §. 4; Cap. 62 §. 3). — c) Certări cu bani (Cap. 57 §. 4; Cap. 62 §§. 2, 3). — d) Certare drept legea (Cap. 51 § 1).

2) *Infracţiune = Vină, greşală.* Se deosebesc *greşeli mari, greşele ca acelea, greşeli mai mari, greşeli de cap, greşeli de cele mari ce sâmt de cap, pricină mare de cap.* (Cap. 53 §§. 14, 21; Cap. 62 §. 4; Cap. 72 § 10; Cap. 75 §. 10; Cap. 77 §. 16). — *Flagrant delict = Vină de faţă şi aratată* (Cap. 12; Cap. 25 §§. 1, 3; Cap. 27 §. 2; Cap. 28 §. 7).

3) *Infractori = Făcători răi* (Cap. 62 §. 1).

4) *Intenţiunea.* Se ţine seamă de gândul faptaşului (Cap. 43 §§. 9—12, 24; Cap. 62 §. 8, etc.).

5) *Persoana făptaşului.* Se ţine samă de persoana acelui, care a săvârşit infracţiunea (Cap. 50 § 2; Cap. 62, etc.).

6) *Persoana pacientului.* Se ţine samă de persoana aceluia, care a fost victima infracţiunei (Cap. 50 §§. 2, 12, etc.).

7) *Locul săvârşirei infracţiunei* are înrâurire asupra pedepsei (Cap. 35 §. 1; Cap. 36 §. 6; Cap. 44 §§. 1, 7—10, 15—17; Cap. 46 §. 10; Cap. 49 §. 3; Cap. 50 §§. 9, 10, 12). Cap. 44 §. 1 «mai mare sudalmă să chiamă, când va sudui neştine pre altul în vreun loc ca acela de cinste, unde vor fi mulţi oameni strânşi, cumu'i în mijlocul trăgului, sau la vreo nedeae, sau în curtea domnească, sau la vre un paznic.» (Cap. 11 §. 2).

8) *Vremea săvârşirei infracţiunei* deasemenea înrâureşte asupra pedepsei (Cap. 44 §. 1, 17; Cap. 50 §. 12; Cap. 53 §. 19; Cap. 44 §. 17: «... sau de'l va fi lovit în biserica, *la vremea svintei liturghii...*».

9) *Felurile pedepselor.* Moartea. Moartea cumplită (Cap. 9 §. 33; Cap. 15 §. 5; Cap. 29 §. 2; Cap. 32 §. 20; Cap. 35 §. 2; Cap. 70 §. 20) (cf. Cap. 9 §§. 1, 7, 13). Moarte mai cumplită (Cap. 8 §. 16). Orice moarte va fi mai cumplită (Cap. 29 §. 2). — Moartea uneori e precedată, alte ori e urmată şi de alte pedepse fie trupeşti, fie băneşti. (Cap. 8 §. 16 arată cum se pe-

depseşte acel, care a ucis pe tatăl său: «întăi i taie măna, ceea ce a ucis, într'acel loc unde au ucis pre tatăl său, şi de aciia 'l leagă de coadele cailor şi'l duc trăgând pe uliţe până la locul cel de pierzare şi întâi îi tae capul, de aceiia 'l tae platoviţe, sau şi într'alt chip, după cum îi va părea giudeţului; iară nici într'un chip nu se cade să'l îngroape în pământ». Cap. 4 §. 4; «d'întăi să i se tae capul (calpuzanului), după aceia să'i arză trupul în foc şi câte bucate va aveà toate să fie domneşti.» Cap. 8 §. 16: «Căruia i să va tămpla de să'şi ucigă pre tată-său, în zilele cele vechi întăi îl băteà cu vine de bou verzi foarte tare şi atunce viu îl bagă într'un sac şi într'acel sac bagă şi un dulău şi un cucoş şi o năpărcă şi o moimă şi deacia'l arunca în mare, cu toate cu acestea de vrea fi aproape marea, iară de nu, îi lepăda unde ştieà heri salbateci».

a) *Arderea în foc de viu* (Cap. 36 §. 4).

b) *Varsarea de plumb topit în gură* (Cap. 28 §. 4).

c) *Taierea capului* («cu capul să plătească»). (Cap. 1 §. 5; Cap. 4 §. 4; Cap. 8 §. 17; Cap. 9 §. 11; Cap. 10 §. 4; Cap. 27 §. 2; Cap. 28 §§. 6, 14; Cap. 30 §. 2; Cap. 32 §. 40; Cap. 33 §. 10; Cap. 39 §§. 2, 8, 15–17; Cap. 40 §. 1; Cap. 50 §. 2; Cap. 53 §. 6; Cap. 58 §. 11; Cap. 62 §§. 1, 4; Cap. 67 §§. 7, 8; Cap. 70 §. 20).

d). *Arderea în foc după moarte.* (Cap. 4 §. 4; Cap. 32 §. 13; Cap. 39 §§. 2, 15, 16).

e) *Spânzurătoarea, spânzurarea în furci* (Cap. 58 §§. 6, 11; Cap. 62 §§. 1, 4, 6; Cap. 76 § 5).

f) *Inţăparea.* (Cap. 62 § 1).

g) *Purtarea de cozile cailor.* (Cap. 8 §. 16).

h) *Ocna.* (Cap. 15 §. 1; Cap. 27 §. 4; Cap. 28 §. 3; Cap. 32 §. 20; Cap. 36 §. 9; Cap. 50 §. 2; Cap. 53 §. 21; Cap. 57 §. 11; Cap. 62 §§. 1, 9). Ocna pe un timp cât va voi judecătorul (Cap. 36 §. 8). Ocna pe viaţă (Cap. 30 §. 1).

i) *Surghiunul.* Scoaterea şi gonirea dintr'un loc, dintr'un oraş sau sat, din moşie pentru totdeauna, sau pe câtă va vreme. (Cap. 26 §. 7; Cap. 36 §§. 1, 3; Cap. 53 §. 16; Cap. 50 §. 2; Cap. 57 §. 11; Cap. 62 §. 1; Cap. 63 § 1. Scoaterea de

tot de pre locul şi eparhia acelui judeţ (Cap. 27 §. 3; Cap. 28 §. 6; Cap. 31 §. 1; Cap. 37 §. 4; Cap. 42 §. 1).

j) *Tăiarea mănei.* (Cap. 8 §. 17; Cap. 33 §. 9).

k) *Insămnarea: Tăiarea nasului.* (Cap. 27 §. 7; Cap. 30 §. 3).

l) *Purtarea pren trăg cu pialea pe toate ulițele.* (Cap. 15 §. 1). Purtarea pe uliţe cu pialea goală, şezând calare pe magar, plus bataiea sau cu două furce de tors, sau cu două cumănace, sau cu două slice. (Cap. 15 §. 2). Purtarea pre uliţă cu pialea, plus bataia (Cap. 27 §. 4). Purtarea pre toate uliţele trăgului cu pialea pre măgari şi să fie cu faţa spre coada magarului şi muiarea lui să tragă magariul de dărlogul capăstrului cu mănele sale şi 'ntr'acest chip să'i bată purtăndu'irpin tot trăgul. (Cap. 31 §. 1). Purtarea prin trăg cu pialea şi bataie pre toate uliţele (Cap. 37 §. 4). Purtarea pre uliţe pren tot trăgul (Cap. 50 §. 2). (Cf. Cap. 62 §. 1).

m) *Bataia.* (Cap. 27 §. 4; Cap. 37 §. 4; Cap. 42 §. 1; Cap. 53 §. 21; Cap. 62 §. 9).

n) *Inchisoarea.* α) *Bagarea în catergă* (Cap. 8 §. 12). Caterga pe viaţă (Cap. 30 §. 2; Cap. 31 §. 1). Caterga pe timp mărginit (Cap. 30 §. 2). — β) *Inchiderea în temniţă pe viaţă* (Cap. 8 §. 12; Cap. 67 §. 5). Inchiderea în temniţă pe un timp hotărăt de judecător (Cap. 36 §. 18). Bagarea în hiare şi în temniţă pe timp mărginit (Cap. 53 §. 21). γ) *Ducerea la o mănăstire departe* pentru toată viaţa (Cap. 8 §. 12). Inchiderea într'o mănăstire pe un timp hotărăt de judecător (Cap. 36 §. 18). Inchiderea într'o mănăstire pe viaţă (Cap. 39 §. 8; Cap. 67 §. 5).

o) *Confiscarea.* α) Confiscarea tuturor bucatelor (Cap. 4 §. 4; Cap. 50 §. 2) a averei (Cap. 39 §. 5), a ocinelor (Cap. 8 §§. 19, 21, 25). β) Confiscarea tuturor bucatelor pe tot timpul vieţei făptaşului (Cap. 30 §. 1). γ) Confiscarea bucatelor în folosul femeei răpite. (Cap. 32 §§. 3, 4). δ) Confiscarea tuturor bucatelor în folosul mănăstirei dela care s'a răpit o călugăriţă. (Cap. 34 §. 1; Cap. 35 §. 4). ε) Confiscarea averei în folosul fecioarei violate de tutorul său. (Cap. 36 §. 3). ζ) Confiscarea jumătăţei de avere în folosul fecioarei violate. (Cap. 36 §. 1). η) Confiscarea avuţiei întregi a incestuoşilor, care n'au copii din vreo căsătorie anterioară. (Cap. 42 §§. 2, 4). δ) Con-

fiscarea întregei averi în folosul mănăstirei, dela care a fugit acel care s'a lepădat de călugărie. (Cap. 68 §. 3). ι) Confiscarea casei. (Cap. 4 §. 5; Cap. 28 §. 11). κ) Confiscarea comoarei. (Cap. 6 §§. 14, 18).

p) *Amenda.* α) Gloabă sau globire cu bani după voia judecătorului. (Ca. 28 §. 11; Cap. 36 §. 17; Cap. 42 § 13; Cap. 43 §. 5; Cap. 46 §. 11; Cap. 55 §. 4; Cap. 57 §§. 4, 11). β) Certare cu dobitoc. (Cap. 55 §. 4). γ) Certare cu bani în cătime de 200 taleri bătuţi. (Cap. 33 §. 9). δ) Certarea cu bani după destoinicia obrazului făptuitor. (Cap. 36 §. 2). Amenda poate fi plătită şi de altă persoană decât făptaşul. (Cap. 8 §. 11).

q) *Neîngroparea.* (Cap. 8 §. 17).

r) *Afurisenia* sau gonirea din sfânta biserică. (Cap. 2 §. 1; Cap. 36 §. 12; Cap. 37 § 1; Cap. 41 §. 16; Cap. 49 §§ 3, 5; Cap. 68 §. 1).

s) *Oprirea dela biserică.* (Cap. 36 §. 17; Cap. 39 §. 8).

t) *Pierderea meseriei.* (Cap. 36 §. 17).

u) *Degradarea civică. Pierderea cinstei.* (Cap. 15 §. 1; Cap. 27 §. 5; Cap. 39 §. 8; Cap. 49 § 5; Cap. 50 §. 2; Cap. 68 §. 1). (Cazuri de *infamia mediata*).

10) *Pedepsele une ori ating şi pe moştenitorii făptaşului.* Cap. 10 §. 2. «Cela ce va otrăvi pre cineva, nu numai îl vor pedepsi cu cumplită certare, ce încă şi *cuconii lui, ce vor rămânea pe urmă, vor fi neputearnici fără nice de o cinste şi ruşinaţi înaintea tuturor*».

11) *Schimbarea pedepsei.* a) Inlocuirea amendei cu tăiarea mănei. (Cap. 33 §. 9). b) Inlocuirea unei pedepse trupeşti cu pedeapsă bănească după rugămintea făptaşului, care a suduit pe o rudă a sa (Cap. 46 §. 11). c) In caz de înnebunire a făptaşului în timpul cercetărei procesului *„giudecând şi grăind mărturiele“*, ori ce pedeapsă ie înlocuită sau cu bani sau cu dobitoc. (Cap. 55 §. 4). d) In caz de înnebunire a făptaşului după condamnare, pedepsele trupeşti pronunţate contra lui sunt deasemenea înlocuite cu pedepse băneşti, dacă nu mai ie nici o nădejde de înţelepţire. (Cap. 55 §. 4). e) Starea socială a făptaşului face, ca să se înlocuiască sau pedeapsa trupească cu una bănească, sau din potrivă. Cap. 62 §. 3. «Certarea cea trupească, ce dă pravila pentru greşale, de

ar fi cât de micşoară aceia certare, dacă se va da vre unui boiarin, să cheamă prea mare, decât când s'are da fie-cui de cei mai mici; şi iară'şi vine lucrul unul drept alt, cât are fie de mică certarea ce va fi cu bani la vre-un om de aceşti mai mici şi proşti, la aceştiea iaste mai mare, decât s'are da la un boiarin; drept aceia pravila schimbă *certarea* cea trupească cu bani, când iaste vreun boiarin şi'l ceartă cu certarea de bani, iară de iaste vreun om de gios şi micşor şi sarac să va certa cu certare trupească". — Insă trebue să se ţină seamă de rânduelele. Cap. 62 §. 10: „La certările cealea, ce dă pravila *după voia giudeţului*, la acelea poate giudeţul să mai împuţineze certarea boiarinului; iară la celea certări ce dă faţă învaţă *legea* şi *pravila* certarea cum va fi, nu poate giudeţul să certe mai puţin pre boiarin decât pre cel mai mic şi mai de gios om".

12) *Tentativa.* a) Cap. 33 §. 14: „Toate pravilele împreună învaţă de *toate greşalele*, cum cela ce nu va face de tot greşala şi deplin, acela nu va lua certare deplină, ce numai ce să va certa mai puţin după voia giudeţului". Cap. 8 §. 13; Cap. 10 §. 4; (Cf. Cap. 33 §§. 11—13); (Cf. Cap. 61 §. 5).

13) *Infracţiuni săvârşite dar neizbutite.* a) Otrăvire săvârşită şi neizbutită (Cap. 10 §. 4). b) Răpirea unei persoane, ne urmată de relaţiuni sexuale, din pricine independente de voinţa făptaşului. (Cap. 33 §. 11).

14) *Concurs de infracţiuni.* Cap. 35 §. 1; Cap. 41 §. 4; Cap. 43 §. 32.

15) *Recidiva.* (Cap. 5 §. 3; Cap. 8 §. 11; Cap. 27 §. 7; Cap. 53 §. 18). Recidiva a doua (Cap. 28 §. 14; Cap. 36 §. 16; Cap. 62 §. 9). Recidiva a treia (Cap. 36 §. 16; Cap. 62 §. 9).

16) *Complicitate.* a) *Agenţi provocători. Cei ce dau putere cuiva să margă să facă vre-o răutate* (Cap. 43 §§. 4,30: Cap. 50 §. 3; Cap. 69; Cap. 70; Cap. 72; Cap. 77). — b) *Ajutători. Soţii* (tovarăşi) (Cap. 5 §. 3; Cap. 8 §. 14; Cap. 9 §§. 27, 32; Cap. 11 §§. 6, 27; Cap. 28 §. 12; Cap. 32, §§. 4, 6, 14, 25, 33; Cap. 33 §. 10; Cap. 36 §. 5; Cap. 55 §. 6; Cap. 69; Cap. 70 §. 8; Cap. 72; Cap. 73 §. 2; Cap. 75 §. 12).—c) *Sfătuitori răutăţii, svetnici.* (Cap. 28 §. 12; 12; Cap. 32 §§. 4, 14, 33; Cap. 55 §. 6; Cap. 69; Cap. 70; Cap. 71; Cap. 72; Cap. 77 §. 20;

Cap. 78 §§. 13, 15, 16). — d) *Acei care au fost față la săvârșirea infracțiunei.* (Cap. 73; Cap. 74). — e) *Gazde* (Cap. 32 §§. 15, 33; Cap. 76; Cap. 78 §. 3). — f) *Tăinuitori* (Cap. 61 § 4; Cap. 75). — g) *Acei, care mulțumesc făptașului după săvărșirea infracțiunei* (Cap. 78). — h) Acei, care agiută vinovatului după ce face greșala (alte cazuri decât găzduirea și tăinuirea Cap. 75).

17). *Cauze care apară de pedeapsă:*

a) *Nebuniea.* (Cap. 55; Cap. 9 § 23; Cap. 49 § 6).

b) *Scuze,* aci intră și provocarea (Cap. 8 §. 56; Cap. 9 §§. 29, 30, 32—34 37—39, 43—47, 50, 51, 54—55, 58, 61; Cap. 11; Cap. 12; Cap. 23 §. 2; Cap. 25 §. 13; Cap. 32 §. 6; Cap. 39 §. 6; Cap. 45; Cap. 47 §. 1; Cap. 54 § 4; Cap. 77 §. 25; «Carele va puteà face vre-o *greșală, de carele iartă și slobozesc pravilele...*»).

c) *Vrăsta.* «Cuconii, adecă persoanele până la al șeaptelea an «*de tot și cu totul se iarta orice greșeale ar greșì*». (Cap. 53 §. 11).

d) *Obiceiul locului.* Cap. 56 §. 1: «...după care obiceiu cine va greșì, nu să va certa nici cum, dau învățătura toți dascălii, tocmindu-se toți într'un cuvânt». §. 4: «Lucrurile ce să fac, după cum iaste obiceaiul locului, macar deare și fi înpotriva firei și a pravilei, iară drept aceea tot nu va certa giudețul pre ceia ce fac acel obiceaiu».

e) *Ordinul superiorului.* Cap. 58 §. 1. «Ascultarea, carea va face neștine pre Domnul țării sau pre stăpânul carele îi va slujì». Cap. 58 §. 2: «Cade să să asculte și să să pleace boiarinului și mai marelui norodului *însă, când va da învățătură spre lucrurile, care le vor fi mărturisite de pravilele cele împărătești sau de obiceaiele locului sau de singură firea omenească*... și... puțină vătămare va face spre deaproapele său; iară... de va greșì și va vătăma foarte mult pre de aproapele, fie și cui, atunce nu să cade ascultătorul să ferească această ascultare». — Cap. 58 §. 3: «Cela ce va ucide pe cinevà fiind trimis de boiarinul săborului ce să zice de cel mai mare a gloatelor... poate șuvăi să nu se certe după cum scrie pravila,... când... de îi va zice, că de nu va omorâ el pre acela, giudețul va omorâ pre dăns și mai vrâtos mai marele gloatelor va fi deprins a omorâ pre unii ca aceia,

ce nu-l vor asculta...» (Cf. supra No.... și No. 334, 8, (Cf. Cap. 58 §§. 5, 11, 12, 13: «Feciorul ce va face vreo greșală pre învățătura tatăne-său, sau a măne-sa, sau muiarea pre învățătura bărbatului său, sau robul pre învățătura domnu-său, nu să vor certa nice de cum de va fi greșala micșoară».

f) *Legitima apărare.* (Cap. 1 §. 7; Cap. 8 §§. 7, 9, 15; Cap. 9 §. 25; Cap. 11 §. 1,30; Cap. 12 §§. 16, 17, 27, 29, 30; Cap. 30; Cap. 60 §. 6).

g) *Trecerea la creștinism.* (Cap. 64 §§. 1—4).

h) *Călugărirea.* (Cap. 64 §. 5).

i) Calpuzanul, care denunță pe tovarășii săi. (Cap. 4 §. 13).

18) *Cauze care micșorează pedeapsa:*

a) *Greșele fără înșelăciune.* Cap. 51 §. 1: «iară greșala ce se face fără de înșelăciune, nu se chiamă nici cum greșală și numai ce *să ceartă așa puțin lucru numai drept legea*». (Cap. 51 §§. 3—17, 16).

b) *Mâniea.* (Cap. 52).

c) *Vrăsta.* (Cap. 53). Bătrânii și cei în măsură de vrăsta se pedepsesc mai puțin (Cap. 53 § 1). Dar: α) Dacă răutatea celor mai mici de 10 ani și jumătate (respectiv 9 ani și jumătate) întrece vrăsta *(malitia suppleat aetatem)* atunci sunt socotiți mai mari de 25 ani. (Cap. 53 §. 3: «... sau ca și alt cucon, ce erà de 5 ai și giomătate, dece pentru blăstămile și ocările, ce făcea părinților, să supărase toți cetățeanii Rămului și s'au sculat cu toții de l'au ucis». — β) «Mai puțin să vor certa cei bătrâni nu pentru altă, ce pentru ce li să impuținează sângele și putearea simțirilor și li să impuținează și mintea; *iară de vreme ce va fi el, cu toate bătrânețele și cu barba albă, și de va fi bărbat și bun și întreg la simțiri și la minte, atunce de va greși, să va certa ca și un tânăr*». (Cap. 53 §. 7).

d) *Beția.* Cap. 54 § 1: «De vreame ce dă învățătură pravila, de zice cum toată greșala deare fi cum are fi de mare și de să va face la vreame de beție, nu să va certa deplin...». Cap. 54 §. 3: «...și mai vrâtos vinul ce va fi băut, văzându-l limpede și frumos la față și moale și dulce la gustare, deare fi și înțelept neștine, tot să amăgească, părându-i, că nu să va înbăta». Dar: «Cela ce să va înbăta în deadins, ca să poată șuvăi la greșala, ce va greși, pentru

să să certe mai puţin, acela nici dănăoara nu va scăpa, ci să va certa deplin». (Cap. 54 §. 7).

e) *Obiceiul locului.* Cap. 56 §. 3: «*Giudeţul* giudecă câte o dată şi în potriva pravilei pentru acest obiceaiu a locului şi de multe ori *face cumu'i voia lui*».

f) *Mulţimea faptaşilor când nu se poate a afla cine a săvârşit infracţiunea.* (Cap. 57). Insă «când să va prilegi în mijlocul a mulţi, de vor fi unii dentrăşii mai capete, cumu s'are zice ispravnici, atunce la unii ca aceia nu va micşora giudetul certarea aceii greşale pentru cei mulţi, pentru căce că fie la ce greşală ceia ce sămt capete după pravilă să ceartă deapururea deplin; numai ce înmicşurează certarea celor ce sămt toţi într'un chip de vinovaţi şi nice unul dentrânşii nu iaste mare sau mic».

g) *Ordinul superiorului.* (Cap. 58 §. 13).

h) *Neputinţa şi slăbăciunea firei* «pentru care mai puţin să vor certa muiarile de cât bărbaţii la greşalele ce vor face». (Cap. 59 §§. 1, 2).

i) *Ignoranţa.* Prostimea, grosimea ţăranului. (Cap. 59 § 3).

j) *Somnambulismul.* (Cap. 60 §§. 1 şi 2). Cf. supra No. 27, e.

k) *Somnul.* Cap. 60 §. 3: «Un om cu femeia sa *dormind* într'un aşternut vor împresura'şi pruncul între sine şi îl vor omorâ... şi giudeţul deapururea crede, cum părinţii mai bine 'şi socotesc feciorii de cât singuri pre sine, sau maica nu să va chema să-şi poată uita pre fiu-său fiindu-i, den mănuntaele ei, drept aceea... nu să vor certa după pravila ca nişte ucigători; iară pentru nesocotinţa lor să vor certa după voia giudeţului.

l) *Dragostea.* Cap. 61 § 2. «Cela ce va face vre o greşală fiind îndemnat de dragoste, *mai puţin* să va certà de cum spune pravila» § 3 «Cela ce va fi biruit de dragoste şi de va tămpinà vre o fată mărgând pre drum şi o va sărutà, nu să va certà nice cum, cum au făcut un muncitor dela Athina, ce l'au chemat o Pisistratos, carele au zis muieri'şi cându'l îndemnà să nu fie într'alt chip, ci să omoare pre cela ce au sărutat pre o fată fecioară a lor mergând pre drum, zicându'i acest cuvânt: cum de vremea ce, pre ceia ce ne iubesc şi ne sărută, tu zici să'i omorăm, dară încă ce

învăţătură ver da să facem celora, ce ne vor ură şi ne vor fi cu vrăjmaşie. «Cf. Cap. 32 § 39 «când să vor iubì amândoi, răpitorul cu fata cea răpită, şi ne putând în alt chip să să împreune, pentru dragostea ce au la mijlocul lor, să vor svătuì să să răpească, atunce cum zic o samă de dascăli nu se va certà răpitorul, de vreme ce iaste un lucru cum are fi turbat de dragoste; iar alţii şi mai mulţi şi mai credincioşi dascăli zic, cum să să cearte cu certare uşoară, după cum va fi voia giudeţului.»

m) *Boeria, ruda cea aleasă.* (Cf. supra 355, 11, e). — Cap. 62 § 1: «.... nici cei de rudă bună nice boiarii, nice feciorii lor să vor certà cu caterga sau cu ocnă, ce pentru acesta se vor gonì den moşia sa cătăva vreme; iară nu să nice spânzură în furci ca alalţi făcători răi, nice să înţapă, ce drept acestea drept toate li se tae capetele; nice pre uliţă pren târg nu să poartă unii ca aceştia.»

n) *Iscusirea şi destoinicia faptaşului* «cumu s'are zice de vreame ce neştine va şti vre un meşterşug ca acela frumos şi scump şi atăt să'l ştie de bine, cât să nu fie altul asemenea lui.» (Cap. 63 § 1). — Dar, în caz când faptaşul a hainit moşiea sau a fost talhar de drum, nu se ţine samă de iscusire sa.

o) *Binele făcut locului* unde locuieşte faptaşul, sau patriei lui, fie de el, fie de moşii lui, care bine să se pomenească de a pururea, şi să fi trecut vreme multă de când a fost făcut. Cap. 63 § 3: «de să vă face acel bine în vreamea ce să va face şi greşala, atunci acel bine nu-i va folosì nemică, ca şi când nu ş'are fi fost, deare fi cât de mare; cumu s'are zice fură oare cine dela un boiarin un secriaş cu bani şi găseşte acolo în lăuntru nişte cărţi hiclene, carele scrià la nişte vrăjmaşi să vie cu oaste, să ia acel loc şi dacă le-au găsit, le-au arătat domnului acelui loc, şi s'au păzit de-au ocrămit cum au ştiut acel lucru. Acesta cu adevărat mare bine au făcut acelui loc, iară nu l'au făcut cu svat bun şi cu gând bun, cum să cade să să facă binele, ce i-au venit acesta bine mare den furtuşagul lui şi drept aceia ca un fur să va certà; iară mai marii acelui loc vor face

milostenie feciorilor lui şi pre dâns încă'l vor certà mai ioşor, oare ce puţin lucru pentru acel bine, ce i s'au nimerit».

p) *Trecerea la creştinism şi călugărirea* (Cap. 64).

q) *Surzenia şi muţenia* (Cap. 65).

r) *Părărea şi predarea la giudeţ a fiului de cătră tată, sau mamă, p. c. şi a tatălui de cătră fiu.* Cap. 66 § 8: «Aceastea toate ce am zis pentru darea tatălui pre fecior şi feciorul pre tată-său iaste adevărată şi neclătită după prăvilele împărăteşti şi după cum scriu toţi dascălii, tocmindu-se toţi intr'un cuvânt, fără nice de o price şi carele au fost şi mai prost şi mai mic, nemica nu s'au pus în protiva acestora nice unele de căte am zis; iară drept aceia această dare de tată pre fecior, sau fecior pre tată nu s'au prilejit nice dănăoară, să fie acest lucru, să dea tată pre fecior şi fecior pre tată, până la vremea unui dascăl mare şi tocmitor de pravile, numele lui erà Farinascu, carele au strâns toate pravilele cele împărăteşti, şi încă să ispitì şi să nevoì cu învăţătură ca aceia, să cunoască, care pravile şi obiceaie să socotesc la oblastiele creştineşti în toată lumea. Acest dascăl au fost după Hristos 1589 de ai şi pănă într'această vreme nu s'a prilegit nice dănăoară vină şi faptă ca aceasta, să să legiuiască la giudeţ, ce să zice tatăl să'şi deà feciorul ca pre un vinovat la giudeţ. Numai la Polonia, sub oblastiea Papei de Răm, ce au dat aşà un tată pre fecioru'şi, care fecior au fost izgonit den moşiea lui, pentru căce erà greşit împărăţiei; iară aicea nu să ţinu în samă pravila cea de milostivire, pentru să să cearte mai puţin pre fecior, pentrucă l'au dat tată-sau, ci cumplit după pravile l'au certat, pentrucă greşala erà sudalmă pre împărăţie şi giudeţele la greşeale ca aceste nu deşchid pravila cea de milostivire, ci numai pravila cea de certare cumplită, pentrucă ce să nu cumva ceară milă nice tatăl, nice feciorul dela giudeţ; ce cum au fost numai o dată s'a prilejit acest feal de giudeţe». (Cf. Cap. 66).

s) *Aparţinerea la clirosul besericei.* Cap. 36 § 17: «atăta voe vegheată au aceşti oameni den clirosul besearicei, că nu să bat la giudeţ, nice să poartă pre uliţe, când fac vre o greşală, pentru să nu facă ruşine cinului besearicei».

t) *Provocarea* (Cap. 43 §. 6; Cap. 52 §. 3).

u) *Apreciarea Judecătorului.* Cap. 15 §. 6: «.... după cum va fi voia judeţului, ce voia judeţului atât să tinde câtu'va lua şi viaţa». (Cap. 33 §. 10).

(Cap. 5 §. 2; Cap. 6 §. 7; Cap. 8 §§. 10, 11, 17; Cap. 9 §§. 9, 13, 21, 22, 31. 48, 49, 59; Cap. 10 §§. 5, 6: Cap. 11 §§. 18, 26, 28; Cap. 12 §§. 26, 29; Cap. 13 §. 3; Cap. 15 §. 1; Cap. 21 §§. 4, 11, 12, 20; Cap. 24 §. 4; Cap. 27 §. 4; Cap. 28 §§. 11, 14; Cap. 30 §§. 3, 6; Cap. 31 §§. 2, 5, 10; Cap. 32 §§. 19, 31, 33, 36, 39, 43; Cap. 33 §§. 5, 6, 8, 10—12, 14; Cap. 35 §§. 9. 11; Cap. 36 §§. 5. 9. 11, 14, 16, 24; Cap. 37 §. 5; Cap. 39 §§. 8, 11—15; Cap. 41 §§. 3, 11, 14; Cap. 42 §§. 1, 8, 12, 17, 18; Cap. 43 §§. 17. 20, 31; Cap. 44 §. 1; Cap. 46 §. 6; Cap. 49 §. 9; Cap. 50 §. 2; Cap. 53 §. 15; Cap. 54 §§. 1, 3; Cap. 57 §§. 5—10; Cap. 59 § 3; Cap. 60 §§. 2, 3, 10; Cap. 64 §. 2; Cap. 70 §. 17; Cap. 72 §. 11; Cap. 75 §§. 1, 5, 6, 7, 9; Cap. 76 §§. 1, 4; Cap. 77 §§. 8—10, 13, 16, 21, 27; Cap. 78 §§. 11, 16).

19) *Cauze care îngreuează pedeapsa:*

a) *Boeria.* Cap. 62 §. 4: «La greşale ca acelea, ce sânt la pravilă mai mari să dau boiarilor decât săracilor şi mai mult să vor certà boiarii decât cei mai mici şi mai săraci, cum s'are zice de să va aflà vreun boiarin hiclean unui domn şi hain ţărei şi de s'are arătà într'aeasta chip şi unul di cei mai mici, mai mult s'are certa cel mai mare boiarin decât cel mai mic şi om mai de jos, aşijdere şi omul cel mai de gios de 'l vor prinde la războiu viu îi vor tăia capul, iar de vor prinde vre un boiarin îl vor spânzurà». Cap. 62 §. 5. Greşalele ce fac ruşine boiarii boiarilor mai mult se ceartă boiarii decât cei mai mici şi oameni mai de gios, cum s'are zice la greşala hotriei să va certa mai mult boiarinul, decât cel mai micşor». Cap. 62 §. 6: «La greşalele ce învaţă pravila furci cumu'i hainie şi vicleşugul, când hicleneşte pre Domnusău, să va spânzura şi boiarinul ca şi cel mai prost, iară furcile boiarinului să fac mai înalte decât a celui mai mic».

b) *Inrudirea.* Cap. 30 §. 1: «Hotria ce se face cu voea părinţilor iaste mai rea şi lucru plin de ruşine şi de mai mare ocară de cât ceia, ce să face între străini». (Cf. Cap. 30 §. 6).

c. Şi alte cauze: Eriticia, etc. (Cap. 15 §. 5; Cap. 28 §. 4; etc.

336. ***Partea specială a dreptului penal.***

1) *Inalta trădare* = Hiclenirea sau hainia *patriei* p. c. şi *a Domnului ţărei.* = Cap. 9 §. 5: «*Cela, ce-şi va hicleni moşia şi naşterea de unde au născut. mai cumplit să'l certe decât pre un ucigător de părinţi, de vreme ce se cade mai bine să 'şi ferească şi să'şi socotească neştine moşiea de cât părinţii, ce l'au născut*». (Cf. Cap. 62 §§. 4 şi 6, supra 335, 19, a).

2) *Complot de înalta tradare.* Cap. 70 §*i* 7: «Ceia ce vor fi într'un gând cu aceia, ce vor face o greşală, să să cearte toţi cu o certare şi ceià ce n'au făcut, ce pentru căce au fost într'una toţi; şi aceasta va fi când va fi şi greşala mare. cum s'are zice *când are hicleni domniea, sau locul unde lăcuiaşte*, sau alt lucru ca acesta; iar de va fi lucru mai puţin greşala, nu va să certa cela ce nu face, ca ceia ce face greşală». (Cf. Cap. 1 §. 5).

3) *Rebeliuni, ultragiu* = *Suduirea şi vătămarea oamenilor domneşti* (Cap. 1). Această infracţiune ie asimilată cu *suduirea domniei* (Cf. supra 336, 1). (Cf. Cap. 11 §. 13).

4) *Ultragiarea solilor* = *Suduirea şi vătămarea solilor* (Cap. 2). Şi această infracţiune ie asimilată cu suduirea Domniei; iar faptaşul ie asimilat cu furul «care fură biserică». (Cap. 2 §. 2). — *Solii cei urgisiţi* se bucură de aceeaş ocrotire ca şi ceilalţi soli (Cap. 2 §. 5). — Ocrotirea ţine până la concediare, Cap. 2 §. 6: «Solul dacă 'şi va da soliea şi 'i vor face răspunsul şi îi vor da cărţile, de nu va purceade, ci să va zăbovi într'acel loc, de 'l va sudui sau vatămă cinevà, acesta nu să va certà ca un suduitor de domnie». — Nu-i suduire de domnie, când ultragiul să face «pentru să'i *pască cinstea lui* sau şi întralt chip drept altă dobândă». (Cap. 2§. 3).

5) *Ultragiarea celor mai mari (boiarilor)* (Cap. 3). Infracţiunea aceasta deasemenea ie asimilată cu suduirea domniei.

6) *Plăzmuire de bani* = *Calpuzănia.* (Cap. 4). Şi această infracţiune ie asimilată cu suduirea domniei (Cap. 4. §. 1) şi cu furtul (Cap. 4 §. 2 în fine «*soţ furtuşagului*»). — Asimilaţi cu calpuzanii sunt acei care sau posedă, sau umblă cu bani răi (Cap. 5).

7) *Omor = ucidere = ucidere de oameni* (Capitolele 7—12 Inclusiv Cap. 12 §§. 28, 29; Cap. 57 §§. 4—9, 11, 12). *Monștrii nu sunt oameni.* Cap. 9 §. 26: «Ori cine'și va ucide feciorul, carele va fi născut cu niscare semne groasnice ca acelea cum are fi cu capul ca de dobitoc, sau cu tot trupul, sau de tot cu totul să fie lucru ca acela nici de o treabă și cumu'i mai grozav și cum să nu să poată socotì să fie om, acela, ce'l va ucide să nu aibă nici o certare; iară trebue să 'nțelegem pentru semne, cuconii care nasc cu 6 degete, sau numai cu 4, sau când ar fi cu trei mâini sau cu trei picioare sau numat cu o mână, sau cu un picior, sau să'i fie mai mici degetele, pentru căce atunci cu acea greșală pot să se hrăncască ca și alți oameni fără nici de o sminteală».

a) *Ucidere grabnică.* (Cap. 7 §§. 1, 3; Cap. 8 §. 11; Cap. 9 §§. 15—18; Cap. 10 §. 3).

b) *Ucidere vajnică* (Cap. 7 §§. 1, 3; Cap. 8 §. 11).

c) *Ucidere cu înșelăciune* (Cap. 7 §. 2; Cap. 8 §. 11; Cap. 9 §§. 21. 22; Cap. 10).

d) *Ucidere cu nesocotință* (Cap. 7 §. 2; Cap. 9 §§. 21, 22).

e) *Ucidere cu greșală* (Cap. 7 §. 2; Cap. 8 §. 15).

f) *Ucidere ascunsă și tăcută* (Cap. 9 §. 27).

g) Cap. 7 §. 4: «.... să știm cum ucide unul pre altul și'l omoară cu fie ce fel de moarte, au cu mănule 'l *zugrumă* sau 'l *năduşește împresurându'l cu ceva până creapă,* cum să prilejește și acestor cuconi micșori, cându'i năduşesc într'așternut celea ce'i apleacă, sau cându'l va *stropși cu picioarele* sau 'l va ucide *cu pumni ponciș în inimă* până îl va omorî. Aceste toate le fac pentru să scape de certarea cu înșelăciune....».

h) *Părintuciderea.* (Cap. 8 §§. 16, 17; Cap. 9 §§. 1, și 2, 6). Fapte asămănate cu părintuciderea sunt: Omorârea soției de soț (Cap. 8 §. 24). Omorârea diregătorului și a județului (Cap. 9 §. 4). Acel, care va sfătui pe altul să fie ucigător de părinți (Cap. 9 §. 10): Slugile ce vor îmblà și în sus și în gios gătând treabe ca acelea reale. pentru să să facă ucidere (de părinți). (Cap. 19 §. 12.) Vraciul ce va da otravă feciorului să otrăvească pe tatăl său (Cap. 9 §. 11). Ori care fecior sau fie cine va fi *de va ști* și va cunoaște, că vor să ucigă pe cineva au cu otravă, au cu armă, au cu fie ce fel de moarte

şi de nu va spune (Cap. 9 §. 14). Mancele care împresură în deadins cu înşelăeiune prunci mici (Cap. 9. 22).

8) *Otrăvire, tentativă de otrăvire,* fabricarea, vânzarea, cumpărarea de otravă (Cap. 10; Cap. 9 §. 11).

9) *Omorârea unui infans conceptus* (Cap. 9 §. 49: Cela ce'şi va omorî muiarea având *prunc în sgău* şi o va găsì de faţă curvind, să va certà după voia giudeţului cum s'are zice *pentru prunc*».

10). *Răniri pricinuitoare de moarte* (Cap. 13 §§ 1, 2, 4; Cap. 14 §. 1, 7, 9, 10, 11). (Cf. Cap. 12 §. 28; Cap. 57 §. 10).

11) *Răniri nu de moarte* (Cap. 8 §. 10: Cap. 13 §§. 1. 3, 5, 7, 8, 9, 10, 11). Scoaterea ochilor, tăierea nasului său altă sluţire (Cap. 70 §. 20) (Cf. Cap. 12 §. 28; Cap. 57 §. 10).

12) *Bigamia şi Biandria* (Cap. 15).

13) *Adulterul = preacurviea* (Cap. 9 §§. 36, 47—54, 56, 57, 61; Cap. 16, în special §§. 1—3; Cap. 17 §§ 1, 3—9; Cap. 18 §. 1; Cap. 20 §. 1, 2; Cap. 23 §. 10; Cap, 25 §§. 1, 2, 3; Cap. 27 §. 6; Cap. 29 §. 1; Cap. 35 §. 3: Cap. 41 §, 3; Cap. 61. §. 5; Cap. 72 §. 7; Cap. 77 § 26; Cap 78 §§. 8, 9). (Cf. Cap. 35 §. 9).

14) *Hotriea* (Cap. 27; Cap. 28; Cap. 29; Cap. 30; Cap. 31; (Cf. Cap. 16 §§, 17, 21). Hotru = codoş (Cap. 16 §. 17; Cap. 17 §. 3). Hotru de faţă (Cap. 28 §§. 7, 9). Hotriea savârşită de părinţi. (Cap. 30). Hotriea săvârşită de bărbat faţă de soţia sa (Cap. 27 §. 7; Cap. 28 §§. 7, 8: Cap. 31). Fapte asămanate cu hotriea: Cap. 29. §§, 11, 12.

15) *Răpirea* (Cap. 32; Cap. 31; Cap. 34; Cf. Cap. 25 §. 13). Fapte asămănate cu răpirea: Cap. 32 §. 14. «Nu numai răpitorul să va certà, ce încă şi cine la sfătuit şi ceia ce vor fi ajutat şi ceia ce vor fi posluşit la acea treabă la răpit, să vor certa tot într'un chip, ca şi răpitorul». Cap. 28 §. 10: Cap. 32 §. 15; Cap. 39 §, 17).

Răpirea muiarei curve Cap. 33. Cap. 33 §.7: «Curva se cunoaşte pre locul ce lăcuieşte şi pre haine ce poartă pocăitu-s'au de curvie au ba; dece ori cine va răpì curvă *pocăită* certase-va cu moarte». Cap. 33 §. 6: «Cela ce va răpì muiarea curvă. care mai apoi să va fi întors den petrecerea ei cea rea şi să va fi cununat cu un bărbat cu leage atunce va

cercetà giudeţul, de să va aflà, că acea curvă, dacă s'au cununat, ş-au petrecut viaţa cu cinste va omorì pe răpitoriu....».— *Răpirea călugăriţei.* Cap. 33 §, 13: «.... şi de'i va zice măcar un cuvânt: eşi din mănăstire şi eu te voiu lua să'mi fii muiare şi mă voiu cununa cu tine, şi numai pentru atâta îşi va pierde viaţa».

16) *Răpirea din mănăstire.* Cap. 34.

17) *Ierosilea*, adecă, «un mirean, sau fie şi diac, ce să zice om den cinul besearicei, sau fie şi preuţit, de să va prileji să se împreune trupeşte, cu vreo călugăriţă, care iaste deapururea supt închisoarea mănăstirei, sau şi den afară de mănăstire, sau când se va împreuna trupeşte cu vreo muiare mireancă în besearică, sau să să împreune cu vreo muiare, ce să va fi giuruit încă cu giurământ să fie călugăriţă». (Cap. 35 §. 1).—«Cela ce face acest lucru, ierosilie face o dată trei păcate mari de ceale de moarte: Intâi sânge amestecat, a doua face preacurvie, a treia face furtuşag. Dirept aceia de vreme ce tot creştinul s'au prilejit de are pre călugăriţă adevărată soră sufletească, dece cine o va ruşina, ver cu voia ver fără voia ei, acela ruşinează cu adevărat pre sora sa: deci iată că să chiamă c'au făcut sânge amestecat. Şi iarăşi călugăriţă se chiamă mireasa lui Dumnezeu, dece cine să împreună cu dânsa, să împreună cu muiare cu bărbat: deci iată că face preacurvie. Aice sânt doo păcate mari de moarte. A treia călugăriţa să chiamă şi iaste vas de beserică dece cine o va streina den beserică şi o va spurcà iată că face ierosilie. Ierosilios să chiamă mai chiar fur de besearică Dece aceasta să chiamă c'au furat acel vas de beserică. Dece iată cu un păcat face trei păcate de cele mari de moarte, cum scrie mai sus....». (Cap. 35 §. 3).

18) *Atentate la pudoare.* (Cap. 36). Se ţine samă, dacă fecioara a fost mai mică sau mai mare de 12 ani. (Cap. 36 §. 7); precum şi dacă faptaşul ie tutorul victimei. (Cap. 36 §. 3), sau rob, nămit, ori sluga tatălui fetei. (Cap. 36 §. 4). — *Violarea unei fecioare.* (Cap. 36 §§. 7—9, 10): «Iară ceaste pravile împărăteşti, ce sânt mai noo, carele să ţin în samă acmu în toată lumea, caută şi cercetează, dece de va fi fost acea silă a fecioarei *foarte cu o nevoe mare ca aceia*, atunci să va

omorî vinovatul; iara de va fi fost cu *desmerdaciune şi sburdăciuni* şi cu *dări* şi cu *giuruinţe* şi *fără nice de o nevoe*, atunce să va certà vinovatul, după cum va fi voia giudeţului»). — *Violarea oricărei femei cinstite, sau fată sau văduvă.* (Cap. 36 §§. 2, 3, 5, 14, 22, 24). — *Atentat la pudoare fără violenţă.* Cap. 36 §. 11: «muiarea, ce i să va face silă *cu voia ei*». — (Cap. 37; Cap. 38). (Cf. Cap. 36 §. 4 în fine).

19) *Greşeli prespre fire:*

a) *Incestul.* = Sânge amestecat, adecă împreunarea cu o femee, pe care faptaşul n'o poate luà în căsătorie *după pravila bisericei.* (Cap. 41 §. 1). De aceia incestul se săvârseşte, chiar când femeia nu e rudă de sânge, nici rudă den botez, nici afină (Cf. Cap. 41 §§. 11 şi mai ales 15; Cap. 41 şi 42; Cap. 29 §§. 1, 3—5).

Federatie

b) *Sodomiea.* Cap. 39 §. 1: «... să spunem şi pentru ceia ce vor face silă a cuconi brudii, ce'i vor spurcà...»... «când să împreună neştine cu fie ce obraz parte bărbătească, care lucru mai pe scurt să chiamă sodomie». Cap. 39 § 3: «Oamenii cei vechi de demult şi *elinii* pre acestiea i-au fost certând cu o muncă mare pre care făceà această grozăvie, ce să zice sodomie, şi dup'aceia i-au fost omorînd». Cap. 39 §. 9: «...dară nu să chiamă, că face sodomie numai cela, ce să înpreună trupeşte cu parte bărbătească, ce să zice cu copii, ce şi cela, ce se va înpreunà cu muiare presprefire». — Fapte asămănate cu sodomiea: Cap. 39 §§. 11, 12, 13, 14. — In sfârşit Cap. 39 § 31: Când va păţi copilul această pacoste, sodomiea, *de i să va fi făcut silă*, nu să va certà». (Cf. Cap. 19; Cap. 29 §. 2; Cap. 39).

c) *Curviea cu dobitoace.* Cap. 40 §. 1: «Bărbatul, ce să va înpreunà cu dobitoc parte femeiască, sau muiare, ce să va înpreunà cu dobitoc parte bărbătească, întăi li se taie capetele, şi dup'aceia să ard în foc cu acel dobitoc înpreună cu carele să va fi înpreunat».

20) *Profanarea bisericei.* = Spurcarea besearicei. (Cap. 11 §§. 2, 3). (Cf. Cap. 35 §. 1).

21) *Sărutarea călugăriţei.* (Cap. 35 §. 15: «Cela ce va sărutà călugăriţă, să va certà după cum va vrea giudeţul, iară nu cu moarte»).

22) *Ereticia.* (Cf. Cap. 25 §. 7; Cap. 49 §. 5; Cap. 58 § 10; Cap. 59 §. 2; Cap. 62 §. 7; Cap. 67 §. 5; Cap. 68 §. 1; Cap. 53 §. 25: «Cel nu de vrăstă de să va găsì, că iaste *eretic*, sau de s'ar prileji. să ucigă pre tată-său, sau pre 'nmăsa, atunce nu va puteà scapa cu vrăsta, ce să va certà ca şi un mare, cum au fost tănărul cela, ce otrăvì pre tată-său, de vreme ce nu erà încă de 18 ai şi'i tăiară capul în cetatea Rămului». (Cf. Cap. 20).

23) *Injuriae.* (Cap. 43; Cap. 44; Cap. 45; Cap. 46; Cap. 47; Cap. 48; Cap. 49; Cap. 50):

a) *Suduire.* Sudălmi; ocări; a răde muteşte de altul; grăirea îndărăpt (cu cuvinte bune, dar cu hicleşug de a batjocorì); cuvinte sprănţare cu meştesug spre alt obraz, ca să nu să priceapă, că'şi răde; de va zice neştine altuia tu ai barbă mare; cela ce va face niscare măscărăciuni de să răză cetaşii lui; cela ce va zice cuiva eu sunt mai de cinste şi mai boiarin; tăiarea barbei; loviri; bataie; cela ce va zice altuia: minţi; bărfeşti; ceia ce clevetesc (grăiesc rău) de domnul ţărei şi de oamenii bisericei. — Cap. 49 §. 8: «Nu poate fie ce giudeţ să cearte cum va fi voia lui şi cumu'i va păreà lui pre cela ce va suduì pre domnul ţărei, ce să cade să scrie carte, să'i dee ştire domnului, cum şi în ce chip l'au suduit, şi cumu'i va da respuns şi învăţătură, aşà într'acela chip să'l certe şi să'l pedepsească». (Cf. Cap. 43—49). Cap. 44 §. 10. «Cela ce va suduì pre neştine înaintea giudeţului, *într'acel ceas să va certà*».

b) *Suduirea cu scrisoarea.* = *Polojenii ca acelea cu ocări şi cu sudălmi asupra altuia.* Cap. 50 §. 1: «... care sudalmă cu scrisoare să face aşà: când va scrie neştine şi va pune şi nescare cuvinte de ocară şi de sudalmi înpotriva cuiva scriindu'i şi numele lui şi multe cuvinte rele şi sudălmi asupra lui. Aceste ocări cu scrisoarea se fac în multe fealuri: α) Uneori scriu hârtii cu sudalme şi cu ocări asupra cuiva şi le aruncă pre uliţe, sau în mijlocul trăgului, unde sunt mai mulţi oameni, pentru să cetească mulţi şi să înţeleagă ocările lui. β) Alţii scriu şi lipesc hârtii pe ziduri sau pre păreţi pre unde trec oameni. γ) Alţii cu meşterşug nu scriu numele omului, ce scriu nescare semne ca acelea, ce nu le au, de

toţi înţăleg şi cunosc pentru cine grăiaşte şi pre cine ocăraşte». — Cap. 50 §. 5: «Cela ce va găsì vre o scrisoare cu sudălmi sau cu ocară asupra cuiva şi de nu o va sparge sau să o arză, ce o va arătà prieatenilor săi, sau cui 'şi va găsì, acesta să va certà, *ca şi cela* ce o va fi făcut, alegând de o va fi făcut vre un om de cinste şi *va fi scrisă cu dăscălie mare*, deci o va ţinea şi să va mirà de acele *cuvinte tocmite cu filosofie*, iară nice acest lucru nu iaste ertat să'l facă, de vreame ce iaste scris acolo cuvinte reale, carele nu trebuesc să să arate între oameni». — Cap. 50 §. 6: «Cela ce va scrie *virşuri* sau va scoate *cântece* întru ocara cuiva, acesta să va certà, *ca şi cela* ce va scrie sudălmi şi ocări.... împreună şi cu *cela ce va cântà acelea cântece* sau alte ca aciastea». — Cap. 50 §. 7: «Ceala ce va unge ferestrile sau uşa cuiva cu scrănă sau cu fie ce grozăvie, făcându'şi râs de casa aceluia, să se cearte, *ca şi ceia lalţi*». — Cap. 50 §. 8: «Cela ce va spănzurà la uşa cuiva niscare coarne, sau altă ceva străv înputit să se cearte, *ca şi ceia* ce scrie mai sus». — Cap. 50 §. 9: «Ceala ce va lipì scrisoarea cea cu ocări la uşa sau la fereastra vre unui om de cinste sau de o va lipì la curtea domnească sau la besearică, acela mai mult să va certà, decât aceia ce scrie mai sus». — Cap. 50 §. 10: «*Cela ce va zugrăvì chipuri de oamení cu ruşine şi cu ocară asupra lor* şi mai vrătos când le va pune la vre un loc, să vază mulţi, să se certe, *ca şi ceia* lalţi».

24) *Lepădarea de călugărie*, ce să zice de cinul îngeresc. (Cap. 67; Cap. 68).

25) *Distrugere*. Spargere de cărţi domneşti. (Cap. 59 §. 2; Cf. Cap. 2 §. 3).

26) *Mărturie mincinoasă, giurământ mincinos*. (Cap. 59 §. 2; Cap. 62 §. 7; Cap. 77 §. 27).

27) *Furt*. (Cap. 2 §. 9; Cap. 12 §. 10; Cf. Cap. 53 §. 17; Cap. 76).

28) (Cap. 12 §. 26). «Ceala ce'şi va încuià uşa casei sale, pentru să nu între cela suprit, să scape den mâna asupritorului să să cearte după cum va fi voia giudeţului».

337. **Procedura penală.**

1) *Acţiune publică*, (Cf. supra No. 336, 1 — 27). — Această

acțiune poate fi exercitată nu numai de persoana, care a suferit infracțiunea, ci și de persoane de al treilea. Astfel:

a) Tatăl, în caz de sudalmă, etc. (Cf. supra 336, 23) poate reclamà pentru sudalma făcută fiilor săi trupești și legiuiți. Cap. 46 §§. 1, 2, 7).

b) Stăpânul pentru sudalma robului său, dacă giudețul legiuiește (hotărăște), că sudalma robului atinge pe stăpânul acestuia (Cap. 46 §§. 5, 6).

c) Bărbatul pentru sudalma soției, socrul pentru sudalma nurorei sale și a viitoarei sale nurori (logodnica fiului său) logodnicul pentru sudalma logodnicei (Cap. 46 §. 7).

d) Mandantul pentru sudalma făcută ispravnicului său. (Cap. 46 §. 9).

e) Dascălul pentru sudalma ucenicului său. (Cap. 46 §. 10).

f) Cap. 46 §. 11: «Ceala ce'și va sudui pre o rudă 'și suduiaște *toate rudele* sale, căți vor fi dentr'acel rod și fiecarele dentr'acel rod poate să vie să părască la giudeț, pentru să să cearte trupește suduitorul».

g) Vlădica (episcopul) și besearica pot reclamà pentru sudalma omului den clirosul bisearicei. (Cap. 46 §. 12).

h) Egumenul și mănăstirea pot reclamà pentru suduirea călugărului, afară numai dacă acel călugăr ie dus pentru învățătura cărții cu voia egumenului. (Cap. 46 §. 13).

2) *Acțiune privată:* a) *Despăgubiri.* (Cap. 8 §. 14: «Ucigătorul, den afară de ce'l vor certà cu moartea, iaste dator încă să plătească rudelor celui ucis *toate cheltuelele*, ce au făcut, căt au dat la vraci și alte, ce să vor fi păgubiți pre ranele lui, și încă mai iaste dator să plătească *moartea rudelor*, ce să zice să plătească pe zi, câteva zile înainte, pre cât va fi voia giudețului; direptatea arată, căt are fi trăit acel mort in lume; și încă iaste dator *să hrănească și cuconii celui mort și alți oameni ce va avà, care i-au fost el hrănind, până au fost viu*». Cap. 8 §. 15: «Ucigătorul nu iaste dator nice cu o cheltuială când va fi făcut uciderea în greșală, sau când va fi făcut ucidere pentru sa scape de vrajmașul său să nu'l ucigă pre dăns, *alegând* de va fi ucis pre altul în locul vrăjmașului său, cum s'are zice, pre cela ce au intrat la mijloc, să'i desparță sau și cela, ce au fost stând

aproape lângă vrăjmaş».—b) *Inzestrarea fecioarei siluite* (Cap. 36 §§. 13, 17, 20, 21; Cap. 37; Cap. 32 §. 23).—c) Cap. 70 §. 11 «Cela ce va svătuì să să facă vre o greşală, nu va luà numai aceaia certare, ce să va dà vinovatului, ce încă va plătì şi *pagubele toate*, ce va păgubì şi va piarde cela, ce au păţit rău şi aceasta va fi când aceale pagube să vor face tot pentru aceia greşală, ce s'au făcut cu svatul lui». Cap. 70 §. 11: «Ceala ce va svătuì să să facă furtuşag, să fie dator acel lucru, ce s'au furat, să'l dea, sau să'l plătească stăpânului, a cui au fost, macar de nu l'are fi furat el, ce numai pentru căce au svătuit să să facă acel furtuşag; aice să cade giudeţului să socotească de'l va fi svătuit acel svatnic, ce să zice să fure numai o sută de taleri, iară el va furà doo sute, şi daca va fi aşà, atunce svatnicul nu va plătì mai mult de aceia sută de taleri stăpânului a cui vor fi fost banii, pe cătă samă să va aflà, că l'au svătuit».

3) *Denunţarea.* a) In unele cazuri *denunţarea e obligătoare:* Cap. 4 §. 12: «Ceale ce va ştì unde fac bani răi şi de nu va spune giudeţului, cu capul să plătească». Cap. 76 §. 3: «Tot omul este dator, dacă va prinde tălharul să'l dee pre măna giudeţului; şi de va ştì neştine pre vreun tălhar undevà şi de nu va spune giudeţului pre acela, sau de va luà dela dăns cevà bani, sau alte lucruri şi de'l va slobozì cându 'l va ţineà legat, acela să se cearte cu un tălhar». Cap. 1 §. 4: «Tot omul iaste dator să spue giudeţului pre cela, ce nu va să asculte de dăns şi de învăţătura lui cumu 'l va giudecà».— b) In unele cazuri *denunţătorii sunt răsplătiţi:* a) Calpuzanul, care denunţă pe tovarăşii săi, scapă de pedeapsă. (Cap. 4 §. 13).— β) Robul capătă libertatea. (Cap. 4 §. 13).—γ) Oricare alt denunţător de calpuzenie, p. c. şi de polojenii (pamflete) ocărătoare capătă *dar dela giudeţ.* (Cap. 4 §. 13; Cap. 50 §. 12).

4) O persoană poate să-şi valorifice îndrituirile prin alţi şi cu ajutorul altora şi poate să se sfătuiască în acest scop cu prietenii, fără ca toţi aceştia să fie pedepsiţi. a) Tatăl curvei poate să trimeată pe *fiul său* să omoare pe sora acestuia, când va curvì, denpreună cu curvarul şi cu tovarăşul acestuia şi poate să «chiame *priatelii* lui să se svătuiască» pentru uciderea de mai sus. (Cap. 9 §§. 33, 34).— b)

«Bărbatul curvei, ce o au prins cu cinevà, poate să trimiță pre fiu-său *la slugă* 'și sau și pre *altul străin*, să'i plătească să'i ucigă muiarea împreună cu ibovnicul și cu cel mai prost» (Cap. 9 §. 51) și «poate să'și chiame *fiii săi* și pre *alții străini* să se svătuiască pentru uciderea muiare'și». (Cap. 9 §. 52). — c) (Cap. 12 § 2).

5) *Ajutorarea celui asuprit.* a) *Facultativă.* (Cap. 12 §. 16 „*Fiecine este volnic* să să svădească și să să bată pentru să măntuiască . . . încă și pre rudele lui și pre vrăjmașii lui de 'l vor chemà și de nu 'l vor chemà, macar de are fi și jidov, totu 'i un vrajmaș ca alalt, și de are fi luat și bani să'i scoață capul den nevoe». (Cap. 12 §. 18). Macar, că *are fiecine voe* să agiutorească pre cel asuprit, și unde va vedeà, că stau cu războiu asupra lui, să'i scoață capul și să'l măntuească den moarte, iară *acest lucru nu iaste nimărui dat cu vreo silă*, cum să fie dator, să facă acest agiutoriu; de multe ori și cu cuvântul poate să agiutorească neștine pre altul, până 'l va izbăvì de vrăjmașul, carele 'i face asupreală, *dară nu iaste nime datoriu* cu deasilà să'l facă să facă aceasta și de vreme ce va fi om străin, iar nu de rodul lui și de sângele lui, ce se zice frate». — b) *Obligatoare.* Sunt datori să agiute: α) Feciorul pe tată. (Cap. 12 §. 19). β) Fratele pe frate. (Cap. 12 §. 18 în fine). γ) Slujitorul pe căpitanul său. (Cap. 12 §. 20). Robul cel cumpărat pe domnul (stăpânul) său. (Cap. 12 §. 21). — δ) Nămitul pe stăpânul său. (Cap. 12 §. 22). ε) Bărbatul pe muiarea sa și muiarea pe bărbatul său. (Cap. 12 §§. 17, 23. ζ) Cei de loc pe giudecătorul lor. (Cap. 12 §. 24). η) «*Țara să cade, să 'și socotească și să 'și priiască și să acopere de asupreale pre oamenii pământului său*».

6) *Faptașul, altul decât răpitorul, se puteà refugià în biserică.* (Cap. 32 §. 28: «Răpitorul de să va ascunde în biserică, *pentru să nu 'l poată luà giudețul*, și den biserică 'l va prinde și'l va scoate de'l va certà cumu 'i să cade».

7) *Inchisoarea preventivă.* (Cap. 9 §. 9:) «Cela ce va otrăvì, *pre cela ce'i închis în temniță*, pentru să nu'l vază *cându 'l vor certà și'l vor chinuì la locul de muncă*, să să cearte după cum va fi voia giudețului».

8) *Cauțiunea:* (Cap. 78 §. 6: „*Cela ce să va prinde chezăș*

dinaintea giudeţului pentru cel vinovat, nu să chiamă cumu 'i mulţumeşte». Cf. Cap. 5 §§. 6 şi 7 «... sodaş...».

9) *Dovezi:* a) *Martori* (Cf. supra No. 334, 5, b. — b) Mărturisirea. (Cap. 32 §§. 36, 37, 43, 46). — c) Prezumţiuni (Cf. supra No. 334, 9). — d) *Tortura:* α) *Strânsoarea:* (Cap. 9 §. 27; Cap. 30 §. 1). β) *Căznirea:* (Cap. 9 §§. 9, 27, 28; Cap. 10 §. 8; Cap. 57 §. 12; Cap. 58 §§. 6, 11; Cap. 65 §. 3; Cap. 68 §. 1; Cap. 69 §. 12; Cap. 74 §. 2; Cap. 74 §. 12; Cap. 77 § 12).

10) Executarea hotărârilor condamnătoare la moarte prin spânzurătoare, tăierea capului, etc. se făceà de *armaşi* şi *armăşei.* (Cap. 58 §. 11). (Cf. supra No. 334, 7).

11) *Stângerea acţiunei publice*:

a) *Praescriptio.* Cap. 32 §. 27: «*Toate greşealele până în cinci ai să săvârşesc,* cumu s'are zice, ori în ce feal greşală de va greşi neştine, şi de nu'l va păra nime la giudeţ până în cinci ai, nu mai poate nime deaciea să'l părăsca den cinci ai înainte; iară numai *răpitul nu să poate svărşi în cinci ai,* ci după zece ani şi mai mult poate fie cine pre răpitor să'l părască, şi aşà să să cearte, ca un răpitor».

b) Cap. 36 §. 13: «Cela ce va face silă vre unei feate, pentru să o ia, să'i fie muiare, de va sărgui să să cunune cu dânsa, nu să va certa nemica».

c) *Ertarea făptaşului şi împăcarea* («a face pace»). Cap. 16 §§. 16, 18—20; Cap. 46 §§. 12, 14; Cap. 48). (Cap. 9 §. 55; Cap. 11 §. 11; Cap. 17 §. 5; Cap. 34 §. 5; Cap. 35 §. 10; Cap. 48 §. 2; Cap. 52 §. 4; Cap. 53 §. 16; Cap. 54 §. 3). (Cf. Cap. 78 §. 13). (Cf. supra No. 279, 22, d). Cap. 34 §. 5: «Pravila împărătească iaste tuturor cum *ori cine va face pace cu obrazul cel asuprit,* nu să va certa aşà cumplit, iară la această greşeală a răpitului această pravilă nu se ţine în samă, pentru căce obrazul cel asuprit iaste Dumnezeu, carele dentâi să asupreşte cu răpitul miresei lui, călugăriţei; dece *cu Dumnezeu cine iaste destoinic să facă pace?* Drept aceia nice un lucru nu poate agiuta răpitorului călugăriţei, să nu'şi piarză viaţa».

338. **Dreptul internaţional.** *Extradarea.* Cap. 32 §. 26: Răpitorul să ceartă fie în ce loc unde'l vor prinde, cum s'are zice un om va răpi vre o muiare de cinste den trăg den Iaşi şi o va lua de o va duce la Cameniţa în ţara leşască ... şi

nice Domnul den Moldova nu iaste datoriu, de va fi leah răpitorul, să'l trimiţă acolo la Domnul de ţara leşască; nice biruitorul acelui loc spre Domnul de Moldova, daca va fi Moldovan . . .; *iară de vor scrie cărţi Domnii unul la alalt şi să'i ceară ca pre nişte oameni de loc, atunce iaste datoriu Domnul* acela supt care biruire s'au prins răpitorul, să'l trimită pre dâns către celalalt».

339. **Moneda.** 1) *Taleri*, taleri prisne de argint curat. (Cap. 4 §. 8; Cap. 33 §. 9; Cap. 70 §. 11). — 2) *Galbeni*, galbeni prisne de aur curat. (Cap. 4 §. 8; Cap. 12 §. 10; Cap. 23 §. 4). — 3) Cap. 4 §. 3: «Banii cei buni şi drepţi au patru lucruri pre'nprejurul lor. *Intâiu* cela ce face bani să aibă putere şi voie de la împărăţie sau de la domnul locului aceluia. *Al doilea* să să facă în loc vestit, cum are fi în mijlocul trăgului, să vază toţi. *Al treilea* să aibă chip şi scriptură cinstită şi frumoasă, iară să nu fie făcută acea scrisoare în vre un chip grozav şi de ruşine. *Al patrulea* iară'şi să fie şi la cumpănă deplin, nemică să nu'i lipsească, cum iaste mai cu dreptate, aşà să fie».

340. **Măsuri de lungime.** Depărtările de la un loc la altul să măsoară tot cu *mila*. (Cap. 60 §. 1).

341. **Armata.** 1) *Cel mai mare al gloatelor* (boiarul săborului?) (Cap. 58 §. 3).—2) *Căpitan* (Cap. 12 §. 20).—3) *Slujitor* (ostaş, care ascultă de căpitan). Cap. 12 §. 20). — 4) *Oaste*. (Cap. 32 §. 19). — 5) *La vreme de oaste*. (Cap. 63 §. 1). (Cf. supra No. 355, 18, n).

342. B) **Caracterele generale ale Pravilei.** — I. *Neegalitatea persoanelor înaintea legei*. Şi în pravila lui Vasile Lupu, ca şi în acea a lui Alexandru Cel Bun (Cf. supra No. 202, I), la aplicarea rânduelelor juridice se face deosebire: 1) După starea socială a persoanelor, [228]). — 2) După vaza de care se bucură persoanele în societate [229]). — 3) După religie: pra-

---

[228]) Cf. supra No. 265, 8. a—o şi a se adăoga: Cap. 8 §. 2; Cap. 9 §. 47; Cap. 11 §. 12; Cap. 12 §. 30; Cap. 44 §. 16; Cap. 62 §. 6.

[229]) Cf. supra No. 267, 10, a—m şi a se adăoga: Cap. 9 §§. 42, 56; Cap. 12 §§. 11, 30; Cap. 15 §§. 10, 15; Cap, 27 §. 5; Cap. 50 §§. 5, 9; Cap. 26 §. 7 (*«Om de stavêr»*); Cap. 8 §. 11. («Boiarin de treabă şi de folos ţărei», «boiarin nice de o *treabă ţărei*»).

voslavie, dreapta credinţă creştinească, ereticie, altă leage, etc.[230]). — 4) După sex şi profesiune[231]). — *Abateri dela această regulă:* Boierii sunt egali cu cei mai mici, cu proştii, cu săracii în cazurile prevăzute de Cap. 62 §§. 2, 7, 8, 10. — II. Aceeaş înrâurire a legei talionului ca şi mai înainte: *Moarte pentru moarte.* (Cap. 8 §. 11), *moarte drept moarte.* (Cap. 8 §. 12). Cf. Cap. 28 §. 4. — III. *Răscumpărarea pedepsei prin iertare şi pace* (cf. supra No. 337, 10, c).—IV. *Indrituirea judecătorului de a aprecià.* (Cf. supra No. 336, 18, u).—V. *Praescriptio acţiunelor penale ie 'ntrodusă pentru întâia oară în mod general* (cf. supra No. 337, 10, a).—VI. «*Pravilele cele împărăteşti» au putere ca şi obiceiurile locului* (Cap. 58 §. 2). Dar întru cât prin pravile împărăteşti se 'nţeleg legile împăraţilor romani şi bizantini (cf. supra No. 118), de acì urmează, că Dreptul Roman şi Dreptul Byzantin pot servì pentru a complectà Dreptul românesc.— VII. *Solidaritatea dintre rude, prieteni şi vecini* (Cf. Cap. 9 §§. 33, 34, 51, 52; Cap. 12 §§. 2, 14; Cap. 75 §. 12).

C) **Obârşia Pravilei lui Vasile Lupu.** — I. Asupra acestei cestiuni avem atât informaţiuni oficiale, cuprinse în prefaţa pravilei, că Vasile Lupu a găsit «oameni ca aceia dascăli şi filosofi, de *au scos din cărţi elineşti şi lătineşti toate tocmelele cele bune şi giudeţele celor buni creştini şi sfinţi împăraţi»*, precum şi ştirea dată de patriarhul Dosoteiu, că *Meletie Sirigos* îndemnat de Vasile Lupu a tradus *în greceşte* Instituţiunile lui Justinian *(din latineşte)* şi Spicuirea de legi a împăraţilor Leon şi Constantin *(din elineşte)* (Cf. supra No. 123 şi 124).— II. Afară de aceasta din cuprinsul pravilei să vede acelaş lucru. Pe de o parte patru din cele cinci secţiuni ale pravilei sunt intitulate *pravile împărăteşti;* iar pe de altă parte în diferite paragrafe se vorbeşte de *pravila Râmneanilor.* Cap. 30 §. 2). de *pravile împărăteşti* (Cap. 15 §. 11; Cap. 32 §. 9; Cap. 34 §. 5; Cap. 36 §§. 10, 11, 19; Cap. 39 § 7; Cap. 58 § 2), de *pravilele ceste mai noo.* (Cap. 10 § 4; Cap. 30 §. 2; Cap. 36 §. 10), de *la toate pravilele* (Cap. 49 § 1), de *toate pravilele împreună* (Cap. 33 §. 14), de *o samă de pravile* (Cap. 36 § 8),

---

[230]) Cf. supra No. 268.

[231]) Cf. supra No. 269 şi No. 273.

de *un feal de pravile* (Cap. 36 §. 9), de *alte pravile împărătești* (Cap. 36 §. 11); în sfârșit în Cap. 15 §. 12 se vorbește de o rânduială a lui Justianian. «Cela ce au fost singur ţiitor, *marele împărat Justinian, dă învăţătură*». — III. Deasemenea să vede, că legiuitorul românesc ţine samă şi de doctrina juridică. Se pomenește de «cum dau învăţătură *toţi dascălii, tocmindu-se toţi într'un cuvânt.* (Cap. 56 §. 1)», de «după cum scriu *toţi dascălii tocmindu-se toţi într'un cuvânt* (Cap. 66 §. 8)», de «*iară cei mai mulţi şi cei mai credincioşi dascăli zic* (Cap. 41 §. 3)», de «*după cum zic multe dascăli* (Cap. 50 §. 2)», de «*măcar, că zic o samă de dascali* (Cap. 32 §. 20; Cap. 42 §. 13; Cap. 75 §. 5)», de «*atunce cum zic o samă de dascăli* (Cap. 32 §. 39)», de «*cum învaţă şi alţi dascăli* (Cap. 33 §. 10)», de «*alţi dascăli zic* (Cap. 39 §. 14)», de «*măcar, că zic alţi dascăli* (Cap. 41 §. 3)». de «*măcar, că zic unii* (Cap. 43 §. 11; Cap. 75 §. 7)»; ba într'un caz se spune şi numele juristului «... până la vreamea unui dascăl mare şi tocmitoriu de pravile, numele lui erà *Farinascu*.... acest dascăl au fost dupe Hristos 1589 de ai. (Cap. 66 §. 7)»; acesta nu-i altul decât *Farinacius* (Farinacci), care a trăit dela 1554 până la 1613 d. Ch.— IV. In sfârşit pravila mai pomenește atât de obiceiurile obştești, cât şi de acele localnice. (Cap. 56; Cap. 6 §. 18; Cap. 51 §. 9; Cap. 8 §. 28; Cap. 10 §. 15; Cap. 26 §. 4; Cap. 27 §. 1; Cap. 51 §. 11); precum şi de ceea, ce se făceà în zilele de demult, în zilele cele vechi (Cap. 8 §. 17; Cap. 10 §. 4), de tocmelele şi năravurile, ce au fost mai de mult (Cap. 51 §. 11). — V. Faţă cu toate acestea nu se mai poate primì părerea lui A. D. Xenopol, că Pravila lui Vasile Lupu a fost spicuită *tot* din Harmenopol şi că nu conţine nimic din obiceiul pământului. (Cf. supra No. 121—128 şi No. 203—206). Am arătat, că dela Harmenopol nu s'au luat *leges agrariae* (cf. supra No. 204 şi 205); dar după cum s'a spicuit păreri din diferiţi juriști, ie cu putinţă, ca să se fi luat unele rânduelì şi din Hexabiblos-ul lui Harmenopol; rămâne, ca în partea specială să se cerceteze acest lucru.—Deasemenea în ce privește rânduelele datorite obiceiului pământului, pe lângă acele arătate la numărul de mai sus (IV), ie probabil, că circumstanţa uşurătoare beţia se datorește acelui obiceiu, dacă ţinem samă

de condamnările la moarte rostite de Domni în timpul ospeţelor lor, celor homerice, precum şi de cele povestite de Cantemir în Descriptio Moldaviae, Cap. XVII, despre obiceiurile Moldovenilor «că nu li ie groază de beţie, dar nici nu-s îndrăgiţi prea mult de iea; totuş se desfată cu dânsa dela ora a şase din zi până la ora a treia din noapte ba câte o dată lungesc ospeţele până 'n zori..., dar nu în fiecare zi fac aceasta, ci numai de sărbători, sau în vreme de iarnă, când gerul închide pe oameni între păreţii odăilor şi-i sfătueşte să 'şi încălzească membrele cu vin... Mai îndrăgiţi sunt de vin, mai ales cei din Moldova de jos şi dela hotarele Munteniei. Odinioară a fost întrecere între Moldoveni şi Munteni, care sunt mai buni băutori, şi atleţii aduşi la podul Focşanilor, care ie hotar între Moldova şi Muntenia, atâta s'au luptat cu paharul, până ce Munteanul şi-a dat sufletul înăduşit de cătimea de vin peste măsură de mare; Moldoveanul ca răsplată pentru această biruinţă *a fost dăruit cu boierie* de domnitorul său». [232]) — Mai bătător la ochi e, că dragostea a fost primită printre împrejurările uşurătoare. Poate, că Vasile Lupu însuşi să nu fie străin de această rânduială. Miron Costin în Letopiseţul său [233]), vorbind de vremea lui Vasile Lupu zice: «Că de au fost cândva vremi fericite acestor părţi de lume, atunce au fost. Plină ţara Leşască, voiu zice, de aur, la care pre acele izvorià din Moldova, cu boi de negoţ, cu cai, cu miere şi aducea din acea ţară tot aur şi argint. Puteà voi, zice că sărac nu să aflà pre acele vremi, doar care nu 'şi vra să aibă... aşa în bine şi în dezmerdăciune cu ţara Leşască şi ţara noastră. Iară de pre acele vremi se cunoaşte păharul mânei lui Dumnezeu aproape de schimbare, şi curând spre alte mai cumplite vremi; că la mare sburdăciune erau ţările aceste. Şi care ţări se suie pre la mari belşuguri, sburdează hirea omenească, şi sburdăciunea naşte păcatul, şi pre păcat îl urmează mânia lui Dumnezeu. Aşa ţara leşească erà la

---

[232]) Aceasta ne aminteşte pe Tiberius Claudius Nero (poreclit Biberius Caldius Mero), urmaşul lui Octavian, care a făcut *prefectus urbis* (prefect de poliţie în Roma) pe Calpurnius Piso, fiindcă acesta ţinuse la băut cu împăratul vreme de 48 oare.

[233]) Letopiseţi, I §. 310.

mare sburdăciune, aşa şi ţara Moldovei. Şi însuşi Domnul Vasilie Voevod, cu sila a câteva case de boeri luându-le fetele, peste voia părinţilor, la ţiitorie; iară oamenii de casa lui, nepoţii lui Vasilie Vodă, mai mare silă făceau, luând băeţii oamenilor în silă la curvie; care toate fapte mai pre urmă s'au arătat cu mare osândă asupra casei lui Vasile Vodă». (Cf. Paul de Alep. în Arhiva Istorică 1, 2 pag. 74: «Mai iera şi un alt motiv al urei lor în specie pentru Vasilie anume un nepot al său, al căruia nume nu-mi aduc aminte (?!), şi carele a siluit patru mii de fete; iar părinţii plângându-se contra-i, n'au fost în stare de a dovedì crimele sale, căci el aveà obiceiu de a forţà casele în întunerecul nopţei, răpind fete şi făcând mai multe asemenea grozăvii»).

343. D) **Alte dovezi despre existenţa Pravilei lui Alexandru Cel Bun.** Ipoteza noastră, că acele 252 de paragrafe de la începutul pravilei lui Vasile Lupu, alcătuesc pravila lui Alexandru Cel Bun, ie întărită de urmàtoarele consideraţiuni: I. *Responsabilitatea penală.* Paragraful 151 fixează la 15 ani vârsta, dela care o persoană ieste răspunzătoare pentru furt; iar paragraful 10 din capitolul 53 rânduește, că numai cuconii adecă persoanele până la vârsta de 7 ani nu sunt răspunzătoare de nici un delict. Aceste rândueli se contrazic şi deci nu pot fi datorite aceluiaş legiuitor. — II. Paragrafele 75, 125—128, 136, 182, 242—245 cuprinde rândueli privitoare la complicitate în materie de *furt;* iar capitolele 69—75, 77 se îndeletnicesc cu complicitatea *în general*, ba capitolul 76 ie privitor în special la acei «*care primesc în casele lor furi şi tâlhari.* Ie greu de crezut, că acelaş legiuitor să fi procedat cu aşà neorânduială; din contră ie mai probabil, că Vasile Lupu a complectat lipsurile din pravila lui Alexandru Cel Bun. Această complectare se puteà face prin schimbarea sau ştergerea vechilor rândueli şi înlocuirea lor cu altele nouă; însă nu s'a procedat astfel, ci, după cum vedem, rânduelele cele nouă au fost *adăogate* la sfârşit, ceeace ie potrivit cu informaţiunile documentelor din 1817 şi 1819, citate mai sus (No. 129). — III. Monedele cunoscute de cele 252 de paragrafe sunt: Litra de argint, asprul şi potronicul de argint. Cele 78 de capitole nu cunosc decât galbenii şi talerii. Deci aceste

capitole nu pot fi contimporane cu cele 252 de paragrafe. — IV. Aceste împrejurări ne învederează deasemenea, că avem de a face cu două pravile deosebite întrupate într'una singură.

344. E) **Aplicarea pravilei**. Intru cât existenţa pravilei lui Vasile Lupu nu se poate tăgăduì, nu mai ie nevoie de a cercetà *acì* diferitele documente, în care se găsesc hotărîri întemeiate pe rânduelele iei, după cum a trebuit să facem aceasta, pentru a dovedì existenţa şi aplicarea pravilei lui Alexandru Cel Bun. — Pe de altă parte deşì paragraful 5 al nostru ieste intitulat «Vremea lui Vasile Lupu», totuşi întru cât e legătură între o pravilă şi aplicarea iei, credem, că putem depăşi cuprinsul acelui titlu, pentru a ne îndeletnici acì cu următoarele trei cestiuni:

345. I. *Pravila lui Vasile Lupu a fost aplicată între anii 1701—1704 d. Ch.* Neculai Costin ne spune, că pe când Constantin Duca domneà a doua oară «*s'ă tăiat capul lui* Goia, căpitanul de Cohurlui cu pravila, pentru căci a răpit o fată, logodnica altuia», şi că «şi *bucatele lui* încă *le au dat fetei.*» — Pravila despre care se vorbeşte acì, ieste acea a lui Vasile Lupu. In adevăr Cap. 32 §. 2 zice: «Certarea răpitorului iaste numai *moartea.* Iar Cap. 32 §. 3 adaogă: «Ceala ce va răpì pe vreo muiare nu să va certà numai cu moartea, ci încă va perde şi *bucatele*, că *le va da* giudeţul *muiarei cei răpite*, de va fi muiarea mireancă».

346. II. *Aplicarea aceleaşi pravile între anii 1760—1761 d. Ch.* A. D. Xenopol, l. c. IV. pag. 116, zice:

«Aceeaşi nesiguranţă şi nestabilitate a judecăţilor, se întâlneşte şi în pricinele criminale, pe care timpurile noastre le-au înconjurat tocmai cu atâtea garanţii. Cronicarul Enache Cogălniceanu, raportând judecata unui boier Ilie, dovedit că comisese un omor asupra unui vatav al său, spune că: «scoţindu-l la divan au mărturisit drept, că el au ucis; atunci l'au mustrat domnul şi toţi boierii şi toate rudele lui, şi după aceea l'au trimis *la închisoare* la parcane; dar peste câteva zile, făcând jalobă părinţii mortului iară l'au scos la divan. rânduindu-l boierii cu pravila ca să iee *moarte pentru moarte.* Ajungând şi rudele lui la domn, s'au rugat să-l pedepsască *cu închisoare* iar viaţa să i-o dăruiască, şi au trimes şi pe

rudele mortului, de s'au dus pe la casele lor. Intâmplându-se să se facă Grigore Calimah domn, au poroncit de l'au scos la divan, și hotărîndu-l boierii pe moarte cu anafora, ca pe un ucigaș de oameni, într'o dimineață fără veste au poroncit domnul de l'au scos dela 'nchisoare la poarta cea mare și *i-au tăiet capul*» [234]). Așà dar o singură faptă vine de patru ori la judecată: întâi Ilie este condamnal la închisoare; apoi închisoarea se schimbă în pedeapsă cu moarte. După aceea iarăși e prefăcută în închisoare, pentruca la urmă să se sfârșască tot cu moarte».

Dar pentru a pricepe bine această *cauză celebră* pe vremea iei, trebuie să cităm în întregime, ceeace spune Enache Kogălniceanu (Letopiseți, vol. III, pag. 245:

«In Domnia bătrânului, fiind un *fecior de boier mare* anume Ilie Canta, cam *nebun și semeț*, fecior lui Todorașcu din Români, văr primare cu Ioniță și Iordaki Deleanul, șezător la ținutul Neamțului, o slugă a lui vrând să se însoare după obicei, și-au cerut voie dela stăpânu-său acesta Ilie, și i-au dat voie. Eară când au fost în seara, care s'au cununat, și erà gata ca să șadă la masă cu nuntașii lui, eată a trămis un fecior stăpânu-său Ilie de chiamă pe mire să meargă la el; mirele au zis să'l ierte, că nu poate să meargă, fiind gata să șeadă la masă, rugându-se să nu'l supere; la care mergând trămisul, i-au spus pricina, că nu poate venì; iară au trămis și de al doilea, și iară n'au venit; trămițând și de al treilea, i-au căutat săracul a merge. Cum au mers au început a'l suduì și a'i zice «de ce nu vrea să vie când îl chiamă el?» începând a-l bate. Atunce se zice că i-ar fi răspuns săracul cevà. El îndată scoțând cuțitul, l-au lovit sub țâță, și răcnind odată, a căzut mort; care văzând Ilie ca l'a omorît, și fiind noapte, l-a ascuns; deară nuntașii și părinții mirelui văzând că nu mai vine, au mers să vadă ce face, și mergând l'au întrebat pre Ilie; el a zis că nu'i multă vreme de când s'a dus: ci întorcându-se ei a casă să-l vadă, iată a fugit și Ilie. Negăsindu-l părinții, iară s'au întors la Ilie; atunci n'a găsit nici pe el; și văicărindu-se căutând

---

[234]) Letopisețele, III, pag. 255.

în toate părţile, au dat peste mort; care strigând au sărit tot satul şi au mers de 'l-au văzut, şi îndată s'au stricat nunta, rămâind biata mireasă cu lacrămile pe obraz. Atunci au dat ştire Ispravnicului de ţinut, şi încălecând a venit să vadă pe mort; care văzându-l toţi au cunoscut, că 'l-a lovit cu cuţit, găsindu-se şi de a-i casei de au mărturisit. Indată Ispravnicul a scris la Domnul toată pricina cum s'au întâmplat, trămiţând şi pe părinţii ucisului la Iaşi; de care auzind Domnul, îndată a scris la Ispravnic să prindă pre Ilie şi în fiare să'l trămită la Divan, scriind şi pe la alte ţinuturi să facă cercătură. Şi găsindu-l Ispravnicul ascuns la o rudă a lui, 'l-au pus în fiare şi 'l-au trămis la Iaşi; care agiungând la rude n'au vrut nime să se amestece. Şi scoţându-l la Divan, a mărturisit drept, că el 'l-au ucis. Atunce 'l-au mustrat Domnul şi toţi boierii, şi toate rudele lui; şi după aceasta 'l-au trămis la închisoare la părcane; care peste câtevà zile, făcând jalobă părinţii mortului, iară 'l-au scos la Divan la boieri, pre care 'l-au rânduit boierii cu pravila ca să ia *moarte pentru moarte* puindu-l iară la închisoare. Agiungând şi rudele lui la Domn, ca să-l pedepsească cu închisoare, iară viaţă să-i dăruiască; şi au trămis şi pe rudele mortului de s'au dus iară la casa lor; zic că le-au dat câte oarece. Şi aşà pe Ilie când şi când îl scoteà la Divan, care şezând câtevà luni la închisoare, s'au întâmplat de s'au făcut Beizadea Domn, şi ştiindu-l că'i la închisoare, a poruncit de 'l-au scos la Divan; iară hotărîndu-l boierii de moarte cu anafora, ca pe un ucigaş de oameni, 'l-au pus iară la închisoare. Iară când au fost într'o dimineaţă, fără de veste au poruncit Domnul de 'l-au scos dela închisoare, 'l-au scos la poarta cea mare, şi l'au tăiat, stându-i trupul până în noapte acolo. Foarte rău au părut rudelor, dară ce să facă? şi puind rudele de 'l-au rădicat, 'l-au îngropat ca pe o rudă a lor; şi în puţine zile 'l-au trecut mâhniciunea, mântuindu-se şi ei de un *nebun;* căci *totdeauna se necinsteau şi ei cu faplele lui cele scârnave, cari nu lipseau niciodată dela el*».

Desfăşurarea procesului a fost probabil următoarea: Fapta săvârşită ierà un omor şi anume o *ucidere grabnică.* (Cf. supra 336, 7, a), iar faptaşul ierà un boier; deci textul pravilei, care trebueà să se aplice ierà Cap. 8 §. 11: «Oricare

boiarin va face *moarte de grabă*, ce să zice va omoră pre cineva *întăia dată*, cât vor începe a să pricì den cuvinte, de să va prilejì acel *boiarin să fie de treabă și de folos acei țări* și de va aveà avuție, să va certà cu bani mulți, după cum va fi voia giudețului, pentru căce iaste om de treabă țărei; iară de nu va da bani prespre două trei zile, să'i facă moarte și acestuia; iară de va fi uciderea ce au făcut, vajnică, nu va fi grabnică, cumu s'are zice, dacă să vor fi pricit, îl va fi ucis prespre vr'o două trei zile, sau de'i va fi cel ucis ceva rudă, sau îl va fi ucis cu înșelăciune, sau alte asemenea acestora, atunce nice într'un chip să nu se cearte cu bani, ce numai *moarte pentru moarte; așijdere* când să va prilejì de va face ucidere vre un *boiarin*, și *de nu va fi nice de o treabă țării*, acela deare da căți bani, nu să va puteà răscumpărà, alegând când are da niscare bani, să agiuturească la vreo nevoe a țărei. Iară care boiarin bogat de să va fi isbăvit cu bani de moartea cea grabnică și apoi iară'și va fi făcut al doilea rând așijderea acea ucidere grabnică, nu s'are puteà mai plătì cu bani, macar de-ar scoate țara den ce nevoe, sau macar de l-are agiutorà și alții străini cu di ce are puteà să-l plătească, nu este putință cu nemică să-l izbăvească pre cela ce va fi făcut două morți grabnice, ce numai să-i dea certare ca unui ucigător, într'alt chip nu poate fi». — Intăia oară procesul s'a judecat în lipsa părței civile, adecă în lipsa rudelor celui omorît, și fiindcă faptașul ierà boier n'a fost pedepsit cu moartea, ci numai cu închisoarea. Pe urmă părinții victimei au făcut «*jalobă*», procesul s'a judecat în contradictor și dovedindu-se, că faptașul deșì ierà boier, totuși întru cât erà «*cam semeț și nebun*», nu puteà fi privit ca *boier de treabă și de folos țărei*, de aceea a fost condamnat «*ca să ia moarte pentru moarte*». — Atunci rudele faptașului, care la 'nceput n'au vrut să se amestece de loc în această afacere, au început să se miște; au îndepărtat pe rudele mortului, dându-le oarecare despăgubiri; au cerut revizuirea procesului și 'ntrucât faptașul aparțineà unei familii mari boierești — *fecior de boier mare* —, întrucât familia Canta făcuse servicii însămnate țărei, s'a putut invocà în favoarea omorîtorului împrejurarea ușurătoare prevăzută de Cap. 63

§. 3: «Binele ce va face neştine locului şi moşiei lui, au el, *au moşii lui*, îi va folosì ca *să să cearte mai puţin* sau să nu şi să cearte nici cum la greşala ce va fi făcut» şi astfel, partea civilă lipsind, s'a putut căpătà o hotărăre, care înlocuià pedeapsa cu moarte iarăşi prin închisoare. Insă procesul ţinând vreme multă, s'au aflat şi alte amănunte despre faptaş şi anume, că «faptele cel *scrânave* nu lipseà niciodată dala el». In pravila lui Vasile Lupu vorbele «*lucruri scrânave*» şi «*alte scrânăvii* sunt întrebuinţate pentru a arătà «*pacatele şi greşealele cele trupeşti*. (Cf. titlul Cap. 29, p. c. Cap. 29 §. 3). Deci Divanul şi-a putut face convingerea, că omorătorul deşi boier totuşi «*nu ierà de nici o treabă ţărei*», aşà că potrivit paragrafului citat 11 din Cap. 8, nu se puteà să-l pedepsească numai cu închisoarea şi astfel la condamnat la moarte.

347. III. *Deşugubina*. Deşugubină se numeşte pedeapsa, care loveşte pe toate persoanele, pe a căror loc s'a găsit un om omorît, când nu să poate aflà cine a fost ucigătorul. Astfel se găsesc mai multe documente privitoare la această cestiune, atât înainte, cât şi după Vasile Lupu, dintre care cităm vreo câtevà:

Documentul din 5 Iunie 7078 (1570) din vremea lui Bogdan fiul lui Lăpuşneanu: «Iată au venit înaintea domniei noastre şi înaintea boierilor noştrii, nişte greci şi aşà s'au jăluit înaintea domniei noastre, precum că li *s'au omorît un grec* în vremea când păşteà oile, *în hotarul satului* Albotenii, întru una vale a megieşilor boierului a credinciosului nostru Albuţă starostele de Cernăuţi, apoi domniea noastră am luat pe *acel sat* Albotenii *să fie domnesc pentru omorărea acelui grec*».—Documentul din 7107 (1599) din vremea lui Ieremia Movilă: «. . . şi acestui de mai sus numit prizviterul Ion dela Ţigăneşti, s'au perdut lui cinci-zeci de boi, pe acea sus zisă silişte cu numele Bădeanii, *pentru o moarte de om*, în zilele răposatului Petru Voevod, şi *lepădatus'a călugării de acel sus scris loc*, înaintea noastră şi înaintea a tot sfatul nostru, pentru atâţea boi, ce ei n'au putut să-i întoarcă lui şi au lăsat acel sus numit loc în păgubire, ca să fie acel sus zis prizviteriu, cu numele Ioan, volnic de a-l vinde cui ar voì pentru a lui drepte bucate, ce lui s'a pierdut, pentru acea sus scrisă *moarte*

de om . . . ». — Documentul din 27 Mai 1800: « . . . Deci acel Bărbănţi *în vremile de demult* ar fi plătit numai el dela sine, pentru ceilalţi trei bătrâni o sută lei şi un cal gloabă pentru *o moarte de om, ce s'au fost ucis pe hotarul acei moşii . . .* »

In astfel de cazuri, deşi nu se puteà descoperì omorătorul, totuşi fiindcă acel omorăt se găseà sau pe locul, sau chiar numai pe hotarul unui sat, pe hotarul unei moşii, se admiteà, că omorul n'a putut fi săvârşit decăt de acei, care locuiau în acel sat, sau de acei care erau proprietari, posesori, etc. ai locului; cu alte cuvinte se admiteà că infracţiunea a fost săvârşită de *o mulţime*. In pravila lui Vasile Lupu capitolul 57 se îndeletniceşte cu acest fel de infracţiuni; iar paragraful 11 din acest capitol sună: «Când să va ucide neştine de mulţi şi *giudeţul nu va ştì carele dintr'acei mulţi l-au ucis*, atunce *toţi* să vor certà cu bani, *sau îi vor scoate den moşie*, sau la ocnă». De acì se vede, că Vasile Lupu a introdus în legiuirea sa, pedeapsa care mai înainte de el, se aplicà în chip regulat; cu alte cuvinte a primit în pravilă un obiceiu al pământului.

§ 6. *De la Vasile Lupu până la Unire*

348. Această perioadă de peste două veacuri ieste cunoscută din punct de vedere juridic din următoarele documente:

349. I. Sobornicescul hrisov pentru danii, schimburi i vânzări şi pentru ţigani, al Domnului Ţărei Moldovei Alexandru Mavrocordat Voevod din anul 1785. (Acuma cu pravilicesti lămuriri din nou tipărit din porunca prea Inălţatului Domn, Mihail Grigore Sturza Voevod, Iaşi în tipografia Albinei, 1835).

«Cu mila lui Dumnezeu noi Alexandru Mavrocordat Domn Ţărei Moldovei, din ceasul ce dumnezeiasca pronie ilu încoronat cu stema aceştii bine-credincioase ţări, şi neam sunt la domnescul şi părintescul nostru scaun, cugetul domniei mele, au fost şi iaste ca se aflăm toate chipurile cele de mai folositoare urmări, şi de întemeerea obştiei, şi nu numai cele vechi şi bune obiceiuri să le întărim, ci şi la mai bună stare,

în cât va fi cu putinţă să le aducem, iar cele pricinuitoare de neodihnă şi strâmbătate, să lipsască cu totul.

Drept acea între alte bune orânduiele folositoare obştiei, ce am făcut domnia me, care prin scris în public sau dat; luat'am sama din multe jalobe ce ni sau dat, şi din necontenite pricini de giudecăţi, ce sânt pe toată ziua la Divan, pentru danii de moşii, de vii, de casă, şi de locuri de casă, i livezi şi altele, ce s'au urmat până acum în pământul acesta din rău obiceiu şi din nebăgare de samă, în care danii lăcuia numai un tăinuit vecleşug, ce să metaxerisa de către cii mai mulţi, cu care puteà a ave cuvânt de protimisire, în oare ce lucru, ce n'ar fi putut aveà dreptate, să între cumpărătorii, şi stăpânitorii, şi pe deoparte să întuneca şi să păgubeà cel cu dreptateà, şi pe de altă parte cel prin vicleşug folosit, rămânea însărcinat ca să răspundă pentru păcatul acela înaintea dreptei giudecăţi a lui Dumnezeu; osebit de alte giurământuri i blăstămuri, şi cu totul prăpădenii de suflet, ce se întâmplă între acei ce metaxirisà această necuviincioasă faptă, iar Divanului G. D. pururea ne spusă supărare, aşişderea şi pentru rânduiala ce să urma la împărţirile de ţigani între unii şi alţii, cum şi pentru partea Moldovenească, ce prin însurări şi măritări sau amestecat cu neamul ţâgănesc, asupra cărora pricini au şi fost oarecare hotărâre de răposaţii domni: Grigore Ghica Voevod Bătrânul, şi Grigorie Alexandru Ghica Voevod, prin osebite Hrisoave care sau urmat până acum. Deci voind domnia me a da o dreptate de săvârşit şi a pune aceste pricini în bun aşezământ cu întemeere, poroncit'am prin domneasca noastră ţădulă de s'au adunat la sfânta Mitropolie, Preosfinţitul Mitropolit al ţărei chir Gavril cu alţii Arhierei, i Arhimandriţii şi Egumeni, cum şi toţi de obştie d-lor: Veliţii Boeri pământenii, care după cercetarea cu mare luare aminte ce au făcut asupra pricinilor arătate mai sus, precum s'au găsit mai cu cuviinţă şi mai cu dreptate a să urma de aice înainte, prin iscălite doă anaforale pre larg ne au înştiinţat, care anaforale de iznoavă cercetândule domnia me cu amăruntul, şi aflândule cu cale şi cu dreptate, s'au întărit şi cu a noastră domnească iscălitură şi pecete. Adecă prin ce întâia obştiască

Anafora ce este din anul acesta 1785 August 14, să arată, că daniile de moşii, de vii, de locuri de case, de ţâgani, sau de alte averi, ce s'au făcut din început cu cuvântul dreptăţii, şi cu chipul ce datoria s'au buna orânduială au îndemnat a să face, fiind drepte şi cu cale, fără a nu da pricini de gâlcevi sau de jalobe, au rămas statornice şi întemeiate. Iar daniile ce s'au obicinuit a să face de către starea cea de jos şi săraci, la cei mai puternici şi chiverniciţi, ne fiind pontul rudenii la mijloc, socotindule cineva cu luare aminte, lesne să pot cunoaşte că nu au nici un temeiu de dreptate sau cuviinţă, pentru că fireşte ce cuvânt cu cale să poate da la o pricină ca aceasta? a să îndatori, adecă: cel neputincios să ajute pe cel puternic, şi a dăruì săracul celui mai bogat. Ce dar la cele mai multe dintracest feli de danii, fiind că se urmează o nedreaptă lăcomie şi strâmbătate, atât despre cei ce le dau, cât şi despre cei ce le iau, pentru aceia săvârşirile lor sânt pricinuitoare de gâlcevi, că uneori cei ce voesc a lua danii, fiind povăţuiţi de către nesaţiul interesului, metaxerisesc sălnicie subt feliuri de chipuri şi de făgăduinţi, prin care sălesc pre cei mai săraci a le închina danie, alte ori cei ce obicnuesc a da acest feli de danie, urmând asemenea răutate, ori pentru ca săşi izbândească pizma asupra neamurilor i răzeşilor lor, ori pentru ca să se folosească asuprind pe aproapele lui, merg de dau danie la cei mai puternici, unii încă lucrul ce nu este a lor, şi acelor mai multe danii, numai numele le este de danie, pentru ca să nu aibă cuvânt de răspuns neamurile şi răzeşiilor, iar fapta că întru adevăr, este adevărată vânzare, şi de multe ori vânzarea cu preţ mult mai mare de cât aceia ce plăteşte lucrul, căci ce preţ nu dă un bogat interesat de moşii, pentru ca să găsească chip a să face răzeşi în moşiile altora? nădăjduind ca cu vreme să se lăţască după dorinţa sa şi după acea câte sfezi, câte jalobe, câte răbştiri, şi blăstămuri de către cei împreună moşiiaşii, ispita de faţă este văzută mai în toate zilele. Dintraceste şi alte asemine urmări a daniilor, este cunoscut că acest feli de danii, fiind că din început să urzesc cu ră credinţă şi fără temeiu de dreptate, nu pot a nu naşte prigoniri şi gălcevi, une ori despre cei ce le dau, iar alte ori despre cei ce le iau,

din care întâmplândusă necontenite pricini şi giudecăţi, să pricinuiesc pagube, pierderi de vreme, şi sărăcii celor săraci dăruitorii şi neamurilor lor, osăbit de vătămarea de suflet, ce să întâmplă de multe ori şi la o parte şi la alta [235]).

§. 1. Drept acea ca un obiceiu rău obicnuit şi ca o faptă pricinuitoare de strâmbătate şi de necontenite supărări Divanului G. D. Cu sfatul de obştie sau găsât cu cale, să se oprească cu hotărâre de istov, şi să nu mai fie slobod a să mai face nişte danii ca aceste de către cei săraci şi de starea de jos, la cei mai bogaţi şi puternici, fiind oprită aceasta şi cu hotărârea pravililor; căci scoposul la care privesc şi razimă pravilile, este ca să sigurisască stăpânirea fieşte căruia pe averea sa, iar cu obicinuinţa acestor feliuri de danii să rădică acest deafendevsis a stăpânirii, ce dă dreptate fieşte căruia asupra lucrului său, ce dar iată că fapta aceasta este şi în protiva pravililor: pentru acea ca să contenească acest catahrisis de acum înainte, daniile să fie slobode a să face numai între rudenii, şi între cii de stare de o potrivă, sau de către cei puternici ce vor vrea la cei săraci, şi de către toată starea la sfintele Mănăstiri şi Biserici, unde să dau pentru pomenire şi pentru folosul sufletesc, iară altminterea precum sau obicnuit până acum cu chipuri pentru pricinile ce sau zis, să fie oprit tuturor cu hotărâre de obştie, şi de vor mai îndrăzni vre unii după hotărârea aceasta a da, sau a lua niscaiva danii de acest feliu, să nu să ţie în samă, ci să se socotească ca cum nu sar fi făcut orice tocmală sau învoială să va face asupra acestui pont [236]).

---

[235]) «Lămuri pravilicești asupra legiuirilor sobornicescului hrisov, din anul 1785. Care lămuriri acum la anul 1835, încuviinţate de sfatul Administrativ, şi întărite de domnul, vor sluji de povăţuire locurilor giudicătoreşti, spre a nu să prilegi vre o nedumerire din neîndeplinirea dispoziţiunilor sobornicescului hrisov».

[236]) «Numirea de danii nu să poate aplicarisi la altă înpregiurare, de cât numai la acturile între vii, prin care o faţă dănueşte şi trădă în stăpânirea altuia, vre un lucru fără de nici o plată de banii, cau dare de vre un lucru. Iar în toate celelante acturi, precum Testamenturi, legături, Fideicomise, alcătuiri Mortis causa (la prilej de moarte) că aplicarisăşte legiuirea §. 476. Din Codica ţivilă unde zice «în puterea dreptului ce are fieşte cine de adizpozarisi neîngrădit pentru ale sale, poate cel

§. 2. Iar care vor cuteza a metaherisi vicleşug, dând şi luând în protiva hotărârii aceştia aseminea danii prin zapisă viclene ,cu beleturi mai dinainte, unii ca acea aflândusă şi dovedindusă, să fie supuşi la pedeapsa a păgubi amândouă părţile atât lucrul ce să va face danie, cât şi preţul lui, cu care să se folosască neamurile, sau răzeşii acelora ce vor da acele danii.

§. 3. Osăbit fiind că asemenea pricini de gâlcevi între moşiaşii, şi de supărarea Divanului, să nasc şi din pricina vânzărilor de moşii ce să vând, şi de zălogirile ce să zălogesc pentru datorii, cum şi din schimburile ce să fac, urmândusă la cele mai multe a catahrisis pricinuitoare de neodihnă, care şi acestea fiind trebuinţă de a să pune la cale ce mai bună pe urmarea dreptăţii, aşà sau socotit cu hotărâre, când va fi să se vândă vre o moşie, sau parte de moşii, între cei ce nu sânt răzeşi sau rudenii, să fie datori atât vânzătoriul, cât şi cumpărătoriul a să înfăţoşa la Divan, arătând zapisul tocmelii cu preţul cel adevărat, care după ce să va cerceta apoi dela Divan, să se scrie către dregătorii Ţânutului, la care va fi moşia acea, ca să facă publicaţie în şasă luni la toate zilile de târg, spre înştiinţarea acelora ce rudenia şi răzăşia le dă protimisis a răscumpăra, şi până la arătata acea de şasă luni vade, neeşind nime din neamuri, sau din răzeşi, ce vor fi aice ca să cumpere, apoi dregătorii ţânutului să trimeată mărturie în scris la Divan de înştiinţare, şi aşà dela Divan să se întărească vânzarea acea, ca să rămâe statornică, şi când rudeniile sau răzeşii vânzătoriului, care vor fi de faţă, să vor scula să răscumpere, după ce va trece vadeaua acea de şasă luni ce sau zis, cum şi acei răzăşi şi neamuri ce vor fi înstreinaţi pe la alte ţări, de nu vor veni până în cinci anii ca să răscumpere, ci vor lăsa să treacă mai multă vreme, şi apoi vor cere să răscumpere, atuncea să nu li să ţie în samă cererile, nici acelor de faţă, nici acelor înstrăinaţi,

---

desăvârşit proprietariu, dacă de către lege, anume nu va fi oprit, să întrebuinţază regulat al său lucru după a sa plăcere, sau să-l lasă neîntrebuinţat, poate să-l strice de istov, sau să-l dee la alţii întreg, sau în parte, ori să-l părăsască sau să-l lepede cu totul».»

trecând arătatile vadele, precum aceasta și prin hrisovul domnii sale răposatului Grigorie Ghica Voevod Bătrânul este hotărât [237]).

§. 4. Așijderea îndatoritoriul ce va aveà moșii, sau vii, sau țigani, amanet pentru datorie, și viind ziua vadelii, la care cel îndatorit prin zapisul său, îl face stăpân asupra amanetului, neplătind datoria, să nu fie volnic a stăpâni acel amanet până nu va înștiința Divanul, și dela Divan să se facă iarăși publicație pe rânduiala ce sau zis mai sus, și până în șasă luni neeșind nimene dintracei ce au protimisis ca să plătească datoria, să răscumpere amanetul, apoi acel amanet să se scoată la mezat, și strigândul după obiceiu cu prețul ce se va adăogi, să se protimisască a lua îndatoritoriul și să se întărească stăpânirea prin hrisov G. D. ca pe urmă de să va scula cineva din neamuri, sau răzășii acelui ce au zălogit, pentru ca să răscumpere, să nu i să ție în samă [238]).

§. 5. Pentru schimburi asemenea sau socotit că este bine să se hotărască ca ori care vor vrea să facă schimburi de moșii, să fie datori întâi a înștiința Divanul, ca dela Divan să se cerceteze lucrurile ce sau dat schimb, și dela o parte și dela alta, și pricina sau interesul ce au îndemnat a să face acel schimb, care de să va găsi cu cale, să se întărească și dela Divan, și așà să rămâe schimbul statornic, iar almintirea să nu să ție în samă [239]).

---

[237]) «Termenul de șasă luni, precum acel de cinci ani, pentru acei ce sar afla în locuri dipărtate, privește numai vânzările în bani. Iar nici cum schimburile sau alte alcătuiri».

[238]) «Scoposul aceștii legiuiri au fost a cuprinde în vremea publicații de șasă luni făcută mai înainte de mezat, terminul care pravilile slobod în folosul datornicului, după hotărârea judecătorească; o aseminea împrejurare nu să aplicarisește la vânzările de bună voe ce să fac prin mezat, care pe temeiul urmării statornic păzâte în această Țară și a Codicii țivile anexa a doua pentru lițitații, după publicație de patruzeci zile în toate ținuturile, și strigare la mezat în aceiași vreme la Divan să dă sfârșit vânzătorilor, fără a să face publicație de șasă luni, și fără a să atinge de dritul cumpărătoriului, termenul de cinci anii».

[239]) «Despre acest obiect sau legiuit cu lămurire prin Kondica țivilă, §. 1400 Unde zice, schimburile cele curate a lucrurilor nemișcătoare, au tărie și fără a să face înștiințare Divanului, iar cele ameste-

§. 6. Osăbit răzăşul ce va vre să schimbe sau să vânză partea sa de moşie, urmând după rânduiala arătată de mai sus, să fie datoriu întâiu aş alege şi aş hotărâ partea lui dintra altor răzăşi, şi aşa să fie volnic a o schimba sau a o vinde, iar altminterea să naibă voie, ca cu acest chip să lipsască multele pricini şi gălcevi.

§. 7. Deosăbit fiindcă din pricina slobodei volnicii a vânzătorilor şi schimbătorilor, între alte neorânduiele ce sau urmat, şi cele mai multe Mânăstiri au pierdut din vreme în vreme multe moşii ce au avut dela Ktetorii lor, sau socotit cu sfat de obştie ca de acum înainte să fie opriţi Egumenii Mânăstirilor cu hotărâre, ca nici cu un chip să nu vândă moşii Mânăstireşti, căci înstrăinarea moşiilor Ktetoriceşti de pe la Mânăstiri, osăbit că este oprită de pravilă, dar pricinueşte şi cea de săvârşit struncinare. Mânăstirilor, cum şi schimburile de moşii Mânăstireşti, să nu fie slobod a să face fieşte cum, ci când va fi trebuinţă de a să face vre un schimb cu moşie Mânăstirească, să nu să facă cu alta de cât iar cu

---

cate, adică acele făcute în lucruri înpreună şi danii, nu sânt ertate a să face fără de ştiinţa Divanului, după care să şi urmează.

Asupra schimburilor, slujăsc de povăţuire următoarele lămuriri după a pravililor duh, şi aşăzământ: A) Schimburile de lucru pentru lucru, nu să pot jigni sunt pricinuiri, că unele din lucrurile date, sau luate în schimb, ar cuprinde mai puţin sau mai mult de jumătate a valorii celuilant lucru, căci la schimburi nu să ia în băgare de samă cătimea şi potrivirea preţului lucrurilor schimbate, fiind că schimbul să întemeiază pe «Komaditaoa şi plăcere (pretium affectionis) a schimbătoarelor.— B) Acest principium are a sa aplicaţie cu atât mai vârtos la schimburile care să fac dândusă lucru pe vre un jus virtuale, adică pe vre un drept asupra unui lucru ce încă nu să află în stăpânirea aceluia cel poate pretenderisi.—V) Inalcătuirile pe jus virtuale şi prin vânzări de sar face iarăş cererea de protimesis nu are locul ei, după ce sau câştigat stăpânirea lucrului fiindcă cumpărarea unui jus virtuale, este o tocmală pe noroc, şi precum la rizicul cumpărătoriului nu sau împărtuşit acei ce avea dreptul protemisirii, aşa nu să cuvine să se împărtăşască nici din folosul unui asemine cumpărătoriu, precum pentru aceasta slujesc drept pilda lucrătoare alcătuirile făcute pentru moşiile din raiaoa Hotinului şi altile, cum şi după §. 1700 din Kodica ţivilă unde zice «la tocmelile de noroc, nu are loc legiuita agiutorinţă pentru paguba *ce trece piste giumătatea preţului*».»

moşii, care să să cerceteză întâiu de cătră Mitropolitul ţării şi de cătră Divan, şi găsândusă a fi cu cale şi mai de folos Mânăstirii prin încredinţate cercetări, aşà să se facă, iar altminterea de să va face să nu să ţie în samă nici întrun chip. La toate aceste de mai sus arătate pricini, punere la cale şi aşăzare întracest chip sau aşăzat şi sau hotărât ca să se urmeză de acum înainte, iar pentru cele trecute vânzări, danii şi schimburi, ce sau făcut până acum fiind că a să desface este cu neputinţă, căci să poate da pricini de necontenită şi fără sfârşit tuburare între răzeşii de moşii, şi supărare Divanului G. D. sau socotit şi sau hotărât ca să rămâe statornice, după orânduiala cu care sau făcut [240]).

§. 8. Prin cea al doilea obştiască Anafora, ce s'au făcut mai pe urmă tot în anul acesta 1785. Septembre: 22, să cuprinde pentru pricina împărţelilor de ţigani, ce s'au obicnuit până acuma aicea în ţară, cât şi pentru partea Moldovenească ce prin însurări şi măritări s'au amestecat cu niamul ţâgănesc, asupra cărora pricini, macar că sânt făcute întâi de răposatul Domn Grigorie Ghica Voevod Bătrânul, oareşcare hotărâri prin domnesc hrisov, şi al doilea rând mai pre larg, şi mai cu dinadinsul s'au făcut hotărâre prin zece ponturi, la domnia dintâi întâia în Moldova a răposatului domn Grigori Alexandru Ghica Voevod, care ponturi fiind făcute cu adunare de sobor a Arhiereilor ţării şi a Veleţilor Boerii, prin Anafora s'au arătat domniei sale atuncea, şi s'au adeverit atât prin întăritura Anaforalii cu iscălitura şi pecetia G. D. cât şi prin osăbit hrisovul domniei sale s'au întărit, dar pentru că n'ar fi fost deplină întocmire şi potrivire, rămâind de nu s'au urmat până acum deplin după numitele hotărâri, şi voind domnia me ca să se aşeză cum ar fi mai cu cuviinţă fără

---

[240]) «Această legiuire priveşte schimburile făcute pentru trupuri mari de moşii întregi, iar nu pe părţi răzleţite, pentru care prin ştirea Mitropolitului ţării, sau făcut şi în urma sobornicescului hrisov feliuri de alcătuiri, după a Monastirilor îndemânare, care au nestrămutată tărie.

Dreptul protemisirii la răscumpărare au: Din suitorii: A) Tatăl şi Mama. B) Bunul şi buna şi apoi alţi suitori. — Din pogorătorii: V) Fiii Emanţipaţi. — Din lăturalnici: Gh) Fraţii. D) Nepoţii de frate. E) Unchii şi Mătuşile. J) Verii primari. Z) Nepot de văr primare. I) Al doilea văr».

vătămare şi drept, a să urma la o pricină ca aceasta, atât din partea celor cu pricini, cât şi din partea giudecăţii, prin domneasca noastră ţedulă, s'au poroncit ca să se facă o deplină îndreptare şi de săvârşit hotărâre, după care de apururia şi înviitoarile vremi ne strămutate să se urmeză şi să se păzească ca o Pravilă, însă fiind că precum s'au arătat mai sus, hotărârea ce mai prelarg şi mai cu dinadinsul asupra acestor pricini, iaste că din vremea pomenitului domn Grigorie Alexandru Ghica Voevod, făcându-i socoteala cu cea mai mare luare aminte în frica lui Dumnezeu, asupra acelor arătate zece ponturi, la cele ce s'au cunoscut că s'au hotărât atuncea cu cale şi cu dreptate, nu s'au făcut acum nici o strămutare, şi cele ce s'au părut a fi nepotrivite deplin asupra dreptăţii, s'au îndreptat precum s'au socotit a fi mai cu dreptul şi mai cu cale, aşijderea şi cele ce s'au cunoscut a fi lipsă spre îndestularea dreptăţii de ambe părţile, s'au adaos şi s'au aşezat precum s'au găsit cu cale, care de toate să arată pre larg prin ponturile ce urmează mai jos:

a) Dacă ţiganul Domnesc, ori Boeresc, ori Mânăstiresc, sau ori a cui, va lua ţiganca Domnească, Boerească, Mânăstirească, sau ori a cui va fi, pentru ca să nu rămâe pe urmă împărţala copiilor, să fie datori stăpânul ţiganului a da altă ţigancă în locul cialante părţi ca să rămâe la stăpânirea lui sălaşul întreg, iar când stăpânul ţiganului nu va avea ţâgancă, să dee, să fie volnic stăpânul ţigancii, săi dee ţigan pentru ţigan, şi să ia sălaşul, şi când nu va aveà nici acel cu ţâganul să dei altă ţigancă, nici acel cu ţiganca să dee alt ţâgan, atuncea să fie volnic stăpânul ţiganului să dee cincizăci lei, preţul ţigancii, iar de nu va vre, să fie volnic stăpânul ţigancii să dee pentru ţâgan şaptezeci lei, şi partea la care va rămâne vânzarea, să ia zapis încredinţat dela mâna vânzătorului.

b) De să va întâmpla ţâganul sau ţâganca cu vre un meşteşug, şi stăpânii nu să vor puteà în voi pentru pricina meşteşugului, atuncia să meargă înaintea giudecăţii, şi giudecata va hotărâ ce preţ să dee acela, la care va rămâne sălaşul, pentru meşteşugul ţâganului sau a ţâgancii, afară din preţul ce sau socotit pentru suflet; însă pentru meşteşugul

lăutăriei, a cobzăriei sau a altor zicători, să nu să hotărască nici să se dee preţ osăbit.

c) Când să va întâmpla vre un ţâgan, să ia vre o ţâgancă a cuiva neştiută, cum şi ţâganca să ia ţâganul cuiva neştiut, şi trecând ani la mijloc, de vor fi apucat a face copii, aflând dovadă stăpânul părţii cei pierdute, că este ţâganca sau ţâganul lui, să fie volnic stăpânul ţâganului a da altă ţâgancă de măritat în locul ţâgancii, sau stăpânul ţâgancii, să dee alt ţâgan de însurat în locul ţâganului, ca să rămâe sălaşul întreg la o parte, însă protia volniciei, a lua sau a da schimb, să se dee la stăpânul părţii cei pierdute, iar pentru partea de copii ce să va cade a da, pentru ca să nu să facă despărţire copiilor de părinţi, să dea bani, însă preţul copiilor dela 16 ani în jos să fie pe jumătate, adecă fecioru 35 lei, şi fata 25 lei, iar celor de vrâsta dela 16 ani în sus, va fi preţul întreg, cum sau arătat la pontul întâi, 70 lei ţâganul, şi 50 lei ţâganca, iar de să va întâmpla aflarea acelor ţâgani de către stăpânii după îndelungată vreme, în cât şi copii ţâganilor să fie însuraţi, şi să aibă copii; atuncea acela ce va aveà a da, neprimind bani acela ce va avea a lua, pentru câte suflete va aveà să dee, să fie îndatorit să dee sălaşe întregi, iar pentru câte suflete nu va aveà sălaşul întreg de potrivă ca să deà, să aibă voe să deà banii după preţul rânduit, ca să nu să facă despărţirea de sălaşe.

d) Să se dee publicaţie şi poronci de obştie în toată ţara, ca nici unul din Protopopi, sau Preoţii să nu fie volnici a cununa ţâganii cu ţâgance, fără ştirea stăpânilor lor, şi până nu va lua scrisoare dela acest stăpân, sau dela vekilii lor, că adecă de va fi altul stăpânul ţâganului, şi altul stăpânul ţâgancii, cu învoirea şi primirea lor, să volnicesc acii ţâganii a să cununa, sau de vor fi şi ţâganul şi ţâganca tot al unui stăpân, să scrie că sânt amândoi drepţi robi ai săi, şi că cu ştirea şi voia sa vor să se cunune, şi întracestaş kip cununându-i, să fie datori Preoţii a ţâne la sine, şi a păzi scrisorile acele, ca când va naşte vre o pricină şi să vor întreba, să le scoată de faţă ca să-şi dee sama, să nu rămâe supt vinovăţie; iar care Preot să va arăta prin ştiinţă ne supus poroncii, şi nu va urma hotărârii aceştia, ci va cununa

vre un ţâgan sau ţâganca cuiva, fără ştirea şi voia stăpânului, acel Preot osăbit de pedeapsa canonului Bisericesc ce i să va orândui, încă să fie îndatorit a da gloabă preţul orânduit a ţâganului sau a ţâgancii, ce va cununa fără ştirea stăpânului, la acelaş stăpân, cum şi ori care din cei ce au ţâganii, va lua cu ţâganul sau ţâganca ca prin cununie cu înşălăciune, ţâgan sau ţâganca a altuia, fără ştirea şi voia aceluia, asemine să fie îndatorit după ce să va afla, să dee gloabă preţul ţâganului sau ţâgancii, ce va lua, la stăpânul al căruia să vor afla.

e) Ţâganii Domneşti, Boereşti, Mănăstireşti, sau ori acui vor fi, ce umblă cu şetrile prin ţară, şi sânt obicinuiţi a furà fete de ţâgani, sau ţâgance de le ţân fără cununie, zicând că sânt cununaţi cu dânsăle, pentru aceasta să se dee tare poroncă la Giuzi, ca de acuma înainte unele ca aceste să nu să facă, iar dovedindu-să că au urmat în protivă, atât giudele cetii la care să va întâmplà, cât şi ţâganul acela să se pedepsească cu mare pedeapsă, iar ţâganca cu toţii copii ce va ave, să se dee la stăpânul ei, de va fi a altui stăpân.

f) Stăpânul vre-unui ţâgan, de va îndemnà pe ţâganul, sau să fure pre vre-o ţâgancă din casa Boerească, Mânăstirească, Măzilească, neguţătorească, sau ori acui, şi cu chip de înşelăciune prin alui mărturie să vor cununà, fiindcă de a să despărţì nu sloboade pravila, şi stăpânul ţâgancii a să păgubì de slujba ei nu este cu dreptate, sau socotit, când să va dovedì că stăpânul ţâganului au făcut un lucru ca acesta cu îndemnaria şi mijlocirea sa, să rămâe ţâganul supt stăpânirea stăpânului ţâgancii înpreună cu ţâganca, dându-să şi carte G. D: De stăpânire, iar când ţâganul va face un lucru ca acesta fără ştiinţa stăpânului său, să se socotească cu Divanul G. D: pedeapsa ţâganului şi pierzaria slujbii stăpânului ţâgancii.

g) Un ţâgan ce de copil mic ăl va luà stăpânul lui în casă, şi va slujì cu credinţă şi cu dreptate până va venì la vrâstă, apoi stăpânul lui pentru acia credinţă, şi cu dreptate slujbă, ce au avut dela dânsul întra tâţa ani, să va milostivì asupra lui şi ăl va ertà de robie, dându-i şi carte la mână iscălită de dânsul, precum că l-au ertat; unul ca acesta să

fie slobod de robie în toată viața lui. și nici domnia, nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie, să nu aibă voie al trage la robie, aseminia să se urmeză și la partea femeiască, însă nici țâganul, nici țâganca ce vor fi ertați, să nu fie volnici a să cununà cu partia Moldoveniască; și numai copiii ce să vor veni în partea lor, vor fi slobozi de robie.

h) Un Moldovan de va vre să ia țâganca, sau țâganu să ia Moldovancă precum până acum rău și fără cale se obicinuisă. rămâind cu aciasta pricină în robie partia cia slobodă, și fiind acest lucru în protiva a toată dreptatea și pravila, sau socotit: ca de astăzi înnainte, nici de cum Moldovanul țâgancă să nu ia, nici țâganul Moldovancă, ci acest feliu de însoțire și cununie să fie de istov cu hotărâre oprită, iar de să vor cununà prin greșală și prin neștiința, îndată ce să vor aflà, să se despartă, căci și pravila, condica Armenopolu, carte al pătrălia, Titlu 12 fila 341, hotărește așà «de să va dovedì după facerea nunții, că unul din casnici este rob, să despărțește îndată ca când s'ar fi întâmplat moarte», pentru care să se dee înștiințare, și tari poroci, cătră Preoții de pre la toate satile și orașile țării, ca nici de cum să nu îndrăznească a cununà pre unii ca aceștia și ori cari Preot prin știința nu va urmà poroncii și hotărârii aceștia, să se katerisască de darul Preoției. Iar când vre-un Moldovan să va îngurluì cu vre-o țâgancă, sau Moldovancă cu vre-un țâgan, cerând cu dinadinsul amândouă părțile ca să se însoțească prin cununie, și stăpânul părții țâgănești va face căzuta silință, și nu va puteà săi desbăreze, și ei însă văzând că nu li să dă voe după cerirea lor vor fugi împreună, și vor trece peste hotar întraltă țară, și să vor cununa, și pe urmă să vor întoarce iarăș la locul lor, ori unde și când să vor afla și să vor prinde, să se despartă, și copiii să rămâie toți în partea țâgănească. Iar când stăpânul vre unui țâgan sau țâgancă, pentru lăcomie de interes, prin a va voință va îndemna, sau va mijloci cu chipuri de meșteșug ca să se cunune țâganul, sau țâganca lui, cu partea Moldovenească, dovedindusă o faptă ca aceasta iarăș să se despartă, și copiii toți să rămâie în partea țâgănească; iar stăpânul părții țâgănești să fie îndatorit a rămânea păgubași de robul

sau roaba sa, vânzândusă la mezat ţâganul sau ţâganca, ce să vor cununa cu acest chip, dinpreună cu toţi copii, şi banii câţi vor cuprinde să se dee la facerea podurilor, iar Preotul ce va face acest feliu de cununie, dovedindusă că au ştiut pricina, şi au cununat în potriva hotărârii, să se canonisască cu lipsire de vrednicia Preoţiei precum mai sus sau arătat.

i) Pentru înpărţălile de ţâgani, ce sau făcut până acum la hotărârea aceasta, după obiceiul ce sau urmat din veci, cum şi pentru partea Moldovenească ce sau însoţit până acum prin cununie cu partea ţâgănească, fiind şi hotărâri prin Hrisoave G. D: că un Moldovan de va primi să ia ţâgancă, sau Moldovanca ţâgan, să rămâie robi ca nişte ţâgani, la care de vreme că până acum aşa sau urmat, întru aceiaş hotărâre, şi orânduială, sau găsât cu cale ca să rămâie atât înpărţirile ce au apucat a să face până acum, cât şi însoţirea părţii Moldoveneşti cu partea ţâgănească, ce sau făcut până la această hotărâre, iar de acum înainte să se păzască şi să se urmeze fără strămutare dia pururea după chipurile ce sau arătat şi sau hotărât mai sus, rămâind cu toată întemeierea, şi să se păzască ca o pravilă statornică şi nestrămutată în veci. Şi spre aceasta este şi credinţa a însum Domniei mele Noi Alexandru Ioan Mavrocordat Voevod, şi credinţa a cinstiţii şi credincioşi Boeri a Divanului Domniei mele, sau Domniilor sale Dimitrie Sturza Vel-Logofăt de ţara de jos, Nicolai Rosăt Vel-Logofăt de ţara de sus, Lupul Kostachi Vel-Vorn. Iordachi Kanta Vel-Logofăt, Lascarachi Rosăt Vel-Vorn. Kostachi Ghica hat. Kostachi Rosăt Vel-Post. Mateiu Kanta Vel-Vist. Scarlat Karagia Vel-Agă. Kostandin Katargiu Vel-Spăt. Nicolae Balş Vel-Vor. Kostandin Başotă Vel-Banu, Kostachi Karagea Vel-Kom. Iancu Racoviţă Vel-Kamaraş. Mihalachi Kostachi Vel-Pahrn. Ioniţă Rosăt Vel Kam. Vel- Sard. Toma Iamandi Vel-Stoln., şi credinţa tuturor boierilor Domniei mele mari si mici. Poftim dar Domnia me cu dragoste pe alţii luminaţi Domni pe care sfântul Dumnezău âi va orândui în urma noastră la Domnia acestii ţări, să nu să strice aceste bune orânduele şi îndreptări, care cu sfat de obştie au făcut Domnia me, ci mai vârtos să întărească spre mai bună statornicie şi întemeerea ţării. Scrisu-

sau Hrisovul acesta la scaunul domniei mele în oraşul Eşii, întru cea dintâi Domnie a voastră la Moldova, în anul dintâi, de boeriul nostru Şerban Logofăt de taină, în cursul anilor dela Hristos. 1785. Dechembrie 28.

Noi Alexandru Mavrocordat V. V. D. (Voevod).

(L. P.) (Locul Pecetii).

Nicolai Rosăt Vel-Logofăt Procet. sau trecut la Kondica Divanului, Andrei Biv Izbaşi, Kondicariu».

350. II. **Hrisovul din 1817 al Domnitorului Alexandru Scarlat Calimach.** (Cf. Uricariul, IV, pag. 300 şi urm.) glăsueşte: «.... Oblăduirea (cârmuirea) e un lucru măreţ şi de o mare însemnătate şi întru adevăr Dumnezeesc, şi nimic dinacele omeneşti nu se poate asămăluì cu mărirea ei, fiind statornicită de însuşi necesitatea naturei chiar din ceasul zidirei, şi adusă de timp la propăşirea de astăzi. Ţintirea unui oblăduitoriu, afară numai când el ar fi un pseudonim iar nu un adevărat Domnitoriu, nu-i altă decât fericirea oblăduiţilor şi buna lor petrecere; drept care oamenii, din vechimea cea mai depărtată, au înfiinţat autorităţi, puind în capul acestora pe oblăduitoriul ca pre un părinte bun şi îndurătoriu şi ca pre un apărător şi îngrijitoriu obştesc. O zică bătrână ne învaţă că omul are comun cu D-zeu: binefacerea şi adevărul; cercetând însă cinevà cu mai multă seriozitate, va găsì că oblăduirea, mai mult decât aceste virtuţi, asemăluesc pre om cu D-zeu, şi că ea s'a înfiinţat după pilda aceluia. Pentrucă măreaţa alcătuire a întregei şi frumoasei lumi n'ar fi petrecut păzând nestrămutată şi neschimbată podoaba şi binecuviinţa ce din început i s'au dat, de nu se zărià pronia Dumnezeească până chiar în lucrurile cele mai mici, şi de nu păzeà în întregime, fiecare fiinţă, sfintele hotare şi Dumnezeeştiile legi ce au primit dela zidirea universului, până la vremea ce ziditorul au hotărît. — Asemene şi oblăduitoriul având pronie nu numai pentru conservarea şi îndelungata petrecere a oblăduiţilor, ce şi pentru fericirea şi buna lor vieţuire, că îndeletniceşte cu cele mai înalte precum şi până la cele de mai jos, nelăsând nimic necercetat şi nemustrat din câte ar contribuì la fericirea oblăduiţilor. Şi fiindcă legile sunt trebuitoare pentru a constituà societatea omului şi pentru al

face fericit, oblăduitoriul închipuind toate spre folosul oblăduiţilor, făcându-să precum am zice legislator, şi nesocotind nimic mai de căpitenie decât legile — unele din aceste el desfiinţază, unele preface, altele îndreptează, ear altele, de cere trebuinţa, dela sine alcătueşte, şi anume acele care ar fi măntuitoare, mai priitoare în vieţuire şi mai folositoare obştiei. — Prin unele ca aceste legislatorii şi renumiţi au împodobit veacul lor cu glorie nemuritoare şi s'au întronat în altariul unei veşnice aducere aminte.

Aşà şi fericiţii întru pomenire Domnitori predecesori ai noştri, ce au oblăduit cu strălucire şi cu slavă, luând cea mai mare îngrijire despre toate celelalte pentru fericirea şi buna petrecerea oblăduiţilor, au găsit că cea mai mare din datoriile lor erà de a da legi supuşilor, după care îi să judece. Şi dar mai întâiu Domnul Alexandru I, care pentru multele sale merite şi mari faceri de bine au dobândit denumirea de Bun, îndată după suirea sa la scaunul Domniei (1401), văzând nevoea de legi în care se găseà ţara, au cerut şi au primit Basilicalele dela Impăraţii Paleologi, cari filotimisându-să i au trimes şi Coroana de Rege, hărăzându-i şi dignitatea de Despotes. Din aceste legi culegând Alexandru câte s'au găsit trebuitoare şi potrivite cu acele vremi, şi traducându-se în limba pământeană, au alcătuit o carte de legi, precum scrie Dimitrie Cantemir.

Două veacuri mai apoi Vasilie Voevod numit Arnăutul, culegând tot din Basilicale ca din nişte izvoare, precum se vede de pe inscripţiea cărţii sale, şi *adăogând* cătră legile lui Alexandru Vvod, au tipărit la 1646 cartea sa de legi prin unul Evstratie ce erà pe atuncea Vel Logofăt. Această Carte cuprinde mai ales legi penale şi agricole cu adăogirea obiceiurilor pământului; iar din legile civile ea foarte puţine cuprinde, şi anume câte erau trebuitoare în acea vreme. De atuncea au lipsit cu desăvârşire Codul lui Alexandru cel Bun ca unul ce n'au ajuns a fi tipărit; iară legea lui Vasilie Vvod au rămas domnitoare, şi după această lege giudecătorii urmăreau pricinele până la începutul veacului trecut, precum earăşi Cantemir scrie, trăind în acea vreme.

După aceasta sporind relaţiile între pământeni şi nea-

murile învecinate, mai îmmulţindu-să apoi şi populaţiea, şi ţara mergând, precum se poate înţelege, spre mai bine, Domnitorii începură din nevoe a se slujì de isvorul acestor două cărţi de legi, adecă de Basilicale, şi tot odată de Novelele lui Iustinian, Leon şi celor după dânşii împăraţi, de Colecţia Basilicalelor (Σύνοψις), de întroducerea legilor a lui Antikinsor Teofil, de legea Greco-Romană şi în sfârşit de Manualul lui Armenopul; din care împregiurare şi codul lui Vasilie Vvod, ca unul ce erà necomplect, au rămas de mai mulţi ani în nelucrare şi au devenit cu totul rar de găsit. Mai târziu să sloboziră şi vr'o câteva hrisoave în oare-şi care pricini, spicuindu-se şi aceste în restimpuri din Basilicale şi Novele de cătră Domnii din acea vreme.

La o aşà stare de lucruri s'au introdus după vremi şi acuzări care se pot aflà chear pe la naţiile cele mai civilizate, mai mult sau mai puţin; pentru că precum se zice «puţini sunt acì ce flămânzesc şi însetoşază de dreptate, ear oamenii murim ca oameni.... Aceste abuzări s'au iscat de mai multe pricini din care una şi cea mai de căpitenie este că Basilicalele, Novelele şi pomenitele cărţi de legi, afară numai de traducerea Manualului lui Armenopul în limba Grecească, cea nouă *(care şi aceasta e greşită în mai multe locuri)* sunt scrise în limbi înţelese de foarte puţini; în limba Elină şi Latină. Eară străinătatea şi nedeprinderea stilului, precum zice un învăţat modern, cuprinzând ştiinţa legilor în puţine cuvinte, face ca poporul să atârne dela aceste.

Aceste văzând şi predecesorul nostru Alexandru Constantin Muruz Vvod au întreprins a face putincioasa tămăduire acestui neajuns. Şi dar au poroncit Paharnicului Toma Cara *a traduce în limba pământeană Manualul legilor*, adică acele şese cărţi ale lui Armenopul, care s'au şi tradus cu desăvârşire la 1804. *Insă ori el dela sine, ori din îndemnul altora, înţelegând că cartea lui Armenopul cunoscută aice nu de mult, nu constituează legea pământeană*, ce mai vârtos Basilicalele, a poroncit, tot lui Cara ca adunând din Basilicale şi alte cărţi de legi, să compue un Cod civil şi tot odată Penal după metodul Institutelor, adecă a întroducerei legilor de Antikinsor Teofil, precum însuşi Cara zice în prefaţa sa. Cara

dară săvârşind în limba Grecească la 1806 (April) întâea parte din acele patru, despre dreptul persoanelor, fu împiedecat de împregiurările de atuncea de a da sfârşit şi celorlalte şi peste puţin să şi săvârşì din viaţă.

Şi noi dar decând binevoind D-zeu, am luat în mână frâele oblăduirei acestui Principat, încredinţânduni-să îngrijirea şi cărmuirea credincioşilor noştri supuşi, n'am încetat a ne aduce aminte cât de mare îi oblăduirea şi cât de măreţ îi sfârşitul ei, ca unul ce are de scop fericirea şi buna petrecere a oblăduiţilor. Gândind la toate aceste şi la datoriile oblăduitoriului către oblăduiţii precum şi la mijloacele trebuitoare pentru buna vieţuire a acestora, nu ne-am lenevit cu agiutoriul lui D-zeu a pune în lucrare orice bine ce erà prin putinţă, cu nepăsare către trudă şi greutăţile de tot feliul. Cunoscând tot odată că legile contribuează mai mult decât orice la fericirea omului, înpiedecând sila şi distribuind tuturor o dreaptă egalitate. Ne-am hotărît a ne îndeletnicì cu aceste mai serios; şi mai întâi, împărtăşind hotărîrea noastră, ţintind la obştescul folos, Pre Sf. Mitropolit, iubitorilor de D-zeu Episcopi şi boerilor noştri, nu numai că îi au fost de o idee cu noi, ce prin anafora a lor ne-au făcut plecată rugăminte a pune hotărîrea în lucrare; pentru care am găsit de cuviinţă *a alcătuì mai întâiu un Cod civil* ca unul ce este mai de trebuinţă decât celelalte părţi ale legislaţiei. Incepând dar lucrul l'am şi săvârşit cu agiutorul lui D-zeu, ce este pricinuitoriul tuturor bunătăţilor, *având de temeiu Basilicalele*, care la începutul veacului al XV s'au adus la noi de fericitul întru pominire Alexandru I cel Bun.

Fiind însă că din Basilicale lipsesc nu numai capituri şi titluri, şi cărţi întregi, desfiinţate de timp cu mai multe alte bune şi frumoase scrieri a le anticităţii precum se cunoaşte de către filologi, *am indeplinit lipsele culegând din Novele şi celelalte cărţi de legi citate mai sus*, de care s'au slujit, precum am zis şi luminaţii Domni, predecesorii noştri. La Cap. al IV, Part. I, *despre Epitropie şi Curatorie,* văzând că scopul Basilicalelor şi a tuturor legelor celor drepte stă în educarea orfanilor şi siguripsirea averilor lor, *am socotit de cuviinţă a schimbà modurile despre aceste, adunând mijloace din nouă*

codici Europienești, (a cărora și metodul am îmbrățoșat ca unul ce ni s'au părut cel mai nimerit) găsindu-se aceasta mai siguripsitoare și mai de interesul orfanilor, precum vom arătà în pre larg prin osăbitul, hrisov. Am mai găsit de cuviință *a adăogi*, *unele legi trebuitoare* și despre materii neobișnuite bătrânilor, încât ele erau lor necunoscute, și altele earăși despre pricini ce se tratează altfeliu în vremile noastre: precum, *despre alcătuiri intre autori și tipografi*, *despre asignații*, *despre concuvsul creditorilor &. &.;* acest de pre urmă caz (despre concursul creditorilor) nu-i nici cum lămurit în Basilicale și în celelalte cărți ale noastre de legi. *Apoi s'au mai adăogit la locurile cuvenite și obiceiurile pământului care cercetându-să după a noastră poroncă și găsindu-să de cuviință viință in adunările convocate spre acest sfârșit, s'au cinstit cu vredniciea de a rămânea legi.* Asemene *s'au adăogit și deslegările* pomenite mai sus, *făcute* în restimpuri de predecesorii noștri *prin Hrisoave Domnești.*

Astfeliu s'au desăvârșit acest al nostru Cod Politicesc alcătuit mai întâiu în obișnuita aici în țară limbă Nou-Elinească, și apoi tradus în acea pământeană. El s'au împărțit în trei părți din care una atingătoare de dritul persoanelor cealaltă de dritul lucrurilor și a 3-ea de înmărginirile ce privesc către ambele aceste drituri. — Incât se atinge de celelalte părți ale legislației ce au relație cu legea civilă, precum Instrucțiile giudecătorești, Codul Comerțial, Codul Penal și Codul Polițienesc, și aceste le vom lucrà după modul cuviincios, de ne va dăruì D-zeu linește neturburată, izbândă și înlesnire la vremile de față, ca să fie sistema noastră legislativă desăvârșită și plină. Ear de nu, tot vom lăsà motiv luminaților Domni, celora ce după noi li se va încredințà cărmuirea acestei de D-zeu păzite țări, ca să desăvârșască lucrul nostru, aducând oblăduiților lor o mare binefacere.

Promulgând dar astăzi acest de Noi alcătuit Cod civil, legiuim prin hrisovul nostru de față, ca după trei luni (§ 4) să înceapă a fi lucrătoriu, și după acest Cod să se giudece în țară întâmplătoarele pricini civile. Ear dacă unele pricini vor lipsì din acest al nostru Cod, ele se vor giudecà după §§ 9 și 10. *Celelalte pricini* ca unele ce se cuvin celorlalte

cărți ale legislației, *se vor giudecà precum și până astăzi după Basilicale* și celelalte cărți de legi, până când se vor alcătuì, precum dorim, osăbite Coduri și în aceste materii.

Fiind însă că binefacerea stă nu numai întru a da legi, ce mai vârtos în păzirea și împlinirea lor și în supunerea călcătorilor pedepselor cuvenite, apoi poftim și pre înălțații Domni, ce vor venì după noi, ca îi luând în considerație dreptățile ce ne-au îndemnat a alcătuì acest Cod, în provedința lor despre fericirea supușilor, să se îndeletnicească și să se îngrijască mai ales cu stricta păzire a acestei legi, neînvoind nimărui întru nimic călcarea ei, ci pedepsind-o asemenea cu asprime.

Datus'au la scaunul Domniei Noastre Iașii, în 1 Iunie, anul mântuirei 1817, ear al Domniei noastre al cincilea.

(Iscălit) Scarlat Calimah Vvod». (L. P.)

351. III. **Anaforaua din 1817 a Obștestei Adunări a Moldovei, pentru felul proprietății în vechime.** (Cf. Uricariul, IV. pag. 325 și urm).

«.... După obștească chemare ce ni s'au făcut, spre a ne adunà cu toții înaintea Inălțimei tale ca să arătăm de față socoteala noastră, asupra întrebărilor ce ni s'a făcut: *a)* Dacă tot cuprinsul pământului Moldovei ar fi fost din învechime domnesc, și dacă pământul Moldovei a fost nelăcuit, și ar fi urmat a se da către streini în parte, precum și Croația acum, nefiind împărțit și moșii de veci, iar după vreme cea mai multă parte ar fi trecut atât la mănăstiri, cât și la familii boerești și alți pământeni, prin danii și afirosin, ori pentru răvnă, sau spre răsplătirea vreunor slujbe pentru patrie. *b)* De s'au căzut a se întoarce moșia Vrancea în stăpânirea lăcuitorilor Vranceni, pentrucă adevărata danie ce se află la dânșii și pentrucă dania nu se poate să fie fără ființa scrisorilor, întru care să se cuprindă înscris atât numele celui ce au primit dania cât și cuvântul pentru care s'a făcut, și dacă hrisovul răposatului Domn Constandin Alexandru Ipsilan. Vvod, de danie, către cinstitul boier D. Iordachi Roset Biv Vel Vist: pe moșia Vrancea, cum și întăritura dela răposatul Domn Alexandru Moruzi Vvod. a putut să aibă tăria lor. *c)* Dacă a tuturor satelor Vrancei

cuprindere, ar fi putut tot odată a se face danie cătră Vranceni. *d)* Dacă toată cealaltă parte a munţilor s'a fi făcut după vreme danie cum dar numai Vrancea au putut fi cu acest chip. *e)* Că Domnul Vasilie Vvod la anii 7156 au făcut danie mănăstirei Soveji nişte munţi anume Sboinele şi Clăbucul până în Lepşa, şi Lepşa în jos până unde se împreună cu hotarul Tunicilor; şi în Caşin, şi în Suşiţa şi Răitaşul, fiind dreptĕ Domneşti, care erà din hotarul Vrancei. Asupra cărora întrebări după cum în Obşteasca noastră Adunare de faţă înaintea Domniei tale prin viu graiu am arătat. Aseminea şi inscris dăm răspunsurile noastre la aceste ce prin ţedula înălţimi-tale ni se porunceşte.

Mai întâi din istoriile vechi dintre care se dovedeşte, că încă mai înainte de venirea Râmlenilor în părţile acestea în zilele împăraţilor Domeţian şi Traian, pământul Dachiei au fost lăcuit de norod; cum şi după ce au intrat supt stăpânirea Rămlenilor, nu puţin norod de lăcuitori pătimea după vreme de năvăliri despre neamuri streine şi dintru această pricină unii năzueà în părţele munţilor, fiind locuri tari spre a se puteà apărà: iar alţii rămâind petrece împreună cu năvălitorii streini. Şi că pământul acesta a fost de a pururea lăcuit, şi mai ales în părţile munţilor, aceasta din istoricii cei mai vestiţi se dovedeşte; după cum domnul Dimitrie Cantemir Vvod. istoriseşte la fila 33 până la 36, pentru pământul acesta cumcă Dragoş Vodă fiul lui Bogdan Vvod. când au trecut peste munţi spre răsărit cu tineri Rămleni, au cuprins locurile şi satele, pe care le-au lăsat la moşinaşii vechi. Aceste pe scurt istoriseşte Domnul Cantemir iar obşteasca istorie care s'au alcătuit din adunarea celor mai înţelepţi istorici în Britania, în istorisirea pentru pământul Daciei arată cumcă Dragoş Vvod. viind au găsit pământul lăcuit. Şi mai ales pentru lăcuitorii Moldoveni zice cumcă au fost vecini moşinarilor celor ce au avut moşiile lor, precum şi în alte stăpânite locuri, după sistema Slavonilor, afară numai de lăcuitorii a trei olaturi şi codri, adecă a Câmpuluilung din Bucovina, a Vrancei din ţinutul Putnei şi a Codrului Tegheciu din Besarabia, întru care lăcuià slobozi, păstorii oilor, cum şi din cele ce arată istoricul Dimitrie Filipid, carele

aduce spre mărturie, pre cei mai slăviţi şi vrednici de credinţă scriitori vechi, arătând între alte cumcă Câmpul-lung al Moldaviei şi Vrancea, mult mai înainte de descălicarea lui Dragoş Vvod. pentrucă au fost locuri tari şi pentrucă bărbăţia locuitorilor, singuri erau stăpânitori slobozi acestor locuri şi cumcă Dragoş Vvod. viind cu vrednică oaste prea lesne au tras către sine pe Români, şi după ce au înfrânt pe Romani şi pre Nogai neputând ai sta în potrivă, iau sălit ori să iasă din ţară, ori să se supue. Iată dar dintru aceste istorii lămurit se dovedeşte cumcă pământul acesta n'au fost lipsit de lăcuitori, şi că mult mai înainte de venirea lui Dragoş Vvod, atât în Făgăraşi, cât şi în Maramureş, cât şi în părţile de jos a Oltului, şi în pământul Moldovei, stăpâneà voivozii număr nu puţin de lăcuitori, mai ales în părţile munţilor. Şi Dragoş n'au descălicat pământul Moldaviei pustiu pentru ca să se poată propune cumcă de vreme ce tot pământul Moldavei au fost pustiu, apoi dar pământul a fost Domnesc, şi pentru aceasta n'ar puteà nimeni să aibă moşie fără hrisov de danie. Pre lângă aceste dovezi ce sânt de istorie avem şi deosebite istorii care sunt de faţă, adică hrisoavele Domnilor bătrâni, care au stătut curândă vreme după Dragoş Vvod. prin care se dovedeşte nu numai lăcuirea pământului acestuia mai înainte de descălicătoarea lui Dragoş, ce şi dreptăţile moşinaşilor lăcuitori care au avut baştinele lor strămoşeşti şi prestrămoşeşti în pământul acesta, precum vedem că fericitu întru pomenire Domnu, bătrânul Alexandru Vvod cel bun ce au domnit la anii 6936, vrând a înzestrà mănăstirele sale Bistriţa şi Probată, au cumpărat moşii din ţinutul Neamţului — din ţinutul Sucevii — din ţinutul Iaşi — de preste Prut dela codrii Bâcului şi de prin alte ţinuturi, de pre la stăpânii moşinaşi ce prin strămoşască stăpânire le-au avut. Deci dacă acele cumpărături a pomenitului Domn care sunt trecuţi aproape de 390 ani arată cumcă au cumpărat de pe la moşinaşii ce le-au avut — din moşi — din strămoşi, curat ce dovedeşte lăcuirea pământului Moldovei mai înainte de descălicarea lui Dragoş Vvod fiindcă dela Dragoş, şi până la bătrânul Alexandru Vvod, se văd trecuţi nu mai mult la mijloc decât — 50 — ani; apoi cum ar fi

putut dice din moşi-strămoşi cum şi prin alte urice dela Ştefan Vvod. din anii, 6995 şi 7002, şi din 7010. Cum şi dela Petru Vvod. din anii 7037, cum şi dela alţi domni bătrâni să văd urice prin care întăresc vânzări şi cumpărături de baştine strămoşeşti, şi de împărţele bătrâne a moşinaşilor pământeni; apoi şi îndelungată stăpânire a moşinaşilor pe a lor locuri de moştenire întru o curgere de nepomenită sumă de ani, şi de atâta număr de domni fără de a fi supăraţi vre odinioară, măcar şi de n'au avut vre o dovadă de danie pe baştinele lor. Cu acestea curat se dovedeşte cum că lăcuitorii Moldovei au avut ale lor locuri de baştină, şi n'au fost de trebuinţă de a li se cere acest feliu de scrisori spre dovadă stăpânirii lor din vechiu fiind în destul dovadă îndelungată şi paşnica stăpânirea lor, când dacă ar rămâneà a li se cere asemenea scrisori de pe la moşinaşi, de toată starea, nici a miea parte n'ar rămâneà moşii cu asemenea urice de danie şi toate celelalte s'ar luà domneşti, călcându-se drepturile stăpânirei şi a baştinei fiecăruia pe averele lor de moştenire din vechiu, precum şi drepturile lăcuitorilor Vrânceni asupra îndelungatei şi paşnicei stăpâniri se dovedeşte din însuşi istoriile mai sus arătate a pământului Moldaviei.

Al doilea şi din pravilile întrebuinţate în pământul acesta şi de obiceiurile păzite din vechiu, pentru care iarăşi nu lipsim a arătà, precum domnul Dumitru Cantemir Vvod. istoriseşte cumcă Alexandru Vvod. cel bun a adus împărăteştele pravile în pământul Moldaviei, care s'au şi păzit şi se păzesc, întocma precum şi obiceiurile vechi ale pământului pe care însuşi aceste împărăteşti pravile le întăresc, zicând la tomul I-iu, fila 32, cartea 2, capul 44, că cele păzite întru îndelungată încungiurare de mulţi ani, şi priimite prin obiceiu, se păzesc ca însuşi legile cele scrise. Şi iarăşi capul 46 întru tâlcuirea pravilelor trebue a se luà sama şi obiceiurile ţărei şi cum s'au hotărît de a pururea la aseminea pricini. Şi capul 50 cumcă stăpânitorul obiceiurile ce s'au urmat a se păzì, să le păzască. Şi iarăşi capul 53, fila 33, zice: obiceiul vechiu şi aprobăluit, are putere de pravilă, şi de a pururea se păzeşte, căci obiceiul este o dreptate, care prin tăcuta primire a stăpânirei şi a orăşenilor au câştigat pra-

vilnicească putere după cum se arată în Pandecte, partea I §. 110, prin pravelistul Anekţie. Cătră aceste dar, nu numai este dovadă asupra dreptăţilor averilor nemişcătoare a moşinaşilor pământeni paşnica şi primita lor stăpânire de cătră domni ce după vreme au stătut, dar mai ales se dovedeşte dreptatea stăpânirei şi prin dovezile de faţă precum sunt pilde de cercetări ce după vreme au urmat asupra unora din moşiele răzăşeşti, care după ce s'au dovedit urmata stăpânire a moşinaşilor răzaşi, nu numai nu s'au strămutat din stăpânirea lor, ce mai ales li s'au întărit şi cu anaforale întărite de gospodar, precum sunt trecute în arhivele Divanului pământesc. Insă, din anii 1786, Ianuar 16 pentru moşiae Sfintei Kornova şi Kociovea din ţinutul Orcheiului, care acei răzaşi, măcar că n'au avut scrisori, ci numai nişte zapise de vânzări unul către altul, care nici nu erà cuprinzătoare de trupul moşiilor însă sfatul Divanului rezămându-se pe vechea stăpânire, au hotărît cumcă o stăpânire de 142 ani niciodată nu se poate sminti, şi Domnul Alexandru Ion Mavrocordat au întărit'o: asemenea şi altă anaforă din 1786, Martie 14. Pentru moşiele Nemeşăni — Gădiceni — Buciumeni — Ghindaru — Rachita — Chirileni — Turbenii — Stânjânenii, stăpânite de mulţi răzaşi fără scrisori, dovedindu-se în Divan prestrămoşiasca lor stăpânire s'au hotărît că, după vechiul obiceiu al pământului, o îndelungată stăpânire nu se poate strămutà, şi că moşiile arătate nu pot a se luà Domneşti, fiind drepte ale lor, câştigate prin îndelungate stăpâniri; care iarăşi s'au întărit de pomenitul domn. Asemenea şi pentru moşiile Dumbrăviţa — Catanesenii — Roşiorii — Gănzănii — Roşcanii — Koşcadanii şi Bursucenii dela ţinutul Iaşi şi Orcheiul iarăşi prin cercetarea Divanului dovedindu-se îndelungată stăpânire a răzaşilor, ei s'au întărit de cătră pomenitul Domn stăpânirea lor după vechiul obiceiu al pământului, şi nu s'au putut luà Domneşti. Iată dar după aceste arătate dovezi ale obiceiurilor pământului, prea pe deplin s'au dovedit că o îndelungată stăpânire nu se poate strămutà, şi pentru aceasta după dreptate şi lăcuitorilor Vranceni, li s'au întors moşia Vrancea întru a lor stăpânire; şi cu toate că zice cineva, că pentrucă nu se aflà hrisov de danie, şi nu

se arătà numele primitorului şi cuvântul pentru care s'au făcut dania, s'ar puteà smintì vreo dinioară din stăpânirea lor, însă pe lângă aceste de mai sus arătate dovezi ale obiceiurilor şi rânduelilor pământului păzite din vechiu, în pământul acesta, sunt dovadă şi uricile şi întăriturile Domnilor bătrâni, precum spre pildă aducem cuprinderea de întăriturile Domnilor bătrâni, a uricului din 6932, Iulie 3, a Domnului Alexandru Vvod, dat în Suceava lui Lazăr — şi Stanciul — şi Constantin, pe moşiile lor unde este şi aşezarea lor, satul Stroinţii la obârşia Şoimuţului şi Zăhărinţii şi alte multe care se cuprind în întăritură. Asemenea şi alt uric de întăritură din 6956, Iulie 15, a lui Petru Vvod, întărind lui Cernat Ploscariul şi fratelui său Ştefan, pe lângă cumpărătura satului Bitchieştii şi alte multe moşii, anume cuprinse prin uric fiind ale lor de baştină. Alt uric de întăritură dela Ştefan VVd, din 6991, Septemvrie 23, cuprinzător că întăreşte dreapta ocină şi moşie lui Ioan şi fratelui său Toader Hurdugaşii moşiea Obărşia pe părăul Alb unde este aşezarea lui Toader Hurdugaşii şi jumătate din Dămileşti şi Ivaneşti pe Sacovăţ, deosebit întăreşte şi lui Dumbravă şi femeei lui Nasta moşia Grigoeştii. Alt uric de întăritura dela Petru Vvod, din 7091—pe jumătate sat de baştină pe Răculeşti pe Prut, ce au fost a Evdokiei şi a Greakei, nepoatele Olenii, de baştină dela strămoaşile lor Ilinca şi Marica, care şi strămoaşile lor l'au avut de împărţeală, şi au vândut-o drept 500 zloţi lui Drăghici i Ursului. Alt uric din 6995, Octomvrie 7, dela Ştefan Vvod, întăritor pe jumătate de sat de Sarata ce au cumpărat-o Toma Grigore dela Ioan Murgul, care au avut'o dreaptă ocină a sa de baştină. Şi precum se află o mulţime de asemenea hrisoave de întărituri lăcuitorilor moşinaşi pe baştenile şi ocinele lor, fără a se pomenì de dania de mai înainte, ce numai rezemându-se pe urmata lor stăpânire. Iată dar că şi din obiceiurile urmate din vechime şi până astăzi, pe deplin s'au dovedit nestrămutarea dreptăţilor îndelungatei stăpâniri, asupra moşiilor moşinaşilor pământeni, fără a se cere hrisoave de danii sau întărituri a Domnilor de mai înainte. Şi oblăduirea pământurilor de-a pururea a fost datoare a privirea asupra dreptăţilor fieşte-căruia, a nu se luà nimănui averile, şi a nu se

strămută nimăruia stăpânirea pe moştenirea sa şi pe locul său de baştină. Şi iarăşi nu lipsim a arătà şi pentru locurile care din vechi au fost Domneşti: *a)* locurile de pustiu — adecă ce nu s'au stăpânit de nimenea din nepomenit veac — cum şi locuri din moşii deschise, ce s'ar găsì între alte hotare împresurate, subt nume tăinuit sau schimbat, şi necuprins în scrisorile megieşitelor moşii. *b)* Braniştele Domneşti, ce au fost din vechi şi *c)* locurile târgurilor. Acestea au fost ale Domniei, care şi acum dacă s'ar găsì asemenea locuri deschise, de târguri şi pustii, ar fi Domneşti. Iar pentru ocinele moşinaşilor urmează precum şi în pravilele Impărăteşti se hotăreşte pentru urmată paşnică stăpânire, cartea 56, titlul 3, capul 4, fila 708 scriind: că ori moşie bisericească, sau moşie dreaptă împărătească, stăpânindu-se fără curmare în curgere de 40 ani, sau cu drept titlu, sau şi fără drept titlu prin posesie se câştigă şi va aveà o statornicie. Aceste sunt pravilele şi obiceiurile urmate în pământul acesta din vechiu. După acestea nu lipsim a arătà şi asupra celorlalte întrebări pentru Vrancea şi pentru Hrisovul de danie dela reposatul Domn Ipsilant Vvod, din 1803 Sept. 11, şi zicem că: dacă s'ar fi urmat după orânduelile şi obiceiurile păzite din vechiu, a se aduce la faţă în cercetarea Divanului pe lăcuitorii Vrânceni, cu toate semnele lor câte au mai avut, şi câte acum s'au mai văzut în cercetarea divanului, şi dacă s'ar fi văzut de pomeniţii Domni dovezile lor, ca nişte iubitori ai dreptăţei, n'ar fi voit să lipsească pe cei adevăraţi moştenitori, şi supt nume de moşii Domneşti, să le facă danie. Osebit între alte întrebări au fost şi aceasta că Domnul Vasilie Vvod, prin uricu la anii 7156, ar fi făcut danie mânăstirei Cobeşti, nişte munţi anume Sboiniile şi Clăbucul — până în Lepşa şi Lepşa în jos, până unde se împreună cu hotarul Tunicilor, şi în Kaşin şi în Suşiţa — şi Răitaşul, fiind din hotarul Vrancei şi arătându-se a fi drepte Domneşti, răspundem: că însuşi acelaşi Domn Vasilie Vvod, după 10 ani în urmă, prin alt hrisov al său, adecă la leatu 7166, Octomvre 20, arată, cum că pentru nişte munţi anume Sboina şi Clăbucul — ce au fost dat miluire Mânăstirei Soveji, fiindcă s'au fost cumpărat de Domnul Gheorghie Ştefan Vvod, cu 1300 lei, hotăraşte Domnia-Sa şi aneriseşte dania

de mai înainte, fiind acei munţi ai M. Kaşinului unde s'au fost afierosit, cumpărându-se de ctitorul ei Gheorghie Ştefan Vvod. Iată dar dintru aceasta încă mai vârtos se dovedeşte cum că locurile Vrancei n'au fost Domneşti, căci dacă ar fi fost locuri Domneşti, Domnii însuşi n'ar fi cumpărat dela lăcuitorii moşinaşi, locuri spre afierosire; apoi pe lângă aceste sunt şi alte osebite dovezi cari s'au mai văzut: însă un uric din 6951, Iunie 20, dela Ştefan Vvo, bătrânul, prin care întăreşte lui Vasile Creţescul moşiile lui, sileşte la Caşin, unde au fost casa tatălui său Constantin Creţescu, şi la Vrancea moşia Albiana, întărindu-i stăpânire după hotarele ce au umblat din vechiu; care dintru acest uric iarăşi vederat se dovedeşte, că dacă mai înainte de 375 ani s'au cunoscut stăpânirea Creţascului pe Albiana, care erà în mijlocul Vrancei, şi nimica întru acest uric de loc Domnesc nu se pomeneşte, ce se pomeneşte a fi locuri de baştină, unde au fost aşezarea părinţilor săi. Apoi s'au mai văzut şi alte multe scrisori de vânzări ale lăcuitorilor Vranceni cătră boeri — şi cătră domni bătrâni, adică cătră Domnul Matei Basarab Vvod, Domnul Ţărei Româneşti, ce au înzestrat mânăstirea Soveja, şi cătră Domnul Constantin Cantemir Vvod, ce au cumpărat de au înzestrat M. Mira, începute acele cumpărături dela 7117, Septemvrie 8 şi până la 7199, Martie 20, dintre cari dovezi lămurit se vede că dintru învechime Domnii de atuncea, cunoscându-i pe Vrânceni de stăpâni a acelor moşii, au cumpărat parte de ocină dela dânşii, ce aveau ei împărţitoare de bătrâni, şi le-au afierosit la mânăstiri. Deosebit s'au mai văzut ispisoc din 7196, August 21, dela Domnul Constantin Cantemir şi iarăşi cartea a tuturor boerilor Divanului, din vremea aceea, tot dintru acel an August 22, întăritoare M. Mira, pe cumpărăturile Domnului Cantemir Vvod, a părţilor din Vrancea, ce au fost cumpărat dela Vrâncenii răzaşi; cum şi a altor danii ce s'au fost făcut mânăstirei, de cătră unii din moşinaşii răzaşi vranceni, arătându-i pe fieşte-care cu numele lor. S'au mai văzut o scrisoare de învoială din 7202, Iulie 23, între locuitorii Vrânceni din satul Tulnicii, şi între M. Soveja, arătând până unde să stăpânească mânăstirea prin semne numite, până la hotarul unguresc, încredinţat fiind de Teodosie,

Mitropolitul Moldovei şi de alţi boeri. S'au mai văzut şi alte multe scrisori cuprinzătoare de pricini următoare între Vrânceni şi între megieşii lor, pentru despărţirea hotarelor, care pentru multa podoabă să lasă. Dar după toate dovezile arătate, care dovadă alta poate să fie mai mare decât hrisovul dela fericitul domn Grigorie Ghica Vvod, bătrânul din 7244, Ghenar 2. întărind cu iscălitura şi pecetea sa, ce s'au văzut la mâna Vrâncenilor, care lămurit şi pe larg arată din părţile hotarului de lângă ţara Ungurească, după mărturia hotarnică ce au fost adus dela Miron Dima, vornicul de Vrancea, întărindu-le la veşnica stăpânire, până în obcina munţilor, de unde curg apele cătră Moldova, precum atunci au dat seama ca şi mai înainte din vechi, aşà au ţinut arătându-se şi obcinile munţilor, şi împreună arătându-se pre acei ce au fost împreună cu Miron Vornicul care au fost neamurile lui Cujbă vechi moşinaşi, şi cu alţi ai lor; şi împreună arătându-se că câte plaiuri se pornesc din munţi spre Moldova, să fie a Vrâncenilor, să-şi facă locuri de stâni şi păşunea altor dobitoace. Iar pentru alte împărţiri ce au Vrâncenii ei între ei vor stăpâni precum le va spune dresele, şi precum le vor fi împărţelile dela Domnii cei bătrâni; şi că încredinţându-se pomenitul Domn de împărţirea hotarnică, au dat şi au întărit Vrâncenilor şi dela Domnia-Sa, ca să le fie moşiile ce li s'au ales, drept ocine şi moşii şi uric de întăritură, în tot hotarul şi cu tot venitul, în semnele precum scrie mai sus, neclintit şi nereşuit nici odinioară în veci. Acest hrisov prin lămurita sa înţelegere, ridică de mijloc toată învoiala şi de toată împotriva punerei înainte asupra stăpânirei Vrâncenilor, de a se cugetà cum că Vrancea ar fi moşie Domnească; şi măcar de au şi vrut a i se da pricină că n'ar fi protocolit, dar s'au mai văzut şi alte hrisoave tot aceluiaşi Domn precum şi a altor Domni pe alte osebite moşii, asemenea fiind neprotocolite; îndestul că acest hrisov, osebit de celelalte deosebite dovezi câte s'au arătat, este temeinic, arătând pe Vrânceni stăpâni baştinilor lor întru toate hotarele şi cu tot venitul, nerăşuit în veci. Şi pe lângă astea şi îndelungata stăpânire care este potrivită cu pravilile firesti şi politicesti şi cu obiceiurile pământeşti ce s'au păzit din învechime, nu lasă cea

mai mică îndoială asupra dreptăţei Vrâncenilor, pe ocinile şi baştenile lor, după împărţelile dintre dânşii şi moşi strămoşi. Şi nu lipsim a da din înscris cunoştinţa — socotinţa şi răspunsurile noastre. 1817 Ghenar.

. . . . . .

Cerând prea Înălţatul Domn şi dela smerenia noastră, că ceeace vom cunoaşte în curat sufletul nostru, asupra întrebărilor ce ni s'au făcut în Obştească adunare şi în fiinţa de faţă a noastră, să arătăm atât înaintea Înălţimei sale prin viu glas, cât şi înscris să dăm; precum asemenea şi D-lor boerii pământeni să arate, prin evangeliceasca mărturisire în frica lui D-zeu, cunoştinţa Domniilor-salè, mărturisim că asupra întrebărilor ce ni s'au făcut prin viu glas, asemenea şi înscris după luminata ţidulă a Înălţimii sale, cunoştinţa noastră asupra adevărului şi dreptăţii este, precum pre larg se arată prin anaforaua aceasta următoare după pravila şi obştia pământului, cât şi după dovezile ce le-am văzut; şi iscălim.

Al Înălţimei tale cătră Dumnezeu smerit rugător: Veniamin Mitropolitul Moldovei; şi plecate slugi: Iordache Canta Λel Logofăt, Grigori Sturza Logofăt, Vasile Costachi Logofăt, Alexagdru Ianco leu Vel Logofăt, Toader Balşi Vel Vornic, Andronachi Donici Vel Vornic, Vasile Razu Vel Vornic, Toader Balş Vornic, Nicolai Hrisovergi Vornic şi alţii.

352. IV. **Anaforaua din Noemvre 1819 arătătoare de pravilele ce ocărmuiau pământul Moldovei în vechime.** (Cf. Uricariul, IV, pag. 207 şi urm.). «... De pe a înălţimei tale poruncitoare ţădulă din 29 Octomvre sub No. 41, adunându-ne la sfânta Mitropolie am ascultat cu luare aminte cele ce povăţuit de pământească îngrijire către acest norod, ne porunceşti ca să înştiinţăm cu lămurire asupra pravelilor, de pe care să ocârmueşte ţara aceasta, a obiceiurilor ce sânt afară de pravilele împărăteşti şi dacă aceasta ar aveà mai puternică lucrare decât pravilele, şi asupra urmărilor giudecătoreşti. Adâncimea ştiinţelor omeneşti nu au pătrupututn de întunericul veacurilor celor mai depărtate vremi ca să afle începerea legiuirei unora din cele mai vestite noroade; este deci de prisos pentru noi a cercà în neştiinţa a multor învăluiri

ce după vreme au împilat ţara aceasta, ştiinţa începerei pravililor, şi obiceiurilor noastre, ce urmând povăţuirei istoriei pământeşti, ne lămurim că Alexandru Voevod ce au câştigat numire de bun prin a sale înbunătăţiri fapte şi multe faceri de bine obşteşti, domnind la anii 1401 şi înţălegând nevoia întrebuinţării pravelilor, au cerut pravilele împărăteşti dela Aftocratorii Paleologi, care iau trimes Basilicalele şi dintre aceste alegând câte au socotit trebuincioase şi potrivite vremilor de atunce, şi în limba pământească tălmăcindu-le au alcătuit o carte pravilicească, precum istoriseşte Dimitrie Cantemir Voevod; iar în urmă după trecerea de două veacuri, fericitul întru pomenire Vasile Voevod ce s'au numit Albanezul, dintre Basilicale alegând, precum se vede prin titlu cărţii şi *adăogând* acele la ale lui Alexandru Voevod ce au tipărit la anul 1646, întru care se cuprind mai multe pravili criminaliceşti şi plugăreşti adăogându-se şi cele potrivite obiceiului pământului iar praveli politiceşti cuprind pre puţine, câte adecă trebuinţa vremilor de atunci cereà.— Pravila lui Alexandra Voevod: nu se află, nefiind tipărită, iar a lui Vasile Voevd erà urmat de cătră giudecători la întâmplătoarele pricini până la începutul veacului trecut, precum iarăşi Cantemir zice. După vreme însă sporind numărul oaminilor, şi adăogându-se pricinile oblăduitoarei, au întrebuinţat pravilile înpărăteşti, înpreună cu legiuitele nearale ale lui Justinian şi Leon, şi acelor ce în urmă au înpărăţit, Sinopsis a Basilicalelor, întroducerea pravelilor lui Teofil Antikirsor şi pre Armenopulon s'au alcătuit şi hrisoave cuprinzătoare în deosebite pricini pentru obiceiuri pământeşti, dintre care unele se văd prin ispisoacele vechilor Domni ce au mai rămas pe la unii din stăpânitorii moşiilor; de pe aceste de mai sus toate urmà hotărîrile giudecătoreşti; fiind însă că din întunecarea pravelilor a celora cu nemăsurată desinea mestecate fiind, şi cu acele neobişnuite din pricina prefacerii vremilor, sau din îngăimală încurcată, şi prin puţin lămurită tâlcuirea lor, ori din lenevirea chipurilor prin care se pot luminà pravilile, sau în sfârşit fiind alcătuite în limbi neobişnuite, ce pricinue necurmate giudecăţi, îngreueri întru hotărîrile lor, şi greşăli în potrivirea pravi-

lelor cu pricina ce se cercetà, cu sfat de obştie socotindu-să, s'au cerut dela Măria Sa Scarlat Voevod, Prokatohul Inălţimei tale, ca să se alcătuiască, adunându-se din cărţile împărăteşti cele mai trebuincioase praveli şi adăogându-se obiceiurile atârnătoare, care din veci s'au păzit în pământul acesta, spre sistematicească întrupare a ramului pravelilor politiceşti; aceste fiind cele mai trebuincioase şi mai de nevoe, spre hotărîrea a multor pricini ce urmează deapururе. Iar înălţimea sa orânduind, s'au alcătuit condica politiciască cuprinzătoare tuturor pravelelor şi obiceiurilor atârnătoare la ramul pravelilor politiceşti, care publicarisindu-se la anul 1817 Iulie întâi, s'au statornicit de neclintit temeiu al dreptăţilor obşteşti şi privaliceşti care curg din acel liniştit isvor slăbitei ocârmuiri, ce din o potrivă dreptate către toţi supuşii, încredinţază şi întăreşte nevătămarea şi nesdruncinarea dreptăţilor fieşte căruia. Această condică s'au tipărit în limba grecească, precum este ştiut şi înalţimei tale, *dară fiind neapărată trebuinţă de a se tipărì şi a se publicarisi şi în limba Moldovenească, rugăm pe înălţimea ta ca să fie poruncă de a se tipărì câtă până acum s'au tălmăcit fiind ca la giumătate, şi de a se urmà tălmăcirea care cu neîndoire va lua săvârşirea sa, până se va tipărì acea tălmăcită.*

Pentru obiceiurile pământului, de au putere de pravilă şi de covârşeşte legiuirea pravelilor se lămureşte prin aceste de mai gios, de pe tălcuirea lui Enecone în pandecte partea I, paragr. 101: obiceiul este o dreptate, care fără publicarisire, din obişnuinţa s'au statornicit şi prin tăcuta priimire a pre înalţei ocârmuiri au dobândit pravilicească putere în curgere de mulţi ani, păzându-să cu tacută primire a orăşănilor. Iar pravelile împărăteşti pentru deosebitele obşteşti obiceiuri a ori cărui neam legiuesc aceste Tom. I, Partea 2, Cap. 44, lista 32: cele prin învechită obişnuinţă cercată şi în curgere de mulţi ani urmate, n'au mai puţină putere îndatoritoare de cât acele înscris. Cap. 46: în tălcuirea pravelilor trebue a se luà aminte la obiceiurile pământului, şi la hotărîrele ce deapururе s'au dat întru asemine pricini. Cap. 50: ocârmuitorul va păzì ceeace va găsi de multe ori urmându-se într'un loc pentru vreo pricină, căci acea de mai înainte obişnuinţă şi

cugetare ce au aşăzat această trebue a se păzì şi nu va urmà de a se face cele peste învechită obişnuinţă. Cap. 41, lista 31, paragr. 1: învechita obişnuinţă ce ţine şi se păzeşte ca o pravilă. Cap. 52, lista 32: învechita obişnuinţa are tărie de pravile. Şi pandecte, cartea I titlul 3, Cap. 32 paragr. 1: învechita obişnuinţă, nu fără dreptate să păzeşte ca o pravilă şi aceasta este pravila ce se zice aşezată din obiceiuri, căci fiindcă însuşi pravilele că dintru altă pricină au pentru noi putere îndatoritoare, fără de cât, pentru că sunt primite de pe giudecata unui neam cu dreptate, aşà dar şi acele de cătră un neam cu tăcere fără vreo scrisoare priimite vor fi îndatoritoare pentru toţi, căci nu este nici o deosebire dacă un neam va fi arătat voinţa sa prin obşteasca hotărîre sau prin însuşi lucruri şi fapte, pentru aceia foarte cu drept este primită şi aceia, adecă cum că pravelile cad din lucrătoare puterea lor, nu numai prin hotărîrea legiuitorului, dar şi prin neobişnuinţa cu tăcuta primire a tuturor. Dintre aceste vederat se înţelege că obiceiurile pământeşti se legiuesc de însuşi dătătorii pravilelor a fi mai puternice decât însuşi pravilele şi că prin acele ori se întăresc ori se oboară pravilele ce nu vor fi potrivite cu stările de împregiur a vre-unui neam; deci nu rămâne îndoială că în ori-care pricină intâmplându-se a fi pravila cu deosăbire de pământescul obiceiu, acesta negreşit se cuvine a se urmà acum, însă fiindcă toate obiceiurile ce cuvin ramului pravelilor politicesti, s'au aşăzat în rânduiala pravelilor pomenitei codice politicesti, numai rămâne afară de cuprinderea acestii codici, vre-un obiceiu sau pravilă ce se cuvine a se aşăzà intru acest ram pravilicesc.

«La întrebarea ce ni se face asupra rânduelilor giudecătoreşti, facem datornica noastră arătare că aceste orânduele precum şi alte ramuri a întregii sistemii pravelilor nu s'au aşezat, nici se cuvine a se aşezà în condica politicească, fiind legiuirea lor cu privire cătră deosebite pricini, precum şi popoarele cele mai politice au alcătuit fieşte care ram pravilicesc în deosebire, rămâne deci ca, bine voind înălţimea ta, de pe cum şi în hrisovul întăritoriu codicei politicesti se cuprinde pentru orânduiala giudecătorească, codica negu-

ţătorească, codica criminalicească, codica poliţiei, şi agronomicească se poronceşte ca să se alcătuiască, cu alegere iarăşi din pravelile împărăteşti, adaogându-se şi obiceiurile pământeşti ce se vor aflà şi vor avea potrivire la aceste codici, asemine de se va socotì de către înălţimea ta ca să se legiuească şi alte orândueli şi obiceiuri; precum şi la 1815 Martie 28, s'au tipărit nişte ponturi cuprinzătoare, pentru avaeturile dreptăţilor şi îndatoririle a unora boeri. Pre înălţate Doamne aceste fiiind cele mai potrivite şi mai adevărate arătări la întrebările ce de către înalţimea ta ni s'au făcut, nu lipsim de pe porunca a face datornica noastră înştiinţare.

1819, Noemvrie».

353. V. **Anaforaua din 1827 a boierilor ţărei pentru pronomiile Moldovei.** (Cf. Uricariul, II, pag. 196—212).

«Prea Inălţate Doamne.—Şaptesprezece veacuri au trecut de când aceste eparhii a ţării Moldaviei şi Valahiei au început a fi lăcuite prin adunarea de neamuri cunoscute, dintre care apoi sunt şi strămoşii noştri a Moldovenilor, acei care prin ostenele şi greutăţi au ţinut şi au deschis locurile lăcuinţii, şi au dobândit drepturi asupra pământului, şi au aşezat oraşe, târguri cu zidiri, şi sate în tot cuprinsul ţării; feliuri de documenturi pentru dreptăţile neamului şi pentru toate legiuirile în feliuri de limbi Slavineşti, Latineşti şi Moldovineşti, sunt cunoscute dela strămoşi că s'au ars întru adesele năvăliri a altora neamuri, care năvăliri urmà cu necontenire de războaie, asupra pământului acestuia.

Alte documenturi şi până astăzi se află răsipite prin ţări străine, mutate fiind acele întru adesele pribigiri a năvălirilor, dar legiuirile cele cuprinsă şi obiceiurile pământului, ce sunt pravile neclintite, au avut şi urmarea lor veacuri nenumărate, şi cele mai însămnate au avut nestrămutarea urmării, şi până când s'au lipit ţara prin închinarea supt umbrirea preputernicii şi neprihănitoarei înpărăţii, şi aşà după aceasta pre puternicul Devlet cu milostivire le-au păzit şi le-au întărit înscris prin cuvântul de a fi şi a se numărà: Nufuzum Kalem, Ghendi Bilem. Adecă întru slobozenie de a se ocărmuì după obiceiurile ei, hărăzind urmare şi a legiuirilor sale, şi păzire nestrămutată a legii şi a închinării sale, depărtând înpilare şi

băntuirile toate prin înfrumuseţatele Hatişărifuri de atunce, pline de îndurări, dar şi acele sunt din învechime răsipite, şi numai întru pomenirea Hatişărifurilor, şi a Firmanurilor celor mai de pre urmă glăsuite şi păzite, ca nişte legiuiri de mare cuviinţă a ţării noastre, acum văzindu-să întru inimile tuturor credincioşilor supuşi raele, drepte a pre puternicii înpărăţii din ţara noastră o încuibare a măhnirii, şi obijduirii pentru patimile ce au suferit şi dintru această străină năvălire de acum, întru care după alte pătimiri, a nevinovăţii şi a pierzării stării lor, s'au mai lipsit şi de cele ce mai rămăsese documenturi a legiuirilor ţării, pentru aceasta cu o lăcrămare din partea tuturor s'au socotit a îndrăznì, şi a năzuì, la pragul îndurării, ca aceste de mai jos pronomii legiuiri, şi obiceiuri care s'au făcut pravile din fire, atât a ţării cât şi a boerilor, să se prescrie într'un document hrisov a înălţimei tale domnului stăpânitorului de astăzi, şi să se întărească prin pământeasca credinţă, şi să rămăe în veci ca o legiuire următoare, potrivită cu înalta bunăvoinţă a înaltului Devlet şi iată anume prin ponturile de mai jos ce însemnează aceste după umilite rugăciuni a pământului.

1. Slobozenia ce au avut lăcuitorii şi neamul Moldovenesc, şi dintr'untâiu, dar şi după închinare, de a fi ei cunoscuţi de supuşi şi raele credincioase a Devletului, fără nicio altă personalicească îndatorire a fiinţii lor, nici de a se cere vreodinioară oameni de războiu oşteni dintre dănşii, nici de a se supune în alte îndatoriri înpilătoare, afară de dările şi slujbele legiuite de însuşi ocărmuirea pământului între aceste îndatoriri pământeşti să se păzească locuitorii ţării, fără de nicio izvodire nouă asupra persoanei lor, rămăind ei precum din învechime până acum au păzit birul cel legiuit şi hotărât.

2. Lăcuitorii precum s'au zis, sunt datori a da birul lor cel legiuit în ţară şi pentru ţară, dar şi mazilii, ruptaşii, ruptele şi celelalte trepte, sunt datoare a păzì legiuitele lor dăjdii, şi aşezările cele pentru dănşii prin anaforale întemeiate şi prin hrisoave spre neîmpilarea lor, arătându-se ei cu răvnă şi întru săvârşirea slujbilor pământeşti, iar neamul boeresc şi toţi boerii, după dreptăţile cele din început legiuite şi în urmă dobândite dela o învechime a anilor pentru jărfire, au fost şi sunt osă-

biţi şi în veci vor rămăne supt acest pronomion, de a nu fi nici odinioară supărați cu niciun feliu de dare, şi îndatorire supt orice cuvănt, nume şi închipuire, căci nu numai persoanele lor sunt slobode de toate dările, dar încă şi casele lor, şi dobitoacele lor toate, şi viile, şi livezile cu pomăt, nu au să dee cărmuirii nimica, nici supusă la niciun fel de plată, precum din învechime s'au urmat şi s'au legiuit.

3. Moşiile tuturor de obştie, a monastirilor, a boerilor, şi ale altor pământeni Moldoveni, după vechiul obiceiu nu sunt supusă, şi în veci nu vor fi îndatorite la niciun feliu de dare, şi nimine de pe aceste moşii a pământenilor nu pot se ceie, sau să ea macar un paiu fără voea stăpânului moşiei, ce încă după tot cuvântul dreptăţii, şi acele ce vor fi supt pământ sunt toate a stăpânului moşiei atât metaluri cât şi toate alte aflări, de aceea stăpânii moşiilor să fie volnici a se folosì însuşi de dânsele, fără amestecarea a ocărmuirei, sau ori cui altuia întru nimic în veci.

4. Cele ce se vor zidì, şi se vor face pe moşiile lor de către stăpâni, adecă: iazuri, mori, velniţe, berării, fabrice, de tot feliul, sunt slobode de către ocărmuire numai în folosul stăpânilor moşiei, fără a se cere nimică în veci de către ori cine, sau pentru păscuit, sau pentru venitul fabricelor de pe moşie, sau pentru venitul de pe pământul lor, sau pentru ori care cuvânt, stăpânul nu are a da nimica la ocărmuire, îndulcindu-să de a le sale din neam în neam.

5. Dejmile sau zăciuiala din toate rodurile ce se fac pe moşiile stăpânilor, atât din lucrarea pământului de către însuşi, cât şi din sămănăturile lăcuitorilor şi a altora ce se vor învoì a sămănà, sunt toate ale stăpânului moşiei şi nici la ocărmuire, nici supt orice cuvânt altul, nu se îndatoreşte stăpânul a da nimic pentru dejmile sale, ba încă are a luà şi cele după ponturi îndatoriri, din stupi, din oi, din păşunele vitelor, din vii, din livezi, din grădini şi celelalte şi toate a fi numai spre folosul său în veci, fără a se îndatorì, a plătì ceva la ocărmuire şi nimine altul pe moşia stăpânului, nici poate păscuì, sau a vănà fără învoire, dar nici poate ara sau sămănà şi a così supt oricare cuvânt, dar încă să contenească în veci şi luarea de bani dela căldările velniţelor de pe la mo-

şiile stăpânilor, sau vamă de pe horilca velniţelor ce nu iasă din ţară, ca o dare ce nu au fost obişnuită şi nici să se mai pomenească şi acest catahrisis isvodit din vremi să lipsească cu totul.

6. Codrii, pădurile, dumbrăvile, rădiurile, luncile ce vor fi pe moşiile stăpânilor, niminea să nu fie volnic a le stricà, sau a tăià un lemn macar după urmarea păzită din învechime, supt orice cuvânt şi trebuinţă, fără de învoire cu stăpânul moşiei, păzindu-se şi din partea ocărmuirii cu sfinţenie neatingerea pădurilor până la un lemn.

7. Orănzile, băuturile de vin, bere, horlica, rachiu şi orice altă băutură, sunt şi vor fi în veci a stăpânului moşiei, fără a se cere de către oricine supt ori care cuvânt, a plăti stăpânului ceva pentru aceste, sau de a puteà altul oricine a vinde băutură în cuprinsul moşiei, fără numai aceia cari se vor învoì cu stăpânii moşiei, căci orănzile sânt numai în folosul stăpânului, slobode de toate îndatoririle după legea ţărei.

8. In oraşul Iaşi şi în toate târgurile ţării, care sânt slobode, fiind obşteşti oraşe a pământului, după toată slobozenia ce s'au păzit din învechime fieşte care persoană din pământul Moldaviei, acele ce au lăcuit întrânsele au prins locuri, le-au legiuit a lor veşnice, au zidit casă, acareturi, dughene, crăşme, hanuri sunt temelnică şi statornică aşăzare, cunoscută şi legiuită în ţară că nu au a da către nimine nimică, afară din ajutorinţa dughenilor de către acei ce vând mărfuri care nu are a face cu orănzile, dar şi cu orănzile acelor zidiri pentru toate băuturile sunt în folosul lor, fără vreo îndatorire cât de puţin, nici către ocărmuire, nici către altul nimine, fiind volnici fieştecare din orăşeni, a aveà orice feliu de băutură sau pentru trebuinţa casei sale, sau pentru aleşverişul său. Drept aceea şi de acum înainte, în veci, pentru casele, ogrăzile, dughenile, crăşmele, hanurile, fabrice, şi orice alte acareturi, vor fi pre aceste pământuri slobode, a târgurilor şi ale oraşului nu au a fi supărate supt niciun cuvânt şi dare. Aseminea privileghion au avut şi vor aveà şi locurile monastirilor şi zidirile ce vor fi pe acele locuri monastireşti nefiind supuse în veci supt nicio îndatorire pentru băutură, dar încă şi locurile ce sunt date de către monastiri, şi de către alţii înăimire

la pământenii Moldoveni şi alţii creştini orăşeni şi târgoveţi, tot acest pronomion au a păzì cu nestrămutare şi pentru zidirile ce vor fi făcut acei ce le-au năimit. Apoi şi toate câte vor aduce lăcuitorii orăşeni şi târgoveţi, boeri şi ceilalţi din Iaşi şi din târguri pentru trebuinţa hranii şi a băuturii lor prin casele şi zidirile lor, sânt volnici a le aveà, a le ţineà şi a le întrebuinţà fără de nicio supărare de vreo dare din partea ocărmuirii şi cât de puţin, pentrucă din învechime aşà s'au urmat şi nesmintit aşà s'au păzit acest pronomion ca o legiuire a ţării, după care s'au putut păzì locuinţa oraşului şi a târgurilor, şi de acum danie de târguri slobode să nu mai fie, păzindu-să nestrămutarea celor învechite, chiar deşì nu vor aveà documenturi.

9. Casele din oraşă şi târguri şi dela moşiile de aşăzări atât a boerilor cât şi a pământenilor stăpâni de moşii, să fie pururea slobode de sarcina conacilor supt orice cuvânt şi nesupărate.

10. Judecăţile ce vor fi între boeri sau jalobe asupra boerilor dela cei mai mici în pără de judecăţi pentru moşii şi alte pricini ce vor urmà numai după vechiul obiceiul, şi rânduiala păzită şi până astăzi, la cea mai înaltă judecătorie a divanului care deapururea au avut urmarea ca, pe temeiul pravililor ce se numesc Basilica şi pe condica politicească, care este următoare pravililor şi publicarisită şi pe a pământului obiceiu, iar unde sau pravila sau obiceiu n'au lămurit, atuncea au prins loc de pravilă, hotărârea Mitropolitului, şi a bătrânilor şi a divanului cu glăsuirea domnului. Iară pentru celelalte trepte şi lăcuitori a ţării vor merge la judecătoriile isprăvniceşti, care nici într'un chip nu sunt imputernici a da sfârşit vreunie pricini de moşie, afară numai de părţile în judecată se vor învoì între ele, prin mijlocirea acei judecători, care nu este decât o judecătorie împăcăluitoare. Iară neinvoindu-să atuncea va face raport către divan, de unde se va da hotărâre, însă toate hotărârile au se fie în pământul acesta după legea ţării şi după pravilele mai sus pomenite, ne mai fiind apelaţii în locuri străine. Aseminea şi ramul judecătoriii criminaliceşti să fie tot după legea ţării, asemenea şi următoare în înfrânarea lor, întru acest chip,

dar partea judecătorească în legiuirile ţării nu mai are apelaţie decăt dela judecătoriile Isprăvniceşti la divan şi apoi înnaintea domnului împreună cu Mitropolitul, bătrănii şi cu divanul. Şi atuncea când va fi glăsuirea domnului cu a divanului unită sfărşeşte totul în veci. Căci nici odinioară apelaţii mai departe n'au avut ţările, iară spre contenirea judecăţilor celor pentru împresurări şi a altor pretenţii şi prigoniri pentru care fac tăcere cei mai mulţi sumă de ani şi iarăşi clintesc prigonirile cele veşnice. Pentru aceasta acel a căruia moşie va fi hotărătă şi nu va pornì jalobă în curgere de 30 de ani, nu va mai puteà nici el dela megieşi, nici megieşii dela dănsul a mai face pretenţie sau apelaţie supt niciun feliu de cuvănt, (deacă această paragrafie va fi trecută) cum nici alte pricini, care vor fi hotărăte, deacă în curgere de 10 ani, nu va mai face vreo mişcare formalnică, să nu se mai poată înoì acea pricină.

11. In ocărmuirea pămăntului, atăt în divan, în departamenturi, în poliţii, în judecătorii pe la ţinuturi, şi în toate celelalte feliuri de slujbe, boerii şi canţeliştii şi Ispravnicii, până şi zapcii şi ocolaşii, să nu se rănduească din străini, ce numai din pămănteni, păzindu-să şi aceasta ca o legiuire a ţării din învechime, şi în toate acestea să fie întrebuinţaţi acei mai destoinici şi ispitiţi pămănteni, iară divanul care este cel întăiu loc a ocărmuirii, să fie alcătuit din cele după vechime ispitite şi cunoscute persoane din neamurile cele întăi şi famelii.

12. Breslaşii, slugile şi posluşnicii moşiilor care în locul vecinilor sau legiuit boerilor săi aibă numai în moşiile lor, să se păzască în veci, precum şi dritul scutelnicilor cu ori care sat se va puteà învoì, fiind şi în hatişărif pomenire pentru aceasta, iară apoi fiind şi o dreptate din cele întăiu a boerilor legiuită din partea ocărmuirii pămăntului, pentru slujbele neamului şi pentru jărfirile lor, ne mai fiind vreo altă răsplătire simţitoare, decăt acest învechit pronomion.

13. Toate documenturile, zapisele, cărţile de judecăţi, întăriturile şi celelalte hărtii ce se vor slobozì şi dela divan şi dela Visteriile ţării şi dela Departamenturi şi Isprăvnicii şi hrisoavile şi jalobele şi orice hărtii în toate canţeleriile din ţară, vor fi scrisă pe hărtie de acea obişnuită în ţară, fără

de nicio altă înoire, de vreo supunere de plată osebită pentru dănsa din partea ocărmuirii şi diecii nu vor luà mai mult pentru scris decăt precum este legiuit, păzindu-să în veci acest pronomion pentru toţi de obştie precum din învechime sau urmat şi se urmează fără de nicio strămutare sau izvodire din nou.

14. Vite ce vor ave de tot feliul, atăt boerii căt şi toţi de obştie lăcuitori de văndut, cum şi zaherele, (piste căte zahirele vor merge la Galaţi să se vănză) şi toate celelalte metahuri şi producturi a ţării, sunt slobode a se vinde ori în ce parte de loc megieşit cu Moldaviea, după vechiul obiceiu fără să fie supăraţi pentru trecere peste hotar cu vreo altă dare supt orice cuvănt, fără numai cu vama acea legiuită, dar şi aceea precum au fost din învechime, fără de nicio sporire de un ban mai mult.

15. Pentru moşiile şi acareturile ce vor trece prin moştenire sau se vor vinde de veci, de cătră stăpănii lor, nu sunt supuşi supt niciun feliu de cuvănt şi chip a plătì nimica ocărmuirei sau havaet sau zăciueală atăt moştenitorii căt şi vănzătorii precum şi cumpărătorii după vechiul obiceiu, următoriu şi până acum.

16. Averile mişcătoare şi nemişcătoare a ori căruia pămăntean supus la orice învinovăţire, criminalicească de cap, rămăne a moştenitorilor sau a neamului său, fără a puteà stăpănirea supt niciun cuvănt a o confiscarisi şi a o luà, fiindcă confiscaţia nici au avut, nici are loc lucrarea ei în pămăntul nostru supt niciun feliu de cuvănt.

17. Secvestrurile supt niciun cuvănt de nesupunere la judecată se pot pune asupra venitului moşiilor numai, carele va stà la al treilea mănă până se va da hotărărea judecăţii.

18. Lăcuitorii ce vor fi pe moşiile boereşti, Monastireşti şi a altora nu pot aveà voe a se rădicà fără voia stăpănului şi pururea fugarii de acest feliu se vor ridicà fără voie, să fie aduşi la urmă şi certaţi.

19. Boerii, neamurile şi acei cinstiţi pămănteni, nu pot fi rădicaţi de zapcii şi dregători, nici casele lor pot fi călcate, până nu se va dovedì mai întăi de divan vina lor şi a se hotărì rădicarea lor, afară numai când va urmà vreo grabnică

împrejurare spre dovedirea nelegiuirii vor fi supt pază în casa lor cu toată odihna, până la cea îngrabă descoperire a adevărului.

20. Locuri de veci în oraşă şi în târguri, jidovii şi armenii de acum înainte nu vor mai fi slobozi de a cumpărà precum dela o vreme încoace cu catahrisis au fost făcut încăpere de a cumpărà, ce numai pământenii vor aveà acest pronomion, iară moşii de veci nici acei de altă naţie nu vor puteà cumpărà nici într'un chip, supt niciun feliu de cuvânt, afară numai de acei ce de către divan se vor legiuì a se cunoaşte de pământeni, iară acei ce din străini au apucat a cumpărà averi nemişcătoare, atuncea numai le vor puteà ave le-i giuite, când se vor legiuì şi ei de a fi pământeni.

Prea înălţate doamne, acestea sânt cele din vechime şi până astăzi legiuiri şi pronomii, a principatului Moldaviei, precum sânt bine cunoscute şi de către însuşi înălţimea ta, pre care supuindu-le cu plecăciune la înţelepciunea voastră ne rugăm a fi întărite şi cu sobornicescu hrisov după vechiul obiceiu. 1827, Apriil 9. Iaşii».

354. VI. **Andronachi Donici în predoslovia cărţei sale intitulate „Colecţie prescurtătoare din legile împărăteşti“**, Iaşi 1814 ne spune:

«Un înţelept dintre cei vechi iscusit întru ştiinţa dreptăţilor şi întru înalta isteţime a minţii şi a limbuţiei cei desăvărit Ciceron zice: că adevărata pravilă este dreapta cunoştinţa care este înfiinţată la toţi oamenii: adecă mustrarea cugetului. Aceea porunceşte a face binele, aceea opreşte a iace rău,l aceea îndeamnă spre a nu vătămà pe nimenea, aceea spre a da lucrul strein celuia ce i se cuvine, aceea povăţueşte spre a face alegerea dreptăţii din strâmbătate. Nu poate cineva ridicà această dreaptă cunoştinţă ce este omului dăruită dela Dumnezeu, nici poate alcătuì cineva pravila înpotriva dreptăţei cunoştiinţi, căci singura pravilă opreşte. (Vezi Cap. 1 §. 7). Şi aceasta nu este trebuinţa spre a se tălcuì căci este înfiinţată la om şi înţelegătoare: adecă planul tuturor pravililor este dar din fire întru cunoştiinţa şi înţelegerea fieşte căruia om.

Drept acea înţălegerea cea cuvântătoare a omului au

putere de pravilă nu din ziua care s'au scris, precum s'au scris pravilele, ci dintru început şi de a pururе.

Aceştii înţălegeri cuvântătoare, aceştii înfiinţare cunoştiinţă a omului urmând judecătorii cei dintru învechime a Romanilor au dat înscris hotărînd judecăţilor ce au urmat asupra a feliuri de pricini ca să se păzească ca nişte pilde urmaşilor lor, ear pravile asupra pricinilor de judecăţi în scris nu au fost, ci ceeace da cunoştinţa judecătorilor şi hotărîrile stăpânirei, se făceà pravila.

Mai în urmă a adus Romani dela Ateni şi dela alte locuri pravile, care şi acelea nu erà îndestule spre întregimea a obşteştei dreptăţi şi au mai alcătuit şi alte pravile, adăogând şi obiceiurile vechi, ca să se întrebuinţeze la deosebite pricini, adunându-le în 12 table la anii 305 a împărăţiei Romane, şi dintru această mulţime de pravile de tot feliu nu se puteà alcătui alt ceva decât numai o îndoială asupra dreptăţilor.

Impăratul Iulie Cesarul carele au împărăţit la anii dela zidirea lumei 5464, adecă cu 45 de ani înaintea naşterei Mântuitorului, s'au ispitit a pune în orânduеală aceste pravile, însă nu au putut a aduce lucrul întru săvârşire.

Asemene şi Impăratul August carele au împărăţit la anii 5509, adecă: la 41 de ani după naşterea Mântuitorului, au vrut ca să dea o regulă spre a se păzì dreptatea cu chipul carele trebuià să urmeze fiecare judecată. Cu toate acestea, senatul Roman urmà pe toată ziua a da noui pravile:

In urmă, Ermogen şi Grigorie înţelepţii s'au sârguit a le adunà toate acestea şi a le pune în orânduială, pentru ca să se păzească ca nişte pravile statornice, adăogând şi aşezământurile şi hotărîrile împăraţilor celor de mai înainte, însă sfătuitorii dreptăţilor nu conteneà a da sfaturi dreptăţilor.

In urmă, împăratul Adrian, carele au împărăţit la anii 5648 dela zidire, iar dela Christos 139, iarăşi au avut să adune toate acele de mai înainte hotărîri asupra dreptăţilor şi să facă o alegere pentru ca să se păzească ca nişte hotărîri veşnice, însă iarăşi senatul sfătuitor şi răspunsurile pravilişilor n'au contenit.

După aceasta, împăratul Teodosie cel tânăr carele au împărăţit la anii 5952, asemenea s'au ispitit a pune pravilile

în orânduială, făcând şi condica de o adunare a aşezământurilor împărăteşti şi a feluri de hotărîri, însă iarăşi nu au adus lucrul întru săvârşire.

Apoi în urmă, împăratul Iustinian carele au împărăţit la anii dela Christos 528, cu multă sârguinţă şi cheltueală au adunat toate acele de mai înainte pravile în 50 de cărţi, pre care le-au numit *digesta*. Acesta au adunat întru o carte şi toate aşezământurile împăraţilor care erà cuprinse întru acele condice a lui Ermogen, Grigorie şi Teodosie (care aceste pravile sânt întrebuinţate întru toate stăpânirile oblăduitoare a lumei, adăogite cu puţine deosebite politicesti aşezământuri după a ţărilor trebuinţă şi folos, care se numesc *edicta*).

Acesta au făcut şi cartea aşezământurilor ce se numesc *novele* (neare). Acesta au făcut şi institutele pravililor, care deapururea pot să slujească ca nişte povăţuiri celor ce doresc a învăţà pravilile, şi întru adevăr vrednic este de toată lauda şi pomenirea! Cu toate acestea, dacă ar fi urmat aceeaşi rânduială care au aşezat-o în Instituţiele sale şi dacă ar fi pus asupra fieşti căriea pricini hotărîrile sale nestrămutate, şi dacă ar fi aşezat întru o sistemă toate pricinele de judecăţi urmând aşezământuri a dreptăţei, întru adevăr puteà să fie o pravilă obştească şi nestrămutată.

Mai pe urmă împăratul, Leon înţeleptul şi filosoful, carele au împărăţit dela anii dela Christos 887. toate acestea le-au adunat într'una, şi au alcătuit pravilele împărăteşti în 60 de cărţi.

Cum şi mai în urmă în zilele împăratului al răsăritului Michail Duca carele au împărăţit la anii dela Christos 1025 din poruncă au alcătuit înţeleptul Michail Pselos adunarea pravilelor.

Asemine şi pravilistul Mihail Ataliatic, au alcătuit iarăşi din porunca împărătească, adunarea sau alegerea pravililor împărăteşti, foarte în scurt şi prin buna rânduială.

Este şi cartea de adunarea pravililor a judecătorului Tessaliei şi prea-înţeleptului Constantin Armenopul, pre care o au alcătuit la anii dela Chr. 1145 în zilele împăratului Manuil Commino din cele de mai înainte alese aşezământuri din pravile de către împăratul Leon şi Costantin cari au împărăţit la anii dela Chr. 785, şi dintru a le împăratul Vasilie

Makedonul care au împărăţit la anii dela Chr. 865, şi din însuşi cărţile împărăteştilor pravile cu alegerea celor trebuincioase canoane. Cât pentru cartea aceasta nu este îndoială că aceea ce este scris în limba Elinească şi Latinească, este întru adevăr vrednică de toată lauda. Insă cu tâlmăcirea acei cărţi ce s'au urmat în limba proastă grecească, cu totul s'au întunecat slava cărţei neglăsuind tălcuirea cu textul şi abătându-se din noima cea adevărată încât poate a se da pricina la cele mai mari îndoeli a dreptei cunoştinţi.

Apoi atât mai înainte, cât şi în urmă după vreme au urmat a se face multe Hrisoave cu aşezământuri şi hotărîri asupra a multor pricini şi novele, care toate acelea următoare sunt cele mai cu dreptate: dintru care s'au făcut această carte de adunare şi alegerea pravilelor împărăteşti; cuprinzătoare de toate cele trebuincioase pravile pentru toţi deobşte alcătuită cu toată înlesnirea ca să fie spre înţelegerea şi ştiinţa tuturor; fiindcă nu este a se îndoì cinevà, cum că pravilile se cuvine a fi cu cea mai lămurită glăsuire, lesne spre înţelegere, şi fără a lăsà cea mai mică îndoială nimănuia. Şi pentru aceasta socotesc, că ispitindu-se cinevà a tălcuì din cuvânt în cuvânt şi întru aceiaşi înaltă şi împodobită rostire precum sunt capetele pravililor, în loc de folos poate să aducă prihană pravililor, şi îndoială asupra dreptăţei, şi zăticnire la hotărîrea dreptei judecăţi. Şi iarăşi ispitindu-se cinevà a găsì unele din capetele pravililor şi a le tălcuì după părerea sa, nu va pricinuì altcevà decât o alunecare din dreapta cunoştinţă şi din dreapta judecată a cuvântului celui înţelegătoriu. Am zis după părerea sa: căci părerea nu se naşte din altcevà decât din necercetarea cea cu străbatate spre aflarea adevărului şi a lămuritei cunoştinţi a fiinţei lucrului, fiindcă pravilile dintru început nu s'au alcătuit într'alt chip, decât după fireştele şi după oştbeştile drepturi a neamurilor, şi după sfătuirea cuvântului înţelegătoriu ce este înfiinţat omului prin care povăţuindu-se înţelepţii, au alcătuit pravilele politiceşti, şi au făcut aşezământuri şi hotărîri asupra pricinilor, ascultând sfatul şi povăţuirea ce le-au dat mustrarea cugetului; căci nu poate fi mai iscusit judecătoriu decât mustrarea cugetului omenesc, nici mai bun pravilist decât lumina cea

înfiinţată a cugetului: prin care însuşi omul este martur lui şi de binele sau răul, şi de dreptatea sau strâmbătatea ce voeşte a face. Deci fireasca dreptate este care nu numai omului ci şi paserilor ceriului, şi dobitoacelor, este înfiinţată din fire, precum am zice: părinţii a iubì pre fii, şi fii pre părinţi, părinţii a se sârguì pentru buna creştere şi buna stare fiilor, fiii a se supune către părinţi şi iarăşi fiii a purtà de grijă la slăbiciunea părinţilor lor şi la întâmplările lor a se sârguì spre isbăvire, îndatorindu-se cu aceeaşi îndatorire a se ajutà şi a se apărà unii pre alţii, şi iarăşi firească dreptate este precum am zice: casătoriea cea legiuită între bărbat şi femee spre câştigare de copii şi de fii moştenitori sprijinitori la slăbiciunea bătrâneţilor lor. Asemenea firească dreptate este, fiii a moştenì întru toate pe părinţii lor săvârşindu-se fără viaţă, ca unii ce sunt născuţi dintru aceiaşi familie, şi părinţii pre fiii lor asemenea şi iarăşi prin pravile politiceşti a se îndatorì pre părinţi spre a lăsà prin dieata legiuită parte din moştenire fiilor, cum şi fiii părinţilor; şi iarăşi ne urmând fireştele drepturi şi călcând preste fireasca povăţuire, ai depărtà din moştenire. Fiii a câştigà dreptăţile familiei ca unii ce prin trânşii viează familia şi nu se stinge, părinţii a aveà pe fiii lor supuşi ca unii ce sunt născuţi în casa aceea, a căriea stăpân este tatăl şi muma, şi sunt ieşiţi din trupurile părinţilor lor. Şi iarăşi părinţii spre a purtà de grijă pentru hrana şi creştirea fiilor, fiindcă nu se pot singuri a se hrănì pe sineşi, şi a-şi purtà de grijă celor trebuincioase şi de folos; iar fiind în stare: ai slobozì pre fii de subt stăpânirea lor, ca unii ce au câştigat putere spre aşi purtà singuri de grija celor trebuincioase. Femeea a fi cu supunere către bărbat fiind partea cea slabă, şi bărbatul a purtà de grijă pentru femeea sa şi pentru zestrurile ei.

Femeea a fi cu supunere cătră bărbat fiind partea cea slabă, şi bărbatul a purtà de grijă pentru femeea sa şi pentru zestrurile ei, fiindcă este firea cea gingaşă, toate acestea fiind prin fireasca povăţuire. Şi iarăşi firească dreptate este ca omul să fie slobod a face cu lucrul ceeace este drept al său ceeace va voì după a sa plăcere, însă fără a se abate din cele ce sunt oprite prin poruncă în epikratiea patriei sale,

fiindcă atuncea greşeşte în potriva pravilei politicești. Și iarăşi fireasca dreptate este, ca fiecarele om să fie stăpân casei sale, averei sale, şi în acelea deplin câştigate prin dreptate şi fiecarele om născându-se în lume a fi una din părţile familiei întru care s'au născut, a câştigà dreptăţile stăpânirei sale şi a patriei sale, şi a aveà dreptăţile sale şi lucrurile ce i se cuvin a le stăpânì şi sunt drepte ale sale, şi pentru aceasta este ajutat de pravile asupra celor ce s'ar ispitì a le aduce supărare la dreptăţile lor. (Vezi Cap. 6 §. 4). Urmând în potriva fireştei dreptăţi ce este îndatorit fiecarele a păzì. Iar obştească dreptate a neamurilor este, precum am zice: întru a oamenilor împreună petrecere obştească, pravilă care oamenii la cineşi au aflat, precum a dărui unul altuea, a se împrumutà unul dela altul, a schimbà unul cu altul, a vinde lucrul său şi a cumpărà altul (Vezi Cap. 9 §. 1). A supune lucrul său sub stăpânirea politicească către altul prin năimeala sau orândăluire de veci sau vremelnică, cu besman de veci sau vremelnic, a supune lucrul său sub păstrarea altuia lăsându-l deposit a face învoele compromesuri unul cu altul, a da cuvântul sau unul către altul: dintre care se nasc îndatoririle unuea către altul prin alcătuirile şi tocmelele cele cu bună primire şi cu bună credinţă despre amândouă părţile, spre a da şi a luà sau a face ceva; deci arătându-se cinevà din ceiace este îndatorit se nasc jalovele asupra celor ce greşesc către alţii, ne păzind îndatorirea lor s'au greşind către altu prin faptele lor aducătoare şi pricinuitoare de pagubă, (Vezi Cap. 6 §. 3) precum, asuprind cinevà pe altul, înşălându-l, sau silindu-l prin silnicie spre a face ceva, sau furând cinevà lucrul altuia, s'au într'alt chip aducându-l spre păgubire şi vătămare, pentru a căror în frânare s'au făcut pravilile care dau fiecăruia ceiace i se cuvine după dreptate, şi pedepsesc pe acei ce fac vicleşuguri, silnicii, nedreptate (Vezi Cap. 1 §. 6) s'au greşesc pe alte fapte de vinovăţii, rânduindu-le pedepsele greşalelor spre înlocuirea faptelor, în potriva răutăţii şi a neomenirei, adecă: înpotriva celor ce opreşte cuvântul cel înţelegătoriu ce este înfiinţat omului, dintre care înţelepţii povăţuindu-se au alcătuit politicească dreptate, prin care omul câştigă lucrul ce i

se cuvine al aveà sau al luà, urmând după dreptăţile care hotărăsc aşezământurile pravilelor, (vezi Cap. 9 §. 10 şi 14 şi cele următoare paragrafuri).

Pentru aceasta eu socotesc, că un cuvânt de prisos sau nepotrivit la tălcuire, sau un cuvânt de îndoială, sau o noimă neînţeleasă precum se cade şi acoperită cu podoaba cuvintelor, poate să aducă prihană pravililor. Eu pentru datoria cea către patrie, şi dragostea către ai mei patrioţi am jărfit ostenelele mele: căci a slujì cinevà Patriei sale şi a păzì dreptăţile ei şi a iubì pe patrioţii săi, este una din datoriele cele neapărate: pentru aceasta n'am cruţat ostenelele întru îndelungata cetire, şi întru adunarea la un loc şi alăturarea canoanelor ce privesc tot cătră aceeaşi pricină, care am socotit că se cuvine a fi la un loc spre tălcuirea pricinilor întru o curgere, nădăjduind că va aveà multă bucurie cetitoriul care va cetì cu luare aminte şi va vedeà chipul cu carele este tălcuită noima a feliuri de feluri de capete din pravilă care privesc tot către aceeaşi pricină însă prin deosebită rostire şi ritoricească împodobire a cuvintelor; nu se va îndoì de ostenelele mele, şi de alegerea şi deosebirea ce am făcut acelora ce sunt într'o neaşăzată rânduială şi acelora ce sunt într'o deosebită înţălegere, povăţuindu-mă din învăţătura *Instituţiilor* care am câştigat în vrâsta tinereţilor mele în limba latinească, căci ştiinţa pravililor fiind una din epistimiile care sânt supuse a se învăţà prin profesor, preste putinţă este a se ispitì cinevà numai din canoanele Pandectelor şi a Codicilor, şi a celor adunate dintru aceste împărăteşti pravile a se întrebuinţà după plăcere pe unele şi a lepădà pe altele, neavând povăţuirea Instituţiilor: adică a Elementurilor dintru care se alcătueşte atâta mulţime a capetelor pravilii.

Această carte poate a fi deobşte spre folos, fiindcă priveşte spre câştigarea ştiinţii dreptăţilor şi a lăudatei petreceri între oameni, poate a fi de mare folos şi pentru tinerii cari o vor cetì cu luare-aminte, şi prin aceasta povăţuindu-se şi întru citirea şi tălcuirea împărăteştilor pravile în limba Latinească sau în limba Elinească, vor câştigà mare folos: care ori care ar aveà dorinţa ca să câştige ştiinţa pravililor, fără

cruţare trebuinţa cere ca să se îndeletnicească cu o nespusă osteneală întru o îndelungată cetire a şasezeci de cărţi şi înzecite pe atâtea titluri ale cărţilor şi nenumărate capete ca să poată culege şi să deosebească unele din ponturi care privesc către pricini, jalove şi cererile ce sunt pentru lucruri şi altele care sunt personalicesti (vezi Cap. 9 §. 2). şi să le poată alcătuì ca să păzească alcătuirea lor cu bună rânduială fiindcă sunt împrăştiete şi fără nici o rânduială dintru care poate a se da sminteala la urmarea dreptăţei. Şi osebit sunt multe capete care nu glăsuiesc tot întru feliu într'un dânsele, mai ales unele către altele împotrivindu-se la hotărîre a cărora prefacere şi îndreptare s'au făcut cu cele următoare mai nimerite hotărîri:

Osebit *această carte* va fi de mare întrebuinţare pentru un judecător fără de preget; pentrucă nu numai va aveà toată înlesnirea la pricinile de judecăţi *fiind* cea de faţă *povăţuire cu trimiterea către cartea, titlul, capul şi paragraful împărăteştilor pravile:* dar mai vârtos că de multe ori se întâmplă cel mai iscusit judecătoriu întru ştiinţa pravilelor să nu poată a-şi aduce aminte desăvârşit asupra vreunei pricini de judecată cum hotăraşte pravila: fiind dar această codică a pravililor de faţă, cătră înlesnirea, după care nici celor ce se judecă nu le rămâne îndoială şi cuvânt de nemulţumire asupra judecătorului.

Apoi şi spre a se apărà omul în viaţa sa de strâmbătăţile întâmplătoare şi spre a întâmpinà vicleşugurile prin ştiinţa ce va câştigà de hotărîrile canoanelor pravilei va aveà multă folosinţă: căci pravilele având multă privighere şi îngrijire către aceste, au legiuit punând aşezământuri obşteşti şi temeinice înpotriva celor ce s'ar urmà cu chipuri amăgitoare şi viclene, pre cum am zice: la facerea dieţilor, cum adese vedem că se întâmplă, la care lesne se înţelege câtă rugăminte şi câtă mijlociri şi făţarnică durere către cel ce zace de boala morţii pot se arate acei interesaţi pentru câştigarea moştenirei lui, spre al abate pre bolnav din sloboda voinţa sa, precum bărbatul lăcomindu-se ca să câştige averea femeii sale şi femeea ale bărbatului ei, sau precum am zice: pentru zestrea împotriva bărbatului desfrânat care

ar voi să o înstreineze, cum şi pentru cei nevrâstnici şi pentru lucrurile lor, câtă privighere şi îngrijire au avut pravila puind aşezământuri în ce chip să se facă dieţile, şi când să se ţie în seamă, cum şi pentru amăgirile ce se pot întâmplà nevrâstnicilor, cum şi pentru cele ce se urmează din tocmeli şi jalovele ce se nasc dintru acestea cum şi pentru înfrânarea cu legiuită pedeapsă a vinovăţiilor, asemenea şi pentru aceasta putem să zicem: că din pricina neştiinţei pravililor, pot să urmeze multe strâmbătăţi şi mulţime de judecăţi şi necurmarea şi necontenirea lor. Pentru aceasta eu m'am sărguit cu multă strădanie a alcătuì această carte pre cât au fost prin putinţă spre a se înţelege mai cu lesnire tălcuirea pravililor, şi spre a se aflà puse în rânduială toate pricinile, *adăogând şi obiceiurile cele aprobăluite a pământului Moldovei.* Cu toate acestea neapărata datorie urmează de către cetitori a o cetì foarte cu mare luare aminte şi fără grăbire, fiindcă este în puţine cuvinte mult cuprinzătoare şi a o petrece de multe ori întrebuinţându-se atât la judecăţi, cum şi la scoaterea a însuşi capetelor din împărăteştile pravile, şi fără îndoială că câştigà toată înlesnirea la hotărîrea dreptăţilor, împodobindu-se înpreună şi cu ştiinţa pravilelor: căci omul după ce au apucat odată a câştigà începuturile cele obşteşti, atuncea singur se îndeletniceşte întru cele mai desăvârşite, şi nu este îndoială că va puteà se ajungă la săvârşirea cunoştiinţei asupra a feluri de pricini de judecăţi şi va puteà cu lesnire a potrivì pricinile către obşteştile canoane căci pentru aceasta şi însuşi pravila scrie, că nu este trebuinţă a privì la singure cuvintele ce sunt înscris, ci la tălcuirea şi puterea lor: şi precum dreapta înţelegere a omului fireşte povăţueşte (vezi Cap. 1 §. 7 şi 10), la care cerând şi ajutoriu dela înţelepciunea lui Dumnezeu, carele au împărţit darul dreptei cunoştiinţă tuturor oamenilor, iarăşi nu este îndoială că vor câştigà şi vor adăogà către sineşi darul lesnei deosebiri, pătrunzând cu înţelepciunea cele mai cu îndoială şi grele întâmplătoare pricini, şi împreună câştigând numele slăvit, şi tot binele!

Slujitorul pentru Patrie. Andronachi Donici».

355. VII. **Prefaţă făcută de C. Negruzzi la ediţia II (1858) a Colecţiei prescurtătoare din legile împărăteşti a lui Andronachi**

Donici: «Nu ştiu care au fost legislaţia Daciei; nu ne îndoim însă că după cucerirea ei, Romanii au introdus în ea odată cu învingătorii lor culturi şi legile lor. Iar după emigraţia coloniilor romane în Mesia sub Aurelian, locuitorii ce mai rămăseseră e prea de sigur că s'au servit tot de legile Romane, împestriţate neapărat cu oarecare uzuri ale barbarilor de care necontenit se bântuiau. Şi în adevăr un popor simplu patriarhal ce se ocupà mai mult cu lucrarea pământului, nu aveà nevoie de acest belşug de legi, apanagii al naţiilor civilizate, de acest nămol de forme care adese înghite fondul. Neînvoirile şi pricinile între Romani, precum la toate naţiile primitive se precununau prin hotărîrea capilor şi a bătrânilor.

După reînturnarea însă a prinţilor Romani din Maramureş, Alexandru I, primind insignia Impăraţilor Paleologi, adoptă şi legile împărăteşti (Basilicale), din care luând cele ce au socotit potrivite cu a vremilor împrejurări, statornicì un cod în limba ţării, precum de aceasta ne spune istoricul Cantemir. Apoi după trecere de două veacuri, Vasile Vodă, culegând iarăşi din Basilicale şi din a le lui Alexandru, alcătuì un nou cod prin stăruinţa lui Ebstaţie Logofătul, şi îl tipărì în tipografia înfiinţată de el. Insă el coprindeà mai mult legi penale şi de plugărie unite cu obiceiul pământului, iar legile civile erà foarte puţine. In urmare, legile lui Alexandru se părăsiseră şi se uitară, ca unele ce nici fuseseră tipărite, rămânând numai codul Basilian, care servià judecătorilor până la începutul veacului trecut, precum iarăşi Cantemir spune.

Când însă cârmuirea ţării căzù în mâna domnilor Grecii Legile, după zicerea lui Anahars ajunseră a fi ca mreaja paingului în care muştele mici se prindeau, iar cele mari o spărgiau. Atunci logofătul cel mare hotăreà cum voià şi cum erà disposat, şi dacă jăluitorul apelà la Divanul sub preşedinţa Domnului, ce nu înţelegeà nici limba, nici obiceiul ţării, hotăreà ca şi logofătul, şi jăluitorul nu câştigà alta decât un adaos de chieltuială şi de perdere de vreme. El se întorceà acasă cu lacrimile în ochi şi cu tărfăloagile în sân, rămâindu-i speranţa (acest dar din cutia Pandorei) că la domnul viitor

îşi va căpătà dreptate; căci e de luat seama că pricinile sămănau cu pânza Penelopei, ele nu se mai curmau, ci se încurcau, mergeau şi se înoiau din domn în domn, ci pre domni îi schimbà des mazilia sau ştreangul!

Câte odată însă când *domnul* sau *divanul* voiau a judecà mai cu conştiinţă mai vârtos că şi relaţiele cu naţiile vecine se mai lăţiseră, *se serviau de legile împărăteşti de Novelele lui Justinian, Leon, şi celor din urma lor Impărati, de prescurtarea Vasilicalelor, de introducţia legilor de Teofil Antichinsor,* şi de cartea lui Armenopul, iar codul Vasilian uitat şi părăsit, ajunse a fi foarte rar.

Ce foloseà însă şi recursul la legile aceste de vreme ce ele erau scrise în nişte limbi vechi (Greceşte şi Latineşte) pre care foarte puţini le înţelegeau.

Asta îndemnă pe d. Alexandru Muruzi de a rânduì pre Pah. Toma Karra ca să traducă pe Armenopul în limba grecească (ordinară) care se şi făcù la anul 1804. Dar luând seamă apoi că nu dupre Armenopul ci după Vasilicale urmà a se căutà judecăţile, însărcinà tot pre Karra ca adunând din Vasilicale şi din celelalte coduri de legi primite în România, să alcătuiască un Cod Civil şi Penal după modul Instituţiilor, precum este introducerea legilor de Teofil Antichinsor. Karra abia se apucase de lucru când se şi săvârşì din viaţă; iar lipsă de legiuiri se simţeà din ce în ce mai mult.

Această văzând-o Logofătul Andronaki Donici, unul din rarii bărbaţi care se ocupă atunci cu studierea legilor făcù această colecţie din legile împărăteşti pe care o tipărì la 1814 şi care înlesnì mult pre judecători până la publicarea Codului lui Calimah (1817) ce se hotărî a fi legea ţării. Insă şi după aceasta, ea tot se păstră (mai vârtos că Codul lui Calimah aveà greşala a fi în limba Grecească), şi multe lipsuri din Codul acesta, se puteà îndeplinì prin colecţia lui Donici.

Câte puţin şi pe încetul, judecătorii începură a se deprinde cu cartea legilor, şi a nu-şi mai da hotărîrile după capriţii. Judecătorii iarăşi se minunau văzând citate paragrafuri, când mai înainte se cità numai voinţa şi socotinţa neîntemeiată pe nici un cap de pravilă. Logofătul Donici mai ales erà strict observator a legei; de aceea şi ziceau prin

Divanuri: «Dacă ai vr-o judecată Mergi la Donici de te-arată, Căci el până şi în pilaf Va găsì vr'un paragraf». — Donici, care erà nu numai om învaţat dar şi om de duh, râse cel întâiu de astă glumă rimată. El lăsă pre oameni să vorbească, urmă a cità paragrafuri şi a judecà după lege; de aceea şi astăzi făcute, şi hotărîrile date de el, sunt din cele mai puţin nelegale şi mai puţin nedrepte.

Colecţia lui Donici e şi acum busola judecătorilor în Besarabia; nu mai puţin e trebuitoare şi la noi, şi ar ocupà un foarte onorabil loc pe masa oricărui tribunal, dacă nu ar fi ajuns a fi foarte rară.

Aceasta ne îndemnă a o tipărì fără comentarie, fără schimbare, păstrând până şi limba vremei aceia. — C. Negruzzi».

356. Din aceste documente reesă următoarele fapte: I. Pentru împărţirea dreptăţei pe lângă pravila lui Vasile Lupu, în care ierà întrupată şi acea a lui Alexandru Cel Bun şi pe lângă obiceiurile pământului se întrebuinţà şi următoarele opere juridice: *Basilicalele, Novelele lui Justinian, Novelele lui Leon VI, Novelele altor împăraţi afară de aceşti doi de mai sus, Synopsis, Parafraza Instituţiunilor lui Justinian făcută de profesorul [antecessor*[241]*)] Theophilus, Ius graeco-romanum* şi *Manuale legum sau Hexabiblos al lui Harmenopoulos.*—La începutul veacului al optsprezecelea, pe vremea lui Cantemir, după cum ne spune acest Domnitor (cf. supra No. 6 şi No. 120), în Moldova se aplicà numai pravila lui Alexandru Cel Bun şi aceea a lui Vasile Lupu. Mai târziu, fără să putem preciză bine când, întru cât raporturile sociale se înmulţiseră, s'a simţit nevoia, ca să se recurgă şi la alte opere juridice byzantine, ca să se poată da hotărîri în raporturile juridice noue. Această procedare de a se complectà dreptul moldovenesc cu ajutorul dreptului roman şi byzantin n'aveà nimic de anormal, căci am văzut mai sus (No. 342, VI), că potrivit chiar pravilei lui Vasile Lupu trebueà să se ţie samă de pravilele împărăteşti. De aceea *pentru cât trebuinţa cereà,* adecă

---

[241]) In documentele citate lui Theophilus i se zice sau *antikisor* sau *antikinsor.* Vorbele aceste însă nu sunt decât o stălcire a vorbei latineşti *antecessor,* care însamnă *profesor.*

întru cât dreptul scris şi nescris moldovenesc nu ierà îndestulător, întru atâta numai se recurgeà la alte opere juridice byzantine. Insă încetul cu încetul pravila lui Vasile Lupu nu s'a mai aplicat, aşà că pe vremea lui Scarlat Calimach *de mai mulţi ani* rămăsese în nelucrare. Se spune, că pricina ar fi fost, că această pravilă ajunsese foarte rară, aşà că se găseà foarte greu. Acest motiv nu poate fi serios. In adevăr, ierà deajuns, ca să se găsească numai un exemplar din pravila lui Vasile Lupu, pentru ca să se poată tipărì o a doua ediţiune într'un număr de exemplare mai mare chiar decât ierau nevoile oficiale! Credem, că adevărata cauză ierà alta. Grecii, care se pripăşiseră în Moldova încă de pe vremea lui Vasile Lupu, ajunşi dregători şi fiind streini şi de ţară şi de limbă, nu numai că nu cunoşteau obiceiurile pământului, dar nu ierau în stare nici să citească şi să înţăleagă pravila, ca să ştie pentru care raporturi juridice ierà îndestulătoare şi pentru care nu. Folosindu-se de împrejurarea adevărată a raritătei pravilei, au pretextat, că n'o pot aplicà, fiindcă n'o pot găsì, pentru ca să fie îndreptăţiţi de a se servì de lucrări scrise în greceşte, pe care le puteau cel puţin cetì şi pricepe mai mult sau mai puţin.— Hexabiblos-ul lui Harmenopoulos ie citat pentru întâia oară de Alexandru Mavrocordat, în sobornicescul hrisov din 1785. De aceea Domnitorul Moruzi, zice, *că Harmenopoulos ie cunoscut în Moldova nu de multă vreme.*

357. Ie de observat pe de o parte, că vorba *Basilicale* nu mai aveà acum înţălesul de *pravile împărăteşti,* ca odinioară pe vremea lui Alexandru Cel Bun şi Vasile Lupu. (Cf. supra notele 5, 6 şi 8), ci ierà întrebuinţată, pentru a arătà legiuirea publicată de Leon filosoful, adecă cele *LX libri Basilicorum.* Pe de altă parte ie de observat, că Hexabiblos-ul lui Harmenopoulos, care se aplicà de curând în Moldova n'a fost *originalul* scris în limba elină, fiindcă acesta nu puteà fi înţăles nici macar de Grecii de aici, însărcinaţi cu împărţirea dreptăţei, ci a fost o *traducere* în limba grecească nouă, *traducere foarte greşită.* De aceea această traducere, aşà greşită cum a fost, trebuie să fie avută în vedere, atât când se vor studià hotărîrile date pe temeiul lui Harmenopoulos, cât şi atunci când ar fi vorba, ca astăzi de pildă în Basarabia, să

se aplice rânduelele din Hexabiblos; în nici un caz nu se poate recurge la originalul în limba elină, fiindcă acela nici odată nu s'a aplicat în Moldova.

358. II. Obiceiurile pământului continuă să aibă putere mai mare decât dreptul scris. Pentru ca să se înlesnească cunoaşterea lor s'au făcut chiar colecţiuni. Insă acum se cereà expres, ca aceste obiceiuri să fie *aprobate* de Domn şi Sfatul ţărei.

359. III. Pentru regulamentarea unor raporturi juridice s'au dat mai multe hrisoave şi anume: 1) Constantin Mavrocordat prin hrisovul din 6 April 1749 a desfiinţat *colonatul.* (Cf. Xenopol, l. c. vol. 5, pag. 115 n. 19). — 2) Gr. Ghica bătrânul şi Alex. Ghica au reglementat vânzările de moşii, împărţirile de ţigani şi căsătoriile dintre Moldoveni şi ţigani.— 3) Alexandru Mavrocordat la 1785: a) A reglementat daniile, vânzările de moşii, zălogirele de moşii, de vii şi de ţigani, schimburile de moşii, vânzările şi schimburile de moşii mănăstireşti, împărţirele de ţigani, căsătoriile dintre ţigani şi căsătoriile dintre Moldoveni şi ţigani. — b) A dispus ca vânzările şi schimburile să se facă prin divan şi tot prin divan să se valorifice *lex comissoria* cuprinsă în actele de zălogire. S'a căutat astfel a se da oarecare publicitate strămutărilor de proprietate. — In veacul al şeaptesprezecelea actele de strămutare a proprietăţilor se treceau într'un registru special —*catastihul orăşănesc*—potrivit obiceiului pământului: α) Documentul din Iaşi 12 Martie 1617. (Arhiva Istorică, I. 2 pag. 19 No. 287) glăsueşte: «Ioan Radu Vodă, etc. am dat şi am întărit rugătorilor noştri, călugărilor dela mânăstirea St. Sava din Iaşi trei fălci de vie cu prăvălie în podgoria Iepurelui între viile Iaşului; care vie şi prăvălie le sunt danie şi miluire dela Manole Murat şi dela femeia sa Mărica şi dela copii lor cu *jurământul cel mare;* fiind însăşi Mărica acolo îngropată şi scrisă şi în sfântul mare pomelnic pentru a fi pomenită, cât timp va fiinţa sfânta mânăstire; iar *acele vie şi prăvălie înregistratus'au şi în catastihul orăşănesc după obiceiul cel vechiu;* drept care să fie şi dela noi, etc. In Iaşi, anul 7125 Martie 12. Radu Vodă. Ghenghea logofăt a învăţat. Nebojatco».—β) Documentul din Iaşi 15 Martie 1620. (Arhiva

Istorică I, 1, pag. 182, No. 272) deasemenea ne spune: «† In zilele cuviosului domn al nostru Ion Gaspar Vodă cu mila lui Dumnezeu, etc. şi în zilele lui Glecorcea Lapte acru cu 12 purgari, venind înaintea noastră panul Vitolt logofăt de bună voie a vândut a sa dreaptă ocină şi moşie, o casă cu tot locul împregiuraş, în uliţa ungurească, lângă Mihai, drept 20 taleri, care casă a cumpărat'o panul Nicoriţă mare vornic de ţara de sus cu nevasta sa; *deci noi înscriind transacţiunea în catastihul oraşului Iaşi, după obiceiul vechiu,* eliberăm tot odată această scrisoare a noastră de încredinţare sub sigiliul oraşului, fiind faţă oameni buni anume Lazăr şetrar, Mihăilescu vornic, Simion comis şi Macri». — 4) In ce priveşte celelalte hrisoave a se vedeà Ion Nădejde, Din Dreptul vechiu Român, Bucureşti 1908, pag. 97—153 şi Uricarul, XX, pag. 373 «*Ponturile diatelor*».

360. IV. In împărţirea dreptăţei domneà o destrăbălare foarte mare. Pricina acestui rău ierà adâncă. Intreaga viaţă socială a Moldovei fusese înrâurită în rău de Greci, a căror număr crescuse necontenit dela Vasile Lupu încoace. Ieste adevărat, că unii Domnitori fanarioţi şi-au dat multă osteneală, ca să înbunătăţească starea obştească. Această împrejurare însă nici n'a împedecat, nici n'a îndreptat răul. De altmintrelea înrâurirea grecească nu poate fi judecată numai după silinţele însufleţite de intenţiunile bune ale Domnitorilor. Ori cât de bune ar fi fost aceste intenţiuni, dacă acei însărcinaţi ale înfăptuì nu ierau la înălţimea chemărei lor, năzuinţele Domnitorilor rămâneau zadarnice. Quid leges sine moribus?!—Cât de vătămătoare a fost acea înrâurirea, ne-o spune poporul, care a venit în atingere de aproape cu Grecii, care a suferit din pricina acestora şi care, cunoscându-i foarte de aproape, a spus despre dânşii: «*Grecu'i fiară duşmănoasă, Grecu'i limbă veninoasă, Grecu'i boală lipicioasă, Ce pătrunde până la oasă!*»[242]). «*Alei! fiară veninoasă, Liftă rea, necredincioasă!*»[243]). «*Iată un Grec, unul Zoilă, Om de vrajbă şi de silă*»[244]).—Deasemenea înainte de pripăşirea Grecilor în Mol-

---

[242]) V. Alexandri, Poezii populare, Bucureşti, 1866, Codreanul, p. 92.
[243]) Idem, ibidem, Vulcan, pag. 138.
[244]) Idem, ibidem, Iordaki al Lupului, pag. 180.

dova legiuitorul nu se ocupă de relaţiunile sexuale în contra firei. Pravila lui Alexandru Cel Bun nu cuprinde nici un paragraf privitor la sodomie, etc. Din contră după ce Grecii năvălesc în ţară, se simte nevoia, chiar pe vremea lui Vasile Lupu, ca pravila să prevadă pedepse pentru acel fel de relaţiuni. Şi, când ştim, dela cine au luat Romanii «le vice grec», precum îi zice Duruy[245]) trebuie să recunoaştem, că ie mai mult decât o coincidenţă prezenţa Grecilor în Moldova şi a acelor rânduelі ale pravilei. — In sfârşit nedreptatea hotărîrilor ierà atât de revoltătoare, în cât chiar răzăşii, cei mai iubitori de procese, ajunseseră să cânte: «*Lăsa-m'oiu de răzăşie, Se apuc în haiducie, Ca să-mi fac sfânta dreptate Cu cea ghiogă de pe spate, Să-mi aleg judecători Cei stejari nestrămbători!*»[246]).

361. V. **Domnitorul Moruzi** (1804 d. Ch.) pentru a înlătura neajunsurile pricinuite de împrejurarea, că rânduelele juridice, care se aplicau ierau scrise în greceşte, a poruncit paharnicului Toma Karra, ca să traducă pe Harmenopoulos în româneşte. Insă din documentele cunoscute până azi, nu se poate ştì care a fost soarta acestei traduceri şi nici dacă a ajuns să aibă putere de lege, fiind consacrată prin vre un hrisov domnesc, potrivit vechiului obiceiu al pământului. A. D. Xenopol l. c. V, pag. 431 nota 11 ne spune: «Manuscriptul original curat scris, gata de a fi tipărit, al acestei traduceri, formând un mare volum de 766 de pagini mare în 4⁰ se află în biblioteca d-lui T. Burada sub titlul: *Indemănoasă adunare a pravilelor ce se numeşte* Ἑξάβιβλος adunată din toate pravilele cu alegere şi în scurt şi aşà alcătuită de prea cinstitul păzitoriu a pravilelor şi judecător al Tesalonikisului Constantin Armenopol, cel mai întâi între judecători, care acum întâi din luminată porunca prea înălţatului şi mult milostivului nostru stăpân şi domn a toată Moldova, Măria Sa Ale-

---

[245]) Victor Duruy, Histoire des Romains, Tom. 5. Les moeurs, pag. 352: «Les Romains avaient quelque chose de particulièrement odieux, le vice grec qui était passé de l'Orient, où il règne encore, chez la forte race du Latium et de la Sabine qu'il enerva».

[246]) V. Alexandri, l. c. Cântecul Răzăşului, pag. 227.

xandru Constantin Moruzi Voevod s'au tălmăcit din limba elinească pre această moldovenească de către Toma Karra pah. dându-i ajutor la limba moldovenească Ioan Duca sardar, Toma Duca şi slugerul Constantin Negre, iar scriitor Neculai Diac, la anul dela Hristos 1804 Mai în 10».

362. VI. Tot Moruzi, — sau dela sine, sau din îndemnul altora,—înţălegând, că Hexabiblos-ul lui Harmenopoulos, care ierà cunoscut în Moldova nu de multă vreme, nu poate constituì dreptul acestei ţări, însărcinează cu întocmirea unui cod atât civil cât şi penal pe acelaş Toma Karra. Acesta n'a avut vreme să alcătuiască în greceşte decât partea întâia a lucrărei «*Despre persoane*» fiindcă a murit la 1806. Se pare însă, că opera sa fragmentară ierà destul de însămnată, de oarece un exemplar din iea, scris foarte frumos pe curat, a fost sfârşit de copiat în luna Aprilie 1807. Acest manuscris se găseşte în Biblioteca Centrală din Iaşi (No. 67), are o însămnare făcută de mâna lui Mihail Kogălniceanu, că ar fi chiar exemplarul destinat pentru Domnitor şi ieste întitulat: «*Pandecte* sau *sistema sinoptică* şi metodică a tuturor rânduelilor legislative din *Vasilicale*, cu porunca prea înălţatului, prea piosului şi prea înţăleptului *Domn* şi *Egemon* prea glorios a toată *Moldavia*, domnul domn Ioan Alexandru Constantin Moruzi Voevod, adunat de Thoma Karra, paharnicul, şi împărţită în trei părţi, din care cea dintâiu se ocupă *despre persoane*, a doua *despre lucruri* şi a treia *despre vinovăţii*. In Iaşul Moldovei la 1806 în luna lui April». (A se vedeà: N. G. Dossios Studii Greco-Române, Iaşi, 1902, pag. 102).

363. VII. **Andronachi Donici**, un mare jurisconsult şi unul din rarii cărturari ai vremei sale, alcătueşte o spicuire din dreptul roman, din dreptul byzantin, p. c. şi din obiceiurile aprobate ale pământului Moldovei şi la 1814 o publică sub numele de «Kolecţie prescurtătoare din legile împărăteşti». In această operă juridică paragrafele, care au fost luate din dreptul roman şi byzantin, au trimeterea la izvorul respectiv, iar acelea care se întemeiau numai pe obiceiurile pământului se înţălege, că n'au o astfel de trimetere. Kolecţia lui Donici deşi publicată, după ce Moldova perduse Basarabia, totuş s'a aplicat şi în Basarabia. Pe vremea lui C. Negruţi

serveà de busolă judecătorilor din această țară, și potrivit decretelor din 2 Fevruare 1813 și 29 April 1818 ale împăratului Alexandru I al Rusiei se aplică și azi. — Inrâurirea acestei opere juridice în Moldova a fost foarte mare. Chiar după ce Domnitorul Calimach în 1817 promulgase codicele civil, care poartă numele său, colecția lui Donici a continuat să se aplice până la 1833 de oarece codul Calimach de abea atunci a fost tradus în întregime din grecește în românește.

364. VIII. **Domnitorul Scarlat Alexandru Calimach în anul 1817 a promulgat Codul Civil,** care poartă numele său. Acest cod a fost lucrat de Anania Kuzanos și după cum ne spune hrisovul de promulgare, se întemeiază pe Basilicale și pe spicuiri din Novele, din celelalte izvoare juridice byzantine, care se întrebuințau în Moldova și din codicii europenești, la care s'au adăogat și obiceiurile pământului, după ce au fost controlate de comisiuni anume însărcinate cu cercetarea lor și după ce au fost aprobate de Domn «s'au cinstit cu vrednicia de a rămâneà legi». Codicii europenești, despre care e vorba acì, ieste mai cu seamă Codul Austriac, care, după cum se știe, cuprinde tot Drept Roman. Așà dar și Codul Calimach, ca și vechile pravile din Moldova, se întemeiază în mare parte tot pe Dreptul Roman.—Acest cod erà redactat în limba grecească. In Noemvre 1819 se tradusese aproape pe jumătate, dar nu se tipărise nimic; de aceea «nu se întrebuinţà la pricini, că nu o înțelegeà mai nici unul din judecătorii cei vechi și nici se obicinuià a se pune paragrafuri în hotărîri, întemeindu-se diecii Divanului, care scrieau cărțile de judecată și anaforalele, mai mult pe obiceiul pământului, ca să iee îndreptare. Eșind apoi înainteà Domnului, el cercetà pricina după pravila sa și arată boierilor deosebirea unei hotărîri legiuite de acele făcute fără nici un temeiu după simpla socotință a judecătorilor». (Cf. Drăghici, II, pag. 106, citat de A. D. Xenopol l. c. 5 pag. 434, nota 17). — Pe urmă logofătul Costache Konachi a stăruit, deasemenea pentru a se face o traducere în românește; iar Marele logofăt al dreptății și cavaler Constantin Sturza ne dă în Prefața Codicelui Civil al Moldovei, următoarele amănunte privitoare la înfăptuirea acestei traduceri: «O regulată și canonisită lucrare a acestei Kodici

fiind împiedecată, parte din neprielnice împregiurări, şi fapte pentrucă nefiind publicată în limba patriei, precum se cuvine unei legiuiri, nu erà îndeobştie cunoscută şi înţălească, şi prin aceasta neîndemănătoare, atât tribunalilor giudecătoreşti, cât şi particularilor; apoi cinstitul meu procatoh, Domn Logofătul Kostachi Konachi, au supus înaintea cârmuirei trebuinţa de a se tălmăcì româneşte această Kodică, şi a se da la lumină, pentru ca prin a ei zilnică aplicaţie, dezvălindu-se lipsurile ce ar puteà aveà, să poată povăţuì lucrările comisiei sus arătate.

Excelenţa sa deplin împuternicitul prezident al divanurilor Moldovei şi a ţărei româneşti, Domnul general adjutant, general lietenant şi a marilor ordine cavaler, Pavel Dimitrievici de Kiselef, care cu adâncă înţelepciune şi deosebită îngrijire, plinind lucrul cel măreţ al regeneraţiei Moldo-Românilor, şi prin care au statornicit între noi memoria sa nemuritoare, au bine-voit a îmbunătăţì această propunere, pentru care au şi rânduit o sumă spre tipărirea Kodicei.

Incredinţându-mi-se postul Logofeţiei Dreptăţei, eu am luat în vedere că, spre a puteà câştigà ramul giudecătoresc un curs regulat şi temeinic, publicarea Kodicei civile erà una din cele mai grabnice măsuri.

Drept aceea eu am întrupat o comisie de Dumnealui Kaminariul Petrachi Asachi, prezidentul giudecătorescului tribunal din Botoşeni şi de Domnii jurisconsulţii Statului, Christiean Flehtenmaher şi Damarschin Bojinka, cari subt a mea de aproape privighere, şi cu deplina mea mulţumire, au săvârşit această cinstită însărcinare, aducând de pe originalul grecesc, în limba naţională, textul Kodicei civile, potrivit cu înţălesul adevărat al legiuirilor, şi cu rânduirile întroduse prin organicul Regulament, tot odată diriguind şi tipărirea acestei Kodice.

Luând însă aminte că ediţia acestei Kodice, închipuită prin litografie, în asămănarea caracterului curent, sau de mână, ar fi putut înlesnì de rău cugetătorilor, un mijloc către plastografia unor cuvinte, ce ar fi schimbat înţălesul, şi la delicate punturi ar fi prefăcut o legiuire mai lucrătoare, tocmai împotriva principiilor dela care nu trebue cât de pu-

ţin a se abate, şi prin asemenea făptuire ar fi dat pricină către un şir de lăturale grele procese; eu am socotit de cuviinţă a se face publicarea Kodicii prin caracteruri de tipografie, pentru care Dumnealui Aga Georgie Asaki, proprietarul tipo-litografiei, deşi o însămnătoare parte a Kodicei apucase a se litografi, şi cu toate că cheltueala tiparului este mai însămnătoare decât aceea a litografiei, însă povăţuit de simţiri patriotice n'au pregetat, fără adăogirea preţului hotărît, a primì prefacerea lucrării în felul după cum este a se vedeà.

Ce se atinge de stilul limbei, eu am privighiat, după putinţă a fi lămurit şi precis, precum se cere despre o asemenea materie; însă pentrucă fiecare ştiinţă are a sale ziceri însuşite, şi precum limba noastră neprelucrată, au cerut a se împrumutà la oarecare întâmplări dela alta, când cetitorul cel nedeprins nici cu ştiinţa, nici cu zicerea tehnică, va întâmpinà nedumeriri, apoi unul ca acela va aflà în sfârşitul acestei Kodice, după rândul alfabetic o adunare de toate împrumutatele cuvinte cu a lor tălcuire îndestulătoare.

In asemenea stare, această Kodică, împuternicită de cârmuire, şi dedicată Generalei Obicinuite Adunări, se publică, spre a fi de povăţuire tribunalelor giudecătoreşti, în a lor hotărîri, celor particulari de apărarea driturilor şi supunerea către îndatoriri, iar comisiei însărcinate de pomenita mai sus Adunare să aducă înlesnire din practice pilde către adăogiri în unele, şi prefaceri în altele, prin care apoi să se poată aduce legiuirile la a lor cuvenită desăvârşire.

Povăţuit de datoriile funcţiunei încredinţate mie, şi îndemnat prin însuşi a mele plecări, eu am adus în grabnică ispravă această lucrare, dorită de obştie, şi menită a lămurì driturile compatrioţilor, după care mă voi socotì prea norocit, când îmbrăţişindu-se cu râvnă, şi păzindu-se cu curăţie, va ridicà în mijlocul societăţei Moldovenilor un trainic monument a dreptăţei, ce este acea întâi siguranţie a fericirei Patriei. K. Sturza, Vel-Logofăt. Iaşi, 26 Noemvrie 1833. — (Cf. Codicele Civil al Moldovei, Ediţiunea III, 1862).

365. IX. Hrisovul lui Calimach adaogă, că «pricinele celelalte», adecă acele, care n'aparţin dreptului civil, se vor judecà «*precum şi până astăzi după Basilicale şi celelalte cărţi*

de legi, până când se vor alcătuì, precum dorim, osăbite coduri şi în aceste materii». Prin urmare şi în privinţa celor lalte ramuri ale Dreptului s'a aplicat tot Dreptul Roman. — Iar anaforaua din 1819 zice: «orânduială judecătorească, codica neguţitorească, codica criminalicească, codica poliţiei şi agronomicească» să se alcătuiască «*cu alegere iarăşi din pravilele împărăteşti,* adăogându-se şi obiceiurile pământeşti, ce se vor aflà şi vor aveà potrivire la aceste codici».

366. X. **In vremea lui Ioniţă Sturza s'a alcătuit codul penal,** care a fost publicat în anul 1826, cu titlul următor: «Partea întâia şi a doua a condicii criminaliceşti, ce s'au alcătuit în scurt pentru multă feliurime a faptelor criminaliceşti. Dată în tipar în zilele prea luminatului Domn Ioan Sandu Sturza Voevod şi a prea o sfinţitului Archiepiscop şi Mitropolit al Moldovei Kyriu Kyr Veniamin în tipografia sfintei Mitropolii în Iaşi».

367. Atât Codul Calimach, cât şi codul lui Ioan Sturza sunt alcătuite *sistematic.* De aceia *pentru a ne face o idee despre cuprinsul lor,* nu mai ie nevoie, de a procedà ca mai sus pentru pravila lui Alexandru Cel Bun şi aceea a lui Vasile Lupu; ci ie de ajuns a citì tablele de materii sau capitolele etc. ale acestor două codice.

368. Deaseminea în ce priveşte **Regulamentul Organic** dela 1832, precum şi celelalte rânduelì juridice ne mărginim de a trimite la colecţiile cunoscute sub numele de: 1) Manualul Administrativ al Principatului Moldovei, cuprinzător legilor şi dispoziţiilor introduse în ţară dela anul 1832 până la 1855, Iaşi 1855. — 2) Adunarea complectă de aşezămintele şi deslegările date în ramul Decanic în curs de 12 ani (dela 9 Iulie 1844, până la aceeaşi zi a anului 1856), precedată de legiuirile Obşteşti Adunări, votate pentru ramul decanic pe anii 1834—1844, culese şi publicate de Scarlat Pastia, şef de secţiune în Ministerul Justiţiei, Iaşi 1856. — 3) Codul judiciar pentru Tribunalele din Moldova, de Scarlat Pastia, avocat, Iaşi 1862.

369. Pentru a sfârşì cu această epocă dela Vasile Lupu şi până la Unire ne a mai rămas de a ne îndeletnicì cu **Inchinarea Moldovei în acest răstimp.** — Am spus mai sus (No. 115), că faţă cu faptele stabilite pe temeiul diferitelor documente suntem în drept de a da crezământ spuselor lui

Cantemir privitoare la Inchinare. Acest scriitor în Istoria Imperiului Otoman, Cartea III, Cap. IV, No. XVII, nota 40 zice: «Chiar nici Turcii însuşi nu cuteză a tăgăduì, că Moldova li s'a supus numai ca tributară. *Diplomele Sultanilor* prin care s'au ratificat aceste condiţiuni s'au păstrat vreme îndelungată dimpreună cu alte documente publice în arhivele Moldaviei. Dar încă *pe vremea mea,* şi anume la anul 1686, când Ioan Sobieski, regele Poloniei, a năvălit în Moldova, au fost scoase din Arhivă şi sau din ordinul său, sau cu învoirea sa, au fost arse în public în Iaşi, făcându-se următoarea declarare către poporul adunat: «Vedeţi cum majestatea sa regală vă eliberează din jugul turcesc». — Nu ştiu dacă a fost înţăleaptă această faptă». — Faptele povestite acì de Cantemir, *au fost trăite de acesta;* de aceea după cum am spus mai sus, nota 32, nu le putem înlătură întemeindu-ne numai pe simple conjecturi. — Din pricina poruncii nesocotite a lui Sobieski hateşerifurile de închinare n'au mai putut fi înfăţoşate mai târziu în original. Dar de acì nu urmează, că n'au existat astfel de hatişerifuri şi că iele n'ar fi avut mai mult sau mai puţin conţinutul arătat fie în manuscrisele intitulate. «*Din Izvoadele răposatului Nicolai Costin, care a fost vel logofăt*», sau «*Tractăturile*», fie în publicaţia lui Felix Colson [247]).

370. Din dezvoltările noastre No. 39—114 am văzut, că fiinţa închinărei la Turci nu se poate tăgăduì. 1) Toţi istoricii recunosc că atât Moldova, cât şi Ţara Românească au fost închinate Leşilor şi Ungurilor. Dacă facem o comparaţiune între expresiunile întrebuinţate în diferite documente pentru a arătà starea Moldovei şi Munteniei faţă de Leşi sau de Unguri şi expresiunile întrebuinţate pentru a arătà starea aceloraşi ţări faţă de Turci, vedem, că găsim exact aceleaşi vorbe. Deci situaţiunea juridică a ţărilor faţă de Turcia, ie identică cu aceea, pe care o avusese mai înainte faţă de Leşi sau de Unguri. — 2) In caz de închinare la Leşi sau la Unguri

---

[247]) Cf. Const. Giurescu, Capitulaţiunile Moldovei, pag. 1—12 şi pag. 36—39. — Cf. Dim. Onciul, Din Istoria României, ediţia II, 1908, care pe temeiul lui Dim. Cantemir admite deasemenea existenţa Inchinărei.

se făceau tractate în scris; tot aşà trebue să se fi făcut şi când ţările au fost închinate la Turci. Mai mult decât atâta am văzut, că documentele vorbesc nu numai de *pax* încheiată atât cu Turcii cât şi cu Tătarii, ci şi de *foedus*, de *pacta*, de *conventions*[248]) *accordées parle grand Seigneur lors que les Moldaves s'etaient sousmis à sa domination.*

371. Conţinutul acestor hateşerifuri se poate restabili cu aproximaţie. 1) Inchinarea atrage după sine numai perderea suveranităţei externe; suveranitatea sau autonomia internă rămâne neştirbită. Am văzut mai sus No. 75, câte libertăţi sunt conţinute în suveranitatea internă. In tratatele de închinare atribuite lui N. Costin etc. se găsesc enumerate aproape aceleaşi libertăţi sau privilegii. Incât chiar dacă aceste tratate ar fi alcătuite pe urmă şi n'ar fi copiate după originale, de acì nu urmează de loc, că conţinutul lor ie inventat şi că nu corespunde adevărului. 2) Cantemir ne spune că una din clauze ierà, ca în cazul în care sultanul în persoană ar merge la războiu, atunci Moldova trebuie să trimeată ajutor. Din pricina aceasta în tractatele încheiate între Leşi şi Moldoveni după 1512 se prevede anume, că Moldovenii sunt scutiţi de obligaţiunile luate prin acele tractate, dacă Sultanul va face vre un războiu în persoană (Cf. supra notele 181 şi 182). 3) Conform regulelor statornice de interpretare a actelor juridice, conţinutul unui act, precum şi intenţiunile părţilor, care au încheiat acel act, se poate aflà prin inducţiune, din chipul în care părţile au executat acel act, după încheiarea lui. De aceea A. D. Xenopol a spus foarte bine (l. c. II pag. 516). «Există până la un punct un mijloc de control al existenţei acestor alcătuiri, anume *aplicarea lor în urmă*». — a) Dacă n'ar fi existat hateşerifuri de închinare atunci ar fi trebuit ca existenţa lor, să fie tăgăduită de Turci, ori de câte ori Moldovenii le-ar fi învocat, pentru a'şi sprijini diferite revendicări; însă Turcii niciodată n'a făcut acest lucru. — b) Mai mult decât atâta. Din faptul că în tractatul dela Kuciuc

---

[248]) Vorba *conventions* nu poate aveà acì alt înţeles decât de tractate de închinare, de aceea noi am tradus'o cu vorba *hateşerifuri* Cf. supra No. 114.

Kainargi din 1774, s'a zis că Principatele se vor bucură în viitor de aceleaşi privilejii «de care s'au bucurat în timpul Domniei Sultanului de fericită amintire Mahomed IV», trebue să conchidem, că a existat şi hateşeriful de închinare din vremea lui Vasile Lupu, de care vorbeşte izvodul atribuit lui N. Costin[249]) mai ales că prin hateşeriful din 4 Noemvre 1774 se zice: «după cum în vremea împărăţiei celui ce locueşte în rai, prea slăvit strămoşul meu *Sultanul Mehmet han* (asupra căruia să fie răvărsate repegiunile ertărei), aşà şi acum se va pune căutare şi silinţă dea purura *la pronomiile* şi odihna voastră....». — Se obiectează, că «punctul privitor la micşorarea haraciului, deşì prevăzut în tractatul de pace n'a fost adus la îndeplinire, de oare ce când Poarta a cerut boerilor să-i dovedească, la ce sumă se urcă dările lor pe timpul lui Mahomed IV, ei n'au putut s'o facă». Aceasta nu însamnă altcevà decât, că Românii n'au fost destul de buni jurişti, ca să răspundă, că întru cât ei sunt *debitori*, urmează, că Poarta, care ie *creditoare*, trebue să dovidească, la cât se urcà suma haraciului pe vremea lui Mahomed IV! — c) Insfârşit încheiarea de tratate de închinare de către Moldova şi Muntenia cu Turcia se recunoaşte chiar de Turci prin art. 5 al tractatului de Andrianopole, prin hateşeriful din 1834 şi prin art. 2 al Convenţiunei din Paris din 1858[250]).

372. Odată restabilit acest adevăr, că Moldova a fost numai *închinată* Turcilor şi niciodată n'a fost pământ turcesc, urmează că Turcii nu puteau dispune de pământul Moldovenesc şi deci atăt cedarea Bucovinei cătră Austro-Ungaria în 1775, cât şi cedarea Basarabiei cătră Rusia în 1812, sunt făcute cu violarea regulelor celor mai elementare ale Dreptului public internaţional şi, deşì au fiinţă de fapt, totuş din punct de vedere juridic iele sunt neexistente şi deci n'au nici o valoare.

---

[249]) In tractatul dela Kuciuc Kainargi se mai zice, că Mahomed IV, ie «prea iubitul tată al maiestăţei sale Sultanului», care domneà pe atunci. Acesta nu'i adevărat. De acì însă nu urmează, că şi restul aliniatului 8 din art. 16 n'ar fi adevărat!

[250]) A. D. Xenopol, l. c. II pag. 516/517.

CAP. II

In Ţara Românească

§. 7. *Până la Mateiu Basarab (1640 d. Ch.)*

373. Acest răstimp din viaţa Ţărei Româneşti ieste necunoscut din punct de vedere juridic. Izvoarele descoperite până acum nu pomenesc nici de vre o pravilă, care să fi fost făcută acì şi nici de vreuna, care să fi fost adusă din altă parte. Fără îndoială, că regulele de Drept Roman, care au cărmuit Dacia atât în vremea Romanilor, cât şi în vremea Byzantinilor, au putut continuà să se aplice, ca şi în Moldova, sub forma de obiceiuri ale pământului, înrâurite mai mult sau mai puţin de acele regule juridice streine, care, potrivindu-se cu nevoile sociale, fuseseră înpământenite. (Cf. supra §§. 1 şi 2).

374. **In vremea lui Mircea Cel Bătrân s'a întâmplat Inchinarea Ţărei Româneşti la Turci.** — Dim. Onciul, Curs de Istoria Românilor la Universitatea din Bucureşti, litografiat, 1905—1906, pag. 375 şi urm., spune următoarele despre aceasta *Inchinare*:

«De patru ori învingător asupra lui Baiazid, Mircea şi-a câştigat la Turci, cum am văzut, renumele de «*principe între creştini cel mai viteaz şi cel mai ager*». Poate de aceea Baiazid după ultimul războiu cu neînvinsul domn român a făcut o învoială cu Mircea înainte de a plecà în Asia în contra lui Timur.—Cronicarul bizantin Phrantzes, scriitor în a doua jumătate a secolului al XV-lea, vorbind de victoria lui Mircea asupra lui Baiazid înainte de bătălia dela Nicopole, evident războiul dela Rovine, zice: «*In urmă ei au încheiat un pact, prin care Mircea a promis să deà tribut şi au tocmit pace. Şi el (Mircea) a primit multă ţară în partea Bulgariei şi Serbiei*».

«Cronicarii turci fac pe Mircea tributar dejà pe la anul 1391, când ei pun şi expediţiunea lui Baiazid în Ţara Românească. La locul său am văzut că această expediţiune e greşit pusă de cronicarii turci la 1391; căci ea a avut loc în 1594 toamna, precum e bine constatat prin mărturiile contemporane. Pe timpul acestei prime expediţiuni a lui Baiazid contra lui Mircea, Ţara Românească devenise în adevăr tri-

butară; dar nu Mircea erà acela care se obligă a plăti tribut, ci rivalul său Vlad, pus de Turci ca vasal turcesc. Mircea, învingător cu ajutor dela Unguri asupra rivalului său susţinut de Turci, continuă luptele în contra Turcilor până la 1400. Abia după această dată ar fi loc pentru pactul cu Baiazid, despre care ne dă ştire cronicarul bizantin Phrantzes».

«La istoricii noştri găsim ştire despre tributul lui Mircea mai întâi în Genealogia Cantacuzinilor şi în Cronologia Ţării Româneşti, scrise de Mihail Cantacuzino; cea din urmă cunoscută lui Şincai sub numele de Anonimul românesc, tradusă de fraţii Tunusli în greceşte. Aici se zice: «*Mircea Vodă au închinat mai întâi ţara la Turci cu haraciu, ca să deà pe an 3000 de bani roşii. După aceasta au cerut Turcii dela el să înalţe haraciul şi să deà şi 500 de prunci pe an. După aceasta au deschis lupte cu Turcii şi bătându-se la Rovine pe apa Ialomiţei cu însuşi împăratul Amurat II au biruit pe Turci şi i-au gonit până în hotarele Adrianopolei*».—Sultanul Murat II, numit aici ca cel învins de Mircea la Rovine, a domnit dela 1421 până la 1451. Evident că e pus greşit în locul lui Baiazid, fiul lui Murat I, care cine ştie cum s'a cufundat».

«Despre Inchinarea lui Mircea, în afară de ştirea din Chronologia Ţării Româneşti scrisă de Cantacuzino, mai avem ştire şi la Fotino în «Istoria Daciei». El aduce chiar textul Inchinărei lui Mircea cu Turcii, pe care în istoria lui Cantacuzino o găsim citată numai în rezumat. Fotino ne dă un text întreg al Inchinărei Ţării Româneşti cu Turcii şi zice despre provenienţa acestui text şi a firmanelor următoarele: «Coprinderea acestor documente 'am găsit-o într'o cărticică ce mi-a dat-o fericitul nostru în memorie Alexandru Văcărescu, care o posedà dela tatăl său Banul Enache Văcărescu, care şi el le-au căpătat cu mare cheltuială de bani, copiindu-le după condicile împărăteşti când se aflà la Constantinopole».

«Textul dat de Fotino nu conţine mai mult decât ceeace cunoaştem şi din istoria lui Cantacuzino. E însă un adaos, unde în loc de 3000 de bani roşii se zice «sau 500 de lei turceşti». Acest adaos e evident greşit, căci 500 lei turceşti este o sumă prea mică, ca să poată fi admisă ca tribut pentru Ţara Românească în acea vreme. Pe de altă parte, lei pe

timpul acela nici nu există în Turcia. E o monedă care s'a introdus mai târziu. Prin urmare acest adaos de 500 de lei e evident un adaos posterior, făcut poate de copistul acela, care a trecut în condica lui Văcărescu textul acestui act».

«Cei 3000 de bani roşii, care îi da, sunt probabil 3000 de galbeni. Mai târziu vedem că tributul Ţării Româneşti se sporeşte la 10.000 de galbeni turceşti».

«Această Inchinare Fotino o pune la anul 1393; ea e reprodusă în traducţiune modernă şi de Mitilineu în «Tratatele şi convenţiile României cu ţările străine, 1874». Insă aici Mitilineu pune anul 1391, dată pusă de cronicarii turci pentru expediţiunea lui Baiazid în contra lui Mircea, întâmplată cum am văzut la 1394. Şi data 1391 şi data 1393 dela Fotino sunt însă greşite. Textul publicat de Fotino şi Mitilineu ne dă anul egirei 805 luna Rebi-el-avvel. Această dată corespunde însă cu anul dela Christos 1402, între 29 Septemvre şi între 29 Octomvre. Prin urmare în Octomvre 1402 trebue să punem Inchinarea lui Mircea la Turcii, prin care s'a învoit să plătească tribut. Autenticitatea acestei date ca şi a cuprinsului Inchinărei însă-şi nu-i, bine înţeles, sigură, cât timp nu cunoaştem actul original sau copia autentică a lui. Poate condica după care Banul Enache Văcărescu şi-a procurat copia să mai păstrează în archivele turceşti şi trebue constatată. Insă până la constatarea ei trebue să ţinem seamă de textul, pe care ni-l comunică Fotino».

«Asupra existenţei unui asemenea tratat al lui Mircea nu poate fi îndoială având în vedere mărturia cronicarului Phrantzes. Chiar şi data tratatului se potriveşte cu timpul indicat de Phrantzes, care spune, că s'au încheiat mai târziu, după războiul cu Baiazid, dar încă pe timpul lui Baiazid. In Octomvre 1402, data tratatului după textul lui Fotino, Baiazid trăiă încă, deşi în captivitate la Timur. Deci Suleiman ţineà atunci domnia încă în numele tatălui său. Astfel s'ar împăcà şi data tratatului cu ştirea lui Phrantzes. Totuşi nu-i exclus, că dejà Baiazid însuşi înainte de a plecà în Asia în contra lui Timur să fi făcut învoiala cu Mircea, după care s'ar fi încheiat tratatul formal de către Suleiman în numele lui Baiazid».

«Necesitatea acestui tratat, prin care Suleiman îşi asigurà liniştea din partea războinicului domn român, erà mai mare pentru dânsul decât pentru Mircea. Din acelaş motiv el a încheiat tot atunci un tratat de pace şi amicie cu împăratul Bizantin, renunţând chiar la o mare parte din cuceririle tatălui său, cum şi la tributul promis de Bizantini. Dar nu mai puţin şi pentru Ţara Românească tratatul lui Mircea prezintă însemnate foloase, asigurându-i pacea în afară şi independenţa înăuntru».

«Prin acest tratat, se garantà Ţării Româneşti autonomia sa completă, dreptul de alegere al domnului şi toată libertatea înăuntru, ţara având să plătească numai tributul pomenit către Turci. Prin acest tratat, pe stipulaţiunile căruia s'au întemeiat până în timpul din urmă raporturile noastre de vasalitate cu Poarta s'a asigurat şi pentru viitor existenţa statului român atât în contra unei eventuale cuceriri turceşti cât şi mai ales în contra celorlalţi vecini, cari până în timpul mai nou tot tindeau la posesiunea ţărilor noastre şi ale căror intenţiuni s'au zădărnicit mereu prin suzeranitatea turcească. *Suzeranităţii turceşti avem să datorim în mare parte, că nu ne-a înghiţit Austria sau Rusia.* Prin urmare actul de Inchinare al lui Mircea erà un act de mare înţelepciune. Acesta e folosul, care cu toate relele suzeranităţii otomane, de care am suferit atât de mult, ni le-a adus înţeleapta politică a lui Mircea».—(Cf. Chalcocondylas, Historiae, Bonnae, 1843, pag. 183. «*Postea exercitibus missis Daciam evastabit, ad quem pacem petitutum legatos missit Daciae princeps, promitens se tributum regi pensurum, imperasset, pax ea condicione data est*»).

375. Inainte de Mateiu Basarab izvoarele noastre vorbesc de Aşezământul lui Mihai Viteazul privitor la *rumănie* = colonat. — Iar la 1636 s'a alcătuit *Pravila dela Bistriţa,* care are un conţinut numai bisericesc. (Cf. supra No. 119).

§. 8. *Vremea lui Mateiu Basarab*

376. In vremea lui Mateiu Basarab s'au alcătuit două cărţi de drept: Una având numele oficial de *Pravila,* cunos-

cută şi sub numele de *Pravila cea mică* sau *Pravila dela Govora*. A doua având numele oficial de *Indireptarea legiei*, cunoscută şi sub numele de *Pravila cea mare*.

377. I. **PRAVILA DELA GOVORA.** — Titlul întreg al acestei cărţi sună astfel: «*Pravila aceasta iaste direptătoriu de leage, tocmeala sfinţilor apostoli tocmite de 7 săboare, către aceasta şi a preacuvioşilor părinţi învăţătorilor lumei. Tipăritu-s'au în tipar i prea luminatului Domn Io Matheiu Basarabă Voevodă a toată ţara Ungro-Vlachiei: în mănăstirea Govora, leatul 7149, iară dela naşterea lui Christos 1640.*

La sfârşitul pravilei găsim următoarele amănunte privitoare la alcătuirea iei: «Cu vrerea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu îndeplinirea Sfântului Spirit, *această carte a prescris'o de pre slavonă în limba românească* Mihail Moxalie, şi după aceia din ordinul şi cu cheltuiala prea luminatului Domn Io Mateiu Basarab Voevod şi cu binecuvântarea prea sfinţitului Archiepiscop Kyr Theofan, Mitropolit a toată ţara Ungro-Vlachiei, ostenindu-mă întru aceasta ieu ieromonachul Stefan din Ochrida şi am tipărit această carte. S'a început a se scrie când a fost anul 7149, iar dela naşterea lui Christos 1640, luni, în întâia Duminecă a sfântului post; apoi s'a terminat luni, în a şaptea săptămână a postului din acelaş an. Drept aceia rog pre cetitori, dacă ceva greşit veţi aflà, să îndreptaţi, iar pe acel ce a scris acest text *(isvod)* cu iertare să'l învredniciţi şi pe noi cei ce am tipărit aceasta să nu ne blăstemaţi». — «Iară preţul aceştii cărţi ne-am socotit cu toată cheltuiala, *21 de costande de argint*».

La începutul Pravilei, după Predosloviea către toţi nastavnicii sfintei biserice, găsim următoarele amănunte privitoare la tipărirea acestei cărţi: «Din ordinul prea luminatului Domn Io Matheiu Basarab Voevod, şi cu bine-cuvântarea prea sfinţitului Archiepiscop Theofil, din mila lui Dumnezeu Mitropolit al toatei ţărei Ungro-Vlachiei, s'au tipărit această carte, *numită Pravila*, de mine cel mai umilit dintre preoţi, Meletie Macedoneanul, Egumenul comunităţei vieţuitorilor din monastirea Govora, hramul Adormirei prea curatei Născătoare de Dumnezeu. De aceia vă rog cetitorilor acestei cărţi, de va fi ceva greşit, cu a spiritului blândeţe să îndreptaţi,

şi pe noi toţi ostenitorii aceştia, să bine-cuvântaţi, iar nu să blăstămaţi, căci nu a scris înger, ci mână supusă greşelei şi de lut».

In sfârşit din Predosloviea Mitropolitului Theofil reproducem vorbele următoare: «Insă mă rog sfinţiilor voastre cu mare milă, la care mână va cădeà această sfânta carte, acela să aibă a o ţineà în mare cinste şi să se înveţe dentru ia în taină, cum va vindecà sufletele oamenilor de păcate. *Iară întru mâna de mirean să nu se deà,* nici la măscăriciu să nu fie tocmealele sfinţilor apostoli şi a sfinţilor părinţi batjocurite, că apoi milostvata ver da sâmă frate duhovnice, eu nu voiu aveà treabă».

378. De acì se vede, că pravila ie privitoare la dreptul bisericesc. Totuş în iea se găsesc şi câtevà rândueli, care au înrâurire şi asupra dreptului mirean sau sunt privitoare chiar la acest drept. De pildă, Paragrafele 8—11 cuprind: 1) Rândueli potrivit cărora trebue să se facă împărţirea moştenirei de către părinţi între feciorii lor. 2) Respectul datorit de copii adoptivi sau neadoptivi faţă de părinţii lor trupeşti sau sufleteşti. 3) Impedecări la căsătorie. 4) Infrăţirea bisericească. 5) Infracţiuni sexuale.—Paragraful 26 ne spune, că: «Trei nunte nu e dată de leage dela Dumnezeu». (Cf. §. 92). Paragraful 34 arată efectele logodnei. Paragraful 55 asimilează cu hoţii, pe acei care îndeamnă pe robi sau roabe să fure.—In acelaş timp dispune, că omul liber, care are relaţiuni sexuale cu roaba altuia, cade în robiea acestui stăpân, iar feciorii născuţi sunt şi iei robi. — După paragraful 89 se începe titlul «*altă învăţătură*», care se ocupă cu diferitele feluri de rudenie, gradele (stepenele) de înrudire şi efectele rudeniei.— Paragraful 95 ie privitor la incapacitate de a fi martori: «Feciorul tătăni-său nu se cade să'i mărturisească, *nice de rău, nice iară de bine;* aşijderea şi tatăl fiului său; că unora ca acestora nimenea să nu le ia *credinţa;* etc.». Deasemenea se mai găsesc şi alte rândueli.—Pe la sfârşitul pravilei (pag. 127, ediţia Bujoreanu) se găseşte «Crezul» întocmit de Justinian: «Altă tocmeală de *Ustinian, ce au tocmit însuşi împărăţia lui*». — In sfârşit în anul 1640 circulà în Ţara Românească o monedă de argint numită *costanda.*

379. II. PRAVILA CEA MARE A LUI MATEIU BASARAB.— **Titlul** întreg al acestei cărţi sună astfel: «Indireptarea legiei cu Dumnezeu, care are toată judecata arhierească şi *împărătească* de toate vinele preoţeşti şi *mireneşti*. Pravila a sfinţilor apostoli, a cele 7 soboare şi toate cele nemeastnice. Lângă acestea şi ale Sf. Dascăli a lumei Vasile Vel, Thimothei, Nikita, Nicolae, Theologia dumnezeeştilor bogoslovi, scrise mai înainte şi tocmite cu porunca şi învăţătura blogocestivului Impărat Kyr Ioan Comninul de cuvântătorul diacon al marei besearici lui Dumnezeu şi păzitori de pravile Kyr Alexie Aristinu. *Iară acum de întâiu prepus tot depre Elinişte pe limba Rumânească* cu nevoinţa şi user-dia şi cu toată cheltuiala a prea sfântului de Hristos Kyr Stefan, cu mila lui Dumnezeu Mitropolit Târgoveştei, exarh plaiului şi a toată Ungro-Vlahia. In Târgovişte în tipografia prea luminatului meu Domn Io Mateiu Voevod Basarab, în Sf. Mitropolie, *închinată* Inălţărei Domnului nostru Is. Christos, Martie în 20, veleat 7160, al lui Christos 1652».

380. A. D. Xenopol, l. c. IV, pag. 165, întemeindu-se pe ediţia lui Bujoreanu, zice: «Traducătorul Pravilei celei mari, unul Daniil Panoneanul, spune în însămnarea pe care o pune în fruntea cărţei, că.... el nu este de cât micul, prostul şi plecatul *praj* de sub picioarele cinstite ale sfinţei sale». — Vorba praj, subliniată de Xenopol, ni s'a părut nepotrivită, chiar dacă i-am da înţălesul cel mai figurat posibil. De aceea am căutat în original şi aci am găsit vorba прах = *prah* = *praf*. Această vorbă se găseşte des întrebuinţată în documente spre a arăta respectul cel mare, pe care îl are o persoană faţă de alta mai sus pusă. Astfel în Arhiva Istorică, I, 1, pag. 92, documentul cu No. 121 se sfârşeşte cu vorbele: «Прах и пепел из под чесних нозѣ величаствїю господсткати иамѣсници волости немецскої. = *Praf* şi cenuşă *de sub cinstitele picioare* ale maiestăţei domniei tale». Aşà dar traducătorul pravilei a spus, că iel este plecatul *praf de sub picioarele cinstite* ale Mitropolitului Stefan.

381. **Din prefaţa Mitropolitului Stefan** reproducem partea privitoare la dreptul mirean:

«*(Pentru pravilele împărăteşti, de unde sau început şi unde*

s'au tocmit). Cade-să a şti şi de pravilele împărăteşti de unde s'au ijderăt şi eale pentrucă şi eale le-am socotit a fi ca un agiutor celorlalte, pentru aceea le-am lipit lângă dânsele. Intru Olimbiada de întâi când erà cursul anilor Lumei 4808 atuncea împarăţia la Roma: Romil. Iară după dânsul alţii vre-o şase unul după altul lua scaunul, până ce trecură ani 244 de când se făcuse împărăţia Cetăţei. Iară Righii carii tocmia cetăţenii având puterea a doua după împărat ei cum socotea aşa tocmea şi îndreptà pre cetăţeni, că încă nu erà legea scrisă. Iar când fu într'a 68 de olimbiade, atunci căzură asupra împărăţiei puterea oamenilor celor de afară şi aşa goniră pre righii de în mijloc şi puseră oblăduirea a ipatilor, şi atunci norodul Rimului se îndrepta cu o leage sau mai vârtos cum am zice cu un obiceaiu rău fără de tocmeală. Iar aşa până nu se umplusă 25 de ani, iar norodul aleasă 5 bărbaţi şi pre dânşii oblăduia Appie Claudie şi aşa poronciră lor se facă legi, *iar ei adunară obiceiurile cele ce erà pre leage ale rimleanelor*, carele erà răsipite, şi mai alcătuiră multe şi de în legea Elinilor dela Atina căţi se laudă că ţin şi au pre Solon şi pre marele şarpe şi pre lângă acestea şi câţi zicea că au şi ţin tată pre Licurg şi Mini: şi alţi în potriva acestora şi aşa alcătuiră XII Cărţi dela acestea. Pentru că Solon şi Licurg, povestesc că ei au scris legile mai ales ellenilor, însă unul Atineanilor iar Licurg Lachedemoneanilor, ce însă Licurg fusesă de demult, tocma într'al 65 de ani dela Spargerea Troadei, iar Solon au făcut legi Ateneanilor întra'l 46 de Olembiade scoţându-le dela şarpe fără de ucideri, şi aşa se îndrepta Norodul cu acele cărţi până ce se ţinea cu putearea ipatelor şi a Nărodului. Pentrucă în toţi anii alegea Norodul doi bărbaţi de bună rudă să fie dea tocmirea lucrurile cetăţeneşti şi voiniceşti şi le pune numele ipaţi. Şi aşa acesta chip al cetăţei s'au ţinut 364 de ani. Iară Gaie iarăşi schimbă ipatia şi puterea norodului de o făcu împărăţie, şi crescând vremea petrecaniei tâmplase de creştea şi vinele şi judecăţile, cât trebuea şi să cădea să fie şi se facă legi cetăţenilor în tot feliu pre binele lor. Drept aceia după Gaie luă împărăţiea Sevast August, acel ce erà şi Cesar, nu lăsă să nu puie şi să facă legea, ca şi ceea ce erà cu înţe-

lepția mai bun din mulți ce încă dela toți întreba și iscodea și de Norod și de Voinici, și ori cine ce zicea dela toți lămuria, și ce'i părea și socotea că e de treabă îndată scria în ceale cărți ce scrie mai sus. Deacia după multă vreme preurma lui August, apucă împărăția Adrian, și acealea toate iară le adună la un loc și ale altora a tuturor le scrisă deosebi și le făcu în 50 de cărți, adecă Grache, Dighestasim ce să zice le pusă numele *Săbornic* cum ar fi adunate de în multe. Iar câte făcusă împărații el le scrisă deosebi și le făcu 12 Grane și le pusă numele Codicure, ce se zice tocmire împărătească. Deacia nici așa nu erà lesne să ajungă legea neputându-le cuprinde cu mintea de multe și lungi ce erà, și mai vârtos împărații carii se pusesă după vremi lor ce li să părusă ei adaosăsă în Codicurile lor de niște lucruri de celea ce încă mai înainte nu avusească leage. Nu numai acealea ce încă și pre limba Lătinească scrisă ascuzând legile până acuma întărite vârtos lipsindu-se de folosul lor ce nu putea să le înțăleagă. Iară Justinian înțăleptul împărat mulțime de glavizne aleasă, carele erà numai mai de treabă de lucrurile vremei și nu aleasă numai, ce și încă lățimea cât putu o scurtă, și de două ori scoase dintr'acele două cărți, adecă de în Codică și de în Dighest dă prepuse pre limba Elinească și așa tocmì legea cu niște tocmele de întâi și pusă numele cărței Instintuida. Iară tocmirea Dighestului căci să alcătuisă pe scurt cum am zis părusă unora a zice că pentru grăbirea scurtărei, au lăsat multe nescrise de în cele ce's mai de treabă. Drept aceia iarăși poronci de scriseră și pusără acelea supt celea ce să chiamă Grache la sfârșitul tuturor granelor lipind lucrurile cele de treabă ce rămăsăse, mulți Dascăli cinstitul împărat la acestea când le-au prepus au strâns. Intâiu un Ștefan au tălcuit Dighesta iar Chiril pe scurt, Doroteiu o au făcut pre tocmeala mijlocie, Talilei censor prepusă Codică pre lungă: iar Feodor Ermopolit mai pe scurticel, Anatolie și mai scurt, Iar Isidor mai pe scurt decât Talilei; numa cei doi ce au izvodit mai prelung. Mai vru împăratul încă de mai făcu niște tocmiri cu multă trudă de în tocmelile cele vechi: 170 de Nearale și le puse deosebi că schimbă pentru nunte și leagea pentru diadacsie și pentru

nouele

niște taine și altele asemine acestora care le poruncise mai înainte marele Constandin, iară el pentru acelea mai cu milă le tocmi. Acele nearale le au prepus un Dascăl Tribunian, foarte Dascăl mare, iară nu știu cum îl supăra Duhul necurat, ci erà mintea îndoită. Drept aceia când le scrise-se el întorse-se unele spre folos iară altele le scrisea-se neadeverite și îndoite cu gândul și cu socotința, drept aceia oamenii carii avea pără și mergea să se judece cu acea prinzare și îndoire rea pre mulți pierdea. Iar mai pre urmă de toți de pururea pomenitul întru împărăți Leu prea înțeleptul el făcu toate alcătuirile una și câte erà puse răsăpite toate le împreună într'una de în Dighestă și de în Codicure, multe și dela Istintuida și de într'ale lui Iustinian aleasă de le făcu 60 de cărți împreună cu un Savatie Marele Spatar și le alcătuì în șase tocmiri și scoasă de lepădă toate vrăjmășiile cele fără de treabă cele ce nu era nici de un folos, pentrucă oamenii cei mai depreurmă să îndreptară mai spre bine decât cei de mai înainte vreme carii făcusă multe legi. De aceia alcătuirea cuvintelor de în cele ce le alesească foarte bine le așeză, și cuvintele cele ce da răspuns de fie ce cuvânt lucru, și vină, el le adună dă le tocmi și le puse toate la o Grană. Și au făcut și el 220 dă Nearale ce *până acum acelea nu se țin toate*. Drept aceia și Smerenia Noastră văzând o comoară ca aceasta ascunsă, êi ca o grădina încuiată, plină fiind de toate *Florile Darului* duhului sfânt ale purtătorilor și însufleților de Dumnezeu Părinți Sfinți și ai *Lumei Dascali* și Luminători carii au umplut toată lumea de dulcea Blagoslovenie a Duhului, gândiiu zicând: ce folos iaste de amândoua să stea încuete cum zice scriptura, mai vârtos aducându'mi aminte de cuvântul Stăpânului meu Hristos pentru Sluga cea vicleană ce ascunse talantul în pământ, *(Mateiu Glava 25)* ziseiu să dau și eu ceva Domnului mieu de în câte mi'au dat, ca să nu mă arăt să zic că voiesc numai folosul binelui mieu, ce voiu cu toată inima ca Cerbul la izvoarele apelor *(Psalmul 115)* să'mi pui toată nădejdea pre maica Cuvântului Fiului lui Dumnezeu pre slăvita Doamna a Noastră Sfânta născătoare de Dumnezeu și pentru ruga Sfântului slăvitului Apostol și întâiul mucenic Arhidiacon *Ștefan* și marele Antonie, și Sfântul Grigorie

Decapolit şi Nicodin Mirotoceţul, *ca să nu las comoara ascunsă nici grădina încuiată:* ce să zice capetele Dumnezeeştilor Pravile, să le aducă şi să le prefac *dă pe Elaniaste pre cuvinte proaste Rumăneşti* şi am făcut alegere din multe şi bogate pravile trimiţind păn şi la împărătească cetate la prea sfântul nostru şi a toată lumea Patriarh (că n'am vrut se scriu după cele tiparnice fiindu-mi teamă că de când au încăput cărţile Pravoslaviei la mâna ereticilor, ei n'au lipsit a nu băga câte ceva Zizanii), pân ce am aflat la cinstitul nostru fiu sufletesc Chir. Gheor Caridi dela trikis carile au fost doi v. vis. scrisă cu mâna. *Judecata toată* Arhierească *şi lângă dânsa şi împărătească* cu toate canoanele ale sfintelor Săboare şi Apostoli şi a marelui Vasilie şi altor Dumnezeeşti şi sfinţi Părinţi împreună cu Teologul Dumnezeeştilor Bogoslovi scoasă şi tocmită cu Porunca şi învăţătura Blagocestivului împărat Chir Ioann Comninul cu mare şi multă socotinţă, *de Pravoslavnicul întru Dascali Diacon şi Păzitorul de toată Pravila şi* canoanele marei Bisericii *Chir Alexe Rodinul şi aşa cu multă userdie şi îndemnare o am scos de întuneric la lumină şi cu buna voie a Luminatului şi Blagocestivului meu Domn Io Martfei Voevodu Basarab şi cu tot sfatul Măriei sale cu Blagoslovenia Părintelui meu Paisie Patriarhul Ierusalimului şi cu îndemnarea a doi fraţi iubitori de Dumnezeu şi tocmai slujitori ai oblastiei Smereniei noastre.* Tipăritu-s'au ca să fie de folosul tuturor de obşte ca o grădină plină de flori mirositoare ale raiului sau ca un vistiiar de obtşe Bisericii.

Drept aceia se cade să le caute şi să le ţie vârtos totdeauna ceia ce sânt îndreptătorii pravoslaviei ca se poarte griji pentru sufletele turmelor să nu cumva să se alunece spre învăţăturile străinilor. Aşa de vârtos se cade să ţie de ceia ce au rânduielile Lumei aceştia de îndreptare, că cu aceste învăţături vei putea alege adeverinţa de înrătăcirea străină şi dreptatea de în strâmbătate, şi mai adevărată şi mai alesă decât Piatra Lidiei.

Aceasta pun lege şi legătură şi hotar, împăraţilor şi Domnilor, Patriarşilor şi Mitropoliţilor, Egumenilor şi Călugărilor, Popilor şi Diaconilor. *Boerilor şi Bogaţilor, stăpânilor şi slugilor celor ce oblăduesc Părinţilor şi ficiorilor, bărbaţilor*

și muerilor, însuraților și celor neînsurați, celor postnici și celor ce nu se postesc, înțelepților și celor nedumeriți. Aceasta învață și pre împăratul și pre Domnul să le ție și să le cinstească cu toată puterea, acestea nu'i lasă să se plece învățăturilor dobitocești mai vârtos se cade se le aibă acestea iparșii sau Voevozii, Mitropoliții și Episcopii, pentru că lor mai multă socotință li se cade să și aibă grijă se poarte de împărătestile și sfintele Biserici, ca să nu cumva să se arate ne dăstoinici la D-zeu, căci n'au lăcuit pre voia lui, ce să vie la acestea bunătăți se-'și împodobească bunătatea sufietului, ca și puterile îngerești împregiurul lui D-zeu. *Aceștia îndreptări de lege cine'i va zice Vrăciuitoare de obște nu va greșì,* pentrucă amestică erbile și leacurile de le dă bolnavilor de tămăduește pe fie carele de fie ce boală, și nu numai pre aceia, ci încă și pre ceia ce se lenevesc de nu poartă grijă de tămăduială, însă pre unii dându-le și tinzindu-le erbi tari, ei ridică, iar altora aducându-le aminte de făgăduința ce va se fie, aduce'i și rădică cu mai blânde leacuri, iară unii sânt carii nu iau nici erbi, nici leacuri, nici învățăturile acestora ce'și îngrădesc prištaništea pocaianiei cu neplecarea și așa făcându-se mai tari decât împăratul ei închid moșii de veac. *Pentru acei (o! iubiții smereniei noastre fii!) la cine se va tâmpla* au de rânduiala noastră, *au de cea de afară* primiți'o ca o haină împărătească, plină de toate lucrurile scumpe, că veți aflà într'ânsa de toate bunătățile carele îndreptează sufletul că,întărește pre cei ce stau, și pre cei căzuți nu'i lasă în oceianie dulce iaste blagocestivilor, iară zlocestivilor înfruntătoare, groaznică, Păcătoșilor certătoare de toată vârsta și *de toată deregătoria și rânduiala împăraților, Domnilor, Boiarilor, și celor ce sânt pre mâna mai marilor, Voinicilor, proștilor, bogaților săracilor, călugărilor, mirenilor, bărbaților, muierilor, tinerilor și bătrânilor,* că înțelepția lui D-zeu iaste multă în tot feliul că măcar și cine nu iaste îndreptat; de aice cetind cu socotință și cu luare aminte lesne se va îndrepta și se va întări. Curvarii se învață a'și ținea curăția, cel rău se învață binelui, cel fără de minte se înțelepțează, cel semeț smerit. Aceasta învață pre cel ne-milosserd milostiv și pre cei ce jehuesc ale altora, să le dea ale cui sânt și cum am zice mai pe scurt,

tot felul de bunătăţi cine va vrea, acela de aice va putea se zleiască ca de într'un izvor. Drept aceia rog smerenia noastră pre voi pre toţi fii iubiţi întru Duhul, căutaţi şi ispitiţi scriptura că aşa socotesc că'm pare, că într'însa veţi afla Viaţa după cuvântul Domnului, şi primiţi cu dragoste şi cu userdie şi citind îndreptaţi viaţa voastră: iar pe smerenia Noastră întru rugile voastre fără de lene nu *uităriţi*, şi Domnul păcii fie cu voi: Amin.

Ca un Ţată Tuturor întru Pravoslavie de obşte şi voitor de tot binele.

Acelaş carele iaste mai sus scris».

382. In Pravila cea mare a lui Mateiu Basarab se găseşte întrupată *toată* «Cartea românească pentru învăţătură» a lui Vasile Lupu, adecă atât Pravila lui Alexandru Cel Bun, cât şi Pravila lui Vasile Lupu[251]).

A. D. Xenopol, l. c. IV, pg. 169 şi urm. zice: «Mai straniu şi greu de explicat este însă, că şi redactarea acestor două versiuni ale aceluiaş original, cuvintele ambelor texte şi stilul lor sunt identice în ambele condici, încât ele nu par a fi traduse de două minţi şi în două ţări deosebite, ci copiate una de pe alta, prezentând numai rareori unele mici şi neînsemnate deosebiri. Dacă pravila lui Mateiu Basarab ar fi mai veche decât aceea a lui Vasile Lupu, potriveala deplină între textele, care se regăsesc, în ambele ar fi uşor de explicat. N'am aveà decât să admitem, că Eustratiu logofătul, în loc de a-şi da singur osteneala traducerei, ar fi împrumutat textul «Cărţei pentru învăţătură», extrăgându-l din pravila lui Mateiu Basarab şi omiţând toate părţile privitoare la biserică. Lucrul e însă tocmai din potrivă şi cel puţin dacă ne luăm după data tipărirei lor, apoi pravila lui Vasile Lupu (1646) este anterioară celei a lui Mateiu Basarab (1652) cu 6 ani. In acest caz însă cum se poate admite, ca cea mai veche

---

[251]) Cf. I. Peretz, Dreptul Byzantin, (în Revista Cursurilor dela Doctoratul în Drept, No. 14, pag. 644) zice: «.... găsim apoi Indreptarea legei cu Dumnezeu, pravila lui Mateiu Basarab, din 1652, care cuprinde în întregimea sa pravila lui Vasile Lupu, *după cum a arătat întâiu T. Ciparia* şi apoi Alexandru Xenopol».

să fi împrumutat dela cea mai nouă? O altă ipoteză ar fi aceia, că traducătorii textului lui Alexie Rodinul s'ar fi mărginit a pune pe românește toate părțile privitoare la canoane, iar că dispozițiile penale și cele privitoare la plugari le ar fi intercalat după traducerea făcută mai înainte de Eustratie logofătul. O asemenea putință trebue însă cu desâvârșire înlăturată, când constatăm deplina potrivire în stil și limbă a traducerei canoanelor cu părțile privitoare la pedepse, încât se vede, că toată pravila lui Mateiu Basarab a fost tradusă de una și aceeaș minte și este peste putință de admis, ca dispozițiile penale să fi fost introduse în ea din o lucrare străină. Pe de altă parte însă este tot atât de peste putință de primit, ca două traduceri făcute de două personage deosebite, unul din Muntenia și altul din Moldova să înfățoșeze o formă atât de identică. După cum vedem, *problema e din cele mai grele și mai stranii și nu credem, că ea poate fi rezolvită altfel, decât admițând, că traducerea a fost făcută pentru întreaga pravilă a lui Mateiu Basarab de o singură mână, din care apoi s'au extras dispozițiile penale, care constitue textul cărței lui Vasile Lupu. Pravila lui Mateiu Basarab ar fi deci anterioară acelei a Domnului Moldovei, și numai cât din întâmplări necunoscute nouă, a eșit ea din tipar 6 ani după aceea, ce fusese scoasă din contextul ei*».

383. Această explicare nu poate fi admisă. Am arătat (supra No. 120—126) cum a fost alcătuită Cartea de învățătură a lui Vasile Lupu, în cât putem spune cu cea mai mare siguranță, că *n'a fost extrasă din Pravila lui Mateiu Basarab.* Din contra, alcătuitorii pravilei celei mari au fost aceia, care au luat Cartea de învățătură și au intrupat-o cu spicuirea făcută anume pentru Țara-Românească. Iată și dovezile: 1) Tabla de materii a pravilei celei mari se compune din două catastihuri[352]). Cel dintâiu e întitulat *„Catastihul acestei sfinte și dumnezeești pravile. Capetele cărții acestiia de pravili“*, iar celălalt e întitulat *„Catastihul al doilea al pravilelor împărătești, alease din sfitocul împăratului Justinian pentru multe fe-*

---

[352]) Ne vom servi pentru demonstrațiunea aceasta de edițiunea pravilei celei mari aflătoare în colecțiunea Bujoreanu.

luri de judecăţi cu tot răspunsul lor tot pe rând arătate, fie ce glavă cu toate începuturile ei după greşelele fieşte-cui, cine va căutà de grabă să poată aflà carea în ce loc şi foaie se află". Catastihul întâiu străbate toată pravila dela pag. 142 până la pag. 418, dar n'arată tot ce e cuprins acolo, ci numai o parte din materii. Catastihul al doilea ne întoarce la pag. 154 şi străbate pravila până la pag. 292, arătând numai materiile, care alcătuesc Cartea de învăţătură a lui Vasile Lupu. Dacă pravila cea mare ar fi fost o lucrare unitară ar fi avut o singură tablă de materii, iar nu două. Acest fapt ne învederează, că două pravile deosebite au fost contopite într'una singură, şi că s'a păstrat table de materii deosebite, spre a se puteà ştì, din ce se compuneà fiecare din acele două pravile.—2) Titlul catastihului al doilea e alcătuit din contopirea titlurilor celor două table de materii ale Cărţei de învăţătură (Cf. No. 131, pag. 843 şi 853). Dacă aceasta ar fi fost extrasă din pravila cea mare, atunci ar fi neexplicabil de ce are două table dă materii cu două titluri deosebite! — 3) In Cartea de învăţătură, înainte de *pricina dintâi pentru plugari*, găsim titlul „*Pravile tocmite aleaze scoase pentru toţi lucrătorii pământului anume pentru plugari, pentru lucrătorii viilor, pentru nămiţi şi pentru păstori, arătând împreună tuturora giudeţul şi certarea ce li se va da fieşi căruia după deala sa, carii va înbla cu nedireptate*", pe când în pravila cea mare (pag. 255) înainte de vorbele „*vina de întâiu*" corespunzând cu «pricina dintâiu» găsim numai titlul „*pentru plugari*". — Deasemenea în cartea de învăţătură, inainte de glava întâi „*pentru cei ce vor suduì pre giudeţ sau pre oameni domneşti*", găsim titlul „*pravile împărăteşti*"; pe când în pravila cea mare (pag. 157) înainte de glava 48 „*pentru ceia ce vor suduì pre judecătorul sau pre oamenii cei domneşti*" nu găsim nici vorbele „*pravile împărăteşti*", nici altceva.—Tot în Cartea de învăţătură înainte de glava 35 găsim titlul „*Pravilă pentru ceia ce fac curvie cu călugăriţe. Acest fel de greşale se cheamă elineşte ierosilie*"; pe când în pravila cea mare (pag. 242) titlul glavei 258 (corespunzător cu al glavei 35 de mai sus) se deosebeşte prin aceea, că îi lipseşte vorba „*pravilă*".—Este vădit lucru, că o copie în orice caz nu

poate aveà titluri mai lungi decât originalul, ci sau egale sau mai scurte; deci Cartea de învăţătură nu poate fi extrasă din pravila cea mare, ci din contra această din urmă a fost mărită prin adăogirea Cărţei de învăţătură, cu care prilej s'au scurtat sau s'au lăsat la o parte cu totul unele titluri ale acesteia. — 4) Glava 294, luată dela Justinian împărat, are un conţinut identic cu zač 3 din glava 296; glava 295, al 1, ie identică cu zač 19 din glava 296; glava 295, al. 2, ie identică cu zač 93 din glava 309 şi glava 311 al. 1, 2 şi 3 ie identică cu zač 23 şi 14 din glava 398 şi cu zač 87 din glava 308. Aşà dar şase rândueli juridice se găsesc de două ori în pravila cea mare. Astfel de *leges geminatae*, mai ales când se găsesc în locuri foarte apropiate unele de altele, nu pot fi atribuite unuia şi aceluiaş autor al unei spicuiri; prezenţa lor însă se explică foarte lesne, prin aceea că în pravila cea mare au fost contopite două pravile deosebite.

384. A. **Cuprinsul pravilei celei mari.** Lăsând la o parte tot ce priveşte dreptul bisericesc şi îndeletnicindu-ne numai cu rânduelele de drept mirean din pravila cea mare, ie foarte uşor de a determinà cuprinsul lor. In adevăr, întru cât în această pravilă se găsesc întrupate pravilele lui Alexandru Cel Bun şi Vasile Lupu, pentru a ştì cuprinsul său, n'avem decât să trimitem la No. 135—201 şi 254—341 supra şi să adăogăm acì, celelalte rândueli, care nu se găsesc acolo. Astfel:

385. **Dreptul privat.**

1) *Pentru Dreptate* (Cap. 2).

2) *Izvoarele Dreptului:* a) *Legea* (Cap. 3). şi b) *Obiceiul* (Cap. 4).

3) *Persoane fizice:* a) *Sarac* = «Saracii nu mărturisesc. Saraci se chiamă ceia ce nu le plăteşte bucatele lor, carele au, 50 de galbeni». (Cap. 24, zri). — b) *Sui iuris* şi *alieni iuris:* «Cap. 278. Pentru care copii se cheamă adins ei 'şi oblăduitori şi care neoblăduitori». — c) *Aetas:* «Cap. 287 (Armenopolu): «*Necrescuţi* se chiamă până în 14 ani parte bărbăteescă, iară muireascà până în 12, şi până atunci se grijeşte de ispravnici Iară *crescuţi* se zic dela 14 ani până la douăzeci şi cinci». — Pe la sfârşitul pravilei (pag. 425, ed. Bujoreanu), se găseşte

capitolul 16 intitulat: «Pentrucă şapte vârste are omul şi care sunt şi cum se chiamă (Dumnezeeşti dascăli): 1) Cocon iaste omul dacă naşte până la 4 ani. 2) Copil se chiamă dela patru ani până la patrusprezece. 3) Cătărig iaste de în 15 ani până în douăzeci şi doi. 4) Voinic adecă june, iaste de în douăzeci şi trei de ani până în 42. 5) Bărbat iaste de în 42 de ani până în 56. 6) Iar bătrân iaste dela 56 până la 69. 8) Iară matur iaste dela 70 de ani până la optzeci. — Deacia mai mult neputinţă şi dureri şi boale». — d) *Existimatio.* Cap. 25, al. 3: «Aşijdere şi fie cine ce va prinde *tagă de zapis* sau de iscălitura lui, să fie lipsit şi gol de cinstea ce va aveà».

4) *Inrudirea şi felurile sale.* Cap. 190—198; Cap. 207.

5) *Infrăţirea.* «Cap. 210. *Pentru cei ce se prind fraţi, ca să nu se facă*».

6) *Persoane juridice:* Mănăstiri şi biserici. «Cap. 116: Pentru cela ce va să zidească mănăstiri sau besearică, acela să nu fie volnic să le oblăduiască, nici fără voe Archiereului să le facă».

7) *Lucruri.* a) Cap. 16: «.... (Lucruri îmblătoare se chiamă vite, iară neîmblătoare se chiamă avuţie). b) *Fructe* = Ploduri. Cf. Cap. 280. *Fructus percipiendi* = Plodurile celea ce va fi putut să ia.

8) *Acte juridice.* Cap. 290: Pentru tocmiri. Tocmiri scrise şi nescrise. Tocmiri făcute fără viclenie. Tocmiri valabile şi nevalabile, etc.

9) *Evenimente naturale. Tempus* Cap. 312: Zioa se socoteşte dela al şaptelea ceas din noapte, până la al şaselea ceas ai ceilalte nopţi.... Anul are zile 365 şi ceasuri 6, carele fac săptămâni 52, şi când iaste visectos, atunci are zile 366».

10) *Pignus şi hypotheca.* «Cap. 288: Pentru unealte sau *zăloage.*» Cf. Cap. 280, al. 5, 6 şi al. final (Zri).

11) *Usurae.* Cap. 281 Pentru Camătă.

12) Chezăşia femeielor şi dispoziţiile senatus consultului Velleian. Cap. 296, al. 3.

13) *Locatio conductio rerum.* «Cap. 310. Pentru cela ce va luà cal cu chirie sau cu năimie şi 'l va încărcà sau înpovărà greu».

14) *Societas.* Cap. 291. Pentru două soţii, unul de într'a-

mândoi de va prinde pre altul soţie, fără de voia celuilalt. «.... De aceea zice pravila şi porunceşte, că soţia soţului meu nu'mi iaste soţ mie».

15) *Donatio.* Cap. 271. Pentru daruri şi pentru ce lucruri se 'ntorc darurile iar îndărăt. — Aliniatul 2: «*cine face dar.... acela nu poate să'l întoarcă*».

16) *Obligaţiune reciprocă de alimentare dintre părinţi şi feciori.* Cap. 293.

17) *Căsătorie.* Cf. Cap. 82; Cap. 198; Cap. 203—206.

a) *Logodna.* Cap. 172—175; 178. — *Arrha sponsalicia.* Cap. 177.

b) *Impedimente la căsătorie.* — Cap. 189; Cap. 191—194; Cap. 196—200; Cap. 208; Cap. 209; Cap. 238—240; Cap. 284 şi din Nomacanonic cap. 66, tălc (pag. 316, ed. Bujoreanu).

c) *Donationes ante nuptias.* (Cap. 270).

d) *Efectele căsătoriei în privinţa bunurilor.* α) *Praesumptio Muciana.* Cap. 263. Pentru muiarea măritată, care va aveà niscare haine, unealte şi nu va spune unde le au aflat. «.... Că ca o stăpână a casei, ce au fost, le are de în sculele şi bucatele bărbatului său. Drept aceea să fie ale copiilor acea câştigare....». — β) *Zestre.* Cap. 265. Pentru preţuirea zestrelor şi nepreţuire, şi pentru zestrele de afară. Cap. 266. Muiarea se preţuiaşte de tot împrumutătoriul sau datornicul şi de va întrà muiarea chezaşă pentru bărbatul ei. Cap. 267. Pentru bărbatul care va face cheltuială la boala muierei lui şi la moarte. Cap. 268. Pentru preţuirea zestrelor de întâi şi de a doa. — γ) *Convenţiuni (tocmiri) şi donaţiuni (daruri)* între soţi Cap. 269.

18) *Desfacerea căsătoriei.* Cap. 101; Cap. 213; Cap. 214; Cap. 216—236; Cap. 241; Cap. 412—417. α) «*Repundium* latineşte, iară greceşte Diazighion, româneşte se chiamă *cartea cea de despărţeală* a bărbatului şi a muiarei. (Cap. 213 al. 2)» — β) *Cauzele de despărţenie.* Cap. 214; Cap. 216—236; Cap. 241. — γ) *Felurile cărţilor de despărţenie.* (412—417). — δ) *Anul de jale.* (Cap. 261).

19) *Căsătoria de a doua.* Cap. 262.

20) *Adopţiunea* «Cap. 195: *Pentru ficiorii de suflet....*»

21) *Tutela.* Cap. 287. *Pentru ispravnici.*

22) *Moştenirea.* a) *Moştenirea ab intestato* = «Pentru cela ce moare *fără zapis*, sau *fără carte* au barbat au muiere....» (Cap. 274). — α) Cap. 273 «Pentru preţuirea moştenirilor şi pentru moşul de'i va rămâne feciori şi nepoţi, cum vor moştenì pre dânsul». — β) Cap. 274 «.... cela ce moare.... şi copii n'are, ci numai părinţi şi fraţi, cărara li se va cădeà să moştenească». — γ) Cap. 275. «Pentru cela ce va murì şi va aveà frate de două mumăni şi nepoţi ai frăţeni-său cari vor fi fost cu tatăl lor de un tată şi de o mumă, carii de într'înşi le vor moştenì». — δ) Cap. 276: «Pentru cela ce moare de nu va aveà fraţi sau nepoţi, cui se va cădeà să'l moştenească şi pentru moştenirea bărbatului şi a muiarei». — ε) Cap. 272. «Pentru bărbaţi şi muierei de vor rămânea văduvi, şi le va rămâneà cocon şi va murì, sau şi de nu vor face, şi va murì bărbatul sau muiarea fără de cocon, cum se vor împărţì hainele lor». — ζ) Cap. 264 «Pentru muiarea carea va rămâneà văduvă şi nu se va mărità, ce va luà de în bucatele bărbatului ei? aşijderea şi bărbatul. — η) Moştenirea călugărului Cap. 132.

b) *Moştenirea testamentară.* α) *Testament=Carte.*—β) *Codicil* = *Codichel, răvăşel, catastişel.* Cf. Cap. 285 «Pentru *tocmeala* sau *cartea* ce se face, ca să fie şi după moarte, şi de câţi ani sunt volnici feciorii şi fetele să facă acea tocmeală, şi câte mărturii să fie şi pentru fraţii de vor fi bucatele lor neînpărţite şi pentru *codichel* adecă *zapis* sau *răvăşel*». Cap. 285 al. 14: «.... *catastişelul* sau *răvăşelul.* — Cap. 286 «Pentru *cartea* lucrurilor celora ce sunt supuşi la un loc....»

c) *Indrituirea de a moştenì.* Cap. 133 «Pentru tatăl, ca să nu oprească fiului său partea de moşie, de se va face călugăr». Cf. Cap. 283.

d) *Indignitas.* Cap. 284 «Vinele, care fac pre feciori fără de moştenire de în bucatele părinţilor lor şi pentru feciorul carele se va însură fără de voea tătâne-său».

e) *Legitima portio şi cantitatea disponibilă* Cap. 282: «Pentru falchidiu. Aceasta falchedia să chiamă *leage*, sau judecată pre limba latineaşte. Leagea care taie, ca şi cum ar tăià secerea (şi acest nume ce zice falchidios, iaste cuvânt româneaşte, adecă latineaşte) şi iaste leagea carea scoate dela

ispravnici sau dela datornici a treia parte de avuţie părintească, şi se socoteşte cu cunoaşterea şi alegerea feciorilor, ca mai întâi să aibă pace moştenii cei adevăraţi şi iaste aşà: De să va tâmplà să aibă tatăl 1 fecior, sau 2, sau 3 până în patru atunci *întâi scot datoriile* şi cheltuialele îngropării lui şi cele ce se vor da pentru sufletul lui, încă şi plata slugilor sau a argaţilor, atunci deacia iau şi copii sau feciorii partea cea adevărată a treia a tătâne-său; iară de va aveà tatăl 5 copii, atunci iau şi mai mult, adecă jumătate de într'a tatâ-ne său: *iară cealaltă o hărăzăşte tatăl unde'i iaste voia, sau unuia din feciorii lui, sau la strein, sau unde'i va fi voia* şi de va vrea tatăl să le arunce în mare, n'are nimenea treabă a'l oprì sau să'i ia seama....»

f) *Collatio* Cap. 277. «Pentru aducerea, adecă de va fi dat tatăl fie-sa zestre şi au făcut şi au tocmit, ca să nu mai ia de în bucatele lui, etc.». Cap. 279: «Pentru părţile al feciorilor şi al fetelor, cari au luat dela tatăl lor părţile sale, şi murind iel iar vor să ia».

g) *Plata Datoriilor*. Cap. 266, al. 2.

23) *Legata*. Cap. 286: «.... şi pentru *legata*, adecă dările ce dă omul, ca să stea la un loc».

386. **Procedura civilă.** 1) *Arbitrii*. «Cap. 289. Pentru răspunsul sau judecata *judecătorilor celor aleşi*».

2) *Praescriptio*. Cap. 280. «Pentru cela ce se va aveà să ia moştenire, până în câţi ani să se asculte şi pentru datorii până când se vor cere, şi pentru alte *bogate datorii*». a) Praescriptio de 30 ani iaste regula. b) *Praescriptio* de 40 de ani pentru zăloage. — c) *Praescriptio* nu curge faţă de acel căzut în robie.

3) *Dovada cu martori*. «Cap. 22. Pentrucă la judecată nu se cade să aducă mărturie eretic, nici necredincios, *nici numai un credincios* ci *doi sau trei creştini* foarte credincioşi, iar la pâră *cinci*. — Cap. 23. Pentru părăşi să n'aducă mărturie casnici, nici rudenie. — Cap. 24. Pentru ca mărturiile trebuie să fie foarte oameni credincioşi. Şi care se opresc să nu mărturisească şi cari nu se opresc». — Cf. Cap. 16 şi 17, p. c. şi Cap. 126 din canoanele sfinţilor părinţi dela Cartaghen (pag. 370, ed. Bujoreanu).

4) *Dovadă prin jurământ*. Cap. 292.

387. **Dreptul penal.** 1) *Adulterul*. Cap. 84. Cf. Cap. 240. — 2) *Hotriea*. Cap. 126. — 3) *Atentate la pudoare*. Cap. 251 şi 255. — 4) *Furt*. Cap. 102.

388. **Moneda.** 1) *Galbeni*. Cap. 24 Zri. — 2) *Costanda de argint* (pag. 131, ed. Bujoreanu).

389. B). **Caracterele generale ale pravilei.** — (Cf. supra No. 202 şi 342). Afară de rarile deosebiri mici şi neînsemnate, pe care le-a constatat A. D. Xenopol (cf. supra No. 382) între Cartea românească de învăţătură a lui Vasile Lupu şi Pravila cea mare a lui Mateiu Basarab, mai ieste de luat aminte, că în unele paragrafe s'au făcut schimbări cerute de situaţia geografică diferită a Moldovei şi a Ţărei româneşti. Aşà de pildă: Paragraful 26 din capitolul 259 al Pravilei celei mari, (corespunzător cu paragraful 26 din capitolul 32 al Pravilei lui Vasile Lupu) a înlocuit vorbele *Iaşi, Cameniţa, biruinţa Iaşilor, Domnul den Moldova, biruinţa Cameniţei, leah răpitorul, etc. prin Târgovişte, Braşov, ţinutul Târgoviştii, Domnul Muntenesc, ţinutul Braşovului sau a Moldovei, ungur sau sas sau moldovean răpitorul.*—Deasemenea paragraful 8 din capitolul 363 al Pravilei celei mari (corespunzător cu paragraful 8 din capitolul 58 al Pravilei lui Vasile Lupu) a înlocuit vorbele *Starostea de Cameniţa, oblastiea craiului leşesc, starostele de Liov, ţara frăncească, Franţa*, etc. prin *judeţul Braşovului, craiul unguresc, judeţul dela Sibiiu, ţara Nemţască, Ispania.*—Paragraful 2 din capitolul 357 al Pravilei celei mari (corespunzător cu paragraful 22 din capitolul 53 al Pravilei lui Vasile Lupu), pe lânga fapta petrecută în Roma mai adaogă ca pildă şi o faptă petrecută în Bucureşti: «*ca şi în vremea lui Matheiu Voevodul ţării Munteneşti, când tăiase capul tătâ-ne-său un copil în cetatea Bucureştilor*». (Cf. şi §. 7, cap. 371 Matei Basarab cu §. 8, capitolul 66 Vasile Lupu: «*oblastiea Papei de Răm*» şi «*oblastiea Papei de Roma*»).

390. C). **Obârşia pravilei.** — I. Fiindcă cea mai mare parte din pravila cea mare privitoare la dreptul mirean constă din pravila lui Alexandru Cel Bun şi aceea a lui Vasile Lupu şi fiindcă acestea, după cum am văzut (supra No. 203—207 şi No. 342 bis) sunt spicuite din Dreptul Roman şi

Dreptul Byzantin, de aceea firește că și pravila cea mare se întemeiază tot pe dreptul Roman și Dreptul Byzantin.— II. Prefața Mitropolitului Ștefan deasemenea ne spune, că pravila cea mare, (deci părțile independente de «Cartea românească de învățătură» a lui Vasile Lupu) ie luată dela Alexie Rodinul, care din porunca și îndemnul împăratului Ioan Comninul a făcut o spicuire de «judecata toată arhierească *și lângă dânsa și împărătească»;* adecă tot din Dreptul Roman și din Dreptul Byzantin. — III. Insfârșit *inscriptiones,* care se găsesc în dreptul paragrafelor din fiecare glavă, ne arată care din aceste paragrafe sunt luate din Dreptul Roman și Byzantin. Astfel: 1) Inscriptio *Justinian împăratul* se găsește în cap. 25; 35 al. 6; 132; 294; 295 al. 1 și 311. — 2) Inscriptio *Leu și Constantin împărați* se găsește în capitolele 24 al. 1; 35 al. 8; 84 al. 6; 138 al. 3; 208 al. 1 și 3; 220; 225; 236 al. 4; 241; 261 al. 1; 265 al. 3, 6 și 7; 266 al. 2; 268; 275 al. 2; 276 al. 1 și 3; 280 al. 3; 281 al. 2; 284 al. final; 285 al. 6; 286 1 și 4; 292 al. 1; 310 al. 1. — 3) Inscriptio *Constantin împăratul* se găsește în cap. 269 al. 3 și 270 al. 1. — 4) Inscriptio *Leu împăratul* se găsește în cap. 269 al. 4 și 270 al. 1.—5) Inscriptio *Vasilie împăratul* în cap. 269 al. 5 și 270 al. 1. — 6) Inscriptio *Leu înțăleptul* se găsește în cap. 119 al. 2; 204; 233, 236 al. 7; 262; 290 al. 4; 292 al. 3.— 7) Inscriptio *Alexie Comninul* se găsește în cap. 204. — Inscriptio *Harmenopoulos* (Armenopol) se găsește în cap. 24 al. antepenultim; 216; 219; 222; 236 al. 6; 240 al. 4; 255; 261 al. 2; 263; 264; 265 al. 2 și 5; 269 al. 2; 271 al. 2 și 5; 272 al. 3; 277 al. 2; 279 al. 1; 280 al. 1; 284 al. 1; 286 al. 2 și 3; 287 al. 1 și 6; 288 al. 1; 289; 290 al. 1 și 5; 292 al. 4; 293 și 310 al. 2.

§. 9. Dela Matei Basarab până la Unire

391. I. **APLICAREA PRAVILEI CELEI MARI A LUI MATEI BASARAB.** — A. D. Xenopol, l. c. 4, pag. 174, zice: «Numai rareori se întâlnesc judecăți rostite pe temeiul pravilelor... Când Brâncoveanu judecà pe Staicu paharnicul, cronicarul ne spune, că domnul i-ar fi cetit capitolul relativ din o pravilă, care prevedeà, că spânzurătorile pentru pedeapsa tră-

dărei cătră domn să fie mai înalte cu un cot decât ale altor oameni proşti, adăogând, că-i dădù lui Staicu însuşi, să cetească locul. *„Nu ştim ce pravilă va fi avut în mâni Brâncoveanul; de sigur însă nu erau acele ale lui Matei Basarab, nici cea mică nici cea mare, în care asemenea dispoziţie nu se regăseşte“.* — Totuşi pravila pomenită acì ie pravila cea mare şi anume cap. 367, zač 6: *„La greşalele* ce învaţă Pravila să piarză în furci, cum e hainia şi vicleşugul, când hicleneşte pre Domnul său, atunce se va spânzurà şi boiarenul, ca şi cel mai prost; *iară aşà furcile boiarenului să se facă mai înalte decât ale celui mai mic“.*

392. II. PRAVILELE ÎMPĂRĂTEŞTI ATÂT ROMANE CÂT ŞI BYZANTINE FORMAU DREPTUL SUBSIDIAR AL ŢĂRII ROMÂNEŞTI.—Am văzut (No. 342, VI), că în Pravila lui Vasile Lupu se găseşte rânduiala, potrivit căreia trebue să se ţie samă de Pravilele împărăteşti. (Cap. 58, §. 2). Pravila cea mare cuprinzând în sine Pravila lui Vasile Lupu în întregime, fireşte că are şi rânduiala de mai sus, aşà că şi în Ţara Românească la caz de nevoie se recurgeà la Pravilele împărăteşti, ca şi în Moldova. Dovezi despre aceasta găsim atât în prefaţa Condicei lui Alexandru Ipsilante, cât şi în acea a lui Carageà. 1) In adevăr cea dintăiu zice: «Intr'acelaş chip am aflat Domnia mea pre lăcuitorii Valahiei, cari macar că *uneori urmà împărăteştilor pravili celor de obşte* şi alte ori obiceiurilor celor pământeşti, care obiceiuri cu cuvânt, că sânt din vechime, să sărguià spre a aveà tărie». 2) Iar prefaţa lui Caragea constată acelaş lucru: «Ţara Românească având din vechime canoane, pentru cele în parte drepturi locuitorilor săi, ale sale nescrise şi nedeslușite obiceiuri, şi ale condicei sale puţine nedesăvârşite pravile în scris, care nefiind destoinice, nu puteau cumpănì, nici drept a îndreptà dreptatea fiecăruia, de aceea şi *erà silită a năzuì la pravilele împărăteşti ale Romanilor*, şi a se sluji cu toate aceste pravile fără deosebire».

393. III. HRISOVUL LUI CONSTANTIN MAVROCORDAT din 1746, a eliberat pe ţărani de rumânie (colonat).

394. IV. PRAVILA LUI ŞTEFAN MIHAI RACOVIŢĂ. — In anul 1765 Mihail Fotinopol din Chios, însărcinat de Domnitorul Ştefan Mihai Racoviţă, a alcătuit o spicuire de legi civile

şi bisericeşti în trei volume, întitulată: «*Manual de legi*, cules din toate legile obşteşti *eclesiastice* şi *politice* de preà cinstitul şi preà învăţatul boer (Arhon), cel mai superior între filosofii Marei Biserici a lui Hristos şi fost mare paharnic, *Mihail Fotinopol* din *Hios*, s'au şi tradus de el însuşi în limba *apla* şi împărţit în *trei cărţi* sub nume de *Antologia legilor împărăteşti* şi canoanelor bisericeşti şi s'au promulgat pentru întrebuinţarea obştească de către toţi pioşii creştini în anul 1766». (Cf. N. G. Dossios, Studii Greco-Române, Iaşi, 1902, pag. 101—102, care ne mai spune următoarele: «După titlu urmează notiţa următoare: S'au dat de Domnul Grigorie Brâncoveanul iubitului său văr, domnul Alexandru Mavrocordat în 1812, Martie 10»). Acest manuscris se găseşte în întregime în Biblioteca Centrală din Iaşi, purtând No. 66. In Biblioteca Academiei Române din Bucureşti, deasemenea se găseşte un manuscris al acestei pravile, dar necomplect şi anume numai partea întâia şi a treia, lipsind partea a doua. (A se vedeà: Manuscrisele Greceşti din Biblioteca Academiei Române de Constantin Litzica, 1900, No. 20 şi 21, pag. 32 şi urm.). — Această pravilă a fost promulgată — „*dată în vileag*“ — cu următorul hrisov, care tradus din greceşte, glăsueşte: «Ion Ştefan Mihaiu Racoviţă Voevod, din mila domnului stăpân şi domn a toată Ungrovlahia. Considerând datoria stringentă pe care o avem, ca să îngrijim, cu priviri neadormite şi cu mintea trează, de toate câte contribuesc şi privesc buna îndrumare şi orânduială a domniei, de care neam învrednicit dela Dumnezeu, şi având grijă de toate acestea, pe cât ne stă în putinţă, am voit după puterea noastră să reînviem buna ordine a acelora, cari din întâmplare sânt guvernaţi neregulat şi sânt conduşi fără orânduială; în conformitate am luat hotărîrea să stabilim mai întâi legile politice. Pentru acest scop, lucrând adequat şi potrivit atât cu gândul cât şi cu dorinţa particularilor, să nu-i trecem cu vederea, când sânt trataţi şi nepotrivit şi nechibzuit, cum erau trataţi de ordinar până acum; acest lucru devenià pricină de mare stricăciune pentru fiecare din împricinaţi, şi cauză să supărăm şi noi pe sfântul Dumnezeu, care ne-a dăruit cu această domnie, şi să fim acuzaţi de neîngrijire şi de nere-

cunoştinţă; de neîngrijire, ca unii ce n'am purtat grijă de buna cârmuire a năvii politice, bătute de talazurile mării şi n'am ancorat-o în limanuri sigure prin dreptatea cuvenită fiecăruia; căci noi avem datoria să facem dreptate în toată afacerea şi cu aceasta să procurăm fiecăruia linişte, ca să nu murmure şi să nu se indigneze, că e bătut de nedreptate ca de furtună; iar de nerecunoştinţă am fi acuzaţi, ca unii ce n'am dat la iveală fructe de recunoştinţă către Dumnezeu, atât prin alte fapte virtuoase ce datorim să împlinim, cât şi, mai ales, prin dreptatea, întru care domnul se odihneşte. Apucându-ne deci de lucrarea prezentă cu amândouă mâinile, am hotărît să punem în lucrare înfiinţarea acestor legi politice; ele fiind nu numai neclare, dar şi împrăştiate, aveau nevoe şi de traducere după înţelesul lor adevărat, şi de adunare, ba chiar şi de alegere. Din această cauză şi pentru împlinirea acestui scop am numit un bărbat încercat şi potrivit, care cunoaşte şi ştiinţa profană şi pe cea religioasă, şi e bun cunoscător într'ale legilor, pe prea cinstitul şi învăţatul arhon suprem filosof al marei Biserici a lui Christos Mihail Fotino din Chios, care a fost şi mare paharnic, iar acum pe lângă noi mare gramatic; acesta cercetând amănunţit şi controlând cu toată sârguinţa, *toate ordonanţele legale, precum şi obiceiurile pământului, care până acum sânt în uz, adunând tot ce a găsit folositor şi potrivit la aceste cestiuni, luând materialul şi din legile împărăteşti şi din canoanele bisericeşti şi din diferite alte cărţi de legi,* şi după puterea lui adunându-le pe toate la un loc, a eşit tractatul de faţă împărţit în 3 volume, foarte complet şi exact, la care s'au mai adăogat şi câtevà ordonanţe foarte trebuincioase şi folositoare la buna cârmuire şi rânduială a acestei ţări păzite de Dumnezeu. *Această carte* fiind cercetată cu deamănuntul de oameni înţelepţi şi găsindu-se identică cu legile, căci păzeşte neschimbat înţelesul propriu şi scopul legilor, precum şi bine tradusă după înţelesul legilor, a *fost aprobată şi de noi şi dată în vileag, pentru ca să fie pusă în aplicare la toate judecătoriile acestei ţări, fiind ca o temelie pentru orânduirea dreptăţii şi toiag pentru aplicarea legilor şi judecăţilor drepte.* Ordonăm deci şi poruncim la toţi judecătorii, la boerii domnescului nostru divan şi la

cei din judecătoriile țării, să păziți în orice afacere nestrămutat dreptatea legilor, aplicând cum se cuvine poruncile legale la fiecare cestiune, fără patimă și părtinire, și fără să faceți cumvà, pentru nici o cauză, vreo răsturnare a dreptății; căci cine va fi prins călcând dreptatea și pângărind legile, va încercà pedepsele legilor. Astfel hotărînd, am dat și acest hrisov domnesc al nostru. In anul mântuirii 1765». (Cf. Manuscrisele Grecești din Biblioteca Academiei Române, citată mai sus, pag. 34 și urm). — Din acest hrisov se vede, că pravila a fost întocmită din obiceiurile pământului, *din legile împărătești* — ἀπό τε τῶν βασιλικῶν νόμων — și din diferite alte legi. Așà dar Domnitorul Racoviță s'a ținut de vechea tradiție, și la alcătuirea pravilei sale s'a întemeiat și pe Dreptul Roman.

395. V. **PRAVILNICEASCA CONDICĂ A LUI ALEXANDRU IPSILANTE.** — Cauzele cari au hotărît pe Ipsilante, ca să alcătuiască codul său, sunt arătate în Prefața citată mai sus, care după ce constată, că Țara Românească ierà cârmuită de pravilele împărătești și obiceiurile pământului, adaogă: «Dar cu toate acestea nici pravilele pururea într'un chip păzeà, nici vechimea obiceiurilor nezmintit țineà, ci când cu pravilele stricà obiceiurile, când iarăș cu obiceiurile se împotriviià pravilelor. Drept aceia din începutul Domniei mele, din multele griji, care pururea ne coprind, părlejind vreme cu neîncetate osteneli am strâns Domnia mea, însă din *pravili* ceale ce sânt mai tribuincioase spre povața judecătilor, iar *din obiceiuri* am ales celea mai adese urmate în țară, asemându-se oareșcum și cu pravilele. Pe lângă acestea *și altele oareșcare povăți de înși-ne alcătuind Domnia mea din jălbile și pricini, ce pe toate zilele se aduc la auzul nostru,* acum la *al șaselea an al Domniei mele* (ce cu mila lui Dumnezeu curge) *am azezat noao alcătuită pravilă,* ca un izvod și îndreptare tuturor celora ce se vor aflà judecând».

Codul lui Ipsilante a fost tipărit în 1780. Conținutul, prefața și tabla de materi sunt redactate și în grecește și în românește; titlul însă ieste redactat numai în limba grecească și în traducere sună precum urmează: «Mic manual de legi despre buna orânduială și datoria fiecăreia din judecătoriile

şi dregătoriile Principatului Valahiei, privitoare la cârmuire. Călăuza pentru viitor a hotărîrii pricinilor, adunate acum ca model. Şi armonizarea obiceiurilor locale, care sunt mai ales în uz, *cu dispoziţiile împărăteşti* (=Βασιλικῶν). Pentru păstrarea întocmai a dreptului şi pentru neasuprirea cu nici un chip a celor săraci. Alcătuit de prea evlaviosul, prea înţăleptul şi prea măreţul domn al întregei Ungrovlahii Domnul Domn Ioan Alexandru Ioan Ipsilanti Voevod. In al şaptele an al Domniei lui celei de Dumnezeu păzite, păstorind prea sfântul şi prea învăţatul Mitropolit, Domnul Domn Grigore. *Acum pentru întâia oară dat la lumină, în limba greacă şi într'a ţării.* In tipografia prea sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei, în anul mântuirei 1780, în luna Septembre». (Cf. Bibliografia Românească veche, Tom. II, 1905, fasc. 1—3 (1717—1784), pag. 247 şi N. G. Dossios, l. c. 102 şi 103)

Dim. Alexandresco, Explicaţia Dreptului Civil Român' Tom I, ediţia II, pag. 19 zice: «Alex. Ion Ipsilanti Voevod în hrisovul de publicare *a codului său din 1776,* care nu ieste de cât o prescurtare foarte imperfectă *în limba greacă* a Basilicalelor, cuprinzând în unele locuri şi obiceiul pământului»; iar în nota 1 de pe aceeaş pagina adaogă: «Titlul acestui codice, *care a fost pentru prima oară tradus din greceşte în româneşte* la 1841, de către C. Brăiloiu, este următorul: Pravilicească condică a Domnului Alex. Ion Ipsilanti Voevod».

Dar în aceste puţine rânduri s'au strecurat câteva greşeli, care trebuesc îndreptate: 1) Codul lui Ipsilanti nu ie din 1776, ci din 1780. Aceasta rezultă nu numai din data tipărirei «*în anul mântuirei 1780, în luna Septembre*», ci şi din cele cuprinse în prefaţă; «*acum la al şaselea an al Domniei mele.... am aşezat noao alcătuită pravilă*». In adevăr, Ipsilanti s'a suit pe tron în anul 1774[253]), aşà că adăogându-se 6 ani de domnie, se capătă tocmai anul 1780 arătat pe originalul tipărit. 2) Acest cod n'a fost publicat numai în limba greacă. Titlul codului în adevăr ie numai grecesc, dar după cum rezultă chiar din prefaţa lui Ipsilante şi din cercetarea acestui cod atât prefaţa, cât şi cuprinsul, precum şi tabla de materie sunt

---

[253]) A. D. Xenopol, l. c. V, pag. 233.

redactate şi în limba grecească şi în limba românească. — 3) Deci acest cod n'a fost tradus întâia oară din greceşte în româneşte la 1814, de către C. Brăiloiu, fiindcă ierà tradus deja dela 1780.—4) Ediţia din 1814, făcută de C. Brăiloiu [254]), poartă în adevăr titlul: Pravilnicească condică a Domnului Alexandru Ioan Ipsilant Voevod. Iar pe urmă se găsesc vorbele. «Συνταγμάτιον νομικόν = Pravilnicească condică». Insă traducerea ie greşită, căci cele două vorbe greceşti însamnă «Mic manual de legi». Vorbele «*Pravilnicească condică*» sunt probabil titlul sub care erà cunoscut în de obşte codul lui Ipsilante [255]).

Din cele ce Domnitorul Ipsilante ne spune chiar în titlul codului său, rezultă, că *şi acest cod se întemeiază în parte tot pe pravilele împărăteşti* «dispoziţiile Βασιλικῶν», adecă pe Dreptul Roman.

396. VI. CONDICA CARAGEA.—Treizeci şi opt de ani după publicarea codului lui Ipsilante, adecă în 1818, Domnitorul Caragea alcătuieşte un nou cod. Cauzele, care l'a hotărât să facă aceasta sunt arătate în Prefaţă: «Io Ioan Gheorghie Caragea Voevod. Domneasca şi părintească noastră dragoste şi voire de bine judecând ca o lege sfântă obştescul folos al supuşilor noştri, şi pururea îngrijind mai nainte de bună petrecerea lor a fi statornică şi neclintită, am binevoit în cele după urmă a potolì d'asupra dreptăţii războiul cel mult turburător.

Ţara Românească având din vechime canoane, pentru cele în parte dreptăţi ale locuitorilor săi, ale sale nescrise şi nedesluşite *obiceiuri, şi ale condicii sale puţine şi nu desăvârşit pravile înscris,* care şi nefiind destoinice nu puteau cumpănì, nici drept a îndreptà dreptatea fie-căruia, de aceea şi erà silită a năzuì la *pravilele împărăteşti ale Romanilor,* şi a se slujì cu toate aceste pravili, fără deosebire. Aşà dar uluindu-se în trei întocmiri de pravili, adecă *a obiceiurilor, a condicii* şi *a Romanilor,* urma a nu aveà nici o pravilă, căci obiceiurile

---

[254]) In această ediţie C. Brăiloiu face o prefaţă de mare însămnătate şi care ie potrivită şi pentru vremile de azi.

[255]) Cf. No. 392, 2; «şi ale *condicei sale* puţine şi nedesevărşite pravile în scrise».

prefăcându-se în multe chipuri, adesea se împotriveau pravililor Romane, şi acestea iarăşi unele fiind pricinuitoare de două tâlcuri, şi altele cu totul împotrivitoare între ele, surpà una pe alta, în cât dreptăţile tuturor mădulărilor politiceştii oblăduiri, căzând neîncetat în amestecături şi învălueli de multe cuvântări împotrivitoare, apururea erau în primejdie, ca cum ar înotà în noeanuri de ape turbure ce se tălăzuesc de multe vânturi împotrivitoare; şi în cele după urmă nici se îndreptau, ci se abăteau după voinţa celor mai tari sau celor mai meşteşugareţi în vicleşuguri, cari tot la o pricină puneau înainte când obiceiul, când condica ţării, când pravilile împărăteşti, după plăcerea lor. Aceste dar fără orânduială strămutări ale dreptăţii voind Domnia mea ale osteia, mai întâiu cu adâncă chibzuire am socotit, ce fel de întocmire de pravili se cuvine, şi câte sunt pre de plin îndestule la cea de acum politicească oblăduire a Ţării Româneşti. Şi aşà *primind apoi unele din cele vechi,* iar *altele îndreptând,* şi *cele mai multe adăogând, am întocmit aceste pravile ale Domnii mele* cât s'a putut cu bună orânduială şi foarte desluşite, în cât şi cei neinvăţaţi foarte lesne să le înţeleagă. Deci legiuind Domnia mea aceste pravili cu sfat de obşte al Prea Sfinţii Sale Părintelui Mitropolitul, şi al iubitorilor de Dumnezeu Părinţii Episcopii şi tuturor Dumnealor cinstiţilor şi credincioşi Boerii Veliţi ai Divanului Domniei mele, şi cu dreapta Domnii mele făcându-le cunoscute către obştiea prea iubiţilor noştri supuşi, am şi dat această Domnească a noastră întocmire de pravili întărită cu Domneasca noastră iscălitură şi pecetie în anul 1817 dela naşterea Domnului, şi al şaselea an al Domnii Noastre».

Condica lui Caragea a fost alcătuită de logofeţii Atanasie Christopulo şi Nistor şi apoi în anul 1817 a fost supusă aprobărei Sfatului ţărei. Anaforaua obştească a părinţilor arhierei şi a dumnealor boierilor glăsueşte: «Prea înălţate Doamne! După luminată porunca Măriei tale adunându-ne în multe rânduri cu toţii la un loc, am cetit cu luare aminte Pravila ce s'au alcătuit de cătră Măria ta şi ne pliroforisirăm, că *alcătuirea aceştii Pravili este o desluşire a Pravilelor împărăteşti, ce să obişnuesc aice în pământul nostru, şi a vechilor şi a ca-*

nonisitelor obiceiuri ale pământului, nefiind înpotrivitoare celor vechi urmate până acum. De aceea ne rugăm, să binevoești Măria ta a poroncì să să tipărească. *1818, Iunie 9*». — Constantin Bălăceanu, vel logofăt ne mai dă informațiunile următoare: «Din luminată poruncă a Măriei sale Prea Inălțatului nostru Domn Io Ioan Gheorghie Karagea, Voevod, fiind orânduit, de am protocolit toate aceste Pravili, după izvoadele ce prin sfat de obște s'au alcătuit și găsindu-le întocmai așezate din cuvânt în cuvânt și fără câtuși de puțină schimbare, le-am adeverit și însumi cu iscălitura în toate foile precum să văd în dos puindu-să și Luminată Pecetea Măriei Sale la fiește care foaie, 1818 Iunie 28».

La 9 August 1818 Domnitorul Caragea adresează vel logofătului de țara de sus o carte, prin care se spune: «Am întocmit prin sfat de obște (precum este știut) cu destulă osteneală, *Pravila ce este adunată din Impărătestile pravile i din Pravilniceasca condică și din obiceiurile pământului,* ce s'au urmat până acum...., care pravili s'au și dat în tipar, *atât în limba românească, cât și în limba grecească*... De aceea hotărîm, ca dela întâiu a viitorului Septembre să se pună în lucrare și să înceapă toate judecătoriile Țărei a judecà pricinele după această pravilă, din ale căreia trupuri tipărite poruncim D-tale *vel logofăt de țara de sus*, să se și împartă după însămnarea de mai jos arătată, însă astă una dată din cele grecești, până vor sosì dela tipografia Râmnicului din Sud, Vâlcea, și cele românești și atunci se vor împărți și dintr'acelea». (Cf. Dreptul No. 47 din 1898, în care N. Crătunescu, profesor de Drept Roman la Universitatea din București, a publicat în întregime *cartea* de mai sus, pe care a aflat'o după indicațiile date de V. A. Ureche, profesor de Istorie la aceeaș Universitate).

Ce s'a 'ntâmplat cu tipărirea condicei Caragea la Râmnic (Vâlcea) n'am putut aflà până acum; însă tot în anul 1818 această condică s'a tipărit în limba românească la București, cu titlul următor: «Legiuire a prea înălțatului și prea pravoslavnicului Domn și oblăduitor a toată Ungro-Vlahia Io Ioan Gheorghie Caragea Voevod, cu toată cheltuiala Dumnealor Constantin Karakaș dohtor și dumnealui Răducanul

Clinceanul biv vel stolnic și dumnealui Dumitrache Topliceanul biv vel sluger. — Tipărită în privileghiata tipografie a dumnealor Ot cișmeaoa răposatului întru fericire Domn Mavrogheni, din București, 1818».

Ioan M. Bujoreanu, Colecțiune de legiuirele României, Vol. I, pag. 430, ne mai dă următoarele știri: «Codul Civil, dela Logofeția Mare *a țărei de sus*. Această pravilă a pământului, întocmai după cea grecească, s'a dat Dumnealor Veliți Boeri, ca să stea în păstrare deapururea, împreună cu cea grecească, spre a se metaherisì în pricinele de judecăți, ce se vor întâmplà. Iscălit. Constantin Bălăceanu, Vel Logofăt. 1819 Ghenarie 2»; iar în nota 1 de pe aceeaș pagină Bujoreanu adaogă: «Această adeverire este pusă pe exemplarul, care dela divanul Veliților Boeri, a trecut la desființata Inalta Curte și se află azi la Curtea de Casație. Acest exemplar aveà și o scară de îndreptări, de *errată*, tot cu adeverirea logofeției; și acele pagini se găsesc rupte, trecând prin multe mâni». In sfârșit Bujoreanu arată în note și textele grecești originale, care au fost greșit traduse în românește. (Cf. Andrei Rădulescu, Codul Caragea și Codul Andronache Donici în Curierul Judiciar No. 50/908).

Atât din prefața și cartea Domnitorului cât și din Anaforaua obștească rezultă că și Condica Caragea, ca și celelalte pravile de mai înainte, atât din Moldova cât și din Țara Românească, se întemeiază și pe pravilele împărătești, adecă tot pe Dreptul Roman și Dreptul Byzantin.

Codul Caragea a fost complectat, îndreptat și deslușit de Regulamentul Organic, de legiuiri mai noue, de ofisuri domnești și de circulările departamentului dreptății. Toate acestea au fost adunate și clasificate de Kluceru K. N. Brăiloiu, judecător la Curtea apelativă criminală din București și publicate la 1854 sub numele de «Legiuirile civile ale Țărei Românești».

397. VII. **ALTE LEGIUIRI**, care au cârmuit Țara Românească sunt următoarele: 1) «*Condica de Comerț cu anexele ei*, acum întâia oară tipărită cu înaltă slobozenie, în zilele prea înălțatului Domn și Stăpânitor Alexandru Dimitrie Ghyka Voevod prin stăruirea și cheltuiala D. Paharnicului, S. Marcovici.

Bucureşti în tipografia lui I. Eliad, 1840». 2) «*Kondica Kriminalicească*, partea I, cuprinzând 226 articole, Bucureşti, în tipografia colegiului Sf. Sava 1841, Martie». 3) «*Kondica de procedură kriminalicească*, cuprinzând 325 articole, şi având şi cuvântul «sfârşit». Bucureşti, în tipografia colegiului Sf. Sava, 1841 Mai». 4) *Kondica penală ostăşească cu procedura ei şi osebit supliment pentru starea de împresurare*, întocmită în zilele şi prin părinteasca îngrijire a prea Inaltului Domn Stăpânitor a Toată Ţara Românească, Barbu Dimitrie Ştirbei, întărită prin luminatul ofis cu No. 95 din 6 Mai 1852. Bucureşti, în tipografia colegiului naţional 1852. 5) Vasile Boerescu în nota la titlul Codului Penal, ne spune, că în Ţara Românească s'a aplicat şi un Cod Penal din 1850».

Codul Ipsilante, Codul Caragea precum şi celelalte legiuiri înşirate mai sus sunt alcătuite *sistematic*, aşà că numai ie nevoie de a procedà ca pentru pravila cea mare a lui Mateiu Basarab, pentru a arătà cuprinsul lor. Acesta se poate aflà cu înlesnire din cetirea sau a tablelor de materii sau a capitolelor, etc. ale acestor coduri.

TITLUL III

Dela Unire şi până azi

CAP. I

§. 10. *Vremea lui Alexandru Cuza*

398. In urma tractatului dela Paris din 1856 sau întrunit Divanurile ad-hoc din 1857, care au concretizat nevoile şi dorinţele Românilor în următoarele patru puncte: 1) *Autonomia* ţărilor româneşti, *potrivit Inchinărilor* încheiate cu Poarta şi *neutralitatea* teritoriului lor. — 2) *Unirea* Moldovei şi Munteniei într'un singur Stat sub numele de România. — 3) *Principe străin* din o familie domnitoare europeană şi 4) *Guvern constituţional şi reprezentativ*. — Infăptuirea acestor dorinţe a fost foarte grea şi plină de lupte mari şi înălţătoare de inimi. Aceia, care prin presă a adus întreaga luptă a fost

Michail Kogălniceanu[256]) unul din cei mai mari oameni de Stat ai Românilor, despre care B. P. Hajdeu în Revista Nouă No. 4/5 pe 1891, zice, că «*A desgropat cronicile străbune; a îngropat privilegiile sociale. A împământenit pe ţăranul român, a despământenit pe călugărul grec. Democrat fără anarhie şi fără cosmopolitism*».

399. La 5 şi 24 Ianuarie 1859 colonelul Alexandru Cuza a fost ales Domnitor atât în Moldova cât şi în Muntenia şi astfel s'a înfăptuit *Unirea personală* a ţărilor româneşti, care s'a schimbat în *Unire reală* la 11 Decemvre 1861. — Domnia lui Cuza Vodă a fost, după cum foarte bine constată Petru Răşcanu, o epocă *necesară*[257]), căci: «Un Domnitor catolic *nu ar fi putut face secularizarea* averilor Mitropoliilor şi Episcopiilor, Mănăstirilor închinate şi neînchinate. Un Domnitor catolic nu ar fi putut scrie Patriarchului din Constantinopole acea scrisoare, care a răpit de entusiasm ţara întreagă. Un principe străin, întemeetor de dinastie, nu puteà intrà în luptă cu ţara legală, cu oligarchia, pentru a da drept de vot şi altor clase sociale şi nu puteà intrà în luptă cu proprietarii, rezolvând Chestiunea Ţărănească în felul cum a făcut'o Cuza Vodă. Toate aceste cestiuni trebuiau rezolvite înainte de instituirea dinastiei. Şi pentru aceasta erà nevoie de un om cu o voinţă de fer, punând în primejdie în tot momentul şi coroana şi persoana sa, neavând în vedere altă ceva decât reformele democratice, de care era setoasă naţiunea română Acest om a fost Cuza Vodă. — Principele străin mai puteà să aştepte».

400. La 2 Mai 1864 Domnitorul dizolvă Camera şi chiamă poporul să se rostească prin plebiscit *asupra Statutului fundamental şi asupra nouei legi electorale*. La 21 Mai 1864 rezultatul plebiscitului a fost înfăţoşat Domnitorului dimpreună cu felicitările Corpurilor constituite ale Statului. Pe urmă Cuza Vodă pleacă la Constantinopole, unde ie primit şi sărbătorit şi de unde la întoarcere aduce *autonomia internă* a României.

---

[256]) Petru Răşcanu, Cuza Vodă, Iaşi 1908.

[257]) Petru Răşcanu, l. c. pag. 19.

401. Votându-se și noua lege electorală, care acordă dreptul de vot tuturor Românilor, se 'nfăptuește și a treia dorință a divanurilor ad-hoc, adecă: *guvern constituțional reprezentativ.*

402. Mai rămăsese de înfăptuit a patra dorință: *Principele străin.* In 1865 la deschiderea corpurilor legiuitoare Cuza Vodă prin mesagiul său reamintește, că «în calitateà de Domnitor al Moldovei a declarat Inaltelor puteri garante, când primià și coroana Valachiei, că el primește această îndoită alegere, ca expresia neîndoelnică și statornică a voinței naționale pentru Unire, *însă numai ca un deposit sacru*». Deși din aceste vorbe se vede cugetul Domnitorului și deși în Ianuarie 1866 iel spune cumnaților săi Dimitrie și Theodor Rosetti, că peste două luni va abdică spre îndeplinirea cerințelor Divanurilor ad-hoc, totuș în noaptea de 10 spre 11 Fevruare 1866 iel a fost silit să abdice. Faptul acesta ieste apreciat de T. Maiorescu (Discursuri, Vol. I pag. 7) în chipul următor: «Ori cum ar fi și ori câte circumstanțe atenuante s'ar admite pentru răsturnarea lui Cuza, *modul* cum s'a executat această răsturnare rămâne condamnabil». Iar în opera Aus dem Leben König Karls von Rumänien găsim următoarea apreciare asupra domniei lui Cuza Vodă: ««*Principele Cuza erà condus în viață publică de dorința patriotică de a îndreptà pe calea progresului Statul încredințat în paza sa. El s'a folosit de lovitura de Stat pentru a realizà o serie de reforme necesare și binefăcătoare. Măsurile luate de către el jignise interesele unor grupări și pe ale unor clase*»».

403. In ce privește activitatea legiuitoare atât de rodnică și din punct de vedere juridic în vremea lui Cuza Vodă nu putem intrà acì în amănunte; de aceea trimitem la Monitoarele Oficiale, precum și la colecțiile de legi făcute de Scarlat Pastia, 1870, Vasile Boerescu, 1873 și urm. p. c. și I. M. Bujoreanu. In general legile din această vreme sunt înrâurite de legile franceze; Codul Civil ieste înrâurit și de proiectul italian de Cod Civil; iar Codul Penal ieste înrâurit și de Codul Penal Prusian.

La 10 Decemvre 1863 sa promulgat «*Legea pentru punerea în lucrare în toată România a Codicelui de Comerț al Țărei*

Românești», în virtutea căreia Codul de Comerț din 1840, prelucrat după codul de comerț francez a început să se aplice și în Moldova.

In timpul *dictaturei* s'au promulgat mai multe legi foarte însemnate printre care și Codul Civil. In privința alcătuirei acestui cod, trimetem la documentata monografie: «*Textul autentic al Codicelui Civil Român și manuscrisul acestui codice, învestit ca sămnătura domnească și sigiliul Statului* de George D. Nedelcu, Directorul afacerilor judiciare din Ministerul Justiției (Dreptul, No. 9 și 10 din 1904).—Amintim deasemenea, că Iancu Codrescu, (fratele lui Theodor Codrescu, editorul Uricariului), a publicat «*Codicile Civile în versuri*». Nu știm dacă tot codul a fost versificat; noi n'am găsit până acum decât numai versurile dela art. 1—643, lipsind însă paginele și articolele dela pag. 2 până la pag. 15.—Acest cod civil a fost prelucrat după Codul Napoleon; dar s'a avut în vedere atât criticile pe care Marcadé, le făceà acestui cod, cât și proiectul codului italian[258]), codul belgian privitor la ipoteci, precum și unele rânduelі din vechile noastre legiuiri. Codul Napoleon se întemeiază și iel în mare parte pe Dreptul Roman[259]); deci și Codul Civil Românesc, ca și vechile noastre legiuiri, se 'ntemeiază tot pe dreptul Roman.

404. Trebuie de constat cu multă părere de rău, că mai toate legile promulgate dela Unire încoace se deosebesc de vechile noastre legiuiri, prin aceea că nu sunt scrise în curată limbă românească, ci sunt pline de neologisme. Aceasta însă nu se poate împăcà de loc cu chemarea legilor de a cârmui pe Români. De aceea ar fi bine venită o revizuire a tuturor legilor, care le ar îmbunătăți și din acest punct de vedere.

CAP. II

§. 11. *Vremea Domnitorului și Regelui Carol I*

405. *Alegerea* principelui Carol de Hohenzollern ca Domnitor prin plebiscitul care s'a făcut dela două până la opt

---

258) Cf. D. Alexandresco, l. c. I, ediția a doua, pag. 23, nota 3.

259) Cf. S. G. Longinescu. Elemente de Drept Roman, Partea Generală Vol. I, pag. 72—74, No. 111—115.

Aprilie 1866, şi *primirea* din partea principelui de a fi Domnitor au înfăptuit şi a patra dorinţă a Divanurilor ad hoc, ca România să aibă Domn pe un *Principe străin din o familie Domnitoare în Europa*[260]).

406. Mai rămăseseră două dorinţe, care nu fuseseră rostite de divanurile adhoc, dar la care gândeau fără de încetare toţi Românii: *Liberarea ţărei de sub suzeranitatea turcească şi Reîntregirea teritorială de odinioară.*

407. I. In ce priveşte *Neatârnarea.* Domnitorul Carol se gândise la redobândirea neatârnărei încă de când se hotărise, ca să primească coroana României. Când Wilhelm, regele Prusiei îi obiectă, că «N'ar fi nici demn pentru un prinţ din casa de Hohenzollern, să se pună sub suzeranitatea unui Sultan» Prinţul Carol răspunsese: ««*Sunt gata să recunosc suzeranitatea Turciei, dar cu rezerva tăcută de a mă liberà de sub dânsa cu puterea armelor şi a cucerì neatârnarea deplină a ţărei pe câmpul de luptă*»».

408. Războiul din 1877 dintre Ruşi şi Turci dă prilejul cel mai bun, ca să se înfăptuiască această dorinţă. Domnitorul Carol ierà pentru participarea la acest război. Din cetirea cronicarilor noştri şi din călătoriile, pe care le făcuse în toate părţile ţărei, se convinsese, că se poate pune temeiu şi pe urmaşii vitejilor neîntrecuţi de odinioară. «*Increderea înfloreşte în inimile mari!*[261])». De aceea la 2/14 Decemvre 1876 scriind tatălui său, zice: ««Eu am deplină încredere în tănăra mea armată, care arde de dorinţă de a se arătà»». In acelaş timp Domnitorul voià astfel să aducă la îndeplinire şi făgăduinţa, pe care o făcuse în 1866 îndată după depunerea jurământului: ««Cetăţean astăzi, *mâne, de va fi nevoe, ostaş*, voi împărtăşì cu voi şi soarta cea bună şi cea rea»». — Aşteptările Domnitorului au fost încununate de izbândă[262]) şi după atâtea veacuri Ţara sub *Carol Cel Mare* şi-a recăpătat statornic şi pentru totdeauna neatârnarea din vremile lui Mircea

---

[260]) Cf. supra No. 9 şi Nota 9. A se vedeà de asemenea D. Onciul Alegerea Regelui Carol I al României, Bucureşti 1906.

[261]) V. Alexandri, Dan, căpitan de plaiu,

[262]) Cf. supra nota 46. Chalcocondylas, l. c. pag. 77.

Cel Mare şi Ştefan Cel Mare! — Astfel se împlineà şi proorocia, pe care Dimitrie Cantemir o pune în gura lui Ştefan Vodă: ««Iar Dumnezeul strămoşilor noştri, care face minuni, va întinde mila sa nesecată asupra voastră şi mişcat de lacrimile robilor săi, *va trimete pe unul, care să vă scape, sau să scape pe urmaşii voştri de sub jugul barbarilor şi să redeà ţărei libertatea şi puterea sa!*»». (Cf. supra No. 52 şi 62).—La 10 Mai 1881 România ieste proclamată Regat şi astfel Domnitorul Carol ajunge cel dintâiu Rege al României unite şi de sine stătătoare.

409. II. In ce priveşte *Reîntregirea teritorială de odinioară.* In urma războiului am redobândit Dobrogea, care fusese a noastră pe vremea lui Mircea. A mai rămas să redobândim atât Bucovina cât şi Basarabia căci nu numai că ««*şi acestea au fost ale noastre*»», dar juridiceşte nici n'au încetat de a fi ale noastre [263]). — Casa de Hohenzollern atât în Prusia, cât şi în România a avut mână norocoasă. Acolo a reîntregit Germania, aci — după cum a reîntregit Ţara lui Mircea Cel Bătrân, — voind Dumnezeu, va reîntregi şi Ţara lui Ştefan Cel Mare şi Dacia lui Traian!

410. In răstimpul dela 1866 încoace rodnicia legiuitoare continuă şi pe tărămul juridic. Pe lângă înrâurirea legilor franceze asupra unora din legile româneşti se adaogă acea a legilor italiene şi germane. Astfel de pildă Codul Comercial din 1887 ie luat şi prelucrat după Codul Comercial italian, care şi el la rândul său fusese luat şi prelucrat din Codul Comercial german. — Pentru amănunte trimetem la «Monitoarele Oficiale», la colecţiile de legi citate mai sus (No. 403), precum şi la cele făcute mai în urmă.

---

[263]) Cf. supra No. 372.

INCHEIARE

§. 12.

411. Aşà dar începând dela pravila lui Alexandru Cel Bun şi ajungând până la Codul Civil de astăzi, Românii au fost cârmuiţi de legi, care-şi aveau obârşia în Dreptul Roman şi anume sau în acel din colecţia lui Justinian, sau în Dreptul Byzantin, care, după cum se ştie şi după cum am spus, ieste tot Drept Roman sau neschimbat, sau prelucrat în Imperiul Roman de Răsărit. — Rânduelele juridice, care se găsesc fie cuprinse în vechile noastre pravile, fie aplicate numai în diferitele hotărîri şi care nu-şi au obârşia de mai sus, sunt izvorîte din obiceiurile pământului, din care unele s'au putut plămădì în chip autochton, (Cf. supra No. 3—5 şi § 2) iar altele sub înrâurirea drepturilor popoarelor, cu care sau am trăit la o laltă odinioară, sau am venit în atingere numai.

Ştiindu-se acestea putem purcede mai departe la studiarea diferitelor aşezăminte juridice. Insă greutatea cea mare ieste, că până astăzi nu s'au publicat încă toate documentele; ba, mai mult decât atâta, unele documente n'au fost publicate în întregime, ci numai în prescurtări. Amândouă aceste împrejurări ţin în loc orice încercare de a reînvià viaţa juridică de odinioară; căci se poate, ca un sistem construit cu multă stăruinţă şi osteneală pe temeiul unor documente, să se prăbuşască cu desăvârşire prin publicarea mai pe urmă chiar numai a unui singur document necunoscut, dar care să fie hotărîtor. — De aceea nu credem de prisos de a îndreptà ruga noastră, cătră toţi acei, care sunt doritori, ca întreaga noastră viaţă socială din trecut şi până azi să

ajungă să fie cunoscută, şi de a le cere, ca să ia măsurile trebuitoare pentru publicarea tuturor documentelor, care mai au fiinţă astăzi, înainte de a se perde pentru totdeauna; iar această publicare să se facă copiindu-se fiecare document în întregimea lui, fără să se lase nimic la o parte; căci o vorbă, care poate păreà unui învăţat, că ieste sau fără însămnătate, sau fără înţăles, se poate ca mâne să-şi recâştige însămnătatea şi să capete un înţăles hotărîtor. — Sfatul dat de Cantemir[264]) acum aproape trei veacuri, «*iar mai mult să adaoge sau să scază poftim să nu îndrăznească*», ieste acela, pe care trebuie să-l urmăm cu toţii şi astăzi.

SFÂRŞIT

Trăiască Autorul.

[264]) Cf. Supra No. 23.

UNEA UNIVERSI
MILITAR

VERIFICAT
1987

INDREPTĂRI

Pag.	Rândul	In loc de	Să se citească
9	23	Alăturările dela sfârşitul volumului	A se vedea continuarea la pag. 12, No. 6. rândul 25 şi urm.
12	15	a putut	au putut
»	»	altoit	altoite
14	30	Train	Traian
16	34	nota 2	nota 8
16	37	, alăturări	No. 353, pag. 300.
17	21	părei	părerei
19	15	moment	monument.
29	12 şi 14	282	252
29	33	§. 3.	§. 4.
62	30		
63	30		
64	33, 40, 43		
65	23, 28	Ulianiţkim	Ulianiţki.
67	31, 37		
69	35, 36, 38		
74	21		
74	33	legată	*legată*
78	19	fiul	fie
81	12, 13	*defen ione*	*defensione*
96	26	bellun	bellum
125	25	Vachiae	Valachiae
155	12	(pg. 853)	(pg. 151).
160	22	843	141
167	3	De cujus = Moştenitul.	Moştenitorul = Moşnean
176	19	Hexobiblos	Hexabiblos
202	6	250. F).	250 E).
244	20	Cf. supra No.	Cf. supra No. 271, e,
246	26	plavila	pravila

La pagina 37 să se şteargă rândurile 24—29, dela «*Şi dacă*» până la «*întoarcerea soliei*», argumentarea fiind greşită, întru cât numărul anilor se scriea cu cifre chirilice, iar nu cu cifre arabe.

BIBLIOTECA Centrală Universitară

VERIFICAT 1987